

Vladimir  
**Bukovski**

**ȘI SE ÎNTOARCE VÂNTUL**



FUNDAȚIA ACADEMIA CIVICĂ

**Carte editată de Centrul Internațional de Studii asupra Comunismului din cadrul F.A.C.**

**Editor: Romulus RUSAN**

Culegere: Raluca TUDOR  
Luminița IOSUB  
Denisa NEGULESCU

Revizie stilistică: Maria GRACIOV  
Corectură: Domnica DOBRIȚOIU  
Denisa NEGULESCU

Tehnoredactare și format PDF: Ana Damian

Text: *Fundația Academia Civică*, © 2019

*Simbolul grafic de pe copertă a fost preluat din catalogul „Tvorcestvo i bît Gulaga”, editat de Asociația „Memorial” din Moscova în 1998*

Toate drepturile rezervate *Fundației Academia Civică*

Ediție pe hârtie: **Și se întoarce vântul: roman autobiografic** / Vladimir Bukovski – București : *Fundația Academia Civică*, 2002, ISBN 973-8214-10-6

Volumul a fost publicat cu sprijinul financiar al FUNDAȚIEI KONRAD ADENAUER

© 2019 *Fundația Academia Civică* pentru versiunea.pdf Acrobat Reader

Este permisă descărcarea liberă, cu titlu personal, a volumului în acest format. Distribuirea gratuită a cărții prin intermediul altor situri, modificarea sau comercializarea acestei versiuni fără acordul prealabil, în scris, al *Fundației Academia Civică* sunt interzise și se pedepsesc conform legii privind drepturile de autor și drepturile conexe, în vigoare.

*Fundația Academia Civică*: [www.memorialsighet.ro](http://www.memorialsighet.ro)

# Vladimir Bukovski

## ȘI SE ÎNTOARCE VÂNTUL

Traducere din limba rusă și note de Dumitru Bălan



Fundația Academia Civică  
2019

## Nota editorului la ediția din 2002

„Și se întoarce vântul...” este primul și, până astăzi, singurul roman al lui Vladimir Bukovski. A fost conceput în anii 1976-1978, imediat după ce fostul deținut politic a ajuns în Occident direct din închisoarea Vladimir, unde ispășise o bună parte din cei aproape treisprezece ani de Gulag. După cum se știe, eliberarea sa a avut loc în urma unui schimb cu un fruntaș comunist chilian, efectuat pe teritoriul Elveției și mediat de guvernul Statelor Unite.

Stilul direct al romanului poartă amprenta puternică a vieții cotidiene nu numai din Gulag, dar și din mult mai larga închisoare sovietică, și este posibil ca unele pagini să fi fost scrise în secret încă în detenție.

Prima ediție a romanului a fost publicată în engleză sub titlul „*To Build A Castle. My life as a dissenter*”, în 1978. În același an au apărut concomitent traduceri în limbile franceză, germană, italiană și suedeză, iar în 1979 în olandeză. În 1979 an a apărut și ediția în limba rusă, dar în Statele Unite, la „Hronika Press”. În Rusia, romanul a fost editat abia în 1990, la „Demokraticeskaia Rossia”, sub titlul „*I vozvrasceaetsia veter...*” (preluat de autor din versetul 6 - cap. I - al Ecclesiastului). Între timp, cu un titlu sau altul, au apărut ediții ale romanului în limbile poloneză (1983 la Londra, 1984, 1990 și 1999 în Polonia), croată (1983) și maghiară (1991).

Traducerea pe care o oferim cititorilor români a fost făcută după textul tehnoredactat în limba rusă de autor, care locuiește din 1976 în Anglia. Îi mulțumim cu toată recunoștința.

*Rumulus Rusan*

*Se spune că dacă un scafandru este scos brusc la suprafață de la o mare adâncime, el poate să moară ori să fie lovit de un fel de boală a sângelui care fierbe în vine sau, mai precis, explodează în interior. Ceva asemănător s-a întâmplat cu mine în închisoarea din Vladimir, într-o dimineață întunecoasă de decembrie.*

*Se vestea o zi obișnuită din șirul infinit al cotidianului carceral. Cum se întâmpla de regulă, la ora șase, gardianul strigă răgușit, trecând de-a lungul celulelor și bătând cu cheile în uși: „Scu-la-rea! Scu-la-rea! Scu-la-rea!”. În semiobscuritatea cenușie a celulelor, deținuții începeau să se foiască, ieșind cu lehamite din sacii lor și eliberându-se de păturile răsucite, de vestoanele de arestat, de scurteicile cu care se acoperiseră. „Cară-te de aici, cu scularea ta cu tot!” Prinse a răcni difuzorul. Răsuna, tunător și solemn, imnul Uniunii Sovietice, de parcă s-ar fi transmis demonstrația din Piața Roșie. Mânca-l-ar ciurma, iar l-au lăsat deschis aseară! „Vorbește Moscova! Bună dimineața, tovarăși! Începem gimnastica de dimineață cu mersul pe loc.” La dracu', să-l închidem mai repede! În această țară fiecare zi începe cu mersul pe loc.*

*În libertate, o dimineață mohorâtă de iarnă vine exact ca mahmureala după chef, însă în închisoare, mai abitir, nu există vreme mai ticăloasă. N-ai poftă de viață, iar noua zi ce te așteaptă e ca un blestem. Nu întâmplător, un vechi cântec al pușcăriașilor zice:*

*„Dimineața te trezești, orașul încă doarme.  
Dar nu și închisoarea, ea s-a trezit de mult,  
Iar inima, sărmana, așa de tare doare,  
Că parcă-n para focului s-ar perpelii.”*

*Prin curtea înzăpezită, un cărucior cu bidoane duce hrana de dimineață, de la bucătărie la celelalte corpuri ale clădirii. Se aude cum descarcă bidoanele și le târăște cu zgomot pe podele. Sunt trântite ferestrele decupate în ușile celulelor, zăngănesc castroanele, cămile. Cașa de ovăz, chiar dacă-i zeamă*

*lungă, e fierbinte. Undeva unii s-au și încăierat, se aud înjurături – au primit mai puțină cașă sau ce s-o mai fi întâmplat? Bat cu castroanele în uși. S-au trezit prea târziu, zăngănind și huruind ca într-o bătălie, micul dejun se rostogolește, mai departe, pe coridor, în celălalt capăt al coridorului. Cine va mai dovedi acum, cine va verifica dacă ți s-a dat cașă sau nu? Trebuia să întinzi castronul cât timp fereștrua era deschisă.*

*De obicei, în fiecare dimineață, repetam cuvintele englezești scrise în ajun. Le repetam de două ori pe zi, dimineața și înainte de stingere. Asta în locul gimnasticii, al mersului pe loc, ca să-mi pun în funcțiune creierul adormit. Apoi, în cursul zilei, treceam la lucruri mai complicate. Abia mă instalasem în pat cu respectivele cuvinte, strângându-mi picioarele sub mine, că am auzit fereștrua deschizându-se: „Celula zece! Adunați-vă toți lucrurile!”. Asta ne mai lipsea! Începea o ziulică blestemată. Adună-ți lucrurile, apoi cară-le, apoi aranjează-le, și s-a pierdut ziua pentru exersare. Totuși, unde ne vor duce? Diavolii ăștia niciodată nu-ți spun, e un veșnic secret.*

*„Hei, șefule, șefule! Să luăm și așternutul? și saltelele? și vesela?” Țsta era spionajul nostru. Dacă trebuia să luăm saltelele, însemna că ne transferă undeva, în aceeași aripă a clădirii. Dacă nu le luam, atunci ne duceau în altă aripă, dar unde? Dacă luam așternutul, atunci însemna că ne duc la parter sau la etajul doi, iar acolo primeam alt așternut și altă veselă.*

*„Luauți totul cu voi!” spuse ambiguu șeful, lăsându-ne încurcați.*

*Fraților, unde ne duc, totuși? La carceră, la muncă? Din nou, așadar, vom refuza să ieșim la lucru, ne vor băga la regim sever, ne vor micșora tainul. Sau poate e vorba doar de o percheziție? Să ne ferească Dumnezeu, asta e cea mai rea. Cărțile mele sunt ascunse prin toată celula, în caz de percheziție îmi vor găsi diverse lucrușoare interzise: un cuțitaș, câteva lame, o mică sulă artizanală. Acum vor spulbera totul.*

*Și ne-am agitat cu toții! Fiecare ascunsese câte ceva și avea de ce se teme. Să le ascundem mai repede în pufoaică, să le băgăm în vată, poate nu le vor găsi. Să le punem în cizmă, ba nu, că-n ultimul timp au început să le controleze la roentgen. Omul bolnav cere și nu e admis la acest roentgen, iar cizmele, poftim! Doamne, Dumnezeule, cizmele! Le-am dat să le repare.*

*„Șefule, telefonează pentru cizme, cizmele mele sunt la reparat. Iar fără cizme nu merg, șefu!”*

*M-am zbatut pentru această reparație două luni de zile, am scris cereri, am insistat, m-am luptat, abia mi le-au luat și iacătă! Să ne întoarcem sănătoși, nu avem timp de reparații acum, totul s-a dus la dracu'! Bine că măcar am luat masa de dimineață, poate că la prânz vom fi la noul nostru loc. Unde ne vor mâna, totuși?*

*S-a adunat o groază de boarfe, e plin patul. Câte lucruri poate să aibă un om în închisoare? Și nici nu observi cum ți s-a mărit bagajul. Unii se eliberau pentru scurt timp, alții plecau înapoi în lagăre și-și lăsau neprețuita lor avere, drept moștenire, celor rămași. Era păcat să scoți din închisoare ceea ce cu mare efort ai reușit să salvezi la percheziții. Fiecare obiect era prețios. Iată trei lame de ras străine, pentru fiecare din ele ne puteam tocmi cu cel ce împărțea mâncarea, el urmând să-i încălzească pe ai noștri, pe cei băgați la carceră, timp de o săptămână, așadar, trei săptămâni de viață pentru cineva, poate și pentru mine.*

*Caietele obișnuite erau și ele la mare preț. Trei pixuri, rezervele pentru ele, și – lucrul principal – cărțile... să nu dea Dumnezeu să dea peste noi vreo percheziție! Toată averea celui plecat s-a adunat la mine într-o cantitate periculoasă și n-am putut găsi nici un șiretlic să o pasez cuiva, care rămânea mai mult timp decât mine în închisoare. N-am avut norocul să nimeresc cu unul dintr-ăștia în aceeași cameră.*

*Însă, în general, se părea că, pur și simplu, ne vor transfera pe toți într-o altă celulă, și de aceea am luat cu noi și săpunul, și cârpele noastre și fel de fel de sforicele; toate acestea ne vor trebui foarte mult în noul loc, mai ales dacă înainte de noi au fost acolo condamnații de drept comun. După ei, ca după un pogrom, celula este murdară, totul este spart și rupt; ai nevoie de două zile ca să reperi și să cureți, să speli și să rânești; de obicei, la ei nu există nici cârpe, nici săpun, de aceea luam cu noi și cârpe de șters pe jos.*

*Ptiu, hai, se pare că suntem pregătiți, „Sunteți gata?”, strigă șeful de după ușă. „Suntem gata!”*

*Ușa se deschise și șeful sectorului, arătând cu degetul spre mine, zise scurt: „Hai cu mine”. Maică-măiculiță, încotro oare? Unde în altă parte decât la carceră. și, agățându-mă în minte de diverse posibilități și variante, l-am întrebat doar: „Salteaua s-o iau?”. „Arunc-o pe coridor.” E clar, carcera. Dar de ce oare? N-am făcut nimic. Voi declara greva foamei!*

*Coborâm la parter, o cotim nu spre ușa de ieșire, ci spre coridor. Așadar, spre carceră! Ba nu, trecem*



*de ea, mergem mai departe pe coridor. Prin urmare la percheziție. Mergem la perchezițiune. Ei, da, dar-ar ciuma-n ei, acum îmi vor lua totul. Cum să-i fentez oare? Rostesc primele cuvinte ce-mi vin în gând: „Șefule, dă-mi cizmele, cizmele mele sunt la reparat!”. „S-a trimis deja după ele.” S-a trimis? De ce s-a trimis după cizme, dacă e vorba numai de percheziție? Poate mă mută într-o altă închisoare?*

*Intrăm în încăperea pentru percheziții. Acolo se afla deja brigada pentru percheziții, a lui Petuhov, așteptau ca niște șacali, acum vor rade totul. „Așa, zic ei, puneți-vă sacii aici, iar voi dezbrăcați-vă.” Ne-au dezbrăcat după obicei, au pipăit fiecare îmbrăcăminte pe la cusături; în pufoaică era ascunsă o lamă de ras, slavă Domnului, n-au depistat-o, încă o săptămână de viață asigurată cuiva. „Îmbrăcați-vă.” Sunt scos în coridor, apoi închis în celula de transfer. La dracu', deci urmează transferul! Cum mă voi târî cu toate boarfele astea în timpul călătoriei? Și fără ele de-abia mă mișc. Și se va pierde tot, căci la fiecare punct de etapă, la fiecare punct de tranzit voi fi percheziționat. Ca o măciucă în creștetul capului. Oare unde voi fi dus? Și eu, ca un prost, am luat și cârpe de șters podeaua, și săpunul. Cizmele? Se vor rătăci cizmele, și apoi găsește-le.*

*„Șefule, vreau cizmele, cizmele sunt la reparat.”*

*„S-a trimis după ele.”*

*Trebuie să-i înștiințez pe băieți, dar cum? Celula pentru transfer este la capătul coridorului, deasupra ei nu stă nimeni, scaun de closet nu există, n-am nici o cană – ptiu, drace! Am scris în limba engleză cu creionul pe perete: „Sunt transferat nu știu unde”, apoi am notat numele și data. Dar asta e prea puțin, când vor observa? Ar trebui să strig cumva. Poate mă vor duce la baie înainte de a pleca. Dar, iată, se deschide deja ușa – chiar așa de repede? și baia? Nu, mergem spre ieșire. Dăm colțul, mergem spre corpul de gardă. Ei, da, doar aici se poate striga. Celula cu numărul 15 e chiar deasupra mea. Am țipat brusc, din toate puterile, încât Kiselev, de frică, a sărit de lângă mine.*

*„Cincisprezece, Egooor, mă transferă! M-au scos pentru transfer! Cincisprezece!”*

*Aici și-au revenit și m-au împins pe ușa corpului de gardă:*

*„Liniște, ce țipi? Ți-e dor de carceră?”*



*„Ei, pe naiba carceră... Minți, șefule, mă poți băga la carceră în timpul transferului?”*

*În camera mare a corpului de gardă, poate în „Colțul roșu”, poate în vestiarul gardienilor, m-au așezat pe un scaun. „Stai jos!” Pe loc a apărut pedagogul, căpitanul Doinikov, care parcă nu era în apele sale, cu un aer solemn-trist.*

*„Cetățene șef, încotro?”, îl întreb cu o voce joasă, ca să nu audă nimeni altcineva. Se frământă, își întoarce privirea: „Nu știu, nu, zău, nu știu. E un transfer.” „Terminați odată cu abureala asta, cu scornelile astea de secrete, totuși, încotro?”*

*„Pe cuvânt că nu știu, nu e de competența mea. Au spus că e un transfer, la Moscova, probabil.” Știe totul, diavolul, după chip se vede.*

*„Dar lucrurile mele?”*

*„Sunt deja în mașină.”*

*Nemaiauzit! Cine a cărat lucrurile, în locul meu, nu cumva escorta? Da, să nu uit cizmele. „Spuneți-le să-mi aducă cizmele, am cizmele la reparat”. „Le vor aduce”. „Dar când? Suntem deja la corpul de gardă, acum trebuie să plecăm.”*

*Iar el îmi spune brusc, în șoaptă: „Nu veți mai avea nevoie de cizme”. Oare ce vrea să însemne aceasta? Oare ce se poate întâmpla, încât să nu am nevoie de cizme? Și îi răspund, tot în șoaptă: „De unde știți, totuși, că nu am nevoie de cizme, dacă nu ați aflat unde sunt dus?”. S-a fâstâcit. Nu trebuia să spun toate acestea, și așa e clar că se întâmpla ceva neobișnuit: la transferuri niciodată nu se trece pe la corpul de gardă, ci duba intră direct în curte, și acolo ești îmbarcat. Și lucrurile mi-au fost cărate, și de cizme n-am trebuință, să am oare parte de libertate? Mă vor elibera, oare? Sau, poate, dimpotrivă? Atunci, de asemenea, nu voi mai avea nevoie de cizme.*

*„Ei, și adio, să nu mă pomeniți de rău”, spune căpitanul.*

*Sunt condus direct spre ieșire, spre libertate, mi se deschide ușa. Nu mi se dă posibilitatea să privesc în jurul meu, sunt încadrat de persoane în civil. Aha, e KGB-ul! E clar, nu spre libertate, așadar.*

*„Pe aici, poftim, în mașină.” Chiar în fața porții se află un microbuz și niște autoturisme. Zăpada este*

*bătătorită, înnegrită. Unde-i duba? Ba nu, sunt îmbarcat în microbuz, mare minune! Înăuntru, pe scaunul din spate, se află, în așternutul închisorii, sacul meu. Ferestrele sunt acoperite cu perdele, iar eu sunt înconjurat de KGB-iști în civil. Mi se atrage atenția ca pe timpul drumului să nu mă ating de perdele, să nu privesc pe fereastră. În față, între noi și șofer, sunt trase, de asemenea, perdele, care însă în partea de jos nu sunt fixate și flutură, asta înseamnă că în timpul deplasării se vor mișca și voi putea vedea ceva. Mai este așteptat un soi de șef, acesta se așază în față, lângă șofer, ușa e trântită, perdelele se mișcă, mașina a demarat. Ne-am întors, am mai cotit o dată, mergem mai departe.*

*Ah, la dracu, m-au auzit băieții au ba? Trebuiau să mă audă, doar am strigat tare. Totuși, unde mă duc oare? La Moscova? Doinikov mi-a spus că la Moscova. Dar putea și să mintă. și unde să mă ducă, totuși? De ce în microbuz și nu în dubă? De ce nu-mi mai trebuie cizmele? Și ce, doar sunt foarte capabili și de așa ceva. Mă vor duce acum în păduricea de lângă oraș și... în tentativa de evadare...*

*Mașina noastră gonea însă în această vreme, cu o viteză nebună. Perdelele din față tresăltau, fâlfâiau și, spre uimirea mea, am observat deodată o mașină de miliție cu girofar pe capotă. În ea se aflau doi ofițeri de miliție. Unul, ținând în mână bastonul, prin fereastra întredeschisă, îndepărta mașinile din calea noastră. Ei, drăcovenie, să fie o coincidență? Ba nu, peste vreo cinci minute perdelele din față s-au mișcat iarăși, mai tare, și am văzut din nou aceeași mașină, cu același girofar. Uitându-mă pe furiș în spate, am observat că prin perdele pătrund licăriri luminoase, uniforme, așadar și în spatele nostru era o mașină a miliției. Iar noi goneam și goneam înainte cu cea mai mare viteză, chiar devenea înfricoșător să nu ne răsturnăm cumva, e iarnă, totuși, e alunecos. Și din nou la un viraj perdelele s-au mișcat și am văzut aceeași mașină de miliție în fața noastră. În spate, lumina licărește neîntrerupt. Da, asta-i chiar minunăție! Așa călătoresc doar membrii guvernului. Până acum n-am mai fost transportat niciodată în felul ăsta. Oare unde mă vor duce?*

*Iar cekiștii mei discutau între ei, își aruncau mai rar privirea spre mine, doar cei doi care mă încadrau erau cu ochii în patru. Și cu toate încercările mele de a le scruta chipurile și drumul ce se întrezărea în față, prin despicătura perdelelor, n-am putut să descopăr nimic nou. Ei și, dacă-i păduricea, păduricea să fie,*

*dacă-i Moscova, Moscova să fie, ce puteam face, cum puteam acționa? În consecință, n-are rost să-mi mai bat capul, ce-o fi o fi.*

Mai aveam să rămân foarte puțin, doar vreo cinci luni, în pușcăria de aici, apoi în regiunea mea natală Perm, în drăguțul lagăr nr. 35, cam vreo zece luni. Asta-i ca o sărbătoare, ca și cum aș fi acasă. Deja socoteam pe care dintre băieți îl voi găsi și cine s-a eliberat între timp. Greu ajungeau știrile de la noii sosiți: ce se mai întâmplă acolo, în zonă, care-s noile rânduieli, ce conducere e acum. Și apoi, prin martie '78, mă așteptau deportarea, domiciliul forțat. Acești cinci ani nefericiți de domiciliu forțat care mă așteptau mă iritau mult mai tare ca perioada de detenție, erau ca un fel de adaos inutil, nici în car, nici în căruță, nici tu libertate, nici tu închisoare. Și mai depinde de locul unde te deportează, ce fel de activități vor fi acolo, ce fel de conducere. S-ar putea să fie mai rău ca în lagăr. Se știa că din lagărele din Perm deportările se făceau în regiunea Tomsk, iar acolo, cum se știe, există păduri de nepătruns, mlaștini, pustietate; legea o dictează taigaua, iar urșii sunt adevărații stăpâni. Din Vladimir însă, deportările se făceau în Komi și, cu toate că nici acolo nu curgea lapte și miere, ci întâlneai aceleași păduri de nepătruns și aceleași mlaștini, Komi se afla, totuși, mai aproape de Moscova, cum-necum era situat în Europa.

De aceea, gândeam că ar fi bine să reușesc, încă o dată, să mă întorc din lagăr în Vladimir. Aveam puține speranțe, se zvonea că, potrivit noilor instrucțiuni, cei care aveau de executat mai puțin de un an nu mai erau trimiși în închisoare. Se dăduse ordin ca procesul educativ să se desfășoare în locurile respective, cu forțe proprii. În cele cinci luni de închisoare pe care le mai aveam de făcut plănuiam mai demult ce carte și în cât timp voi reuși s-o citesc? În lagăr nu sunt condiții pentru lectură, acolo totul este să reușești să supraviețuiești. Dar chiar și în deportare, vor fi alte probleme prioritare. Atunci, când să te mai instruiști, dacă nu în închisoare? De timp nu-ți pare rău, că el și așa se irosește în van.

Oricum aș fi sucit-o, reieșea că, exceptând închisoarea din Vladimir, nu voi mai avea alte universități. Și dacă nu mă vor mai potcovi cu o nouă condamnare, atunci voi ieși din deportare în anul 1983, când voi împlini patruzeci și unu de ani, o vârstă total nepotrivită cu învățătura, cu studiul. Dar nici în libertate

nu mă aștepta nimic bun. Și numai un novice, aflat pentru prima oară în închisoare, așteaptă eliberarea numărând zilele. Iar această libertate i se pare că e ceva luminos, însorit, inabordabil. Eram închis pentru a patra oară și știam că nu voi mai avea în viață o deziluzie mai mare ca eliberarea din închisoare. Știam, de asemenea, că nu am reușit niciodată mai mult de un an să mă adaptez și că niciodată nu voi reuși s-o fac în această blestemată libertate. Deoarece motivele pentru care m-au băgat la închisoare prima oară se vor repeta, mă vor băga și pentru a doua, și pentru a treia oară. Ele, motivele, sunt invariabile, cum invariabilă este însăși viața sovietică, cum nu te schimbi nici tu însuși. Niciodată nu ți se va permite să fii tu însuși, iar tu, de partea ta, nu vei fi de acord să minți și să fii ipocrit. Cale de mijloc nu există.

De aceea, de fiecare dată când mă eliberam, mă gândeam doar la un singur lucru: cum să reușesc să realizez afară cât mai multe, ca apoi, băgat din nou la închisoare, să nu mă mai chinuiesc nopțile scrutând în memorie toate posibilitățile pe care nu le folosisem, ca să nu am muștrări de conștiință, să nu mă zbucium și să nu plâng din cauza nehotărârii mele. Iată, aceste frământări din nopțile fără somn au fost cele mai chinuitoare din viața mea, iar scurtele intervale ale libertății mele nu pot fi numite, cu nici un chip, viață normală. Aceasta era o goană febrilă, o veșnică așteptare a arestului, eternii agenți KGB respirându-ți în ceafă și oamenii, oamenii și iarăși oamenii, pe care nici nu reușești măcar să-i privești ca lumea. Dacă te-ai întâlnit cu o persoană o dată și nu te-a trădat, o consideri deja o bună cunoștință, te-ai întâlnit de două ori – e un prieten apropiat, de trei ori – prieten la cataramă, de parcă ai fi viețuit alături de el o jumătate din viață.

Însă când îl întâlnești pe individ, pentru prima oară, îl vei privi negreșit ca pe un viitor martor în viitorul tău dosar. Inevitabil te gândești: la al câtelea interogatoriu va claca, la primul sau la al doilea? Ce slăbiciuni ale sale va încerca să speculeze KGB-ul? Dacă-i timid, așadar, îl vor speria, dacă-i orgolios, se vor strădui să-l umilească, dacă iubește copiii – îl vor amenința că-i vor lua copiii la internat. Și te uiți în ochii lui întrebător: va rezista sau nu va rezista, când va urma internarea în ospiciu? Puțini sunt cei care rezistă. De aceea, nu mai încărca memoria aproapelui tău cu o informație inutilă, nu-l pune în situația de a se chinui apoi cu muștrări de conștiință. Tu ești un lepros, n-ai dreptul la o viață omenească, oricine a

venit în contact cu tine riscă să fie contaminat și, dacă iubești cu adevărat pe cineva, evită-l, ocolește-l, fă-te că nu l-ai recunoscut, că nu l-ai observat. Altminteri, mâine se va prăvăli pe capul lui toată duritatea represivă a statului.

Și de aceea, înghesuind 25 de ore într-o zi și o noapte, făcând dintr-o săptămână o lună, trebuie să încerci tot ce-i posibil și chiar imposibil, pentru că mâine te vei afla din nou în celula de la Lefortovo și mult timp apoi (sau poate niciodată) nu vei mai putea face nimic. Iarăși îți vei aminti, noaptea, tot ce ai omis, ce ai fi putut rezolva mai bine și mai trainic, îți vei reproșa lipsa de promptitudine. Totuși, câte decenii, oamenii n-au putut să facă nimic, nici măcar să scuipe mutra celor care îi ucideau! Și milioane au pierit visând ca măcar prin ceva să se răzbune pentru chinurile îndurate. Iar tu ai avut posibilitatea să strigi în gura mare, ai avut prieteni de nădejde, ai avut răgaz, dar ce ai reușit să faci? Și milioanele de ochi ai morților îți vor arde sufletul, cu priviri întrebătoare și pline de reproș.

În Siberia mi s-a povestit odată despre un procedeu de a vâna ursul. Momeala, de obicei carne stricată, se ascunde în apropiere de poteca urșilor, într-un pin. Iar pe o creangă alăturată și mai groasă a pinului, se leagă un butuc zdravăn și greu, în așa fel încât să împiedice calea spre momeală, și în același timp să se balanseze ușor pe frânghie. Ursul, simțind momeala, se urcă pe trunchi și întâlnește în cale butucul. Cu firea lui ursească, el nici nu încearcă măcar să ocolească butucul, ci îl îndepărtează și continuă să urce. Butucul se leagă într-o parte, îl lovește pe urs în coastă. Moș Martin se înfurie, împinge butucul mai tare, acesta, normal, îl lovește foarte tare, ursul – și mai tare, butucul – și mai tare. În sfârșit, butucul îl lovește cu o asemenea forță încât îl amețește și-l trânteste jos din copac. Cam astfel de relații s-au stabilit între mine și putere: cu cât termenul de condamnare era mai mare, cu atât mai dur mă manifestam după eliberare, cu cât mă manifestam mai dur, cu atât mai mult se prelungea durata condamnărilor. Totuși, și vremurile se schimbau, și posibilitățile mele creșteau, și era dificil de afirmat cine dintre noi era ursul și cine butucul și ce va rezulta din toate acestea. În orice caz, nu concepeam să cedez.

Reieșea, astfel, că nu numai aceste cinci luni erau programate dinainte, ci și întreaga mea viață: zece

luni de lagăr, cinci ani de deportare, apoi, în cel mai bun caz, un an de febrilitate, numită libertate, în continuare încă zece ani de închisoare și încă cinci ani de deportare. Atunci voi avea, nu-i așa? 57 de ani. Și s-ar putea ca timpul să-mi ajungă pentru încă un ciclu, iar moartea să mă găsească tot în închisoare. Din această cauză nici nu așteptam respectiva eliberare, nu număram zilele și lunile. Eu însumi semănam cu acel djinn din basmele celor *O mie și una de nopți* introdus într-o sticlă, și care, în primele cinci milioane de ani, se jura că-l va îmbrăca în aur pe cel care-l va elibera. Iar în următoarele cinci milioane de ani îl va distruge pe cel care l-a eliberat. În orice caz, îmi sunt cunoscute simțămintele acestui djinn\*.

Exista însă și o altă cauză ce mă obliga să-mi planific anticipat timpul din închisoare și să folosesc fiecare clipă pentru învățatură, și anume însăși închisoarea.

Individul care nu se autodisciplinează, nu-și concentrează atenția asupra unei preocupări permanente, riscă să-și piardă mințile sau, în cel mai bun caz, să-și piardă autocontrolul. În condiții de totală izolare, de lipsă a luminii naturale, de viață monotonă, de foame și frig permanent, omul cade într-o anumită stare ciudată de semisomnolență, de semireverie. Ore, ba chiar zile întregi, fără întrerupere, poate să privească fotografia soției și a copiilor fără s-o vadă; sau să răsfoiască paginile unei cărți, neînțelegând și nereținând nimic; sau, brusc, să încingă o dispută interminabilă și stupidă cu vecinul, pe o temă cu totul banală, parcă împotmolită în aceleași și aceleași opinii, fără să-și asculte interlocutorul și, practic, fără să-i conteste argumentele. Îi este imposibil să se concentreze asupra unui anumit aspect, să urmărească firul narațiunii.

Se petrece ceva ciudat până și cu timpul. Pe de o parte, timpul zboară rapid, copleșindu-ți prin aceasta imaginația. Tot orarul simplist al unei zile, cu evenimente obișnuite, repetabile monoton – și anume scularea, micul dejun, plimbarea, prânzul, cina, stingerea, scularea, micul dejun, plimbarea, prânzul, cina, stingerea – se contopesc într-un fel de pată galben-cafenie care nu lasă nici o amintire, nimic de care conștiința s-ar putea sprijini. Și seara, la culcare, omul, poți să-l și omori, nu-și amintește

---

\* Djinn (în arabă "dzinn") = denumire a duhurilor bune și rele în mitologia persană și arabă.



ce a făcut în cursul zilei, ce a avut la micul dejun sau la prânz. Mai mult decât atât, înseși zilele sunt indistincte, se șterg complet din memorie, și observi deodată că parcă te-a împins cineva: Doamne, Dumnezeule, din nou la baie! – asta înseamnă că au zburat șapte, ba chiar și zece zile. Și uite așa, trăiești cu impresia că în fiecare zi ești dus la baie. Pe de altă parte, același timp se târăște uimitor de lent: ți se pare că a trecut deja un an, dar nu, aceeași lună se derulează încă și nu i se vede sfârșitul.

Omul redevine însă groaznic de irascibil dacă, întâmplător, ceva îi perturbă viața monotonă. Brusc, de exemplu, cu începerea unei noi luni, este dus la plimbare nu după micul dejun, ci după masa de prânz. S-ar părea că nu există nici o diferență, dar aceasta îi provoacă o stare de furie vecină cu violența. Sau te-ai certat cu gardianul, sau te-a chemat la o discuție pedagogul și te-ai ambalat cu el, și, iată, nu mai poți nici să citești, nici să dormi, nici să te gândești la altceva. Rândurile îți joacă în fața ochilor, gândurile o iau razna, iar în tine tremură toate. Ei, și s-ar părea că în asta nu-i nimic neobișnuit. Ai avut parte, în viață, de dispute, de certuri și discuții, cu nemiluita, încât e imposibil să le mai ții socoteala. Totuși, câteva zile și nopți vei reconstitui în gând tot ceea ce a spus el, ce ai răspuns tu, ce ai fi putut spune, dar n-ai spus, că nu ți-a venit pe moment. Și cam cum ai fi putut, într-un mod deosebit, să-l ironizezi sau să-i retezi vorba, să-i răspunzi mai caustic sau mai convingător. Ca o placă stricată, această conversație îți tot răscolește și răscolește creierul și nu ai putere s-o oprești. Sau, iată, ai primit de acasă o ilustrată color și te uiți la ea, te uiți ca un idiot, și e așa de bizar că privești diversele culori atât de neobișnuite, că ți-e imposibil să-ți dezlipești ochii de ele.

Nu se putea afirma că foamea era foarte chinuitoare: aceasta doar nu era o foame acută, ci o subnutriție cronică și lentă. De aceea, foarte curând, încetezi s-o mai simți așa de tare, rămâne ceva ce parcă te sughe monoton, te sleiește, ceva asemănător cu o difuză și prelungită durere de dinți; când abia te-ai obișnuit să înțelegi că asta-i foamea, peste luni și luni, observi dintr-o dată că așezatul pe pat devine dureros și incomod și că noaptea, oricum te-ai așeza, ceva te strânge sau te apasă. Scuturi salteaua de câteva ori, te întorci de pe o parte pe alta, dar tot rău te simți. Abia acum îți dai seama că ești numai piele și os. Dar, într-un fel, asta te lasă chiar indiferent. Ca și faptul că, sculându-te brusc din pat, ametești.



Cea mai neplăcută este însă senzația pierderii personalității, ca și cum ți-au târât mutra pe asfalt și n-au rămas în tine nici un fel de trăsături caracteristice, particulare. Ca și cum sufletul tău, cu toate sinuozițiile, meandrele și ungherele sale secrete, plus diversele podoabe, a fost călcat cu fierul și a devenit neted, plat, ca un plastron de carton. Închisoarea te blochează. De aceea fiecare om încearcă să se evidențieze cumva, să-și reliefeze individualitatea, să arate că e superior celorlalți. La deținuții de drept comun, în celule, au loc în permanență încăierări, se duce o luptă continuă pentru postul de lider, se petrec chiar și omoruri. La noi, desigur, așa ceva nu există, însă, după patru-cinci luni de conviețuire în una și aceeași celulă, cu unele și aceleași persoane, ele îți devin atât de previzibile, încât îți provoacă aversiune, tot așa cum probabil și tu le provoci lor. În orice clipă știi dinainte ce vor face, ce gândesc și ce intenționează să te întrebe. Iar de cele mai multe ori nu se discută deloc, deoarece fiecare știe totul despre celălalt. Și te minunezi cât de lipsiți suntem de importanță noi, oamenii, dacă, după o jumătate de an nici nu mai avem ce să ne întrebăm unul pe altul.

Deosebit de apăsător este dacă tovarășul tău de celulă are niște ticuri, de exemplu să se scobească în nas sau să bată din picior. După vreo două luni îți devine total nesuferit și ești gata să-l omori. Dar se întâmplă să fii despărțit de celălalt în celule diferite, sau tu să ajungi chiar în carceră, iar după un anumit timp să te reîntâlnești cu el, de parc-ați fi neamuri: imediat țâșnesc sumedenii de întrebări, istorii, știri, evocări – sărbătoarea pe o săptămână e asigurată. Se mai întâmplă, desigur, și câte o incompatibilitate psihologică, când indivizii nu pot să trăiască în aceeași celulă nici două zile, dar le este sortit să conviețuiască așa ani de-a rândul. În general, însă, omenirea se împarte în două categorii: oameni cu care ai putea sta în aceeași celulă și oameni cu care n-ai putea sta. Și totuși, nimeni nu-ți cere acordul. De aceea trebuie să fii extrem de conciliant cu tovarășii tăi de celulă și, concomitent, să-ți înfrânezi obiceiurile și particularitățile: trebuie să te adaptezi la toate, să întreții relații bune cu toți, altminteri traiul îți va deveni insuportabil.

Înmulțiți acum toate aceste poveri cu ani și ani, ridicați-le la pătrat, adunați aici toți acei ani pe care i-ați fi petrecut până acum în lagăre și în detențiile preventive din închisori, și atunci veți înțelege de ce

fiecare clipă trebuie umplută cu o activitate, cel mai bine cu studierea unei discipline complexe și complicate, care suscită o imensă încordare a atenției. De la invariabila lumină electrică, pleoapele încep să te mănânce și se inflamează. De zeci de ori citești una și aceeași propoziție și nu poți s-o înțelegi deloc. Cu eforturi enorme reușești să dai gata o pagină, însă de-abia ai întors foaia și nu-ți amintești de nici un cuvânt. Ia-o de la capăt, citește de douăzeci, de treizeci de ori unul și același lucru, nu-ți permite luxul de a fuma, până nu ai asimilat capitolul respectiv, nu-ți permite să te gândești la altceva, să visezi sau să te abstragi, nu-ți permite nici măcar să mergi la toaletă – pentru tine nimic nu e mai important pe lume decât să îndeplinești ceea ce ți-ai programat pentru ziua de azi. Iar dacă mâine nu-ți vei mai aminti nimic, ia și citește din nou. și dacă ai terminat cartea, poți să-ți permiți și o zi liberă, numai una, pentru că încă în cea de-a doua memoria începe să slăbească, atenția să se disperseze, și iarăși te afunzi lent, intri sub apă, exact ca unul care se îneacă, tot mai adânc, tot mai adânc, până când vei auzi sunete în urechi, iar în fața ochilor îți vor juca cercuri colorate. și nu se știe încă dacă vei reuși să ieși la suprafață.

Ai aceste senzații mai cu seamă în carceră, când ești singur și n-ai nici cărți, nici ziare, nici hârtie, nici creion. Nu ești scos la plimbare, nu ești dus la baie, ești hrănit o dată la două zile, nu există ferestre, becuțelul e undeva într-o nișă, la întâlnirea peretelui cu plafonul, și abia-abia luminează tavanul. O proeminență a peretelui reprezintă masa ta, o alta – scaunul, mai mult de zece minute nu poți sta pe el. Pentru noapte, în loc de pat, ți se dă doar un panou de lemn. Îmbrăcămintea călduroasă nu e admisă. Într-un colț e un hârdău sau pur și simplu o gaură în podea, de unde toată ziua răbufnește duhoarea. Cu alte cuvinte, ești vârât într-un adevărat sac de ciment. Și apoi și fumatul e interzis. Și e o murdărie seculară. Pe pereți – urme de scuipat cu sânge, deoarece tuberculoșii sunt băgați tot aici. Iată, aici începe coborâșul sub apă, chiar la fund, chiar în nămol. Așa se și spune în închisoare: *cobori* în carceră și *te ridici* din carceră.

Primele trei zile mai scotocești prin carceră, cauți, poate cineva, până la tine, a reușit să introducă mahorcă și a ascuns rămășițele, poate a pitit undeva niște chiștoace. Scotocești toate gropițele și crăpăturile. Ai la dispoziție toată noaptea și ziua. Ziua mai mult te străduiești să adormi. Dar frigul,

foamea și monotonia își spun cuvântul. Poți să moțâi doar vreo zece-cincisprezece minute, apoi sari brusc și vreo patruzeci de minute alergi ca să te încălzești. Apoi iarăși ațipești vreo cincisprezece minute, prăvălindu-te pe panou (noaptea) sau direct pe podea, cu picioarele îndoite sub tine și cu spatele rezemat de perete (ziua), pe urmă sari ca ars și din nou alergi pe loc o jumătate de oră.

Treptat, senzația de real se pierde complet. Corpul înțepenește, mișcările devin mecanice și, cu cât trece timpul, cu atât mai mult te transformi într-un obiect neînsuflețit. De trei ori pe zi ți se dă apă fierbinte, și această apă fierbinte îți provoacă o plăcere nespusă, de parcă se topește totul în tine, și te întorci o vreme la viață. Ești cuprins de o durere dulce, așa, preț de vreo douăsprezece minute. De două ori pe zi, ți se dă un petec dintr-un ziar vechi, înainte de a-ți face necesitățile, și tu-l citești de la prima până la ultima literă, de câteva ori la rând. Revezi în gând toate cărțuliile pe care le-ai citit, toți prietenii, toate cântecele pe care le-ai auzit. Începi să aduni sau să înmulțești în gând cifrele. Fragmente de melodii, conversații. Timpul nu se mișcă nici în ruptul capului. Cazi în uitare, ba sari ca ars și alergi, ba ațipești iar, însă nimic nu aduce variație în traiul tău. Treptat, petele de murdărie de pe pereți încep să capete contururile unor chipuri, de parcă toată celula este împodobită cu portretele deținuților închiși aici înaintea ta. O galerie de portrete ale înaintașilor tăi.

Poți, ore întregi, să-i privești, să-i întrebi, să-i contrazici, să te cerți și să te împaci cu ei. După un anumit timp, nici ei nu-ți mai aduc varietate. Știi totul despre ei, de parcă ați fi stat împreună o jumătate din viață. Unii te irită, cu alții mai poți încă schimba un cuvântel. Sunt și dintre aceia pe care trebuie să-i pui la punct imediat, altfel vor deveni prea agasați. Îți vor istorisi plictisitor și monoton detalii insignifiante din viața lor insignifiantă. Vor minți și își vor înfrumuseța biografia, dacă vor observa că-i ascuți. Sunt serviabili și agitați până la dezgust. Alții tac și privesc posac pe sub sprâncene, cu aceștia trebuie să fii cu ochii în patru, pot să-ți șutească și rația de pâine. Există și binevoitori, băieți sociabili, de obicei mai tineri, cu care poți să și glumești. Sunt concilianți, nu se descurajează niciodată, iar pentru gașcă sunt gata să dea totul. De regulă, sunt închiși pentru huliganism, viol în grup sau tâlhărie în grup. În colț, deasupra tinetei, stă un hoț recidivist, mai în vârstă și mai colorat. Imediat începe să bage intrigi,

să ațâțe un grup împotriva altuia, și pe toți împotriva ta. Să șușotească cu ei pe la colțuri și să schimbe priviri cu înțeleș. Plin de importanță și impozanță, neadresându-se nimănui concret, spune brașoave, povestește despre deplasări sub escortă, despre lagăre, despre omoruri. E clar că provoacă un incident în celulă, vrea să stabilească regulile sale. Știe ce se cuvine fiecăruia și ce nu i se cuvine. Nu poți să eviți o ciocnire serioasă cu el, și e mai bine să acționezi imediat, până nu și-a înjghebat un grup al său, până ce nu și-a impus autoritatea. Dar toate acestea dispar și ele, se șterg. Și rămâi iarăși singur cu veșnicia, cu neantul.

Discerni anevoie unde te sfârșești tu și unde începe această nemărginire. Propriul tău trup nu te mai reprezintă, gândurile nu-ți mai aparțin, ele vin și pleacă când vor, fără să se supună dorințelor tale. Dar ai oare dorințe? Sunt absolut convins că moartea nu e neant cosmic, nu e un nimic blajin. Nu, ar fi prea liniștitor, prea simplu. Moartea e o repetiție chinuitoare, una și aceeași insuportabilă repetare. Și de aceea apar insidios, uniform, ba visul aievea, ba reflecțiile din vis.

În prima serie, evenimentele au loc printre strunguri complicate, care vuiesc sub acțiunea monotonă a manetelor. Cuțite enorme coboară din toate părțile, cu zângănit și șuierături. Se învârtesc pionii, roțile dințate, zdrăngănesc puternic gigancii saboți de oțel. În fiecare secundă te pot tăia pe din două, transforma într-o lipie sau prinde între imensele pinioane. Ești într-o perpetuă mișcare: ba sărind într-o parte, ba dându-te brusc înapoi, ba aplecându-te, te străduiești să te eliberezi din această junglă mecanică, metalică și asurzitoare. Aceste mașini, cuțite și manete n-au nici un ritm, nici o legitate. E un haos total. și trebuie să intuiești, să ghicești în ce parte să sari ca să nu fii strivit. Și nu poți să te oprești nici pentru o singură secundă, pentru că acolo unde fuseși acum câteva clipe a și trecut în viteză un ciocan de oțel de mai multe tone, care a zguduit totul cu lovitura lui bubuitoare. Iar din spate, de sus, din lături totul șuieră, fluieră, huruie, tună. Așa trec mii de ani. Însă aceasta e doar prima serie.

În cea de-a doua serie se desfășoară o ceremonie rușinoasă. Într-o imensă clădire, prin nenumărate săli și coridoare se deplasează un șuvoi infinit de oameni. E o înghesuială groaznică. Toți doresc să ajungă în față, acolo unde are loc principalul mister. O lumină bizară planează ușor asupra acestui șuvoi de

oameni care se îmbrâncesc. Dar tot ce se întâmplă este realizat cu un fel de semnificație dezgustătoare: ceva rușinos, insuportabil de infamant – o mulțime de oameni goi, de toate vârstele, cu trupuri diforme. Și tu printre ei. Toate acestea se desfășoară în acompaniamentul unei repetate și monotone melodii, parcă o corală, parcă un descântec, o melodie căreia i se supun toate mișcările mulțimii. Și așa va mai fi mii de ani.

În cea de-a treia serie parcă e o cameră, parcă e o tablă de șah. Parcă-s oameni, parcă-s figuri de șah, deoarece toți sunt uniți prin complexe relații psihologice. De fiecare cuvânt al tău sau de cel mai neînsemnat gest depinde ce vor face ei și toate acestea, la rândul lor, te vor influența pe tine, pe toți și pe fiecare în parte. De aceea, fiecare dintre participanți trebuie să efectueze în gând calcule extraordinar de complexe, ținând cont de variatele soluții ale celorlalți. Și aceste calcule sunt fără de sfârșit, cum fără de sfârșit e numărul de posibile combinații. Toți sunt concentrați, încordați, toți socotesc, plănuiesc, admit, resping, recalculează, combină. Și așa până la infinit, deoarece toți sunt angrenați ermetic în caravana relațiilor reciproce. Totodată, fiecare se străduiește să arate că e complet lipsit de griji.

Aici sari în picioare și începi să alergi dintr-un colț în altul, înainte și-napoi, încolo și-ncoace, deoarece tot trupul ți-a amortit și înțepenit. Și așa alergi, și alergi, până când uniformitatea pereților și a propriilor mișcări nu te va întoarce iarăși în prima serie, în secția mașinilor cu cuțite, ciocane, roți și manete. În acest fel se derulează epoci întregi și totul devine dezgustător: tot ce există în interiorul tău și tot ce e în exterior – toate acestea sunt cunoscute anticipat, moșmolite de opiniile și reflecțiile tale. Omul își devine sieși dezagreabil până la greață, numai că de sine nu se poate ascunde nicăieri. Uite-așa, multă vreme apoi, acest vid chinuitor ca o rană deschisă nu se vindecă în conștiință, și doar mult mai târziu devine o cicatrice în suflet. Memoria nu reține nimic din această perioadă-lapsus.

Odată am avut un noroc fabulos, am găsit cam jumătate de pachet de mahorcă, atent ascunsă într-o fantă a peretelui. O jumătate de pachet de mahorcă umedă... Dar mai bine nu aș fi găsit-o, mahorca dracului! Pentru că, pe de o parte, n-aveam de unde să procur chibrituri, iar pe de alta, aveam o dorință insuportabilă să fumez. Am scotocit de sute de ori celula, dar n-am găsit chibrituri. Rămânea doar o

singură posibilitate, să aprind țigara, să mă urc pe perete până sub tavan și să introduc în nișă, prin grătarul protector, cu ajutorul unui băț, un petec de haină, iar acolo să reușesc să îl așez pe bec. Peste vreo trei minute cârpa va începe să fumege, dar cum poți să te cațări la o înălțime de trei metri, fără nici un punct de sprijin, și încă înfometat și slăbit? Judecând după câteva pete și zgârieturi, era clar că predecesorii mei au reușit cumva. Și de aici dorința de a fuma devenea insuportabilă. O jumătate din noaptea următoare mi-am petrecut-o încercând să desprind din panoul de dormit o așchie, însă o așchie mai lungă, care să ajungă de la grătarul nișei până la bec. Apoi, în dimineața zilei următoare, a început asaltul peretelui. O ocupație complet idioată – să încerci să sari, fie făcându-ți vânt, fie de pe loc, pe un perete absolut gol, să te agăți de el cu ghearele și, fără nici o exagerare, să urlî de slăbiciune și neputință. Poate că predecesorii mei au fost mai înalți, mai puternici și mai bine pregătiți. Poate că ei erau alpiniști. Însă nimic nu mă mai putea opri, nu mă mai puteam gândi la nimic altceva; m-am înfuriat groaznic, ajungând la o stare de nebunie. M-am jurat: ori să obțin ceea ce îmi doresc, ori, dacă nu, să-mi sparg capul de perete.

Prima zi s-a încheiat fără nici un rezultat. În timpul nopții am sprijinit panoul de perete, m-am cățărat până sub tavan și mi-am aprins, totuși, țigara, de la bec. Însă nu puteam să mă liniștesc, această aparentă reușită doar mă întărâta și, de dimineață, asaltul s-a reluat. Așa au mai trecut încă o zi, încă o noapte, o nouă zi și o nouă noapte. Am încetat complet să exist. Eram cuprins doar de o singură dorință: să mă cațăr pe perete. Unghiile mi s-au rupt și sângerau, degetele mi s-au umflat; cu venirea nopții mă istoveam, de obicei, într-atât, încât nu mai puteam nici să mă urc pe panou din prima încercare. Alunecam, cădeam, mă ridicam și din nou urcam spre bec, așa cum se aruncă insectele spre lumină. Nu mai simțeam nimic, nici durere, nici frig, nici foame, ci doar o singură dorință, existentă în afara mea și alături de mine: să urc pe acel blestemat de perete spre acel bec al dracului. Nici nu mai înțelegeam deloc de ce mă frământă așa de mult problema asta și, de aceea, când, în a patra zi, cu prețul unor eforturi incredibile, avânturi, aburcări și salturi, m-am pomenit deodată sub tavan, prinzând grătarul nișei ca într-un clește, tocmai atunci mi-am dat seama că așchia cu petecul de cârpă de la capăt îmi căzuse dintre



dinți și se lăbărța pe podea. Iar eu atârnam așa, prins de acest blestemat grătar și, la zece centimetri de bec, m-a apucat plânsul.

Bineînțeles, n-am mai putut să-mi amintesc prin ce combinație de mișcări am ajuns la bec. Principalul era însă că țelul a fost atins. Pentru mine, cu înălțimea mea, cu forța și aptitudinile mele pentru alpinism, acest lucru s-a dovedit realizabil! Dar pentru asaltul zădărnicit mi-au trebuit două zile. Firește, spre sfârșitul celei de-a cincea zile, am obținut victoria, o victorie deplină și finală. și n-a existat în viața mea o realizare mai mare, o victorie cu care m-aș fi putut mândri mai mult. O dată pe zi, apoi, de trei ori, mă cățăram pe perete pentru a-mi aprinde câte un chiștoc de mahorcă. Dar, treptat, și acesta a devenit un lucru atât de obișnuit, încât n-a putut nici el să-mi întrerupă monotonia vieții, afundarea ordinară și lentă în nimicul uniform și repetabil.

Pornind de la toate acestea, m-am străduit apoi să introduc în carceră un vârf de creion, ținându-l ascuns între dinții laterali și fălci. Și, o dată reușită această performanță, în tot restul timpului petrecut în carceră desenam castele pe petece de ziar sau direct pe podea, pe pereți. Nu desenam pur și simplu un contur general, ci îmi stabileam ca obiectiv construirea castelului, de la temelie, podele, pereți, scări și uși secrete până la acoperișurile ascuțite și turnulețe. Șlefuiam fiecare piatră, acopeream dușumelele cu parchet sau dale de piatră, aranjam mobila în saloane, atârnam tapiseriile și tablourile, aprindeam lumânările din sfeșnice și făcliile de smoală fumegândă pe nesfârșitele coridoare. Puneam masa și îi invitam pe oaspeți, ascultam cu ei muzică, beam vin din cupe, apoi fumam din pipă, la o ceașcă de cafea. Urcam scările. Treceam dintr-un salon în altul, priveam lacul de pe terasa descoperită, intram în grajd și admiram caii, mergeam în livadă, pe care, de asemenea, trebuia să o parcelez și să sădesc aici diferite plante. Ne întorceam în bibliotecă pe scara exterioară, și acolo, aprinzând focul în cămin, mă așezam în fotoliul moale. Răsfoiam cărți vechi, îmbrăcate în piele, roase de îndelungată folosință și ferecate în aramă masivă. Știam chiar și ceea ce era scris în aceste cărți. Puteam să le citesc.

Această preocupare îmi era suficientă pentru întreaga perioadă de carceră, și chiar îmi mai



rămâneau multe probleme nerezolvate până la data următoare, iar uneori îmi trebuiau mai multe zile pentru analiza câte unei chestiuni: ce tablou să pun în salon, ce dulapuri trebuie pentru bibliotecă, ce masă s-ar potrivi în sufragerie? Pot desena și acum cu ochii închiși acel castel, cu toate detaliile. Cândva îl voi găsi... sau îl voi construi. Poate, cândva, îmi voi invita prietenii și vom păși împreună pe podul suspendat peste șanțul de apărare, vom intra în aceste saloane, ne vom așeza la mese. Vor arde lumânările și va răsună muzica, iar soarele va apune lin, dincolo de lac. Am locuit în acest castel sute de secole și fiecare piatră este tocită de mine. L-am construit când mă aflam sub anchetă la închisoarea din Vladimir. El m-a salvat de indiferență, de surda plictiseală a indiferenței față de tot ceea ce este viu. Mi-a salvat viața. Nu m-a lăsat să amorțesc, să fiu indiferent. Mi-am verificat prin el tăria de caracter. Ca în sport, unde arbitrii și adversarii îți permit să dobândești cea mai bună formă fizică – fără să dai doi bani pe recorduri. De fapt, cea mai grea probă ți se vâra pe gât atunci când ești bolnav, când ești obosit, când ai nevoie de o clipă de răgaz. Atunci te înșfacă și, poc!, peste genunchi! Tocmai în acea clipă, buimac, te scot din beci „cumătrul”\*, vânzătorul de suflete omenești, sau pedagogul, care te invită la o discuție.

O, dar ei nu vor ataca frontal, nu-ți vor propune să colaborezi. Au nevoie acum de foarte puțin, de niște concesii mărunte. Pur și simplu, să te obișnuiești cu concesiile, cu gândul că trebuie să accepți compromisurile. Te sondează atent, ești oare pregătit sau nu? Nu? Atunci întoarce-te în beciul tău, maturizează-te, ei pot să te aștepte, au timp berechet.

Oameni proști! Nu știi că, astfel, mă întorc la prietenii mei, la discuțiile noastre, întrerupte lângă cămin. De unde să știe că am vorbit cu ei, rezemați de peretele castelului, preocupați mai mult de, să zicem, problema amenajării grajdurilor, decât de întrebările lor stupide? Ce pot să facă ei împotriva zidurilor groase de piatră, împotriva turnurilor crenelate și a ambrazurilor? Și, persiflându-i, mă întorceam mereu la oaspeții mei, închizând etanș, în urmă, ușile masive de stejar.

Chiar într-o asemenea clipă, când domnește indiferența, când conștiința a amorțit și contează doar

---

\* Cumătru (cuvânt din jargonul deținuților) = agent operativ, agent de securitate într-un lagăr sau alt loc de detenție.

zilele cu plictiseală, în carcera alăturată cuiva i se face rău, cineva își pierde cunoștința și se prăbușește. Și trebuie să bați în ușă, să faci scandal și să chemi medicul. Pentru aceste ciocănituri în ușă și gălăgia produsă, cetățeanul-șef, înfuriat, îți va prelungi, fără doar și poate, durata în carceră. De aceea taci, ascunde-ți capul între genunchi, amăgește-te că ai adormit și n-ai auzit nimic. De ce să te bagi? Nu-l cunoști, nu te cunoaște, niciodată nu vă veți întâlni. Și, într-adevăr, puteai să nu-l fi auzit. Dar poate să-și permită așa ceva locatarul castelului?

Pun cartea deoparte, iau lumânarea și merg la poartă, să-i dau drumul în castel drumetului, surprins de vremea rea. Ce mă interesează cine-i el? Chiar dacă-i un tâlhar, trebuie să se încălzească lângă vatră și să aibă un acoperiș deasupra capului, la noapte. și poate să turbeze furtuna dincolo de poarta castelului, ea nu va reuși să smulgă acoperișul, să spargă pereții groși, să stingă focul din cămin. Ce-mi poate face furtuna? Doar să urle și să bocească prin hornuri.

Omul a cunoscut închisoarea ca instituție socială din vremuri imemorabile și se poate afirma cu certitudine că, de cum a apărut societatea, a apărut și ea, închisoarea. Din acea perioadă, probabil, înflorește genul literar al amintirilor, jurnalelor, însemnărilor și notelor de detenție. Problema nu rezidă în faptul că cei care au fost recent locatari ai închisorilor sunt trăncănitori. Ba chiar dimpotrivă. Omul eliberat din închisoare e mai degrabă înclinat să evite societatea sau discuțiile și cel mai mult îi place să stea undeva liniștit, în singurătate, uitându-se nemișcat într-un punct fix. Însă cel mai tare îl necăjesc cei din jur, care îi pun o grămadă de întrebări, de obicei, dintre cele mai banale, îi cer să tot povestească, și-l fac să simtă că nu va mai avea trai, dacă nu-și va scrie amintirile din închisoare. De-a lungul întregii istorii, au stat prin închisori pe puțin zeci de milioane de oameni și mii și mii dintre ei și-au pus pe hârtie impresiile. Și tot n-a fost potolită setea omenirii, acel interes mereu fierbinte, pe care îl provoacă statornic închisoarea. Deoarece, din cele mai străvechi timpuri, omul s-a obișnuit să considere că cele mai groaznice lucruri pe lume sunt moartea, nebunia și temnița. Iar ceea ce este groaznic te atrage, te ispitește; necunoscutul este întotdeauna înfricoșător. Și, într-adevăr, de s-ar întoarce acum cineva de pe

lumea cealaltă, prin câte chinuri n-ar trece el din cauza întrebărilor!

Sunt trei lucruri care ne provoacă, ne asaltează, indiferent de voința noastră, parcă legate reciproc prin voința destinului. Dacă nebunia este o moarte spirituală, o închisoare spirituală, atunci și închisoarea e un simulacru al morții și, de cele mai multe ori, îl împinge pe om spre moarte sau spre nebunie. Omul care a ajuns în închisoare este și plâns ca un mort, este și pomenit, ca un răposat, dar din ce în ce mai rar, iar odată cu trecerea timpului ajunge în situația că parcă nici n-ar mai exista. Aceste trei tipuri de frică, existente în om, sunt folosite de societate pentru pedepsirea celor nesupuși. Mai precis, pentru înfricoșarea celorlalți, că cine mai poate vorbi acum la modul serios despre pedeapsă?

Bineînțeles, fiecare membru al societății este sensibil la două lucruri: prin ce poate, totuși, să fie înspăimântat și ce pot ceilalți să facă, într-adevăr, cu el. Caracteristica înfricoșătoare a închisorii s-a înrădăcinat atât de trainic în conștiința oamenilor, încât toți, de la legiuitor și până la gardian, consideră că e de domeniul evidenței faptul că traiul din închisoare trebuie să fie dezgustător și greu. N-ar trebui să ai nici aer, nici căldură, nici mâncare – doar închisoarea nu-i nici stațiune de odihnă, nici casă părintească! Societatea se indignează mai ales când deținutul începe să amintească despre niște drepturi ale sale sau despre demnitatea umană. Și, de fapt, închipuiți-vă cum ar fi ca păcătoșii din iad să-și aroge drepturile – unde ne-am putea trezi?

În același timp, s-a uitat un lucru esențial: că la început se dorea să fie înspăimântați prin închisoare nu deținuții, ci aceia care sunt încă în libertate, adică însăși societatea. Și, ca urmare, această societate se înspăimântă cu atât mai mult pe sine, cu cât ea însăși îl chinuie mai mult pe deținut. În consecință, cei liberi sunt dornici să încerce această frică. Desigur, și locuitorii închisorilor, ca orice societate care se respectă, au închisoarea lor internă, denumită carceră; în plus, mai au diferite regimuri de detenție: mai puțin sever, mult mai sever, deosebit de sever. Deoarece, chiar în închisoare, omul nu trebuie să fie indiferent la ceea ce se va întâmpla cu el. Totdeauna trebuie să existe ceva ce i se mai poate lua, iar el nu dorește să piardă. Căci omul care nu are nimic de pierdut este extrem de periculos pentru societate și reprezintă o foarte mare tentație pentru orice om cinstit, dacă nu este, desigur, un cadavru. Și, pentru ca

restul omenirii să nu fie invidioasă, pentru ca sufletele neprihănite să nu se lase ispitite, toate aceste regimuri și pedepse interne sunt astfel drămuite, încât ultimul lor stadiu - când omul, într-adevăr, nu mai are nimic de pierdut – să-l aducă pe deținut într-o stare cât mai apropiată de moartea naturală.

De aceea, deținutul avizat nu judecă o închisoare după fațadă sau după celula comună, ci o judecă după carceră. Așa cum și o țară este mai corect să fie apreciată după închisori, și nu după realizări.

De veacuri, amenajarea interioară a închisorilor a fost aproximativ aceeași, iar omul din afară care vine în excursie, să zicem, la fortăreața Petropavlovsk nu va înțelege absolut deloc ce are deosebit această închisoare. Patul este ca orice pat, pereții ca toți pereții. Și normal, la ferestre sunt zăbrele. Că doar de aceea e închisoare, ca să nu poți fugi. Chiar și cărți e permis să citești, ce-ți mai poți dori? Și nu înțelege deloc omul neprevenit, cam cum este cu „regimul”. Care-i, la drept vorbind, diferența între faptul că ai o oră pentru plimbare sau numai jumătate, că primești 450 de grame de pâine pe zi sau numai 400, iar pește 75 de grame sau numai 60? Ar trebui să fii contabil sau bucătar, ca să poți socoti o asemenea mulțime de cifre. Pe un om străin îl interesează doar dacă, din toate aceste cauze, au murit deținuți sau n-au murit. Ah, n-au murit? Atunci nici n-avem despre ce vorbi! De regulă, asupra străinilor produc cea mai puternică impresie plafoanele boltite și pereții groși. E sumbru, e îngrozitor! Asta-i deci închisoarea, bârrr... Și oricâte amintiri din închisoare ar citi, nu vor înțelege niciodată toate aceste detalii, toate aceste fleacuri. Iată, un pat metalic din vergele sudate. Deasupra – o saltea din vată. Totul pare în regulă. Se dovedește însă că deținuții care au dormit pe asemenea paturi au declarat chiar greva foamei, solicitând micșorarea spațiilor dintre vergelele metalice. Ar fi fost chiar ciudat ca paturile să fi stat neschimbate douăzeci de ani și nimeni să nu fi crâcnit un cuvânt despre aceste spații. Ce naiba, s-au tâmpit deținuții, de n-au mai vrut să mănânce sau au dorit s-o facă pe vitejii? Un arhivar pedant va descoperi, poate, în arhivele închisorilor că, oarecum simultan, comandantul închisorii le-a confiscat deținuților ziarele și revistele vechi. O dispoziție ce poate părea pe deplin rațională, să nu mai ticsească, așadar, deținuții celula cu vechituri, cu tot felul de maculatură. E lăudabil. Însă nici chiar arhivarul nu va sesiza vreo legătură între aceste două evenimente și numai un deținut poate să înțeleagă această legătură,

amintindu-și că putea adormi pe acest pat doar punând sub saltea un maldăr de reviste și ziare. Dar, iată, i-au fost confiscate, și într-o clipă patul s-a transformat într-un instrument de tortură. Într-o noapte, toată salteaua se ducea printre găuri și el trebuia să doarmă pe barele de fier.

Este prevăzut, de exemplu, ca în carceră să existe un soclu sau un loc de șezut, un fel de ieșitură, o proeminență a peretelui pe care să te așezi și să stai chiar și toată ziua. Dar iată, au făcut această proeminență o idee mai sus decât ar fi trebuit, și deja nu mai atingi podeaua. Sau puțin prea scurtă... S-ar părea că e vorba doar de câțiva centimetri, un fleac, acolo...

Iar aceste 50 de grame de pâine sau 15 grame de pește, ce mai, o bagatelă, ți-e și rușine să vorbești de ele. Uită omul că și un fulg i-a frânt cândva cămilei șira spinării. Uită că diferența dintre viață și moarte e atât de insignifiantă, e așa de neglijabilă: doar cu două grade se schimbă temperatura corpului și gata, te și afli în fața unui cadavru. Și, cât timp există închisoarea, această instituție socială, tot atâta timp continuă războiul, clocotește lupta cea mare dintre deținuți și societate. Pentru grame, centimetri, grade și minute. Și se desfășoară cu succese alternative. Ba atacă deținuții, și societatea cedează: 50 de grame acolo, 5 centimetri, dincolo, 5 grade cuceresc pușcăriașii, și viața învinge! Dar societatea nu poate accepta ca să fie viața mai bună în închisoare. În închisoare totul trebuie să fie înfricoșător, groaznic, doar e închisoare și nu stațiune de odihnă. Și, pe dată, societatea atacă și ea: acolo sunt rase 50 de grame, aici 10 centimetri, dincolo 5 grade, și încep pușcăriașii să dea în primire. Apar foamea, extenuarea, hipotermia. Încep canibalismul, demența, sinuciderile, asasinatelor și evadările.

Am observat ani la rând acest război surd, bizar pentru cineva din afară. Are legile lui, datele lui mărețe, victoriile, luptele și înfrângerile lui. Eroii lui, comandantul lui. Linia frontului în acest război – așa cum, probabil, se întâmplă și în alte războaie – e în permanentă mișcare. Aici ea se numește „regim”. Și depinde de hotărârea deținuților de a recurge la măsuri extreme din cauza unui gram, a unui centimetru, a unui grad sau a unui minut. Deoarece, cum slăbește puțin apărarea, pe loc se aruncă înainte, cu strigăte victorioase, escadroane cu epoleți roșii sau cu petlițe albastre. Rup frontul, prind ca într-un clește, lovesc din spate și vai învinșilor! Învingătorii nu sunt niciodată judecați. Generația nouă de deținuți nu va reuși

să recucerească vechile poziții; ea va percepe totul ca pe ceva normal, tradițional, convenit. Sunt capabili să câștige zeci de lupte, însă de pierdut pot pierde doar o singură dată. De aceea, deținuții care au declarat greva foamei și au întrerupt-o fără să obțină nimic, au pierdut nu numai războiul lor propriu, ci au înrăutățit și viața multor generații viitoare. Iată, în plus, de ce n-ai voie să te afunzi în indiferență, să cazi în apatie. Ea, indiferența, îți va șopti la ureche: principalul este să supraviețuiești! Gândește-te la ziua de azi, ai mai trăit o zi, mulțumește-i lui Dumnezeu. Și, iată, deja se aude tropăit de copite, răsună goarna, pornesc la atac escadroanele.

Uite-așa stăteam în Vladimir și citeam niște cărțuții. În afară de specialitatea mea de bază, biologia, învățam și engleza. Cei mai mulți din celulele noastre învățau, de regulă, o limbă străină: evreii în mod obișnuit ivrit, ceilalți – care engleza, care germana, care spaniola. Metoda era cea mai simplă: citește cu dicționarul cât mai multe cărți cu puțință, și extrage cuvintele necunoscute, apoi repetă tot timpul aceste cuvinte. De obicei, din comoditate, se scria cuvântul pe un petec de hârtie: pe o parte era cuvântul respectiv, iar pe verso – semnificația în rusă. Fișele acestea erau apoi ușor de aranjat pe o parte sau pe cealaltă. Și apoi, pentru a nu se amesteca sau a nu se pierde, devenise o modă să încleiem un dulăpior din cutii de chibrituri. S-a realizat un foarte reușit dulăpior cu 5-6 rafturi, cu sertărașe funcționabile. Printr-o asemenea modalitate, cu un anumit efort, se pot învăța, într-o lună, două, și chiar trei mii de cuvinte. Ele pot fi grupate pe sertărașe după sens sau după alte criterii. Conducerea se obișnuise așa de mult cu sertărașele noastre, încât nici la percheziții nu ni le mai confisca. Cu cărțile, însă, și mai ales cu dicționarele, era infinit mai greu.

Se interzicea să primești cărți de acasă, biblioteca era săracă, dar se puteau procura cărți din librării prin poștă, plătite ramburs. Însă nici chiar așa, nu orice carte era permisă. Mai ales era interzisă posesia cărților editate în afara URSS, chiar și în cazul dicționarelor, chiar și al celor tipărite la Praga sau Varșovia. De aceea, normal, toți s-au obișnuit să obțină cărți pe căi ilegale.

Eu, din acest punct de vedere, am avut noroc. Eram încă sub anchetă în închisoarea Lefortovo și mama mea putea să-mi transmită câte trei-patru cărți, odată cu pachetele convenite. Printre cărțile



sovietice erau și nesovietice, editate în Anglia și Statele Unite. Conducerea închisorii Lefortovo, desigur, nu mi le-a transmis, ci au luat calea depozitului. Sperau că nu cunosc acest fapt și că nu le voi solicita la plecarea din închisoare. Astfel s-au adunat la depozit vreo 30 de bucăți. M-au expediat din Lefortovo la Vladimir în timpul nopții, când lipseau șefii cei mari. Normal, am început să fac scandal, să-mi cer cărțile și să-i ameninț că îi voi reclama la gardienii din escortă că închisoarea nu-mi returnează lucrurile. Gardienii din escortă nu se supuneau nici închisorii, nici KGB-ului, mai mult decât atât, ca și toți ofițerii Ministerului de Interne, erau în vrăjmășie cu KGB. De aceea, am socotit eu, s-ar prea putea ca gardianul din escortă să se oțărăscă și să nu mă ia cu transportul respectiv, ca persoană „având pretenții materiale față de închisoare” (așa suna expresia). și supraveghetorii din Lefortovo se temeau, probabil, de același lucru. Bineînțeles, ofițerul de serviciu, de ochii lumii, s-a certat cu mine vreo jumătate de oră, a încercat să-mi bage pumnul în gură. Mă cunoșteau destul de bine, eram închis la ei pentru a treia oară, își dădeau seama că nu mă voi potoli, și mi-au înapoiat cărțile. Așa am adus la Vladimir un sac întreg de cărți; de-abia l-am cărat.

Cu acest sac de cărți am avut apoi o permanentă bătaie de cap: ba mi-l luau pentru control și apoi mi-l înapoiau, ba, dimpotrivă, declarau că n-are cine să-l controleze și de aceea nu mi-l pot înapoia, ba introduceau o limită – doar câte cinci cărți de fiecare solicitare, pe celelalte luându-mi-le din nou. Și, de fiecare dată, din această cauză, trebuia să scriu memorii după memorii sau chiar să declar greva foamei. Odată, ajuns într-un lagăr, le-am furat din depozit, înlocuindu-le cu altele. Într-un cuvânt, o întreagă epopee. Curios, totuși, nimeni nu le-a răsfoit vreodată, nimeni nu avea habar că nu erau sovietice, că altminteri nici un fel de grevă a foamei nu m-ar fi ajutat. Pur și simplu, șefii erau iritați de sacul meu. „La noi nu-i universitate, veți studia după eliberare.” Asta-i totul.

Într-un fel sau altul, fiecare își avea sacul său cu cărți și, de altfel, cărțile acestea de obicei se lăsau moștenire de la o generație de deținuți la alta și reprezentau parcă un bun comun. Și de aceea duceam cu conducerea un permanent război al cărților, război care, de altfel, nu înceta nici pe alte chestiuni ale regimului de detenție. Cărțile trebuiau ascunse pentru a nu cădea sub ochii șefului, mai ales în caz de



percheziție. Misiune deloc simplă, cartea nu-i un ac, unde să o ascunzi? În celulă, deși era greu, te mai puteai descurca... Dar nu se putea imagina nimic mai rău decât ca „șeful de bloc“ să deschidă brusc vizeta și să spună: „strânge-ți lucrurile”. Aceasta putea însemna orice: trecerea în altă celulă, în alt bloc al închisorii, în carceră, sau transferul în altă închisoare. Și în toate aceste cazuri, urma percheziția personală. Unde să ascunzi aceste afurisite de cărți?

Te ajuta mult dacă rupeai copertile, pagina de gardă și chiar prefața. Și atunci te puteai ambala în dispută, afirmând că asta nu-i nicidecum o carte, ci hârtie necesară pentru toaletă. Așa se puteau ascunde una-două cărți. Și s-au mai specializat băieții să falsifice ștampila bibliotecii, mă rog, asta nu-i cartea mea, ci a bibliotecii. Dar și aici ne-au demascat cu timpul. Dacă rupeai cotorul cărții și deasupra lipeai cu atenție coperta unei reviste groase, atunci puteai s-o prezinți pe post de *Okteabr* sau *Novâi mir*, de exemplu. Însă în curând au început să ne ridice și revistele. Cel mai sigur era să citești cât mai repede și să transcrii cât mai mult în caiet. Asemenea conspecte erau considerate deja proprietatea legală a deținutului și, de asemenea, se transmiteau ca moștenire. Dar adesea ele erau luate de KGB pentru verificare, să clarifice dacă nu scriem cumva romane antisovietice sau memorialistică de închisoare. Cu alte cuvinte, eram în plin război al cărții, război de o sută de ani.

Conducerea noastră a intuit rapid că noi, spre deosebire de infractorii de drept comun, suferim mai mult de pe urma pierderii cărților, a interzicerii dreptului la vizite sau a interzicerii corespondenței cu rudele, decât de lipsa hranei, de regimul sever sau de rația redusă, și de aceea pedala pe tot felul de restricții spirituale. Cu toate că, bineînțeles, „atacul la stomac“, cum îi spuneau infractorii, rămânea întotdeauna un tertip îndrăgit al pedagogilor, care, de asemenea, nu era neglijat... Aveam însă armele noastre: reclamațiile, greva foamei, tenacitatea și inventivitatea. Însă lucrul principal, fără de care nici o inventivitate nu ne-ar fi salvat, era reprezentat de solidaritate și transparență.

Un fenomen surprinzător: cu doar vreo treizeci de ani în urmă, zeci de milioane de deținuți politici au fost mânați la marile construcții ale comunismului, sute de mii au pierit de scorbut și distrofie. Iar întreaga lume, în timpul acesta, îmbătată de entuziasm, elogia regimul progresist sovietic. și nu din cauză

că îi lipseau informațiile, ci pur și simplu pentru că nu dorea să afle, nu voia să creadă. Oamenii doresc să aibă un vis frumos despre fericire și dreptate, undeva pe pământ. și chiar cei mai serioși observatori occidentali se minunau în fața grandioaselor realizări sovietice, a amploarei construcțiilor, a entuziasmului oamenilor sovietici, dar despre deținuți nu suflau nici un cuvânt.

Acum, însă, în întreaga țară eram închiși nu mai mult de vreo douăzeci de mii de deținuți politici, cam tot atâția câți piereau înainte doar în Norilsk, în decursul unei singure ierni. Numai că, în sfârșit, și cei din Occident au realizat că și propria lor soartă se hotărăște, în parte, în închisoarea din Vladimir. Presa occidentală a început să ne acorde o oarecare atenție, chiar să perceapă războiul nostru cu regimul penitenciar, să înțeleagă ce-i cu toate aceste gume, grade, centimetri. Omenirea a dat semne că se interesează – poate să existe, oare, închisoare cu față umană? Aceasta ne-a venit ca o mânășă, căci la noi închisoare exista de mult timp, dar tare îi lipsea fața umană. Și de aceea, uneori, nici nu se încheia bine o nouă grevă a foamei, că gardienii ne comunicau, în secret, amănunte de la emisiunile BBC sau „Europa liberă” despre această grevă a noastră; gardienii erau chiar captivați de acest război pe calea undelor radio.

S-au agitat și conducătorii de la Kremlin, i-a prins foarte tare grija că fațada mării clădiri se întunecă. Ah, toate astea se întâmplă într-un moment nepotrivit! Iată, chiar în momentul când proletarii din toate țările sunt gata, în sfârșit, să se unească și să înfăptuiască visul de veacuri al omenirii, chiar în clipa când toate eforturile popoarelor trebuie orientate spre lupta cu dictatura din Chile sau cu apartheidul din Africa de Sud, brusc apar niște deținuți, niște greve ale foamei, pentru rații, gume și grade. Toate acestea îi distrag pe oamenii muncii, sprijină imperialismul mondial, îndepărtează viitorul luminos.

Iar, pe de altă parte, se schimbă chiar și atitudinea mașinii statale: nu mai exista acel avânt revoluționar, acea ardoare, împușcate de Stalin în anii '30-'40. Tot mai înțepenit părea aparatul de stat, năpădit de o apatie funcționărească, de frica de răspundere, de frica de șefi, de o bonomă indiferență birocratică. S-a acoperit cu legile, instrucțiunile, hotărârile, nu întotdeauna îi era clar cum trebuie interpretate. Cel mai bine era, desigur, să raportezi acolo, sus, și să aștepti dispozițiile. Cei de sus, însă,

nu se grăbeau să dea dispoziții. Cei de sus preferau, în general, să-i pedepsească pe slujbași pentru indolență, să transmită alte noi instrucțiuni, hotărâri, care, iarăși, trebuiau cumva interpretate, iar veșnicile lor contradicții – împăcate. Și-l apucau durerile de cap pe comandantul penitenciarului.

Îi era clar că fiecare instrucțiune trebuie aplicată împotriva deținuților, însă, totuși, până la ce limită? Depășești puținel, strângi șurubul mai tare și te trezești cu o grevă a foamei. Și din nou vor urla ăia la Londra, München și Washington. Iar asta înseamnă că peste vreo trei-patru săptămâni îți va cădea pe cap o comisie de la Moscova. „Cum se poate așa, tovarăși? Ați căzut în capcana provocărilor imperialismului mondial!” Desigur, se vor găsi niște deficiențe, vor da avertismente sau chiar vor demite, că știut este, fiecare funcționar are o groază de dușmani care i-o coc, vrând să-i ia locul, să-i fure osul de la gură. De aceea ofițerii și comandanții penitenciarelor ascultă și ei posturile de radio occidentale, umblă noaptea la butoanele aparatelor de radio, se întreabă dimineața, unul pe altul, dacă a fost ceva ieri. Dacă a fost, atunci așteaptă comisia. Oftează temnicerii mai în vârstă: de vreo douăzeci de ani încoace i-au cam scăpat din frâu pe deținuții protestatari!

Dar nici noi nu mai suntem iepurașii care mureau tăcuți și resemnați. Am înțeles marele adevăr că nu pușca, tancul, bomba atomică nasc puterea, ci că pe acestea se sprijină puterea. Puterea înseamnă supunere, consimțirea la subordonare și, de aceea, fiecare ins care refuză să se supună violenței scade această violență exact cu o unitate din cele două sute și cincizeci de milioane. Avem experiența participării la mișcările pentru apărarea drepturilor omului, avem aleasa școală a lagărelor și știm ce forță nimicitoare reprezintă nesupunerea umană. Știe toate acestea și puterea. De mult a renunțat și ea, în calculele sale, la diversele dogme comuniste. Nu le mai pretinde oamenilor credință în viitorul luminos, ci pretinde supunere. Și atunci când ne chinuie cu foamea în lagăre sau când ne lasă să putrezim în carcere, vor să obțină de la noi nu credința în comunism, ci supunerea sau măcar compromisul.

În închisoarea din Vladimir ne-au adunat din toate lagărele pe cei mai recalcitranti, pe cei mai rebeli: greviști, greviști ai foamei și reclamați. Aici aproape că nu existau persoane întâmplătoare, iar acele puține persoane întâmplătoare care au nimerit la noi s-au înrolat, vrând-nevrând, în tranșeele noastre

de apărare.

În celulele alăturate erau închiși deținuți cu regim special, condamnați în virtutea aceluiași articole ca și noi. Majoritatea erau însă persoane întâmplătoare, în general infractori de drept comun, care au pierdut la jocul de cărți, ori s-au făcut vinovați cu ceva față de colegii de celulă. Pentru a scăpa de pedeapsă, afișau în lagăr manifeste sau își făceau tatuaje antisovietice; lor li se majorau condamnările și erau trecuți, iată, la acest regim special, ca „recidiviști politici”. Bineînțeles, în fond, din punct de vedere psihologic, ei rămâneau deținuți de drept comun. Și ce era uimitor: regimul lor special nu se deosebea cu nimic de regimul lagărelor staliniste. Aceeași conducere, aceiași gardieni se comportau cu totul altfel față de ei decât față de noi: îi loveau, îi umileau, îi lăseau să se bată, să se toarne reciproc; cum se mai puteau gândi la apărare?

Până în anul 1975, noi, deținuții politici, nu eram scoși la lucru; conducerea penitenciarelor considera aceasta inoportun. Știau din anii precedenți că majoritatea nu vor ieși la lucru, iar cei ce vor ieși nu-și vor îndeplini norma. Pentru închisoare nu era avantajos să dețină spații de lucru, să angajeze maiștri civili și să aibă un plan suplimentar cu noi, neobținând din asta nimic. În primăvara aceluiași an 1975, poate în așteptarea conferinței de la Helsinki, Moscova a dispus altfel: s-a ordonat să fim obligați să muncim.

Munca obligatorie este, îndeobște, umilitoare pentru om. Iar în condițiile sistemului penitenciar, unde 60 de procente din câștig sunt repartizate de închisoare pentru necesitățile serviciului de pază, iar din restul sumei se reține contravaloarea hranei, îmbrăcăminte și întreținerii tale, unde munca e un mijloc al reeducării tale și îți răpește opt ore pe zi într-o săptămână lucrătoare de șase zile, în vreme ce normele de producție sunt artificial umflate spre a face munca și mai grea, în asemenea condiții munca este inacceptabilă pentru fiecare om care se respectă.

Normal, am refuzat. și a început un îndelungat asediu. Noi, toți cei care am refuzat cu înverșunare, am fost târâți, în repetate rânduri, prin tot felul de pedepse posibile: numai la „regim sever” am stat închis în timpul acesta un an și jumătate (din doi ani incompleți!). Alții s-au ales cu mai multă carceră,

unii au stat închiși câte 60 de zile și nopți și chiar 75. Ni s-a oprit corespondența cu rudele, ne-a fost interzisă primirea de vizite, de alimente. Avea loc un război nemilos, de distrugere. Fiecare înțelegea că nu poate să piardă. De aceea, în afară de mijloacele obișnuite de apărare – greve ale foamei și transmiterea ilegală, în afară, a informațiilor despre fărâdelegile din închisoare – am adoptat și o metodă oarecum neașteptată: am asaltat instanțele superioare cu o avalanșă de petiții.

Trebuie să cunoști sistemul birocratic sovietic pentru a înțelege ce efect avea această acțiune. Conform legislației existente în URSS, fiecare deținut avea dreptul să înainteze petiții oricăror instituții de stat sau obștești și persoanelor cu funcții de răspundere. Petiția trebuia să fie expediată de închisoare în termen de trei zile din clipa primirii ei. În acest răstimp, conducerea trebuia să întocmească o notă explicativă și, de asemenea, un extras din dosarul personal al petiționarului și să le introducă într-un plic, împreună cu petiția. Instanța care primește petiția o înscrie în registrul său de intrare și este obligată să dea un răspuns în termen de o lună. Dacă instanța nu este competentă să rezolve problema ridicată în petiție, ea o trimite organelor competente. Pentru fiecare petiție se întocmește un dosar separat. Există câteva legi și instrucțiuni care reglementează ordinea examinării petițiilor. În practică, dacă ai scris o petiție, ea nu se va solda niciodată cu vreun rezultat, deoarece va fi retrimisă „persoanei competente”, adică tocmai celui pe care-l reclami. Iar el, normal, va considera reclamația nefondată. De cele mai multe ori petițiile, pur și simplu, nu erau citite de nimeni, ci erau expediate instanțelor inferioare. O asemenea practică alimenta în oameni scepticismul față de vigoarea petițiilor. „Corb la corb nu-și scoate ochii”, spuneau deținuții. Totuși, dacă se respectau anumite reglementări, petițiile erau destul de eficiente până și în închisoare. Trebuia numai:

- Să știi normele și modul de examinare a petițiilor.
- Să cunoști exact toate regulile și instrucțiunile privind regimul penitenciar.
- Petiția să fie compusă extrem de laconic, concis, cel mai bine pe o singură pagină, altfel nimeni nu o va citi. În petiție să fie menționat numai cazul de încălcare a legii sau a instrucțiunii, data producerii acestui eveniment, numele vinovaților și indicarea legii sau instrucțiunii care a fost încălcată.

- Să se scrie cu litere mari și citeț, lăsându-se margini albe pe coala de hârtie.
- Dacă doreai ca petiția să fie examinată de o instanță superioară, trebuia să reclami pe șeful celei imediat inferioare, adică dacă intenționeai să-ți răspundă Direcția Centrală a Ministerului de Interne, nu-l reclamai pe comandantul închisorii, ci pe șeful Direcției Regionale. Pentru aceasta trebuia să urci lent pe treptele scării funcționărești, reclamând de fiecare dată mai sus răspunsul instanței anterioare.
- Să nu reclami niciodată două chestiuni diferite în una și aceeași petiție.
- Să expediezi petiția ca scrisoare recomandată, cu confirmare de primire.
- Cea mai importantă condiție: petițiile să fie scrise în cantități mari și pentru cele mai improprii instanțe.

În toiul războiului acesta, fiecare dintre noi scria de la zece până la treizeci de scrisori zilnic. Să compui treizeci de reclamații pe zi este greu, de aceea împărțeam între noi temele și fiecare scria despre problema sa, apoi îi puneam pe ceilalți să semneze. Dacă în celula noastră sunt cinci persoane și fiecare își asumă câte șase teme, atunci va rezulta, în urma schimbului, că fiecare va scrie câte treizeci de petiții, dar va compune doar câte șase. Pentru a transcrie treizeci de pagini de text standard și neapărat cu caractere mari, ai nevoie de aproximativ o oră și jumătate-două de lucru.

Petițiile trebuiau adresate, cel mai bine, nu funcționarilor, ci celor mai neașteptate persoane și organizații: de exemplu, tuturor deputaților Sovietului Suprem, Sovietelor republicane sau regionale, orașenești, tuturor ziarelor și revistelor, tuturor cosmonauților, tuturor scriitorilor, artiștilor plastici, artiștilor de teatru și cinema, balerinilor, tuturor secretarilor Comitetului Central, generalilor, amiralilor, frunțașilor în producție, ciobanilor, crescătorilor de reni, mulgătoarelor, sportivilor și așa mai departe. În Uniunea Sovietică, toți cei care au o cât de mică notorietate sunt persoane cu funcții.

Mai departe se întâmplau următoarele: cancelaria închisorii era inundată cu petiții și nu reușea să le expedieze în termen de trei zile, deoarece trebuia să alcătuiască notele însoțitoare, menționate mai sus, pentru fiecare petiție. Pentru încălcarea termenului de expediere primeau, negreșit, muștrare și erau privați de prime. În toiul celor mai fierbinți zile ale războiului nostru, din ordinul comandantului



închisorii, în ajutorul cancelariei erau antrenați toți: bibliotecari, contabili angajați civili, cenzori, ofițeri politrucci, ofițeri executivi. Mai mult decât atât, în vecinătatea închisorii se afla o școală a Ministerului de Interne, iar cursanții acesteia au fost obligați să ajute cancelaria închisorii.

Toate răspunsurile și plicurile trebuiau înregistrate într-un caiet special, cu urmărirea severă a respectării termenelor de răspuns și expediere. Toate aceste petiții parcurgeau un itinerar complex și în toate instanțele erau înregistrate, li se alcătuiau dosare și se gestionau. În final, ele ajungeau la două instanțe: procuratura locală și direcția locală a Ministerului de Interne. Aceste instanțe, de asemenea, nu reușeau să răspundă, încălcau termenele, fapt pentru care primeau, și ele, muștrări și erau eliminate de la premieri. Mașina birocratică lucra în mare grabă, iar tu transmiteai avalanșa de hârtii dintr-o instanță în alta, creând panică în rândurile inamicului. Funcționarii rămân funcționari, ei se dușmănesc veșnic unii cu alții și adesea petițiile tale deveneau arme în mâinile lor, în războiul local sau interdepartamental. Așa continua câteva luni. Și, în sfârșit, intra în acțiune cel mai puternic factor al vieții sovietice: statistica.

Unei instanțe superioare i se raporta, printre alte cifre și tabele, dări de seamă și informări despre stadiul construirii comunismului, că, iată, în perioada respectivă s-au primit 75 de mii de reclamații împotriva închisorii din Vladimir și împotriva regiunii, în general. Nimeni n-a citit aceste reclamații, dar cifra este fără precedent. Ea strică deodată întreaga situație statistică, anumiți indicatori ai întrecerilor socialiste dintre anumite colective de conducere sau chiar dintre anumite regiuni. Pentru toți e rău: din frunzașă întreaga regiune devine codașă, trebuie să returneze drapelele roșii transmisibile, fanioanele și cupele. Oamenii muncii sunt indignați, în comitetul regional se declanșează panica, iar pentru închisoarea ta se alcătuiește urgent o comisie la nivel înalt.

Această comisie nu te ajută personal, poate doar îți rezolva unele probleme mărunte din reclamații. Însă ea trebuia să depisteze o sumedenie de lipsuri și deficiențe în activitatea conducerii. Pentru aceasta și fusese trimisă, i se achitaseră drepturile de deplasare, zilele de delegație și premiile respective. Conducerea va fi pedepsită. Unul va fi demis, altul va fi retrogradat din funcție, cineva va primi muștrare, iar comisia va raporta sus despre măsurile luate și va pleca satisfăcută acasă. În continuare, deoarece ai



expediat petiții diverșilor deputați, mulgătoare, balerini și crescători de reni, și aceștia, la rândul lor, vor trebui să-ți răspundă, să-ți explice și să te liniștească, informându-te despre hotărârea comisiei și măsurile adoptate.

Iar tu tot scrii și scrii în continuare, stricând statisticile pentru noua perioadă de raportare și determinând trimiterea unei noi comisii, și tot așa, din an în an. Se adaugă aici comisiile și muștrările care se nasc din cauza scurgerilor de informații în străinătate, directivele, circularele, contraordinea, petițiile rudelor, campaniile și moțiunile de peste hotare, și vei înțelege câte a avut de suportat conducerea războindu-se cu tine pentru ieșirea la muncă. Care-i comandantul închisorii, care-i procurorul, care-i secretarul regional al PCUS care să-și dorească o astfel de viață? Și dacă totul ar fi depins numai de ei, de mult timp s-ar fi spart blocada. Dar era ordinul Moscovei.

Doamne Dumnezeule, ce nu făceau ei cu reclamațiile noastre: le confiscau cu sacii, le furau, nu ne dădeau coli de scris, nu ne vindeau plicuri și timbre, ne interziceau să le expediem prin recomandată cu confirmare de primire (pentru a fi mai ușor de furat), emiteau ordine speciale și ne interziceau să scriem reclamații oriunde ne trecea prin cap, în afara Procuraturii și Ministerului de Interne, ba uneori ne mai și băgau la carceră. Iar răspunsurile, ce hal de răspunsuri primeam! Pură literatură fantastică! Funcționarii, buimaci, nereușind nici măcar să ne citească reclamațiile, răspundeau aiurea, greșeau adresele, încurcau petițiile. Stâlceau și denaturau în așa hal sărmanelege, încât puteau fi ei înșiși trimiși la închisoare. De exemplu, un colonel din Ministerul de Interne, direcția locală, îmi răspundea, năucit de avalanșa de hârtii, că, pasămite, congresul PCUS nu este o organizație obștească și de aceea nu trebuie să mă adresez lui cu petiții. Bineînțeles, a urmat un val de reclamații împotriva colonelului, și el a dispărut în acest vârtej.

Iar judecătorii din Vladimir, scoase din fire de vrafurile de reclamații și cereri de urmărire penală împotriva șefilor noștri, ne răspundeau, de pildă, că ofițerii din Ministerul de Interne au imunitate în fața justiției sovietice. În fine, renunțând să ne mai acorde vreo atenție, au început să ne trimită, în loc de răspunsuri, notificări cu aproximativ următorul conținut: „În decurs de o lună au fost primite de la

dumneavoastră și respinse 187 de reclamații” și semnătura. Tot sistemul birocratic al Uniunii Sovietice a fost antrenat în acest război. Nu exista un departament sau o instituție, de nivel regional sau republican, de la care să nu primim răspunsuri. Se întâmpla ca două instanțe să ne dea răspunsuri diametral opuse, și atunci le instigam pe una împotriva celeilalte. Spre sfârșit, i-am antrenat în acest joc chiar și pe infractorii de drept comun, și epidemia petițiilor s-a răspândit în toată închisoarea, iar în detenție se aflau 1200 de persoane.

Cred că, dacă acțiunea s-ar fi extins ceva mai mult și ar fi cuprins toată închisoarea, atunci mașina birocratică sovietică ar fi ieșit din uz, toate instituțiile Uniunii Sovietice și-ar fi întrerupt activitatea și s-ar fi ocupat doar cu scrierea de răspunsuri. Dar, până la urmă, au cedat. Asediul a fost ridicat după doi ani de luptă. Comandantul închisorii noastre a fost demis și pensionat, s-au efectuat și niște schimbări în administrație și totul s-a liniștit. Moscova a renunțat la ordonanța sa. Sărmanul nostru colonel Zavealkin! A suferit degeaba, a căzut victimă a nedreptății administrative. La drept vorbind, nu era un om rău, era pur și simplu un funcționar conștiincios. El înțelegea greoi ceea ce se petrece, iar din cauza nenumăratelor comisii și a indicațiilor contradictorii, căzute pe capul său, se apăra într-un mod extrem de original – o făcea pe prostănacul, un prostănac conștiincios, care dorește ca totul să iasă foarte bine, dar, din păcate, se întâmplă invers! Era muștruluit, certat, avertizat, iar el accepta totul, cu înfățișarea omului nevinovat, dar ghinionist.

Victoria am obținut-o cu greu. S-au extenuat băieții, s-au jigărit, fiecare s-a îmbolnăvit de ceva: unul de ulcer, altul de tuberculoză. În închisoare și omului sănătos îi este greu, dar cel bolnav, ce să mai vorbim, kaput! Cu boala începeau să te șantajeze: vei fi conciliant – te vom lecu, îți vom aloca hrană dietetică, te vom transfera la spital. Când aveai ulcer și erai bolnav de ficat, tot același pește stricat și tot aceeași varză murată, urât mirositoare, pe care era imposibil să le mănânci... dar, totuși, 60 de procente din hrana ce ți se cuvine unde au dispărut? Dacă aveai tuberculoză sau, să spunem, senzația dureroasă de foame, la ulcer, șefilor le plăcea foarte mult să te trimită la carceră. Mai mult, în ziua de post, când n-ai dreptul la hrană, au chef să te invite la discuții. Pentru tuberculoși, cel puțin, e mai ușor – nu simt

durerea.

În realitate, în închisoare nimeni nu se poate vindeca. Pot să-ți amelioreze ușor acuitatea durerii, să te trateze superficial, pentru a evita decesul. Ca o consecință, de obicei, bolile tuturor capătă o formă cronică și apoi de ele nu mai scapi, întreaga viață trebuie să faci rost de bani pentru medicamente. Și asta-i considerată normalitate. „Ce, ați venit aici să vă vindecați? Nu v-am chemat noi la închisoare, nu trebuia să ajungeți aici”, spuneau doctorii. Dar și spitalul, la drept vorbind, nu se deosebea cu nimic de o celulă obișnuită: aceeași podea de beton, aceleași zăbrele la ferestre; nici un pic de lumină, nici un pic de aer, doar că te hrăneau ceva mai bine. Nici măcar scaune de closet nu existau, ca să-ți faci nevoile erai scos afară de două ori pe zi. Doamne ferește de un asemenea spital! În genere, asistența medicală era privită ca o răsplată pentru buna purtare. Într-o celulă alăturată, la deținuții de drept comun, se afla un epileptic. Zilnic tovarășii lui de cameră băteau în ușă, solicitau un doctor. De unde doctor acolo?! După vreo patru ore, era posibil să apară un felcer, care își arunca o privire prin vizetă: „Ce-i cu epilepticul? Dacă nu moare, să nu mă mai chemați”, și închidea cu zgomot ferestruica. Când, în celula noastră, i s-a făcut rău lui Gunnar Rode, o jumătate de noapte am bătut în ușă, am urlat la fereastră, am smuls din podea băncuța și cu ea, pe post de berbec, am lovit cu furie în ușă, am dislocat complet vizeta, lemnul a crăpat. Încă puțin și ușa ar fi zburat cu totul. Am fost trimiși cu toții la carceră, dar pe Rode l-au dus totuși la spital. Altă dată l-au băgat iarăși la carceră pe Suslenski, iar el era bolnav de inimă și după vreo trei zile de carceră a avut o criză. Așa s-a întâmplat și de această dată. Pe loc, întreg corpul de clădire, toate celulele, inclusiv cele ale infractorilor, băteau cu forță în uși; era un zgomot ca de canonadă. Se clătina clădirea. Ce, era lucru de glumă? 66 de celule, cu aproape două sute de oameni, spărgeau ușile. Ca urmare, Suslenski, pe targă, a fost transferat în altă carceră, dintr-un alt corp de clădire, și asta a fost tot.

Așa că n-am obținut ușor victoria, dar, în schimb, pentru câte generații de deținuți n-am apărut dreptul de a nu munci în închisoare, cine știe? Și am reușit să obținem și multe ameliorări. Dar lucrul cel mai important era că acum șefii se temeau de noi ca de foc! și când un nou comandant al închisorii încerca din nou să ne strângă cu ușa în privința cărților, erau suficiente doar câteva zile de greva foamei și

comandantul ceda. Apoi, un timp, nu îndrăzneau să ne atingă nici cu un deget. Însă la infractorii de drept comun aproape că nu era seară ca să nu fie cineva târât la toaletă și snopit în bătaie. Sau chiar băgat în cătușe și călcat cu bocancii. Nu era seară să nu se audă țipete, gemete. Foarte cunoscut în această privință era maiorul Kiselev. Întotdeauna beat, cu ochii albicioși, cu privirea pierdută, el se îmbolnăvea pur și simplu dacă în timpul schimbului său nu tăbăcea pe cineva. Pe noi ne ocolea însă, se temea chiar să respire, să nu-i simțim damful.

Ne-am năpustit asupra lui mai ales după ce, la sfârșitul anului '74, în timpul schimbului său, a fost ucis în carceră un infractor de drept comun, cu porecla Sălbaticul. Nimeni nu știa numele adevărat al acestui nefericit Sălbatic și eram în mare încurcătură cum să scriem despre acest caz în declarații: așa am și scris – „deținutul de drept comun cu porecla Sălbaticul”. A fost bătut îndelung, probabil toată noaptea, deoarece întreaga noapte a urlat în carceră. De câteva ori în acea noapte l-am chemat pe șeful de bloc să-l întrebăm despre ce este vorba. „Naiba știe, răspundea el, probabil e un nebun, l-a apucat urlatul”. Dimineața ne-au comunicat infractorii ce s-a întâmplat. De atunci, doi ani la rând, una din temele constante ale petițiilor era Sălbaticul, ceream să fie judecat Kiselev. Numai reclamații am scris circa o mie cinci sute. Judecata, bineînțeles, n-am obținut-o, procuratura răspundea invariabil: „Participarea administrației la moartea condamnatului Gavrilin n-a fost constatată”. Doar așa i-am putut măcar afla numele.

Kiselev, totuși, s-a temperat și, în orice caz, se temea de noi. Totodată ne ura crunt și încerca în permanență să „facă raport” împotriva noastră, pentru a fi pedepsiți. Toată echipa din schimbul lui era cu el, parcă special era aleasă – singur Al Patruzecișunulea cât valora! Mic de statură, plutonierul Sarafanov era în permanență de gardă, în schimbul condus de Kiselev. Porecla i-a fost dată de pușcăriași, cu mulți ani în urmă, deoarece în decursul unui singur schimb a scris 41 de rapoarte. Cum de a reușit o asemenea performanță mintea nu poate să conceapă, mai ales că era semianalfabet. Era un dobitoc teribil de perfid. Acesta și încă un gardian cu porecla Țiganul, de asemenea din schimbul lui Kiselev, ne provocau cele mai multe probleme și ne urau în mod deschis. Țiganul era, e adevărat, mult mai franc,

mai direct. Striga la noi fără să se sinchisească: „Păcat că nu v-a ars Hitler pe toți în cuptoare!”. Credea că suntem evrei cu toții. Dar și noi eram tot timpul cu ochii în patru.

Ceilalți gardieni, mai ales cei mai tineri, se comportau cu noi destul de bine, uneori cu vădită compasiune. Ca și noi toți, îl urau pe căpitanul KGB Obrubov, repartizat ca „agent cu înputerniciri speciale” pe toată închisoarea. Luându-se după infractorii de drept comun, gardienii l-au poreclit Amiralul Canaris. La fizic, Obrubov într-adevăr semăna întrucâtva cu Canaris, însă era, cred, mult mai prost. Ne strecura mereu „poșircari” (deținuți care împărțeau hrana), „ciripitori”, turnători și alți pușcăriași de drept comun din secția de servicii gospodărești, pentru a lua de la noi vreun bilețel sau vreo scrisoare adresate celor din afara închisorii. Îi recompensa cu ceai, introdus chiar de el pe șest, deoarece era produs prohibit în închisoare. Cei de la serviciile gospodărești, firesc, ne-au pus la curent cu toate acestea, așa că noi am ținut cont de sugestia lor, să ne prefacem că nu știm nimic, și am continuat să scriem, însă bilețele pline cu brașoave. Aceasta era și în folosul nostru, deoarece, în schimb, ei au consimțit să ne aducă în carceră mahorcă și, uneori, și pâine. De aceea îl aprovizionam pe Obrubov cu mesaje fictive pentru cei din afara închisorii, ba chiar și cu petiții adresate ONU, pe care le prezenta mai sus, ca o dovadă a eficienței sale. Ceaiul obținut în acest mod, distribuitorii de hrană îl vindeau în celulele deținuților veniți din lumea interlopă, așa că toți erau mulțumiți.

Cu ani în urmă, după cum se auzea, Obrubov fusese mult mai insolent și mai insistent, îi chema pe toți, pe rând, și le propunea să colaboreze, să scrie denunțuri. Unora li se promitea, ca recompensă, că vor primi mâncare, altora – votcă și, în sfârșit, unei a treia categorii îi era făgăduită eliberarea înainte de termen. Până la urmă, băieții s-au săturat de toate acestea. Și au explodat, mai ales după ce Obrubov, în aceeași manieră, l-a chemat la el pe Boris Borisovici Zapikavo, fost preot, și i-a propus ca, în schimbul colaborării, să-l ajute, după eliberare, să primească o eparhie. A fost nevoie de un anumit timp, pentru a se ajunge la o înțelegere, mai ales între diferitele blocuri, și în ziua stabilită, toți ca unul au declarat greva foamei, cu cererea de stăvilire a insidioasei recrutări și de demitere a lui Obrubov. Această grevă a foamei a declanșat, total neașteptat, o stare de jubilație la nivelul conducerii închisorii, și chiar la procuratură.

Pe loc au apărut comandantul închisorii și procurorul și, stăpânindu-și cu greu bucuria, întrebau dacă, într-adevăr, Obrubov făcea atât de grosolan recrutările. De atunci Obrubov nu mai venea țațoș la noi, nu mai îndrăznea să facă recrutări, ba chiar aproape că nu mai chema pe nimeni, se preumbla pe undeva, prin jurul nostru. Infractorii ne povesteau că l-au văzut de multe ori stând cu orele și trăgând cu urechea pe lângă ușile celulelor noastre. Trebuie spus că atitudinea față de noi a infractorilor s-a schimbat, de asemenea, radical. Se spune că, în urmă cu vreo 20 de ani, confrății noștri erau etichetați ca fasciști, erau tâlhăriți la fiecare etaj, li se furau din pachetele primite, erau umiliți în lagăre și așa mai departe. Acum, iată, acești deținuți de drept comun ne ajutau, de bunăvoie, la căratul pe etaje al greutăților, al sacilor mei cu cărți, ba chiar împărțeau cu noi tabacul și mâncarea. Ne rugau să le povestim de ce am fost închiși, ce dorim să realizăm, citeau cu curiozitate sentința mea și un singur lucru nu puteau să creadă, că făcusem cele scrise acolo gratis, nu pe bani. Erau tare uimiți că, uite-așa, simplu, cu bună știință și dezinteresat, oamenii merg la închisoare. În închisoarea din Vladimir am stabilit cu ei cele mai bune relații de vecinătate: permanent ni se adresau cu întrebări, apelau la sfaturi și chiar la ajutorul nostru. Eram judecătorii supremi în toate disputele lor, îi ajutam să compună reclamațiile, le explicam legile și, firește, se informau continuu de la noi în toate chestiunile politice.

În penitenciar, vrei nu vrei, chiar și infractorii citesc ziarele, ascultă radioul local și, poate, pentru prima oară în viață, încep să mediteze: de ce e viața așa de prost croită în Uniunea Sovietică? Majoritatea covârșitoare a lor au o orientare net antisovietică, iar cuvântul „comunist” sună aproape a înjurătură. Din cauza dispersiunii și a ignoranței, nu sunt în stare să-și apere drepturile, ba chiar adesea nu cred în nici un fel de drepturi ale deținuților. Conducerea profită de vrajba dintre ei, îi asmută pe unii împotriva altora. Când comandantul dorea să înfrângă pe vreunul dintre ei, îl transfera într-o aceeași celulă cu dușmanii lui de moarte. și acolo unul urma să-l omoare pe altul, iar ucigașul să fie apoi condamnat la moarte prin împușcare.

Se știa că noul nostru comandant al închisorii, locotenent-colonelul Ugodin, l-a transferat în modul acesta pe un oarecare Tihonov, în celula inamicilor acestuia. Acolo l-au omorât lent, îndelung, aproape



două zile l-au călcat cu cizmele. Strigătele lui se auzeau în tot blocul, însă nimeni nu intervenea. Ugodin însă, după cum se istorisea, se apropia adesea de ușă, se uita prin vizetă, asculta cum țipă Tihonov și se îndepărta apoi, satisfăcut. Cu o asemenea ocupație l-au surprins cei din celula alăturată, atunci când au fost scoși la plimbare, pe coridor. Iar din celula de vizavi toate acestea se vedeau printr-o crăpătură. Doar în cea de-a treia zi au intrat gardienii în celulă, să scoată cadavrul. Vinovații au fost apoi condamnați la moarte prin împușcare. Ugodin n-a pățit nimic. Acest fapt ni s-a transmis imediat și am scris Procurorului general. Răspunsul, așa cum se obișnuiește, a venit de la procuratura locală: „Ancheta nu a constatat participarea persoanelor oficiale la uciderea lui Tihonov”. Așa s-a stins și cazul acesta.

În condițiile războiului nostru permanent pentru un regim normal, necesitatea coordonării acțiunilor și schimbului de informații ne obliga să găsim mijloace sigure de legătură între celulele cu deținuți politici, dispersate în toată închisoarea. Iată că aici s-au dovedit a fi foarte folositori deținuții de drept comun: ei, îndeosebi hoții cu mare experiență și autoritate, aveau în toată închisoarea căi prin care își expediau directivele. De la o fereastră la altă fereastră, în cadrul plimbărilor, pe la etaje și prin blocuri treceau nevăzutele fire ale comunicațiilor. La acest sistem ne-am racordat și noi.

Trebuie să menționez că în această privință hoții erau extrem de corecți: bilețelele nu nimereau niciodată în mâinile supraveghetorilor și ajungeau, așa cum le expediam, înțelese și cusute cu ață.

Reciproc, trebuia să participăm și noi la transmiterea poștei lor și de regulă eram mai neliniștiți pentru ea, decât pentru cea proprie. Ar fi fost penibil să-i punem într-o situație proastă pe vecinii noștri, care mergeau cu abnegație la carceră, înghițeau bilețelele, dar nu le dădeau niciodată celor de la putere.

În genere, însă, ținând cont de izolarea totală și de regimul sever instaurate în închisoare, este uluitor cât de multe mijloace de comunicare existau; orice punct de închisoare putea fi contactat de către altul. Toate acestea erau, se subînțelege, interzise, iar contravenientul era aspru pedepsit pentru „comunicarea intercelulară”, așa cum se numea oficial.

Îmi amintesc, eram începător, de-abia sosisem într-o închisoare pentru prima dată, nu știam încă nimic și imediat, după percheziție, m-au băgat, un timp, singur într-o celulă de tranzit, întunecoasă,

murdară și rece. În locul scaunului de closet era așa, un fel de tron, un podium cu trepte la o înălțime de vreo jumătate de metru și în mijloc cu o gaură. Era un miros îngrozitor. Deasupra găurii se afla un robinet, asta în loc de chiuvetă. M-am așezat pe pat, într-o oarecare stare de perplexitate din cauza celulei. Ei, gândeam, oare va trebui să stau așa trei ani? Aud brusc: „Hm!”. Poate mi s-a părut, ori poate mi-a tușit cineva în ceafă. Mă uit în jur, nu-i nimeni. Aud iar brusc: „Hm! Concetățene!” Cine dracul o fi? Pentru orice eventualitate, răspund: „Ce dorești?” – „Vino, concetățene, vino mai aproape de scaunul closetului, te aud foarte slab!” Așa a avut loc prima mea cunoștință cu telefonul închisorii.

În alte celule, unde existau scaune de closet adevărate, acolo, de obicei, se scotea apa din sifon cu măturica sau cu o cârpă și se vorbea într-adevăr direct, ca la telefon. Apoi ne-am obișnuit și noi. Mai ales spre seară, auzeam bine cum se striga de la fereastra unei celule la alta, de exemplu, la fereastra celulei treizeci și unu. „Treizeci și unu! Treizeci și unu! Pompează!” sau „Scoate apa!”. Sau, uneori, și direct: „Treizeci și unu, la telefon!”.

Totuși, nu toate celulele erau legate între ele cu acest tip de telefon. De obicei se putea telefona de sus în jos sau de jos în sus și, în cazuri foarte rare – vizavi, în funcție de sistemul de canalizare.

Și apoi nu existau scaune WC în toate celulele. Atunci apelam la un alt mijloc. Prin toate celulele trecea sistemul de încălzire centrală. De aceea, dacă luam cana de aluminiu, primită de toți în închisoare, și o lipeam bine cu fundul de țevă, iar cu gura te lipeai bine de orificiul cănii și strigai, atunci sunetul se răspândea ușor prin țevi, în toate părțile. În altă celulă trebuia să lipești, tot așa de bine, cana de țevă, iar de orificiu să-ți apropii urechea; aceasta era o linie supraîncărcată, țevile răsunau toată ziua din cauza vocilor. Dar existau și inconveniente. În primul rând, trebuia să aștepti la coadă, nu puteau vorbi mai mulți oameni în același timp. În al doilea rând, peste câteva celule se auzea deja slab și trebuia să rogi să-ți transmită ștafeta din celulă în celulă. În al treilea rând, nu orice comunicare se dorea a fi transmisă fățiș. Ei, uite, pentru asemenea cazuri exista și o poștă.

De regulă, ea se transmitea prin metoda „calului”, ca, de altfel, și lucrurile mai mari, precum alimente, cărți ș.a.m.d.. Erau destrămați câțiva ciorapi și din aceste fire se împletea un șnur trainic. La

capătul șnurului se lega o greutate. Apoi, cu dexteritate, prin fanta din jaluzele, care, de obicei, avea lărgimea de maximum un deget, se arunca această greutate într-o parte sau se cobora jos. În altă celulă era prins „calul”, plasând în fantă „umărul”, adică un dosar oarecare cu un cârlig la capăt și chiar, uneori, cu un ziar făcut sul. Primind astfel „calul”, șnurul era tras în celulă și de capătul lui era legat ceea ce trebuia transmis. și, astfel, coletul tău circula prin închisoare, din fereastră în fereastră. Sigur, dacă supraveghetorii te surprindeau asupra acestui fapt, 15 zile de carceră erau asigurate.

Alt mijloc era transmiterea în timpul plimbării. Cuvânt vesel, „plimbarea” desemna, în esență, o procedură complet plicticoasă. Au trecut demult acele timpuri când deținuții se plimbau maiestuos, doi câte doi, prin curtea comună a închisorii. Acum spațiile de plimbare erau niște colivii de beton cu puțin mai mari ca o celulă. Pereții erau acoperiți grosolan cu mortar aruncat cu „blana”, aceasta pentru ca să nu se poată scrie pe suprafața zgrunțuroasă. Ușa de ieșire în micuța curte interioară era, aidoma celei din celulă, prevăzută cu o vizetă și capitonată cu foi de tablă. Pereții, cu o înălțime mai mare de trei metri, aveau, în loc de plafon, gratii metalice. Eram scoși la aer pe celule, așa că plimbarea nu aducea nici o notă de diversitate. Erau construite 10-12 mici curți pentru plimbare, câte cinci-șase de ambele părți ale pasajului. Sus, deasupra pasajului, exista o platformă specială pentru supraveghetor, pe care el se deplasa înainte-înapoi, privind de la înălțime în curțile din dreapta și din stânga. Imediat ce se întorcea cu spatele, dintr-o curte în alta, începeau să fie aruncate bilețele sau mici pachetele. Celulei surprinse asupra acestui fapt i se suspenda, de obicei, dreptul la plimbare.

Mai târziu, încercând să împiedice această cale de comunicare, au amplasat deasupra gratiilor o plasă deasă de sârmă, așa că iarna, la ninsori abundente, zăpada nu mai cădea jos, ci se oprea pe plasă. Totuși, nici aceasta nu a avut efect. Deținuții au reușit cumva să ridice plasa de sârmă și să introducă pe sub ea poșta pentru curtea alăturată. Pe alocuri se străduiau chiar să rupă plasa și, atunci, stând pe umerii cuiva, unul putea băga mâna în gaură și arunca ceea ce trebuia în curtea alăturată sau în cea de vizavi. Raliindu-ne la sistemul general de comunicații din închisoare, eram obligați să servim, la rândul nostru, ca verigă de legătură. Câte și mai câte nu a trebuit să aruncăm dintr-o curte în alta, la rugămintea

vecinilor! Odată a fost chiar un sac de mahorcă, cu mare greu strecurat pe sub fisura de sub plasă, altă dată 15 bucăți de săpun, pentru fiecare bucată de săpun trebuind aleasă clipa când supraveghetorul se uita în altă parte. Odată, n-am reușit să clarificăm cine ne sunt vecinii noștri din stânga și din dreapta (se întâmpla des), dar din dreapta ne-am pomenit cu o carte groasă, apoi cu o alta, cu memoriile lui Jukov. Ei bine, un volum a fost introdus pe sub plasă, cel de-al doilea s-a blocat. Nici noi, nici vecinii n-am putut să smulgem cartea din fanta aceea. și, uite-așa, a fost înșfăcat de gardieni. Totuși, cel puțin pentru transmiterea de bilețele, aceasta era o modalitate foarte potrivită.

În general, lăsarea de inscripții pe pereți este considerată un procedeu primitiv. Dar el era extrem de eficace. Se scria mărunț-mărunț, cu creionul, peste tot unde eram duși: la baie, la plimbare, în celulele de tranzit; lăsam autografe, o listă cu deținuții celulei sau chiar o succintă însemnare. Practica ne-a demonstrat că, într-o săptămână, aceste inscripții ajungeau în vizorul persoanelor interesate. De obicei, scriam în engleză, așa că gardienii nu înțelegeau. Intuiau că este opera deținuților politici. În general, limba engleză a devenit pentru noi, în scurt timp, un fel de cifru sau argou; în engleză se putea striga și la fereastră, se putea vorbi și prin intermediul țevii, nimeni dintre intruși n-ar fi înțeles ceva.

Astfel am petrecut aici doi ani și jumătate (adăugați aici încă un an, 1972-1973, cel de dinainte de a fi trimis în lagăr). În ultimele trei luni s-a așternut calmul: nu ne mai mânau la lucru, nu ne mai treceau pe regim sever. Calmul acesta mi s-a părut suspect, ba, în plus, ne-au adunat pe toți în blocul patru, la etajul întâi, despărțiți de câte o celulă goală. Se tot străduiseră până acum să ne arunce în celule îndepărtate una de alta, pentru a ne îngreuna comunicarea. Iar deodată, parcă intenționat, ne-au adunat pe toți împreună. Trei în celula numărul douăzeci și unu, opt persoane în cincisprezece, două în doisprezece, patru în zece. Eu eram în celula numărul zece. Mai erau încă patru de-ai noștri în șaptesprezece, dar la doi le-a venit sorocul să fie expediați în lagăr, iar alți doi au fost deportați și, în consecință, celula a fost descompletată. Vreo zece persoane se mai aflau în primul bloc, dar ele nu erau mânate la lucru. Intenționau șefii ca spre sfârșitul anului să ne comaseze aici pe toți? Era dificil de dedus,

plănuiește ceva conducerea sau, dimpotrivă, a hotărât să ne lase în pace? Dacă nu luam în considerare obișnuitele atacuri împotriva cărților noastre, parcă nu se observau nici un fel de indicii de pregătire a ofensivei. E adevărat, toți am fost lipsiți de dreptul la corespondență, iar aceasta constituia întotdeauna un semn rău-prevestitor.

Încă de la sfârșitul anului trecut, conducerea și-a făcut un obicei de a ne confisca toate scrisorile. Îi rugai să-ți explice care-i motivul, îți răspundeau că nu-s obligați să-ți dea explicații, așa că trebuia să scrii o nouă scrisoare. O scriai și iar ți-o confiscau. Și această tevatură s-a tot prelungit, încât s-a împlinit un an de când n-am mai putut expedia nici o scrisoare acasă. Și nu-mi era clar pe cine vor să pedepsească – pe mama mea sau pe mine. Așa au procedat și cu alții: unii n-au avut corespondență o jumătate de an, alții – opt luni. Am fost obligați să apelăm la canalele ilegale.

Veștile de afară ajungeau cu greu la noi și, în general, erau vești triste. Unii erau condamnați la închisoare, alții obligați să emigreze. Care spre est, care spre vest, și toți erau prietenii mei, persoane pe care le cunoșteam de mulți ani. Și oricât de rău îmi părea pentru cei închiși, mai rămânea speranța că măcar îi voi vedea cândva, nu erau dispăruți pentru totdeauna. Cei expulzați în Occident parcă intrau în mormânt, știai că nu-i vei mai vedea niciodată. Se golea Moscova și, nu știu cum, mă gândeam tot mai rar și mai rar la libertate. Era mai ales foarte dureros când aflam că unul sau altul dintre cunoscuți retracta sau se căia; o percepeam ca și cum o parte din viața mea trebuia uitată pentru totdeauna. Îmi reînviau îndelung în memorie episoadele unor întâlniri, frânturi de discuții, și nu puteam să le înăbuș deloc, de parcă aș fi fost eu vinovat cu ceva de trădarea lor.

Mai demult, pe vremuri, eram un ins foarte sociabil, intram ușor în contact cu oamenii și, după numai câteva zile de comuniune, îi consideram prietenii mei. Însă timpul mi i-a luat, unul câte unul, și am început să evit să-mi fac noi cunoștințe. Nu-mi mai doream această durere, această convulsie, când omul pe care te-ai bazat, pe care l-ai iubit, a manifestat brusc lipsă de voință și te-a trădat, iar acum trebuia să-l elimini din amintiri, pentru totdeauna. Era dureros să recunoști că, iată, l-au frânt pe încă unul din oamenii apropiați. Dacă erau de serviciu, atunci când în zonă era adus un nou grup, vechii deținuți

pronosticau aproape fără greș cine dintre ei va fi turnător, cine – pederast, cine va scurma prin gunoaie și cine va fi un băiat de toată isprava. Cu timpul am început și eu, involuntar, să probez pe toți cunoscuții toalele de pușcăriaș și de aceea numărul prietenilor se micșora. Treptat, a rămas un cerc de oameni care-mi erau deosebit de dragi, deoarece reprezentau singura mea bogăție, tot ceea ce am dobândit în acești ani, iar dacă cineva ceda, era pentru mine un supliciu. Și rămâneam tot mai puțini în castel, se elibera încă un loc lângă cămin, se termina convorbirea, se oprea muzica, se stingeau lumânările. Domnea doar noaptea pe pământ.

Acum, iată, toți acești oameni dragi mie plecau pentru totdeauna în Occident, parcă dispăreau în hău. Foarte rar răzbăteau știri despre ei, în general din ziarele sovietice, ca și cum veneau de pe lumea cealaltă. De curând, presa sovietică și-a amintit deodată și de mine. Tăcuseră toți în acești aproape șase ani, se ținuseră tare pe poziții și, brusc, pe o pagină întregă din *Literaturnaia gazeta*, apare un interviu al primului adjunct al ministrului Justiției din URSS, Suharov. Încă în anul 1972, imediat după proces, într-un ziar moscovit se publicase un articol, intitulat *Biografia mârșăviei*. Cu tot caracterul obișnuit al mincinoasei propagande sovietice și abundența de injurii, acest articol nu depășea cadrul sentinței, adică nu adăuga minciuni de la sine. Acum, ministrul adjunct al Justiției îndruga doar verzi și uscate, fantasmagoria lui nu amintea nici pe departe sentința primită de mine. După spusele lui, eram învinuit, pare-se, de colaborare cu Hitler și de instigare la răscoală armată. Era amuzant să citești toate acestea, tipărite în tiraje de milioane de exemplare, expediate în toate colțurile țării și, totodată, să te afli în posesia sentinței cu ștampila tribunalului sovietic. Era ciudat, pentru cine era lansată o asemenea prostie flagrantă? În timpul nostru, când aproape toți ascultă posturile de radio occidentale, când eram recunoscut chiar de gardienii din escortă, ce rezultat putea să mai aibă o asemenea idioțenie?

Firește, am încercat să protestez legal: am scris scrisori redactorului de la *Literaturnaia gazeta*, Procurorului general, ministrului Justiției: închisoarea mi le-a confiscat pe toate. Nu mi-au permis să expediez nici o reclamație în legătură cu acest caz, nici măcar să intentez o acțiune oficială la judecătorie, pentru calomnie. Era interesant să primesc un răspuns oficial, chiar dacă el ar fi fost cel mai stupid.



Amuzamentul situației consta în aceea că, după legislația sovietică, orice sentință judecătorească, dacă nu era anulată, era obligatorie pentru toate persoanele și organizațiile oficiale. Eram curios să văd cum o vor scoate la capăt, deoarece am scris pe un ton calm, reținut, doar constatând faptul neconcordanței dintre cele publicate și sentință. Totuși, închisoarea nu mi-a permis să expediez nimic. Iată, așa acționează ei întotdeauna: unii mint întreaga țară, alții îți închid gura, să nu-i poți demasca: e o diviziune a muncii tipic comunistă.

M-a chemat la o discuție pedagogul, să mă convingă să renunț, să nu mai scriu; de ce să mă mai cramponez? Toate astea-s un fleac, sunt mărunțișuri. „Cum așa, îi zic, sentința dată în numele Federației Ruse este obligatorie pentru toți. Conform acestei sentințe mă țineți în închisoare și, brusc, ea devine eronată”... „Ei, nu, spune el, nu mai acordați atenție, ziarele totdeauna mint, are rost să vă enervați?” „Dar cel care scrie este, totuși, ministrul adjunct al Justiției! Poate că el știe mai bine pentru ce am fost judecat! Poate vechea mea sentință a fost revizuită, schimbată! Iar eu sunt închis și nu știu nimic”. „Nu, nu, sentința este justă, nu vă neliniștiți, nouă ne-ar fi spus.”

Pedagogul nostru, căpitanul Doinikov, nu era un om rău, nu făcea mârșăvii din proprie inițiativă. În general, avea obligații puține, nimeni nu pretindea nimic serios de la el, trebuia să ne reeduce. Înțelegea că era o misiune imposibilă. Trebuia, din când în când, să poarte discuții cu noi. Cu altcineva am fi refuzat să discutăm. În ultimul timp se schimbaseră vreo trei sau patru dintre ei.

La început, toți se bucurau: au trecut la o muncă ușoară, băieții erau calmi, nu înjurau, nu se băteau, nu le plăceau jocurile de cărți, stăteau doar tăcuți și citeau cărți. Nu muncă, ci casă de odihnă! Însă, după vreo trei luni, cereau să plece de la noi și erau gata să ne schimbe cu orice tâlhari sau ucigași. Pe de o parte, îi presa conducerea, pretinzând informații despre noi și cerându-le să strângă șurubul. Iar când începeam să ne împotrivim, vinovat era pedagogul, pe capul lui curgeau muștrările. Pe de altă parte, noi, de asemenea, îi țineam din scurt și declarațiile noastre îi buimăceau total. În plus, acești pedagogi nu reușeau să stabilească doritele „contacte” cu noi, nu puteau să se „înțeleagă” cu noi. Se obișnuiseră cu infractorii, cu psihologia lor. Într-un loc trăgeau niște înjurături, în alt loc loveau peste mutră, și, unu-

doi, ordinea era restabilită. Cu noi însă aveau nevoie de ceva deosebit, de ceva ce nu puteau pricepe în nici un chip. În fine, ni l-au repartizat pe acest Doinikov.

Era considerat în penitenciar drept cel mai nepriceput ofițer, cel mai prost și smerit. Uniforma stătea pe el ca pe un cuier. Nu se pricepea să vorbească și nu era nici prea grozav de cult. Ni l-au repartizat ca pe o victimă, ca să fie sfâșiat, cu intenția ca, peste vreo trei-patru luni, să-l pensioneze pentru incapacitate. Totuși, în chip neașteptat, s-a acomodat cu noi. El ne convenea și niciodată nu am scris reclamații împotriva lui. Statura lui slăbănoagă, stângace, îmbrăcată cu o uniformă unsuroasă și ridicolă, ne provoca mai degrabă compătimire. Vorbea stângaci, total incoerent, sărea în permanență de la o idee la alta. Totodată, pălăvrăgind, divulga multe lucruri importante pentru noi. Înțelegea și el că noi îl suportăm și de aceea, invitându-ne la discuții, aducea vorba despre orice, despre pescuit, despre fotbal, o oră întreagă putea să bată câmpii. Rar, așa, cu o volubilitate vinovată, introducea o frază-două despre politica partidului și, iarăși, sărea la talmeș-balmeșul său, fără sfârșit și început, grăbindu-se să atenueze lipsa de tact. Și, uite-așa, flecărea vreo oră și apoi scria în raport că a efectuat discuția. La o examinare mai atentă, nu era deloc prost, uneori era chiar uimitor de dibaci, și toată această dezordine aparentă fusese elaborată cu timpul, ca rezultat al selecției naturale. În plus, trebuia cumva să împace funcțiile sale dure cu caracterul său, nicidecum dur.

Uimitor, cum se împacă toate acestea la omul rus. Rar am întâlnit sadici în postul de supraveghetori, nici chiar oamenii înrăiți nu erau prea mulți. De obicei erau țărani ruși simpli, care fugiseră din colhoz la oraș. Dacă însă i-ar fi ordonat unui asemenea Doinikov să ne împuște, ne-ar fi împușcat. Dar, firește, el s-a străduit ca, din pricina neîndemânării sale, să nu fie trimis într-o asemenea acțiune. După cum, pe noi, se va strădui cumva să ne îmbuneze, ca, la rândul nostru, nici noi să nu-l jignim prea tare. Dar totuși, la ordin, ne-ar fi împușcat.

E rușinos să recunoaștem, dar de multe ori a reușit să ne înduplece să ne retragem reclamațiile. Intra în celulă, ținând în mână reclamațiile, arătând jalnic, și începea cu infinitele sale ineptii, cu

harababura sa. Și, prin toată înfățișarea lui, parcă te ruga: ar trebui, pasămite, retrase aceste reclamații, n-au absolut nici un rost reclamațiile. Ce-i asta, așa, dintr-o dată, reclamații și iar reclamații? Ar fi bine să le luăm înapoi, și așa ducem o viață de câine! Și, dracul știe cum, deși duceam un război nu pe viață, ci pe moarte, deși eram aproape distruși, sleiți de puteri, uneori ne retrăgeam reclamațiile. Nu ne lăsa inima, n-aveam tărie – ne era milă de Doinikov...

Îmi amintesc că la Institutul „Serbski”, la expertiza psihiatrică, lucrau ca infirmiere niște femei mai în vârstă, simple, de la țară, cam toate credincioase, cu cruciulițe ascunse în sân. Aceste femei ne compătumeau, mai ales pe cei care eram aduși din lagăre sau din închisori, jigăriți, extenuați. În taină, ne aduceau de mâncare. Ba un măr, ba niște bomboane ieftine, ba o roșie. Era nostim să le vezi cum se adresează ele adevăraților nebuni, celor care nu înțelegeau nimic, priveau numai într-un punct fix sau pășeau alene, dar nu știau încotro. Strigau la psihopați, fără nici o urmă de răutate, exact cum strigă țărăncile la vaci: „Hai, mișcă-te, n-auzi? Unde te bagi? Hei, drăguțule!”. Lăsau impresia că îndată îi vor lovi cu nuiua. Și, iată, tocmai aceste femei ne turnau fără milă. Fiecare amănunt, fiecare cuvânt al nostru era reținut și adus la cunoștința surorilor medicale, care le consemnau într-un jurnal. Au avut loc acolo și pregătiri pentru evadare, iar alții, mai ales cei amenințați cu condamnarea la moarte, încercau să simuleze nebunia; femeile însă observau și raportau imediat despre toate acestea. Și dacă se întâmpla să le întreb: „De ce ați procedat așa? Doar sunteți credincioase!”, „Păi, așa, răspundeau ele, munca noastră e de așa natură”. Și mai încearcă să discuți cu ele! Poate nici Brejnev nu era un om rău, numai că avea o muncă dezgustătoare, de secretar general.

Curios, dar cu toată diversitatea cărților, studiilor și monografiilor despre socialism – politice, economice, sociologice, de statistică și altele – nu s-a gândit nimeni să scrie un studiu pe tema: sufletul omului în socialism. Iar fără un asemenea ghid al labirinturilor sufletului sovietic toate celelalte monografii sunt, pur și simplu, inutile, mai mult decât atât, ele mai degrabă opacizează subiectul. Ah, ce greu e, probabil, să fie înțeleasă din afară această Rusie diabolică! O țară enigmatică, cum enigmatic e sufletul rus!

Judecând după ziare, după cărți, după filme – și după ce mai poate fi încă judecat traiul sovietic? – sunt împăcați cu toate. Deși n-au libertăți politice, sistem pluripartidic, sunt mulțumiți de unitatea dintre popor și partid! Deși alegerile nu sunt alegeri, ci dracul știe ce (un singur candidat ce să alegi?), 99,9 la sută participă la vot și 99,899 la sută votează „pentru”. Nivelul de viață e scăzut, produsele insuficiente, dar greve nu există! Se spune că, fără nici un fel de vină, sunt chinuiți cu foamea în lagăre și închisori, oamenilor nu li se permite să călătorească în străinătate, însă în toate uzinele și comunele au loc mitinguri de aprobare unanimă a politicii partidului și guvernului! Să răspundem grijii partidului cu o nouă creștere a productivității muncii! Votează solidar, ridică toți mâinile, ce dracu-i asta? Vin corespondenți străini, participă la mitinguri și observă: într-adevăr, toți aprobă politica partidului, nimeni nici măcar nu se abține de la vot. Se spune că țara e înapoiată din punct de vedere economic, dar a lansat primul Sputnik, primul om în cosmos, a întrecut Statele Unite; mai mult, are o puternică industrie de armament, și încă una în fața căreia întreaga lume tremură; care-i secretul? Se fac descoperiri științifice, și nu oarecare! Dar Bolșoi Teatr, baletul? Cum vine asta: sunt ei oare sclavi, oameni forțați să muncească?

Da, să admitem, la ei literatura e plicticoasă: numai despre producție și planuri de muncă, despre ședințe. Dar este totuși citită, cărțile se cumpără, înseamnă că plac. Au și ei unele lipsuri, dar și le recunosc singuri și le critică. A existat ceva înainte, niște reprimări nejustificate, însă acum nu mai sunt, totul e clar, greșelile au fost condamnate, oamenii nevinovați au fost eliberați. Și în străinătate, totuși, li se permite să meargă. Iată, și turiști, și sportivi, și artiști, și alte diferite delegații – și toți sunt mulțumiți și se întorc acasă. Sigur, se întâmplă ca unul-doi să fugă, să nu se întoarcă, așa că, poate, doar acestora le era rău, dar ceilalți se simt bine, sunt mulțumiți...

Întreabă pe oricare om sovietic de pe stradă cum îi este: bine sau rău? Și toți îți vor răspunde ca la carte: bine, mai bine ca la voi, în Occident. Dar o fi, într-adevăr, mai bine? Învățământul e gratuit, serviciul medical e gratuit, locuințele sunt mai ieftine, șomaj nu există, inflație nu există. Poate că toarnă gogoși propaganda occidentală, și viața lor e minunată?

Și iată încă o explicație posibilă: poate pentru ei această viață e mai bună ca a occidentalilor, poate că ei sunt altfel de oameni, aparte, care chiar au trebuință doar de o asemenea viață și n-au nevoie de fericirea și libertățile noastre?

Ceea ce derutează complet sunt acești dizidenți. Dacă totul e așa de rău cum spun ei, dacă există asemenea samavolnicie și arbitrar, atunci de ce toți sunt încă în viață, iar unii nici n-au fost închiși? Deci, au și o anumită libertate, și anumite drepturi? Sau toate acestea sunt inspirate de autoritățile sovietice, fiind în avantajul lor? Sau poate sunt inventate de CIA? Și apoi, care-i numărul acestor dizidenți? Așadar, o oarecare petiție de protest a fost semnată, ia, acolo, de zece persoane. Asta-i de râsul curcilor, într-o țară cu 250 de milioane de locuitori.

Și, în fine, dacă lor, tuturor, le este într-adevăr rău, de ce n-au loc răscoale, proteste de masă, demonstrații, greve? Dar teroarea de masă de care, de asemenea, s-a tot vorbit, nu mai există? Ei, or fi încarcerate, acolo, vreo 10-15 persoane pe an; nu se compară cu ceea ce este în Chile sau Coreea de Sud. Și încă multe-multe chestiuni ce nasc nedumeriri și la care nu există răspuns...

Astfel, observatorul occidental cu simț critic, după o studiere amănunțită a problemei din punctul lui de vedere, ajunge la două concluzii.

Dacă observatorul are vederi de stânga: URSS e o țară minunată, minunat și cel mai progresist e și regimul ei. Oamenii sunt fericiți și, neținând cont de unele lipsuri, construiesc un viitor luminos. Iar propaganda burgheză, normal, se străduiește să speculeze aceste lipsuri singulare și să denatureze, să calomnieze, să defăimeze chiar acest viitor luminos. Dacă observatorul nu are vederi de stânga: rușii sunt oameni deosebiți. Ne merge nouă prost, ei se bucură foarte mult. Sunt atât de fanatici, atât de avântați să-și construiască socialismul, încât sunt gata să renunțe la confortul și modul de viață caracteristice pentru noi. Și, în ambele cazuri, există o singură concluzie: nu trebuie să le stăm în cale, să nu le interzicem oamenilor să sufere, dacă așa preferă ei, să nu-i salvăm pe oameni împotriva dorinței lor. Asta e natura rușilor, și pace!

Da, e greu să înțelegi această țară din afară, aproape imposibil, însă din interior e mai ușor? Adică

le este oare mai ușor să înțeleagă și să aprecieze evenimentele chiar acelor „ruși” (Occidentul pe toți îi numește ruși, de la moldoveni până la ciuci) care toată viața trăiesc acolo?

Iată-l, s-a născut, acesta-i viitorul om sovietic, omul de tip nou. Din capul locului, nu-l poți considera nicidecum dizident. Nu pretinde nici un fel de libertăți speciale, nu citește cărți interzise, nu cere să plece în străinătate, nu protestează împotriva locului și datei nașterii sale. Nu știe încă, într-adevăr, cât de mult este îndatorat de la naștere statului sovietic și partidului iubit. N-ar putea sta acum culcat în cărucior sugându-și liniștit biberonul, dacă nu s-ar bucura de grija lor permanentă. Dar, foarte curând, va fi chemat să plătească pentru această dărnicie.

Părinții, fiind foarte ocupați, îl vor da întâi la creșă, apoi la grădiniță și, dacă primele cuvinte învățate vor fi MAMA și PAPA, atunci va urma, obligatoriu, LENIN. și, venind acasă, în zilele de sărbătoare, îi va uimi pe părinți cu aptitudinile sale, declamând:

*Șapte noiembrie e un dar,  
Zi cu roșu-n calendar!  
Mă uit pe geam și tot socot,  
Afară-i roșu peste tot!*

Apoi, la școală, orizontul lui se va lărgi mai mult. Treptat, va afla că Dumnezeu n-a existat și nu există, că toată istoria omenirii e o tranziție de la întuneric la lumină, de la nedreptate și oprinare la libertate și socialism. Că oamenii, în toate timpurile, au visat să trăiască într-o țară ca a noastră; pentru aceasta, de mii de ani, ei au participat la războaie, s-au jertfit, au îndurat torturi, au fost executați. Că toți oamenii remarcabili din trecut au năzuit la un asemenea tip de societate, pe care, în sfârșit, au construit-o, chiar dacă ei n-au înțeles aceasta întotdeauna. Cine-i, de pildă, Lev Tolstoi? Oglinda revoluției ruse. Lumea este și acum împărțită în două: pe de o parte – forțele luminii, fericirii și progresului, la noi, iar pe de altă parte – reacțiunea, capitalismul, imperialismul. Care doar la asta se gândesc, cum să distrugă fericirea



noastră, cum să ne subjuge, așa cum și-au subjugat popoarele în propriile lor țări. Și, pentru ca aceasta să nu se întâmple, trebuie să învățăm cu sârg și apoi să muncim cu abnegație.

Și, zi de zi, cu trecerea timpului, aceste noțiuni se însușesc tot mai amănunțit și mai temeinic, întâi la școală, iar apoi la institut, în armată, la serviciu. Sub o formă fățișă – în predarea istoriei URSS, a istoriei PCUS, a economiei politice, comunismului științific, bazelor marxismului dialectic, materialismului istoric și așa mai departe. Sub o formă insesizabilă, aproape în șoaptă, ca o hipnoză, în filme și cărți, în picturi și sculpturi, la radio și televiziune, în ziare, conferințe, manuale de matematică, fizică, logică, limbi străine, în lozinci și pancarte și chiar în opere literare, traduse din alte limbi ale lumii.

Și dacă, să admitem, se dă de tradus din manualul de franceză, germană sau engleză un text, atunci acesta va fi despre viața foarte grea a muncitorilor din Franța, Germania de Vest, Anglia sau Statele Unite. Sau, dimpotrivă, despre traiul fericit al oamenilor sub soarele socialismului. Sau sunt episoade din viața marilor revoluționari din trecut, sau despre lupta popoarelor împotriva capitalismului. Dacă veți deschide un manual de logică, atunci veți găsi, ca exemplu de adevăr obiectiv, citatul: „Marxism-leninismul este o învățătură atotbiruitoare”. Urmăriți știrile din ziare sau cronicile filmate. Sunteți informați sau vi se arată: s-a deschis o nouă stațiune de odihnă în Bulgaria, s-a abătut uraganul asupra Japoniei, muncitorii din Ural au depășit planul de producție, o grevă cu multe mii de participanți în Franța, se strânge o recoltă bogată în Ucraina, o statistică nemaipomenită de accidente de automobil în America, a fost dat în exploatare un nou microraion de locuințe la Tașkent, a fost dispersată o demonstrație a studenților din Italia... Și devine clar că acolo sunt numai calamități naturale, catastrofe, demonstrații, greve, bastoane ale polițiștilor, cocioabe și o continuă scădere a nivelului de trai, iar la noi – numai stațiuni de odihnă noi, uzine, recolte, câmpii nesfârșite, zâmbete luminoase, inaugurări de noi locuințe și sporirea productivității. ACOLO sunt forțele negre ale reacțiunii și imperialismului, care îi asupresc pe oamenii muncii și ne amenință cu războiul. AICI sunt forțele luminoase ale progresului și socialismului, care construiesc viitorul luminos și luptă pentru o pace trainică. Și forțele păcii, socialismului și progresului, implacabil, vor învinge. Și toate acestea în fiecare zi, la fiecare oră,

trâmbițate în mii de ziare, reviste, cărți, filme, concerte, emisiuni de radio, cântece, versuri, opere, balet și picturi. Nimic altceva, nimic împotriva, nimic de altă natură. Și chiar atunci când mergi cu trenul și te uiți distrat pe fereastră la peisajele fulgurante, privirea trece inconștient în revistă, iar mintea fixează, de-a lungul drumului, lozincile expuse și executate din pietricele sau cărămidă sfărâmată: „Pace lumii!”, „Lenin e veșnic viu!”, „Înainte spre victoria comunismului!”.

De la opt-nouă ani, aproape forțat, devii pionier, iar de la paisprezece-cincisprezece ani comsomolist, adică intri în organizații politice de tineret, cu o disciplină corespunzătoare. Aceasta înseamnă o participare activă la munca ideologică și, iată, nu ție ți se bagă în cap, ci tu îi lămurești pe alții în legătură cu învățătura atotbiruitoare și pretinzi de la ei îmbunătățirea rezultatelor la învățatură sau creșterea productivității muncii, în numele viitorului luminos. Doar cu toții suntem datori să ne achităm față de partid și guvern, pentru grija lor.

Cum trebuie să procedeze oamenii? Să încerce să le explice copiilor de la bun început că sunt mințiți? Dar acesta este un lucru periculos: copiii le vor povesti prietenilor lor, iar aceștia părinților lor, profesorilor. Și ce să-i sfătuiști pe copii? Să vorbească deschis despre dezacordul lor? Sau să tacă, să-și ascundă privirea, să mintă, să ducă o viață dublă? Și apoi, îți vor da copiii crezare sau vor crede ce-i învață școala și propaganda? Și, în plus, toată această ideologie există nu numai în stare pură, ea este inoculată în toate disciplinele școlare: istorie, literatură, botanică, geografie și altele, iar elevul trebuie să le cunoască și să răspundă exact așa cum e scris în manual. Și, de cele mai multe ori, părinții se dau bătuți: eh, la dracul cu toate, va crește și va înțelege și singur.

Mai devreme sau mai târziu va înțelege, fiindcă în viața aproape a fiecărui locuitor al URSS intervine acest moment al iluminării. Circulă un fel de anecdotă: educatoarea de la o grădiniță de copii poartă o discuție. A atârnat pe perete harta mapamondului și explică: „Iată, copii, aici se află Statele Unite ale Americii. Acolo oamenii trăiesc foarte prost. N-au bani și din cauza aceasta nu le cumpără copiilor bomboane și înghețată și nu-i duc la cinema. Dar, iată, copii, aici e Uniunea Sovietică. Aici toți oamenii sunt fericiți și trăiesc bine, le cumpără copiilor bomboane, în fiecare zi, și înghețată și îi duc la cinema”.

Deodată, o fetiță începe să plângă. „Ce-i cu tine, de ce plângi, Tania?”, întrebă educatoarea. „Vreau în Uniunea Sovietică”, răspunde ea printre sughițuri.

Însă acesta este numai primul impuls, prima confuzie. În mod obișnuit, omul simte multă vreme mândria și bucuria că trăiește într-o asemenea minunată, unică țară. Chiar așa, mare noroc a avut el să se nască tocmai aici și acum! Cu doar vreo trei mii de kilometri mai la apus sau cu vreo 50 de ani în urmă, câtă nefericire, cât amar și împilare! Și doar un singur lucru neliniștește: de ce trebuie să trâmbițezi așa de tare și așa de mult despre toate acestea? Ei, bine, știm deja, am auzit, suntem bucuroși și fericiți, suntem cea mai bună, cea mai înaintată, cea mai progresistă țară! Vom reține, mulțumim, oare se poate uita așa ceva? Și mai e oare cineva care n-a înțeles?

Treptat, începi să distingi că în viață nu este totul atât de roz ca în ziare. Toți trăiesc, cu excepția șefilor mari, de la un salariu la altul. Și încă înainte de chenzină au trebuință de câte ceva, fac față cu mare greu, fiind nevoiți să împrumute de la unii, de la alții. Cât despre cumpărarea de haine, sau mobilă, sau televizor, aici trebuie să știi să te descurci, să economisești sau să mai muncești și la negru. Și mereu lipsește câte ceva: ba nu-i carne, ba a dispărut untdelemnul, ba nu s-au făcut cartofii. Cozi sunt pretutindeni, aproape că nici nu te mai impresionează, doar îți aperi locul cu orele. Și apoi, te irită foarte tare lipsa spiritului gospodăresc și ilogical. Iată, v-au adus sub fereastră o grămadă de bușteni sau cărămizi. Au cărat, s-au grăbit, au descărcat și apoi stă această grămadă și un an, și doi, până când putrezește sau se distruge. Nimeni n-are nevoie de ea. Sau: brusc se fac săpături pe stradă, de nu mai poți trece cu mașina sau pași pe jos. O jumătate de an se repară ceva, se spune că se lucrează la canalizare. Și, într-adevăr, se oprește apa la robinet. Este, în sfârșit, adus asfaltul și femeile, de regulă, îl băătoresc manual, îl nivelează. Nici n-a reușit bine să se răcească bitumul și observi că iar au venit, din nou sparg asfaltul, și iar vreo trei-patru luni nu poți umbla pe stradă nici cu mașina, nici pe jos. Acum, se vorbește, repară ceva cei de la gaze și, într-adevăr, se opresc gazele. Și te întrebi, de ce nu s-or fi făcut odată, când s-au săpat șanțurile? Sau, iată o nouă nenorocire: îți plouă prin acoperiș. Asta este chiar o nenorocire instituționalizată, fiindcă este aproape imposibil să reușești să faci reparația. Umblă delegații

impresionante de locatari și pe la sovietul raional, și pe la sovietul orășenesc, și pe la deputați, scriu reclamații, adună petiții, vin niște comisii care examinează acoperișul și stabilesc cu exactitate că plouă prin acoperiș. Dar nu sunt bani pentru reparații, nu s-au planificat. Și așa se tergiversează cu anii. Iar locatarii, deocamdată, își adună covețile vechi, lighenele și gălețile, și le aranjează la mansardă, în locurile unde curge apa, și privesc cu neliniște cerul în fiecare dimineață: va ploua sau nu?

S-ar părea că e un fapt ne semnificativ, dar mi s-a gravat în memorie încă din copilărie. Nu departe de casa noastră se afla un magazin alimentar, unde eram trimis ba după pâine, ba după zahăr. Magazinul se găsea vizavi, pe cealaltă parte a străzii, la vreo două sute de metri de locul unde era marcată trecerea pentru pietoni. Majoritatea oamenilor, pentru a ajunge la magazin fără să încalce regulile de circulație, trebuia să meargă 200 de metri până la colț și de acolo, apoi, alți 200 de metri pe cealaltă parte, până la magazin. Normal, toți căutau să treacă strada prin locul din fața magazinului, fără să mai ocolească. Însă, chiar aici, ascuns la pândă, aștepta un milițian, care îi amenda nemilos. Și, evident, aduna un venit bunicel pentru stat, deoarece nici un fel de pericol de a fi amendat sau de a nimeri sub o mașină nu-i putea determina pe oameni să mai meargă 400 de metri în plus. Nu numai noi, băieții, ci și maturii, chiar și femeile în vârstă, în pâslari și cu sacoșe de pânză impermeabilă în mână, treceau în fugă strada, însoțiți de fluierul milițianului. Oare nu ar fi fost mai simplu să permiți oamenilor trecerea prin locul unde le este mai comod? Dar nu, de zeci de ani, după câte îmi amintesc, stătea acolo milițianul și strângea tributul. Greu de spus care erau resorturile intime ale autorităților, beneficiul economic sau dorința de a-și consolida prestigiul, dar acest episod este foarte tipic. Regulile stabilite de autorități și de care-mi amintesc, au fost întotdeauna anormale, contraziceau bunul simț și se puneau în aplicare cu amenințarea sancțiunilor. Nu se poate spune că aceasta modifica psihologia oamenilor sau îi obișnuia să fie supuși, dar, în schimb, toți se trezeau vinovați în fața statului, fiecare putea să fie pedepsit. Era ascunsă aici și o filosofie tipică a ordinii, a puterii statale. Pasămite, dă-le voie oamenilor să facă tot ce doresc, și atunci ce va rezulta? Nu va mai exista nici un fel de ordine în stat.

Toate aceste lucruri mărunte, acumulându-se, întunecă, desigur, fericirea omului sovietic, credința

în viitorul luminos. Însă colosalul cor al ziarelor și revistelor, filmelor și emisiunilor radio, al conferențiarilor și al iluminiștilor este pregătit să-ți explice totul: – De ce generalizați, tovarăși, așa, imediat? Da, avem și lipsuri și greutăți temporare. Autoritățile locale funcționează, adesea, încă insuficient de precis. Noi le criticăm, le corectăm. Nu trebuie uitat că pășim, să spunem așa, pe o cale nebătătorită, suntem primii care construim o societate nouă, n-are cine să ne inspire, uneori mai greșim. Însă priviți, comparați cu anul 1913! Bineînțeles, uneori, în numele edificării în viitor a celei mai perfecte societăți, trebuie să facem și anumite sacrificii. Dacă acum nu ne este întotdeauna ușor, în viitor copiii ne vor fi, în schimb, recunoscători. Și oricâte greșeli am face în cazuri izolate, în general pășim pe un drum drept, ideile noastre sunt luminoase. Nu trebuie să uităm nici încercuirea capitalistă care ne sabotează și ne va sabota. Doar atâta așteaptă, să ne destindem și să ne îndoim de adevărul nostru. Dușmanul nu doarme! Și pentru a avea succes în această luptă trebuie, de asemenea, să aducem noi sacrificii. (Și așa mai departe, și așa mai departe...)

Ce să mai spui atunci? Într-adevăr, nu se poate afirma că, dacă îți curge apa prin acoperiș, comunismul este rău și nu trebuie construit. Sau că, dacă nu se prea găsește acum carnea, trebuie să renunțăm la revoluție.

Iar anii se duc, deceniile trec și omul sovietic știe deja că lucrul cel mai stabil în viața lui e constituit din greutățile temporare. Ei, și ce dacă la mine în raion, sau în regiune, sau la serviciu, în cutare loc al economiei naționale, unde lucrez, există dezorganizare, lipsă de spirit gospodăresc și înșelătorie, asta încă nu ne demonstrează că pretutindeni e rău și că nu va fi mai bine. Doar trimitem oameni în cosmos, baletul repurtează mari succese în străinătate, construim uriașe uzine, baraje, deci nu pretutindeni și nu totul este prost, prin ceva suntem și noi puternici. Și apoi, la urma urmelor, nu e așa de rău ca acolo, în Occident. La ei nu trece o lună fără greve. Înseamnă că oamenii duc o viață de mizerie, dacă participă la asemenea acțiuni. Iar noi nu avem nici șomaj, nici de foame nu murim.

Și anii trec, și nimic nu se schimbă, și apare îndoiala: oare ce fel de comunism construim? Sau poate nici n-am început? Că din anul 1917 până în 1922, fapt evident, nici o putere sovietică nu a existat, era

război civil. După aceea, până în anul 1930, a fost NEP\*, se știe, o regresivitate. Apoi, până în 1953 a existat cultul personalității și, de asemenea, nicidecum puterea sovietică. În continuare, până în 1964, Hrușciiov – s-a constatat că nu a procedat cum trebuia, și-au dat seama la timp și l-au debarcat. Reiese că doar din 1965 ne-am început adevărata viață? Și mai trebuie să așteptăm, poate va fi debarcat și acesta, și după moartea lui vor fi explicate erorile comise.

Această stare de labilitate, de nesiguranță, a fost rapid înlocuită de convingerea că propaganda e total mincinoasă. Și, oricât de greu se obține o informație, nu mai suntem, totuși, complet izolați. Și aflăm că nici în alte regiuni și raioane nu e cu nimic mai bine, iar uneori e mai rău ca la noi, că în alte ramuri ale economiei e aceeași dezordine, cu cosmosul se face demagogie, iar aceste mărețe uzine și baraje au fost construite de deținuți pentru o rație de pâine. Doar cu baletul e de neînțeles, cum se face, totuși, că acest balet nu se degradează? Dar, la naiba cu el, doar nu prin balet trăim.

Mai mult decât atât, răzbat vești și la noi că în Occident n-ar fi așa cum ne-au împuiat capul. Și șomerii, aflăm, sunt plătiți pentru că nu lucrează. Pură fantasmagorie, la noi i-ar trimite în Siberia, și abia acolo ar primi bani. Toți au automobile, în magazine găsești salam de toate felurile și nici un fel de cozi – adevărat rai, ca-n povești, nu alta! Și s-a terminat cu credința în viitorul luminos.

Un cunoscut a făcut, încă prin anii '50, un experiment amuzant. Era într-un magazin, stătea la coadă, la lapte. Era o coadă uriașă, vânzătorii se mișcau încet, alene. Cum se obișnuiește, coada a început să murmure, să se agite că nu le va ajunge la toți, că se servește prea încet. Într-una dintre pauzele de explozie a mâniei populare, cunoscutul meu se apucă să strige cu putere și distinct: „E revoltător cum se procedează! Să stăm la coadă o jumătate de zi. Exact ca în America!” și mânia populară s-a revărsat asupra lui: „Dar cum se poate, cetățene, care Americă? Așa ceva numai la noi e posibil!”. Și mult timp l-au privit cu reproș și compătimire.

În continuare, s-au aflat din ce în ce mai multe. Astfel, de exemplu, a ieșit la iveală că, în timp ce noi

---

\* NEP = noua politică economică, introdusă pentru un scurt timp de Lenin, care presupunea o oarecare libertate acordată comerțului particular și, în același timp, organizarea rolului regulator al statului pe piață.



toți avem greutăți temporare, ei, acolo, în comitetele regionale, raionale și la Kremlin, au construit de mult comunismul. Își împart între ei, în secret, icre, salam, diverse mărfuri de import. și-au construit vile, s-au împrejmuit cu garduri, și-au angajat paznici, ca nimeni să nu-i vadă cum halesc icrele. Îi doare în cot de noi, putem să și crăpăm!

Și asta este calea cea mai lungă de meditații și clarificări, cea a omului cu o bună stare materială. De obicei, procesul se desfășoară mai rapid. Mai devreme sau mai târziu, te lovești de asemenea nedreptăți strigătoare la cer sau de asemenea minciuni, că nu mai poți tăcea. Te poate îmboldi orice, numai să ajungi la o confruntare directă cu puterea. E foarte eficace acest imbold atunci când omul muncii se adresează ca petiționar sau reclamant puterii muncitorești-țărănești care-l reprezintă pe el însuși, în problemele înregistrării domiciliului, ale acoperișului stricat, ale harababurii de la serviciu sau ale obținerii locuinței și, mai evident, atunci când o rudă i-a fost băgată la pușcărie pentru vreo vină imaginară. Și începe omul muncii să lupte pentru adevăr, să cerceteze, să scrie reclamații, petiții, să meargă în audiențe, și primește un răspuns mai impertinent ca altul sau, în general, nu i se răspunde deloc. Cum este posibil așa ceva în statul meu muncitoresc-țărănesc? se oțărăște omul muncii. Ia să mă adresez ziarului *Pravda* sau, și mai bine, CC-ului! Și din nou nimic. Iar la audiențe, dacă reușește să le obțină, este cântărit din ochi de un buștean cu ochelari care plescăie din buze, și iarăși nici un rezultat! De i se face omului imediat capul cât o baniță! Unde n-a mai scris: și la comitetul femeilor sovietice, și la asociația de protecție a animalelor, și cosmonauților, și chiar la ONU. Și cu cât continuă, cu atât se înfurie mai tare. Scria asemenea lucruri despre puterea sovietică, de se mira și singur de unde i-au venit astfel de gânduri. Mai ales dacă era și participant la Marele Război de Apărare a Patriei sau, și mai mult, dacă fusese decorat.

Iar deținuții? Alora le-a venit ideea să scrie reclamații și la Muzeul lui Lenin! Spuneți că el este veșnic viu? Atunci să se descurce. Și totul se desfășoară normal, și se comunică punctual de către garnizoana Kremlinului că reclamația ți-a fost expediată unde trebuie. Răspunsul venea, de regulă, de la procuratura raională. Un răspuns obișnuit, cum că totul este legal și nu ai de ce să te plângi. În genere, toate reclamațiile ajungeau la acel buștean cu ochelari, a cărui lipsă de sensibilitate tocmai ai reclamat-o. Și

vine cel mai liniștitor răspuns: vă compătimim, vă înțelegem, dar, din păcate, nu vă putem ajuta. Și se luminează omul muncii. Uimitor ce repede își amintește de ceea ce a fost învățat la școală, de toată istoria Uniunii Sovietice, de toată literatura, plus geografia, de toată această propagandă, care încă din scutece îi tot repeta despre unele lipsuri și greutăți temporare, despre viitorul luminos și încercuirea capitalistă, despre oglinda revoluției ruse, și chiar poezioare despre Lenin, la grădinița de copii.

Iar propaganda este una și bună, și o ține tot așa, de parcă nimic nu s-a întâmplat, îi tot dă cu taifunul din Japonia, cu stațiunea de odihnă din Bulgaria, cu recoltele de pe pământurile deștelenite, cu forțele păcii și progresului. Și tot așa, zi și nopți, zi și nopți, pe toate căile. Și se tâmpește omul muncii. În jur circulă oameni, milioane de oameni, îndeplinesc planurile, își iau noi angajamente muncitorești, răspund grijii partidului prin creșterea productivității muncii și nu știu nimic despre necazul tău. Imediat ce află, imediat ce le vei explica, se vor opri, te vor asculta, totul se va schimba, totul va deveni altfel. Ei, oameni! Opriti-vă! Dați-mi microfonul! Dați-mi voie să ajung la microfoane! Astfel încât să auziți: VORBEȘTE MOSCOVA, VORBESC TOATE STAȚIILE DE RADIO ALE UNIUNII SOVIETICE!

Dar de ce numai Moscova? Trebuie să audă întreaga lume, toată planeta! Într-o asemenea stare de spirit, omul muncii săvârșește anumite acțiuni standard. Încearcă să ia cuvântul la adunări și să demaște, să răspândească manifeste, să transmită prin cetățeni străini mesaje către ONU sau către președintele Statelor Unite. Și, ca un program minim, să se exprime amplu și deschis în cercurile de cunoscuți. Nu-l părăsește sentimentul extraordinar al libertății și al atotputerniciei. I se pare că vorba este o puternică armă, capabilă să mute munții și să întoarcă râurile. Însă observă omul muncii că nimeni nu dorește să-l asculte. Dimpotrivă, în jurul lui se creează un vid, mai corect spus, un fel de supărare mocnită. La adunări nu i se dă cuvântul, cunoscuții îi evită privirea, se străduiesc să ia totul în glumă și, precipitat, își amintesc că au de rezolvat niște treburi urgente. Soția îl ceartă de dimineață, cu lacrimi în ochi, afirmând că e un egoist, un egocentrist, care i-a zdrobit inima. Pe neașteptate, sosește din Kaluga soacra, despre care de cinci ani n-a mai auzit nimic, iar acum o cheamă hotărât pe fiică să se întoarcă la ea.

Iar la serviciu, în apropiere de ora prânzului, este chemat, nu se știe de ce, urgent la secția de cadre.

Și acolo, un individ plicticos, dar ferm, de vreo patruzeci de ani, într-un costum de culoare gri, îngrijit pieptănat, pe nume Nikolai Ivanâci sau Vladimir Ivanâci, sau, în ultimă instanță, Serghei Petrovici, îi propune să se deplaseze aici, nu prea departe, la sediul lui. Nu, nu, nu e nevoie să vă luați și lucrurile, nici soției nu e nevoie să-i telefonați, nici să treceți pe acasă nu are rost, că nu vă reținem mult. Și nici să schimbați îmbrăcămintea nu e nevoie. În continuare, Nikolai Ivanâci, Vadimir Ivanâci sau, în cel mai rău caz, Piotr Sergheevici îl conduce la mașină și merg împreună, într-adevăr, nu prea departe. Urcă pe scara unui bloc în aparență obișnuit, cu multe apartamente, deschid o ușă care dă într-un coridor cu foarte multe uși. După una din ele, într-un cabinet de lucru, stă la o masă un individ de vreo cincizeci de ani, cărunt, într-un costum gri, pe care-l cheamă Nikolai Petrovici, sau Serghei Ivanâci, sau, în cel mai rău caz, Vladimir Feodorovici.

„Luați loc, zice el politicos, ce mai faceți, cum o duceți cu serviciul?“ Iar de dincolo de fereastră vara trimite flăcări sau, dimpotrivă, e o zi geroasă bine, sau chiar o toamnă arămie, târzie. Și ce bine ar fi acum să te plimbi undeva, prin pădure, undeva, departe-departee, unde nu s-a auzit de civilizație.

Începe omul muncii să-și etaleze descoperirile sale, chiar dacă mai având încă un anume avânt, dar deja fără incandescența anterioară. Chiar încearcă să se ambaleze, însă nu mai simte, cumva, tragedia universală, clocotul pasiunilor și avântul spre microfoane. Se atenuază de la sine expresiile și concluziile, apar formulările alunecoase și epitetetele diminutival-lingușitoare. Iar Vladimir Nikolaici, Serghei Petrovici sau, poate, și Ivan Ivanâci, ascultă tăcut, ca un părinte, arareori aprobând din cap, consemnează ceva în blocnotes și, așteptând o pauză din istorisirea confuză, zice: „Și cui i-ați mai povestit despre toate acestea? Așaaa... și cine a mai fost de față? Așa – așa. Iar scrisoarea către ONU cui ați arătat-o? Și intenționați să fugiți peste graniță? Așa – așa – așa! Și ce rezultă de aici? Patria a avut grijă de dumneavoastră, nu și-a cruțat forțele, v-a crescut, v-a educat, nu v-a refuzat nimic, iar dumneavoastră? Și asta în timp ce dușmanii noștri caută orice mijloace să ne saboteze! Ei, și dacă ați nimeri în străinătate? Contraspionajul v-ar întreba acolo: unde ați lucrat, unde v-ați satisfăcut stagiul militar, și care a fost numărul unității, ce tip de arme foloseați?“

Din cauza unei asemenea presupuneri, pe omul muncii îl trec toate nădușelile, nu, nu, numai asta nu! Aici Vladimir Ivanâci (el e și Nikolai Petrovici, el e și Serghei Mihalâci) scoate din sertarul mesei o mapă destul de voluminoasă, o deschide și omul muncii, spre groaza sa, vede că toate reclamațiile sale, declarațiile și protestele, inclusiv cel adresat ONU, sunt acolo, cu niște note marginale scrise cu creion albastru.

Doamne, cât de mult îi trebuie omului? Ei, nu există carne, se pot cumpăra cartofi, lapte acru, în sfârșit. Ei, îți curge apa prin acoperiș, pui o căldare, ce mai atâta vorbă? Ei, da, undeva ceva nu-i chiar așa. Poate e chiar incorect, dar parcă poți să îndrepti tot răul din lume? Câștigai puțin? Păi poți lucra serile sau altundeva. Iar despre faptul că se minte, apoi pretutindeni se minte, și întotdeauna se minte, și se va minți, și în toate vremurile s-a mințit. Oare pentru aceasta trebuie să răspund eu, oare pot să mai schimb ceva?

Sună telefonul și Vladimir Nikolaici, sau dracul știe cum îl mai cheamă, ridică receptorul: „Da? Și brusc își aranjează ținuta și își îndreaptă statura în fotoliu. Da, tovarășe general. Da, e la mine. Iată, discutăm. Cred că deocamdată nu e cazul, tovarășe general. Nu, cred că nu trebuie să ne grăbim. Să zicem, a obosit omul la serviciu, se mai întâmplă. Desigur. Da. Vă ascult. Să trăiți!”.

– Bine, și acum semnați aici și aici. Așa, și aici. Puteți merge acum... acasă. Dacă va fi nevoie, vă vom chema. La revedere.

Și, dacă n-a reușit să săvârșească prea multe, nu-l arestează, nu. Dacă i-ar băga pe toți ca el la pușcărie, ar trebui închisă o jumătate de țară, iar n-avem nevoie acum de asta, e suficient să-l bagi la răcoare doar pe unul la zece mii, pe unul dintre cei care a deschis mai bine ochii, pe cel mai căpos, ca toți ceilalți să se teamă. Înainte era cu totul altceva. Nici nu apucau bine să rostești o vorbă și deja erai trimis în lagăr. Acum vremurile s-au schimbat. Nimeni nu-ți pretinde să iubești puterea actuală sau să crezi în ea, e suficient să te temi de ea, să-i fii supus, să-ți îndeplinești norma, să ridici mâna la adunări, să aprobi unanim și să condamni cu mânie...

Și aleargă omul, cu pas ușor, spre casă, pe străzile primăvăratice sau tomnatice, la soție și la soacra

din Kaluga. Cu câteva clipe în urmă i s-a întredeschis o ușă masivă și a simțit mirosul de igrasie al subsolului, l-a răzbit un fel de putregai și deznădejde, dar, slavă Domnului, totul s-a aranjat cu bine. Peste vreo săptămână-două va fi convocată o adunare generală a oamenilor muncii, vor lua cuvântul secretarul de partid, secretarul comsomolului și reprezentantul comitetului sindical, care-l vor condamna cu mânie, îl vor înfiera, îl vor pune la stâlpul infamiei, iar bătrânelul maistru Petrovici va declara că, după părerea sa, un asemenea individ nu are ce căuta într-un colectiv muncitoresc. și împricinatului i se va da cuvântul, să-și recunoască greșelile și să promită că se va îndrepta. Undeva, într-un colț, neobservat, va asista Nikolai Ivanîci, Petrovici, Sergheevici. Nu, nu, el nu dorește să stea în prezidiu, n-are de gând să ia cuvântul, ci vrea doar să asiste, să asculte cum iau tovarășii cuvântul. În final, adunarea oamenilor muncii, cu numeroși participanți la discuții, va garanta pentru rătăcitul său, își va lua angajamentul ca, în colectiv, să-l îndrepte, vor vota, și apoi cu toții vor pleca satisfăcuți pe la casele lor. Și undeva, spre seară, lângă o berărie, bătrânelul maistru Petrovici va spune omului nostru, la un țap de bere:

– Așa, drăguțule, CU GÂRBACIUL NU POȚI FRÂNȚE TALPA TOPORULUI!

Privește, om al muncii, privește cu atenție în ochii tovarășilor de muncă. Privește mulțimile de oameni de pe străzi, din cinematografe, stadioane sau chiar de la Palatul Congreselor și vei vedea că majoritatea lor știu deja totul despre gârbaci și talpa toporului. Și ce le puteai spune lor? Fiecare dintre ei a trecut sau va trece prin aceste convulsii ale deșteptării. Se vor agita puțin și apoi se vor liniști și cu nimic nu-i vei mai putea scoate din echilibrul lor. Ce poți să le spui într-un succint manifest sau chiar la toate posturile radio ale Uniunii Sovietice? Ei doar știu, își amintesc încă de acele vremuri teribile când, în fiecare noapte, dubele negre circulau pe străzi și-și adunau tributul. Își amintesc și de război. și, uite, se pare că îi apasă o forță uriașă, care presează, dar nici aceea nu poate să frângă talpa toporului. Ei tac pentru că știu, și nu pentru că nu știu. Poți oare să le reproșezi ceva?

Îmi amintesc că în Siberia, în una din expedițiile noastre, în locurile de staționare din pădurile de pe lângă Cita, am prins trei furnici și le-am aruncat într-o cană; doream să observ cu cât sunt ele mai abile ca oamenii. Normal, încercau să se elibereze, însă scuturam cana și ele cădeau la fund. Apoi din nou

încercau, și iar scuturam cana. În genere, au efectuat cam o sută optzeci de încercări, și toate, bineînțeles, fără nici un rezultat. Apoi s-au liniștit la fundul cănii și s-au așezat în cerc. E interesant, la ce gândeau sau despre ce discutau? Le-am privit îndelung, dar n-au mai încercat să evadeze. Cana cu furnici a stat în iarbă aproape trei zile. De câteva ori a cernut o ploaie mărunță, apunea și răsărea soarele, însă ele tot așa stăteau, în cerc, și mișcau ușor mustățile. Probabil spuneau bancuri.

Ce le rămânea de făcut? Au înțeles deja că nu le mai trebuie nimic. Ar fi dorit să-și restrângă lumea până la limitele familiei, ale casei, să trăiască acele liniștite bucurii ale furnicilor, să iasă la soare în zilele călduțe de primăvară, să facă un chef în trei. Să se bucure de fiecare minut de soare, și e așa de plăcut să bei pe un butoi din spatele berăriei, și fiecare minut are șaiszeci de secunde blajine, iar băutul mai prelungește fiecare secundă. Dar omul nu e lăsat, nu i se oferă posibilitatea să trăiască în micul lui univers. Pretutindeni îl asaltează propaganda, omniprezenta voce țipătoare, înăbușind ciripitul primăverii. Această voce pătrunde din toate părțile, de parcă ar fi eoul din munți, născând o ființă stranie ce mișună printre noi, și anume anecdota. Și bând undeva, într-un colțișor retras, omul sovietic nu poate să se delecteze cu clipa, răbufnește din el ceea ce a ascuns o zi întregă. Anecdota trage cu coada ochiului de peste umăr, ea este veșnicul „cel de-al patrulea”. Și, luând după băutura, ca gustare, brânza topită și mușcând din ea, zice:

„Dar știți cum se poate umple frigiderul? Băgați-i ștecherul în priza de la radio și el va fi întotdeauna plin.“

Fie că dorește sau ba, sufletul omului sovietic are un permanent dialog cu propaganda sovietică.

Întorcându-se de la lucru, dă drumul la televizor: pe ecran e Brejnev. Trece pe cel de-al doilea program – din nou Brejnev. Pe al treilea, iarăși. La fel pe al patrulea și pe programul educativ; și mai apare pe ecran un pumn și se aude o voce: „Lasă, că te-nvârtesc eu după cum vreau!”.

În imaginația omului sovietic, țipătul propagandistic disperat este întruchipat de o mutră impertinentă, care îi dispersează și îi îndepărtează gândurile, ideile. Vedem mutra asta, însă n-o putem nici plesni, nici scuipa. Și omul încearcă măcar să-i răspundă: ia uită-te în jur, despre ce vorbești, nimic



din cele ce spui nu există! Iar mutra știe una și bună, să turuie, de parcă nici nu te aude. Și nu poți să scapi de ea, oricât ai învârti butoanele și chiar de-ai închide televizorul.

În clinica psihiatrică specială din Leningrad era un bolnav care toată ziua purta discuții interminabile cu propaganda, stând în patul său și revoltându-se: „Ei da, iată, iarăși s-au pornit, același delir, iată lepădătura blestemată! Electrificarea, industrializarea, chimizarea. Toată această chi-mi-zare!...” și ambalându-se treptat, ajungea până la răcnet: „Ptui, delirul! Iată, lepădătura. Ptui!”

Într-o clipă de liniște interioară, mi-a relatat incredibila sa poveste. Mi-a destăinuit că are această dispută cu propaganda de la vârsta de douăzeci de ani (acum avea aproape cincizeci), numai că nu exprima cu voce tare polemica. Odată, n-a mai răbdat și, la o adunare oarecare, a spus tot ceea ce acumulasă. L-au băgat la închisoare.

– Stau în celulă și, ca de obicei, polemizez. Cu ei, dacă nu polemizezi, se obrăznicesc și nu mai e de trai. Am polemizat până după miezul nopții, mai ales că era o dispută înfierbântată, asta atunci când Hrușciiov a declarat că, la noi, nu există deținuți politici. Am ajuns chiar până la înjurături, iar interlocutorul stătea impasibil și doar îmi repeta spusele. Spre dimineață am și răgușit. Vine micul dejun, se deschide ușa și ne dau o singură rație. Una singură! De parcă nu observă că suntem doi. Bat în ușă, fac scandal, vine comandantul închisorii: „Care ți-e numele?” întrebă. Mă prezint. „Dar cel de-al doilea cine-i?” Iar acela, canalia, repetă numele meu. „Nu știi nimic, zice comandantul închisorii, la mine aici e notată o singură persoană. Mai mult nu e prevăzut.” Și cât scandal n-am făcut, l-am solicitat și pe procuror, i-am scris chiar și lui Hrușciiov, dar în zadar. Și asta reușea mereu să ajungă primul la ușa să-mi șutească rația și zahărul. Și zeama lungă și cașa le haleam dintr-un singur castron, și tot polemizam, polemizam: există deținuți politici sau nu? Ce mutră nesuferită! Amândoi suntem întemnițați, în același pat dormim, cu același veston de deținut ne acoperim, iar el o ținea tot pe-a lui. Iată, lepădătura blestemată, ptui! Ne-au dus pe amândoi la expertiză. Profesorul, un om deștept, cu ochelari, evreu de altfel, întrebă: „Care-i numele dumneavoastră? Dar al dumneavoastră?” Răspundem în cor. „A, zice el așa, înțelegător, e o dedublare a personalității. Se întâmplă... și de mult timp sunteți așa?” Observăm că

omul ne compătimizește, iar noi îi spunem despre rație. Iarăși dă din cap, ne-a prescris două rații, și fiecăruia pat separat. „Nu vă neliniștiți, zice, despre toate acestea aveți niște impresii, vi se pare doar, însă vă veți vindeca, totul va trece”. Și apoi a început să ne întrebe despre opiniile noastre. Țsta s-a lansat în obișnuita lui tiradă, profesorul a dat din cap și nici măcar n-a mai notat nimic. Iar eu doar deschid gura și el se încruntă și tot consemnează. I-a prescris canaliei niște tablete ușoare, iar mie injecții. Iată, ăsta-i delirul! Printr-o minune s-a aflat despre noi în străinătate, a izbucnit scandalul – vedeți, spuneau, puterea sovietică ține în temnițați doi frați, luptători pentru libertate. Însuși Aragon, se zice, a scris un articol în *L'Humanité*, iar *Daily Worker* și-a exprimat regretul: fără rost, cică, încalcă tovarășii de la Moscova normele leniniste. Așa că ai noștri ce s-au gândit, canaliile? Au eliberat lepădătura blestemată! Pe el și nu pe mine. Stă el acum, ticălosul, la Paris, și își amintește cu nostalgie de mesteceni. Seara ascultă radio Moscova, vizitează ambasada, cere să fie repatriat, scrie în ziarele sovietice: „Nu mai vreau să trăiesc în Occidentul putred”. De publicat îl publică, dar înapoi nu-l reprimesc. Turiștii noștri sunt duși în vizită la el, să-l vadă: iată cât suferă fără patria sovietică. Bea votcă și, când se drege, îl sună pe Aragon: „La ce naiba m-ai scos de-acolo și m-ai adus aici? La voi și metroul e murdar și nici n-ai cu ce să te îmbeți. Mai bine stăteam în zarca de acasă.” Iar servitorul îi trimite un cec, să aibă cu ce bea. Iar de mine au uitat. Lepra naibii! Țsta-i delir? Ptiu!... Din nou m-am ambalat. Iată, ei, oamenii sovietici, se revarsă în mari aglomerații pe culoarele de trecere din metrou, pe bulevarde, tăcuți, pe lângă standurile de ziare, surprinzând doar în treacăt titlurile din presă, care le trezesc o stare de repulsie. Toți tac, însă fiecare își întreține dialogul său. și, timp de o viață, se adună o asemenea ură, încât întreaga lume le devine insuportabilă.

Merge greoi pe strada Arbat un bătrânel, un intelectual, se duce la magazinul „Praga” după alimente, un bătrânel atât de liniștit, că nu deranjează pe nimeni. „Aha, gândește el în sinea lui, soarele luminează, soarele ne încălzește, iarăși vor spune că asta-i o realizare a socialismului”. Urăște cerul că e sovietic, frunzele verzi, care parcă-s decupate de pe o pancartă de la 1 Mai. Vede un ziar proaspăt, oare despre ce se minte acolo? Știe că se minte și că ție și scârbă să-l citești și, cu toate acestea, se oprește, se uită, ca

să-și zgândărească sufletul. „Aha, recolta! Iarăși este neobișnuită, iarăși într-un timp record. Iarăși înseamnă că vom apela la Canada pentru pâinică. Studenții la strânsul recoltei în colhozuri. Ei, da, apel ca de obicei: colhoznici, să-i ajutăm pe studenți să umple hambarele statului. Grevă în Franța. Nu face nimic, o să vă iasă greva pe nas, îi veți vedea efectul. Dispersarea unei manifestații studentești. Aici să-i aducă pe acești studenți, să-i trimită la culesul cartofilor, repede le-ar pieri cheful să mai demonstreze.” Doar tovarășul Pinochet îi mai bucură bătrânelului inima. „Urlau, drăguții, când i-au strâns pe-ai voștri cu ușa? Strângeți-i și mai departe, amice, în tine e singura speranță, de-ar fi peste tot așa.” Nu, omul sovietic e în așa fel alcătuit, că nu poate să treacă pe lângă toate acestea, să se izoleze; e ca un narcoman, îi este necesară această otravă pentru a-și răscoli sufletul.

Și iată, chiar acest bătrânel, a lucrat toată viața, până la pensie, chiar la acest ziar, toată viața a scris despre aceste recolte nemaipomenite. Sau, chiar dacă n-a scris, fie că a fost zețar sau tipograf, fie maestru la uzină sau profesor la școală, totuna e. De ce, totuși, nu e o crimă să produci sârmă ghimpată iar să muncești ca supraveghetor e o crimă? Într-un fel sau altul, toți sunt antrenați în crimele puterii, toți lucrează în întreprinderi de stat, întărind astfel sistemul și creându-i valori. Toți ridică mâinile la adunări, votează la alegeri și, aspectul cel mai important, nu protestează. Și, orice ai face tu, va fi declarat ca realizare a sistemului. O descoperire științifică, o simfonie, o victorie la Jocurile Olimpice – toate constituie alte noi victorii ale socialismului, un argument al progreselor sale. Atunci de ce se poate oare să faci descoperiri, să compui muzică, să joci hochei sau să depășești planul la o uzină, iar să crezi propagandă sovietică e interzis?

De ce nu ți se îngăduie să fii membru de partid sau comsomolist? Acolo doar nu se face nimic deosebit, de la membrul de rând nu se pretinde nimic, numai să-ți plătești cotizația. Iar mai departe nimeni nu-ți cere consimțământul și nici nu întreabă, te trimit să lucrezi la KGB sau la Miliție, ce importanță are? Dacă nu te trimit pe tine, atunci pe altul. Munca e ca oricare altă muncă, ordinele trebuie să le execuți. La noi, vezi bine, toți sunt funcționari, toți sunt slujbași ai statului. Și acolo oamenii nu sunt slabi, ca alții; doar că munca lor e de asemenea natură. Ei, dar cei ce dau ordinele, aceia ce se află pe cea

mai înaltă culme? Păi, și ei sunt doar funcționari, sclavii sistemului, sclavii luptei interne pentru putere. Și dacă acum s-ar organiza la Moscova un proces similar celui de la Nürnberg, nici un fel de judecători și procurori nu ar afla vinovații. De sus până jos, nimeni nu mai crede în dogmele marxiste, nu se ghidează după ele, nu face trimitere la ele și nu apelează la ele când se luptă unul cu altul – acesta este un argument al loialității, o cartelă de pâine.

Și atunci ce se întâmplă când acest suflet misterios le împacă pe toate, gândește una, vorbește alta și acționează în cu totul alt fel? Doar cu anecdotele aici nu te descurci, chiar și furnicilor, pentru a le justifica supușenia, trebuie să le expui o întreagă teorie. Cu gârbaciul nu poți să frângi talpa toporului.

– Ce pot să fac de unul singur? (Dacă s-ar uni toți, atunci și eu...).

– Nu eu, ci altul. (Eu sunt mai bun, voi produce mai puține nenorociri.)

– Pentru realizarea celui mai important lucru, trebuie să accepți compromisurile, cedările și jertfele. (Tot așa și Biserica apreciază că, pentru a se autoconserva, trebuie să admită concesiile; au fost nenumărate concesiuni, încât, iată, preoții sunt desemnați de KGB și de la amvon se proclamă urări de sănătate pentru puterea sovietică. Așa și scriitorul, străduindu-se să-și publice opera, necesară cititorilor, admite să scoată un rând acolo, să completeze un paragraf dincolo, să modifice finalul, să elimine un personaj, să revizuiască titlul, și când te uiți, esența s-a și pierdut! Cu toate acestea, scriitorul se mândrește: la pagina cutare există o aluzie, iar personajul negativ spune aproape TOTUL fățiș; ce-i drept, apoi e reeducat și afirmă complet altceva.)

– Trebuie să slujim Rusia, comuniștii vor dispărea cândva de la sine. (Expresie întâlnită mai ales la oamenii de știință și la militari.)

– Trebuie să slujim ceea ce este peren, să creăm valori nepieritoare ale științei și culturii, iar „tărăboiul șoriceilor”, al protestelor, ne distrage de la această misiune.

– În nici un caz nu trebuie să protestăm în public, aceasta este o provocare, aceasta doar va înfuria puterea, care îi va lovi pe cei nevinovați.

– Protestele publice dau apă la moară partizanilor orientării dure din Biroul Politic și-i împiedică

pe „porumbei” să înfăptuiască liberalizarea.

– Protestele publice frânează succesele liberalizării, care pot fi obținute cu ajutorul unei politici înțelepte și a diplomației secrete.

– Să protestezi pentru orice fleac înseamnă să te dai de gol. Trebuie să nu ieși în evidență. Iar când va sosi clipa hotărâtoare, atunci da! Dar deocamdată să ne deghizăm.

– Numai nu acum, acum e cel mai nepotrivit moment: naște soția, copiii sunt bolnavi, întâi trebuie susținută teza de doctorat, fiul dă examen de admitere la institut... (și așa mai departe – până la sfârșitul vieții.)

– Cu cât e mai rău, cu atât e mai bine. Trebuie, în mod conștient, să ducem până la absurd toate stupiditățile sistemului, până când se va umple paharul răbdării și poporul va înțelege ceea ce se întâmplă.

– Rusia este o țară de sclavi. La ruși n-a fost niciodată democrație și nici nu va fi. Nu sunt capabili de ea și nici n-are sens să încercăm. Cu poporul nostru altfel nu se poate!

– Poporul tace chitic. Ce drept are o droaie de nemulțumiți să se exprime, pe cine reprezintă ei, ale cui păreri le împărtășesc?

Am auzit chiar și un asemenea absurd raționament:

– Protestele voastre induc în eroare opinia publică mondială: cei din Occident vor crede că la noi există posibilitatea să vorbești în public sau să schimbi ceva: în consecință, faceți jocul propagandei sovietice.

– Trebuie să-ți desăvârșești cariera cu calm, să pătrunzi la vârf, și de acolo să încerci să schimbi ceva, de jos nu vei putea rezolva nimic.

– Trebuie să câștigi încrederea consilierilor conducătorilor, să-i educi, să-i povățuiești în taină, numai așa poți influența politica statală.

– Voi protestați, eu nu voi participa, trebuie ca cineva să rămână martor în viață. (Am auzit aceasta în lagăr, înainte de greva foamei.)

– De-ar exista o nouă teorie în locul marxismului, care să-i însuflețească pe oameni, fiindcă doar pe negare nu poți edifica nimic.

– Comunismul este hărăzit Rusiei pentru păcatele sale, iar să te împotrivești pedepsei lui Dumnezeu, e un păcat.

Și astfel, toți, de la membrii Biroului Politic, academicieni și scriitori până la muncitori și colhoznici, își găsesc justificări. Totodată, adesea oamenii cred sincer că acestea sunt sentimentele lor adevărate. Rar recunoaște cineva că acestea sunt doar scuze, doar autojustificări. și extrem de rar recunoaște cineva deschis și onest că, pur și simplu, se teme de represalii. În toată viața mea, doar unul singur mi-a spus că lui îi convine statul comunist: el îi permite să câștige bani, publicând în ziare fel de fel de fleacuri demagogice.

– Într-un stat normal, zicea el, nu mi s-ar permite să mă apropiu de presă nici la o bătaie de pușcă. Ce aș fi făcut? M-aș fi angajat hamal?

La drept vorbind, doar așa-zișii „ortodocși adevărați”, o sectă desprinsă din Biserica Ortodoxă și ai cărei membri nu recunosc statul sovietic, deoarece refuză să muncească pentru stat, trăiesc în afara sistemului. Nu citesc ziare, nu ascultă radio, nu iau în mână hârtii oficiale, iar pe funcționari, inclusiv pe anchetatori, i-au botezat „mortăciuni”, Satană! În libertate își câștigă existența muncind cu ziua la persoane private. Ei și vagabonzii, poate, care se hrănesc din cerșit, trăiesc în afara sistemului sovietic (în lagăre ei, totuși, muncesc). Ceilalți însă, fie că doresc aceasta, fie că nu, construiesc comunismul. Pe stat îl doare în cot cu ce teorii își justifică ei participarea la această construcție, ce gândesc ei și ce simt. Atâta timp cât nu opun rezistență, nu protestează și nu-și exprimă în public opoziția, dezacordul, sunt pe placul statului sovietic. Nu pretinde nimeni dragoste, totul e simplu și cinic: dorești o locuință nouă - ia cuvântul la adunare; dorești să primești 20-30 de ruble mai mult, să ocupi un post de conducere - înscrie-te în partid; nu vrei să pierzi anumite avantaje, să te alegi cu neplăceri - votează la ședințe, muncește și taci. Toți procedează așa, cine are chef să scuipe împotriva vântului? Pe asta se și bazează statul, continuă să-i chinuiască pe oameni în închisori, să bage în toți frica, să subjuge alte popoare, să



amenințe întreaga lume.

Ce puteai să-i pretinzi căpitanului Doinikov? Odată mi-a spus: „Iată, vă veți elibera și vă veți aminti de mine cu ură, nu-i așa?” „De ce?” am întrebat. „Cum așa? Sunt temnicer, v-am ținut în închisoare, v-am chinuit cu foamea, v-am reținut scrisorile.”

Nu, în cei doisprezece ani petrecuți în total în diferite lagăre și închisori, n-am conceput să-i urăsc pe gardieni, îndeosebi pe cei care nu provocau suferințe din proprie inițiativă. În penitenciar, cu atât mai mult, n-ai de ce să-l invidiezi pe gardian. Cea mai mare parte a timpului și-o petrece acolo, el însuși este un deținut. Încearcă să te plimbi pe coridor cât e ziua de lungă, iar dacă ești și în schimbul de noapte... îți vine să urli. Tot timpul înjurături, cruzime, ură. În cursul unei zile, deținuții îți bagă atâtea pe vizetă, încât îți ajunge pentru o viață întreagă; oamenii devin răi ca fiarele sălbatice. Câte un gardian se obișnuiește așa de mult cu înjurăturile, încât nu se simte în largul său până când nu este suduit dintr-o celulă oarecare. Se plimbă, caută harță, provoacă înjurăturile, îi plânge inima. Din cauza plictiselii, într-un schimb de noapte, un sergent mai vârstnic s-a înfuriat așa de tare că a început să miaune, să latre, să ragă ca măgarul; îl enervase faptul că deținuții dorm, iar lui îi este interzis să doarmă. Altul patrula pe coridor și striga: „Cine-i șef aici, ai? Eu întreb: cine-i șef aici?”. „Tu ești șef, uite-așa și pe dincolo!”, strigau deținuții. „Păi, asta e, ce mai încoace și încolo!”. Și peste două-trei minute, iarăși: „Cine-i șef aici, ai? Eu întreb, cine-i șef aici?”.

Gardienii mai tineri manifestau față de noi cel puțin interes, dacă nu chiar simpatie. La percheziții se uitau cu atenție și curiozitate la cărți, le răsfoiau, chiar ne întrebau, în taină, ce fel de carte e și ce e scris în ea. Acum, însă, după articolul lui Suharev din *Literaturnaia gazeta*, mi-au citit sentința și, fără să observe ofițerul, o transmiteau unul altuia și zâmbeau ironic. Mult aș mai fi dorit să vadă și ministrul adjunct aceste zâmbete zeflemiste.

Pentru ce să-i urăști? Dacă trebuie să urăști pe cineva, atunci urăște-i pe cei de acolo, de sus, care se luptă pentru scaune, uitând de tot ce e pe lume, pe acei care, în numele poporului, vorbesc de la tribune înalte și pe aceia care, pentru o recompensă bănească substanțială, îi proslăvesc în versuri și proză. Pe

acei care, de aproape șaiszeci de ani, îneacă țara în sânge. Însă nu puteam să-i urăsc nici pe ei. Puteam să-i disprețuiesc, ca și întreaga lor societate, și ideologia lor, și autojustificările, și psihologia de sclavi și asupritori, în egală măsură. Îl disprețuiam și pe omul sovietic. Nu pe acela zugrăvit pe pancarte sau în literatura sovietică, ci pe acela existent în realitate, care n-are nici onoare, nici mândrie, nici sentimentul responsabilității personale, care e gata să meargă împotriva ursului doar cu praștia, iar când trece pe lângă Miliție devine timid, de-l trec sudorile. Pe acela care îl va trăda și-l va vinde pe propriul tată, doar pentru ca șeful să nu-i bată cu pumnul în masă. Tragedia constă în faptul că el se află în fiecare dintre noi și, până când nu-l vom învinge pe acest om sovietic din noi, nu vom putea să schimbăm nimic în viața noastră. Chiar el mă ținea în închisoare. Astfel, și din acest punct de vedere, reieșea că trebuie să fiu încarcerat încă mult timp, probabil până la sfârșitul vieții.

*Unde sunt dus, totuși? Cekistul meu din stânga a adormit, chiar sforăie. și, brusc, parcă lovit de un ghiont, se trezește, uitându-se speriat în dreapta și în stânga. Goneam tot așa, cu o viteză nebună, cu o mașină a Miliției în față și cu o alta în spate. Tot așa sclipesc luminile farurilor. Însă se simte că ne apropiem de un oraș. Moscova, probabil. S-au înmulțit curbele, viteza se mai reduce. Da, se vede, e Moscova. Acum, încotro? La Lefortovo? Într-adevăr, peste vreo douăzeci de minute, intrăm pe poarta deja cunoscută Lefortovo.*

*Să sosești într-o închisoare cunoscută e exact ca și cum te-ai întoarce acasă. Ies din mașină, sunt condus într-o boxă, percheziționat din nou. Dar lucrurile mele? „Nu vă neliniștiți”. Mă întâmpină locotenent-colonelul Stepanov, vechiul meu amic; râde, canalia. „Cum a fost călătoria, hOrOșO?”. Îi place și acum, precum zece ani în urmă, să pronunțe ca „O” accentuat vocala neaccentuată „o”. N-am putut să mă lămuresc dacă e din regiunea Vologda, Vladimir sau Kostroma. Acum totul e, mai mult sau mai puțin, clar, m-am liniștit. De m-ar chema mai repede, să mă convingă iar să renunț la opiniile mele, să mă împac cu puterea. Poate mă vor plimba și prin Moscova. Tot așa l-au plimbat pe Rode, iarna trecută, prin Riga. L-au plimbat cu automobilul, i-au înlesnit o întrevedere cu maică-sa, insistau mereu: „Privește în jur, ce trai bun*

*e! În cei cincisprezece ani, cât ați stat închis, viața la noi a mers înainte, am construit socialismul, toți sunt mulțumiți. Scrieți o cerere de grațiere și vă vor elibera.” Nu și-au găsit omul. S-a tot plimbat Rode, și-a revăzut mama, și-a revăzut Riga, și apoi s-a încăpățânat: „Duceți-mă înapoi la Vladimir.” Așa că, neajungând la nici un rezultat, l-au returnat. Firește, m-au adus, poate, pentru anchetă. E foarte posibil să fi fost arestat iar cineva dintre băieții de la Moscova și firul să ducă din nou la mine. Așa m-au mai interogat și în dosarul Superfin, și în dosarul Iakir, și în dosarul Osipov, numai că s-au convins cekiștii mai demult că de la mine nu vor obține nimic și au încetat să mă mai transporte. De obicei, procedau invers, venea la mine, la închisoare, un anchetator KGB, pune niște întrebări formale, nu obținea nimic și pleca. Și așa de bine s-au obișnuit cu ritualul acesta, încât ultima dată, în legătură cu dosarul Superfin, anchetatorul și-a început interogatoriul astfel: „Așadar, de vorbit, firește, nu aveți de gând, dar noi nici nu avem nevoie, aici sunt doar întrebări de formă. Să completăm procesul-verbal și să ne luăm la revedere.” Însă cine știe de ce sunt în stare, că au aștia o răbdare de fier. La urma urmei, ce am de pierdut? Voi mânca aici ceva mai bine, mă voi odihni, îi voi lua ușor în bășcălie pe cekiști, poate mă învârt și de-o vizită, pe urmă, înapoi la Vladimirul meu. Numai că aici nu-mi vor permite să mă ocup de învățătură, voi fi nevoit să fac o pauză. Între timp are loc obișnuita percheziție, mă dezbracă, îmi pipăie lucrurile.*

*– Ei, haideti! Mai aveți mult? Cât trebuie să mai stau gol?*

*– Acum, acum. Și-mi aduc cu totul alte lucruri, noi. Un costum negru, ghete, o cămașă de mătase. Ce dracu o mai fi și asta?*

*– Dar lucrurile mele? întreb. Dați-mi lucrurile mele! (Mă neliniștesc îndeosebi pentru pufoaica mea, acolo erau lamele de ras; și, în plus, m-am obișnuit să dorm pe pufoaica mea. La ce-mi sunt necesare boarfele lor?)*

*– Mai târziu, mai târziu, mi se spune, lucrurile dumneavoastră vor fi date la dezinfecție, asta-i regula.*

*– Ce dezinfecție, ce regulă, ce-mi torni, nenorocitul? Mergeai încă la școală când eu stăteam în această închisoare. Regulile din Lefortovo le cunosc, n-a avut loc nicicând vreo dezinfecție!*

*Ceva nu-i în ordine, simt că ceva nu merge bine. Și zâmbetul lui e mios, parcă îmbietor. Mi-am amintit*

*iar de pădurice și de încercarea de evadare.*

*– De cizme nu mai aveți nevoie...*

*Fac scandal, încep să răcnesc:*

*– N-am nevoie de lucruri străine, dați-mi-le pe ale mele. Ce dezinfectie, am venit din altă închisoare și nu de afară. Nu suntem în carantină și stăm bine cu profilaxia.*

*Încep să se agite, să alerge care încotro. Vin în fugă ofițerii.*

*– Știți, la noi s-au introdus alte reguli, dezinfectia e obligatorie, fără ea nu se poate. Vă rugăm să mergeți la baie.*

*Și cât scandal nu fac, dar degeaba.*

*– Lua-v-ar naiba! De împușcat sunteți în stare să-l împușcați și pe unul de-al vostru, dacă vi se dă ordin.*

*Dar unde-s lucrurile mele?*

*– Nu vă neliniștiți, mâine le primiți.*

*– Da, dar măcar periuța de dinți, pasta, săpunul și mahorca pot să le iau?*

*– Se poate, mi se spune, luați-le.*

*Acestea fiind zise, mă conduc în celulă. E cam neobișnuit, în îmbrăcăminte de stradă. De șase ani n-am mai purtat-o, m-am dezobișnuit, mi-e incomod. Mă introduc în celulă aproape de ora cinci. Întotdeauna, cu aceste transferuri, cum-necum, uită să te hrănească, pe urmă e târziu să le mai ceri, a trecut momentul. Sunt în celula patruzeci și unu. Am mai stat în ea. Gardienii blocului îmi sunt figuri cunoscute, supraveghetorii de asemenea, într-adevăr, parcă m-am întors acasă. Râd de mine: „Iar te-au pasat aici!”.*

*În celulă erau doi. Ambii sub anchetă. Iarăși e ciudat. N-ar trebui să mă țină împreună cu cei anchetați. Înseamnă că și eu sunt sub anchetă. Fumează țigări, mă servesc. De mult n-am mai fumat țigări, nu-mi țin de saț, m-am obișnuit cu mahorca. Facem cunoștință, pălăvrăgim. Eu mai mult tac, cine știe ce fel de oameni sunt. Nu m-ar întemnița ei cu oameni de treabă. Unul are pe deget un inel de aur, lucru neobișnuit. Îmi surprinde privirea, mă lămurește că, pasămite, n-au putut să i-l scoată de pe deget, nu aluneca inelul. Asta-i ciudat, ce, nu-i cunosc pe cekiști? Cu tot cu deget și tot l-ar fi luat! Îl las în plata Domnului.*

*Îi întreb, într-adevăr, dacă acum se face dezinfectia lucrurilor, totuși, n-am mai fost pe aici de trei ani și ceva, regulile se puteau schimba.*

*– Vouă vi s-a făcut? îi întreb.*

*– Desigur, îmi răspund.*

*– Și ce v-au dat în schimb?*

*– Tot așa, un costumaș, dar nu ca al tău, ceva mai simplu. Ia uită-te, ce elegant costum ți-au dat. Hai, descheie sacoul. Ia privește, e chiar franțuzesc!*

*Și, într-adevăr, pe căptușeală este o etichetă cu turnul Eiffel. Vecinii se uită la mine cu o vădită curiozitate, ce mahăr o mai fi și asta, de ce i-au dat un asemenea costum? Seara trece repede. Pentru mine, ei sunt încă oameni liberi, de-abia de două luni au venit de afară, am ce afla de la ei. Stingerea. Ne culcăm. Băieții mei se foiesc, se tot foiesc, și până la urmă îi apucă somnul, dar eu nu pot să adorm.*

*Se întâmplă cu mine ceva ciudat. Toată experiența mea carcerală îmi spune una și bună: așa ceva nu se poate, așa ceva nu se întâmplă, mi se întinde o cursă, mi se pregătește o capcană. Poate mă vor scoate să mă plimb prin Moscova, iar ei mă vor fotografia, iată, acum vedeți, nici măcar nu e întemnițat, e liber, se plimbă într-un costum nou pe strada Gorki. Poate intenționează să mă arate de la distanță și ziariștilor occidentali: îl vedeți, e viu! Poate a reușit cineva din străinătate să obțină o vizită la subsemnatul? Și câte ipoteze nu mi-am pus! Chiar și închisoarea Lefortovo este pentru mine plină de amintiri. Am stat închis aici de patru ori, în '63, în '67, în '71 și în '73, în total ceva mai mult de doi ani și jumătate. În momente diferite, sub regimuri diferite, și chiar sub conducători diferiți. Are un iz deosebit închisoarea, când vii aici, fiind încă sub anchetă penală, când, tu nu demult om liber, ai nimerit în alt mediu, unde amintirile nu-ți dau pace. Ți se pare că, acum câteva clipe, te-ai plimbat pe Arbat sau pe bulevardul Tver', sau te-ai întâlnit cu unul dintre prietenii tăi. Treptat, amintirile se amplifică și începi să triezi diverse imagini din copilărie. Și, ca într-un purgatoriu, unde păcătoșii se chinuie pentru păcatele săvârșite, memoria dă la iveală toate momentele neplăcute pe care doreai să le uiți și le-ai omis ani de-a rândul, iar acum sunt așa de obsedante, așa de agasante, de-ți vine să strângi din dinți. De parcă tot reziduul de la fund se ridică la suprafața*

*conștiinței; e chinuitoare această stare și nu dispare ușor. Și te mustră conștiința, și ți-e rușine, și dorești să te eliberezi, să alungi aceste vedenii, dar totul e în zadar. Așadar, de câte ori nimeream la Lefortovo, implacabil, îmi aminteam de copilărie și totodată de curtea noastră, unde am crescut, și de vrăjitoare.*

În mod obișnuit, tăiați-mă, dar nu-mi amintesc de copilărie! Ceva tulbure, încețoșat ca într-un film foarte vechi, de parcă n-ar fi deloc viața mea. Niște imagini acolo, fragmentare. Despre copilărie știu mai mult din povestirile rudelor.

M-am născut în perioada evacuării, în Urali, în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Bașkiria, unde familia noastră a fost adusă din Moscova, când nemții atacau capitala. Orășelul unde m-am născut mi-a dat multe bătăi de cap, deși niciodată n-am mai trecut prin el. În primul rând, mereu greșeau transcrierea lui și mereu trebuia să-l dictez funcționarilor pe litere: Be-le-bei. Nu, nu Pe-lelei, și nu Belidei, ci Belebei, dracu' să-i ia, nu știu geografie. Și cu toate acestea tot se încurcau. În ultimul meu buletin de identitate mi-au scris pocit Belebel', deși m-am străduit din răputeri să le explic.

Pe deasupra, era suficient să pronunț acest nesuferit Belebei, această RASS Bașkiria, că imediat simțeam ațintite asupra mea priviri interogativ-examinatoare, de parcă aș fi apăsât pe butonul de alarmă al avionului: e de-al nostru, e străin, e bașkir sau e rus? Și a trebuit să explic tuturor toată viața că nu sunt bașkir, ci rus, că m-am născut doar, în perioada evacuării, dar am trăit tot timpul la Moscova, ca și părinții mei. Deoarece oamenilor nu le este deloc indiferent dacă ești bașkir sau rus, iar ție nu ți-e indiferent drept cine te iau, și de aceea te grăbești să explici. Și-mi este așa de ciudă că nu m-am născut la Moscova! Simplu și clar, și n-ar mai fi existat nici un fel de întrebări. O clipă de stânjeneală, de perplexitate și apoi, slavă Domnului, totul se clarifica. În mod obișnuit astea erau date rapid uitării, însă închisoarea este astfel concepută încât reînvie în memorie tot ce este rușinos. „Aha, îți spune închisoarea, toată viața te-ai prefăcut, parcă pentru tine toți sunt egali: și rușii, și bașkirii”. Și asta te arde așa de tare și te chinuie de parcă tu i-ai ucis pe toți acești bașkiri în camerele de gazare.

Firește, am aflat ulterior că m-am născut în toiul războiului, când milioane de oameni se omorau



unii pe alții pentru a decide ce fel de lagăre de concentrare să existe pe lume: brune sau roșii. Din vremea aceea nu-mi amintesc de nimic. Cea mai veche amintire o reprezintă imaginea salvelor de salut din Moscova, la încheierea războiului. Cineva m-a ridicat pe mâini la fereastră și mi-a spus: „Privește, amintește-ți toată viața. Astea sunt salvele de salut trase în cinstea victoriei.” De aceea, probabil, am reținut ceea ce mi s-a spus. Iar salvele de salut ca atare, petele de culoare, îmi revin foarte vag în memorie, parcă mi-aș miji puternic ochii.

Mi s-a povestit că am crescut într-un geamantan, deoarece în condițiile grele ale războiului nu se putea procura nici cărucior, nici pătuț, și multă vreme, vreo doi ani și jumătate, încă nu începusem să vorbesc. Părinții au intrat în panică, deoarece credeau că sunt mut, însă un medic cunoscut i-a liniștit, explicându-le că aceasta se datorează lipsei de hrană și, îndeosebi, a zahărului. Unde au reușit după aceea să găsească zahăr pentru mine nu știu. În schimb, am învățat să citesc foarte devreme, pe la vârsta de cinci ani, în general după ziare. Îmi plăceau îndeosebi caricaturile, pe care le redesenam și apoi citeam legendele însoțitoare. Lunganul și stângaciul unchi Sam, cu pantaloni în dungii, cu joben și bărbuță ascuțită, împreună cu grăsanul John Bull, în cizmulite și cu frac, erau atunci în permanență în paginile ziarelor. Câte nu se mai întâmplau cu ei! Ba cădeau în băltoacă, ba niște flăcăi robuști le făceau vânt cu un picior în fund, iar uneori se băteau între ei. Dacă apărea un capitalist inimaginabil de gras, cu joben negru și țigara în colțul gurii, atunci neapărat avea în mână un sac uriaș, cu cifra unu pe el, urmat de multe zerouri, cu cât mai multe cu atât mai bine. Uneori, printre crăpăturile sacului, cădeau monede sau bancnote. Dacă în arenă apărea leul britanic, atunci nu uitau să-i deseneze pe spinare un petic sau amprenta unei tălpi de bocanc. Și așa de mult îmi plăceau aventurile acestor personaje, încât am început să le inventez unele noi. Se pare că inițiativa mea nu i-a entuziasmat pe părinți, în orice caz, au încercat să mă abstragă cu vechi cărți în limba germană, cu caractere gotice și cu litografii, moștenite de la bunicul. Toate acestea mi le-a amintit acum închisoarea, într-un mod slugarnic și malițios. Locuiam atunci în apropiere de Piața Pușkin, într-o veche casă de lemn, tipică pentru Moscova, cu două nivele și cu tencuială în partea superioară. Pe strada noastră erau trei asemenea case, una lângă alta, și încă în

timpul copilăriei mele o anumită comisie le-a verificat și a stabilit că nu sunt proprii pentru locuit. Pe colțurile fiecăreia s-a scris cu vopsea roșie „CDD”, ceea ce însemna „Casă De Demolat”. Totuși au rezistat până în anul 1970 și în tot timpul acesta în ele au locuit oameni.

În apartamentul nostru de la etajul întâi conviețuiau patru familii, una din ele fiind înrudită cu noi. Însă bucătăria, coridorul, baia și toaleta erau comune. Chiar și așa, se considera că am avut noroc: erau apartamente și cu câte zece-douăsprezece familii și mai existau și barăci comune, unde familiile trăiau separate doar de o perdea sau de un paravan de placaj. Și vecinii noștri erau relativ liniștiți.

În timpul războiului, aproape toți locuitorii Moscovei s-au refugiat în străfundul țării, iar alte familii, dislocate din zona frontului, s-au stabilit la Moscova, ocupând casele părăsite. Când, după război, s-au întors vechii locatari, Moscova s-a pomenit suprapopulată. Nimeni nu mai dorea să plece din Moscova, deoarece aici aprovizionarea cu produse era mai bună decât în provincie. Trăiau în subsoluri, în magazii, în barăci și aproape în toate apartamentele și-au găsit adăpost mai multe familii, chit că și până la război fusese lipsă de spațiu în apartamentele comune, acum situația devenise și mai proastă. Toate astea s-au perpetuat până în anii '60, dar și acum mai bine de o treime din apartamentele moscovite sunt apartamente comune.

Un asemenea mod de viață năștea interminabile bârfe, certuri și bătăi între colocatari. Oamenii nu mai puteau să-și tăinuiască unul față de celălalt nici cele mai mici amănunte ale vieții lor și fiecare știa ce fierbe vecinul în oala sa. Orice vorbă scăpată în fața sobei putea fi extrasă din acest război de bucătărie și folosită pentru denunțul politic, mai ales dacă exista făgăduiala obținerii camerei eliberate. Mult mai dificil era pentru aceia care din moși strămoși erau moscoviți, cu o educație de stil vechi. Nu puteau să se degradeze cu bârfe de bucătărie, cu lupta zilnică pentru spațiul vital, nu erau deprinși cu acestea. Educația le impunea să fie concilianți, îngăduitori, amabili, iar viața de zi cu zi le pretindea să se tot apere. Problema aceasta, dacă generalizăm, a devenit, probabil, una dintre cele mai importante în veacul nostru. Inteligența și politețea nu făceau față în confruntarea cu mitocănia, cu ticăloșia și forța brutală. Ce poți să le opui? Cu ce poți să le combați? Cu aceleași mijloace? Însă atunci începea decăderea sufletească, și

ambele părți încetau să se mai deosebească prin ceva una de cealaltă. Să rămâi tu însuși? Însă atunci începe distrugerea fizică.

Oare nu se resimte aceeași problemă și în încercările societății occidentale de a stăvili comunismul și terorismul intern? Bunica mea, necunoscând probabil generalizarea acestor fenomene, se rușina să meargă la bucătărie, atunci când vecinii puneau acolo la uscat cearșafurile furate de la ea. Tot așa dispărea vesela, uitată imprudent. Din fericire, pesemne datorită condescendenței noastre, nu s-au produs nici scandaluri, nici bătăi, ceea ce nu se poate spune despre alte case din împrejurimi. Ba un soț beat alerga prin curte, după soție, cu cuțitul în mână, ba într-un apartament oarecare se iscau niște bătăi cu geamuri sparte, ba chiar și femeile se încăierau pe undeva și se înjurau de mama focului, în plină zi.

Cinci persoane locuim în două camere. Părinții, în majoritatea timpului, erau la lucru, sora la școală, iar eu cu bunica rămâneam acasă. Împreună mergeam după petrol (gaze nu aveam atunci și mâncarea se prepara pe lampa cu petrol), împreună stăteam la cozi uriașe, kilometrice, la făină. Pentru a rezista la o asemenea coadă îți trebuiau câteva zile și, pentru a nu se încurca ordinea, ți se nota în palmă, cu creion chimic, numărul curent. Seara și dimineața veneam la apelul nominal. De obicei stăteau la coadă familii întregi cu copiii, deoarece cantitatea de făină era vândută după numărul de persoane. În fiecare seară bunica îmi citea cu voce tare, în genere din Pușkin, Jukovski, Nekrasov, basmele lui Andersen sau ale fraților Grimm. Era deja foarte bătrână și, de regulă, adormea la mijlocul lecturii. Ochelarii îi cădeau și începea să sforăie, iar eu o zgâlțâiam: „Bunico, ce se întâmplă mai departe? Bunico, nu mai adormi!”

Uneori mergeam cu bunica la plimbări mai lungi. Mergeam fără grabă de-a lungul râului, prin Piața Roșie și parcul Alexandrovski, prin jurul Kremlinului. Pe pavajul din piatră cubică al Pieței Roșii huruiau camioane prăfuite, verzi. Bunica îmi spunea că sunt de culoare kaki. Kremlinul se reliefa ca o cetățuie misterioasă, în care era interzis să pătrunzi. Cupolele și turnurile te ademeneau numai de după ziduri. Bunica îmi povestea tot felul de întâmplări din istorie: și despre tătari, și despre Ivan cel Groaznic, și despre clopotul-țar, și despre tunul-țar. Povestea despre țari, despre boieri, despre clopotele de la

Kremlin, și cum plutea, diminețile, deasupra Moscovei, zăngătul clopotelor, iar mulțimile de oameni, îmbrăcate de sărbătoare, dădea năvală în Kremlin. și când treceam pe lângă turnul Spaski, repeta invariabil:

*„Cine clopotul-țar să ridice poate,  
Cine poate să întoarcă tunul-țar,  
Cine trufașule, cușma nu-și va scoate  
La Kremlin, la ușa sfântă de altar?”*

Întotdeauna mi-l reprezentam pe acest ins trufaș: stătea în fața porții Spaski, cu mâinile în șolduri, privind în sus și ridicându-și atât de tare capul, încât căciula era gata să cadă. Semeț flăcău! Dar, altfel, aproape toată ziua mi-o petreceam în curte. În mijlocul tuturor acestor scandaluri obișnuite, înjurături, bătăi cu cuțitele, noi, copiii, duceam viața noastră deosebită, puțin impresionați de cele ce se întâmplau. Mansardele, subsolurile și scările alcătuiau universul nostru. Firește, ne jucam în permanență de-a războiul, și într-o tabără erau ai NOȘTRI, iar în cealaltă, neapărat, NEMȚII. Deoarece nimeni nu dorea să-i joace pe nemți, fiecare tabără socotea că ea îi reprezintă pe ai noștri, iar cealaltă – pe nemți. Datorită numeroaselor magazii și anexe, curtea noastră avea o mulțime de cotloane, numai bune pentru ambuscade.

Băieții mai mari vânau porumbei, îi schimbau între ei, mai furau de la alții, și, în taină, se cinsteau cu votcă în hulubăriile lor. Serile se adunau pe grupuri în fața porților, uneori și cu ghitarele. Aproape toți se ocupau, într-un fel sau altul, de furțișaguri și atmosfera acestei vieți era în întregime pătrunsă de un iz infracțional. După cât îmi pot aminti, un asemenea climat domnea peste tot în toată Moscova, în acei ani.

Idolul puștilor era unul, Iurka, o namilă de om veșnic beat, fost luptător, instigatorul tuturor încăierărilor. Îi plăcea să iasă în curte în maiou, sau chiar gol până la brâu, să-i poată fi admirați bicepsii

puternici, și mergea la o berărie din apropiere. Aici se îmbăta și provoca bătăi, din care ieșea întotdeauna învingător. Stătea cu orele în fața porții, legându-se de trecători. Printre noi circulau legende despre forța și faptele lui glorioase.

Famiile cele mai numeroase, precum și cele cu scandalagii, locuiau în subsoluri. Între ele se iscau adesea adevărate bătălii, în care, uneori, întreaga curte trecea de o parte sau de cealaltă, participând activ la chelfăneală. Când era timp frumos ieșeau la soare niște băbuțe, copiii se târau prin praf, rufele se uscau pe frânghie, iar în fundul curții, într-o cameră de la demisol, își ducea traiul o vrăjitoare. Cea mai reală vrăjitoare, bătrână și hidoasă, cu un neg păros pe obraz și cu un nas coroiat. Se povestea că nu intra în contact cu nimeni, nici la bucătărie nu mergea, făcându-și mâncarea la lampa cu petrol din camera sa. Nici lumina electrică n-o folosea, ci stătea lângă lampa de gătit. Se vorbea, de asemenea, că nopțile și le petrecea răsfoind cărți vechi de vrăjitorie, care, în afară de ea, nu puteau fi citite de nimeni, și deasupra lor, făcea niște farmece.

Într-adevăr, de multe ori, seara, furișându-ne la fereastra ei, o puteam observa prin sticla murdară cum stă lângă lampa de gătit cu aceste cărți înfiorătoare. Afară ieșea foarte rar și, bineînțeles, fiecare apariție a ei, în paltonul de blană roasă și cu pălăria de modă veche, provoca o agitație generală. Iarna aruncam în ea cu bulgări de zăpadă și chiar bucăți de gheață, alergam în urma ei și strigam cu frenezie: „Vrăjitoarea! Vrăjitoarea! Vrăjitoarea!”. De obicei, la ușă, își întorcea nasul său coroiat spre noi, grăind cu glas plângăreț: „Copii, ce răi sunteți, copii! Ce v-am făcut?”. Și, desigur, prin aceasta ne provoca o și mai mare ură.

Într-o vară, spre seară, femeile au început să se agite brusc prin curte, bătrânele să se alarmeze. „Moare vrăjitoarea! Moare vrăjitoarea!”. Un grup mare, învingându-și frica, a spart ușa și a năvălit în cameră, călcându-se unul pe altul și împiedicându-se de prag. „A murit, a murit deja vrăjitoarea”

N-am văzut nimic, din cauza spinărilor, și am început să privesc pereții și tavanul. Mirosea a praf și mucegai, exact ca la mansardă. Pe un perete atârna o fotografie mare, înrămată, cu un tânăr ofițer cu niște mustăți proeminente și o fată ce zâmbea timid, într-o rochie de mireasă. Mult timp în acea seară nu

s-a calmat agitația din curte. Grupuri-grupuri discutau despre vrăjitoare. O băbuță foarte bătrână povestea: „Era o domnișoară educată, se spune că știa zece limbi. Foarte repede, prin anul 1918, mirele ei a fugit în sud, la albi, era ofițer, de întors nu s-a mai întors, zice-se că a fost ucis. Iar ea nu voia să creadă și l-a tot așteptat. Alte grupuri discutau mai mult despre faptul că s-a eliberat acum o cameră și cam cine ar putea s-o primească.

Și iată, îmi aminteam cu obstinație de acest episod cu vrăjitoarea ori de câte ori nimeream în închisoarea Lefortovo. Deveneam crispat din cauza acestor amintiri și nici un fel de justificări nu mă ajutau. Așa o și vedeam, de parcă ar fi fost vie, când, ajungând în fața ușii îmbrăcată în blana roasă, se întorcea, și ni se adresa pe un ton plângăreț: „Copii, ce răi sunteți, copii!”.

Școala noastră se afla la capătul străzii, pe un mic delușor, într-o clădire cenușie, de tip cazarmă, cu trei etaje. Doar privind-o mă simțeam năpădit de o plictiseală de moarte. Întregul nostru sistem de învățământ provoacă repulsie față de învățatură. Programele erau unice pentru toată Uniunea Sovietică, se aprobau și se elaborau la Ministerul Instrucțiunii Publice și erau destinate celor cu aptitudini de nivel mediu sau chiar scăzut. Însă pentru elevii slabi și acestea erau nemăsurat de dificile, iar pentru cei capabili erau atât de plictisitoare și de monotone, încât nu stimulau interesul și nu te deprindeau cu studiul. Inițiativa era total exclusă, ca și originalitatea interpretării, de la elev se pretindea ca el să repete, cuvânt cu cuvânt, ceea ce era scris în manual. Pentru reușită era suficient să ai o memorie de nivel mediu.

Înveți, de exemplu, în școală de la șapte la șaptesprezece ani, adică zece ani, apoi unii continuă chiar cinci ani în institute de învățământ superior. Cincisprezece ani, în întreaga Uniune Sovietică, se studiază o limbă străină (mai frecvent engleza) și nimeni n-o știe, dacă n-o mai învață și suplimentar. În afară de vreo zece propoziții stupide, nimeni nu mai poate să pronunțe nimic altceva. Mai rămâne în minte o reprezentare nebuloasă despre gramatica engleză, dar dispare și ea, deoarece nu ai cu ce s-o asociezi. Mai târziu, în prezența mea, oameni maturi, cu mai puține aptitudini pentru limbile străine decât copiii, învățau limba destul de acceptabil într-un an de închisoare sau lagăr,. Aici, pur și simplu, nu se pierdea vremea în van.



Îmi provocau repulsie cu deosebire disciplinele umaniste: istoria, literatura și chiar geografia. Erau așa de tare îmbibate de ideologie, încât din ele nu mai rămânea nimic. și nu pentru că această ideologie mi-ar fi stârnit atunci niște obiecții serioase, ci fiindcă făcea disciplinele mortal de plictisitoare. Într-adevăr, ce poate fi interesant la istorie, dacă totul acolo e o continuă luptă de clasă, o trecere treptată spre socialism? Rămânea doar să reții datele unor lupte, răscoale, și anii vieții revoluționarilor de seamă.

Dar literatura? Ca matur, în închisoare, neavând ce face, l-am recitat pe Tolstoi și, brusc, am descoperit că e grozav de interesant. Iar în anii de școală eram obligat să scriu compuneri după operele sale, să analizez „figurile” pozitive, negative, și l-am urât cumplit pe Tolstoi. Și însușeam mecanic toate aceste cunoștințe umaniste sovietice, răspundeam mecanic, și tot așa mecanic le și uitam. Cu toate acestea, învățam totdeauna bine, îmi plăceau mai ales matematica și chimia. Însă nu puteam suferi desenul, educația fizică și muzica. Simțeam instinctiv că pentru aceste discipline sunt necesare aptitudini deosebite, înclinație sau măcar bună dispoziție, dar așa, să cânti sau să sari fiindcă e prevăzut în program era total nesuferit. Copiii sovietici nu trebuiau să aibă nici un fel de independență, ci să facă numai ceea ce li se spunea. Școala sovietică se străduia să înăbușe din fașă zburdălnicia, ștregăria și vioiciunea, atribute obișnuite ale unui copil dezvoltat normal, și să acționeze cu muștrări anoste, sancțiuni și cu asmuțirea părinților împotriva copiilor. Nimeni nu era lăsat să fie el însuși, se străduiau să-i transforme pe toți, să-i reeduce, ca într-o instituție pentru infractorii minori. Aceasta provoacă o rezistență înverșunată a tinerelor organisme, un protest original împotriva nerecunoașterii personalității lor. și deoarece, din punct de vedere formal, totul trece prin mâinile profesorului, poziția lui izolată de supraveghetor provoacă o ură funciară împotriva sa. Apar cam aceleași relații ca în Seminarul teologic al lui Pomialovski\*, când profesorii și elevii sunt dușmani de moarte și clasa îi face în toate împrejurările zile fripte profesorului, iar el, la rândul său, îi sancționează sau îi umilește ori de câte ori are posibilitatea.

Trebuie menționat că profesorii, ca și medicii, sunt profesiile cele mai prost retribuite, de aceea unii

---

\* Pomialovski, Nikolai Gherasimovici (1835-1863) – prozator rus, autor al *Amintirilor din seminar* (traduse și în limba română), unde a zugrăvit despotismul, ignoranța și mizeria sufletească dintr-un sistem de învățământ retrograd.

Își aleg cariera de dascăl de nevoie, când nu mai au unde să se angajeze, alții deoarece sunt ratați sau incapabili de o muncă mai calificată. Și mai sunt și fetele naive, care au o reprezentare idilică despre această activitate. De obicei toți aceștia părăsesc repede școala, hărțuiți și de elevi, care sesizează deficiențele lor, ca și de administrație, care le pretinde niște indicatori de conveniență în activitatea lor și îndeplinirea oarbă a directivelor. Pe scurt, o producție sovietică obișnuită, cu diferite întreceri interraionale și cu fanioane transmisibile. Pentru respectarea adevărului, trebuie spus că există și un contingent extrem de restrâns de pedagogi autentici, entuziaști, oameni talentați și onești, însă sunt atât de puțini, încât, în mod practic, nu modifică imaginea globală. Chiar elevii simt că aici e vorba de o excepție și se comportă față de acești oameni cu totul altfel. De regulă, pentru acești profesori viața e un chin, sunt în permanent conflict cu administrația, în permanență se străduiesc să predea cumva într-un mod original, neșablonard, să nu execute niște directive și indicații, mereu primesc avertismente și toată ziua, de dimineață până seara, se află în școala lor dragă. Iubirea instinctivă a elevilor față de ei este pe deplin explicabilă: cu ei nu e așa de plictisitor totul și, lucrul cel mai important, îi simt pe ei înșiși persecutați și nicidecum prigonitori. Nivelul intelectual mediu al profesorilor din URSS e adesea mai scăzut decât al elevilor.

Învățământul fiind obligatoriu, copiii, care nu doresc deloc să învețe, sunt forțați să meargă în fiecare zi la școală și să stea orele stabilite acolo. Primesc note de 2, sunt sancționați, sunt declarați repetenți, însă ei știu foarte bine că până la urmă vor avea, totuși, note de trecere și vor termina școala, primind adeverința de absolvire. și oricum i-ai sancționa, orice ai face, ei vor comite acte huliganice, altminteri se plictisesc! Repetând anul, devin mai în vârstă și mai puternici decât toți ceilalți din clasă și își impun regulile lor. În concluzie, seminarul teologic!

Mi-e rușine să-mi amintesc câte pozne le-am făcut profesorilor mei. Aveam, de pildă, o profesoară de istorie poreclită Morsa. Era numită așa de multe generații de elevi, deoarece îi creșteau niște mustăți impresionante. Nu era, probabil, un om rău, dar, din nenorocire, era surdă de o ureche, și ce istorie se putea face, vă închipuiți! Ne obișnuisem să explodăm toată ora lângă urechea ei surdă niște capse. De

regulă, le amplasam pe penița condeiului și le aruncam pe podea dinspre partea „surdă”. Zgomotul era asurzitor, iar ei nici nu-i păsa. Asta ne amuza enorm. O altă profesoară, de științe naturale, o femeie nefericită, ne-a povestit odată, că a fost într-o expediție, unde toți au fost mușcați de niște căpușe, provocatoare de encefalită. „Encefalita, ne zicea ea, este un fel de boală de la care sau mori, sau înnebunești. Toți din expediție au murit, iar eu, după cum vedeți, am rămas în viață”. Lecțiile ei semănau cu niște adevărate bătălii, nimeni nu-i acorda atenție, cu encefalita ei cu tot; alergam prin clasă, țipam, ne jucam; era cea mai veselă parte a programului școlar.

O idioțenie crasă erau orele de muzică. Intra în clasă o femeie cu vioara și, cu o voce melodioasă, ne propunea să cântăm un cântecel. Ne îndemna, convigându-ne că nici nu știm ce talent muzical avem. Ne interpreta de trei ori acest cântecel, alunecând cu arcușul până sub gât. Era un chin și pentru ea, și pentru noi. Încearcă să cânti, fără nici un fel de înclinații muzicale, stând în fața întregii clase, în fața tovarășilor tăi! Toți așteaptă cu nerăbdare să te încurci. Ești stânjenit, transpiri, te înroșești, dar să cânti îți este peste puteri, deoarece acum toți vor râde de tine! Și spui cu răutate printre dinți: „Nu vreau să cânt”. De obicei, aceste chinuri se terminau prin aceea că toți începeam să mugim, să șuierăm, să țipăm, să grohăim pe treizeci de gâtlejuri, fiecare în legea lui. Ea scăpa vioara din mâini și-și astupa urechile, era un chin dureros să asculte asemenea sunete nemuzicale. La auzul corului nostru măgăresc, se adunau în fugă profesorii din clasele alăturate și o scoteau din clasă pe nefericita femeie, podidită de lacrimi.

Față de profesoara de limba rusă aveam un comportament total diferit. Era o bătrânică respectabilă, cam surdă, sentimentală și adora păsările. Și cum începea ora, cineva dintre noi începea așa, delicat, să fluiera ca păsările: „Ah, se înduioșă ea, curând vine primăvara, copiii, cântă păsărelele”. Ce primăvară, bătrână proastă, afară e decembrie! Însă acesta era doar începutul. Imediat altcineva declara, acompaniat de fluieratul ce imita păsările: „Iar eu fac o praștie și le omor.” Pe loc, ora de rusă se încheia și începea o lecție despre păsărele: cât de folositoare sunt și de ce nu este bine să fie ucise. Și, uimitor, nu ne plictiseam să ascultăm aceste lecții despre păsări. Principalul era că ora trecea, nimeni nu era ascultat, exercițiile pentru acasă nu erau verificate.

Cei mai mulți dintre profesori erau duri, mașini fără suflet, care ne persecutau nemilos. Cel mai bun exemplu îl constituia însuși directorul, un vlăjgan solid, de doi metri înălțime. Chiar și pe cei din clasele inferioare îi băga la el în cabinet și-i pedepsea cu cruzime. Și toți suportau, până și băieții vânjoși, palmele primite în public. Numai noi n-am suportat și, când a fost bătut unul din clasa noastră, vreo cincisprezece colegi am pătruns în cabinet, după lecții, când în școală aproape că nu mai rămăsese nimeni. Aveam cam 14 ani, erau câțiva puțin mai mari, dar frica n-o cunoșteam și chipurile noastre erau impunătoare. I-am întrerupt rapid telefonul, când a încercat să sune la Miliție, și i-am explicat că, foarte simplu, îl puteam „întrerupe” și pe el, dacă se va mai lega de unul dintre noi. Era ușor să iei de bună o asemenea amenințare, cunoscând atmosfera moscovită de atunci. S-a făcut mic, și de atunci ne ocolea.

Poate singura persoană care se bucura de stima tuturor elevilor era profesorul de limba engleză. Era un bărbat de statură medie, cu o cicatrice pe frunte și cu o uimitoare pricepere de a ne insufla teama. Se îmbrăca incredibil de prost și, probabil, o ducea destul de greu cu banii. În genere avea ceva tragic în înfățișare. Se vorbea că a fost rănit pe front și că ar fi căzut și prizonier. În orice caz, vederea i-a fost afectată într-un mod ciudat: putea să vadă fie foarte de aproape, lipindu-și literalmente textul de ochi, sau de la distanță, în fundul clasei. Mijlocul nu-l vedea, am verificat de multe ori, dar nimeni nu îndrăznea să profite de slăbiciunea lui. Intra în clasă valvârtej, parcă într-o rână, deschizând catalogul din mers: „*Whom shall I ask, whom shall I ask, whom shall I ask at first?*”, spunea el amenințător, trăgându-și nasul în catalog, și se lăsa o tăcere de mormânt. „Maică măicuță, numai pe mine nu!” se ruga fiecare în gând. Și doar nu bătea pe nimeni, dar toți învățau, chiar și cei leneși, și repetenții. Era cumva enigmatic și de aceea inspira spaimă.

Mai târziu, când m-am transferat la o altă școală, i-am aflat adresa și l-am vizitat acasă de câteva ori. Trăia, într-adevăr, într-o sărăcie lucie, însă aceasta nu m-a decepționat deloc, ci, dimpotrivă, m-a atras spre el, simțindu-l ca pe un om extraordinar. Mă uimea priceperea lui de a mi se adresa ca de la egal la egal, deși aveam atunci cincisprezece ani, iar el patruzeci și cinci. Mă uimea și mai mult, deoarece îl știam cât de intangibil și groaznic era la clasă. Odată l-am surprins ascultând radioul, însă imediat l-a închis, și

am înțeles că nu asculta radio Moscova. Însă despre aceasta n-am discutat. Altă dată m-a rugat să-i reproduc o fotografie. Atunci mă ocupam de arta fotografiatului, însă aveam un aparat de fotografiat foarte ieftin, neadaptat pentru aceste scopuri. Am migălit o lună întreagă, mi-am perfecționat aparatul, am studiat optica după un manual pentru anii superiori, am schimbat lentilele, am stricat limitatorul, am deșurubat obiectivul până la limita permisă, însă fotografia i-am făcut-o mai bine decât orice atelier. Nici prin minte nu mi-a trecut să nu-i îndeplinesc rugămintea.

Apoi, nu știu cum, ne-am pierdut unul pe altul. Au trecut mulți ani, KGB-ul aduna deja material împotriva mea și știam de asta, când, brusc, a dat de mine, cu ajutorul unuia dintre foștii mei colegi de școală. Ne-am întâlnit pe stradă și mi-a explicat că la școală au venit de la KGB și au cerut informații despre mine. „Nu știu care-i treaba și nici nu mă interesează, a spus el, am vrut doar să te avertizez, să știi și tu.” Ne-am despărțit și nu l-am mai întâlnit și, păcat, era un om deosebit, un om rar...

Însă, numai două episoade din viața mea de școlar mi le-am amintit acum cel mai des, două episoade rușinoase și dureroase. Unul legat de apartenența mea la organizația de pionieri. Am devenit pionieri aproape toți din clasă, aveam câte opt ani și nimeni nu ne-a cerut acordul. Pur și simplu ne-au anunțat că pe data de cutare va avea loc primirea în rândurile pionierilor și vor fi primiți cei mai merituoși. În ziua stabilită am fost duși la Muzeul Revoluției, noroc mare că el se afla după colț, pe strada Gorki. Ne-am aliniat într-una din săli, au adus în mod solemn drapelul și fiecare dintre noi a trebuit să depună jurământul sub drapel: „Eu, tânăr pionier, jur solemn în fața tovarășilor mei că voi apăra cu fermitate cauza lui Lenin și Stalin, pentru victoria comunismului” și așa mai departe. Apoi fiecăruia dintre noi i-a fost legată la gât cravata roșie, au bătut tobele, au răsunat trompetele și organizatorul ceremoniei, stând lângă drapel, a rostit: „Tineri pionieri! La luptă pentru cauza lui Lenin și Stalin, fiți gata!”. „Totdeauna vom fi gata!” am răspuns noi în cor, și cu aceasta ceremonia a luat sfârșit.

La drept vorbind, nimeni n-avea nimic împotriva să devenim pionieri. Era un lucru foarte obișnuit: împlineai vârsta și deveneai pionier, apoi comsomolist, iar după aceea membru de partid. După cum știu, așa s-a întâmplat cu toți, cam tot așa cum se trece dintr-o clasă în alta. Mai departe însă totul s-a

în răutățit. Se organizau în mod regulat adunări pionierești, parade și „careuri” și, în timp ce fericirii nepionieri mergeau acasă, să se plimbe și să se distreze, noi trebuia să transpirăm la întruniri și să dezbatem niște probleme plictisitoare, despre situația la învățătură și disciplină, să participăm la informări politice și așa mai departe. Profesorii și pedagogii începeau, cu fiecare ocazie, să-ți spună că trebuie să fii mai ascultător, să nu faci așa și pe dincolo. și toți primeam sarcini obștești: să scoatem o gazetă de perete, să scriem referate, să-i ajutăm pe cei rămași în urmă cu învățătura și, principalul, să ne educăm unul pe celălalt, să-i prelucrăm pe cei cu nota 2 și pe cei ce încalcă disciplina. Adică, pe neobservate, în tradiționala vrăjmășie dintre elevi și profesori, am trecut de partea profesorilor, ceea ce era anormal și, cumva, mișelesc. Din punctul de vedere al clasei, aceasta constituia o trădare.

Se petrecea în noi un fel de dedublare, pe de o parte, la fel ca și întreaga clasă, îi necăjeam pe profesori și făceam diferite pozne la lecții, iar pe de altă parte, la adunări trebuia să-i judecăm pe cei care făceau aceste lucruri, trebuia să-i denunțăm în mod public. Unii dintre noi deveneau astfel pur și simplu pârători și atrăgeam ura tuturor. Majoritatea mințeau și erau fățarnici, se prefăceau că nu știu și nu văd nimic. Toți, însă, trebuia să-i condamnăm pe cei vinovați.

Pentru mine aceasta a devenit extrem de evident, deoarece, fiind cel mai bun elev, m-au numit președinte al organizației de pionieri din clasa noastră. Trebuia să organizez aceste afurite de adunări, să urmăresc ca toți ceilalți pionieri să-și îndeplinească sarcinile, să particip la ședințele conducerii pionierilor pe școală și așa mai departe. Profesorii îmi spuneau în mod direct pe cine să pun în discuția adunării, pe cine să propun să fie exclus din rândul pionierilor sau cum să mai fie sancționat. Trebuia să particip personal la discutarea acelor rezultate proaste la învățătură și a acelor care încălcau disciplina. Odată, învățătoarea noastră m-a chemat din nou la o asemenea prelucrare. De obicei, în timpul pauzei ne retrăgeam undeva, în trei și, în prezența învățătoarei, eu trebuia să-i fac morală colegului de clasă învinuit. Am început cu obișnuitele și plictisitoare muștrări formale, spuneam că el ne face de rușine pe noi, pe toți, că trebuie să se corijeze pentru a ajuta prin aceasta țării întregi să edifice comunismul, când, brusc, mi-a venit în minte o idee surprinzătoare: numele acestui băiat era Ulianov, ca al lui Lenin,



și am început să-i spun că face de rușine numele conducătorului, că, având un asemenea nume, este obligat să învețe, cum învăța Lenin și am completat ceva despre faptul că Lenin, probabil, s-ar fi întristat dacă ar fi aflat despre comportamentul respectiv. Am vorbit, probabil, foarte elocvent, convingător și chiar ofensator, deoarece el s-a îmbujorat brusc, s-a crispat și a început să plângă.

- Ești un ticălos, a spus el. Un nemernic! S-a ridicat și a plecat.

Învățătoarea era entuziasmată de un asemenea efect, m-a lăudat, iar eu m-am simțit brusc, într-adevăr, și nemernic, și ticălos. N-am sesizat deloc faptul că băiatul face de rușine pe cineva și nu-i purtam nici un fel de pică. Pur și simplu m-am obișnuit să rostesc formal cuvintele care mi se cereau, și toți cei cărora le-am vorbit până acum își dădeau seama că le vorbesc nesincer și acceptau, numai ca să scape de mine. Nimeni nu se supăra pe mine și cu toții eram în relații de prietenie. Ba chiar mă priveau cu respect, deoarece nu denunțam pe nimeni și întotdeauna mă făceam că nu observ nimic. Acum, însă, provocasem o adevărată durere și asta m-a uimit.

Pe neașteptate am înțeles că nu doresc, că nu pot să mai joc acest joc idiot. De ce? Pentru ce? De ce trebuia să fiu o armă în mâinile lor? Și am refuzat. Au încercat să mă convingă, să mă prelucreze, să mă condamne, însă mi-am impus punctul de vedere. N-am explicat motivul refuzului meu, deoarece n-aș fi putut, probabil, să-l justific, însă de atunci am încetat să mai port cravata roșie. Așa procedau mulți: purtau cravata în buzunar și, dacă cei mari îi certau, atunci, pe ascuns, la toaletă, și-o puneau la gât. Puteai explica oricând că s-a murdărit, iar părinții n-au avut timp s-o spele.

Aveam atunci vreo zece ani, iar la paisprezece, când au început să-i primească pe toți în Comsomol, eu n-am intrat în Comsomol. „Ce-i cu tine, crezi în Dumnezeu?”, mă întrebau din curiozitate, însă iarăși n-am stat să le explic nimic. Mult timp m-au bătut la cap, deoarece învățam bine și toți cei cu rezultate bune era prevăzut să fie primiți în Comsomol, însă n-au putut face nimic și m-au lăsat în pace. „Ai grijă, îmi spuneau mulți colegi, îți va fi mai greu să intri la institut!”

Un alt episod dureros și rușinos se referă cam la aceeași perioadă. În 1952 s-a declanșat cazul medicilor sabotori, și, odată cu acesta, și persecuția împotriva evreilor. Au existat multe discuții, că evreii

vor fi deportați, deoarece sunt dușmani și vor să-l omoare pe Stalin. Ura împotriva evreilor și a oamenilor din jurul lor creștea. Pentru noi, pentru toți, Stalin era mai mult decât Dumnezeu, era o realitate de care nu puteai să te îndoiești, el gândea pentru noi, ne-a schimbat, ne-a creat copilăria fericită. Pe scara valorilor umane, nu putea fi o somitate mai mare. Tot ce era bun era circumscris voinței sale, tot ceea ce vedeam că e rău n-avea nici o legătură cu el. De aceea nu se putea să inventezi o atrocitate mai mare decât aceea de a-l ucide pe Stalin. Am suferit din greu pentru cele petrecute. De câteva ori am avut în somn un vis agasant: se făcea că stau într-o sală uriașă, plină de lume, toți aplaudă, strigă lozinci, iar la tribună se află Stalin. Cuvântarea i-a fost întreruptă de aplauze. El ia carafa cu apă, își toarnă în pahar și intenționează să bea. Eu sunt singurul care știe că apa din carafă e otrăvită, dar nu pot face nimic. Strig: „Nu bea! Nu bea!”, însă vocea mea nu este auzită din cauza aplauzelor și a lozincilor strigate. Vreau să alerg spre tribună, însă e atât de multă lume, încât e imposibil să răzbesc. Teama că-l vor omorî pe Stalin m-a urmărit ca un coșmar, din cauza asta m-am și îmbolnăvit.

În școala noastră învățau doar doi evrei. Unul, Iosif, era un băiat destul de nesuferit, cam lingușitor, slugarnic și, în același timp, agasant, grosolan. Nu-l iubeam și nici nu ne-am împrietenit. Despre celălalt nimeni, în afară de mine, nu știa că e evreu, numele lui era ucrainean. Locuia în vecinătatea mea și, în mod obișnuit, mergeam la școală împreună. I-am văzut tatăl și mama și știam că sunt evrei. Nu eram amici și contactul nostru se limita la drumul spre școală. Acum mă chinuia întrebarea: oare și părinții lui doreau să-l omoare pe Stalin?

În fine, într-o dimineață, s-a umplut paharul mâniei populare. S-a întâmplat într-o pauză, în curtea școlii. Însă principalul e că au început să-l bată acei prieteni, cu care era în relații mai apropiate, față de care era atașat. S-a strâns un grup masiv și fiecare se străduia să-l lovească cu piciorul sau cu pumnul. N-a fost nevoie de nici un fel de explicații sau îndemnuri: toți știau pur și simplu că el poate fi bătut și nimeni nu va fi sancționat pentru asta. Nefericitul acesta de Iosif, în loc să plece, după prima bătaie, s-a întors, nu știu de ce, în școală, dorind să demonstreze că el e bun, că este alături de toți și nu se supără. De aceea a luat bătaie și în următoarea pauză, și în următoarea, iar el, cu același zâmbet jalnic, continua

să se țină scai de prietenii săi și, cu cât era bătut mai mult, părea că-i invită să continue.

Se vedea că nu poate să se împace cu gândul că nu mai are prieteni și că e singur împotriva tuturor. Dorea să fie cu toți, era gata să se umilească și să lingusească, să suporte bătăile și batjocura, numai să nu rămână de unul singur. De fiecare dată, după pauze, venea în clasă plin de sânge, cu buzele umflate, și se tot străduia să stea de vorbă, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Era încredințat că acum totul s-a terminat, totul a trecut și va fi ca mai înainte. În pauza următoare totul s-a reluat, de la capăt. Profesorii doar îi spuneau sever: „Du-te la toaletă și te spală”. și nici un fel de întrebări.

Eu nu l-am bătut. Era așa de dezgustător, cu zâmbetul lui jalnic și slugarnic pe buzele crăpate, încât mi-era frică să stau cu el alături. și așteptam doar, cu mâhnire: când se vor termina toate astea? Măcar de s-ar dumiri să plece sau să-l omoare, ce naiba! În același timp înțelegeam de minune că acest Iosif n-are nici în clin, nici în mână, dar nimic, cu Stalin, nu poate, nu e capabil nici să se gândească la vreo crimă. Atunci, pentru ce este bătut și nimeni nu intervine? De ce nu încerc să-i opresc? Mai mult decât atât, din dimineața următoare am încetat să mai merg la școală împreună cu vecinul meu. Mă străduiam să mai întârzi câte puțin și, ieșind pe ușă, căutam cu privirea spatele lui. Ori îmi era rușine, ori simțeam repulsie, nu știu.

Moartea lui Stalin ne-a zguduit viața din temelii. Orele de școală, practic, nu se mai țineau, profesorii plângeau în hohote și toți pășeam cu capetele plecate. La radio se transmiteau încontinuu marșuri funebre și se simțea, cumva, că nu mai există autoritate.

Un om striga, cu glasul sugrumat de durere, de la fereastra spitalului de oftalmologie: „Stalin a murit, iar eu sunt aici!”. Au încetat scandalurile și încăierările din curte, iar oamenii vorbeau fâțiș: „Pentru cine își vor da viața acum? Pentru Malenkov, poate? Nu. Poporul nu-și va da viața pentru Malenkov!”

Mulțimi uriașe de oameni, neorganizate, se scurgeau spre Sala Coloanelor, unde era depus trupul lui Stalin, și se simțea ceva neobișnuit în această mulțime de necuprins, tăcută și mohorâtă. Autoritățile nu s-au decis să o stăvilească, au barat doar unele străzi laterale cu șiruri de autobuze și camioane,

iar mulțimea se scurgea neconținut. Pe acoperișuri și prin mansarde, am reușit să ajungem până la hotelul „Național” și de acolo, de pe acoperiș, am văzut o mare de capete. Și parcă valurile se mișcau pe această mare, legănând mulțimea, împingând și retrăgându-se și, deodată, pe una din străduțele laterale, aflându-se sub presiunea umană, un autobuz s-a legănat, apoi a căzut ca un elefant, culcat pe o parte. Acest pelerinaj a durat câteva zile și mii de oameni au murit în îmbulzeală. Mult timp după aceea, pe strada Gorki erau împrăștiați nasturi, poșete, galoși, hârtii. Chiar în gura leilor din fața porții Muzeului Revoluției cineva a introdus câte un galoș. În ziua funeraliilor au început să șuiere sfâșietor fabricile și uzinele, să claxoneze automobilele și vapoarele; se întâmpla ceva iremediabil, groaznic. Cum vom mai trăi acum? Cui ne lași pe noi, părinte?

Însă, iată, trecuseră aproape doi ani și trăiam tot așa, în orice caz nu mai rău și aceasta era un sacrilegiu. Viața nu se oprise. Cei mari tot așa mergeau la lucru, iar noi la școală. Apăreau ziare, funcționa radioul, iar în curte aveau loc, la fel ca în trecut, aceleași scandaluri și bătăi. Stalin era evocat din ce în ce mai rar, iar eu eram nedumerit: totuși a murit Dumnezeu, fără de care nu se întâmpla nimic...

În acest timp, ca niște nori negri, se răspândeau zvonuri persistente despre crime și torturi, despre milioanele de victime din lagăre. Au fost eliberați medicii sabotori, Beria a fost împușcat ca dușman al poporului, iar zvonurile se tot răspândeau și se răspândeau ca un murmur surd: „El însuși e principalul dușman al poporului – Stalin!”

E uimitor ce repede și-au schimbat credința oamenii, aceiași oameni care cu doi ani în urmă se înghesuiau la funeraliile lui și erau gata să moară pentru el. Păreau că au știut asta din totdeauna, numai că n-au dorit să vorbească. În sfârșit, s-a vorbit despre asta și la congres, și toate acele ziare, și radioul, și cărțile, și revistele, filmele și manualele școlare, care înainte vorbeau numai despre geniul lui, au început să-i condamne „erorile” și „denaturările”. Toți acei care, mulți ani, s-au ocupat în mod profesionist de proslăvirea lui, acum ne convingeau că n-au știut nimic mai înainte: ori n-au știut, ori s-au temut să vorbească. Nu i-am crezut pe cei care afirmau că n-au știut, prea ușor și-au însușit noile

cunoștințe, noile teze. și apoi, cum puteai să nu observi pieirea a milioane de oameni, pieirea vecinilor și a tovarășilor?

Nu i-am crezut nici pe cei care spuneau că s-au temut, prea mari funcții primiseră pentru conformismul lor. De frică poți să taci, poți să fugi sau să te ascunzi, poți, în fine, să-l aprobi pe cel de care ți-e teamă, însă cine te-a obligat să compui ode sau corale, să te cațări în posturi de general sau de membru al CC? De frică nu primești premiul Stalin și nu-ți construiești vile. Se istorisește că, la congres, cineva i-a trimis lui Hrușciov un bilețel: „Dar dumneavoastră unde ați fost atunci?” și, cică, Hrușciov, citind bilețelul, a întrebat: „Cine a scris asta? Ridicați-vă în picioare!” Nimeni, bineînțeles, nu s-a ridicat. „Uite-așa, a spus Hrușciov, m-am aflat exact pe locul unde sunteți dumneavoastră acum”. Multora le-a plăcut acest răspuns, multora li s-a părut convingător, eu însă i-am disprețuit pe amândoi, și pe Hrușciov, și pe autorul bilețelului. Ambii cunoșteau adevărul, n-au avut curajul să vorbească deschis despre aceasta. Însă ambii puteau să nu fi fost acolo, unde era nevoie de curaj, nimeni nu i-a obligat să fie în acea sală, în apropierea puterii.

Cum s-a putut întâmpla ca, până astăzi, oamenii să se teamă să aibă curajul opiniei? Cum a putut un singur om, ei, să spunem zece oameni, să acapareze puterea și să-i țină pe toți sub spectrul fricii sau al necunoașterii? Și când au început toate acestea? Lui Hrușciov i s-a părut că a explicat totul, că a dat răspunsuri la toate întrebările. Pasămite, ne-am clarificat, i-am eliberat pe nevinovați, i-am pomenit pe cei uciși: ne putem vedea mai departe de viețile noastre. Pentru noi, mai ales pentru cei din generația mea, întrebările însă abia începeau. Pentru noi, care n-am cunoscut viața antebelică și n-am asimilat dogma comunistă, se puneau la îndoială înseși fundamentele acestei vieți.

Au reușit să ne insufle teza că numai comunismul este cea mai avansată învățătură, iar Stalin este întruchiparea acestor idei. Și, deodată, Stalin s-a dovedit a fi un ucigaș și un tiran, un degenerat groaznic, cu nimic mai bun decât Hitler! Atunci ce fel de idei sunt acestea, dacă au creat posibilitatea apariției lui Stalin? Că se temeau sau n-au știut, la urma urmei, nu-i același lucru? Și chiar acum, când totul s-a aflat, ei se tem să-și asume răspunderea. O primă concluzie se impune de la sine: sistemul construit pe o

conducere monopartinică va naște, inevitabil, noi Stalini și nu va putea apoi să-i înlăture, ei vor distruge întotdeauna încercările de a forma o opoziție, o alternativă.

În acea vreme s-a discutat mult despre democrația internă de partid, însă pentru noi aceasta suna neconvingător. De ce trebuie ca această democrație să se manifeste doar în interesul partidului? Oare ceilalți nu-s oameni? Nu noi alegem partidul, ei se aleg pe ei înșiși. Și reiese că anume acești oameni, care l-au propulsat și l-au sprijinit pe Stalin, se apucă iar să stabilească dreptatea supremă, prin democrația din interiorul lor? Vor vorbi din nou în numele poporului, care nu i-a ales pentru aceasta. Aceiași netrebniți, care timp treizeci de ani ne-au mințit cu Stalin, vor minți în continuare despre democrația de partid. Cine va mai crede în ea? Și apoi nimic, absolut nimic nu s-a schimbat, iar dacă acum, pentru o vreme, nu sunt omorâte milioane de oameni, unde este garanția că nu se va întâmpla mâine? Sistemul este același și oamenii sunt aceiași. Și nimeni nu este pedepsit, nimeni n-a fost judecat.

Și pe cine să judeci? Vinovați sunt toți, și cei care au ucis nemijlocit, și cei care au aprobat, și chiar cei care au tăcut. Fiecare, în acest stat artificial, îndeplinea acel rol care i se repartizase și pentru care era plătit; un mare spectacol sângeros. Să-i invoc, de exemplu, pe părinții mei, oameni modești, liniștiți, onești. Însă, ca ziariști, ei creau chiar acea propagandă care m-a mințit atât de mârșav și care a fost menită să justifice crimele și să le facă uitate. Un amplu reportaj al tatălui meu i-a plăcut lui Stalin și, din dispoziția personală a acestuia, a fost primit în Uniunea Scriitorilor, devenind astfel scriitor. S-a întâmplat nu demult, parcă a fost ieri. Toți s-au bucurat și l-au felicitat. Reportajul s-a transmis la radio, a fost publicat în *Pravda*, a fost editat în volum. Pentru ce atâta bucurie? El a jucat un rol auxiliar, iar călăul principal l-a recompensat. Ce treabă am eu cu justificările lor privind coparticiparea? Poate, doar, că erau nevoiți să mă hrănească pe mine.

Dar sunt eu oare mai breaz ca ei? Nu numai că am mâncat pâinea lor, dar am fost și pionier, am participat la activitatea acestei groaznice mașinării, a cărei producție erau sau cadavrele, sau călăii. Parcă mie îmi este mai ușor că nu am înțeles asta atunci? Oare omului îi este mai ușor dacă află că, întâmplător, fără intenție, a devenit copârtaș la omor? Îmi amintesc de Iosif, pe care nu l-am apărut și de Ulianov, pe



care l-am terorizat cu tizul său. Probabil așa aș fi pășit, din treaptă în treaptă, de la pionieri la comsomoliști, apoi la partid, exact ca la trecerea dintr-o clasă în alta. Peste vreo patruzeci de ani, poate aș fi salutat cu mâna, de la tribună, masele populare sau aș fi semnat mandate de arestare. Iar mai spre bătrânețe, copiii mi-ar fi spus: „Dar tu unde ai fost? De ce ai tăcut? Cum ai îngăduit toate acestea?” și bucata de pâine mi-ar fi stat în gât.

Cine ne-a transformat în criminali? Eram însetat de adevăr și, normal, am început să citesc tot ce-mi cădea în mână. Firește, printre primii peste care am dat în bezna mea a fost Vladimir Ilici Lenin. Ah, iubitul nostru Ilici, pe câți nu i-a călăuzit spre întuneric, pe câți nu i-a justificat pentru crimele lor?! Mie, însă, mi-a dat lumină. Cu adevărat s-a aprins lampa lui Ilici în amurgul disperării mele. Nu știu cum, mulți ani mai târziu, treceam adesea pe la niște cunoscuți ai mei. În afara lor și a micuței lor copile, locuia cu ei și o bunică. O familie simpatică, liniștită, care discuta mult despre artă, despre pictură. Odată, neașteptat, i-am surprins într-o dispută aprigă. Toată familia, inclusiv bătrâna, discuta aprins despre Lenin. Fiecare își avea reprezentarea sa despre ceea ce intenționa Lenin, ce convingeri avea și ce principii profesă. Însă cel mai mult m-a uimit faptul că-l citau pe Lenin și fiecare citat îl dezmințea pe precedentul. Nu-mi închipuiam că sunt așa de erudiți. Nu-l iubeam pe Lenin, erau o familie de oameni credincioși, și nici înainte nu am observat vreodată că i-ar fi interesat concepțiile lui Ilici. Ziua următoare am trecut din nou pe la ei și iar i-am surprins polemizând despre Lenin. Ce mama dracului, ce i-a apucat? Și tot așa, vreo două săptămâni.

Am început să-mi ies din țâțâni: cum încercam să deschid gura, ei tot despre Lenin aduceau vorba. A dispărut limanul meu, unde puteam să mă reculeg. Ce i-a trebuit, gândeam eu, acestui Lenin, să sălășluiască, ca o Satană, în oameni pentru a-i învrăjbi?

Totul s-a clarificat într-un chip anecdotic. S-a nimerit ca, în lipsa hârtiei igienice, să fie puse la toaletă *Operele complete* ale lui Lenin. Normal, fiecare dintre ei lua contact cu diferite pagini ale acestei opere, cu diferite articole – și, uneori, din diverse perioade – și, firește, nu puteau ajunge la o părere comună despre ceea ce propovăduise el. Așa era, într-adevăr, Lenin, așa era dialectica lui. Încercați să împărțiți

operele lui la diferite persoane și apoi cereți-le părerea: să dea Dumnezeu ca doi dintr-o sută să se potrivească în păreri. Nu-i de mirare că există, *pe bune*, zeci de partide marxist-leniniste și toate se consideră cele adevărate! El, pur și simplu, nu avea principii, în afară de unul singur: totdeauna să fundamenteze teoretic orice hotărâre concretă pe care o adopta. Și această lipsă de principialitate, numită dialectică leninistă, era extrem de convenabilă pentru pungași, dar nu i-a salvat niciodată de la pedeapsă.

Se povestește că, în Grecia antică, un discipol al lui Heraclit, primul dialectician din lume, a împrumutat de la un vecin o sumă mare de bani și refuza să i-o returneze. La proces, făcând trimitere la dascălul său, a declarat că trecuse timpul și că el nu mai era deloc acel om care luase banii, ba chiar și creditorul său suferise modificări dialectice, așa că se punea întrebarea dacă i-a rămas oare cineva dator. *Panta rhei*, totul curge. Judecătorul, de asemenea un adept al lui Heraclit, l-a achitat. Atunci creditorul, înfuriindu-se, a luat un ciomag și i-a bătut strașnic pe amândoi. A trebuit să fie și el achitat, deoarece era un cu totul alt om. Și-apoi, era puțin probabil ca și victimele, care fuseseră bătute cu ciomagul, să fi fost aceleași persoane.

Și totuși, am tras multe foloase din lectura lui Lenin. În primul rând, aceasta este o istorie vie a crimelor bolșevicilor, chiar acea istorie pe care ei, acum, o ascund cu tenacitate. Chiar și din ultimii douăzeci de ani a ziarului *Pravda* nu este la dispoziția cetățenilor sovietici în biblioteci, iar toată revoluția, întreg războiul civil, ne apar ca vii din bilețelele și însemnările lui Lenin! Și cunoscând istoria în continuare, putem să ne dăm seama ușor de unde a început totul. Baza răului am găsit-o în logica leninistă. Iată ce spunea el: „Nu poți trăi în societate și să fii liber de ea”. S-ar părea că e corect: în societate, toți suntem în interconexiune. Însă concluzia lui era că această lipsă de libertate trebuie sădită premeditat, trebuie cultivată, deoarece, oricum, este inevitabilă. S-a creat un fel de răspundere colectivă și, iată, cu toții am devenit criminali.

Conform aceleiași scheme, el afirmă că statul e întotdeauna violență. Violența unei clase împotriva alteia. Într-o măsură mai mare sau mai mică. Și atunci, a săvârși o violență în cazul de față, în numele

clasei proletariatului, este justificabil și necesar. Nu trebuie să avem scrupule. Iată că avem și justificarea teoretică.

Literatura și arta au avut întotdeauna un caracter de clasă, spunea el, au reprezentat întotdeauna o armă a clasei conducătoare și, prin urmare, noi continuăm pe deplin tradițiile culturale dacă vom permite să fie creată doar arta proletară în statul nostru muncitoresc. Iată, avem și cenzura, introdusă sub Lenin, ca o „măsură temporară”, și copilul ei, realismul socialist, deja mult mai permanent. Proprietatea privată a fost jefuită de la oamenii muncii, deci jefuiește și tu ceea ce a fost jefuit! Judecând tipic leninist, de ce n-am justifica și asasinatele? Doar omul e muritor, și atunci de ce să nu-l omorâm acum, dacă el, oricum tot va muri? Nu în zadar a avut nota patru la logică. și întreaga lui tactică era distinctă; mai întâi, împreună cu toți să-i halim pe unii, apoi, aliați cu alții – pe cei care au rămas, și așa mai departe, ca să fim, la sfârșit, în fața unui inamic slab. Dar cine-i judecătorul suprem? Cine-i unicul, singurul știutor al intereselor poporului? Numai el, ceilalți sunt trădători. Așa că de ce să ne supărăm pe Stalin? El a fost doar un ucenic ascultător. și priviți cât de conștiincios se mâncau unii pe alții. Astăzi călău, mâine victimă. Și așa a fost până la Stalin: pe el l-au mâncat postum. Așa că, domnilor, citiți-i pe clasicii marxism-leninismului! Măcar la toaletă citiți-i, dacă nu aveți timp. E foarte educativ.

De la Lenin am trecut la gânditorii ruși din secolul al XIX-lea și aici am descoperit o particularitate amuzantă: aflându-se la moșiile lor sau în apartamentele de la oraș, tuturor le plăceau enorm să vorbească despre popor, despre forțele neexplorate care zac într-însul și despre felul cum acest popor se va trezi și va rezolva totul, va exprima adevărul final și va făuri o cultură adevărată. E clar, nu puteau să știe ce se va întâmpla la începutul veacului următor și cum se va comporta poporul, dar judecau mai mult după propriul vizitiu sau rânduș. Și uite-așa s-a născut și noțiunea de cultură proletară, prin care se înțelegea ceva superior.

Noi, crescuți prin curți și apartamente comune, chiar în mijlocul acestui proletariat, locuind și trăind cu el, de la egal la egal, și nu cu domnii, receptam ciudat expresia CULTURA PROLETARĂ. Pentru noi, aceasta nu era o taină mistică și însemna doar beție, bătăi, atacuri cu cuțitul, armonică, înjurături și

mâncatul semințelor. Și nici un proletar adevărat nu ar fi spus că aceasta e cultura, deoarece o trăsătură specifică a acestui proletariat era ura față de cultură și o anumită invidie inexplicabilă. Cultura era o vrăjitoare alungată cu pietre. „Ia privește, ce culți sunt!” șuierau cu răutate, printre dinți, vecinii. Din copilărie știam că nu e nimic mai rușinos decât să fii intelectual. Era rău chiar să umbli cu pălărie sau cu ochelari. Și era de mirare că nici unul dintre oamenii talentați, care au răzbit în viață plecând de jos, nu a propovăduit realismul socialist și nu s-a străduit să are pământul, în timp ce contele Tolstoi nu-și găsea liniștea până nu se ocupa cu munca fizică. Cu un mare interes am continuat să citesc și i-am recitit pe toți socialiștii-utopici, pe care am reușit să-i procur. Și am fost uimit peste măsură, deoarece toate utopiile lor s-au realizat, într-adevăr, la noi! Adică s-au realizat așa cum e posibil doar între oameni. Noi am fost, pur și simplu, cei mai sârguincioși și consecvenți executanți ai acestor utopii. Observați, toate aceste teorii presupuneau niște oameni deosebiți, care să iubească statul ideal, numai oameni cinstiți, obiectivi, preocupați de binele obștesc, dar, interesant, unde dispăreau toți pungășii? De aceea, noul stat trebuia izolat de influențele externe: iată și „cortina de fier”!

În fiecare utopie statul este creat prin voința unui oarecare înțelept, gen Bunicuțul Lenin, care dă oamenilor legi bune. Oamenii, nu știu de ce, acceptă cu bucurie aceste legi. Ieri încă nu doreau, dar astăzi se bucură cu toții; pe scurt, ieri a fost prea devreme, mâine va fi prea târziu. Dacă însă o anumită parte nu e de acord, rezultă că va fi război civil?

Locuitorii statului utopic trebuie să uite complet obiceiurile, tradițiile și legile, toată istoria anterioară; așadar, se trece la cenzură, la interzicerea cărților și așa mai departe. Pentru o mai pronunțată obiectivitate și imparțialitate, toate bunurile vieții se distribuie în mod egal între funcționari, și iată cum apare și birocrăția.

Campanella, în *Cetatea Soarelui*, propune chiar ca selectarea perechilor soț-soție să se încredințeze funcționarilor, aici e rost de procopseală pentru șpăgari! Și, în fine, cea mai importantă teză a tuturor utopiștilor: ei socotesc că se înțelege de la sine că oamenii născuți și crescuți deja sub noua ordine vor fi complet alții, așa cum sunt necesari pentru acest regim. Iată eroarea lor capitală: își închipuiau în mod

serios că omul vine pe lume steril ca un recipient și maleabil precum ceara, și de aceea, afirmam, nu vor mai exista criminalitate, nemulțumiri, invidie și răutate.

Uimitoarea, naiva și inumană credință a tuturor socialiștilor în forța educației a transformat anii noștri de școală în chin, a împânzit țara cu lagăre de concentrare. La noi toți, de la mic la mare, erau educați, și toți trebuia să ne educăm unii pe alții. Ședințe, mitinguri, dezbateri, informări politice, supraveghere, control, manifestări colective, subotnice<sup>1</sup>, întreceri socialiste. Pentru cei greu educabili exista munca fizică grea din lagărele de concentrare, aceea la care năzuia Tolstoi. Cum să mai construiești socialismul? Toate acestea mie, unui puști de cincisprezece ani, îmi erau clare. Dar întrebați-l și acum pe oricare socialist occidental ce-i de făcut cu oamenii necorespunzători? Vă va răspunde: să fie educați.

La noi, chiar la modul serios, cu ajutorul educației, au încercat să facă din mere, pere și cu această convingere au edificat biologia timp de cincizeci de ani. Se spune că un aiurit de englez, le-a tot tăiat șobolanilor cozile, timp de douăzeci de ani, în ideea de a obține progenituri fără coadă, dar s-a săturat și a renunțat. Și ce poți să-i ceri unui englez? Nu, în felul acesta nu construiești socialismul. I-au lipsit scânteia, convingerea fermă în viitorul luminos. La noi e cu totul altceva: zeci de ani i-au tot bătut pe oameni la cap și, în sfârșit, au început să se nască oameni de tip nou, oameni fără cap. Important este să nu ne pierdem cu firea, doar toate acestea s-au făcut pentru fericirea generală!

E uimitoare, înfricoșătoare și inumană această credință cu privire la absoluta egalitate generală. E suficient ca ea să cuprindă mințile oamenilor, că momentan curg râuri de sânge și se înalță mormane de cadavre; cocoșaii trebuie îndreptați și lunganii trebuie scurtați. Îmi amintesc că în expertiza psihiatrică exista un astfel de test pentru evidențierea idioteniei. Celui examinat i se propune tema: „Imaginați-vă deraierea unui tren. Se știe că în timpul deraierii unui tren cel mai mult e periclitat ultimul vagon. Ce trebuie făcut pentru ca acesta să nu fie periclitat?” Se așteaptă ca, în mod normal, idiotul să propună decuplarea ultimului vagon. Poate să pară amuzant, dar gândiți-vă: cu cât sunt mai înțelepte ideile și practica socialismului?

---

<sup>1</sup> Subotnic = muncă patriotică efectuată sâmbăta.

În societate, spun socialiștii, există bogați și săraci. Bogații se îmbogățesc, săracii sărăcesc – ce e de făcut? Să decuplăm ultimul vagon, deci să-i distrugem pe cei mai bogați, să-i lipsim de averi și să le împărțim săracilor. Și ei vor începe să decupleze vagoanele. Dar de fiecare dată va exista un ultim vagon, va fi cineva mai bogat și cineva mai sărac, pentru că societatea e întocmai ca magnetul, oricât l-ai tăia, tot vor rămâne doi poli. Credeți că aceasta îl va pune în dificultate pe adevăratul socialist? Important este să înfăptuiești visul, de aceea mai întâi se distruge partea cea mai bogată a societății și toți se bucură, tuturor le-a picat câte ceva! Dar prada s-a păpat și din nou sare în ochi inegalitatea, din nou constăți ca există bogați și săraci, și iar se decuplează următorul ultim vagon, apoi următorul, și tot așa, la nesfârșit, egalitatea absolută nu poate fi obținută. Și iată, țăranul are doi cai și o vacă – el se află în ultimul vagon și este deschiaburit în numele ideilor luminoase. Și nu e de mirare că, îndată ce apare tendința de egalitate și fraternitate, apare și ghilotina? Doar e așa de ușor, de simplu și de ademenitor, să înșfaci și să împarți! Să-i nivelezi pe toți și, dintr-o mișcare, cu o singură sfortare, să rezolvi toate problemele. E așa de tentant, o dată pentru totdeauna să scapi de sărăcie și infraționalitate, de nenorociri și suferințe. Nu trebuie decât să dorești, nu trebuie decât să-i îndrepti pe cei ce împiedică fericirea generală și raiul este deja pe pământ, cu echitate deplină și bunăvoință în hala de făurit oameni! Îi e greu omului să se gândească la acest vis, să se abțină de la acest minunat elan, mai ales oamenilor onești, plini de avânt. Ei sunt primii care încep să secere capete.

*„Frică nu vă fie de cenușă, nici de hulă,  
Frică nu vă fie de iad, nici de focul cu jar.  
Singurul de care să vă temeți e acela  
Care spune: «Ce vă trebuie eu știu, uite-așa!»  
Care spune: «Toți acei ce sigur mă vor urma,  
Raiul pe pământ, drept răsplată, vor avea»”.*



Ei vor fi primii ce vor nimeri pe eșafod sau în închisoare. Este mult prea comodă această cale pentru mișeii de demagogi, care vor și hotărî, la urma urmelor, ce e bine și ce e rău!

Trebuie să învățăm a respecta dreptul celui mai nesuferit om de a trăi așa cum vrea el. Trebuie să renunțăm, o dată pentru totdeauna, la convingerea criminală că-i putem reeduca pe toți după modelul propriu. Trebuie să înțelegem că, fără violență, se creează real doar egalitatea posibilităților, nu și egalitatea rezultatelor. Doar la cimitir oamenii obțin egalitatea absolută și dacă doriți să faceți din propria țară un imens cimitir, atunci înscrieți-vă la socialiști. Dar așa e făcut omul, experiențele altora, explicațiile altora nu-l conving, trebuie să treacă personal prin toate și, cu groază, urmărim desfășurarea evenimentelor din Vietnam și Cambodgia, ascultăm cu tristețe pălăvrăgeala despre eurocomunism și despre socialismul cu față umană. Ciudat lucru, nimeni nu vorbește despre un fascism cu față umană: de ce oare?

Tocmai atunci a avut loc revoluția maghiară. și, după toate demascările, condamnările și reabilitările post-mortem, după toate asigurările că nu mai e posibilă întoarcerea trecutului, din nou cadavre, tancuri, violență și minciună... Era încă o dovadă convingătoare că nimic nu s-a schimbat. Băieți ca noi, de 15-16 ani, au murit pe străzile Budapestei cu arma în mână, apărând libertatea. Cine sunt ai noștri, cine nu sunt ai noștri? Țsta nu mai era un film, nu mai era un joc de-a războiul, unde totdeauna sunt *ai noștri* și *nemții*, iar tu ești totdeauna de partea dreptății.

Acum de aceeași parte erau ai NOȘTRI, rușii, care, fără să fie întrebați, au fost mânați să ucidă. și de cealaltă parte sunt tot ai NOȘTRI, pentru că și eu, în locul lor, aș fi făcut același lucru. Cum mai lânzeam în liniștea moscovită, în calmul vieții de toate zilele! Părea că acum, iată, va frâna un camion pe strada noastră, un camion prăfuit de culoare kaki. „A venit timpul!”, ne vor spune și vor începe să ne dea, peste oblon, automate nou-nouțe. Și noi vom alerga ca o furtună, prin mansarde și curți de trecere, în care știm pe pipăite fiecare bârnă, fiecare cotitură, și de acolo spre centru, spre stelele moscovite! Huruiau pe caldarâm camioanele prăfuite, pietonii păseau agale, fiecare în treaba lui, se preumblau niște femei. O

împărăție a morții. S-au scurs chinuitor o zi după alta, până când s-a încheiat totul, până când Ungaria a fost sugrumată. Și era clar că nu are rost să mai așteptăm, că trebuie făcut ceva. Dar ce anume? Eram gata pentru orice.

Și de aceea, când băieții din școala mea au început să vorbească precaut cu mine despre un fel de organizație, nu i-am lăsat nici măcar să termine ce aveau de spus, așa de mult m-am bucurat. Iată, a început în sfârșit, gândeam. Acum – niște automate – și la treabă! Astfel am devenit membru al unei organizații clandestine. Spre regretul meu, nu era vorba nici pe departe de un asemenea lucru, dimpotrivă, conducătorii noștri, băieți mai mari, spuneau că organizația nu are scopuri politice. Dar lucrul acesta s-a spus cu atât de multe înțelesuri și cu atât de multe semnificații, și atât de conspirativ, încât tuturor le-a fost clar că trebuie să se exprime așa pentru orice eventualitate: poți trăncăni vrute și nevrute, dar să nu reziști la interogatoriu, ori altcineva să tragă cu urechea... În general o spuneam așa, de ochii lumii. Dar se subînțelege că așteptam semnalul să începem; acolo sus cineva știe când e momentul potrivit, și atunci...

Dacă cineva se referea la comuniști, despre Ungaria, era imediat întrerupt: de ce trebuie să vorbim despre acest lucru? N-are nici o legătură cu noi. Ce, te-ai apucat să faci agitație cu noi? Doar omul deștept știe ce are de făcut, nu? După unele apropouri strecurate la întâmplare, puteai deduce că suntem foarte mulți, că aproape toată țara e cuprinsă în rețeaua noastră și nu așteptăm decât un semnal. Într-adevăr, la o întrunire în pădure, cam la vreo patruzeci de kilometri depărtare de Moscova, unde erau primiți noi membri, veniseră vreo douăzeci de oameni; în plus, erau și posturi de strajă. La alte întâlniri am observat și băieți noi, necunoscuți, fiindcă, în conformitate cu regulile stabilite, se considera că nu trebuie să ne știm identitatea și, pentru orice eventualitate, trebuia să ne schimbăm chiar și numele cu altele. De fapt, nu făceam nimic. Toată activitatea noastră consta în conspirație și atragerea de noi membri. Nici măcar literatură ilegală nu se difuza și nu se recomanda să procurăm. Se presupunea că înțelegem totul și nu trebuie să fim instruiți. Mai mult chiar, aceasta ar fi putut să pună KGB-ul pe urmele noastre. Mai întâi de toate, ni s-a explicat că toate telefoanele și locuințele sunt supravegheate și că la telefon putem vorbi,

dar cu fraze convenționale, care să sune cu totul nevinovat. În casă e mai bine să nu vorbim nimic. Am învățat să recunoaștem filajul și să ne ferim de el. Pentru aceasta, un membru al organizației, necunoscut nouă, își asuma rolul urmăritorului. Puteai să nu știi nimic despre acest lucru, dar trebuia să fii totdeauna pe fază. Se considera o mare dezonoare să nu remarci filajul, iar după aceea ți se relata ce anume ai făcut în ziua respectivă, unde te-ai deplasat. În mod corespunzător, și tu puteai primi sarcina să filezi pe cineva, fără să fii văzut. În cazul că filajul era remarcat, nu trebuia să reacționezi și nici să-ți scape obiectivul urmărit. Dacă însă tu erai filat și remarcai acest lucru, trebuia să găsești modalitatea de a-l păcăli pe urmăritor și să te faci nevăzut. Toate aceste proceduri erau în mod amănunțit prelucrate și însușite.

Ni se spunea cum anume trebuie să ne comportăm la interogatoriu: niciodată să nu recunoaștem nimic și mai ales faptul că facem parte din vreo organizație, să nu-i recunoaștem pe alți membri, dacă aceștia ne vor fi arătați, să nu ne dezvăluim convingerile și să simulăm că suntem *cețățeni sovietici*: să mimăm surprindere, mirare, indignare și câte alte trucuri psihologice la interogatoriu. Din păcate, nimeni nu ne-a explicat latura juridică a interogatoriului. În general erau exagerate capacitățile KGB-ului, atotcunoașterea și atotputernicia lui. De asemenea, se considera că în mod obligatoriu vor fi torturi, bătăi și intimidări, că ne vor fi prezentate depoziții falsificate ale altor membri etc. Parțial, acestea s-au adeverit mai târziu și pregătirea mea personală mi-a fost de un real folos. La vremea aceea, totuși, nimeni nu ne acorda atenție. Nici pe departe nu îi era permis cuiva să atragă noi membri, mai întâi trebuia să facă dovada capacităților sale. Ni se interzicea categoric să discutăm pe teme politice. Se recomanda, pentru început, să observăm atent și îndelung oamenii, fără să ne apropiem prea mult de ei. Viitorii membri ai organizației trebuiau aleși nu după vorbele și starea acestora de spirit, ci după cu totul alte criterii. Omul respectiv nu trebuia să fie un limbut, ci mai curând să fie un tovarăș taciturn, un om curajos și de nădejde. Trebuia clarificat dacă nu are cumva anumite vicii, dacă nu are legături cu infractorii, dacă nu este cumva prea prost. În sfârșit, clarificând toate cele necesare și asigurându-te că este omul potrivit, trebuia să-l prezinți unuia dintre conducători și, dacă acesta aproba alegerea făcută, era desemnat altcineva pentru a-l coopta. Sarcina ta era doar să-l prezinți și apoi să dispari din scenă.

Modalitățile de cooptare erau numeroase, foarte amănunțit elaborate. Cel mai adesea era folosit procedeul prin care am fost cu toții cooptați. În mod formal – cum s-ar spune, doar verbal – noi am intrat nu într-o organizație politică, ci într-una de întrajutorare tovărășească. Mie, de exemplu, mi s-a explicat astfel: acum învățăm la școală, nu avem probleme deosebite, dar mai târziu va trebui să trăim în situații mult mai complicate, va trebui să depășim anumite piedici, să ne facem pârtie. De unul singur e mai complicat să te descurci: sunt necesari prieteni tainici, de nădejde care, în mod neașteptat pentru toți ceilalți, te vor sprijini și tu, în mod corespunzător, la rândul tău, îi vei susține. Dacă o asemenea organizație va fi suficient de mare, atunci vom fi foarte puternici și, practic, vom putea face ORICE. Iată cam tot ce se discuta. O inițiativă destul de nevinovată și, dacă cineva nu înțelegea ce anume vom putea face, era problema lui, pentru că mai mult nu i se explica. Așa socotea și el, că a fost adus în organizația de întrajutorare pentru a-și face o carieră.

Dar în așa fel ne era modelată gândirea și o astfel de atmosferă domnea în țară că, la auzul cuvântului „organizație” și, mai ales, „secretă”, în ochii interlocutorului tău apărea o licărire de bucurie și se vedea că și el, la fel ca tine, așteaptă de mult camionul cu arme automate. Se înțelege că imediat încerca să afle de la tine adevărul în legătură cu o asemenea posibilitate, iar tu, ritos și cu multe subînțelesuri, explicai că despre astfel de ineptii oamenii cu cap nu vorbesc și că organizația nu are scopuri politice. „Așa!”, dădea omul din cap cu bucurie și se grăbea să lase a înțelege că el e un ins deștept și își dă seama că nu trebuie să vorbești despre aceasta în auzul tuturor. Apoi, la proxima întrunire, tu trebuia să-l recomanzi și să-l prezinți sub un alt nume. Dacă nimeni nu obiecta, el devenea membru al organizației și era inclus în activitatea comună.

Într-una din zile, m-am ciocnit cu un tip care parcă ar fi fost omul potrivit după toate criteriile, dar care nu înțelegea adevăratele scopuri ale organizației. Era un radioamator, complet absorbit de această activitate. Mă gândeam că nici măcar n-a auzit de Ungaria și niciodată nu și-a făcut gânduri cu privire la țara în care locuiește. El a luat de bună ideea cu întrajutorarea și mă ruga mereu să-i procur piese de radio, probabil se gândea că a intrat într-un club secret de radioamatori. Dacă începeam cu el o discuție

despre altceva, mă privea cu nedumerire din spatele ochelarilor, nu mă contrazicea, era de acord cu tot ceea ce discutam, dar se vedea că nu înțelege absolut nimic din ceea ce-i spuneam. Privea îngăduitor la toată vânzoleala noastră cu conspirativitatea, întocmai ca un dulău bătrân la joaca cățelandrilor.

Se înțelege că am raportat insuccesul meu, dar aceasta era atmosfera acceptată unanim, ambiguă și reticentă, astfel că a fost imposibil să explic ce anume mă nemulțumește. „Dimpotrivă, mi s-a spus, totul este normal, băiatul este serios, este un bun specialist, ideea întrajutorării este agreabilă, e de acord să fie membru al organizației, nu este flecar, este un tânăr de nădejde, ce mai vrei?” A fost cooptat, iar eu eram complet dezarmat. Îmi imaginam nedumerirea lui dacă mâine, pe neașteptate, ne-ar da automate și ne-ar trimite la Lubianka. De fapt, jocul se făcea atât de precaut, încât în caz de arest nici unul dintre noi n-ar fi putut spune nimic, chiar dacă ar fi vrut. La suprafață, totul părea un joc naiv, iar speranța cu automatele era o fantezie personală a fiecăruia dintre noi. Nimeni, oricât am fi dorit, n-ar fi putut să explice de ce anume considerăm organizația ca fiind politică. Cu voce tare nu se spunea nimic.

În același timp, organizația se mărea. Oriunde aș fi mers, în tabăra de pionieri sau, pur și simplu, la o vilă dintr-o comună suburbană a Moscovei, sau la o altă școală, întotdeauna, în prealabil, mi se spunea care anume dintre ai noștri sunt acolo, cum să intru în contact cu ei și ce să fac. Mențineam o legătură tainică permanentă cu conducătorii, căutam noi candidați pentru a deveni membri ai organizației și înfăptuiam o anumită întrajutorare. Se înțelege că nu puteam refuza o sarcină sau să nu dăm ajutor cuiva anume, dar n-aveam voie nici să punem nici un fel de întrebări în legătură cu misiunea încredințată. Să formulezi întrebări era considerat lipsă de tact și imediat respectul față de tine scădea. De știut era nevoie să știi doar atât cât îți era necesar ca să te descurci cu sarcina încredințată, iar apoi trebuia să uiți complet tot ce ai executat. Exista un întreg sistem de verificări, mai ales în legătură cu pălăvrăgeala, și, dacă erai întrebat mai apoi, chiar de conducători, cum s-a rezolvat problema, regula era să nu-ți amintești nimic și să fii surprins de întrebare. Ce mai tura-vura, nici părinții nu bănuiau nimic despre treburile noastre.

Cine nu făcea față sarcinii se acoperea de rușine și nici un fel de scuze nu-l mai salvau. Întârzierea,

chiar cu cinci minute, la întâlnirea stabilită, reprezenta o pată de neșters. Se considera că pentru un om de calitate nu există sarcini care nu pot fi duse la bun sfârșit și dacă ceva ți-a fost potrivit însemna că tu ești vinovat. Avertismentul sever dat de noi directorului școlii pentru corecțiile fizice aplicate reprezenta tot o acțiune a organizației și un sprijin pentru colegul nostru bătut. Altă dată, când mă aflam la odihnă la vila din afara Moscovei, mi s-a transmis că băieților noștri li s-au furat hainele în timp ce se scăldau în râu. Erau bănuți tinerii din partea locului, care făcuseră plajă toată ziua prin apropiere. Îi cunoșteam bine pe localnici, eram în relații amicale cu ei, așa că fără greutate i-am convins să-mi dea mie lucrurile; pentru ei, faptul că eram în cunoștință de cauză a fost un lucru neașteptat.

Odată, la antrenamentul de filaj, am zbughit-o într-o intrare de bloc. Următorii mei n-au observat unde m-am ascuns, dar, dacă ar fi cercetat intrările de la blocuri, m-ar fi găsit imediat. Ar fi fost o mare dezonoare și eu mă gândeam cu înfrigurare ce să fac mai departe. Intrând în fugă pe scara blocului, am observat întâmplător, la o fereastră de la parter, o adevărată colecție de cactuși. Fără să mai pierd timpul, am sunat la ușă. Mi-a deschis o femeie în vârstă și eu am început să-i zic că adun cactuși, că sunt pasionat de ei și că, întâmplător, am remarcat la fereastra ei câteva soiuri necunoscute mie. Probabil înfățișarea mea era atât de candidă, de nevinovată și de sinceră, încât m-a condus imediat în cameră, mi-a oferit un ceai, mi-a dăruit o mulțime de cactuși și mult timp nu m-a lăsat să plec. Cu greu m-am debarasat de vorbărețta cultivatoare de cactuși și, când am ieșit în stradă, nu mai era deja nimeni dintre urmăritori. Reputația mea a crescut treptat mai ales datorită faptului că reușeam cu mult succes să atrag noi membri în organizație. Aveam și mai înainte un cerc de tovarăși de idei, pe care i-am adus cu mine și, în afară de asta, nu precupețeam nici un efort și eram gata să fac orice pentru succesul nostru.

Desigur, nu ne prea gândeam atunci ce sarcină ne-am asumat și, ce e mai curios, nu ne gândeam absolut deloc la urmări, la consecințe. Nu ne trecea prin cap să evaluăm forțele adversarului sau măcar să ne imaginăm ce vom face în caz de succes sau, dimpotrivă, de insucces. Pentru noi nu prezenta interes cât de reală este intenția noastră. Nu ne-am planificat să edificăm o nouă orânduire; nouă ne trebuia explozia, momentul supremei tensiuni a forțelor, când, în sfârșit, puteam să distrugem toată această



mizerie, când din toate colțurile Moscovei puteau să se ridice în toată plenitudinea AI NOȘTRI, să meargă fără nici o reținere la atac împotriva tuturor acestor Lubiance, comitete de partid și ministere.

Nu e de mirare oare că noi, atât de calculați și receptivi până la cinism, eram absolut necugetați și fără de grijă față de ceea ce era mai important? Cum au putut oare să coexiste toate acestea? Explicația era uimitor de simplă: fiecare dintre noi, în sinea sa, poate inconștient, era gata să-și dea viața. După toată această înșelăciune monstruoasă și infamă, după ce prăpastia minciunii și-a arătat adevărata față, i-am urât pe toți cei mai vârstnici ca noi, pe toți cei implicați. Când tancurile cu stele roșii – visul și mândria copilăriei noastre - au strivit pe străzile Budapestei tineri de o vârstă cu noi, o ceață însângerată ne-a acoperit ochii. După ce întreaga lume ne-a trădat, n-am mai crezut în nimeni. Doream să fi pierit împreună cu aceia în care crezusem fără nici o reținere, pe care ne bizuisem ca pe noi înșine, în mijlocul acestui ocean al trădării. Părinții noștri s-au dovedit a fi turnători și agenți provocatori, comandanții noștri – călăi, chiar jocurile noastre de copii și fanteziile noastre au fost tăvălite în mocirla înșelăciunii. Fusesem cinici, deoarece cuvintele frumoase s-au transformat în moneda de schimb a minciunii. Numai cinismul ni s-a părut a fi sincer.

*„Ehei, același romantism, albastru fum,  
Și inima crescândă a lui Danko\*,  
Cât sânge, câtă apă pân-acum  
S-a scurs în beciurile din Lubianka\*\*.*

*Ehei, același romantism, albastru fum,*

---

\* Danko = erou legendar din nuvela lui M. Gorki *Bătrâna Izerghil*, care se jertfește, smulgându-și inima din piept, pentru a ilumina calea oamenilor și a-i scoate dintr-o pădure întunecoasă, plină de mlaștini.

\*\* Lubianka= stradă în zona centrală a Moscovei, unde se afla sediul principal al KGB. În prezent, clădirile respective aparțin Serviciului Federal de Investigații al Federației Ruse.

*Sovietic e în Budapesta tancul,  
Cât sânge, câtă apă până-acum  
S-a scurs în beciurile din Lubianka.*

*Ehei, același romantism, albastru fum,  
Obială-i inima, gândul palancă,  
Cât sânge, câtă apă până-acum  
S-au scurs în beciurile din Lubianka”.*

Fumam toți și înjuram mârșav, spuneam porcării despre femei, beam votcă, iar în fața noastră nu era decât pustiul. Noi, copiii mahalalelor socialiste, ne pregăteam ca, într-o bună dimineață, să ucidem indiferența și apoi să crăpăm. Cine dintre noi n-a simțit, inconștient, că nu putem să câștigăm? Dar propriu-zis mai putea exista viitor? Cuvinte ca libertate, egalitate, fraternitate, fericire, democrație, popor erau cuvinte infame, din vocabularul conducătorilor infami și al pancartelor roșii. Am preferat să le înlocuim cu înjurături. Și sunt sigur că am fi cântat cântecul nostru deznădăjduit pe ruinele Kremlinului, numai că, așa cum se spune, Dumnezeu ne-a oprit, și fie ca în lumea asta întreagă să se găsească un om treaz la minte, să ne judece. Nu regret acele timpuri și nu mi-e rușine de nebunia noastră. Pentru tot restul vieții mi-a rămas să jinduiesc după oamenii care, fără să pună întrebări, îți sunt întotdeauna alături.

În sfârșit, am fost prezentat conducătorului „aripii” noastre. Ne-am întâlnit de câteva ori pe stradă, după aceea am început să-l vizitez acasă. Am vorbit foarte mult, cu seriozitate, încercând să ajung la esența lucrurilor. Aceste întâlniri mi-au trezit primele îndoieli: de fapt, cu ce ne ocupam noi? El avea pe atunci cam douăzeci și șapte de ani. Își pregătea doctoratul și, după înfățișare, nu se potrivea defel cu rolul de conducător al unei organizații ilegale. Problema, până la urmă, nu consta în aceea că era cu mult mai mare decât mine, adică aparținea acelei blestemate generații pe care noi o disprețuiam din toată

inima. Dar chiar înfățișarea, maniera lui de a vorbi fără grabă, sâsâind ușor, privirea ageră, plină de multe înțelesuri, statura șuie, capul cu un început de calviție în creștet, pe scurt, totul, m-a pus în gardă, mi-a trezit un sentiment incomod de perplexitate. La ce-i trebuie toate astea? mă întrebam, și nu găseam răspuns. În schimb, știam perfect că, dacă mi s-ar fi propus să-l atrag pe acest om în organizație, eu i-aș fi respins candidatura.

- Societatea, spunea el cu vocea-i incoloră, este întocmai ca un organism, și acesta trebuie să aibă nervi și creier, trebuie să aibă ochi și urechi.

Îmi sugera, cu acuratețe, că noi doi ținem de creier și eu ar trebui să simt emoție, entuziasm și gratitudine pentru faptul că am fost inclus printre cei aleși. Putea să fie foarte perseverent, convingător, dar niciodată nu a renunțat la stilul ambiguității tainice. Cu foarte multă dibăcie, se depărta de orice întrebare pusă direct, lăsându-te permanent într-o stare de incertitudine cu privire la adevăratul sens al cuvintelor sale. Era uimitor faptul că ne știa pe toți din memorie, cu toate particularitățile, calitățile și defectele noastre, dar ne știa așa, la suprafață, fără să arate prea multă simțire pentru noi. Mă îndoiesc că își dădea seama că este stăpânul absolut al câtorva zeci de muritori. Și năzuințele noastre îl interesau doar în măsura în care îl ajutau să ne dirijeze. Mi se părea că nimic, în afara propriei sale puteri, nu-l interesa. Și nu mi-l puteam imagina cu automatul în mână sub ploaia de gloanțe, și nici măcar la interogatoriul KGB-ului.

Cu fratele lui mai mic, însă, m-am înțeles mai bine. Era doar cu doi ani mai mare ca mine, dar mult mai viu și mult mai accesibil. Simțeam în el același impuls care ne însuflețea și pe noi. Își iubea enorm fratele mai mare și de aceea îl idealiza.

Din toate observațiile și impresiile mele, am tras o concluzie total neașteptată: am înțeles că mai presus de ei nu este nimeni și că ei sunt conducătorii întregii organizații, nu doar ai unei aripi a acesteia. Aluziile că suntem deja foarte mulți, dacă nu chiar în aproape întreaga țară, erau necesare pentru a ne momi. Dar asta nu m-a deziluzionat: în fond, câteva zeci de oameni, după părerea mea, constituiam deja o forță. Desigur, nici nu mai putea fi vorba de vreun asalt, de semnalul tainic așteptat, dar nu era nimic

pierdut, trebuia să găsim modalitatea de a ne extinde mai repede, de a atrage mai mulți oameni și de a ne infiltra în organizațiile oficiale existente.

Am înțeles ceva important: inactivitatea făcuse din rețeaua noastră un lucru fără sens; semnal nu aveam de unde să primim și așteptarea luase sfârșit. Această pasivitate îi influențase, oricum, negativ pe membrii organizației. Era mult mai ușor să atragi oamenii decât să-i păstrezi în organizație. După prima perioadă de însuflețire, după perioada de învățare a ceea ce înseamnă conspirația și toate celelalte, a început să se instaleze, treptat, plictisul. Doar omul nu poate trăi într-o permanentă așteptare. În plus, și atragerea de noi membri din rândul cunoscuților își avea limitele sale: în cercul de relații al fiecăruia dintre noi erau puține persoane potrivite. A apărut astfel o perioadă de stagnare și oamenii s-au împrăștiat care încotro. Orice altă activitate, în mod inevitabil, ar fi pus KGB-ul pe urmele noastre. A apărut o contradicție fără ieșire: organizația noastră putea căpăta caracter de masă și eficiență în activitate numai dacă și-ar fi dezvăluit public identitatea, atrăgându-i astfel pe toți tovarășii de idei din toată țara, pe toți adepții, dar asta însemna și întreruperea rapidă a activității. Numai pentru participarea la o organizație antisovietică se prevedeau zece ani de lagăr. Și era de mirare că noi, iată, încă de atâția ani, nu căzusem și nu ne ciocnisem cu KGB-ul.

Dar să presupunem că am fi găsit o cale să arătăm cine suntem și că s-ar fi găsit mii de doritori să intre în rândurile noastre, dar cum ne-am fi dat seama că nu sunt trimiși chiar de KGB? Cum mai puteam noi avea încredere unul într-altul? Dar – de ce nu? – chiar noi înșine am fi putut fi luați drept agenți provocatori.

Cu cât meditam mai mult la acest lucru, cu atât ni se reducea convingerea în posibilitatea activității ilegale. Rezulta o ineptie: calitatea de membri ai unei organizații ilegale ne transforma în persoane absolut nepericuloase pentru autorități. Astfel, intrând într-o conspirativitate deplină și camuflându-te prin intrarea, de exemplu, în partid, puteai trăi liniștit toată viața. Munceai, participai la ședințele de partid și, de fapt, sprijineai puterea. Pentru o conspirativitate și mai mare, puteai chiar să intri în slujba KGB-ului! Pe de altă parte, o cât de mică neatenție era suficientă pentru a băga toată organizația la

închisoare, fără să fi făcut mai nimic. Dacă omul vrea cu adevărat să acționeze, nu-i trebuie nici un fel de organizație, ci, dimpotrivă: aceasta mai mult îl încurcă.

Mulți ani mai târziu, întâlnind în lagăre diverse organizații, am înțeles ce problemă hotărâtoare apăruse în fața noastră și m-am bucurat că am trăit toate aceste dubii încă în copilărie.

Într-adevăr, în anii '50 și '60, organizațiile, uniunile, grupurile și chiar partidele de diferite nuanțe apăreau ca ciupercile după ploaie. Era scuzabil pentru noi, niște țânci, să credem că ne ocupăm de o treabă serioasă, să fim secretoși, să conspirăm cu propria noastră umbră, să ne mințim unul pe altul, lăsând impresia că pretutindeni sunt AI NOȘTRI și că în curând va veni *ziua a doua*! Însă când întâlnești în lagăr oameni de patruzeci de ani condamnați la câte zece ani pentru același lucru, dai din umeri a neputință. Chiar și pe noi ne ducea mintea că nu se putea strânge întreaga țară într-o asemenea organizație.

De obicei, logica tuturor începătorilor este practic asemănătoare, toți pornesc de la un șablon, adică de la istoria PCUS. Ne amintim încă din copilărie, din cărțile și filmele vremii, că bolșevicii și-au înființat mai întâi partidul și apoi au intrat în adâncă ilegalitate, acționând cu perseverență, difuzând ziarele *Iskra* și *Pravda*, strângând în jurul lor adepți, și abia în final au înfăptuit revoluția. Urmând o zicală înțeleaptă, că trebuie să înveți de la dușmani, noi, încă o dată, devenim victime ale propagandei.

Uităm că bolșevicii au luptat în condiții de libertate pentru a edifica tirania, și nu invers; că au existat o semnificativă libertate a presei și o emigrație liberă, iar toată conducerea își făcea veacul la Zürich sau la Baden-Baden. Uităm că bolșevicii au avut un mănunchi de revoluționari profesioniști, plătiți cu bani grei, că toată poliția secretă din acea vreme își avea sediul într-o casuță cu două niveluri, în care, azi, n-ar încăpea nici măcar o secție de miliție și că, în pofida tuturor acestor inconveniente, prindea aproape în fiecare zi bolșevici. Dar nimeni nu primea zece ani de închisoare pentru propagandă, ci era doar trimis în deportare, în locuri de unde numai leneșii nu evadau.

Principalele lor cărți de propagandă, printre care *Capitalul* și alte opere „clasice”, se tipăreau liber și legal în Rusia, erau difuzate chiar în bibliotecile din închisori. Presa lor era tipărită în străinătate și era

introdusă în Rusia prin granița, practic lipsită de pază. Bașca faptul că tirajul nu depășea două-trei mii de exemplare. A câta oară, scaldându-ne practic în propaganda comunistă, uitam că bolșevicii n-au făcut nici o revoluție, ci și-au amplificat activitatea după revoluția din februarie, în condițiile unei depline libertăți, și încă pe banii nemților. Guvernul provizoriu, de altfel, nu a avut nici un fel de poliție secretă.

Cum pot oare oamenii maturi să creadă că revoluțiile au loc ca urmare a unei activități ilegale oarecare? În țara unde în mod legal existau partide de opoziție și unde înfloreau patronatele întreprinderilor private, unde nu exista sistemul pașapoartelor, ce mare greutate era să te afli în ilegalitate! Mai ales dacă pentru asta nu erai trimis la ocnă. E oare așa de greu să înființezi un partid ilegal în Franța sau în Germania? Numai că, de ce să procedezi așa, când se poate face totul în mod legal? Din cauza acestei plăsmuiți propagandistice, timp de douăzeci de ani, oamenii și-au dat duhul copiind mitica revoluție bolșevică; chiar și acum multora încă nu le iese această idee din cap. Și este suficient să se întâlnească trei tovarăși de idei, că imediat încep să-și dea cu părerea ce denumire să dea partidului. Apoi întocmesc statutul, programul și, în final, toți ajung la închisoare.

Am întâlnit partide formate din două persoane, din cinci, din douăsprezece. Cel mai mare – VSHSON – număra aproximativ o sută de persoane. Abia au reușit să alcătuiască un program neghiob și să-l citească pe Berdeaev și nu chiar toți. (Ca și cum, și fără tot felul de organizații, jumătate de țară nu l-a citit pe Berdeaev!) Cel mai mic partid pe care îl știu era alcătuit dintr-o singură persoană, un oarecare Fedorkov, și se numea PDP, ceea ce însemna Puterea Directă a Poporului. Așa i se adresau și la închisoare, apelativul PDP fiind folosit și de gardieni. Era un ceasornicar din Habarovsk, de vreo cincizeci de ani, micuț, gras, iute ca pendula ceasului. La început tot polemiza, ne argumenta avantajele puterii directe a poporului, apoi s-a obișnuit cu mediul, s-a potolit: dacă-s PDP, PDP să rămân, la naiba cu toți. Mult și-a bătut capul KGB-ul ce să facă cu el – chiar să judeci un om pentru înființarea unui partid politic cu un singur membru! Apoi au lăsat-o baltă și l-au internat într-un ospiciu.

Amintindu-mi acum de toate partidele și uniunile pe care am avut ocazia să le întâlnesc, cu mândrie subliniez că noi, la cei cincisprezece-șaisprezece ani ai noștri, am creat nu doar cea mai numeroasă



organizație, dar și cea mai conspirativă, am avut cea mai îndelungată existență și n-am avut nici un eșec. Secretul nostru era foarte simplu: atrăgeam doar persoane de aceeași vârstă cu noi, iar la această vârstă nu există agenți KGB, iar oamenii sunt sinceri și puri. Iar cel mai mare secret al nostru a fost că noi nu făceam nimic: nu scriam programe, nu depuneam jurăminte, nu păstram liste, nu întocmeam procese-verbale la întrunirile noastre, nu aveam voie să discutăm pe teme politice, nici măcar nu aveam un nume. Și dacă alte organizații ilegale ar fi existat tot atât cât am existat noi, ar fi ajuns la limita lor firească și ar fi înțeles imposibilitatea și ineficiența ilegalității. Ar fi ajuns la această soluție, cum se spune, experimental.

Noi am avut mai mult noroc, am trăit această etapă periculoasă la o vârstă fragedă. Și mult mai târziu, și în cu totul alte timpuri, am înțeles un adevăr mult mai important: nu ajungi la democrație pe cale ilegală. Nu se învață de la dușmani, dacă nu vrei să fii la fel ca ei. Ilegalitatea naște numai tiranie, numai bolșevici de diverse culori. Numai atunci am observat că liderul nostru, luând în mâinile sale puterea nelimitată a ilegalității, se gândea mai mult la puterea sa personală decât la soarta lumii. Dar atunci eu încă nu realizam că am dat peste o lege incontestabilă, atunci gândeam doar: „La ce-i trebuie toate astea?”.

Dar toate acestea au fost doar un preludiu, nu mai mult decât încălzirea de dinaintea concursului. Scorul încă nu se deschisese. Se poate spune că doar mă cățarasem în brad, dar lovitura faimosului butuc încă n-avusese loc. Aici, cu totul neașteptat pentru mine, m-am atins de el, dându-i un impuls, fără nici un gând sau intenție.

Eram în ultima clasă, a zecea, când, mai mult în joacă, am scos cu colegii o revistă literară. În anul acela, la școală, după mai mulți ani de studiere plicticoasă a personajelor pozitive și negative din clasicii literaturii ruse, ni s-a făcut o scurtă trecere în revistă a principalelor curente literare de la începutul secolului. Desigur, ni s-a explicat că acestea nu reprezintă deloc literatura, ci doar o echilibristică verbală dăunătoare pentru popor și că partidul le-a supus unei justificate condamnări. Pe parcurs, s-a afirmat că

acestea nu reprezintă deloc literatura și ni s-au dat unele exemple din această echilibristică dușmănoasă, care au provocat o surescitare neobișnuită în clasă. Toți au început să compună parodii, imitații după textele respective, referindu-se, bineînțeles, și la tematica vieții de școală.

Ne-a pasionat într-atât ceea ce făceam, încât nici nu ne-am dat seama că a rezultat o revistă. Cineva a făcut rost de o mașină de scris, un altul și-a oferit serviciile în calitate de ilustrator-grafician, iar toți ceilalți erau autori. Tot plictisul nostru de zece ani s-a transformat, în mod neașteptat, într-o parodie malițioasă referitoare la viața școlii și, parțial, la modul de viață sovietic, în general. În ultimii ani se tot aplicau niște reforme în sistemul de învățământ școlar. Ele nu reușeau să facă studiul mai interesant și mai diversificat, ci includeau în procesul de învățământ alte ineptii și stupidități, evidente chiar și pentru noi. De exemplu, s-a hotărât undeva, sus, că școala este prea ruptă de viață, că absolvenții nu sunt obișnuiți cu munca. De aceea, au fost introduse lecții despre muncă, iar apoi și ore de muncă fizică. Într-un an trebuia să lucrăm în uzină, iar în anul următor, vara, eram trimiși într-un sovhoz\* din afara Moscovei. Aceasta într-adevăr ne-a lărgit orizontul de cunoștințe, dar în cu totul altă direcție decât în cea plănuită de înțeleptul partid. Lucrând la uzina de autobuze din Moscova, am văzut pentru prima oară ce înseamnă o întreprindere sovietică cu lăudăroșenia, cu înșelătoriile și constrângerile ei. În primul rând nu am remarcat nici un fel de entuziasm muncitoresc. Nimeni nu-și dădea silința să lucreze, se stătea mai mult în fumoar și numai la apariția maistrului alergau muncitorii spre locurile de muncă. „Pentru banii ăștia, de ce să dăm zor?”, spuneau ei. „Munca nu e lup, nu fuge în pădure!”. De dimineață erau aproape toți beți sau mahmuri, iar în cursul zilei câte cineva, periodic, era desemnat să meargă după votcă.

Din toată secția numai un singur bărbat, de vreo patruzeci de ani, punea serios osul la bătaie, nedepărtându-se nici o clipă de strung. Toți ceilalți îl urau cumplit și, arătând spre el, duceau degetul la tâmplă cu un anume înțeles. Se hotărâseră să-i facă o măgărie: pe neobservate, să-i strice strungul sau să-i fure sculele. ”Ce, ți-ai pus în gând să devii frunțaș, vrei să spargi norma?”, îi spuneau cu răutate. Se

---

\* sovhoz = gospodărie agricolă de stat.

știa că, dacă cineva depășește norma, atunci în luna următoare ea era mărită obligatoriu pentru toți, și pentru aceeași sumă de bani trebuia să lucrezi de două ori mai mult. Ne-am însușit rapid stilul de muncă, precum și cântecul ce era foarte popular în mediul lor:

*„Sus stă ciocanul, secera ceva mai jos,  
Ăsta-i sovieticul blazon, frumos.  
Seceri, dai cu ciocanul, te dai de-a dura,  
Degeaba este totul, primești p...”*

Un muncitor strungar, la care fusesem repartizat să învăț meserie, un tânăr, doar cu puțin mai mare ca mine, își făcea norma într-un mod foarte original. După ce primea sarcina de la maistru, se făcea că lucrează. Prinzând momentul, când maistrul nu era prin apropiere, ne furișam amândoi până la depozitul unde era producția finită, într-o magazie mare. În peretele din spate al acestei magazii erau două scânduri care se îndepărtau cu ușurință. Ne strecuram în interior, dibuiam cutiile care ne interesau și ne burdușeam bine buzunarele cu piesele gata executate. Apoi, pe o cale ocolită, ne întorceam în secție și restul zilei de muncă îl petreceam aproape în întregime în fumoar. Cred că nu numai „mentorul” meu era așa de șmecher. Noi doi eram cei mai tineri din atelier și în mod firesc pe unul dintre noi ne trimiteau după votcă. Celălalt rămânea la strung și se făcea că lucrează, că făcea norma. Spre sfârșitul zilei, toți se înviorau, se mișcau mai cu însuflețire și părăseau temporar atelierul. Se întorceau cu niște pachetele și cutii, apoi doi dintre noi săreau gardul și transmitem peste acesta pachetele. Ei ieșeau normal, prin coridor și apoi își luau de la noi fiecare pachetul său. Practic, toți furau ce se putea vinde, într-un fel sau altul, la talcioc sau se potrivea în propria gospodărie. Într-un rând, au furat un întreg motor de autobuz, altă dată un rulou de material pentru capitonat scaunele în vehicule. Iar vopselele de tot felul, emailul sau piesele de motor nici nu mai puteau fi măcar numărate. Și asta, în condițiile în care în toată uzina atârneau expresive pancarte și lozinci: „Să dăm producție! Să recuperăm! Să depășim!”, diagrame

înfățișând creșterea producției și muncitori curăței cu chipuri zâmbitoare și mânecile suflecate. Pe pancarte, țara urca impetuos pe culmile comunismului.

Contactul cu munca în sovhozuri nu a fost mai puțin concludent. Ne-au dus într-un sovhoz din regiunea Moscovei, spre seară, și ne-au cazat într-o baracă. Am dormit noaptea pe priciuri. Abia se luminase de ziuă și ne-am trezit în zgomotul nefiresc de asurzitor al unor înjurături. Ieșind din baracă, am văzut cum vreo douăzeci de femei încărcau cu lopețile cartofi stricați, total putreziți, în câteva camioane, înjurându-l de mama focului pe Hrușciiov, doar așa, ca să-și ușureze munca. „Nikita, ce mai tura-vura, vorbeau ele. Se distrează mersi bine cu Katea Furțeva, porc gras ce e, nu-i pasă de nimic, iar noi nu ne vedem bărbații cu săptămânile. Zi și noapte încercăm porcăria asta de cartofi, duce-s-ar în...! Aici să ni-l trimită pe Hrușciiov!” Cartofii ăștia erau transportați în câmp și acolo erau însămânțați. Ce putea să crească din ei? Dar asta nu interesa pe nimeni. După cum ne-au explicat niște bărbați, erau plătite în acord pentru fiecare tonă de cartofi însămânțați; recolta pe ei nu-i interesa. Foarte curând s-a lăsat frigul, s-au întetit ploile și pe noi ne mânau să prășim manual sfecla. Această îndeletnicire ni s-a părut complet fără sens, dar până la urmă așa a și fost: ne-au trimis acolo numai ca să ne dea ceva de făcut, rezultatul nu interesa pe nimeni. Se înțelege însă că tot sovhozul era înțesat de pancarte și afișe, diagrame cu creșterea producției, imagini cu vaci grase și mulgătoare durdulii.

Noroiul era de netrecut, iar după votcă mergeau doar cu tractorul. Am aflat cu uimire că lucrătorii nu puteau să demisioneze, nu puteau să plece din sovhoz, fiindcă nu li se înapoiau buletinele de identitate. Iar fără buletin, bietul om era în afara legii, primul milițian întâlnit în cale, în oraș, îl putea aresta. Fără buletin de identitate nu te poți angaja în alt loc de muncă. Adolescenții de vârsta noastră așteptau o salvare, să fie luați la armată: după eliberarea din armată aveau șansa să nu se mai întoarcă acasă, ci să se angajeze undeva, la oraș. Și fetele visau numai cum să facă să se mărite cu un orășean și să plece și ele la oraș. Bețiile, bătaile, înjunghierile erau la ordinea zilei.

Toate aceste impresii nu și-au găsit locul în revista noastră, consideram pur și simplu că nu au legătură cu literatura. Dar, indirect, fără voie, atitudinea noastră față de viață răzbătea din fiecare rând.

Erau și glume cu mai multe înțelesuri, parodii și ironii la adresa clișeeleor propagandei sovietice pătrunse în literatură. Cu toate acestea, nici unul dintre noi nu s-a gândit să-i dea revistei o tentă politică; făceam totul, pur și simplu, pentru amuzament.

După ce am redactat revista, am convocat după ore ambele clase a X-a, într-o sală goală, și am invitat și doi dascăli, de literatură și istorie. Unul dintre noi, considerat bun actor, a citit revista cu voce tare, într-un hohot general. Eram cu toții foarte mulțumiți de isprava noastră. Când, însă, am privit în spate, la profesorii noștri, am remarcat cu surprindere că nici unul nu râdea. Li se lungiseră fețele și deveniseră livizi. Literalmente, cu buze tremurânde, au început să ne convingă că revista nu e reușită, că glumele sunt plate și că, din punct de vedere politic, totul era incorect.

Văzându-ne dascălii așa de îngroziți, am amuțit. Eram foarte jenați și, lucrul cel mai important, nu înțelegeam ce anume s-a întâmplat. Am plecat la casele noastre într-o stare deplorabilă de parcă ne-ar fi murit cineva.

În vremea aceea învățam la o altă școală. Cu vreo doi ani înainte de întâmplarea cu revista, tata primise o locuință nouă și ne-am mutat în alt cartier, pe strada Kropotkinskaia. La școala noastră învățau mulți băieți din familiile unor activiști de partid marcanți și școala era considerată fruntașă. Băieții, probabil, vorbiseră acasă despre revistă, părinții s-au alarmat și s-a declanșat un adevărat scandal. Nu era zi să nu vină la școală niște comisii de nivel înalt, iar noi eram chemați pentru cercetări și discuții; era îngrozitor să vezi cum profesorii, la care ar fi trebuit să privim de jos în sus, se uitau la noi cu frică, chiar cu groază. Toată școala parcă amuțise. Se șoptea că întâmplarea noastră se analizează undeva, la nivelul CC. Atunci, pentru prima oară, am apreciat ce fericit sunt că n-am intrat în Comsomol. Alți băieți, comsomoliști, erau târați prin ședințe și adunări, erau obligați să se căiască, toți au primit avertismente și numai eu am rămas nesancționat. Nu știu de ce, dar conducerea mă considera tocmai pe mine inițiatorul principal al revistei. Mă priveau ca pe un răufăcător, care a plănuit totul numai pentru a pricinui neplăceri oamenilor de bine. Pentru început, au convocat o ședință cu părinții, unde tatălui și mamei mele numai că nu le-au scos ochii. Apoi, activiștii înțelepți ai partidului au hotărât ca vinovații să

fie judecați chiar de colectiv, adică chiar de colegi. Prefăcătorie tipic sovietică, să crezi artificial aparența opiniei publice, să înscenezi înfierarea generală.

Aici, totuși, au dat-o în bară, deoarece prefăcătorii sovietici nu reușise să ne corupă. Băieților, care numai cu o lună în urmă se distraseră și făcuseră mare haz la citirea revistei, le-a fost rușine acum să țină cuvântări pline de idei politice și adunarea nu ne-a mai condamnat. Câțiva băieți, instruiți de părinți, au vorbit cu precauție, propunând disocierea imediată a chestiunii autorilor revistei de revista ca atare. Au considerat că revista trebuie discutată ca fiind „nematură din punct de vedere politic”, iar pe noi au refuzat să ne condamne. Dar chiar această direcție moderată a adunării nu s-a realizat. În general, toți simulau nedumerirea: adică ce-i așa de deosebit aici? Revista doar e foarte bună și trebuie scoasă mai departe. Spre sfârșit, ne-au propus, nouă, vinovaților, să luăm cuvântul, dar noi am refuzat să ne căim. Era un adevărat scandal, inacceptabil din punct de vedere partinic. Inițiativa cu incriminarea n-a izbutit, dar lucrurile nu puteau fi lăsate astfel de către autorități. La nivel înalt, revista fusese considerată ca o diversiune ideologică, de aceea eu și directorul școlii am fost chemați pentru prelucrare la comitetul orășenesc de partid, al Moscovei.

Niciodată în viață nu voi uita drumul la comitetul orășenesc, împreună cu directorul. Era deja un om în vârstă, avea peste cincizeci de ani, era chel, avea un cap enorm, era scund și gras. În școală, era supranumit Turtoi. Stăteam alături într-un vagon de metrou, ca doi băiețandri care făcuseră împreună o poznă și acum își așteaptă pedeapsa. Într-atât ne simțeam de egali, se crease între noi o atmosferă atât de intimă, încât el, tot drumul, mi-a vorbit despre satul în care se născuse și crescuse, despre copiii săi, despre nu știu ce griji casnice, s-a plâns de sănătate... Nu era un om rău și-l compătimeam sincer. Despre cazul nostru și despre ceea ce ne aștepta n-am suflat un cuvânt, ca și cum ne-am fi înțeles. El vorbea tot timpul, descărcându-și amărăciunea, și mă privea din când în când pe furiș cu ochii săi triști. Dar eu nu puteam să născocesc nimic ca să-l consolez. E adevărat că din cauza lui, pentru prima dată, am regretat că am scos această revistă afurisită. Îi spuneam că mă voi strădui să-mi asum în întregime răspunderea și, într-un fel, să-l scot basma curată, iar el clătina trist din cap și se văita de sănătate.



La comitetul orășenesc eram deja așteptați și niște tineri în costume negre, cu chipurile ca decupate din afișe, ne-au condus în birou. Aici eu am rămas să aștept, iar pe director l-au condus ceva mai departe, spre ușa cabinetului principal. Acolo a rămas mult timp, vreo patruzeci de minute, și când m-au introdus pe mine, el sta lângă masă, roșu ca un rac, ștergându-și transpirația de pe chelie.

La o masă enormă, în formă de T, se aflau douăzeci de persoane, bărbați și femei, majoritatea în vârstă. Toți aveau mine preocupate, teancuri de hârtii în față și tot scriau câte ceva. La apariția mea m-au luat în vizor, aruncându-mi priviri severe și sumbre. Lucru straniu, dar pe mine nu mă încerca nici teama, nici emoția, nici măcar simpla nervozitate, ci deodată m-a cuprins o veselie răutăcioasă. Iată, aceste importante doamne de partid, acești conducători de partid, buhăiți, cărunți, adunați să analizeze cu atâta profundă seriozitate micuța noastră revistă școlară, toți aceștia nu erau altceva decât acel rău, acei călăi sângheroși pe care, cu numai un an în urmă, am fi vrut să-i nimicim cu prețul propriei vieți? Ei erau cei care țineau întreaga țară în groază, care au trimis tancuri la Budapesta și ne-au însângerat sufletele!

Priveam cu curiozitate la mutrele lor șterse, inexpressive. Doream să văd duritate, spirit dominator, siguranță, voință, și nu vedeam decât imbecilitate, prostie și lașitate. De dragul acestor lucruri am vrut să pierim? Pe ăștia îi poți băga în sperieți, îi îngrozești de moarte cu un singur cuvânt. Dacă ar auzi măcar o dată în viață înjurăturile ca la ușa cortului pe care, zi de zi, în fiecare sat, li le adresează femeile... Se pare că eu am zâmbit cumva cum nu trebuia, privindu-i, pentru că imediat au început să se miște, să se foiască, să vorbească toți deodată. Lor nu le plăcea cum stăteam, de ce nu țineam mâinile ca la poziția de drepti; și, desigur, de ce zâmbeam... și, în general, cine m-a învățat să scriu această... adică această... cum să-i spunem? În acest moment, cea mai importantă matahală, care sta în capul mesei, a ridicat cu două degete un colț al mult încercatei noastre reviste.

– Dar pentru ce, la drept vorbind, trebuia să mă învețe cineva? am rostit cu mirare.

– Ba bine că nu! a zis individul, foindu-se iar. De unde au apărut ideile astea? N-ați văzut încă nimic în viață!

Așa deci! Toată viața vă tociți fundurile în cabinetele voastre de partid, nu citiți nimic în afară de

directive, nu mergeți mai departe decât la budă, iar eu, așadar, n-am văzut nimic, nici nu îndrăznesc să mă gândesc la ceva, și voi acum v-ați apucat să mă învățați. Va să zică așa stau lucrurile!

– Nu, am zis eu, am văzut foarte multe. Și îmi amintesc totul.

Furia mea voioasă s-a revărsat, s-a rostuit în cuvinte și a început să le biciuie mutrele șterse. Nici nu mi-am dat seama cum decurge totul. Am vorbit de Stalin și de funeraliile lui. Cum toți îl jeleau, ca după aceea, abia își șterseseră ochii înlăcrimați și s-au apucat să-l blesteme și să-l defăimeze; am spus că n-am încredere în ei, în aceia care se temeau și în aceia care nu știau. Vorbeam cu ei ca și când aș fi avut în mâini multășteptatul automat și le-am explicat simplu de ce anume trebuie toți împușcați. Unii dintre ei încercau să mă întrerupă, alții scriau ceva, dar eu i-am obligat pe toți să mă asculte. Le-am spus despre iobăgia de la sate, despre bețiile și hoțiile de nedescris, despre eterna minciună de care mi-e lehamite, deși am numai șaptesprezece ani.

Când am terminat, tăceau. În sfârșit, buhaiul principal, privind undeva pe lângă mine, a rostit:

– Aveți idei injuste, sunteți imatur politic și sunteți influențat în rău.

Atunci, cei de la masă au început să se foiască, să se agite: „Da, da, așa e, imatur politic, da, da, e rău influențat!”

– Am deliberat cu tovarășii și am ajuns la concluzia că trebuie să fierbeți într-un cazan muncitoresc, să trăiți într-un colectiv muncitoresc sănătos, ca să vă bage mințile în cap.

– Da, da, într-un cazan muncitoresc, s-a pus în mișcare masa celor prezenți.

– De învățat, deocamdată, e prea devreme. În loc să scrieți această... această, în acea clipă a ridicat din nou revista de un colțișor, ...trebuie să vă reveniți și să citiți planul septenal. Puteți pleca.”

Pentru prima oară butucul s-a pus în mișcare și l-a lovit pe urs în coastă. Directorul a fost destituit, tata a primit avertisment pe linie de partid, școala a fost eliminată din întrecerea interraională, iar eu urma ca toată viața să fierb într-un cazan muncitoresc, să alerg după votcă, să fur piese lucrate la strung și să-mi însușesc înțelepciunea rânduită acolo: deasupra e ciocanul, jos e secera.... de vrei, poți secera, de nu, poți bate cu ciocanul...

Când citești sau auzi relatări despre lagărele de concentrare, despre represaliile în masă, despre milioanele de vieți distruse fără nici o rațiune, în pofida intensității impresiilor, a revoltei sincere și a indignării, toate acestea rămân undeva în afara noastră, în abstract. Nu te schimbă pe tine personal, nu-ți schimbă deprinderile, mersul sau scrisul, mai curând te predispun spre reflecții filosofice despre imensul rău existent pe lume și despre imperfecțiunea naturii umane. E cu totul altceva, însă, dacă te atinge oricât de ușor la coaste butucul putred al statului.

Toată nenorocirea, de altfel, consta în faptul că mi s-a interzis să învăț, că au decis să merg la uzină: nu la închisoare, la eșafod, ci la uzină! Iar eu nici că-mi găseam locul. S-a petrecut ceva cu mine, după care n-am mai putut să fiu insul de odinioară.

Abia ieșeam pe scări de la comitetul orășenesc de partid și știam deja ferm: niciodată și pentru nimic în lume nu mă voi duce la acea uzină să fierb în cazanul muncitoresc, de m-ar omorî și nu mă voi duce! Parcă n-aș fi știut mai dinainte în ce stat trăiesc și la ce mă pot aștepta de la acest stat? Și cu toate acestea, eram stupefiat: unde era dreptul meu la învățătură? Ce treabă aveau cu mine acești moșnegi și băbuțe din cabinetul comitetului orășenesc? De ce trebuie să hotărască ei pentru mine ce trebuie să fac și ce nu trebuie, cum să-mi trăiesc viața și cu ce să mă ocup? Până atunci nu-mi era clar ce voi face după școală, pur și simplu nu mă gândisem. Și, instantaneu, înainte de a ajunge acasă, am hotărât irevocabil că voi intra la institut, mort-copt, dar voi intra. Nu sunt un obiect, ci un om și nu voi permite nimănui să dispună de mine.

De la școala aceasta, oricum, trebuia să plec, n-aveam de ce s-o regret: nici nu mi-ar fi dat recomandarea pentru facultate. Pentru a doua jumătate a anului de învățământ m-am înscris la școala serală pentru tineretul muncitoresc. Se presupunea că lucrez undeva, că „fierb” undeva; altfel n-aș fi putut să învăț la seral. Drept dovadă mi s-a cerut să aduc adeverință de la locul de muncă. Adeverință? Atunci adeverință să fie. În statul nostru de hârtie totul este fantomatic și numai hârtia servește drept dovadă a existenței tale. Adeverința mi-am făcut-o singur, l-am rugat pe un prieten care lucra să-și ia

adeverință de la serviciu, am șters numele lui și mi l-am scris pe al meu, nu degeaba am avut totdeauna nota maximă la chimie. Nimeni n-a verificat: exista adeverința și totul era în regulă.

Apoi trebuia să-mi storc creierii ca să obțin recomandare pentru institut. Din fericire diriginta, știindu-mi toată povestea, mă compătimea. Dumnezeu știe, poate ea însăși, poate rudele ei suferiseră cândva din cauza acestui regim, dar nu mi-a trebuit mult timp s-o conving. La seral, relațiile dintre elevi și dascăli sunt mult mai simple, mult mai umane. Elevii sunt adesea mai vârstnici decât profesorii, de multe ori sunt oameni cu familie și niciodată nu întâlnești fleacuri din astea cu educația, lucruri obișnuite pentru școlile de zi. Diriginta a procedat foarte simplu: dându-i directorului la semnat un teanc de caracterizări, a băgat și recomandarea pentru mine. Directorul n-avea timp să citească tot vrafal de hârtii și le-a semnat fără să se mai uite. Riscul dirigintei n-a fost prea mare, deoarece, oficial, nimeni nu-i ordonase să nu-mi dea recomandare. Acum totul depindea de mine și, în timp ce alți foști elevi, care își luaseră examenele de absolvire, se plimbau prin Moscova cântând, eu am fugit în afara orașului. Fără să spun nimănui de planurile mele, nici măcar părinților, toceam zi și noapte, ca un smintit manualele și în ajunul examenelor de admitere la universitate le știam pe de rost, din scoarță în scoarță. În ultima zi de primire a dosarelor de înscriere, m-am întors pe furiș la Moscova. Concursul era foarte greu, șaisprezece candidați pe un loc, tensiunea nervoasă era de nedescris, mai ales din cauza fricii că mă va recunoaște cineva și mă va turna.

Chiar la universitate am întâlnit o fată din fosta mea școală. Am dat examen la una și aceeași facultate și eram concurenți, așa încât până în ultima clipă mă așteptam să fiu demascat; după fiecare examen fugeam din Moscova, ca nu cumva să mă mai întâlnesc cu cineva. În sfârșit, s-au afișat listele cu cei admiși; eram printre ei. Acum nu-mi mai putea face nimeni nimic: scriptic, eram deja student. Dar acum totul mi se părea simplu – era rândul meu să trag de butuc: „Cum așa? – gândeam eu. O biată revistă școlară, fără nici un fel de politică, și tot bârlogul fiarelor s-a încrâncenat până la CC? Înseamnă că se tem. Înseamnă că acest lucru este cel mai periculos pentru ei. Înseamnă că tocmai asta și trebuie acum.”

Una este să știi teoretic că nu există libertatea presei, libertatea cuvântului, și cu totul altceva să te convingi de acest fapt în practică. Mai există oare garanția că nu se vor întoarce vremurile staliniste, dacă pentru un fleac de revistură se dau avertismente, sunt concediați oamenii și ți se interzice să urmezi studiile? Cândva vor zice iar că nimeni n-a știut nimic și că toți s-au temut? Așa începe totul.

Erau niște vremuri ciudate și, cu cât trece timpul, este tot mai greu să le definești în adevărul lor. Acum se vorbește despre „dezghețul hrușciovist”. Dar ce însemna lucrul acesta în realitate? Ce-a făcut propriu-zis Hrușciov? Condamnându-l pe Stalin și dezvăluind câte puțin din bucătăria statului, s-a speriat chiar el și a sunat stingerea. Este o fericire că au apucat să dea drumul deținuților și acest lucru, așa cum am aflat mai târziu, nu i se datorează lui Hrușciov, ci mai ales lui Snegov.

Prieten apropiat al lui Hrușciov din vremuri vechi, Snegov însuși fusese într-un lagăr de concentrare și a fost eliberat de Hrușciov imediat după venirea sa la putere. După convingerile sale, Snegov era comunist, și comunist a și rămas, în pofida lagărului, a terorii trăite acolo și a celeilalte fețe a socialismului, văzută de el. Oamenii din generația vârstnică, care își amintesc bine epoca stalinistă, nu identificați atât de ușor ideile comuniste cu personalitatea lui Stalin, așa cum o facem noi. Lor li se părea că, dacă n-ar fi fost Stalin să denatureze ideile luminoase leniniste, totul ar fi fost minunat. Le era greu să înțeleagă că Stalin, cu toate atrocitățile lui, în anumite limite, pornea de la ideile leniniste, de la însăși ideea de socialism. Nu întâmplător era atât de atotputernic și inuman, nu întâmplător el și nu altcineva a fost promovat de partid și susținut de partid.

Mai mult decât atât, cei vârstnici, care condamnau crimele staliniste de netăgăduit, le era greu să se îndoiască de corectitudinea ideilor înseși, idei pentru care au trăit și au participat personal la represiunile împotriva dușmanului de clasă. Negarea lor nu putea merge chiar atât de departe, o anumită lege psihologică a autoconservării îi obliga să creadă că vinovat era numai Stalin, și nu ei. Nu poate omul, după ce a trăit o viață întreagă, să recunoască, în final, că întreaga sa viață, tot ceea ce pentru el a constituit un ideal, s-a dovedit a fi o greșală, mai mult chiar, o crimă.

Dacă nouă, care am trăit demascarea lui Stalin când aveam vârsta de paisprezece-cincisprezece ani

nu ne-a fost ușor și ne-a rămas o traumă pentru toată viața, ce să mai zicem de oamenii mai în vârstă cu zece-cincisprezece ani, care nu mai puteau să-și revină, să înfăptuiască o asemenea sinucidere psihică. De aceea, în anii '50, numiți acum anii „dezghețului hrușciovist”, ideea dominantă a rămas cea comunistă, însă într-o variantă mai liberală. Lenin a rămas pentru ei o autoritate, socialismul iugoslav era modelul înfăptuirii corecte a ideilor adevărate și toată inovația lor se oprea la Tito.

Dar Snegov, în ciuda crezului său comunist, și-a însușit psihologia arestaților din lagăre, etica deținuților. Când Hrușciov l-a numit adjunctul său în comisia de reabilitare a deținuților politici, în decurs de doi ani de ședere în această funcție, înțelegând toată instabilitatea situației create, s-a grăbit să elibereze cât mai mulți oameni. Cu eforturi supraomenești, a reușit să realizeze enorm, și când a fost destituit în lagăre nu mai rămăseseră, practic, mai mult de câteva zeci de mii de oameni. În perioada cât a lucrat la comisie, a fost instaurat în lagăre cel mai ușor regim de viață din toată istoria țării. Și azi foștii deținuți politici își amintesc de epoca aceea ca de un basm, ca de Secolul de Aur. Există legende cu privire la „cantinele comerciale” unde, contra cost, puteai mânca la fel ca în libertate, sau că nu erai obligat să lucrezi, dar oamenii, aproape toți, lucrau pentru că munca lor era plătită. Acum toate astea par incredibile.

La începutul anilor '60, toate acestea au luat sfârșit. Secolul de Aur a durat nu mai mult de trei-patru ani. Pentru Hrușciov aceasta a fost doar un joc politic, o luptă cu adversarii săi din CC, care aveau mai mult decât el legătură cu represaliile staliniste. Toată vechea mașină de propagandă a timpurilor staliniste era în derută. Nimeni nu știa ce anume va mai fi permis mâine, cum trebuie înțeleasă critica la adresa cultului personalității, cum se definește exact această noțiune. S-au tipărit cu greu câteva lucrări critice, dar critica era șovăielnică: puteai critica doar perioada stalinistă și nu ce a urmat; secretarul comitetului raional putea fi un personaj negativ, în timp ce secretarul comitetului regional era, indiscutabil, pozitiv, pentru că, spre finele romanului, se instaura dreptatea hrușciovistă.

Puterea KGB-ului, deși diminuată, rămânea uriașă, arestările pe motive politice nu dispăruseră, ci doar se redusese ca amploare. Este oare meritul lui Hrușciov și al „dezghețului” său? Cred că o



asemenea părere e greșită. Teroarea politică de masă s-a curmat imediat, odată cu moartea lui Stalin, și nu s-a mai restaurat. Nu este vorba aici nici de Stalin, nici de Hrușciiov, teroarea de masă pur și simplu nu a mai fost posibilă, a funcționat instinctul de autoconservare al vârfurilor conducătoare. Logica inexorabilă a terorii este că ea, teroarea, amplificându-se, devine incontrollabilă și se întoarce, de regulă, chiar împotriva celor care au generat-o. Nimeni nu era asigurat contra gloanțelor: împușcând în anii '20-'30 toți adversarii politici și dușmanii de clasă, comuniștii n-au mai fost capabili să stăvilească teroarea, aceasta devenind o armă de reprimare totală în lupta din interiorul partidului, o armă necesară partidului pentru a supraviețui și a conduce. S-a aflat deodată că două treimi din delegații la cel de-al XVII-lea congres al partidului erau dușmani și ei au fost împușcați, iar spre finele anilor '40, practic, a fost schimbată întreaga componență a Biroului Politic.

Mai târziu, am întâlnit o persoană a cărei istorie ilustrează mecanismul ce se puse în mișcare. Lucrurile s-au petrecut în anul 1947. Omul în cauză, colonel la o unitate de care blindate, a fost arestat în urma unui denunț fals și a fost învinuit de trădare de țară. Nu existau nici un fel de dovezi ale trădării sale, dar nici nu le căuta nimeni. Tot ceea ce doreau judecătorii de la el era să obțină noi nume, noi jertfe. I s-a cerut să numească persoana care l-a recrutat în serviciul de spionaj străin și l-au torturat fără milă. A fost de acord să semneze orice ineptie care îl putea culpabiliza, dar nu putea să-și implice colegii, care nu se făcuseră cu nimic vinovați. Într-un sfârșit, simțind că nu va mai putea îndura torturile și temându-se că, în stare de inconștiență, ar putea să semneze un denunț fals împotriva cuiva, a făcut un lucru neașteptat chiar și pentru sine.

Interogatoriile și torturile erau efectuate de trei anchetatori ai KGB-ului, un anchetator-șef și doi adjuncți. La proximul interogatoriu, când i-au cerut să indice dușmanii care l-au recrutat, el, pe neașteptate pentru cei prezenți, arătând cu degetul spre anchetatorul-șef, a rostit: „Tu! Tu, canalie, m-ai recrutat! Îți amintești? La manevrele din anul 1933, de lângă Minsk, lângă crângul de mesteceni!” „Aiurează, și-a pierdut mințile, luați-l de aici!”, a spus anchetatorul-șef. „Nu, nu, de ce să-l luăm? au spus plini de interes ceilalți doi. Este foarte interesant, să spună mai departe!” Mai mult nici că l-a mai văzut

pe anchetatorul-șef, acesta a fost, probabil, împușcat. Unul dintre subordonații acestuia a devenit anchetator-șef, cazul a fost imediat finalizat și cunoștința mea a fost trimisă în lagăr cu o condamnare de douăzeci și cinci de ani.

Este simplu de înțeles că, după ce nebunia cu teroarea de masă a fost curmată prin moartea lui Stalin, nu s-au mai găsit amatori să o restaureze. Acum, după scurgerea atâtor ani, când, în virtutea unor cauze firești, s-au schimbat și aparatul represiv, și vârfurile puterii, este pur și simplu imposibil să te întorci la practica acelor timpuri: sistemul s-a birocratizat, a pus pe el grăsime și este cu neputință să mai reînvii acea atmosferă de spionomanie generală și de suspiciune. Exact ca procesul geologic de formare a continentelor, început cu cutremure și revărsări de lavă, această orânduire s-a consolidat treptat, s-a împietrit și a ajuns la acea stare când schimbările nu mai erau posibile, pentru că nimeni nu le dorea. Poporul nu mai voia revoluții și lupte; el știa, instinctiv, că revoluția nu-i va da nimic, în afară de nenumărate nenorociri, sânge vărsat, foamete și o nouă tiranie. Conducătorii, de asemenea, nu mai doresc teroare și perturbări care, inevitabil, i-ar distruge și pe ei. De ceea eu personal n-aș numi procesul acesta „dezgheț”, ci, mai curând, o răcire, o împietrire.

Soarta acestui om este tragică și plină de învățăminte. Desigur, după șocul pe care ni l-a provocat demascarea lui Stalin, nici un om de stat comunist nu va mai fi iubit de popor și doar anecdote, asta-i tot ce va merita. Și, după cum se vede, nimeni nu mai provoca atâta ură crâncenă și unanimă ca Hrușciiov. Îi irita pe oameni prin absolut tot. Și incapacitatea lui de a vorbi, și ignoranța, comună tuturor conducătorilor comuniști până la el, dar și de după, și mutra lui rotofeie, veșnic zâmbăreață, și apoi pretutindeni erau recolte proaste, produsele alimentare erau insuficiente, iar el zâmbea, a și găsit când să se veselească! Și plecările lui în străinătate, și toate reformele lui precipitate, minore, într-un cuvânt, toate inițiativaele lui provocau doar nemulțumire surdă și persiflări. Nu e greu de înțeles lucrul acesta. Și până la el au fost aceeași foamete, lipsă de libertate, teamă și disperare, dar exista încrederea în Dumnezeu mustăcios\*, încredere care estompa totul. El a zdruncinat această credință și, deși evidența

---

\* Aluzie la I.V. Stalin

celor afirmate de el n-a provocat nici un fel de îndoieli nimănui, toată amărăciunea, toată ura pricinuită de moartea zeului Stalin s-a abătut asupra lui Hrușciov.

Mai mult, lipsindu-i pe oameni de iluzii, le-a permis să privească în jurul lor, să vadă în realitate viața pe care o duceau și, ca și cum până la el n-ar fi fost această viață, a devenit singurul vinovat. Pe neașteptate, a început să fie evidentă ineficiența întregului sistem, lipsa de competență a conducerii. Important este că el nu a schimbat nimic în esență: nu a eradicat stalinismul, nu a redresat economia, nu a realizat o libertate autentică, în schimb, a căutat să vândă oamenilor aceleași iluzii care doar fuseseră atât de convingător demascate. Promisiunile lui naive, referitoare la comunismul din ajunul anului 1980, provocau doar râsul. Cred că el a fost ultimul conducător comunist de stat care credea, într-adevăr, în mod real, în posibilitatea construirii comunismului și a încercat să facă acest lucru. Dar nimănui nu-i mai trebuia comunismul lui și nimeni, în afară de el, nu mai credea în această posibilitate. Tuturor le era așa de evidentă minciuna, încât și cârțitelor le-a venit mintea la cap.

Pe scurt, a fost doar parodia proastă a lui Stalin. Fără să distrugă vechiul sistem, a devenit jertfa acestuia și, treptat, în locul cultului personalității atotveneratului Stalin, oamenilor li s-a oferit cultul personalității detestatului Hrușciov. Era evident că este defectuos un sistem care nu poate să reziste fără cult. Politica lui externă aventuroasă, care, în esență, se deosebea puțin de cea precedentă sau de cea ulterioară nu i-a adus, de asemenea, mulți adepți, duplicitatea, șovăielile programului său excludeau posibilitatea succesului. Pe de o parte, criza Berlinului, apoi cea din Caraibe, provocate de el în mod artificial, ampla activitate subversivă împotriva lumii libere, tendința vizibilă de hegemonie. Pe de altă parte, chemările demagogice la pace, la dezarmare, la colaborare în domeniul comerțului în care spre sfârșit, chiar și cei mai naivi occidentali încetaseră să mai creadă. De aceea când, în fine, a fost demis, practic nu a avut partizani în jurul său.

E de mirare: a fost la conducere zece ani și n-a dobândit nici un adept, nici un susținător. Doar foarte puțini oameni din Moscova vedeau în el un garant împotriva revenirii stalinismului, foarte puțini l-au regretat. Unii considerau că în persoana lui s-a înfăptuit visul de veacuri al poporului rus de a avea pe

tron pe Ivanuška prostănacul, dar cei cu scaun la cap afirmau că trebuie comparat mai curând cu Rasputin.

Este amuzant, totuși, că procesul de dezgheț interior al oamenilor început pe timpul său se petrecea, probabil, și cu el. Oamenii care l-au văzut după înlăturarea sa de la putere povesteau că se schimbaseră foarte mult, că suporta greu ingratitudinea generală și că, nemaifiind la putere, și-a însușit foarte curând punctul de vedere al societății. Îmi amintesc că, în anul 1970, ne-am strâns la Iakir să semnăm un nou apel în apărarea lui Soljenițin – în legătură cu premiul Nobel, ce tocmai i se decernase. Cum se obișnuiește, Iakir era la telefon și suna mai toată Moscova, adunând semnături ale cunoscuților. Cineva, în glumă, a propus să-l sunăm pe Hrușciiov, doar din dispoziția acestuia fusese publicat pentru prima dată Soljenițin. Zis și făcut. De telefon s-a apropiat Nina Petrovna, iar apoi chiar Nikita.

– Ați auzit ultima noutate? a întrebat Iakir.

– Care?

– Ei, care, lui Soljenițin i s-a acordat premiul Nobel!

– Păi cum, păi cum, a spus Nikita cu însuflețire – am auzit, desigur. Acum ascult toate știrile la BBC.

– Și cum apreciați acest lucru? Doar dumneavoastră ați fost primul care ați permis să fie publicat.

– Da, îmi amintesc. Tvardovski mi-a spus că este o operă de înaltă ținută artistică. Eu l-am crezut.

Apoi, după o clipă de tăcere, a adăugat: Dar premiul Nobel nu se dă degeaba.

Desigur, nu ne-am permis să-l rugăm să semneze apelul nostru, dar cred că, dacă ar mai trăi fi trăit zece ani după ieșirea din activitate, s-ar fi aflat cu siguranță printre semnatori. În mod cert, se îndrepta în această direcție și memoriile lui, desigur, nu au fost scrise așa, la întâmplare.

Într-un fel sau altul, atmosfera acelor ani era mai primăvărată, plină de speranțe și așteptări; festivalul de la Moscova, apoi expoziția Statelor Unite au fost primele rândunele din Occident în decursul întregii noastre istorii, au sfărâmat cu totul miturile care ni se băgaseră în cap. Era ridicol să vorbești despre „capitalismul în putrefacție”. După importanța lor, aceste evenimente pot fi puse alături cu demascarea lui Stalin. Apropierea neașteptată de Iugoslavia și cearta începută cu China; turiștii străini;

mărfuri din import, rare, dar accesibile. Moscova se transforma sub privirile noastre: în locul unui oraș-ghetou al copilăriei mele, cu delincvenți, cu bande de adolescenți în cizme, mantale de ploaie și șepci tip bonetă, creștea un oraș ai cărui locuitori se strângeau ciucure în librării, se înghesuiau în săli unde poezii citeau versuri, încercau din greu să obțină un bilet la teatrul Sovremennik, iar de la ferestrele deschise ale caselor, seara, răzbătea nu Utiosov\*, ci jaz și rock-and-roll pe „discuri” cumpărate pe ascuns de la persoane particulare. Le înregistrau de la radio, pe filme roentgen și erau cumpărate cu milioanele, de la întreprinzătorii particulari. Dacă le priveai la lumină, se vedeau imaginile plămânilor nu știu cui. Tocmai din această cauză se numeau „rock-pe-coaste”. Adolescenții începeau să-și procure pantaloni strâmți, așa de strâmți că era deja o problemă de eroism să intri în ei. Și deși comsomoliștii-drujinici\*\* la început îi vânau, îi băteau și apoi le tăiau pantalonii cu foarfecele, moda, totuși, s-a răspândit și, în curând, tot Comsomolul etala asemenea pantaloni.

Pe bulevardul Sadovoe Kol'țo\*, pe traseul troleibuzului „B”, își câștiga existența un cerșetor. El se urca în troleibuz, își scotea chipiul și zicea cu voce tare, fără să se adreseze cuiva anume: „Dragă tovarășe Tito, acum ne ești prieten și frate! Cum spunea Hrușciiov Nikita, tu n-ai nici o vină. Ajutați-l pe un militant al destinderii tensiunii internaționale!”. și lumea îl miluia cu dărnicie.

Iar în toată Moscova, în instituții și birouri, mașinile de scris erau aglomerate până peste poate: se tipăreau, pentru uzul personal sau pentru prieteni, poezii din Gumiliiov\*\*, Mandelștam, Ahmatova și Pasternak. Și aveai sentimentul că toți, încet și câte puțin, cu precauție, își îndreaptă spinarea, amortită de atâta inactivitate, că toți încearcă să-și miște membrele, să le schimbe poziția și întregul corp, din

---

\* Utiosov, Leonid Osipovici (1895-1991) = actor, dirijor și solist de estradă rus, organizatorul primei orchestre de jaz sovietice ; a jucat în filmul *Băieții veseli* ș.a.

\*\* Drujinnik = membru al unei echipe, de regulă, voluntar, care ajută organele de miliție la menținerea ordinii publice.

\* Sadovoe Kol'țo = centură interioară de circulație din metropola moscovită, numită astfel după livezile existente aici, în trecut; în limba rusă “sad” = livadă iar „ Kol'țo” = inel, cerc

\*\* Gumiliiov, Nikolai Stepanovici (1886-1921) = poet akmeist rus, primul soț al Annei Ahmatova, învinuit pe nedrept de participare la complot contrarevoluționar și împușcat de cekiști; reabilitat foarte târziu, de-abia în perioada gorbaciovistă

cauza aceasta, parcă este înțepat de mii de ace. Nimic nu te mai oprește, te poți ridica, dar te-ai dezobișnuit, parcă ai uitat să stai pe propriile tale picioare.

Renașterea culturii la noi, după o jumătate de secol de domnie a ciumei, a repetat etapele de dezvoltare a culturii universale: mai întâi folclorul, bâlinele<sup>\*\*\*</sup>, legendele care se transmiteau pe cale orală, de la o generație la alta, apoi cântecele trubadurilor și ale menestrelilor, versuri și poeme, în sfârșit proza – romane întregi, tratate, opere filosofice și culegeri de publicistică, scrisori deschise și apeluri, ziaristică – astfel, prin Samizdat, într-un ritm accelerat, a fost cuprinsă, treaptă cu treaptă, toată istoria culturii. În anii '70 au început să apară chiar filme Samizdat.

Cândva, la noi, cred, vor ridica un monument dedicat anecdotei politice. Această formă uimitoare a creației populare nu se întâlnește nicăieri în lume, decât în țările socialiste, unde oamenilor le lipsesc informația, presa liberă; opinia publică, interzisă și reprimată, își găsește expresie în această formă neobișnuită. Scurtă și, după necesități, concisă, încărcată cu maximum de informație, oricare anecdotă sovietică face cât tomuri întregi de studii filosofice. Simplitatea anecdotei despoaie stupiditatea tuturor speculațiilor propagandistice. Anecdota a trecut prin cele mai grele timpuri și a rezistat, multiplicându-se în serii întregi, și pe ea se poate studia întreaga istorie a puterii sovietice. Este tot atât de important să se editeze opere complete ale anecdotelor, ca și scrierea adevăratei istorii a socialismului.

În anecdote se poate găsi ceea ce nu s-a consemnat de către presă: părerea poporului în legătură cu cele întâmplate. Pentru orice problemă exista un răspuns. Cum a apreciat, de exemplu, poporul, demascarea cultului personalității? Când l-au scos pe Stalin din Mausoleu și l-au înhumat lângă zidul Kremlinului, pe mormântul lui a apărut o coroană cu inscripția: „Postum, represorului, de la cei reabilitați postum”.

Într-o bună zi, din Mausoleu a dispărut Lenin. Au început să-l caute, au puricat Mausoleul și au găsit un bilețel: „Am plecat la Zürich, ca să iau totul de la început”.

---

<sup>\*\*\*</sup> bâlină = specie epică a folclorului rus, cântec recitativ cu conținut eroic sau social



Sau cum vor aprecia urmașii vremurile noastre? În viitoarele enciclopedii vor scrie: „Hitler este un tiran mărunț al epocii staliniste. Hrușciov este un critic literar al epocii Mao Tzedun”.

Desigur, și anecdote despre KGB.

În Egipt a fost găsită o mumie. Toți egiptologii lumii s-au reunit, dar nu pot stabili despre ce faraon este vorba. Au fost invitați specialiștii sovietici. Au sosit trei egiptologi în haine civile. „Lăsați-ne, zic ei, singuri.” I-au lăsat. Au așteptat o zi, două, trei – și nimic. În a patra zi au ieșit afară:

– Ramses al douăzeci și cincilea.

Toți sunt stupefiați.

– Cum ați aflat?

– A recunoscut singur, ticălosul!

La paradă, în Piața Roșie, ministrul apărării trece în revistă oștirea: „Bună ziua, tovarăși tanchiști!” „Să trăi... tova... mareș... a – al!”, răspund toți tanchiștii în cor. Merge mai departe: „Bună ziua, tovarăși artileriști!” „Să tră... tova ... mare... a – al!”. În sfârșit, se apropie de forțele de securitate: „Bună ziua, tovarăși cekiști!” „Bună ziua, bună ziua, cetățene mareșal”, răspund ei în colțul gurii.

Sau problema luptei pentru pace și a spiritului pacifist sovietic. În întreaga lume sunt atâtea dispute, s-au scris atâtea tomuri, dorește într-adevăr Uniunea Sovietică pacea sau numai așa, se preface? Pentru noi asta nu este o problemă.

Vine un evreu la rabin și-l întreabă: „Rabi, ești un înțelept, spune-mi: va fi sau nu va fi război?” „N-are să fie război, răspunde rabinul, dar va fi așa o luptă pentru pace, de nu va mai rămâne piatră pe piatră”.

Sau alta. Ce spun oamenii sovietici despre „capitalismul în putrefacție”? „Putrezește, putrezește, dar ce miros grozav!” Și inspiră cu plăcere aerul respectiv.

Dar când citesc în ziarele sovietice că Occidentul e într-o criză permanentă și că partidele comuniste și muncitorești nu-și precupețesc forțele pentru a-i scoate pe bieții muncitori la lumina soarelui socialist?

Într-o mică localitate evreiască, un băiețel pe nume Moişe este toată ziua ocupat în gospodărie. Familia e mare, părinții trudesc, frații și surioarele plâng, bani nu-s, iar el așa de tare obosește, că la școală aproape că doarme în bancă. La lecția de biologie, profesorul îl întreabă: „Ia spune tu, Moişe, câte picioare are gândacul?”. „DE-AȘ AVEA EU GRIJILE DUMNEAVOASTRĂ, DOMNULE PROFESOR!...” Și sute de mii de asemenea anecdote, fiecare e un poem. Apoi eu aș înălța un monument mașinii de scris. Ea a dat naștere la o formă complet nouă de editură – Samizdat; singur compun texte, singur le cenzurez, singur le bat la mașină, singur le difuzez și singur stau la răcoare pentru aceste scrieri. Samizdat a pornit de la versuri și poeme ale unor poeți uitați, interziși și reprimăți – tot ceea ce, din rațiuni de cenzură, nu a putut fi tipărit, a nimerit la Samizdat. Acum Samizdat are printre autorii săi doi laureați ai premiului Nobel.

Și dacă tot a venit vorba de monumente, va mai trebui ridicat un monument Omului cu chitara. Unde, în ce țară, în taină, sub amenințarea cu închisoarea, se vor mai difuza în milioane de exemplare înregistrări făcute de amatori, pe bandă de magnetofon, deci de o calitate nu prea grozavă, ale unor cântece în acompaniament de chitară? Îmi amintesc că pe la sfârșitul anilor '50 am ascultat o voce, nu prea puternică, acompaniată de o chitară, care m-a încântat cu textele și melodiile despre curțile moscovite, despre iubitul meu Arbat\*, despre război chiar, dar cântate cum nimeni n-a mai cântat. Nu era nici măcar o singură notă falsă a patriotismului oficial în aceste cântece, iar noi, pe neașteptate, am început să privim cu uimire împrejur și am simțit deodată dorul de patrie, care de fapt nu exista. Nu era nimic politic în aceste cântece, era însă atâta sinceritate, atâta dor și durere, încât autoritățile n-au mai putut răbda. Persecuția stupidă și înverșunată împotriva lui Okudjava\*\* a fost cam prima persecuție a unui poet, săvârșită sub ochii noștri.

---

\* Arbat = veche stradă în zona centrală a Moscovei; evocată cu dragoste și nostalgie în poeziile și cântecele sale, de B. Okudjava

\*\* Okudjava, Bulat <sup>a</sup>alvovici (1924-1997) – poet, prozator și menestrel rus, publicat adesea și în România, inclusiv cu volumul de versuri *Cântecul esențial* (trad. de P. Stoicescu și D. Balan)

Puțin mai târziu a apărut Galici\*\*\*, ale cărui cântece până acum le scriu în taină, unul de la altul, deținuții din lagăre. Prima întrebare care era pusă celui nou venit în zona lagărului era: „Ce cântece noi de-ale lui Galici ai adus din libertate?”

Cu cât trecea timpul, apăreau tot mai multe figuri necunoscute ale chitariștilor. Nu li se puneau la dispoziție săli pentru concerte și pentru fiecare cântec puteau s-o încurce, așa că rar exista câte un norocos care se putea lăuda că i-a văzut. Predecesorilor lor, pe la începuturile omenirii, le-a fost mai ușor: nimeni nu-i băga pe menestrelii în închisoare, nu-l târau prin ospicii pe Homer și nu-l învinuiau de orbire și de unilateralitate. Pentru noi, Galici nu era cu nimic mai prejos decât Homer. Fiecare cântec de-al lui este o Odisee, o călătorie prin labirintul sufletului omului sovietic.

Pe timpul acela, însă, cultura noastră abia se năștea. Nimeni n-avea de gând să-i acorde premii Nobel, ci doar închisori. Eu, care întâmplător am dat peste ea în perioade întunecate, am văzut în ea unica posibilitate de a trăi, unica alternativă.

În vara anului 1958 a fost inaugurat un monument închinat lui Maiakovski. La ceremonia oficială a dezvelirii monumentului, au recitat poezii poeții sovietici oficiali, iar spre sfârșitul ceremoniei au recitat poezii amatorii din public. O astfel de întorsătură neașteptată, neplanificată, a plăcut tuturor și ne-am înțeles să ne întâlnim aici în mod regulat. La început, autoritățile n-au văzut în aceasta un pericol deosebit, iar într-un ziar moscovit era publicat chiar un articol despre întâlnirile acestea, cu indicarea timpului la care se țin și invitația adresată tuturor iubitorilor de poezie. Au început să se adune aproape în fiecare seară, în special studenții. Recitau versuri ale unor poeți uitați și reprimați, versuri proprii, uneori se purtau discuții despre artă, despre literatură. Se crease ceva asemănător unui club sub cerul

---

\*\*\* Galici, Alexandr Arpadievici (1915-1977) = poet, menestrel, dramaturg și scenarist rus; în 1957 a vizitat România, unde i s-au jucat unele piese; în poeziile și cântecele sale, cu marcată țință antistalinistă, sunt evocate victimele lagărelor și închisorilor sovietice, sunt elogiați O. Mandelștam, D. Harms, A. Akmatova, B. Pasterman; exclus din Uniunea Scriitorilor în 1971, emigrează în 1974, iar trei ani mai târziu moare în împrejurări stranii, la Paris, ca de altfel și soția sa.

liber, ceva similar Hyde Park-ului\*. O asemenea inițiativă periculoasă n-a fost pe placul autorităților, n-au putut s-o mai tolereze și, în scurt timp, au interzis întrunirile.

Nu mergeam pe atunci în Piața Maiakovski și știam despre asta doar din auzite. Acum, după întâmplarea cu revista și toate experimentele care au urmat, am regretat că n-am participat și eu. Printre oamenii adunați acolo, puteam să găsec pe tovarăși de idei, ne-ar fi fost mai ușor să ne impunem, să ne apărăm dreptul la originalitate. Sentimentul degradant al lipsei de libertate pe care-l încercam, acea ofensă care mi se aducea când oameni străini încercau să dispună de soarta mea, mă ardea și îmi cerea să ripostez activ. În septembrie 1960, intrasem deja la universitate și m-am înțeles cu un prieten care locuia aproape de Piața Maiakovski și cu un altul care studia la Institutul de Teatru să începem din nou lecturile la monument.

Calculul era simplu: cei ce veneau odinioară aici și nu erau prea speriați de „hingherirea“ de care avuseseră parte, după două-trei întâlniri de-ale noastre, cu siguranță vor veni. Chiar așa s-a și întâmplat. La scurt timp, lecturile noastre se desfășurau cu regularitate, se adunau deja o mulțime de audienți. Am făcut rapid cunoștință cu cei „bătrâni“ și am descoperit cu bucurie că viața lor era foarte activă chiar și în afara acestor întâlniri. În afară de difuzarea prin Samizdat a versurilor unor poeți, interziși ani îndelungați, ei își selectau și difuzau și creațiile proprii.

Doar ce fusese arestat prietenul lor, Alexandr Ghinsburg\*, pentru editarea a trei numere din revista

---

\* Hyde Park = parc regal în partea de vest a Londrei, cunoscut pentru discursurile oratorilor de ocazie, susținute la tribune improvizate în locul numit „Speakers corner“.

\* Ghinzburg, Alexandr Ilici (1936-2002) – ziarist rus, redactor al revistei „Sintaxis“, apărută în Samizdat, pentru care va fi condamnat în 1960 la doi ani de lagăr; în 1966 alcătuieste *Cartea albă a cazului Sineavski-Daniel*, difuzată prin Samizdat, apoi tipărită în 1967 în Occident (a constituit principalul capăt de acuzare în așa-numitul „proces al celor patru“, în care Ghinzburg a fost implicat, alături de Iuri Galanskov, Alexei Dobrovski și Vera Dașkova; și condamnat la 5 ani de lagăr); în 1978 este condamnat la 8 ani de lagăr cu regim sever pentru înființarea la Moscova a grupului Helsinki, menit să urmărească respectarea drepturilor omului; în 1978, împreună cu alți patru deținuți, părăsește URSS, în urma unui schimb cu spioni sovietici prinși pe teritoriul SUA; la moartea sa (survenită în iulie 2002, la Paris), Bukovski, prietenul său apropiat, a afirmat că „experiența militanților pentru drepturile omului trebuie studiată,

de poezie „Sintaxis” și ei pregăteau deja cu sârg editarea unor noi culegeri ca „Fenix”, „Bumerangul”, „Cocktail” și altele cu denumiri tot atât de ciudate. Se străduiau, în afară de asta, să audieze cursurile sovietice oficiale, participau la discuții și acolo luau cuvântul, puneau întrebări și generau, de fapt, o adevărată dispută de idei. Aveau încă din timpuri mai vechi legături vaste cu persoane foarte diferite: oameni de știință, scriitori, artiști plastici. Cercul meu de cunoștințe creștea impetuos. Lecturile din Piața Maiakovski, la Maiak\*\*, cum o numeam, într-adevăr, ca un far, atrăgeau tot ceea ce era mai bun și mai original din ceea ce exista la vremea aceea în țară. Era exact ce-mi și doream de atâta timp.

În urmă cu aproape o sută de ani, tinerii noștri citeau pe nerăsuflăte broșuri socialiste, discutau, la întâlniri, utopiile socialiste și cine, pe atunci, nu-l știa pe Fourier sau Proudhon era considerat un ignorant. Parola noastră era cunoașterea versurilor lui Gumiliov, Pasternak, Mandelștam. Dacă agenții Rusiei țariste studiau tratate socialiste ca să poată pătrunde în mijlocul tineretului, agenții KGB-ului, fără voie, deveneau mari specialiști în poezie.

Era timpul când libertatea de creație, problemele artei și literaturii deveniseră centrale în viața societății și cei mai mari revoluționari s-au dovedit a fi artiștii plastici nonconformiști, poeții – „formaliști” etc. Lucrurile se petreceau astfel nu din inițiativa noastră, ci din vina autorităților, care nu doreau să recunoască libertatea de creație și tuturor încercau să le impună realismul lor socialist. Un fenomen paradoxal în Occident, concomitent: avangardiștii erau aproape toți parcă aleși pe sprânceană, comuniști, iar la noi eram considerați în afara legii. Componenta participanților era foarte pestriță. Erau și unii pe care îi interesa doar arta pură și luptau pentru dreptul artei de a fi pură. Ei se considerau dintotdeauna apolitici, dar ajungeau prin crezul lor chiar în miezul luptei politice, în fruntariile ei. Erau și unii, ca mine, pentru care dreptul artei la independență era doar un pretext, unul din punctele de dezacord, și prezența noastră se explica prin faptul că aici era centrul pasiunilor politice. Erau și altfel de oameni, asemenea autorului unor versuri pe care le-am reținut încă din acea vreme:

---

deoarece reprezintă istoria Rusiei.“

\*\* Maiak = joc de cuvinte în limba rusă, prima jumătate a numelui poetului rus Maiakovski, însemnând și “far”

*„Nu, pistoalele nu le vom descărca noi  
În plin, în coloane verzi ce mărșăluiesc!  
Suntem mult prea poeți, oameni cu nevoi,  
Iar dușmanu-i puternic, forțele lui cresc.*

*Nu, nu în noi va renaște Vandeea  
La momentul stabilit, hotărâtor!  
Noi suntem mai mult adepții ideii,  
Iar bâta-i numai argumentul lor.*

*Nu, pistoalele nu le vom descărca noi!  
Dar în clipe astrale, de pace sau război,  
Epoca a creat, darnic, poeți de soi,  
Iar ei au creat, în neștire, doar soldățoi.”*

Printre oamenii care se învârteau la Maiak erau destui neomarxiști și neocomuniști de toate orientările, dar nu ei dădeau tonul. Tendința aceasta murise, rămăsese de domeniul trecutului. Ea apăruse în anii '50, ca o reacție firească la samavolnicia stalinistă: sprijinindu-se pe tezele clasicilor marxism-leninismului; apelând la ele, oamenii încercau să determine puterea să respecte aceste principii luminoase. Dar autoritățile nu mai luau de mult în seamă principiile afișate pe fațada partinică, ci acționau pe baza propriilor motivații conjuncturale. Iar oamenii, cu cât tindeau mai mult să-și definească aceste principii marxiste indestructibile, cu atât mai mult ajungeau la convingerea că aceste principii nu există, iar ceea ce există duce nemijlocit la Stalin.

Mai târziu rămăseseră și unii care invocau marxismul în mod demagogic, considerând că această



poziție e mai comodă și că nu exista nici un pericol dacă te hotărai să critici puterea, cum s-ar spune, să lupți cu puterea înarmat cu tomurile leniniste. Dar această poziție, cum s-a și dovedit, mai curând întărea dictatura comunistă, în loc s-o slăbească. Cei mai mulți, care, cât de cât, aveau ceva în cap au mers mult mai departe pe calea evoluției lor politice și glasul acestora suna destul de distonant. Popularitatea lui Lenin și a altora a scăzut într-atât, încât critica nu mai suna ca o învinuire, ci aproape ca un elogiu: autoritățile apăreau nu ca niște dogmatici fanatici, ci ca niște oameni pragmatici care neglijau voit doctrina învechită.

Mi se pare că în Occident s-a trecut cu vederea acest moment, considerându-se adesea că mișcarea pentru drepturile omului în URSS este încă una din variantele neomarxismului. Paradoxul constă în faptul că puținii participanți la această mișcare, care, în acțiunile lor de protest, ajung să creadă în mod sincer în socialismul cu față umană, în activitatea practică sunt alături de toți ceilalți. Luptăm cu toții, la urma urmei, pentru o față umană, că de socialism suntem sătui până peste cap!

Deci, într-un fel, printre noi, practic, nici nu mai existau socialiști la vremea aceea. Luptam din răspuțeri pentru libertatea concretă a creației și nu întâmplător, mai apoi, mulți dintre noi s-au contopit în mișcarea pentru drepturile omului: Galanskov, Haustov, Osipov, Edik Kuznețov și mulți alții ne-am cunoscut la Maiak. Sinceagov, viitorul delator în dosarul maiakoviștilor, acela era, într-adevăr, socialist cu față umană.

Recitarea de versuri direct în piața din mijlocul orașului crea o atmosferă cu totul neobișnuită. Mulți dintre recitatori erau autori profesioniști excelenți, alții erau poeți talentați: Șciukin, Kovșin, Mihail Kaplan, Victor Kalughin, Alexandrovski, Șuht și alții. La fiecare lecturare se adunau sute de oameni. Întâlnirile aveau loc de obicei seara, sâmbăta și duminica. Pe mine, și se pare că pe toți ceilalți, m-a impresionat în mod deosebit Anatolii Șciukin. Versurile sale pline de talent, originale, le recita minunat și lucrul acesta era foarte important: nu exista nici un fel de aparatură tehnică, nu aveam microfoane, amplificatoare. El îi fermeca propriu-zis pe oameni când pronunța: „Iar pe îngusta Peninsula Arabică nu a mai rămas, Dumnezeuule, loc liber pentru cimitir...”; în primul moment te vrăjea prin sunetul plăcut al

vocii sale, unda sonoră te cotopea și te subjugă, dar chiar în momentul în care erai dispus să te eliberezi de acest aflux de puritate a versificației, un nou val te inunda și nu te mai lăsa să scapi de șuvoiul subtextului plin de semnificații.

Una dintre creațiile cele mai recitate la Maiak era *Manifestul uman* al lui Galanskov. Îl recita chiar autorul sau amicii noștri, actorii. Până în clipa de față nu-mi dau seama dacă acestea erau cu adevărat versuri bune, deoarece erau prea profund legate de amintirea noastră despre acele timpuri. Noi receptam *Manifestul uman* ca pe o simfonie a răzmeriței, ca pe o chemare la nesupunere:

*„Ies în piață  
Și orașului îi asurzesc urechile  
Cu strigătul meu de disperare...”*

răsunau versurile deasupra pieței Maiakovski, ca și cum, acolo și în acel moment a fost găsit tocmai cuvântul necesar poetului. În versurile sale, Iurka era exact ceea ce simțeam, ceea ce însemna viața noastră însăși:

*„Acesta-s eu,  
Cel ce vă cheamă la adevăr și răsccoală, pe alții nu mai doresc deloc să-i slujesc,  
Rup lanțurile negre, de smoală,  
Plăsmuite din minciuni ce nu mai conțin.”*

Ca și el, noi, toți ceilalți, simțeam cum din această disperare, din revoltă, crește și renaște personalitatea liberă și independentă:

*„Nu-mi trebuie pâinea voastră amestecată cu lacrimi.”*

*Și cad și mă ridic, zbor în semivis, în seminălucire...  
Și simt cum înflorește omenescul în mine.”*

Cu adevărat, acesta era un manifest al omului, iar nu un mărginit manifest politic.

Imaginați-vă că toate acestea erau rostite în centrul Moscovei, sub cerul liber, în chiar acea Moscova unde, cu șapte-opt ani în urmă, pentru asemenea cuvinte, spuse numai în șoaptă, primeai, fără nici o discuție, zece ani de pușcărie. Neavând permisiunea de odinioară de a acționa, autoritățile își ieșeau și mai mult din minți și considerau că nu trebuie să mai îngăduie această libertate: de la prima lectură puneau la cale provocări, îi rețineau pe recitatori și comunicau numele acestora la instituțiile de învățământ, pentru că majoritatea dintre noi eram studenți. În institute au fost luate măsurile de rigoare, în general excluderea din facultate. În realitate măsurile punitive, represaliile împotriva noastră erau organizate de comitetul orășenesc al Comsomolului și de comandamentul său operativ, în fapt de KGB. Periodic băieții noștri erau percheziționați, le erau confiscate culegerile de versuri și alte lucrări literare scoase de Samizdat. Agenții operativi provocau în piață bătăi pentru a ne putea împrăștia, nu ne lăsau să ne apropiem de monument la ora stabilită pentru întâlnirile noastre, făcând cordon în jurul lui. Dar, cu toate acestea, nu puteam fi opriți, mai ales că și mulțimea era totdeauna de partea noastră.

Concomitent, în presa de partid a fost întreprinsă o campanie de defăimare împotriva noastră. Scriau despre noi tot felul de prostii, cel mai des că suntem niște paraziți, că nu ne ocupăm de nimic serios, că nu lucrăm nicăieri. Ultima chestiune era, într-adevăr, o realitate, întrucât, printr-o decizie a KGB-ului, eram excluși din institutele de învățământ și nu ni se dădea nicăieri de lucru. Dar toată această defăimare, practic, ne făcea reclamă și toți oamenii se înghesuiau să ne asculte „la maiaciok”.

În 1961, în luna aprilie, în piață s-a desfășurat o adevărată bătălie. Tocmai avusese loc zborul lui Gagarin, ziua a fost declarată sărbătoare și mulțimi de oameni simpli au invadat străzile. Noi aveam programat pentru această dată un recital de poezie dedicat comemorării morții lui Maiakovski. La ora stabilită, piața era plină până la refuz. Mulți plimbăreți, văzând lume adunată și neștiind ce anume se va

petrece acolo, se apropiau de piață. Părerile noastre erau împărțite: unii considerau că manifestarea noastră literară trebuie amânată, alții, dimpotrivă, că e prea târziu să o amânăm. Într-un sfârșit am hotărât să ne declamăm versurile. Atmosfera devenise extrem de încordată, agenții operativi erau pregătiți să acționeze în orice clipă. Când a început să recite Șciukin, aceștia au dat semnalul și s-au năpustit prin mulțime spre monument.

De obicei, ne străduiam să facem cerc în jurul celor care declamau, ca să nu permitem să aibă loc provocări, în plus, publicul spectator ținea totdeauna cu noi. Și de data aceasta era la fel, numai că agenții erau foarte furioși, pentru că în mulțimea strânsă erau mulți oameni veniți întâmplător și unii erau și turmentați. A început o adevărată luptă corp la corp, celor mai mulți nefiindu-le clar cine anume cu cine se bate, iar unii săreau la bătaie numai din distracție. Cât ai clipi din ochi, piața a devenit un focar: unii se băteau, alții se împingeau cu coatele, să ajungă cât mai aproape de centrul încăierării. Agenții operativi au încasat-o bine, dar au reușit, totuși, să-i bage într-o mașină a miliției pe Șciukin și pe Osipov. Miliția și așa nu se bucura de popularitate în oraș, iar acum apariția ei pentru restabilirea ordinii a provocat o adevărată furie. La un moment dat, m-am temut chiar că mulțimea va răsturna mașina și o va face bucăți, dar până la sfârșit aceasta a reușit să se strecoare prin mulțime. Șciukin s-a ales cu un arest pe cincisprezece zile pentru „recitare de poezii antisovietice”, Osipov – pe zece zile „pentru tulburarea ordinii publice și înjurături indecente”. Ultima chestiune ne-a amuzat grozav, pentru că Osipov era cunoscut ca un adversar ferm al înjurăturilor, al expresiilor frivole și era întotdeauna indignat când auzea înjurându-se în jurul său. Chiar și numai după această întâmplare, puteai să-ți faci o impresie despre cât de neobișnuite erau timpurile. Nesiguranța și instabilitatea conducerii, teama lui Hrușciiov de a face impresie proastă în Occident au blocat mult timp acțiunile organelor represive ale statului. Dar legalitatea și caracterul absolut deschis al manifestărilor noastre îi puneau în încurcătură pe cei de la KGB; ar fi dorit să găsească în spatele nostru o organizație ilegală, care să „ne fi sprijinit” și să ne fi condus din umbră. Timpul trecea, organizația nu era depistată și KGB-ul se pierdea în presupuneri. Totuși nu se încumetau să facă arestări, pentru a nu „speria” mitica organizație.

Știam deja atunci toate aceste detalii, întrucât, datorită vechilor relații, încă de pe timpul conspirației din copilărie, aveam mulți cunoscuți în comitetul orășenesc al Comsomolului și chiar în comandamentul operativ comsomolist, care trebuia, formal, să ne alunge, să ne împrăștie și care lucra mână în mână cu KGB-ul. Prin acești cunoscuți primeam informații destul de exacte cu privire la acțiunile ce se pregăteau împotriva noastră și puteam să avertizez băieții. În genere fie spus, încă de pe atunci, printre salariații Comsomolului erau mulți care simpatizau cu noi.

Dar aveau loc permanent razii și uneori eram reținuți pentru câteva ore. Adesea, reținând pe unul dintre noi, agenții operativi ai Comsomolului ne predau miliției cu procese-verbale fictive, de tulburare a liniștii. Uneori miliția ne pedepsea, mai des însă ne lăsa liberi: nu le plăceau defel milițienii voluntari, cât privește KGB-ul, cu această instituție miliția nu a încetat nici un moment animozitățile.

Când a sosit primăvara, m-am străduit, prin cunoștințele mele, activiști de Comsomol, să obțin pentru băieții noștri un club oficial pe lângă un comitet raional de Comsomol. Clubul ni l-au oferit cu plăcere, dar chiar atunci, pe moment, ne-au și impus anumite limite și control. Prima acțiune a clubului nostru – o expoziție de artă nonconformistă – a fost interzisă, iar clubul nostru și-a întrerupt existența, nereușind de fapt nici să fie propriu-zis deschis.

Atunci, în primăvara aceea, am fost chemat la KGB, la interogatoriu. Până atunci nu atrăsesem în mod deosebit atenția KGB-ului, întrucât la Maiak nu mă produsese niciodată și funcția mea acolo era pur organizatorică. În afara organizării recitalurilor trebuia să asigurăm plecarea din piață, fără peripeții, a recitatorilor. Atât timp cât recitau, aceștia erau păziți în mod firesc de mulțime, dar spre sfârșit trebuia, cu precauție, scoși din mulțime unul câte unul și, neobservat de agenții operativi, trebuiau expediați spre casele lor sau spre un loc lipsit de pericol. Uneori era nevoie ca ei să-și schimbe hainele, căciula etc. chiar acolo, în mijlocul mulțimii, trebuia să alergăm după mașini, să distragem atenția agenților sau să-i reținem pe loc, cât mai mult timp posibil. Aceasta cerea, de fiecare dată, foarte multă inventivitate. Lucrurile se terminau cam așa: mulțimea aștepta să mai fie ceva, dar, cum nici un recitator nu mai apărea, oamenii, nedumeriți se împrăștiau. Atunci survenea misiunea cea mai grea: să dispari tu însuși fără să

atragi atenția. Uneori lucrurile ajungeau până acolo încât erai fugărit, urmărit și numai cu multă dibăcie scăpai și asta doar datorită faptului că am copilărit în acea zonă a orașului și cunoșteam bine toate curțile de trecere și împrejurimile.

Privind lucrurile din afară, era greu să-ți dai seama cine ce face. Și, deși am fost de mai multe ori reținut, numai acum, după isprava cu clubul, mai ales după ce am refuzat clubul, KGB-ul s-a interesat de mine. Desigur, a trezit bănuieli faptul că eu, care nu am fost niciodată comsomolist, am relații atât de vaste la nivelul conducerii Comsomolului, iar la comitetul raional, unde intenționam să deschidem clubul, îmi petreceam zilele și nopțile, fiind prezent aproape la toate ședințele de comitet. Și problema cu clubul era de asemenea neclară: exista aprobarea comitetului orașenesc al comsomolului și a celui raional, noi am cărat la club o mulțime de tablouri de orientare necorespunzătoare și, deși expoziția a fost imediat interzisă, ca fiind o diversiune ideologică, ea a fost vizionată timp de două zile, cu toată interdicția existentă. Iar în alt loc, plănuiserăm să deschidem o tipografie pentru editarea culegerilor noastre de versuri și unele zvonuri au ajuns la KGB. Drept urmare am fost interogat în două rânduri.

Nu aveau întocmit nici un fel de dosar și eu aș fi putut, pur și simplu, să nu discut cu ei. Din păcate, pregătirea mea în privința interogatoriilor era mai mult psihologică decât juridică și la vremea aceea nu cunoșteam ce drepturi legale am. De aceea, în loc să refuz pur și simplu să discut cu ei, am început s-o învârtesc, s-o răsucesc, să joc rolul de patriot sovietic, chiar și în scris m-am prefăcut, considerând că i-am dus de nas, cu multă dibăcie. și fără să implic pe nimeni, fără să numesc pe nimeni, le-am lăsat o impresie absolut falsă despre mine. Ei au considerat, probabil, că sunt un om care accept compromiturile, care lasă să treacă de la mine – o impresie mai proastă despre mine nici că puteam să las la KGB. Mai târziu, mi-am dat seama ce mare rău mi-am făcut mie însumi, adoptând o asemenea poziție.

Evenimentele se precipitau. În aceeași primăvară am fost exclus de la universitate. De fapt, imediat după ce am devenit student și imediat după ce s-a aflat că mi-a fost interzisă pătrunderea în învățământul superior, administrația universității căuta o modalitate să mă exmatriculeze. Din punct de vedere formal, totul era în ordine, nu aveau de ce să se lege. Nu existau nici un fel de ordine scrise care să-mi interzică



studiile. Partidul, ca totdeauna, acționase ilegal, hoțeste, folosindu-se de metode de culise. Astfel, chiar la prima sesiune de examene, din iarnă, am constatat pe neașteptate că nu sunt admis la examene. „Ce se întâmplă?” am întrebat cu uimire. Toate colocviile le dădusem la timp. „Nu știu, mi s-a răspuns la secția de învățământ, este o neînțelegere, veniți mâine.” Dar nici a doua zi nu s-a lămurit nimic, timpul trecea, colegii mei de an au început să dea examene. Eu riscam ca timpul să treacă și să nu-mi dau sesiunea în perioada programată. Pentru acest lucru puteam fi șters din evidență în mod legal. Era evident că aceasta era o găselniță a secției de învățământ, la indicația venită de mai sus.

Din fericire, aveam carnetul de student, pe care nu-l înapoiaseam secției de învățământ. M-am folosit de această greșeală, m-am dus direct la profesori și i-am rugat să mă primească la examen și fără aviz. Am explicat că la secția de învățământ s-au făcut niște încurcături și că, doar dintr-o eroare, nu-mi dau avizul. Ambii profesori, de matematică și de chimie, mă știau bine, acestea au fost disciplinele mele îndrăgite. Văzând că am carnetul de student și că toate colocviile fuseseră susținute, profesorii au fost de acord să mă primească la examene fără aprobare, urmând să o aduc mai târziu. Așa am și procedat. Când secția de învățământ mi-a comunicat că am pierdut sesiunea, eu am deschis carnetul de student și, cu o mare satisfacție, le-am arătat notele obținute la examene. Nu mai aveau ce face și, astfel, semestrul întâi l-am trecut.

Spre sfârșitul semestrului al doilea s-a lucrat cu mai multă precauție, și-au rafinat trucurile și nu mi-au permis să-mi dau nici colocviile. Simțind că de data aceasta nu există posibilitatea să depășesc obstacolele ce mi le puneau în față, am dat chiar eu cerere de retragere din facultate, motivând cu starea proastă a sănătății. O astfel de soluție îmi permitea să mă prezint din nou anul următor. Mi s-a aprobat cererea, dar atunci când am revenit, toamna, pentru reînmatriculare, aceasta mi-a fost refuzată. La serviciul de învățământ pe universitate mi s-a explicat că, împotriva reînmatriculării mele, s-a pronunțat Comsomolul. „Nu știu despre ce este vorba, mi-a spus șeful serviciului de învățământ, duceți-vă acolo și aflați despre ce e vorba. Potrivit rezoluției primite, vi s-a refuzat reînmatricularea ca neavând profilul corespunzător pentru un student sovietic.”

Pe secretara comitetului de Comsomol pe universitate am găsit-o în plină activitate de echipare pentru o excursie turistică. Pe jos erau înșirate corturi, saci de dormit și gamele; se afla în pregătirea unei proxime acțiuni colective. Auzind despre ce este vorba, s-a indignat cumplit de obrăznicia mea: „Ai venit să mai pui și întrebări? Nu ți s-a explicat că ți se interzice să studiezi la institut? Și apoi, nu citești ziarele? Cei de o seamă cu dumneata nu au ce căuta în universitate!”

Într-adevăr, era timpul când Maiak-ul era în plină acțiune de desființare și numele noastre apăreau adesea în diferite ziare, în care eram considerați nici mai mult, nici mai puțin decât dușmani ai poporului. Discuția noastră era în mod vădit un nonsens: când m-am referit la dreptul la învățătură, ea mi-a râs în nas. Din acel moment, în articolele apărute în ziare eram numit „studentul care nu face față studiilor” și „scos din evidențe din cauza rezultatelor slabe la învățătură”. Cu alte cuvinte, eram un prostănac. Chiar și acum, după cincisprezece ani, despre mine tot așa se vorbește.

Sincer vorbind, nu am regretat prea mult cele întâmplate. Era clar că, oricum, nu mă vor lăsa să studiez. Viața în universitate era atât de anostă, de neinteresantă, că îmi provoca numai dezgust. Sistemul de predare se deosebea puțin de cel din școală. Frecvența la cursuri era obligatorie. O mare parte din discipline erau discipline de partid, care mie, ca biofizician, nu-mi erau de nici un folos. Apoi, pregătirea militară și din nou blestemata de educație fizică, pe care n-o puteam suporta. Doar jumătate din obiecte prezentau cât de cât interes, cealaltă jumătate erau pierdere de timp. Atmosfera era aidoma cu cea de cazarmă: frecvența la ore era urmărită de un staroste special numit pentru aceasta și dacă cineva lipsea i se întocmea un raport. Studenții erau în mod absolut lipsiți de drepturi, în special cei din alte orașe și cei care aveau nevoie de burse. Pentru această bursă și pentru un loc la cămin, se pretindea supușenie totală. Mulți dintre ei scriau denunțuri împotriva colegilor pentru a nu fi lipsiți de cămin sau de bursă. Nu exista nici o modalitate de apărare pentru studenți, cum nu există nici acum. Puteai fi scos din evidențele universității pentru cel mai mic fleac, fără nici un fel de explicații, nu-ți rămânea decât să faci memorii la Ministerul Învățământului.

Era mai rău decât în școală, unde cel puțin puteai să-ți mai arăți colții. Deși doream să învăț, nu

consideram o mare pierdere exmatricularea: aceasta nu mai era învățătură, ci un adevărat chin. „La dracul cu ei, mi-am zis, acum tot n-am timp pentru așa ceva. N-am timp de ei!”.

Și, într-adevăr, n-aveam timp de asta. Cineva dintre cunoscuții mei m-a informat că la Maiak se pregătește distrugerea totală. Se primea, în sfârșit, rezoluția de sus, să se termine cu noi prin orice mijloace. Informații despre noi începuseră să se strecoare și în presa occidentală; în octombrie trebuia să aibă loc cel de-al XXII-lea congres al partidului și până în ajunul congresului trebuia să fie liniște totală.

În august a fost arestat Ilia Bakștein. El nu s-a produs niciodată în piață și nu recita versuri. Uneori participa, dacă apăreau dispute, și din acest punct de vedere n-avea de ce să fie arestat. Era aproape tot timpul bolnav, aproape toată copilăria și-a petrecut-o în spital din cauza tuberculozei la coloana vertebrală. Faptul că dintre noi toți a fost ales pentru a fi arestat el, cel mai neputincios, cel mai puțin adaptat la asemenea activitate, care a avut, practic, cel mai puțin de-a face cu lecturile noastre, a arătat că KGB se străduiește să încropească împotriva Maiak-ului un dosar despre astfel de oameni și pe baza lui să ne întrerupă lecturile.

Scos parcă din țâțâni, KGB-ul nu se mai dădea în lături de la nimic. Când s-a apropiat ora începerii activității noastre, au fost trimise în piață mașini care curățau strada de zăpadă și o spulberau peste oamenii strânși în piață. Mașinile se tot roteau în jurul monumentului, nelăsând pe nimeni să se apropie. Noi am fost adunați și amenințați cu represalii.

Într-o seară, destul de târziu, după terminarea lecturilor noastre, mă întorceam acasă. La un moment dat, m-a ajuns din urmă o mașină. Câțiva indivizi m-au băgat cu forța în mașină și aceasta a pornit. Am mers destul de mult, peste o jumătate de oră. M-au dus într-o curte și m-au băgat într-o încăpăre la subsol, un fel de birou. Și până atunci fuseserăm de multe ori reținuți, ne țineau câteva ceasuri, ne interogau, așa că în primul moment n-am fost surprins. Aici, în afara celor ce mă aduseseră, în încăpăre nu mai era nimeni.

Am fost dus într-o cameră mare, fără ferestre și fără nici o mobilă. Nici n-am intrat bine, că agentul din dreapta mea m-a lovit puternic în față. Un altul a încercat să mă lovească în plex și să mă culce la

pământ, dar eu eram deja în gardă și m-am întors cu spatele. Am sărit cu iuțeală în colțul cel mai apropiat al camerei, m-am proptit cu spatele de perete, am încercat să-mi acopăr cu mâinile fața și plexul.

M-au bătut mult timp, vreo patru ore. Unul m-a apucat de păr, m-a tras puternic în jos, încercând să-mi sfărâme fața cu genunchiul. În acest timp, un altul mă lovea cu toată puterea în spate, în zona rinichilor. Mă gândeam numai să rezist, să nu cad jos, că atunci m-ar fi schilodit, lovindu-mă cu picioarele. Nu îmi mai dădeam seama de mine, capul mi se învârtea, respiram cu greutate. Obosind, și-au permis un scurt răgaz, unul dintre ei s-a aplecat, m-a mângâiat pe obraz cu un zâmbet languros. Și din nou au început să mă bată.

Era ora patru dimineața, când m-au îmbrâncit în stradă. „Să nu te mai prindem la Maiakovka, că te omorâm”, mi-au spus. Mijloacele de transport nu circulau și abia m-am târât până acasă.

Era ultima etapă din viața Maiak-ului. Oamenii, aflați mai mult sau mai puțin întâmplător acolo, erau tot mai rari. Dar, între cei rămași pe poziții, apropierea era tot mai trainică. Ne era din ce în ce mai dificil să organizăm lecturile noastre de versuri și chiar informatorul meu era din ce în ce mai ineficient. Chiar dacă reușeam să ținem întrunirea, tot mai greu îi scoteam din piață pe recitatorii noștri în bune condiții și pe neobservate. Mulți dintre ei nu mai locuiau acasă, se ascundeau pe la cunoștințe. Cu toate acestea, consideram de datoria noastră să apărăm și să păstrăm Maiakul.

Fiecare recitare ne lăsa un sentiment greu de descris, de libertate, de sărbătoare; era ceva mistic în aceste declamații făcute în orașul cuprins de tenebrele nopții, cu rare lumini la ferestre și troleibuze întârziate pe traseu. Nu se putea ca acest fapt să treacă neobservat, mai ales de când activitatea noastră încetase să fie o distracție nevinovată. Și chiar acum, după mulți ani, încerc un sentiment de apropiere deosebită, de rudenie așa zice, față de oamenii cu care am apărut Maiakul până la capăt.

În dimineața zilei de 6 octombrie 1961, cu trei zile înainte de congresul al XXII-lea, toți am fost arestați. M-am trezit brusc cu sentimentul că cineva mă privește foarte atent. Într-adevăr, la mine, lângă patul meu, stând în picioare, era căpitanul KGB Nikiforov, acela care îmi ceruse să mă înfățișez la el în

primăvară. Cum a intrat la mine în locuință nu știu. Jos, la intrare, aștepta o mașină, care ne-a dus la Malaia Lubianka.

Cabinete, coridoare, scări, și pretutindeni un continuu du-te-vino de oameni cu hârtii, mape, serviete. Într-un cabinet avea loc un fel de interogatoriu încrucișat, în altul încercau să te sperie făcând aluzie la urmări, în al treilea nu mai erau defel KGB-iști, ci părinți, rude, prieteni de suflet. Oamenii erau zgândăriți cu bancuri, serviți cu ceai. Din nou se aud țipete, se bate cu pumnul în masă. „Încetează să te mai ascunzi după degete, știm totul!” De bătut, nimeni nu e bătut. Nici torturat. Asta, cu siguranță, urmează. Oamenii sunt mutați din cabinetul unui comandant în cabinetul altuia. și pretutindeni este o mare de oameni.

Lucrul cel mai important este să ai răbdare și stăpânire de sine. Știu ei ceva? Ce vor anume? „Iată o coală de hârtie și un toc. Scrie tot ce știi. Ia te uită, ce șmecher ești!. Tot ce știi eu nu încăpea pe acea foiță!”

Treptat, din insistențe și presiuni, țipete și amenințări, se clarifică două lucruri. Primul lucru: îi interesează ce anume știm despre atentatul care se pregătește împotriva lui Hrușciiov. Al doilea – îi interesează hârtia scrisă de mine, pe care am dezbătut-o cu prietenii.

Într-adevăr, cu puțin timp înainte, fusese răspândit zvonul că unul dintre băieții noștri pregătește un atentat împotriva lui Hrușciiov. Era o prostie fără margini, pur și simplu o provocare și am intrat în alertă. După multe chestionări și tatonări, am reușit să aflăm că într-unul din grupuri odată, într-o seară, băieții au discutat problema terorii politice ca mijloc de luptă. A fost o simplă discuție teoretică și nimic mai mult; în plus, toți cei prezenți au condamnat această idee, ca fiind fără sens și periculoasă. Pe toți îi preocupa problema: ce este de făcut dacă apare un nou Stalin? Este justificat sau nu să fie răpus?

Toți au căzut de acord că uciderea lui Stalin nu ar fi dus la schimbări. Partidul ar fi promovat un altul, doar nu duce lipsă de pretendenți. Și de mult timp a devenit clar că, în condițiile sistemului nostru, moartea întâmplătoare a fűhrerului nu atrage după sine schimbări în politică. Mai curând invers: când sunt gata să se producă asemenea schimbări imperioase, intervine un deces enigmatic sau o îmbolnăvire

evidentă. Uciderea lui Hrușciov n-ar aduce nimic mai mult decât înăsprirea represaliilor. Cu toată aversiunea ce o aveam față de el, și pentru noi era clar că aceasta nu era o soluție.

Dar KGB-ul a hotărât să folosească discuția respectivă ca un pretext pentru arestarea tuturor, chiar dacă unii nu fuseseră prezenți la dezbaterile respective. Mai mult, a fost răspândit stăruitor zvonul cu privire la atentatul ce se pregătea. Probabil în felul acesta le era mai ușor să obțină din partea partidului sancționarea prin arestare, precum și alte măsuri radicale pentru lichidarea lecturilor de versuri la Maiak.

O altă problemă a apărut cu totul întâmplător și nu conținea nimic condamabil. Cunoștințele mele, comsomoliști, nu înțelegeau de ce noi, cei de la Maiak, nu vrem să acționăm în cadrul Comsomolului, nu intrăm în Comsomol și nu avem încredere „în democrația lor internă de partid”. Ca să explic acest lucru, la cererea lor, am scris în vreo două pagini de reflecții de ce Comsomolul nu este compatibil cu noi. Principalele puncte ale dezacordului constau în totala lor dependență de partid, spiritul cazon, conducerea prin directive și alte atribute partinice. Dacă ar putea Comsomolul să-și obțină independența, să permită membrilor săi o dezbatere deschisă a problemelor politice și dacă ar acționa ca o forță obștească, atunci, apreciam eu, ar fi fost posibilă colaborarea noastră.

Cunoștințele mele din comitetul raional au dactilografiat aceste reflecții la mașina de scris a comitetului și aveau intenția să organizeze o amplă dezbatere. La rândul meu, le-am propus prietenilor mei de la Maiak dezbaterile lor la una din întâlnirile de la Iura Galanskov\*. Nimeni dintre noi nu considera un astfel de lucru ilegal și când Edik Kuznețov mi-a cerut o copie pentru a o citi mai atent acasă, i-am dat-o cu plăcere.

A reieșit acum că aceste hârtii au fost găsite atunci când s-a făcut percheziție la Edik și el a declarat că le-a primit de la mine. Se înțelege că eu am confirmat fără nici o ezitare afirmația lui. De unde era să știm noi, Edik, Galanskov și alții, care au fost prezenți, că această amărâtă de foiță KGB-ul o botezase

---

\* Galanskov, Iuri Timofeevici (1939-1972) = poet rus, decedat într-un lagăr din Mordovia, autor și redactor de texte literare, apărute în Samizdat; l-a ajutat pe A. Ghinzburg în elaborarea *Cărții albe a cazului Sineavski-Daniel*



pompos *Teze cu privire la declinul Comsomolului* și o va declara drept document antisovietic? Ce, puține hârtii am discutat noi în ultimele luni?

Insistența KGB-ului cu întrebări referitoare la circumstanțele întâlnirilor și discuțiilor noastre mi-a dat de gândit și n-am dat nici un fel de relații. N-am spus nici cine a tipărit aceste *Teze...* pentru a nu da nume noi. Chiar despre fapte evidente referitoare la cunoștințele mele din rândurile multor maiakoviști am dat răspunsuri evazive, făcând trimitere la memoria mea slabă. Aveam totuși o bună pregătire.

M-au ținut toată ziua la Lubianka, interogându-mă continuu, în diferite cabinete. Spre seară m-au dus acasă pentru percheziție. Era clar, aceste *Teze* erau la mine, în sertarul mesei. Nici nu-mi trecuse prin cap să le ascund. Altceva n-au găsit. Percheziția s-a terminat târziu, pe la orele douăsprezece, dar nu am fost arestat și am rămas acasă.

Părinții erau teribil de speriați și cele întâmplate nu puteau să îmbunătățească relațiile mele cu tata, care și așa erau destul de complicate. Nu pot spune că ne dușmăneam, dar exista între noi o anumită răceală neplăcută. În felul lui, era un om cinstit, foarte dăruit temei sale de studiu: soarta satului. S-a născut și a crescut la țară, în regiunea Tambovsk și toată viața a scris despre sat. Credea în colectivizare și aproba deschiaburirea (poate pentru faptul că a participat în tinerețe la acest proces). Lenin era pentru el cea mai mare autoritate, iar tot ce a urmat după sărăcirea și ruina colhozurilor, dragi inimii lui, a atribuit denaturărilor staliniste. Mai târziu ne-am aflat într-o situație asemănătoare în esență: lucrările lui nu mai erau publicate, iar fiecare articol, acceptat pentru tipărire, era pe jumătate cenzurat.

Antipatia noastră era mai curând personală. În genere, era un om dificil, despot. Nu mă iubea prea mult, poate și pentru că nu eram așa cum și-ar fi dorit să fiu. Straniu este tocmai faptul că soarta l-a pedepsit aspru pentru această antipatie, până la moarte: chiar și după ce începuse să locuiască separat de noi, primea cu regularitate avertismente și sancțiuni pe linie de partid pentru faptul că și-a educat „necorespunzător” fiul. Era în permanență chemat undeva, era pus în discuție și sancționat imediat ce nimeream în închisoare sau când presa sovietică avea inițiativa să mă critice din nou. Și asta timp de șaisprezece ani, de la primul meu dosar cu privire la revista școlară.

Și iată, brusc și-a manifestat nu doar demnitatea în fața KGB-ului, dar și disprețul față de această instituție. Chiar în toiul percheziției, în camera unde mă aflam cu mama, el a intrat pe neașteptate și i-a întrebat pe cekiști, cu răutate și bănuitor: „Ce, o să începeți să scotociți la mine?” „Nu, nu, de ce crezi asta?”, au răspuns aceștia în grabă și au plecat destul de repede. El a trântit ușa și din nou s-a închis la el în cameră. Acolo putea sta uneori timp de o săptămână, fără să vorbească cu cineva, dar din când în când ieșea la bucătărie, să mănânce.

Din cea de-a doua zi a început seria interogatoriilor care aveau loc cu regularitate la KGB. Noi toți, interogații, în calitate de martori – Galanskov, Haustov și încă vreo douăzeci de oameni – ne întâlneam după interogatorii, discutam situația respectivă, ne sfătuiam cum ar fi mai bine să răspundem. În esență, nimeni dintre noi n-a mai adăugat nimic la depozițiile făcute în prima zi, cu toate tertipurile folosite de anchetatori.

Atunci, pentru prima dată, am aflat despre situația juridică a martorului. O prelegere întregă pe această temă ne-a ținut-o Alexandr Sergheevici Esenin-Volpin, care, nu cu mult timp înainte de asta, ieșise dintr-o clinică specială din Leningrad. S-a întâmplat să vină odată la Maiakovka, a ascultat, a privit. La această primă întâlnire, mi-a făcut impresia unui om cam ciudat, cu căciula lui de blană roasă, fusese de curând externat dintr-o clinică psihiatrică și toată seara ne-a vorbit despre respectul față de lege. Prelegerea lui ne-a fost totuși de un real ajutor și nici unul dintre noi nu s-a lăsat apoi intimidat și nici n-a trăncănit aiurea.

Dar ziua deschiderii congresului am hotărât s-o stricăm. În ziua de 9 noiembrie, Maiak-ul a susținut o ultimă bătălie: seara am organizat declamări de versuri în toată Moscova. Nu numai la monumentul lui Maiakovski, dar și la monumentul lui Pușkin, la alte monumente din Moscova și chiar la Biblioteca unională „Lenin”. Ultimul loc îl consideram foarte important, iar celelalte - mai curând o manevră de distragere a atenției. Seara, pe porțile Kremlinului au început să iasă delegații de la Congresul al XXII-lea, unii dintre ei băuseră câte ceva pe culoarele din clădire. Văzând o mulțime adunată la bibliotecă, unii s-au apropiat, au ascultat versurile, au aplaudat, iar când s-a încercat împrăștierea noastră, ne-au luat

apărarea. Unul dintre delegați, bine afumat, ne-a luat pe câțiva mai deoparte, ne-a mulțumit cu căldură, asigurându-ne că facem un lucru foarte important și foarte necesar acum. Desigur, imediat am început să ne plângem în fața delegaților că suntem stânjeniți, alungați, hărțuiți și că îndurăm și alte ilegalități, pe care KGB și le permite cu noi. Unii ne-au promis că vor face diligențe ca nimeni să nu se mai atingă de noi. Nu cred să fi făcut ceva, căci aceasta era ultima noastră manifestare. Lecturile au fost oficial interzise și oricine ar fi avut curajul să le continue, s-ar fi trezit în spatele gratiilor.

Din nou presa de partid a făcut să se reverse asupra noastră adevărate torente de calomnii. Despre mine se afirma că sunt „student cu studii neterminate, un student semidoct”, că „am luat-o razna din cauza bunăstării oferite de tatăl meu”. De unde știau ei care erau de fapt adevăratele noastre relații? Pur și simplu, corespondentul a văzut că tata este membru al Uniunii Scriitorilor, iar, în rest, totul era fantezie, improvizații. Aceasta a avut un efect neașteptat asupra tatălui meu, căruia a început să-i fie jenă pentru antipatia față de mine; cu oarecare sfială mi-a cumpărat un costum, cred, primul de când mă știu. Cum se spune, nu există necaz fără să ai și o bucurie.

După patru luni, soarta prietenilor noștri arestați s-a hotărât într-un mod extrem de tragic. Cocoșatul Iliușa Bakștein a fost condamnat la cinci ani de lagăr, iar Kuznețov și Osipov, fiecare la șapte ani de lagăr. Desigur, n-a mai fost vorba despre acel atentat fantasmagoric. Au fost judecați pentru „agitație și propagandă antisovietică”, mai exact pentru Maiakovka, pentru lecturi și dispute, pentru volumele de versuri. Tribunalul moscovit a încercat să-i mai învinuiască și pentru înființarea unei organizații antisovietice, dar și la această învinuire s-a renunțat. Anchetatorii n-au putut nici cel puțin să definească această organizație. Nu s-au îngrijit nici măcar să-i găsească o denumire. Dar Edik a fost incriminat pentru așa-numitele mele *Teze*, iar unul dintre capetele de acuzare suna astfel: „pentru păstrarea și difuzarea de literatură antisovietică”.

Procesul a avut loc, se înțelege, cu ușile închise. Chiar și atunci când s-a citit sentința, s-au străduit să nu permită nimănui accesul în sală. Totuși, zelosul nostru adept al legalității, Alik Volpin, cu codul legii penale deschis în mână, argumenta patetic că sentința, în absolut toate situațiile, se pronunță public. Alik

era prima persoană din viața noastră care ne vorbea cu seriozitate despre legile sovietice. Dar noi râdeam tot timpul de el.

-Tu, Alik, în mod sigur ești sărit de pe fix, îi spuneam noi. Gândește-te numai despre ce vorbești. Oare ce legi pot fi în această țară? Cine se gândește la ele?

-Tocmai asta e rău, că nu se gândește nimeni, răspundea el de obicei, fără să se sinchisească de persiflările noastre.

Totuși, asupra soldaților care escortau deținuții Alik, cu codul său, a făcut în mod neașteptat impresie și băieților li s-a permis să participe la citirea sentinței.

- Vedeți? jubila Volpin. Noi înșine suntem vinovați fiindcă nu pretindem aplicarea legilor.

Noi toți ridicam din umeri. Dacă am fi știut atunci că, într-un asemenea mod absurd, de la caraghiosul Alik Volpin, în mână cu codul său de legi, cu care, întocmai ca o baghetă magică, a deschis ușile tribunalului, începe mișcarea noastră de apărare a drepturilor cetățeanului, mișcarea pentru drepturile omului în Uniunea Sovietică!

Și așa s-a încheiat etapa poetică de trezire treptată a societății noastre. Poeții și recitatorii erau trimiși, într-adevăr, în cel mai veritabil lagăr de concentrare, pentru versurile lor. Erau trimiși nu soldații, complotiștii, ci poeții!

*„Nu, pistoalele nu le vom descărca noi!  
Dar în clipe astrale, de pace sau război,  
Epoca a creat, darnic poeți de soi,  
Iar ei au creat, în neștire, soldățoi.”*

Epoca s-a dovedit a fi ingrată, nici pe poeții săi nu-i putea tolera. Poeților le-a revenit rolul de a fi soldați.

Nu m-am dus la proces, deși figuram pe lista martorilor citați. A rezultat o ineptie destul de rușinoasă. Edik, care luase blestematele mele de *Teze*, pentru a le citi, era condamnat, iar eu, care le-am scris și i le-am dat lui Edik să le citească, eram numai martor. În această situație era o rușine să rămâi în libertate; mai mult, să vii și la proces. Totuși nu m-au uitat deloc și degeaba am suferit. Băieții mi-au relatat că, după citirea sentinței, s-a dat o încheiere, unde s-a menționat că și împotriva mea trebuie deschisă acțiune judecătorească.

Ne vedeam des, la fel ca și odinioară, dar nu ne mai întruneam în piață. Fiecare dintre noi aștepta represaliile și întâlnirile noastre nu mai erau ca odinioară, vesele. Câțiva băieți fuseseră deja băgați în ospicii; nu ne rămânea decât să ne așteptăm rândul. Pentru mine această așteptare era insuportabilă. Plimbându-mă seara prin Moscova, tot încercam să născocesc ceva. Oricum, arestarea era iminentă, n-aveam ce pierde. Cel mai mult mă chinuia neputința. Orice aș fi făcut, nu puteam să-i vin de hac acestei batjocuri. Bătaia aceasta de joc era de nesuportat. Nu reprezentai nimic în fața lor, nu erai decât un gunoi! Numai gândul la cât de rău am fost bătut nu-mi dădea pace, nu mă lăsa să dorm. Dar institutul, dar dispersata mea Maiakovkă, dar infirmul Iliușa, aruncat în închisoare, așa cocoșat cum era!... Din toate părțile, în continuare, nu auzai decât minciuni deșănțate, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Asta încă crea o stare de surescitare maximă. Într-un târziu, negăsind nimic altceva mai bun de făcut, am organizat o expoziție cu lucrările a doi cunoscuți de-ai mei, pictori nonconformiști, într-o locuință particulară. Expoziția a avut succes, a venit multă lume. Pentru un timp, mi-am amintit de vremurile noastre trecute: expoziția s-a dovedit a fi un fel de demonstrație împotriva conducerii de partid în artă. Dar KGB-ul nu dormea. Într-o zi au venit trei inși la vernisaj, au privit tablourile în tăcere timp îndelungat, și tot în tăcere au plecat. După aceea, l-au chemat la ei pe proprietarul apartamentului, l-au amenințat că își va pierde serviciul, că-i vor confisca locuința și n-a lipsit mult să-l bage și la închisoare. Expoziția a durat mai mult de zece zile. Așteptam să fiu arestat de la o zi la alta, KGB-ul mă urmărea cu nerușinare, aproape fără să se mai ascundă.

M-a apucat furia: de ce, propriu-zis, trebuie să aștept umil acest arest, de ce să le permit să mă

înghită ca pe un iepure fricos? Nu le voi sta oare în gât? Și m-am rupt pe neașteptate de urmăritori, tocmai atunci când ei se așteptau mai puțin și am șters-o din Moscova. Ei mă așteptau la gura unui pasaj de trecere, iar eu eram deja în tren. Zăngăneau sacadat roțile trenului, treceam pe lângă niște crânguri cam golașe, pe lângă sate sărăcăcioase și, spre dimineață, trezindu-mă undeva la o întretăiere de drumuri, ascultam cu plăcere cum se întreceau, paradoxal în tăcerea din jur, șuierăturile locomotivelor, cum se cuplau eșaloanele trenurilor.

Și iată, căutându-și cadența pe șine, a trecut pe alături locomotiva noastră și a șuierat înfundat, undeva în față, parcă ar fi căscat. și a pornit din loc vagonul în care mă aflam și din nou eram în mers; trenul mergea, mergea tot înainte, spre Siberia... Moscova cea sufocată de fum și de căldură, unde fiecare fereastră îți privește suspicios în spate, a rămas în urmă, a rămas în trecut. Să mă mai caute și acum cekıştii, pe o șesime din planetă!...

În Novosibirsk, prin cunoștințe, am fost angajat ușor într-o expediție geologică și peste o săptămână nu auzeam decât zgomotul zdruncinăturilor făcut de roți pe drumul pe care mi-l croiam cu greu spre răsărit, prin taiga. Tomsk, Krasnoiarsk, Irkutsk, Baikal, Cita... Zece mii de kilometri pe roți. Seara, în jurul focului, beam ceai dintr-un ceainic afumat și cântam, povesteam. Impresii noi, chipuri noi, nici o autoritate deasupra ta. În taiga, tu, cetățean liber, n-ai nici un stăpân deasupra ta; acolo stăpân e doar Moș Martin. și numai uneori, trecând printr-un cătun, vezi sărăcia și lipsa de speranță, pretutindeni unde există viață sovietică. Iar mai departe, din nou taigaua, drumuri de nestrăbătut, puzderie de țânțari, ca norii de praf, să-ți dai duhul, nu alta.

Și, pe neașteptate, de la Irkutsk la Baikal, o șosea admirabil asfaltată, aproape o sută de kilometri, și toate sătucurile de-a lungul șoselei erau așa de țanțoșe, de curățate și atrăgător vopsite, că păreau niște ouă încondeiate de Paști. La capătul șoselei erau două vile luxoase, alei, teren de golf. Ce minune e asta? Cum au apărut? Explicația era simplă: aici urmau să vină în anul 1960 Eisenhower și Nikita. Dar acțiunea s-a blocat și au rămas aceste două vile ca un monument în cinstea prieteniei sovieto-americane, o așchie a Americii în mijlocul taigalei de nestrăbătut, sovietice.



Undeva, dincolo de Baikal, o altă minune: o șosea de marmură. și aici explicația este simplă: în apropiere se află o carieră de marmură, dar n-au cum s-o transporte. Doar n-are să se prăpădească o asemenea bogăție! Măcar drumul să fie pavat cu un strat de marmură, ca să nu patineze mașinile în glod. În alt loc, din nou pietrișul de pe drum le-a atras atenția geologilor mei. S-au dat jos, au început să ciocănească cu pioleții și și-au exprimat uimirea: zăcământ de zinc. Mai departe, după doi kilometri, un zăcământ de plumb. Ne-am lămurit că alături se află două combinate: unul extrage plumb, celălalt – zinc. Dar se subordonează unor direcții diferite, se află în raioane diferite și de aceea se aruncă, chipurile, în steril, minereu de zinc de către un combinat, iar de către celălalt – minereu de plumb.

Mai departe, din nou taiga și mlaștini, nici tractoarele nu pot trece, se împotmolesc. Puținele sate întâlnite în cale sunt atât de inospitaliere, încât nici nu-ți vine să te oprești în ele. Izbe din bușteni, acoperiți cu scânduri. În bătaia vântului și a ploilor capătă o culoare cenușie, neprimitoare. Siberienii sunt oameni sumbri, urmași ai ocnașilor pe viață care au trudit aici. Privesc încruntați, neîncrezători, răspund cu reținere, fără plăcere.

Am rămas într-un rând să înoptăm în sat, la un mujic. În izbă era o sărăcie lucie. Pe lavițe dormeau șase copii. Aveau o singură pereche de cizme pentru toți șase, când trebuiau să iasă afară iarna. „Cum trăiești așa?”, l-am întrebat pe mujic. „Trăiesc, ce să fac...” Ne-am uitat unul la altul și i-am lăsat jumătate din conservele noastre – ne vom descurca cumva cu vânatul și pescuitul.

Se zice că, în urmă cu vreo doi ani, niște topografi au remarcat din elicopter un sat necunoscut de nimeni până atunci. Locuiau acolo niște ortodocși de rit vechi; de la începutul secolului și până atunci nu comunicaseră cu nimeni. Fericiți oameni, n-au știut ce-i aia revoluție, n-au aflat nici de războiul mondial, nici de colhozuri. Satul era bogat, cu mulți locuitori, astfel de sate nici nu mai întâlnești azi. După ce s-a aflat de ei li s-au povestit o sumedenie de lucruri noi, au fost atrași la o viață nouă. Și, urmarea firească, au fost băgați în colhoz și toată viața lor înstărită, liberă, s-a dus pe apa sâmbetei.

Cu cât mergeam mai departe spre răsărit, cu atât înțelegeam mai bine că nu e prea complicat să te ascunzi de KGB. Dar încearcă numai să te ascunzi de viața sovietică! Pretutindeni era același lucru,

aceeași viață, pe care o știam așa de bine, numai că era mai cenușie decât la Moscova.

Se întuneca deja când am ajuns la granița chineză. Stranie senzație, granița. Aici, pe această parte, stepele, curganele sunt ale noastre; de partea cealaltă, dincolo de Arguni, sunt ale chinezilor. Hotarul trecea de-a lungul râului Arguni și nu existau nici un fel de delimitări vizibile: nici tu stâlpi, nici tu sârmă ghimpată!

Practic, granița nu era păzită. Numai așa, la vreo cinci-șase kilometri distanță unul de altul, erau pichete formate dintr-un ofițer și câțiva soldați, și ăștia mai tot timpul beți. Pe partea chineză, nici măcar atâta lucru nu era. La pichetul unde ne-am oprit ne-au avertizat să nu facem foc mare, să nu înotăm spre malul celălalt și să nu tragem cu arma în direcția aceea. Mă simțeam cam neliniștit, niciodată până acum nu m-am aflat așa departe de casă. Mi se părea totul străin: alte stele, necunoscute, pe bolta cerului, florile prea mari în stepa aceasta, conturul munților pe partea chineză părea cu totul străin. Nu era o graniță ca atare, și totuși exista. E suficient să traversezi înot Arguni, cel mult șaptezeci-optzeci de metri, că te și afli în altă lume, cu alte orânduiele. Nimeni nu mă va mâna de la spate, nu va încerca să pună mâna pe mine, să mă bage la zdup. Oare așa să fie? Chiar așa se deosebesc de noi? Și m-am gândit ce des facem noi haz de străini, că nu ne înțeleg țara, că iau de bună toată „fățuiala“ noastră, garnisită cu lozinci și adunări. E amuzant să citești toate reflecțiile acestora despre fanatismul nostru, despre dorința sinceră de a construi socialismul. Dar suntem oare noi mai buni atunci când emitem judecăți despre China? Oare poate cineva, în mod serios, să spună că e atras de ideea de comunitate, de salturi, de campanii de masă pentru prinderea și distrugerea vrăbiilor și a muștelor? Poți îndura forțat un an, trei ani, hai să zicem cinci, dar nicidecum toată viața!

Poate chiar e interesant, așa, din curiozitate, să alergi după vrăbii și muște, să lipești datzâbao\*, dacă după aceea te poți întoarce la viața normală, la oamenii normali, cu judecată. Dar nu te lasă. Tocmai asta

---

\* Datzâbao = un fel de gazetă de perete, care a avut o largă răspândire în China, începând cu cea de-a doua jumătate a deceniului al 6-lea al secolului trecut; textele, de regulă, cu caracter politico-propagandistic, se scriau pe coli mari de hârtie sau carton și se afixau pe străzi și în alte locuri publice.

e buba cu socialismul, poți începe, dar nu te lasă să termini. Deja nu-ți mai aparții, iar ei pretind că știu mai bine ce este bine pentru tine și ce nu. Nu-ți mai rămâne decât să înveți toată viața citate din Mao Tzedun.

Este târziu, toți s-au culcat. Focul meu s-au întetit, în lumina flăcărilor se disting umbre roșii, sărind pe malul chinez. Sunt deja în China. Dar n-are cine să-i oprească: grănicerii dorm, desigur, așa beți cum sunt. Eu, de unul singur, mă aflu în cel mai îndepărtat colț din țară și numai moliile și fluturii de noapte, ca din curiozitate, se apropie de foc pentru a cădea în aceeași clipă arși, pocnind ușor, ca și cum ar fi fost picături de ploaie. Unda clipește încet, lovindu-se indiferentă când de un mal, când de celălalt. Și totuși granița parcă nici nu există. Era dis-de-dimineată, abia se crăpa de ziuă, când noi ne luam micul dejun, pe partea opusă trecea un chinez călare, mânând din urmă câțiva cai. Ajungând în dreptul nostru, scoate căciula și zice rusește: „Zdrasiti!” și noi îi răspundem de peste râu: „Zdravstvuite”. „Ho-o-o, mama ta de...!”, țipă el la cai, gonindu-i mai departe.

Toamna m-am întors la Moscova cu inima grea, știind că mă vor aresta. Dar ce puteam face? Nu te poți ascunde toată viața. Și așa, aproape jumătate de an, am hoinărit prin Siberia. Nu aveam unde să fug: cât este țara asta de mare, nu exista loc pentru mine. Mă gândeam că situația asta chiar le convine. Poate că nici nu m-au căutat cine știe ce! La urma urmei, ce diferență este dacă mă aflu la închisoare sau mă ascund undeva în Siberia? Și într-un caz, și în celălalt nu-i incomodez, important e să fiu cât mai departe de ei.

Am început din nou să hoinăresc prin Moscova, pe străduțe întortocheate, să „dialoghez” cu vechile edificii arhitecturale de pe strada Arbat. Toamna, când pomii îngălbenesc și vântul poartă pe caldarâm frunzele lor încrețite, iar din toate curțile și de pe toate bulevardele unde aceste frunze sunt măturate și arse plutește un iz amărui; iarna, când chiciura dă contur fiecărei cornișe, fiecărui gard din fier forjat; sau primăvara, când fiecare cornișă face franjuri din țurțuri și toate zgomotele se ogoiesc – aceste clădiri sunt singurii mei prieteni. Fiecare casă își are personalitatea sa irepetabilă, istoria sa. Edificiile poartă în

ele, parcă, însemnele unei vieți dispărute, iar eu știam absolut totul despre foștii lor locatari, stăpânii acestor case. Sculptura frontonului, formatul ferestrelor, creștăturile în lemn de la uși, ornamentele aplicate pe zid, dantelăria verandelor și a gardurilor din fier forjat, toate îmi istoriseau tainele acestor familii de mult dispărute, istoriile lor, care numai în liniștea tihnită a secolului trecut puteau fi considerate tragedii. Și eu le ascultam cu îngăduință, răsând în sinea mea de naivitatea dramelor pe care le trăiseră. Fericiții! Oricât ai zice că te-ai pregătit sufletește să primești arestul, totdeauna el cade ca trăsnetul pe capul omului! Am fost arestat la șapte luni după ce m-am întors la Moscova, atunci când încetasem să mă mai aștept la asta. Prin intermediul unui amic, am cunoscut-o pe soția unui corespondent american, am fost la ea în vizită și acolo am văzut, pe o etajeră, cartea lui Djilas\* *Noua clasă*. Auzisem de mult despre această carte, dar n-am avut ocazia să o citesc. Văzându-mi privirea lacomă, soția corespondentului mi-a făcut semne să nu vorbesc nimic cu voce tare, pare-se că totul este ascultat. A luat cartea de pe etajeră și mi-a întins-o. Vorbind despre tot felul de fleacuri, m-a lăsat să înțeleg că trebuie să înapoiez cartea ziua următoare. Am mai stat o jumătate de oră și am plecat.

Era o prostie să o citesc pe diagonală, sărind peste pagini, ca să o pot înapoia la termenul stabilit. Am decis să fac fotocopii și apoi, în liniște, să o citesc pe îndelete. Așa am și făcut: am fotocopiat cartea, i-am înapoiat-o stăpânei și în tăcere am început să dezvolt filmul. Seara, ca un trăsnet mi-a căzut pe cap KGB-ul. Același căpitan Nikiforov și încă patru persoane. Evident, nu apucasem să ascund nimic: lucrarea nu era terminată, mai aveam de copiat câteva pagini de carte. Ei n-au căutat nimic altceva – părea că știau exact pentru ce au venit. Așa cum se obișnuiește, am asigurat-o pe mama că îmi vor da repede drumul și că sunt luat numai pentru a discuta cu șeful lor. Mă obișnuisem demult cu ideea că voi fi arestat și aveam emoții numai în privința mamei: cum va primi ea toate astea. Mă străduiam eu însumi să o conving că mă întorc repede și chiar mă grăbeam să plec, luând un aer așa de liniștit, că am reușit să o sperii pe mama și mai abitir. Mașina ne aștepta jos de mult și m-au dus direct la Lubyanka, m-au închis într-o celulă. Îmi amintesc, ca și acum, era celula numărul 102, o încăpere mică, chiar sub acoperișul

---

\* Djilas Milovan = politolog, vestit lider iugoslav postbelic, apoi denunțator al regimului totalitar de tip sovietic

clădirii; tavanul, în pantă spre fereastră, ajungea până la înălțimea mea. Înăuntru erau un pat, o noptieră și tineta. Ușa era așa de îngustă, încât nu avea nici „troacă”; când îmi aduceau mâncarea trebuia să deschidă ușa. Mișcarea de înviorare se făcea pe acoperiș, la etajul șase, unde eram duși cu liftul. Curțile interioare, asemănătoare unor fântâni adânci, aveau pereții acoperiți cu plăci de metal, iar sus, spre exterior, era montată sârmă ghimpată. Fereastra în celulă era la nivelul pieptului și în partea superioară se deschidea foarte puțin. Nu se putea vedea nimic afară. Se auzea doar cum jos se schimba garda: „Obiectivele de supraveghere sunt ferestrele izolatorului cu condamnați și ușa numărul doi. Am predat paza. Am preluat paza”. Cât ar părea de straniu, dar în prima noapte am dormit profund. Neobișnuit era faptul să dorm fără cearceaf, direct sub pătură, care mă înțepa. Neobișnuit era să dorm cu lumina aprinsă și eu, probabil ca toți novicii în prima noapte de carceră, am bătut în ușă și am rugat să se stingă lumina. Mi s-a răspuns de după ușă că acest lucru nu se admite. În a patra zi am fost dus la generalul Svetlicinîi, comandantul de atunci al GB\*, o vilă cochetă, fosta casă a contelui Rostopcin – comandantul orașului Moscova din timpul războiului cu Napoleon\*\*. Vila era unită cu direcția KGB printr-un culoar special, închis. Tavanele erau înalte, cu ornamente aplicate, podelele erau din parchet, pretutindeni covoare, uși înalte sculptate; dintr-un cabinet într-altul intră și ies tot felul de indivizi. După patru zile petrecute în carcera mea, aproape că am fost orbit de grandoarea de aici. Părea că de undeva vor apărea, discutând ceremonios, doamne îmbrăcate în crinolone și domni cu peruci pudrate.

Generalul, un om scund cu un cap imens, întocmai ca piticul-pocitanie din basme, stătea la o masă înaltă. Încă două persoane – comandantul secției de cercetări penale, colonelul Ivanov și anchetatorul care se ocupa de cazul meu, căpitanul Mihailov – ședeau de o parte și de alta a mesei, toți trei îmbrăcați civil. Interogatoriul nu a durat mult și, pentru că am refuzat cu obstinație să răspund la întrebări, generalul a trecut direct la fapte. Ridicând sus, deasupra mesei, ordinul de arest, mi-a spus răspicat:

- Nu vrei să spui de la cine ai luat cartea și cine te-a ajutat, semnez ordinul și ai de stat, nu glumă.

---

\* GB = Gosudarstvennaia Bezopasnost, adică Securitatea de Stat

\*\* Războiul purtat de Napoleon cu rușii, în 1812

Dacă spui, pleci imediat acasă.

Interesant este faptul că mulți oameni, ieșind din acest cabinet aurit, au devenit peste noapte diplomați, scriitori, academicieni, că se pot produce și manifesta pe arena internațională, că își permit să-și crească copiii în spiritul moralității și vorbesc despre sentimentul datoriei. Oameni serioși și stimabili, doamne în crinoline și domni cu peruci pudrate, nu-i așa?

Numai acea pocitanie de pitic rău cunoaște secretul succeselor lor. Era suficient să-ți pui semnătura sau o cruce în locul acesteia, sau să-și apeși degetul, ca în cele mai de seamă tradiții ale evului mediu! Ce-i așa mare nenorocire? El doar încuie hârțiile semnate într-un seif.

Mult mai târziu am aflat că ei știau perfect de la cine luasem cartea. Pe ei nu-i interesau nicidecum depozitiile mele, ei planificaseră să facă din mine un informator, asta au urmărit arestându-mă. De vină a fost prima mea discuție la KGB, în primăvara anului 1961, când, așa cum fusesem învățat, am răspuns evaziv, m-am dat mare patriot sovietic și când, numai din naivitate, am considerat că i-am dus de nas. Atunci, probabil, în dosarul meu au făcut însemnarea corespunzătoare și, din același motiv, nu m-au închis odată cu băieții, toamna, când au avut loc arestările și nici acum nu aveau de gând să o facă.

Dar acum cu siguranță le-a fost suficientă o privire asupra-mi pentru a înțelege ce greșală au făcut mai înainte. Eram atât de plin de ură, că dădeam pe din afară, așa că întrebările ce mi le puneau erau doar o formalitate. Nu-mi amintesc exact ce i-am răspuns generalului, ceva extrem de jignitor, referitor la activitatea lor pe timpul lui Stalin. și, în lipsa unor mijloace mult mai eficiente de atac, m-am exprimat într-un asemenea limbaj injurios, încât el a clătinat doar din cap și a semnat ordinul. Îmi amintesc că, odată întors în carceră, am fost foarte mulțumit de mine. O ocazie unică, un general KGB în carne și oase, iar eu... Câte aș fi putut să-i spun, să mă țină minte toată viața! Vreo trei zile am tot derulat scena și într-atât mi-am intrat în rol, încât atunci când am fost chemat de anchetator la interogatoriu, i-am dat cea mai bună variantă. Cu toate acestea, când m-am întors în carceră, eram din nou nemulțumit de mine.

Aproximativ după o lună, am fost transferat la Lefortovo. În afara cazuisticii legate de Maiakovska, eram învinuit de „deținerea și pregătirea, în scopul difuzării, de literatură antisovietică” – două fotocopii,



și acelea parțiale, ale cărții lui Djilas. Prezența înscrisului „în scopul difuzării” decurgea din faptul că eu m-am străduit să fac două serii de fotocopii și nu una singură. Am refuzat categoric să vorbesc cu ei și pe toată perioada interogatoriilor am semnat doar un singur proces-verbal, cu privire la atitudinea mea față de puterea sovietică și KGB. Am adăugat faptul că nu le-am cerut acordul cu privire la ce anume cărți să citească și ce nu. După aceea, oricât de mult au țipat la mine și au bătut cu pumnul în masă, n-am mai semnat nimic. Mi-au arătat niște procese-verbale fictive, care ar fi fost, zice-se, niște denunțuri împotriva mea, m-au amenințat că mă vor ține până îmi vor putrezi oasele, că mă vor trimite unde și-a înțărcat mutul iapa, dar nimic nu m-a făcut să vorbesc. Este adevărat că nu m-au bătut, dar nici aceasta nu ar fi schimbat lucrurile, eram prea înrăit.

„Nu-i nimic, gândeam în sinea mea. Dați-mi numai răgazul s-o lungesc până la proces. Acolo o să dau totul pe față. Veți regreta că v-ați legat de mine”.

La interogatorii nu m-au mai chemat, nu-și aveau rostul. „Înțelegi – îmi spunea într-un târziu, anchetatorul, îmi pare rău că lucrurile nu merg, ca să zic așa, întocmai cum îmi pare rău pictorului că nu-i reușește tabloul.”

*Mi se părea că toată viața mi-am petrecut-o în Lefortovo. Așteptam și imediat visam că sunt liber, că sunt acasă. Mă trezeam – aceiași pereți de la Lefortovo. Toate începuturile și speranțele, toate dezghețurile și înghețurile se încheiau în celula de la Lefortovo și începeau aici. Aproximativ la fiecare trei ani, exact ca bătaia unei pendule de ceasornic, eram aruncat aici: în '63, în '67, în '71, în '73 și, iată, acum, în '76. Toată povestea mea consta în prinderea ursului cu butucul. Mă aduceau aici din viața liberă imediat după arest, eram cald-călduț, plin de impresii. Aici, de fiecare dată, trăgeam concluziile, nopțile mă chinuiam că nici de data asta n-am reușit să fac ce mi-am propus, îmi aminteam copilăria, îmi completam somnul după viața furibundă trăită în „libertate”. Aici am văzut ultima speță, cea mai de jos treaptă a mârșăviei umane și cea mai înverșunată onestitate, cinstea. Aici mi-am construit castelul, punându-i fundamentul. Aici m-au adus în 1973 din Vladimir, slăbit și epuizat, aproape înnebunit și sperând că mă vor face să mă căiesc, să mă*

dezic.

*Comandantul închisorii, colonelul Petrenko, venea seara la mine, puțin afumat, ca la un amic vechi.*

*„Ei, ce spui, mă întreba, ai fost la toate închisorile și ai văzut și lagărele, poți face comparație? Spune-le cum îi hrănesc pe cei de aici!” Auzindu-i lăudăroșenia cu bucătăria lefortoviană, zâmbeam fără voie. „Știi ce, îmi zicea el, îmi doresc să te iau de mână și să te duc prin toate celulele, ca să le spui asta tuturor. Nu de alta, dar acum am pe aici niște procurori care au luat mită. Aseară au mâncat șaşlâc à la „karski” și au strâmbat din nas, iar azi nu vor să mănânce cașă de ovăz, se plâng, nu alta. Ce mai timpuri trăiește și închisoarea Lefortovo! Iată, zice comandantul, împungând cu degetul în pieptul unui gardian șef de bloc cu privirea întunecată, ce-și îndrepta ținuta la apropierea comandantului închisorii: ăsta își mai amintește ce se petrecea aici odinioară. Acum e cu totul altceva!”*

*Într-adevăr, pe timpul lui Stalin, Lefortovo era o închisoare unde se practica tortura. „Ce, vrei să ajungi la Lefortovo?”, întreba dușmănos anchetatorul care efectua cercetările pe arestatul ce opunea rezistență, iar acestuia i se strângea inima; orice altceva, numai să nu ajungă la Lefortovo! Aici, în subsolurile închisorii, a fost omorât Ejov și pentru o vreme au fost întrerupte torturile, dar numai pentru un timp.*

*Aici, la Lefortovo, se dorea un singur lucru de la arestați: recunoașterea vinei aduse. și nu era întâmplător că înșiși pereții acestei închisori erau îmbibați de căință. Se plâng, se perpelesc cei arestați, nu pot adormi: închisoarea le amintește de tot ceea ce era mai infam în viața lor. și eu mă căiam la Lefortovo, dar nu pentru că fusesem arestat, nu mă căiam așa cum își doreau cei ce efectuau cercetările și nicidecum în fața lor. Mă căiam de cu totul altceva, ceva ce îmi venea mereu în minte și pentru care îmi făceam reproșuri. Pentru prima dată, în 1963, nu știu de ce, mi-am amintit de iepurele pe care l-am omorât în Siberia, în timpul expediției. Era noapte, mașina cobora de pe o înălțime, în pantă accentuată. Abia trecuse ploaia, drumul se înmuiase, îmbibat de apă. Pe neașteptate, din lateral a țâșnit un iepure. A alergat vreo zece metri în lumina farurilor și s-a oprit în mijlocul drumului, s-a ghemuit și și-a acoperit capul cu labele, ca și cum și-ar fi ferit vederea, tremurând de frică. „Așa! Calcă-l, nu-l lăsa să scape! Calcă-l!, strigam în cor. Vom avea la cină friptură de iepure”. și în următoarea secundă s-a auzit cum s-a lovit ceva de mașină. După*

*ce am coborât panta, ne-am întors după iepure. Curând iepurele fierbea într-o găleată. Băieții râdeau de mine că nu puteam să mănânc. Nu știu de ce, dar deodată am înțeles că ceva se va schimba în viața mea. Înainte scăpam nepedepsit, acum așa ceva nu se va mai întâmpla.*

*Din cauza acestui iepure, pare-se, mă aflam în închisoarea Lefortovo, pentru că mi-l aminteam tot mai des și nici un fel de justificări nu-mi erau de folos. Nu l-am omorât eu, panta era foarte înclinată, lunecoasă după ploaie, era imposibil să frânezi mașina. Dar eu îi dorisem moartea: chiar dacă numai o clipă m-am gândit astfel, era de-ajuns. S-a întâmplat după aceea, la vânătoare, să omor păsări și iepuri, de asemenea, dar niciodată nu mi-am amintit de respectivele scene.*

*Închisoarea Lefortovo avea forma literei K, avea plase metalice în loc de despărțituri între etaje, așa încât gardianul șef de bloc, de la masa sa din centru, putea să-i vadă în permanență pe toți ceilalți, toate coridoarele, plescăitul din gură al supraveghetorilor, ca semnal convențional când conduceau un deținut – toate acestea m-au lăsat perplex prima oară când le-am văzut.*

*Regimul din închisoare pe timpul acela nu era ca acum. Celor aflați în anchetă nu li se permitea să aibă nici creioane, nici hârtie, nu li se dădeau ziare. Nici un calendar, cel puțin, nu exista în celulă și socoteala scurgerii timpului, a zilelor, era ținută foarte original. În celulă, pe pereți, atârnav Programul de ordine interioară în locurile de detenție ale KGB. Cuvântul „program” era întipărit cu majuscule, sus, chiar sub sforicica de care era atârnat afișul. Cuvântul acesta ne servea drept calendar. Avea exact 7 litere și dacă atârnav pe sforicica respectivă o fâșiută de hârtie și o deplasai în fiecare zi astfel încât să acopere o literă, se puteau socoti zilele săptămânii. P- luni, R- marți, O- miercuri... Cel mai greu era că nu permiteau somnul ziua. Se suna deșteptarea la ora șase dimineața și ziua întreagă trebuia să stai pe taburet. Era suficient să ațipești puțin că imediat îți bătea în ușă gardianul: „Nu dormiți! E interzis dormitul!”.*

*Acum nu mai este așa. Treptat regimul sever s-a mai atenuat. Din anul 1965 au început să distribuie în închisoare ziarul Pravda. Din '67 poți să te întinzi ziua în pat, pentru odihnă. În fiecare celulă există calendar. Creioane și carnețele de însemnări se vând liber deținuților la un mic chioșc din închisoare. Începând cu 1970 e un adevărat răsfăț: în fiecare lună ai dreptul la un pachet de acasă, în greutate de cinci*

*kilograme. Acum, în închisoarea unde se fac anchete, poți sta de plăcere, este permis chiar să te razi de două ori pe săptămână.*

*Înainte, în închisoare era un bărbier, un fost plutonier, pe nume Iașka, nimeni nu-i zicea altfel, deși era trecut de cincizeci de ani. Era un tip slab, mereu cherchelit sau în stare de mahmureală, care avea o tolbă întreagă de anecdote. Se repezea în celulă cu nelipsitul său geamantan, își așeza instrumentarul, glumea din mers și tot atât de impetuos începea să ne radă. Ușor de zis să bărbierești o întreagă închisoare; ca să reușești trebuia să te și descurci. Discuțiile cu el se învârteau întotdeauna în jurul a două teme: bețiile (aici el era un mare expert și aducea cu sine ultimele noutăți din acest domeniu) și Stalin. Cândva, în tinerețea sa, Iașka a fost în garda lui Stalin, avea chiar o diplomă de mulțumire pe numele său, ceea ce-l făcea să vorbească cu recunoștință despre acesta și să-l numească Tătucul. Ulterior, mult mai târziu, când li s-a permis deținuților să dețină aparate de ras, Iașka nu ne mai bărbiera, ne aducea doar aparatele de ras, iar apoi le strângea. și deși stătea mai puțin în fiecare celulă, nu scăpa prilejul să flecărească. Cu toate că era extrem de comunicativ, era totuși un om foarte precaut și niciodată nu-l lua gura pe dinainte. Iar dacă în celulă era vreun ciripitor, atunci era destul de reținut. După felul cum se purta Iașka, aproape fără greș se putea spune cine era vecinul de celulă. Interesant, oare Iașka mai lucrează sau a ieșit la pensie? Ar fi trebuit să văd cum se poartă în prezența vecinilor mei.*

Atunci, în 1963, cum se obișnuia, m-au repartizat în celulă cu un ciripitor, un oarecare Alexandr Sinis. Era un tânăr de vreo douăzeci și cinci de ani, destul de libertin; primise opt ani de detenție pentru afaceri cu valută. Despre el apăruse chiar un foileton într-un ziar și acum el arăta tuturor acest foileton, pentru mai multă credibilitate. M-a abordat din toate părțile, doar-doar îmi va găsi o breșă; oricum, zice-se, ei știi totul și este mai bine să te destăinuiești, să capeți mai puțin. Câte ceva despre ciripitor știam de la Volpin și de la alți băieți, de aceea lui Sinis îi serveam de fiecare dată brașoave. Și de fiecare dată când se întorcea de la apel unde, probabil, era serios admonestat pentru nereușită, găsea un nou truc pentru a mă provoca la sinceritate. În sfârșit, ne-a spus că-l vor transfera la Krasnaia Presnia și acolo îi

vor permite o întrevvedere cu soția. Ne-a spus o mulțime de amănunte, cât de liber este totul la Presnia, ce rânduieli sunt acolo și cât de simplu va fi ca în timpul întrevederii cu soția lui să transmită orice rugămintă din partea mea. Văzând că nimic din toate acestea nu mă tentează, mi-a propus direct să scriu băieților care sunt liberi câteva rânduri. I-am dat o adresă inexistentă și el a plecat glonț.

Acum, toate trucurile lui îmi par primitive, copilărești, dar atunci m-au derutat. Dacă băiatul ăsta are, într-adevăr, un caracter diferit, îi place să ți se bage în suflet și suferă pentru alții ca pentru el însuși? Dacă totuși i-am rezistat, am făcut-o din teama de a nu fi ascultați (ce anume vorbim). și fiindcă am fost învățat încă din copilărie că există anumite lucruri pe care niciodată și nimănui nu trebuie să le spui. Altfel, cine știe, poate aș fi ajuns să-i împărtășesc grijile și temerile mele acestui vecin simpatic.

Cred că există ciripitorii de când există și închisorile. De sute de ori au fost descriși în literatură și în mod teoretic se știe totul despre ei. Dar una este să știi teoretic și alta să crezi că acest tânăr cu care împarți pâinea, cu care glumești și discuți vrute și nevrute, nu doar se preface că-ți este prieten. Este și foarte greu, de altfel, să trăiești umăr lângă umăr cu un asemenea om, știind că ți-e dușman, să-i ascunzi starea ta de spirit, gândurile tale. Sunteți doar voi doi și mai mult n-ai cu cine să comunici. Într-un fel sau altul, pe deținuții aflați sub anchetă la Lefortovo, totdeauna îi țin împreună cu ciripitorii și adesea acest lucru este eficient.

În ciuda unei păreri foarte răspândite ciripitorii nu sunt salariați KGB, ci sunt și ei deținuți. După ce au primit o detenție îndelungată, în baza unor articole de lege referitoare la traficul cu valută sau fraude economice, ei trebuie să fie trimiși în lagăre de muncă. Dar atunci sunt chemați de cumătrul, care începe să le explice avantajele activității de ciripitor, le promite că, la jumătatea termenului de detenție, vor fi absolviți de restul pedepsei sau vor primi eliberare condiționată și tot felul de avantaje, înlesniri. Și rar se întâmplă ca vreunul din ei să refuze – sunt prea evidente avantajele. În acel moment, li se ia o semnătură privind colaborarea, iar pentru informațiile scrise și rapoarte primesc un nume de recunoaștere, un nume fictiv. Un asemenea agent este instalat în celula celui anchetat, după ce, în prealabil, și-a inventat o legendă, o versiune a cazului său, pe care va trebui să o relateze vecinului de

celulă. Cel mai des legenda este astfel adaptată, încât pe undeva să fie asemănătoare cu cazuistica vecinului, în felul acesta realizându-se apropierea între cei doi și încrederea reciprocă. Totuși, conform instrucțiunilor pentru agenți, este interzis să i se atribuie ciripitorului o legendă politică.

Sarcina ciripitorului nu se reduce obligatoriu la obținerea unor secrete de la vecinul său de celulă. El trebuie să depună eforturi pentru a-l face pe acesta să-și recunoască vina, să-l convingă să dezvăluie totul, benevol, în fața anchetatorului. În afară de asta, trebuie să urmărească starea de spirit a vecinului, mai ales atunci când acesta se întoarce de la interogatoriu, să surprindă care anume procedură folosită de anchetator a produs un mai mare efect asupra lui, de ce anume se teme mai mult, care sunt părțile sale mai slabe și altele. La prima vedere totul pare primitiv, grosolan, dar important este că e eficient. Asupra omului lipsit de experiență funcționează fără greș.

Începând cu anul 1961, KGB-ul s-a ocupat de foarte multe cazuri de delapidări, de mituiri de proporții, corupție, trafic de valută etc. Sub incidența legii intră directori de fabrici și uzine, sovhozuri, funcționari ai aparatului de stat, șefi de cooperative, oameni complet nepregătiți, cu o psihologie absolut sovietică. De regulă, toți au ascunse pe undeva lucruri de valoare: aur sau obligațiuni. Sarcina cea mai importantă a KGB-ului era să găsească depozitele, ascunzișurile acestora. Și atunci ciripitorul începe să șoptească la urechea victimei sale: „Dă-le aurul! Ce te ții cu dinții de el? Te vor împușca și în mormânt n-ai să-l poți duce. Crezi că-i interesează afacerile tale? Lor le trebuie aurul, pietrele prețioase. Dacă le dai de bunăvoie, îți vor da mai puțin sau chiar te vor elibera...”

La aceeași soluție face aluzie și anchetatorul. Poți să nu-l crezi? Într-adevăr, puterea este un adevărat jefuitor, numai asta îi trebuie: să stoarcă cât mai mult de la noi. Iar oamenii îl cred pe anchetator, cred că se pot târgui cu puterea sovietică.

Îmi amintesc cum, în '67, mi-au adus în celulă un om în vârstă; avea mai mult de șaiszeci de ani, era directorul unei fabrici de textile. Cât era ziua de lungă stătea nemișcat pe pat, cu privirea fixă, ca apoi să sară deodată, să se bată cu pumnii în cap, să alerge prin celulă și să strige: „Idiot! Asta sunt, un idiot! Ce-am putut să fac?”. Încetul cu încetul, am aflat de la el ce s-a întâmplat. Și am aflat că a fost închis la KGB



nouă luni și că, în tot acest timp, n-a vorbit nimic. Practic, nu existau acuze împotriva lui, niște fleacuri, acolo, pentru care ar fi luat probabil vreo trei ani. și ancheta se apropia de sfârșit, dar ciripitorul l-a convins să le dea averile ascunse, în felul acesta, chipurile, va primi o pedeapsă mai mică. și bătrânul, cap prost, l-a ascultat: le-a dat aurul și briliantele în valoare de trei milioane și jumătate de ruble. Cu ce s-a ales? I-au mai aplicat un articol de lege: deținere ilegală de valută și alte valori, iar după aceea a trebuit să le explice cum le-a procurat. Drept urmare, nu numai că a primit cincisprezece ani, dar a mai și băgat la închisoare încă nouă persoane. O întâmplare absolut tipică. Renumitul om de afaceri din timpul acela, Roifman, cu care a început șirul de procese „textile”, a tăcut și el, nici măcar ciripitorii n-au reușit să-l convingă. A fost chemat la șeful KGB-ului din vremea aceea, Semiciastnâi, și la Malarov, adjunctul procurorului general care, dându-și cuvântul de membru de partid, au promis că nu va fi împușcat, dacă va renunța de bunăvoie la valorile deținute. Roifman i-a crezut pe cuvânt, le-a dat ce i s-a cerut și a fost împușcat.

Uneori, târgul acesta poate îmbrăca forme anecdotice. Milionarilor ilegali le pare rău să piardă bogățiile acumulate, dar vor să trăiască, să rămână în viață, și atunci încep să divulge din valorile acumulate pe felii, azi o parte, mâine o parte, dând asigurări de fiecare dată că aceasta este tot ce are, iar instanța și ciripitorii, înțelegând perfect că lucrurile stau altfel, fac în permanență presiuni asupra lui.

– Ia ascultă! Se apropie sărbătorile din octombrie, aniversarea puterii. Mai dă ceva în ajunul aniversării și ai să vezi că îți mai scade un an-doi. Așa e prelucrat milionarul în cauză. și el începe să dea în rate: de 7 Noiembrie, de 1 Mai, de Ziua Constituției sovietice, chiar și de 8 Martie. Anchetatorul capătă o primă, ciripitorul – eliberarea înainte de termen, iar milionarul – un glonte.

Milionariiăștia sunt, în cea mai mare parte, un contingent neplăcut, vândut, care cu ușurință îi bagă la zdup și pe colaboratorii lor. Eu am avut ocazia să stau în carceră cu asemenea personaje sau cu ciripitori (nu este indicat să ții în aceeași celulă deținuți politici, a căror anchetă este în curs de desfășurare, pentru a nu se școli unul pe altul). Și printre ei sunt oameni foarte prinși cu fel de fel de treburi, foarte ocupați. În '63 am avut vecin de celulă pe Iosif Lvovici Klempert, directorul unei fabrici de

vopsele din Moscova. Afacerea lui, pentru care i s-a deschis proces, era de milioane. Apăruse chiar un foileton în presă *Milionarul de pe Arbat*. Știa că va fi împușcat, dar nu se omora cu firea.

– Mi-am trăit viața, spunea el cu însuflețire, așa mi-am trăit-o, cum nici unul dintre ei nu va putea s-o facă! Un singur lucru regret: că nu mai pot bea câte un păhărel de coniac, în special seara.

Și-a frânt gâtul într-un mod demn de reținut. Atâta timp cât a furat, cât a făcut fel de fel de tranzacții și mașinațiuni, de și-a umplut bine buzunarele, nimeni nu s-a atins de el, totul mergea ca pe roate. Dar i-a venit ideea să construiască pentru muncitori o clădire, până atunci aceștia locuiau în barăci. I s-a făcut rușine – cum să locuiască muncitorii lui în condiții atât de proaste? În mod oficial statul nu alocă bani pentru un asemenea obiectiv, clădire pentru muncitori. S-a zbatut, a încercat în fel și chip, dar fără nici un folos.

– Dar ce, doar am bani! Doar nu sunt un prăpădit, și-a zis într-un târziu directorul. Și așa îi țin îngropați, că n-am unde să-i ascund. S-a apucat și a ridicat o casă cât toate zilele, pentru muncitori, cu banii săi. Dar ce casă! Ca pentru guvern, nu alta. Să trăiți, oameni buni, să-l pomeniți pe Iosif Lvovici!

Nici n-au apucat muncitorii să se bucure, să se instaleze în casă, că au apărut inspectorii; verificări peste verificări: de unde-s banii, din ce fonduri? Așa au pus mâna pe director. Apoi, în cursul cercetărilor, au apărut și alte mașinațiuni. S-a ținut bine omul, n-a dat din el nimic, dar nici bani n-a dat. Dar iată, după pronunțarea sentinței, și mai ales după ce i-a fost respinsă cererea de grațiere, s-a frânt și el. A început să ofere ceva bani, cumpărându-și astfel, de fiecare dată, dreptul la încă o lună-două de viață. S-au terminat banii, a început să-și amintească episoade care nu fuseseră dezvăluite, să dea referințe în legătură cu alți oameni și, de fiecare dată, își cumpăra încă o lună-două de viață. Astfel și-a mai lungit viața cu aproape doi ani. Până la urmă a fost totuși împușcat. Nu-i de mirare că, în asemenea condiții de târguială între delapidatori și KGB, manevrele ciripitorilor sunt foarte convingătoare.

Cu timpul așa m-am obișnuit cu ciripitorii, încât am început să-i folosesc în propriile mele scopuri. Dacă examinezi bine lucrurile, ciripitorii sunt dependenți mai mult de cei din detenție decât de KGB. În mod obișnuit, după două-trei zile, puteam să spun cu precizie dacă tovarășul meu de carceră era sau nu

ciripitor. În cazul în care era, îi dădeam ultimatumul: ori lucrează pentru mine, ori îl deconspir și nu mai vede el eliberare înainte de termen, cum nu-și vede propriile urechi. N-a existat nici un caz de împotrivire. Mai mult chiar, au fost unii care și-au recunoscut statutul și și-au oferit ajutorul pentru a-i duce de nas pe cei de la KGB. De la ei am aflat rânduiala cu cooptarea lor și activitatea pe care o desfășurau; am pretins imediat să-mi spună numele de acoperire și data când s-a „angajat”, asta ca nu cumva să nege cele spuse mie.

Ca urmare a acestei operațiuni ajunsesem de fapt să fac schimb de roluri cu anchetatorii. Știam totul despre ei, iar ei despre mine nu știau nimic, deoarece după caracterul întrebărilor puse de ciripitor era ușor să determini încotro bate ancheta și ce anume știe. Dezinformând-o, cu ajutorul ciripitorului poți să aduci ancheta într-un asemenea impas, că la un moment dat își va pune singură lațul de gât.

Cu ce tipuri de indivizi n-am avut de-a face printre ciripitori în toți acești ani! Unii obraznici, alții timizi, unii deștepți, alții proști! Erau unii așa de șireți, că aproape nu-ți puteai da seama ce reprezintă cu adevărat. În '67 am stat în aceeași celulă cu un anume Prisovski – un asemenea tâmpit că nu era în stare nici povestea lui inventată să și-o spună ca lumea, s-a încurcat, s-a fâstâcit și a amuțit. Nu-mi puneă nici un fel de întrebări, nu vorbea aproape despre nimic. Am început să am îndoieli: poate nu este ciripitor, ci pur și simplu un timid. În perioada aceea a fost destituit Semiceastnâi și președinte al KGB a fost numit Andropov. Am citit despre acest lucru în ziar și zic:

– Ca să vezi, ce interesant. Am cunoscut-o bine pe fiica lui.

La o săptămână după asta, anchetatorul mă întrebă:

– Se pare că ați cunoscut-o pe Tania Andropova?

Nu s-a putut abține: el e doar un funcționar mărunț și aici chiar fiica șefului. Poate va ieși ceva din asta: o mătură nouă va mătura mai bine. Pe ea, pe fiica lui Andropov, n-o cunoșteam, auzisem numai că el are o fiică.

De altul, prin '71, mi-a fost chiar milă. Nu era deloc omul potrivit pentru un astfel de rol, nu i se potrivea. Nu era un om prost, dar era extrem de naiv, lipsit de experiență. Era închis pentru prima dată

și toată viața asta de pușcărie era o noutate pentru el. L-am dibuit chiar din prima zi și chiar cu cea mai simplă nadă. După povestea ce și-o inventase, era în stadiu de anchetă și se afla în detenție de două luni. Dar după absolut tot se vedea că nu cunoaște deloc închisoarea. L-am întrebat dacă i-au luat amprentele digitale sau nu. Mi-a răspuns că i le-au luat. De obicei, acest lucru se face în prima săptămână după arest.

– Unde se mai iau amprentele acum? Tot acolo unde este baia, în celălalt corp de clădire?

– Mda, și dădu din cap. Niciodată nu s-au luat amprentele acolo și dacă el era, într-adevăr, în curs de cercetare nu putea uita un asemenea fapt. și atunci, pe moment, l-am și depistat.

A recunoscut omul că fusese închis până atunci la Butârka, că a luat șapte ani pentru o infracțiune economică, că n-a vrut să meargă în lagărul de muncă corecțională. Avea o sănătate extrem de fragilă și s-a temut că nu va rezista. Era infirm de un picior, pe care îl pierduse în timpul războiului. Era șeful unei direcții de construcții. Îl chema Ivan Ivanovici Trofimov.

Când l-am strâns cu ușa, s-a înroșit, a început să se justifice și să mă asigure că nu intenționa să vorbească nimic rău despre mine. L-am tot judecat după aceea:

– Cum așa, Ivan Ivanovici? Ai luptat pe front, ți-ai pierdut acolo un picior, cu siguranță a fost mult mai periculos. Nu mă așteptam ca un om care a luptat pe front să fie de acord cu o astfel de treabă murdară, să-și denunțe tovarășul de celulă.

Iar el îmi răspunde cu ochii aproape în lacrimi:

– Într-adevăr, niciodată nu mi-aș fi imaginat că sunt capabil să fac așa ceva. Păcătoasa asta de boală, m-am gândit că n-am să rezist în lagăr. Am copii. Numai gândindu-mă la ei am acceptat. Băiatul cel mare a intrat anul acesta la facultate. L-au amenințat că îl vor da afară, dacă nu sunt de acord...

Într-adevăr, era clar că îi este rușine. A executat tot ce i-am cerut, sârguincios ca un elev. Făcea nu de frică, ci pentru că așa îi dicta conștiința, iar când a trebuit să ne separe în celule diferite, m-a implorat:

– Ajută-mă! Mă tem să refuz ce mi se cere, îmi vor da băiatul afară din institut, dar și pe mine mă vor termina. Știi mai bine ca mine cum să faci ca să mă trimită în lagăr, nu mă descurc aici!

De obicei nu făceam cunoscut faptul că i-am descoperit pe agenții lor, nu-mi era de folos acest lucru,

m-ar fi considerat suspect. Era mai bine să se creadă că sunt un naiv, un credul. Dar chiar și așa, toată lucrarea noastră, tot ceea ce am făcut cu el, s-a dus pe apa sâmbetei. Mi-a fost totuși milă de bătrân și i-am adresat o reclamație lui Andropov și o petiție personală procurorului. L-au luat imediat și peste o săptămână am aflat exact că nu mai este în Lefortovo. De-ar da Dumnezeu să reziste în lagăr!

Curând după asta, am cunoscut cel mai viclean ciripitor din viața mea. Avea vreo patruzeci de ani, cu constituție solidă, energic, fost ofițer într-o unitate de desant. Fusese dat afară din armată pentru că s-a bătut cu nu știu cine și a lucrat ca angajat civil la Kolâma, la o mină de aur. Din cauza aurului a și pățit-o. În concediu s-a dus la Moscova să-și vândă aurul și a făcut acest lucru până a fost prins asupra faptului. În timpul anchetei a fost închis la Butârka, i-au dat cinci ani. Ar fi trebuit să primească mai mult, dar a fost destul de abil ca să facă dovada că aurul nu este furat, că nu este nici de la o exploatare de stat, ci că el, personal, ar fi găsit acest filon. Spunea că deja stătuse în lagăr, că pe neașteptate fusese transferat sub escortă la Moscova; zicea că ar fi fost descoperite noi date și că îl păștea închisoarea pe termen lung – cincisprezece ani, dacă nu și mai mult, condamnarea la moarte. Omul era trecut prin multe în viață și n-am putut să-l prind cu nimic, nici unul din procedeele mele preferate nu a acționat. Iar Iașka, frizerul, parcă își pusese fermoar la gură. După cum ne era obiceiul, zic: „Ei, Iașa, te-ai dres dis-de-dimineată?” Iar el strânge din buze, privește în lături și zice: „Pentru unii sunt Iașa, iar pentru alții sunt Iakov Mitrici, cetățean șef...”. Asta era cea mai afurisită dovadă că...

Numele de familie al acestui ciripitor viclean era Grițai. De fel era din Ucraina, din orașul Galici. Și chiar din primul moment și-a jucat așa de bine rolul, că ziceai că el mă suspecta pe mine și nu invers. Iar dacă lucrurile stăteau așa, atunci în mod firesc n-ar trebui, după calculele lui, să fiu în pre-alarmă. Nu puteam decât să-l admir pentru felul cum se juca cu mine, n-am avut cum să-l prind cu nimic, deși eram sută la sută convins că este ciripitor. Am conviețuit în aceeași celulă până la transferarea mea la Vladimir.

Când a venit el, ancheta deja se încheiase. Dar KGB trăgea speranța că, după proces, voi fi mai guraliv și mai puțin prudent. Așa se întâmplă adesea cu oamenii, adică nu mai e nimic de pierdut, totul a rămas în trecut. Îi mai interesa pe cei de la KGB și ce anume pregătesc pentru proces. Eu, firește, n-am lăsat să

se vadă că l-am dibuit, că știu cine este, dimpotrivă, eram cu baierile inimii deschise, cel mai bun prieten și, în felul acesta, am reușit să fac multe cu ajutorul lui.

Îl interesa mult de ce sunt atât de sigur că tot ceea ce se va petrece la proces va fi cunoscut în străinătate. Prin intermediul cui, al rudelor? „Ce-ți trece prin cap, i-am răs în față, ce rude? Ai mei sunt niște ignoranți, nu sunt informați deloc. Vor sta la proces și mare lucru dacă vor înțelege măcar câți ani îmi vor da. Femei – la ce te poți aștepta de la ele? Dar ce zici, KGB-ului i-a venit mintea și a convocat la proces în calitate de martori doi corespondenți străini.” Chestia asta și-a făcut imediat efectul: pe mama și sora mea le-au acceptat să asiste la proces, iar pe acești doi martori nu i-au admis, deși KGB-ul a fost acela care i-a convocat. și încă două-trei chestii de-astea i-am vârat în cap.

Înainte să ne despărțim, în ajunul plecării mele la Vladimir, el mi-a comunicat că a fost închis cazul lui, că n-au putut să-i mai adauge și alte învinuiri și că îl vor lua de aici pentru o nouă etapă, pentru un transfer. Într-adevăr, după două zile, au venit să-l ia, dar, scoțându-l pe ușă, nu s-au îndreptat spre ieșire, ci spre interiorul închisorii, în altă celulă. Conducerea dăduse greș cu el. În plus, chestiunea nu mai era esențială, eu oricum plecam. Iar peste un an, când m-au adus din nou, în dosarul Iakir, am aflat întâmplător continuarea poveștii lui.

Pe timpul acela, era în desfășurare un proces mare al celor implicați în afacerea diamantelor, mai mult de patruzeci de oameni și toată închisoarea era plină de ei, aproape în fiecare celulă era încarcerat unul. La proces s-au văzut și în pauză au putut să-și mai arunce câte o vorbuliță. Aproape toată închisoarea avea legătură cu evenimentele aflate în desfășurare.

Se înțelege că prin intermediul lor am căutat să aflu unde și cine dintre ai noștri sunt în închisoare și, pe neașteptate, am dat de Grițai. Avea aceeași poveste. A reieșit că și cei implicați în afacerea cu diamante îl știau, aproape toți îl avuseseră coleg de celulă și toți erau entuziasmați de el.

– Grozav tip! spuneau aceștia. A reușit să iasă basma curată dintr-un asemenea caz. Și avea asigurată pedeapsa capitală! I-a speriat pe toți martorii și s-a fofilat. Acum dosarul a fost închis, se duce din nou în lagăr să-și facă cincinalul.



Când le-am explicat că e ciripitor, mult timp nu le-a venit să creadă; produsese asupra lor o impresie foarte puternică. Din povestea ce și-o inventase nu reieșea că în '71 a fost la Lefortovo. Vrând-nevrând au fost nevoiți să fie de acord cu mine.

Afacerea cu diamantele, pe vremea aceea a fost cel mai mare caz și nu e de mirare că Grițai era închis împreună cu cei implicați. În închisoare se afla aproape toată uzina moscovită de diamante: din 50 de persoane care lucrau acolo, 48 au fost arestate pentru furt de diamante. Mai erau și cumpărătorii; și aceștia au fost prinși! S-a dovedit că KGB știa perfect de cinci ani despre acest furt, dar nu s-a atins de nimeni. KGB-ul dorea să afle unde merg aceste pietricele, cine le cumpără și unde le ascunde. și, în mod periodic, KGB grebla aceste rezerve. Poate chiar până în ziua de azi ar fi tuns KGB aceste oițe diamantine. Doar nu este o treabă murdară, nu te umpli de praf. Dar a venit la uzină Kosâghin, a făcut fotografii împreună cu fruntașii în producție, cu maiștrii, i-a premiat și KGB a acționat imediat, doar trebuia să-și dovedească utilitatea, să arate că fără KGB nu poți face nici măcar un pas. Raționamentele politice au fost mai presus de cele economice și, astfel, a fost declanșat uriașul dosar al diamantelor, iar uzina a încetat să mai funcționeze.

Metodele și sarcinile KGB-ului s-au schimbat foarte puțin comparativ cu vremea lui Stalin, numai că atunci era nevoie de dușmani pretutindeni, de complotiști etc., pentru a speria oamenii, iar acum e nevoie de ofensiva împotriva escrocilor și a delapidatorilor. Diferența constă doar în faptul că hoți există, într-adevăr, pretutindeni și nu este nevoie să-i inventezi. Spiritul întreprinzător al omului este de neînvins la el. Același Klempert îmi povestea cum și-a început cariera de milionar ilegalist:

– E păcat, spunea acesta, să se piardă avutul. Oricum se pierde, nu-i trebuie nimănui. Am pornit folosind deșeurile pentru producția la negru, deșeuri care oricum erau aruncate. Apoi am perfecționat utilajele, tehnologia, a crescut productivitatea și am împărțit între noi profitul – de aici a pornit totul. Apoi a reieșit că nu suntem singurii care procedăm astfel, întreaga lume din sfera economiei lucrează astfel.

Într-adevăr, câte lucruri uimitoare nu au avut loc în anii '60, în Lefortovo! De obicei, scriam pentru

oamenii de aici cereri de recurs la Curtea de Casație și îmi dădeau să le citesc sentințele, uneori un întreg volum, îndosariat ca o carte. Zeci de pagini erau pline numai de înșiruirea obositoare a valorilor ce fuseseră confiscate; enumerarea aproape nesfârșită a inelelor, brățărilor, diademelor, monedelor de aur emise în timpul puterii țariste, pepitelor din aur, a veselei scumpe, tablourilor, icoanelor, grămezilor întregi de aur și diamante. Întreprinderi întregi lucrau împreună cu comitetele de partid, de sindicat, întrecerile socialiste etc., iar veniturile mergeau în buzunarele unor persoane particulare, miniștri adjuncți și directori, șefi de direcții. Și invers, pe hârtii, figurau complexe industriale întregi; acestea erau prinse în planuri și primeau investiții de la stat și, în realitate, pe locurile respective se întindeau stepe, păduri. Toți controlorii și inspectorii primeau salarii însemnate de la mafioți și pretutindeni înfloreau întreprinderi care de fapt nu existau. Chiar și OBHSS\* figura la ei pe statele de plată. Cicikov\*\*, cu sărmanele lui suflete moarte, era un pitic pe lângă acești mafioți. Chiar primarul Moscovei, Bobrovnikov, a intrat la închisoare pentru traficul de locuințe. Iar secretarul comitetului regional de partid din Riazan, Larionov, s-a sinucis când i-au fost dezvăluite mașinațiunile sale.

Hrușciiov nu era departe de adevăr când, într-una din cuvântările sale, a afirmat: „Dacă măcar pentru o zi la noi ar fi încetat hoțiile, comunismul ar fi fost demult construit”. Un lucru nu înțelegea el, că fără această „hoție” sistemul economic sovietic, în general, n-ar fi funcționat. Fără raportări false și mașinațiuni nici un plan n-ar fi fost îndeplinit, și fără această inițiativă particulară, așa ilegală cum era, nu s-ar fi produs nimic în țară. Toate aceste colhozuri și sovhozuri, care deveniseră gospodării-model milionare, au rezistat numai pentru că la conducerea lor erau escroci inteligenți. De cele mai multe ori chiar este greu să-i numești escroci. Dintr-o perspectivă general umană, acești milionari nu au săvârșit nici o infracțiune. Numai justiția sovietică consideră infracțiune conducerea și organizarea înțeleaptă a economiei.

Îmi amintesc, era cu mine în celulă un bărbat a cărui infracțiune consta într-o intermediere

---

\* OBHSS = Secția de Luptă cu Delapidatorii Proprietății Socialiste (din cadrul Ministerului Afacerilor Interne)

\*\* Cicikov = personaj principal al romanului *Suflete moarte* de N. V. Gogol.

comercială normală, care nu a pricinuit nimănui nici un rău. El mergea la o mină de cărbuni și, contra unei sume moderate, puneă pe cineva să scoată zgura din incinta minei. Directorul era chiar fericit: din cauza acestor munți de zgură primise nu o dată muștrare de la conducerea minei. Mai mult chiar, aceste mormane incomodau activitatea. De aici, omul nostru se ducea în colhozuri și propunea președinților de colhoz zgură ieftină pentru grajdurile de vite. Erau și aceștia fericiți. Atunci vecinul meu de celulă încărcă mujicii în mașinile colhozului și mergea să adune zgura din mină. Și uite-așa, era bine pentru toată lumea, toate părțile participante era încântate de găselnița respectivă: dintr-un foc erau rezolvate o mulțime de probleme gospodărești și numai vecinul meu întreprinzător a ieșit rău, pentru că a căpătat șase ani de închisoare.

Același Ivan Ivanovici Trofimov, ciripitorul meu timid, povestea despre munca sa în calitate de șef al unei direcții de construcții ca despre un adevărat coșmar.

– La început ei înșiși te împing să comiți asemenea infracțiuni, povestea el, și apoi te bagă la zdup. Nu era lună lăsată de Cel de Sus să nu ți se ceară de la comitetul regional de partid să termini înainte de termen când un obiectiv, când altul, cu toate că se știa foarte bine că nu am nici fonduri, nici materiale de construcții. Dă-te peste cap, fă cum știi, Ivan Ivanovici, numai fă-o, doar sarcina lor este să ordone, iar tu să execuți. Și asta nu-i nimic, dar mai fă încă și pe sub mână totul, ba un garaj, ba o vilă, ba drumul până la casa respectivului. Desigur nimeni nu trimite nici un fel de dispoziții scrise, ci pur și simplu ridică telefonul și zice: „Ivan Ivanovici, fă-mi un bine și... știi dumneata...”. Asta e tot, ca și cum Ivan Ivanovici ar avea uzina sa, firma sa. Ce-i de făcut? De nu faci, imediat îți găsesc lipsuri. Și uite așa, Ivan Ivanovici ajunge și escroc și delapidator. Nu mai vorbesc de muncitori! Aceștia, numai într-o zi, furau din tot șantierul vopsele, în valoare de cinci sute de ruble. Doar și ei trebuie să mai câștige ceva, că din salariu nu se poate trăi. Și cine este tras la răspundere? Ivan Ivanovici! Vrei nu vrei, ajungi să furi...

Și vecinul meu era extrem de indignat de sistemul nostru de învățământ. Se predau tot felul de fleacuri de care mai târziu nici nu ai nevoie. Matematici superioare, rezistența metalelor, în loc să te învețe imediat cum să obții materiale, cum să dai șperț, cum să lichidezi note de comandă fictive. Ies

tinerii de pe băncile facultăților, se numesc ingineri, aleargă de colo-colo cu rigla de calcul în mână, dar să obțină ciment de la fabrică, atunci când îți crapă buza de nevoie, nu știi.

I-a căzut în mână o carte la biblioteca închisorii, *Însemnări* de Guicciardini, de la editura „Academia”, din anii '30.

– Iată un om priceput, îmi spunea vecinul entuziasmat, ăsta înțelegea viața cum trebuie! Ce-i trebuie unui om priceput, descurcăreț? Să știe să-și aleagă șoferul personal, care să nu fie limbut, în schimb să-i fie devotat. Secretarele – iată o chestie foarte importantă. Acestea trebuie să fie alese dintre cei apropiați, să fie cu trup și suflet pentru cauza comună.

Își făcea tot timpul niște adnotări, a copiat aproape jumătate de carte.

– Cum mă eliberez, am să și scriu un manual pentru oamenii de afaceri. Numai că n-o vor edita, bandiții, ipocriții. Știu cu toții că așa ar trebui, dar cu voce tare nimeni nu spune nimic.

Ce mari maestri într-ale mașinațiunilor și în tot felul de combinații i-a fost dat să vadă închisorii Lefortovo! S-a prăpădit aici în anii '60 toată floarea gândirii economice. Unul dintre tovarășii mei de celulă, este vorba de acela care a cadorisit statul cu trei milioane și jumătate de ruble, îmi spunea cu amărăciune:

– În zadar m-am apucat de treburile astea. Răposatul meu socru mi-a spus de multe ori: «Lasă, Mișa, treaba asta, la ce-ți trebuie fleacurile astea? Dacă eu fur, ne ajunge tuturor, mai rămâne și pentru nepoți!». Nu l-am ascultat. Îmi părea rău că se prăpădeau bunuri, nu glumă!

De altfel și pe socrul lui l-au împușcat, a fost vorba de un alt proces. Și e de mirare că noi, care ne-am ocupat de problema drepturilor intelectualilor, n-am observat că în anii '60-'70 puterea s-a străduit să distrugă de fapt opoziția economică din țară, capitalismul ilegalist care se înfiripa. Pe atunci, chiar și la nivel înalt, exista o opoziție, așa-numiții economiști sau manageri. Nu aveau nici un fel de teorie și toate propunerile lor se reduceau la o singură idee simplă: ca economia să se poată dezvolta, trebuie să plătești oamenii pentru munca depusă bani adevărați, bani buni, să nu sugrumi inițiativa gospodărească a aparatului de conducere. Chiar din punct de vedere marxist, economia primează și

nicidecum ideologia.

La începutul anilor '60 era deja evident faptul că economia țării se afla într-un asemenea declin, încât au început să se gândească în mod serios la posibilitatea unui al doilea NEP. În orice caz era evidentă necesitatea unor largi reforme economice și introducerea unei mari cointeresări materiale. Au fost făcute câteva experimente interesante despre care ziarurile scriau cu mult entuziasm. Dar entuziasmul inițial pricinuit de uimitoarele rezultate ale acestor experimente s-a stins curând – era prea evidentă, în aceste rezultate, superioritatea principiului capitalist asupra celui socialist în conducerea economiei. Era clar că efectuarea la scara întregii țări a acestor experimente economice o va scoate din stagnarea semiseculară, dar imediat va și genera toate acele „flagele” ale capitalismului cu care sunt speriați copiii încă din fragedă pruncie. Imediat vor apărea șomajul, inflația și „anarhia producției”, adică economia de piață, și statul nu va mai putea să controleze dictatorial viața economică. și, ce era mai important, toate acestea vor face să fie absolut de prisos și irealizabilă conducerea partinică a economiei, oamenii vor deveni mai independenți, iar statul nu va mai putea să-i șantajeze la fiecare copeică.

Cum era și de așteptat, toate acestea au generat o luptă ascunsă, disperată, între „economisti” și „ideologi”. Principalul argument al „ideologilor” era tabloul viitoare corupții generale, al unei economii rapace, lipsită de control; pierzând controlul asupra economiei, partidul pierde controlul asupra întregii țări. Planurile „economistilor” excludeau rolul conducător al partidului, dar nu puteau spune deschis acest lucru. Se ducea o luptă surdă între aparatul de partid și de stat, sub steagul reformei economice, a cărei necesitate nimeni nu o nega. Chiar Brejnev, în scrisoarea sa secretă adresată CC în decembrie 1969, recunoștea situația disperată a industriei. De această luptă au avut nevoie toate procesele și condamnările legate de economia națională, echivalentul terorii anilor '30. Se știe că, numai din noiembrie 1962 și până în iulie 1963, s-au desfășurat mai mult de optzeci de procese „economice” în zeci de orașe din Uniunea Sovietică, în cadrul cărora au fost date 163 de condamnări la moarte. Este uimitor faptul că Occidentul, cu toate institutele sale de cercetare în sovietologie, a omis sau nu a reușit

să surprindă sensul celor întâmplate. Să amintim cât de ridicol a fost protestul lordului Russell\*, care nu a reușit să surprindă în aceste sentințe nimic altceva decât antisemitismul. Cu aceiași sorți de reușită se poate vedea numai antisemitism în persecuțiile și reprimarea opoziției troțkiste.

Numai represiunea penală ar fi fost, desigur, insuficientă pentru a asigura victoria „ideologilor”, ajutorul hotărâtor l-a dat Occidentul. Ca o alternativă la surprinzătoarele reforme interne, „ideologii” au inițiat planul „ofensivei pașnice” a destinderii. Au mizat pe acordarea unui larg ajutor economic și pe intensificarea comerțului cu Apusul. De ce să inițiem reforme periculoase, când se poate obține totul în ambalaj din afară? Se poate chiar să semănăm grâu în Kazahstan și să culegem recolta în Canada. Toate experimentele au fost întrerupte, iar experimentatorii, de regulă, au nimerit în închisori.

În acest sens, soarta lui Ivan Nikiforovici Hudenko are caracter de simbol. Specialist de elită în finanțe al Consiliului de Miniștri al URSS, cu rangul de ministru adjunct, Hudenko, în anul 1960, s-a oferit benevol să efectueze un experiment în sovhozurile din Kazahstan. Propunerile lui Hudenko erau foarte simple: a propus sistemul hozrasciotului\* total, deplin, și gospodăria independentă și, ce e mai important, un sistem real de stimulare materială: să se plătească rezultatele obținute, și nu eforturile consumate. Experimentul a avut un succes fantastic. Gradul de ocupare a oamenilor și a mașinilor în sovhozuri s-a micșorat de 10-12 ori, prețul de cost al grânelor s-a micșorat de 4 ori. Venitul pe cap de muncitor a crescut de 7 ori, iar salariul de 4 ori. Cu cifrele în față, Hudenko a demonstrat că aplicarea generală a sistemului său în agricultura țării va permite creșterea volumului producției de 4 ori, cu o folosire a cinci milioane de oameni în locul celor treizeci de milioane din prezent.

Despre experimentul lui Hudenko s-a scris entuziasmant în ziare, au fost turnate filme și, totuși, nimeni nu s-a grăbit să-l aplice în practică, la scara întregii țări. În anul 1970, chiar sovhozul acestuia, „Akci”, a fost închis în urma unei dispoziții venite de sus. Sovhozul a fost închis în toial sezonului agricol, fără a se plăti salariile muncitorilor și fără a se restitui investițiile de capital făcute de aceștia. Hudenko

---

\* Russell, Bertrand (1872-1970) – filosof și logician englez, militant activ pe tărâm obștesc a fundamentat logicismul și teoria tipurilor

\* Hozrasciot (hoziastvennîi rasciot) = gospodărie chibzuită; autogestiune



și lucrătorii săi au continuat bătălia cu mijloace legale, adresându-se tribunalelor. Peripețiile acestei bătălii reflectau lupta dinăuntru conducerii sovietice. Hotărârile tribunalelor au fost de câteva ori schimbate și au fost date altele noi. Unele organe de presă au continuat să scrie despre valoarea acestui experiment. Și, în sfârșit, în luna august 1973, Hudenko și loctiitorul său au fost judecați pentru „delapidare în dauna proprietății de stat” și condamnați la șase și, respectiv, patru ani de detenție. Chiar și după pronunțarea sentinței protestele împotriva acestui proces ale unor mari specialiști din țară au continuat. La 12 noiembrie 1974 Hudenko a decedat în spitalul închisorii.

Și acesta n-a fost nici pe de parte singurul caz de înăbușire infrațională, prin intermediul justiției, a noilor tendințe economice. Ceea ce în anii '60 era permis la nivel înalt, în anii '70 era considerat manifestare criminală: la jumătatea anilor '60 în toată țara au apărut cluburile „Fakel”\*, asociații benevole ale intelectualității tehnice care, în baza unor acorduri, executau comenzi de proiecte tehnice de înzestrare cu tehnică nouă și de raționalizare. Aceiași ingineri și cercetători științifici care, în institutele lor de cercetare științifică și în birourile de proiectare, nu reușeau să execute respectivele proiecte în schimbul salariului pe care îl primeau, realizau excelent, în afara orelor de muncă, independent, fără implicarea comitetului de partid și a comitetului sindical, doar pentru o recompensă bănească importantă, cercetările respective, în termene-record, aducând statului profituri de multe milioane. În anii '70, în toiul destinderii și al importului masiv de capital și tehnologie occidentale, toate cluburile „Fakel”, până la ultimul, au fost închise, iar conducerea acestora a intrat la închisoare.

Toate procesele care au avut loc nu s-ar fi desfășurat atât de simplu și ușor dacă n-ar fi existat în prealabil pregătirea psihologică realizată prin procesele milionarilor ilegaliști. A trebuit să fie strânsă în chingi conducerea economică a țării, să fie speriată cu represiunile respective, să i se dezvăluie esența monstruoasă, rapace, a capitalismului care izvora în mod inevitabil. A fost nevoie, aproape asemănător anilor '30, să fie prezentați drept dușmani și criminali, să li se pună în cârcă răspunderea pentru toate

---

\* Fakel = făclie

nereușitele economiei. Pentru popor acum sunau foarte convingător cuvintele rostite cândva de Hrușciiov: „Dacă măcar o zi nu s-ar fi furat, de mult s-ar fi construit comunismul!” A fost suficient să fie lăudată uzina de diamante de către Kosâghin, că aproape toți au și intrat la apă.

Se ajunsese aproape la o absurditate enormă: învinuirea de luare de mită sau de delapidare a devenit un mijloc de teroare, precum în anii treizeci era învinuirea de participare la contrarevoluție. În asemenea procese nu mai era posibilă nici un fel de justiție, de obiectivitate. Îmi amintesc ce mi-a povestit un deținut bătrân în timpul unui transfer de la un loc de detenție la altul:

– M-am eliberat, am venit acasă și mă duc la miliție să fiu luat în evidență, să mi se pună viza, și mizerabilul nu vrea. De câte ori n-am fost eu la șeful evidenței populației, fără nici un folos! S-a încăpățânat și nu vrea cu nici un chip. Plec și mă gândesc: lasă că ți-o coc! Mă duc la o vecină și-i zic: „Tușa Mașa, dă-mi treizeci de ruble“. Ea mă știe de mult, de când eram un țânc. „La ce-ți trebuie?“ mă întrebă ea. „Cum să-ți spun, înțelegi, șeful de la evidența populației îmi cere, ce lehamite. Nu-mi dai, spune, nu-ți vizez buletinul.“ Mi-a dat femeia treizeci de ruble, două bancnote de zece și două de cinci. Am plecat cu un amic și am băut niște bere. Îi zic și lui: „Canalia îmi cere treizeci de ruble, va trebui să-i dau, am luat banii de la tușa Mașa“. Am plecat apoi împreună la miliție, eu mă duc la serviciul de evidența populației, iar el rămâne jos, la intrare. Iar șeful, cum m-a văzut, a început să dea din mâini și să strige: „Afară! ți-am spus că nu-ți dau viza!“. În timp ce ne certam, i-am băgat banii sub o hârtie pe masă. Am ieșit să-i spun amicului: „Ai văzut? Ticălosul mi-a luat banii, dar refuză să-mi vizeze buletinul. Am să i-o fac pentru asta!“. și sun la ofițerul de serviciu, la Miliția orășenească. Așa și așa, un lucrător de-al dumneavoastră mită a știut să ia, dar viză de reședință nu-mi dă. În aceeași clipă au apărut agenții operativi, au făcut percheziție la biroul șefului de la evidență, au găsit banii, așa cum îi descriesem eu, două hârtii de zece și două de cinci. Tușa Mașa a recunoscut și ea banii, iar amicul mi-a fost martor. L-au captușit pe mizerabil cu șase ani, să fie mai cooperant!

Nu seamănă istoria asta cu Marea Teroare? Chiar decimarea din anul 1937 a așa-numiților comuniști care n-au avut nici un fel de vină n-ar fi fost posibilă, dacă înainte de aceasta n-ar fi fost

consecvent exterminați „contra-revoluționarii”, apoi membrii partidelor socialiste, apoi opoziția dinăuntrul partidului, tot lărgind și iar lărgind noțiunea de „dușman al poporului”. Exact așa se întâmplă și acum, s-a lărgit noțiunea de infracțiune economică.

A fost reprimată opoziția economică, iar spre sfârșitul anilor '70 au încetat procesele delapidatorilor. Dar nu mai erau necesare procesele respective. A fost chiar admisă o polemică în paginile din *Literaturnaia gazeta*. Academicieni, Eroi ai Muncii Socialiste, directori de întreprinderi, economiști de marcă scriau că normele de drept în economie sunt atât de încâlcite și de contradictorii, încât fiecare dintre ei săvârșește zilnic o infracțiune. Și, întrucât problema respectivă își pierduse însemnătatea politică, chiar Brejnev și-a spus cuvântul, promițând că va fi îmbunătățită legislația. și astfel polemica a încetat.

Nu a încetat însă veșnicul război economic al cetățeanului cu puterea. Este suficient ca oamenii să născocescă o modalitate de a câștiga ceva în plus, peste salariul de mizerie, că statul declară imediat această modalitate în afara legii. Și-a cumpărat omul o mașină și s-ar părea că asta nu e treaba nimănui. Dar nu e așa, vine miliția și începe să scotocească, de unde a luat omul banii? Iar dacă mașina a fost văzută o dată, de două ori, în fața unui restaurant, omul începe să fie filat. Știu bestiile că omul sovietic de rând n-are cum să-și cumpere mașină din salariu și să mai și meargă la restaurant.

Nu este prea mare închisoarea lefortoviană, dar câtă lume nu a stat închisă aici... În fiecare vară se fac reparații, i se vopsesc pereții. În '63, pereții erau de culoare verde închis, în '67 erau de culoare măslinie, în '71 – verde-cenușie, iar acum chiar nu-ți mai dai seama ce culoare au pereții. Și dacă ar fi să desprinzi, strat după strat, depunerile în timp, exact cum fac arheologii, ai scoate la iveală mărețul edificiu al socialismului și s-ar vedea rămășițele împietrite ale atâtor ființe dăunătoare care la vremea respectivă se impunea să fie înlăturate. Îmi amintesc că în anul 1963, când am văzut închisoarea pentru prima dată, m-a frapat faptul că numai două etaje din patru erau ocupate, celelalte fiind libere. Funcționau cam optzeci de celule: în fiecare eram două-trei persoane, deci nu mai mult de două sute de

persoane, dintre care jumătate erau ciripitori. Și te întrebi: atât de puțini oameni a trebuit să aresteze KGB-ul ca să mențină teama? Dar, reflectând, am înțeles că, de fapt, nici nu era nevoie de mai mult. Să ne imaginăm că Hitler s-ar fi menținut la putere nu treisprezece ani, ci zeci și zeci de ani. I-ar mai fi trebuit atunci camerele de gazare? Pe cine să ardă? I-ar fi fost de ajuns o singură închisoare de tip Lefortovo, dacă ar fi fost folosită cu cap.

Desigur, atunci, în 1963, nu puteam cunoaște finețurile activității acestei mașini. Biografia mea de deținut abia începuse, în plus, nu m-au ținut în închisoare prea mult și m-au trimis la expertiza psihiatrică. Lucrurile nu se încheiau, tabloul „pictorilor” mei nu căpăta contur și nici ciripitorul nu le-a fost de folos. Ce le rămânea de făcut?

Chiar mă amuză acum, amintindu-mi cât de mult m-am bucurat atunci, când am aflat că expertiza m-a găsit iresponsabil. Despre spitalul cu profil special din Leningrad, de pe strada Arsenalului, auzisem deja destule, în special de la Alik Volpin\*, și din spusele lui reieșea că este mult mai bine să nimerеști acolo, decât într-un lagăr de concentrare. Nu ești trimis la muncă, ești totuși mai bine hrănit decât în lagăr, nu-ți fac tratament, nu există carceră, ți se dă voie să dormi ziua, ai voie să primești vizite în fiecare lună și poți primi chiar și cărți de acasă. Alik povestea că, pe timpul lui, se găseau acolo numai deținuți politici, oameni absolut normali. Cu mulți dintre ei chiar mi-a făcut cunoștință, în 1961, și l-au confirmat.

Pe timpul lui Stalin, să ajungi într-un spital psihiatric, în loc de lagăr, era considerată o adevărată salvare și unii doctori-psihiatri, în mod deliberat, îi salvau pe oameni. În toate timpurile, e adevărat, se cerea să te căiești, să-ți recunoști vina și să fii de acord cu diagnosticul pus. Ți se cerea să recunoști că ai săvârșit o infracțiune din pricina bolii, dar că, datorită șederii în spital, starea respectivă a dispărut. Fără această recunoaștere din partea bolnavului, doctorii nu puteau să-l externeze, iar completul de judecată nu-l putea elibera deoarece nu aveau cum să dovedească faptul că bolnavul nu mai este periculos. În perioada stalinistă, această condiție nu deranja prea mult: în timpul anchetei puteau scoate de la oameni

---

\* Aleksandr Volpin, fiul natural al lui S. Esenin, matematician, emigrat ulterior în S.U.A.

și mai mult, chiar și: recunoașterea unor fapte fictive, imaginare. Pe puțini îi deranja chiar și denumirea de nebun. Dimpotrivă, în condițiile terorii, aceasta reprezenta scăparea; nebunii, cel puțin, nu sunt împușcați. Numai Volpin care, patologic, nu putea minți, a născocit o formulare logică, extrem de complicată, care i-a permis formal să recunoască ceva dar, de fapt, să nu recunoască nimic. Mai exact, un oarecare compromis logic. Să te încăpățânezi în mod deschis, era foarte periculos: puteau să te considere psihopat cronic și erai trimis în colonia pentru psihopați cronici, irecuperabili, la Sâceovka, de unde nu mai ieșea. În afară de această Sâceovka, mai erau în țară alte trei spitale speciale: la Leningrad, la Kazan și Râbinsk. Ultima era pentru cei ce se îmbolnăveau în lagăre.

Nu cu mult timp înainte de arestarea mea, Hrușciiov declarase undeva că în URSS nu mai există deținuți politici și oameni nemulțumiți de orânduirea noastră, iar cei câțiva care își exprimă nemulțumirea sunt de fapt oameni bolnavi psihic. Atunci, puțină lume a luat în serios cuvintele lui Hrușciiov – parcă puține fleacuri spunea el în alocuțiunile sale! Totuși asta n-a fost o nouă glumă a premierului, ci o directivă care semnifica întoarcerea la politica de reprimare. Lui Hrușciiov, care demascase crimele staliniste, îi era imposibil să se întoarcă din nou la vremurile de teroare, la procese politice și arestări în masă. În interiorul țării, dar mai ales în afara ei, aceasta ar fi determinat o reacție prea bruscă. Și totuși el se temea până la panică de acest dezgheț, care, dintr-o ironie răutăcioasă a istoriei, îi poartă numele. S-a zdruncinat disciplina de partid, au apărut oarece neomarxiști. Încearcă numai să-i judeci în procese demonstrative și nu mai scapi de protestele din toate părțile! Nici n-ai cum organiza asemenea procese, dacă nu se folosește tortura. Să întoarcă înapoi la scară mare epoca stalinistă, Hrușciiov nu putea, însă nici nu dorea. Toți înțelegeau prea bine cum s-ar fi terminat lucrurile. Hrușciiov mai avea un raționament: intenționa, în mod serios, să construiască comunismul, iar aceasta ar fi însemnat să dispară complet biserica, să existe din nou unitatea ideologică obținută de Stalin prin teroare cruntă; fără pierderi deosebite s-ar fi putut realiza un anume belșug; ar fi dispărut infractionalitatea și treptat ar dispărea și statul. Dacă cu biserica lucrurile erau mai simple – o închideai și gata –, cu bunăstarea ei, aici era sincer convins că, prin chimizare, prin lărgirea spațiilor de

însămânțare a porumbului și cu ajutorul tehnic al Occidentului încă se mai putea rezolva ceva, însă criminalitatea era călcâiul vulnerabil. Nu numai că nu se diminuase, ci, dimpotrivă, crescuse. Cât despre unitate, nici nu mai era vorba: doar ce încetaseră revoltele din Alexandrov, Murom, Novocerkask, și intelectualitatea a început să se agite. Ce era de făcut?

Hrușciov a dedus, urmând preceptele învățaturii marxist-leniniste, că în orânduirea socialistă oamenii nu pot avea conștiință antisocialistă. Conștiința este determinată de existență și, în mod logic, n-ar mai trebui să existe infraționalitate în societatea belșugului realizat de producția porumbului. Nu putea exista nici o altă gândire. Concluzia care se desprindea era foarte simplă: acolo unde asemenea fenomene de gândire divergentă nu pot fi explicate prin moștenirea trecutului sau prin diversiunea imperialismului mondial, acolo sunt manifestări ale unei boli, ale unei suferințe psihice, care, după cum se știe, nu pot fi vindecate doar prin existența comunismului. După toate calculele lui Hrușciov reieșea că, în ajunul anului 1980, va putea să-l prezinte pe ultimul infractor (pe ultimul nebun nu a promis că-l va arăta).

La cursurile ținute cu studenții de la drept, se explica faptul că profesiunea acestora este pe cale de dispariție, iar numărul celor care dau examen la facultățile de drept este în scădere și că atribuțiile lor vor fi transferate parțial judecătorilor de pace, comisiilor tovărășești, parțial – medicilor psihiatri. Prin unele locuri din țară au început să se închidă închisorile – moștenire a vremurilor întunecate țariste – iar unitățile medicale speciale de psihiatrie s-au înmulțit precum ciupercile. Cât despre biserici, a apărut o directivă specială a CC, și anume să fie demolate în decurs de zece ani. Intelectualitatea a fost și ea întrucâtva strunită, prin plenara de probleme ideologice. În locul tezei staliniste cu privire la întetirea luptei de clasă, KGB-ul a primit o nouă direcționare ideologică: întetirea afecțiunilor psihice pe măsura construirii comunismului.

KGB-ul își avea dificultățile sale. În toate timpurile, chiar și în cea mai totală lipsă de justiție (ca în vremea stalinistă), deținuților li se pretindea să-și recunoască vina, să se căiască, să se dezică de propria ideologie, să-și condamne rătăcirile ideologice etc. Atunci, aceste lucruri erau obținute destul de ușor:



existau bătaia, interogatoriile nocturne, tortura. Acum veniseră timpurile umanismului poststalinist: nu mai era permis să-i bați și să-i torturezi pe cei aflați sub anchetă. Și, dacă nu reușeai să-i sperii, să-i convingi sau să-i șantajezi cu ceva, rezulta că nu ești bun de anchetator, că nu reușești să faci față situației și că nu ai fost capabil să-ți dezarmezi adversarul din punct de vedere ideologic. Erau suficiente două-trei procese nereușite și zburai din KGB pentru incapacitate. Cel mai rău era când se nimerea o persoană publică sau un neomarxist, ori un om cu ferme convingeri religioase care refuza să se căiască, să se dezică de propriile idei, de ideologia sa etc. Cum puteai să-i dai drumul în tribunal? Nu era bine, nu era instructiv! Se schimbă și latura cantitativă a cerințelor: dacă înainte trebuia să pui mâna pe cât mai mulți inși – contrarevoluționari, spioni, diversioniști și alte specii de dușmani ai poporului –, acum fiecare caz de acest fel era apreciat, la nivel înalt, drept insuficiență a muncii educative în rândul maselor, iar conducerea locală de partid și, împreună cu ea, și KGB-ul, putea primi avertisment pentru indolență, pentru superficialitate. Era cu totul altceva în cazul unui nevropat: aici nimeni nu era vinovat.

Și dacă totul s-ar fi desfășurat după planul general al partidului, ar fi dispărut în întregime infraționalitatea, iar în locul terorii în masă, spionomaniei și al altor greșeli ale cultului personalității, ne-am fi privit unul pe altul cu teamă: este sau nu acesta un psihopat? Zeci de milioane de cetățeni, îmbolnăviți pentru un timp anume, inclusiv unii membri ai biroului politic, după un tratament de scurtă durată, s-ar fi revărsat în rândurile sănătoase ale conducătorilor comunismului. Și, cine știe, poate ar fi venit astfel de vremuri, când ar fi trebuit ca două treimi, să zicem, ale congresului al XXVII-lea, să fie tratate de schizofrenie moderat-progresivă.

Deocamdată toți erau mulțumiți: și KGB-ul, și conducerea de partid, și Hrușciiov, și psihiatrii, și noi înșine. Câteva zeci de oameni, aproape toți cei arestați în timpul acesta din cauza unor acuzații de ordin politic, s-au nimerit în categoria psihopaților și aproape toți erau mulțumiți că nu vor nimeri în lagăre de concentrare. E drept, au fost și câteva excepții. Un oarecare Kovalski, el însuși medic psihiatru din Murmansk, arestat pentru propagandă antisovietică, ca și majoritatea noastră, nu era deloc entuziasmat: „Proștilor, spunea el, de ce vă bucurați? Voi nu știți ce înseamnă spital psihiatric!”. Și, poate pentru a ne

arăta acest lucru în mod practic sau poate pentru a ne amuza, a început să ne demonstreze că suntem într-adevăr bolnavi psihic. În primul rând, pentru că suntem în conflict cu societatea. Omul normal se adaptează la societate. Apoi, pentru că de dragul unor idei prostești riscăm să pierdem libertatea, ignorăm interesele familiei și cariera noastră.

– Asta, ne explica el, se numește autosupraevaluare și este primul simptom al dezvoltării paranoice a personalității.

– Dar și tu, tu însuți, ești de asemenea psihopat? îl întrebam noi.

– Desigur, sunt, ne răspundea râzând, numai că eu am recunoscut acest lucru și de aceea aproape m-am vindecat, pe când voi încă nu, și va trebui să vă tratez.

Experții noștri gândeau după o schemă asemănătoare. Pe medicul meu primar l-am văzut exact de două ori, nu mai mult, și mi-a vorbit aproximativ la fel. După aceea, m-au chemat la comisie și mi-au pus aceleași întrebări: de ce sunt în conflict cu societatea, cu normele de viață existente la noi, de ce convingerile mele îmi par mai presus de orice, mai importante ca libertatea, ca studiile, ca liniștea mamei? Iată, de exemplu, mă duceam în această piață Maiakovski și doar știam că acest lucru este interzis, doar am fost avertizat. De ce continuam să merg acolo? De ce n-am rămas să învăț la universitate?

Nu era deloc simplu să răspund la aceste întrebări. Dacă aș fi zis că în conflictul meu cu societatea este vinovată societatea, ar fi însemnat că în jurul meu oamenii nu au dreptate și că eu aș fi singurul care ar avea. Lucru clar, ar fi reieșit că sunt nebun. În ceea ce privește convingerile, ce să spun? Unul dintre băieții a invocat exemplul lui Lenin, care era, de asemenea, în conflict cu societatea și care pentru convingerile sale a fost exilat. Dar pentru medicul psihiatru acesta nu era un răspuns și tot ceea ce căpătai ca urmare a unui asemenea răspuns, era însemnarea medicului din istoricul bolii: „Suferă de mania grandorii, se compară cu Lenin”. Orice răspuns sincer nu făcea altceva decât să aducă argumente că ești bolnav. Iar dacă vorbeai despre filajul și persecuțiile KGB-ului, gata, aveai mania persecuției e inevitabilă. și chiar atunci când, spre sfârșit, am fost întrebat dacă mă consider bolnav, răspunsul meu negativ n-a

demonstrat nimic: care nebun recunoaște că e nebun?

Noi am simplificat și mai mult sarcina doctorilor, fără să ne dăm seama de acest lucru, pentru că duceam o viață extrem de veselă în izolatorul politic al celei de-a patra secții din Institutul „Serbski”. După atâtea luni de viață în carceră și de izolare totală la Lefortovo, să constați deodată că ești într-o perfectă comuniune de cuget cu toți cei aduși aici din toate colțurile țării, să faci cu ei schimb de noutăți, de bancuri, de glume, era o adevărată sărbătoare. Fiecare povestea despre cazul său, despre prieteni și planurile de viitor, și multora nici nu le trecea prin cap că bătrânele surori medicale bagă la cap ceea ce vorbim, raportând apoi totul medicilor. Îmi amintesc că, din dorința de a ne distra, le-am expus băieților conținutul cărțuliei de chiromanție pe care o citisem înainte de arest, și numai după aceea am aflat că acest lucru s-a dovedit a fi un simptom al bolii mele. Apoi, unul dintre băieți, Serioaga Klimov, a declarat greva foamei pentru un motiv oarecare. Nu l-au izolat câteva zile și el continua să stea culcat în același salon în care noi mâncam. Într-un sfârșit, ne-am indignat și am declarat greva foamei în corpore, am cerut ca el să fie izolat pentru a nu se mai chinui, văzându-ne cum mâncăm. Și greva asta a foamei, a noastră, a tuturor, a fost considerată un simptom al bolii.

Trebuie spus că nu ne temeam defel să fim considerați bolnavi psihic, dimpotrivă, eram chiar bucuroși. Lasă-i pe proștii ăștia să ne considere psihopați sau, mai corect, lasă-i pe psihopați să ne considere proști. Ne-am amintit toate cărțile despre nebuni: ale lui Cehov, Gogol, Okudjava și, desigur, *Bravul soldat Șveik*. Am râs din toată inima de doctori și de noi înșine.

Numai unul dintre noi, Arkadi Sing, recepta toate aceste lucruri în mod tragic. Era hindus de origine, dar locuia încă din copilărie în URSS, la Sverdlovsk. Lucra ca inginer. Timp de douăzeci de ani nu primise locuință și-și găsisse adăpost, împreună cu soția lui, într-un subsol. Într-un târziu, pierzându-și complet răbdarea și speranța, a făcut o pancartă cu „conținut antisovietic” și s-a dus cu ea în fața comitetului regional de partid. În jurul lui s-a strâns o mulțime de oameni: unii din compasiune, alții din curiozitate, să vadă ce se va întâmpla. Mulțimea a tot crescut la număr și a reieșit că ar fi fost, chipurile, o demonstrație. Autoritățile au intrat în alertă, l-au invitat pe Arkadi să intre la comitetul regional,

au discutat amical, i-au promis că-i vor da o locuință, iar apoi l-au scos pe brânci pe scara de serviciu, l-au urcat într-o mașină și l-au dus direct la închisoarea KGB-ului. Și când acest Sing a aflat că-l consideră nebun, n-a lipsit mult să înnebunească de-a binelea. „Cum așa? gândea el. M-au examinat doar niște medici specialiști. Ei știu mai bine. Dacă ei au stabilit că sunt nebun, înseamnă că așa este. Eu nu pot să-mi dau singur seama de asta.” Ne întreba în permanență dacă n-am observat la el ceva ciudățenii, povestea până la exasperare ce simptome a remarcat și era atât de agitat, că îi apăruse o alergie pe tot corpul.

Curios este că, în acest timp, erau la expertiză câteva persoane vinovate de delapidări și deturnări de fonduri, de crime economice, dar nici unul dintre ei nu a fost declarat bolnav.

Spre toamnă, toată compania noastră veselă de psihopați politici a fost transferată la Lefortovo și acolo am aflat o primă chestiune neplăcută: nimănui dintre noi nu i s-a dat voie să participe la proces, am fost judecați în absență. S-au năruit toate speranțele mele de a-i vedea pe judecătorii mei și de a le spune tot ce clocotea în mine. Nu intenționez să mă justific, ci voiam să-i condamn. Mă pregătisem așa, ca acest proces să-i coste scump. Și de data asta s-au răfuit cu mine fără să fie pedepsiți în nici un fel, și această neputință a constituit pentru mine cel mai mare rău posibil.

După lege, procesul trebuia să se desfășoare cu tot ce e necesar: complet de judecată, depoziții ale martorilor și examinarea dovezilor, dar, de fapt, procedura n-a durat mai mult de o oră. S-a citit rechizitoriul, apoi concluzia experților și hotărârea de a fi trimis la tratament obligatoriu pe termen nelimitat. Am aflat acest lucru de la mama, căreia i s-a permis să mă viziteze abia în septembrie. Întâlnirea a fost scurtă, un ceas cu totul, în prezența supraveghetorului, care tot timpul ne-a întrerupt convorbirea. Aceasta din urmă a avut loc într-o cameră despărțită în două de o masă lungă. De o parte a mesei era mama, iar de cealaltă, eu. Era interzis să ne transmitem ceva sau să ne atingem unul pe celălalt. Mama era speriată de toată această atmosferă și abia-abia avea curajul să spună ceva. Cu multă greutate am încercat s-o liniștesc cum am putut. Mă făcusem mic de mânie și neputință, mic de tot, nu mai eram bun de nimic.

Deci, oficial, eram considerat bolnav, iresponsabil pentru faptele mele și cu toate acestea nimeni nu se grăbea să mă trimită la spital, continuam toți să fim întemnițați la Lefortovo. Se spunea că nu am încă trimiterea pentru spital și că în spital nu sunt locuri libere. Abia spre sfârșitul anului, în decembrie, am fost trimiși care la Leningrad, care la Kazan. E un lucru tare greu să te desparți, în închisoare, de cei cu care ai reușit să te împrietenești. Cine știa dacă ne vom mai vedea vreodată...

La Leningrad am ajuns spre seară și imediat am fost trimiși la baie. Acolo, în primul rând, infirmierii ne-au tuns părul, și nu doar în cap, ci și la subțiori și în alt loc. Și toată treaba asta, cu aceeași mașină. Lui Serioja Klimov îi crescuse o mustață stufoasă. I-au tuns-o. A încercat să se împotrivescă: „Măcar mașina schimbați-o!”. Da de unde! Puține lucruri îi pot trece prin cap unui nebun! L-au răsucit, i-au tras vreo doi pumni pe sub coaste: „Nu face pe nebunul!”. Vedeam că lucrurile stăteau prost. Infirmierii erau ei înșiși infractori care, în loc de lagăr, au fost trimiși aici să-i servească pe întemnițați, scurtându-și în felul acesta termenul de detenție. Erau răi ca niște câini turbați și mulțumiți atunci când aveau pe cine să-și verse ura. Ne-au echipat în uniforma obișnuită de deținuți, ne-au luat toate lucrurile și ne-au repartizat în camere. Trebuia ca toți noii veniți să fie cazați în primul bloc, la secția de observație.

Cândva, înainte de anul 1948, aici era pur și simplu o închisoare. Corpurile clădirilor erau vechi, camerele reci și umede. Am fost cazați câte trei în celulă. Camerele-celule erau obișnuite, ca la Lefortovo, cu vizor și ușiță pentru mâncare. La fereastră - gratii. Nu aveam toaletă și nici măcar o tinetă: nu era indicat ca bolnavii psihici să aibă la îndemână obiecte dure. Ca să-ți faci necesitățile trebuia să bați în ușă, să-l rogi pe supraveghetor să te scoată la toaleta comună, aflată la capătul coridorului. El nu avea timp de așa ceva, și-i mai era și lene:

- Ce bați? țipă de la distanță.
- La toaletă!
- Așteaptă!

Cum să „aștepți”? și bați din nou.

- Ai să uiți să mai bați în ușă! Toate coastele ți le rup.

– Ar trebui să merg la toaletă, șefule. Nu mai pot răbda!

– Pișă-te pe dușumea!

Așa e toată ziua și, dacă-l plictisești prea mult, cheamă infirmierii și n-o să-ți placă.

În camera în care am nimerit mai erau doi. Dimineața unul dintre ei abia a deschis ochii și a început să strige lozinci în ucraineană: „De ajuns cu robia bolșevică! Cerem eliberarea și amnistierea băieților noștri! Cerem organizarea de alegeri libere în statul independent ucrainean! Cerem tunici, șalvari și săbii pentru băieții noștri!”\* Toată ziua a strigat fără încetare, până s-a dat stingerea. Am aflat după aceea că a fost închis pentru „naționalism ucrainean burghez”, timp de șaptesprezece ani, în temnița din Vladimir, unde a și înnebunit. Era bătut nemilos, în fiecare zi; se săturaseră paznicii să-i tot audă țipetele. Se deschidea ușa și șase infirmieri se năpusteau ca niște dulăi asupra lui. În prima zi i-am sărit în apărare, dar am luat-o pe cocoasă așa de tare, că m-am trezit sub pat, de unde abia am reușit să ies. Nu-l puteam ajuta cu nimic, dar și să privesc, în tăcere, cum este bătut, nu eram capabil.

Celălalt coleg nu se implica în nimic și cât era ziua de mare avea un zâmbet tâmp pe buze. Făcea închisoare pentru că își omorâse copiii. Și avea mania să înghită tot ce-i cădea în mână. Imediat după ce și-a omorât copiii, și-a tăiat urechile și le-a mâncat. În închisoare fiind, a înghițit piesele unui joc de șah. Nu i se aducea lingură odată cu mâncarea ca să n-o mănânce și pe ea.

A fost un timp când mă gândeam că nu voi ieși zdravăn din această cameră. De fiecare dată când se năpusteau să-l bată pe vecinul meu, săream, ca un prost, să-i opresc și, cum era de așteptat, îmi primeam porția. Era peste puterile mele să văd cât de dur este bătut, uneori chiar cu picioarele. După rânduielile stabilite aici, surorile medicale țineau un registru cu observații asupra bolnavilor. Ca să existe, totuși, niște explicații în legătură cu vânătăile, hematoamele și alte urme ale bătăilor, surorile scriau că bolnavul „s-a surescitat” prea mult și că s-a aruncat asupra infirmierilor. A doua zi, văzând în registru însemnarea respectivă, doctorul îi prescria bolnavului injecții cu sulfazină și aminazină. Deci, în acest fel, vecinul meu

---

\* Toate aceste lucruri erau exprimate în limba ucraineană.



mai era și înțepat nemilos. Dacă se împotriva acestor injecții, era bătut din nou. Era un cerc vicios. Nici bătaile, nici injecțiile nu puteau, desigur, să-l facă să tacă și continua să-și urle, fără întrerupere, lozincile, dar cu fiecare zi o făcea din ce în ce mai stins, ca și cum ar fi putrezit ceva în el. Cu intervenția mea prostească în ajutorul vecinului riscam să intru și eu în acest cerc vicios, din care nu văd cum aș fi putut ieși.

În spitalele de psihiatrie adevărații stăpâni erau personalul „medical” mediu: infirmierii, surorile medicale, paznicii. Aceștia alcătuiau un fel de clan și, dacă te puneai rău cu ei, te distrugau în bătaii, în persecuții. Medicii nu se amestecau niciodată în treburi de felul acesta; se mulțumeau cu informațiile pe care le căpătau de la surorile medicale. Primele două luni petrecute în spitalul de psihiatrie sunt cele mai importante. Pentru că îți faci o anumită reputație și este foarte dificil, odată cunoscută, să o mai poți schimba. Surorile medicale, din comoditate, nu fac o supraveghere zilnică atentă asupra stării fiecărui bolnav și, de la o zi la alta, scriu în fișa de observații aproape același lucru, transcriind însemnările zilei precedente. De aceea trebuie să te străduiești și să le convingi, încă de la început, că ești sănătos, trebuie să ai relații bune cu ele. Dacă îți reușește acest lucru, după aceea e mai ușor.

Nu știu cum s-ar fi terminat totul dacă nu m-ar fi mutat în altă celulă. Probabil că infirmierii s-au săturat să-i incomodăm de fiecare dată să-și facă treaba. Mai era un motiv: am primit pe neașteptate o scrisoare de la mama, în care îmi scria că în proximele zile vine să mă viziteze. Dându-mi scrisoarea – cu un zâmbet, pentru prima oară, amabil – sora medicală m-a întrebat despre mama: ce este, unde lucrează, ce este tata și altele. Se vedea bine că a citit scrisoarea. De obicei scrisorile sunt citite de medici și apoi, odată deschise, sunt date personalului medical mediu, pentru a fi înmânate bolnavilor. Am înțeles imediat despre ce este vorba. Remarcasem de mult că pentru majoritatea oamenilor, mai ales celor care nu erau din Moscova, orice moscovit este, nici mai mult, nici mai puțin, asemănător unui membru al guvernului. Au impresia că, dacă locuim în același oraș, alături unul de celălalt, dacă vrem ceva anume, putem obține. Îmi amintesc că atunci când am fost în Siberia, în expediție, era suficient să le spun localnicilor că sunt din Moscova, că mă și priveau cu oarece teamă și cu un respect de neînțeles, ca și cum

aș fi fost un revizor.

În noua celulă erau doi ucigași. Unul dintre ei, un bărbat gras, de vreo cincizeci de ani, care își ucisese mama, suferea de crize de râs, în hohote. Criza începea cu un zâmbet, urmau apoi câteva serii scurte de râs fără nici un motiv exterior și, treptat, acestea se transformau într-un râs zgomotos, care nu mai putea fi oprit. Se înroșea, se învinețea la față, ochii îi ieșeau din orbite, se asfixia, se îneca și tot corpul lui plin de grăsime se cutremura din cauza râsului de nestăvilit. În pauzele dintre crize stătea culcat în pat fără să vorbească cu nimeni, nu răspundea la întrebări și doar mă privea cu ochi răutăcioși, care-i lăcrimau. Apoi din nou, ca și cum ar fi văzut ceva extrem de caraghios, se punea pe un râs cutremurător, ajungând aproape până la o stare de leșin. Celălalt bărbat, care se numea Kosteia, își omorâse soția și a vrut să se înjunghie și el. Avea pe partea stângă a pieptului o cicatrice mare, roșie. Acest Kosteia mă sufoca cu povestirile despre nevasta sa, cum l-a înșelat cu altul, cum o urmărea tot timpul. Era imposibil să înțelegi din vorbăria lui ce era adevărat și ce era aiureală. Relatările lui erau, într-un fel, mai rele decât țipetele și hohotele de râs.

Strigătele răsunau, practic, din toate părțile. Închisoarea era construită foarte prost, dacă cineva era bătut, se auzea chiar și la celelalte etaje. Undeva, într-o celulă de vizavi, un tânăr striga din când în când: „Primii pe lună vor fi cosmonauții sovietici! Primii pe lună vor fi cosmonauții sovietici! Primii pe lună vor fi cosmonauții sovietici!”. Probabil că tovarășii lui de celulă îl ațâțau, încât striga de fiecare dată din ce în ce mai tare, și tot așa, până când infirmierii se năpusteau asupra lui cu bătaia. Mai târziu l-am văzut; într-adevăr, tovarășii de celulă îl incitau, drept răspuns la exasperanta lui prorocie, șoptindu-i repetat: „americani...”, ceea ce pe tânăr îl scotea practic din minți. Surorile medicale făceau însemnările lor obișnuite, că a fost agitat, surescitat etc. și astfel era injectat nemilos cu aminazină. Spre sfârșitul șederii mele în această secție, m-am întâlnit cu el la o pauză de plimbare. Mergea întunecat de-a lungul îngrăditurii și era atâta dezamăgire întipărită pe fața lui, atâta dispreț față de omenire, încât l-am întrebat aproape fără să vreau: „Ce cosmonauți vor fi primii pe lună?”. „Americani”, mi-a răspuns cu vădită neplăcere și fără să mă privească.

Ne scoteau pe toți la plimbare, de la toate etajele primului bloc, o dată pe zi. Era cumplită această mulțime de smintiți, în haine rupte, cu bonete și halate de pușcăriași, cu încălțări uzate, ce ni se dădeau înainte de plimbare, mulțime ce umplea curtea împrejmuțată cu un gard solid. Cea mai mare parte a deținuților erau ucigași. Deținuți politici erau cam zece la sută. Prietenii mei de la închisoarea Lefortovo erau foarte abătuți și, din veselia noastră ce-am avut-o când am aflat că ne consideră bolnavi psihic nu mai rămăsese nici urmă! De fapt, spitalul leningrădean cu regim special era o închisoare ca toate celelalte, cu regim celular, cu anumite restricții în privința hranei și a corespondenței, cu zăbrele și sârmă ghimpată, cu gard înalt și pază înarmată. Paza, din punct de vedere tehnic, nu trebuia să folosească arma din dotare, în cazul în care un bolnav psihic ar fi încercat să fugă. Dar cum să distingi un bolnav psihic de un criminal? Era firesc ca paza, pentru orice eventualitate, să tragă în fugar, lucru care s-a și petrecut.

Pe lângă toate neajunsurile detenției, mai erau și o mulțime de neajunsuri ale internării în spitalul psihiatric cu regim special: detenția pe termen nelimitat, tratamentul aplicat cu forța, bățile și totala lipsă de drepturi. Nu aveai cui să te plângi: orice plângere sau reclamație ajungea în istoricul bolii tale și era considerată drept dovadă a nebuliei tale. Nimeni dintre noi nu mai avea convingerea că vom ieși vii de aici. Unii dintre băieți au avut de îndurat mai mult ca mine: erau injectați, primeau pastile. Nu era simplu să dovedești acum că ești sănătos sau că măcar ai început să te vindeci. Care dintre medici are fi fost dispus să infirme concluzia colegilor săi sau să-și asume răspunderea de a te externa? Cel mai simplu era să meargă pe drumul bătătorit. Se știa că, deși potrivit reglementărilor, detenția era nelimitată, în practică criminalii erau ținuți cinci-șase ani, iar cei ca mine doi-trei ani. Și asta în condițiile unei totale supunerii, ale absenței conflictelor și consemnărilor proaste din foile de observații.

Cam de două ori pe an, venea de la Moscova o comisie centrală, căreia îi erau prezentați toți bolnavii. Dar puteau fi externați doar aceia care aveau recomandarea de ieșire din partea închisorii. Erau cazuri când nu se ținea seama nici de aceste recomandări. Pentru externare, medicii pretindeau în mod expres de la deținuți să-și recunoască vina și să-și condamne purtarea. Aceasta se numea, în viziunea lor, „critică”, atitudine critică față de manifestările suferinței în cauză, ceea ce reprezenta dovada

însănătoșirii. Era aici, spre exemplu, încă din anul 1956, un geofizician, Nikolai Nikolaevici Samsonov, laureat al premiului Stalin. Fusese închis pentru o scrisoare adresată CC-ului, în care cerea demascarea mai consecventă a crimelor staliniste. A refuzat categoric să-și manifeste atitudinea „autocritică” și se afla aici deja de opt ani. Câte n-au încercat cu el: l-au injectat, l-au bătut, l-au întemnițat împreună cu bolnavii furioși. I-au distrus complet sănătatea: inima, rinichii, stomacul – toate i-au fost atinse de efectele secundare ale medicamentelor administrate. Pur și simplu l-au bombardat în ultimul an cu aceste medicamente, când, zice-se, au primit indicații noi.

Pentru „tratamentul celor agitați”, mai bine spus, pentru pedepsirea lor, se foloseau în principal trei mijloace. Primul era aminazina. Datorită efectului acestui medicament, omul era cuprins de somnolență, de o anumită obtuzitate și înceta să mai gândească, să realizeze ce anume se întâmplă cu el. Al doilea tip de supliciu era sulfazina sau sulful, pucioasa. Aceasta provoca o durere foarte puternică și frisoane, temperatura creștea până la 40-41°C și dura două-trei zile. Al treilea era împachetarea. Era considerat cel mai dur mijloc de pedepsire, când deținutul era înfășurat de la picioare până la subsuori cu un cearșaf ud, răsucit ca un bici, sau cu fâșii din pânză de doc, ude. Prin uscarea, materialul se îngusta și provoca o durere înfiorătoare, o arsură în tot corpul. De obicei, pacienții își pierdeau curând cunoștința. Intra în atribuțiile surorilor medicale să vegheze asupra lor. Celui care își pierde cunoștința i se mai slăbea învelișul, îl lăseau să mai respire și să-și revină, apoi măreau din nou strânsoarea. și operația aceasta putea să fie repetată de câteva ori.

Dacă aveai în vedere teroarea fățișă și abuzul care domneau în spital, lipsa noastră totală de drepturi, absența oricărui control asupra modului în care ne tratau infirmierii, noi ne aflam practic pe marginea prăpastiei și în orice clipă eram mai mult decât primejduiți. Doi tineri, care erau în aceeași celulă, de plictiseală, s-au luat la trântă. Dintr-o mișcare nereușită, unul dintre ei, lovindu-se de calorifer, și-a spart arcada. A cerut niște iod de la sora medicală. În registru a apărut însemnarea că amândoi au fost agitați și ambii au primit injecții cu sulf. Trebuia să fii foarte prudent, să întreții relații bune cu personalul de serviciu și cu surorile. În primul bloc al corpurilor de clădiri, la ultimul etaj, în secția a

cincea, erau „elasticele”, niște celule capitonate cu material moale, pentru ca nebunii furioși să nu-și poată sparge capetele de pereți. Acolo era ținut câte un singur deținut în celulă, în pielea goală și, se spunea, primea niște bătăi crunte. Cu câțva timp în urmă, acolo fusese omorât un psihopat, îi rupseseră șira spinării. Un altul s-a asfixiat în timpul împachetării, n-au reușit să-l desfacă la timp. Vinovații, desigur, nu s-au găsit; vinovați au fost până la urmă cei morți. Psihopații sunt întotdeauna cei vinovați. Blocul numărul doi era considerat drept blocul medical, dar tratamentul era în esență pretutindeni același. Este adevărat că acolo erau saloane speciale pentru șocuri cu insulină. În secția numărul șapte își făcea serviciul, într-un mod cu totul draconic, felcerul Valerianîci. Victor Valerianovici, căci așa îl chema de fapt, un sadic veritabil, care se îmbolnăvea literalmente dacă în schimbul său nu reușea să trimită pe cineva la împachetare. Unul dintre băieții noștri, Tolik Beliaev, condamnat pentru bancuri despre Hrușciiov, a citit într-o seară ceva până noaptea târziu, n-a observat că s-a dat stingerea. Pentru asta Valerianîci i-a făcut împachetare și a scris, desigur, că Beliaev a fost agitat.

Teroarea, persecuțiile ne urmăreau pretutindeni, pe fiecare dintre noi. Pentru cea mai mică „neregulă” infirmierii și supraveghetorii ne strigau cu dușmănie: „Ce, ai chef de împachetare? Vrei niște pucioasă?” Era suficient să fie prescrise o dată injecțiile cu aminazină; ți se făceau apoi automat, omițând să le mai întrerupă. Ardeau seringile într-un asemenea hal, încât acul nu mai intra în piele. Îmi amintesc că am fost dus o dată la cabinetul de fizioterapie, să-mi expună amigdalele la raze: din cauza umidității din Leningrad mi se inflamaseră amigdalele și făceam temperatură. Și iată, intrând într-un cabinet mare, am văzut cu uimire un spectacol fantastic: pe zece banchete așezate în șir, erau culcați cu fața în jos și cu fundurile expuse la lămpi de încălzire, mai mulți oameni. Aceștia fuseseră, într-adevăr, atât de mult injectați cu aminazină, încât seringile nu mai intrau în mușchi și trebuiau, într-un fel, înmuiate sau dispersate infiltrațiile, pentru a se putea continua „tratamentul”.

În genere, personaje ca Valerianîci erau totuși rare aici. Pretutindeni domneau indiferența, cinismul, detașarea. Tot așa cum pe chirurg nu-l impresionează sângele, iar pe cei de la morgă – vederea cadavrelor, tot astfel și surorile medicale, infirmierii și medicii de aici erau obișnuiți cu cruzimea. Se

înțelege de la sine că, pentru ei, bolnavul nu este om, nu poate și nu trebuie să aibă absolut nici un fel de dorință sau sentimente umane, iar unii medici numeau foarte deschis spitalul „micul nostru Auschwitz”.

Un om sănătos, ajungând într-un astfel de loc, tinde să se deosebească de bolnavii psihic, să iasă în evidență, să-i convingă pe cei din jur și chiar pe sine însuși că este altfel. În orice secție apare un astfel de grup de oameni sănătoși, un fel de „club” al oamenilor normali într-o mlaștină de demență. De obicei, aceștia îi tratează pe vecinii lor alienați cu o ură, nu mai mică decât ura manifestată de Valerianîci și, pentru a-și consolida autoritatea și superioritatea, adesea se poartă mai dur cu bolnavii decât infirmierii. Poate că aceasta îi ajută să nu înnebunească sau poate că vor să se știe că nu sunt ultimii dintre oameni.

Glumele făcute cu cruzime și batjocură la adresa bolnavilor devine pentru ei o adevărată necesitate. Într-un alt bloc, unde celulele erau mai mari și cuprindeau câte zece oameni, era un tânăr de vreo nouăsprezece ani, Saprnovici. El avea un fix, anume că trebuie să distrugă Occidentul, în special America. Apăsă în permanență pe niște butoane iluzorii, fiind convins că lansează rachete cu bombe nucleare.

– Să distrugem America! Să-l asasinăm pe Kennedy! striga tânărul acesta, apăsând pe butoanele închipuite. Îl ura pe Kennedy în mod deosebit.

– Saprnovici! strigau cei care erau mai puțin bolnavi. Vino încoace! Uite un buton adevărat, apasă pe butonul ăsta! și-i arătau un buton de la ușă, cu ajutorul căruia erau chemați infirmierii și supraveghetorii.

Treptat, l-au învățat să acționeze butonul în așa fel, încât el făcea asta tot timpul: cât era ziulica de mare suna aproape fără întrerupere. Infirmierii erau deja sătui să tot vină la semnalul fals; l-au bătut nu o dată, i-au făcut injecții, dar nimic n-a schimbat lucrurile.

În toamnă, Kennedy a fost într-adevăr asasinat. Torționarii lui Saprnovici n-au lăsat să scape o asemenea splendidă posibilitate, de a-și bate joc de el. I-au adus ziarul cu știrea despre asasinat:

– Te-ai săturat de joacă, Saprnovici? Ai crezut că-i o glumă să tot apeși pe butoane! Vezi, deocamdată n-au găsit asasinul, dar îl caută; n-ai să te mai poți ascunde mult timp aici, te vor găsi. Toți



știu aici că tu apeși pe butoane.

Sapronovici era cumplit de speriat, de zdruncinat. A stat o săptămână întreagă în pat, cu plapuma trasă peste cap. Nu se scula nici ca să mănânce; se temea și să privească de sub plapumă. Dar rezultatul a fost absolut neașteptat: Sapronovici aproape s-a însănătoșit și nu mai apăsa pe nici un buton. Alteori, dimpotrivă, câte unul din cercul celor „normali” începea s-o ia razna, să se poarte straniu, să spună tot felul de ciudățenii, să nu mai semene a om. Fie că se încheia perioada de însănătoșire temporară, fie că își ieșea din minți, dar pentru noi ceilalți era cel mai greu moment. Doar cu câteva zile înainte puteai să vorbești normal cu el, să sperii că va veni și eliberarea, să te amuzi de cei săriți de pe fix și iată, acum, era la fel ca aceștia. Se ștergea deosebirea, limita dintre ei și noi, dintre normali și anormali, și aceasta era cea mai grea dintre cedări. Deoarece, cu timpul, toți deveneau îngrozitor de suspicioși cu el, priveau aproape permanent bănuitor: oare totul este în regulă sau e numai o poză de fațadă, o ameliorare trecătoare? Nu își ascundea el oare propria demență?

Un leton înalt, uscățiv, ne-a preocupat timp îndelungat. Într-un rând, s-a apropiat de mine și, foarte politicoș, cu un ușor accent baltic, m-a întrebat dacă nu mă interesează zoologia. A aflat că am studiat la universitate, la Facultatea de Biologie, dar nu știa care era specializarea mea. Mai mult decât orice îl interesau animalele din speciile dispărute și se străduia să strângă informații despre ele din cărți sau din reviste. Avea o mapă întreagă cu decupaje din reviste și însemnări, pe care o ținea sub pernă. Înșirând aceste decupaje cu grijă pe pat, îmi povestea despre cazarca\* frumoasă cu penaj roșu și despre tigrul din Usuri. El însuși îmi preciza cât de rară este vietatea respectivă sau dacă a dispărut cu desăvârșire.

Am vorbit de multe ori cu el după aceea, în secție, la plimbarea de înviorare și niciodată n-am observat la el ceva straniu în afară de această cazarcă. În fond, fiecare dintre noi se mai ocupă și de lucruri mai stranii pentru alții. Eu, de exemplu, învățam engleza, și privit din afară, lucrul acesta putea părea ciudat. Și totuși nu mă puteam detașa de un sentiment de neliniște, de câte ori vorbeam cu el. Toată

---

\* Cazarcă = pasăre din familia rațelor, întâlnită în pădurile din Orientul Îndepărtat și în tundra rusă, nu departe de zona polară.

înfățișarea sa de pasăre stranie, costelivă ca un cocostârc, adusă de uragan din țări străine, din cine știe ce insule îndepărtate, era mult prea stupidă, în special iarna, în timpul plimbărilor, când, temându-se de răceală, se încotoșmăna cu tot ce avea, inclusiv cu pătura. Nimeni nu știa, pentru ce anume se afla acolo și era jenant să-l întrebi. Se spunea că este aici de șapte ani, iar înainte, mai stătuse vreo zece ani în lagăre.

Judecata lui era totuși sănătoasă, logică, nu l-am surprins niciodată cu vreo ineptie.

Într-o seară, înainte de stingere, recitind absorbit din cărțile mele în limba engleză, aproape că uitasem de acest spital și de psihopatii săi. O discuție foarte aprinsă, mai curând o ceartă, m-a smuls din gândurile mele. Letonul meu, dând din mâini, asemenea unor aripi, rostea tare și apăsător:

– Nu înțelegeți deloc: asta este problema. În Letonia, sunt letoni acum mai puțin de jumătate. Mai mult de jumătate de locuitori vin din Rusia. Se nasc copii din familii mixte. Ei nici nu știu ce sunt. Noi ne uităm limba, cultura. Suntem un popor pe cale de dispariție. În curând, nu vor mai exista letoni. Vă rog să închideți fereastra. N-am voie să răcesc.

În clipa aceea, am avut senzația că el, bătând din aripi, și-a luat zborul în noaptea întunecată și că a pornit spre cazarcele sale cu penaj roșu, spre tigrii ussurieni și cocostârcii cenușii.

Se întâmpla că dintr-o celulă întreagă nu aveai nici măcar cu cine să joci un domino, darămite să vorbești ca de la om la om. Și uneori, chiar nu știai cine era cel nebun: tu sau ei. Infirmierii înșiși îți puteau părea, la un moment dat, adevărați îngeri. De aceea îmi aminteam adesea, fără să mai râd, de nefericitul Sing, care era încredințat de nebunia sa. Cine știe unde se află hotarul? Cine mă poate avertiza că ACEASTĂ NEBUNIE deja a început? Tot așa mă voi trezi în dimineți umede leningrădene, tot așa voi merge încolo și-ncoace prin celulă și ceasuri întregi voi auzi cum urlă cu glas răgușit nebunul din celula de vizavi, tot așa o dată pe zi voi ieși în curte împreună cu această mulțime de nebuni zdrențăroși, să umblu de-a lungul gardului... Ce se schimbă? Culoarea, sunetul, mirosul? Va fi gardul mai alb și cerul mai apăsător? Sau poate deja s-a schimbat ceva? Poate că eu urlu răgușit și mi se pare numai că zgomotul vine din celula de vizavi? Stau în pat, mă legăn și urlu, apucându-mă de cap... Tot ceea ce facem, ne pare întotdeauna logic, îndreptățit. Cum să-mi dau seama de schimbare, pe cine să întreb acest lucru?

Străduindu-mă să mă distanțez de ceea ce se petrecea în jur, mă concentram asupra cărților mele în limba engleză. Ziua întreagă, de la deșteptare și până se dădea stingerea, mă strecuram în hățișurile frazelor Dickensiene sau Cooperiene, mă străduiam să nu mai privesc în jur, să nu mai aud nimic și îmi dam silința să trăiesc viața imaginară a eroului cărții. Cu groază am remarcat după o lună că am început să gândesc în engleză. Am început să vorbesc cu greu rusește și, când m-a vizitat mama, m-am surprins că, răspunzând la întrebările ei, eu traduceam în rusă din engleză. Iată c-a început! – mi-am zis, înlemnit de groază. Cred că fiecare dintre noi se temea mai mult de faptul că ne va fi total indiferent, că nu vom remarca nici o deosebire între libertate și lipsa de libertate.

În celulă cu noi se afla un tânăr, în trecut translator la Inturist\*, cu un nume de familie parcă predestinat – Karaulov\*\*. În aparență, era destul de ordonat și cineva nevizat îl putea considera absolut sănătos. Dar avea și el un fix: se temea că va fi mâncat. Fie considera că are carnea dulce, fie altceva, nu știu, dar era de ajuns să-l privești atent, că începea să se agite, să se fâțâie și să se retragă spre ușă. Desigur, toți își băteau joc de el, fiecare, după cum îl tăia capul. Spre seară, cineva zicea cu voce tare, adresându-se celor din celulă: „Băieți, are cineva sare?” „Da, am puțină, de ce întrebi?” i se răspundea îndată. Karaulov îngheța literalmente și căuta din ochi ușa cu înfrigurare. „Ai și un cuțit?” întrebau fără să se domolească tiranii. În această clipă, Karaulov ceda, nu mai rezista, se repezea la ușă și începea să-i strige pe infirmieri în ajutor. A stat el vreo trei ani și, în sfârșit, părea că s-a vindecat și l-au externat. Au trecut ani buni și într-o zi l-am întâlnit întâmplător pe strada Gorki din Moscova. La prima vedere, părea complet normal, dar m-a apucat curiozitatea să văd, dacă își mai amintește de frica ce-l bântuia odinioară. După o discuție de câteva minute, l-am întrebat pe neașteptate: „Cum e, Karaulov, te mai temi că ai să fii mâncat?” În aceeași clipă ochii au început să fugă neliniștit în toate părțile. „Chiar și aici, în mijlocul Moscovei?” a întrebat mirat „Poți să mai știi...” a bâiguit el și s-a pierdut în mulțime.

Mi s-a întâmplat să întâlnesc oameni disperați, gata să-și riște viața dintr-un fleac, dar n-am întâlnit

---

\* Inturist= agenție sovietică, organizatoare de turism internațional.

\*\* Karaul!= strigăt de ajutor, în caz de pericol, are și un alt sens în limba rusă de pază, în general, înarmată; aici joc de cuvinte.

nici unul gata să și-o riște dacă era întreg la minte. Cred că fiecare ar fi preferat moartea. De aceea, trebuie să alegi, să prinzi chiar începutul, momentul când mai ești în stare să te controlezi, să pui punctul la timp. După aceea e prea târziu, pentru că totul deja ți-e indiferent.

Torționarii noștri înțelegeau perfect că noi avem totdeauna, ca pe o rezervă, această soluție și de aceea, în curtea unde eram scoși la plimbare, nu puteai găsi nici o bucățică de sticlă sau de metal. Nici chibrituri n-aveam voie să deținem ca să nu ne dăm foc. Prosopul trebuia pus seara, la culcare, la căpătâiul patului pentru a putea fi văzut prin vizor. Era interzis să dormim acoperiți cu pătura trasă peste cap. Mâinile trebuia să le ținem pe deasupra păturii și infirmierii de serviciu priveau în permanență în celulă. Dar mai exista o modalitate, de care ei nu aveau cunoștință, pe care ne-o dezvăluiam în șoaptă unul altuia. Măcar atât să putem păstra numai pentru sine.

Să evadezi era nebunie curată, prea sever eram supravegheați și m-am străduit din răspuțeri să-l conving să renunțe la această idee. Infirmierii, supraveghetorii, surorile medicale, medicii, absolut toți ne supravegheau și se supravegheau chiar și ei unul pe altul. Dar el nu putea fi oprit și a doua zi intenționau să-i administreze din nou tratamentul obișnuit. Rezultatul era zero, nu exista soluție. Și atunci i-am spus despre modalitatea ultimă, în cazul că îl vor prinde.

Se vorbea că el ar fi dat greș atunci, când a sărit de pe gard: și-a făcut calculul să cadă pe un camion cu scânduri ce trecea pe acolo, dar n-a izbutit. Trăgătorul fie nu a nimerit, fie a tras în aer, e greu de spus. S-a auzit numai cum au răsunat trei împușcături. Au venit în fugă supraveghetorii, au început să ne numere în celule.

Pe el l-au încuiat în primul bloc. L-au bătut timp îndelungat, i-au aplicat împachetarea, iar apoi l-au ținut o lună numai cu injecții cu sulf. Abia după două luni l-am întâlnit, când eram condus la o vizită și cu greu l-am recunoscut. Era numai piele și os, un bătrân pământiu, cu ochii căzuți în orbite, strălucitori din cauza febrei. El nu m-a recunoscut, iar eu am trecut pe lângă el. Cu siguranță nu și-ar fi amintit de ceea ce am vorbit.

Omul se obișnuiește cu orice și, cu timpul, parcă se îmbracă cu o piele groasă, insensibilă. Trebuie să te înveți să nu mai vezi nimic în jur, să nu te mai gândești la casa ta, să nu mai aștepti libertatea. Să te adaptezi într-atât la viața de aici, încât ea să treacă pe lângă tine, ca și cum nu te-ar atinge. Tot ce se întâmplă în jur devine ireal, ca un spectacol pe care îl uiți imediat. Treptat, mi-am câștigat și eu această indiferență. Numai cu un singur lucru nu mă puteam obișnui. Când se auzea limpede seara cum, dincolo de gard, fâșâiau pe asfalt anvelopele troleibuzelor leningrădene, zgomot de care parcă eram electrocutat, totul împrejur devenea atât de clar și de real, încât mă durea, de parcă m-ar fi sfredelit. Nu, nu orice fel de viață este mai bună decât moartea. Eu nu am avut nevoie să recurg la acea ultimă soluție: nu mi s-a făcut nici o injecție, n-am luat nici o tabletă în tot acest timp. În curând am fost transferat în secția a zecea, cea mai bună secție, unde ziua celulele erau descuiate și aveai voie să ieși, să umbli pe coridor – singura secție unde nu mai exista teroarea infirmierilor. Șeful secției, locotenent-colonelul Kalinin, un bătrân la vreo 80 de ani, nu credea în agresivitatea fără cauză a bolnavilor.

– Lucrez de cincizeci de ani ca psihiatru, le spunea el infirmierilor, care încercau să-l convingă de faptul că bolnavul „surescitat” i-a atacat, și niciodată n-am văzut ca bolnavul să atace fără motiv pe cineva. Iar i-ați provocat.

Avea absolută dreptate: nici eu n-am văzut, nici măcar o dată, ca bolnavul să atace fără vreun motiv. Numai că nu este așa ușor să ghicești motivul. Pe scurt, abia am reușit să scap de o namilă de bărbat care s-a aruncat asupra-mi, când am trecut pe lângă patul lui. Cauza era că el considera ca fiind teritoriul său spațiul din jurul patului și era gata să distrugă orice persoană care i-l încălca. Este foarte important să-ți clarifici ciudățeniile vecinilor tăi, atunci poți trăi fără teamă. Și să nu te temi de ei niciodată. Ei simt frica și vrăjmășia, întocmai ca animalele sălbatice.

Leonid Alexeevici Kalinin era o figură legendară. El nu recunoștea cu nici un chip școala moscovită de psihiatrie și tuturor schizofrenicilor moscoviți, ajunși la el, imediat le schimba diagnosticul și aceștia deveneau psihopați, alcoolici sau bolnavi de malarie.

– Spuneți-mi, nu v-au înțepat niciodată țânțarii? – întreba el scurt, cu vocea sa înceată, bătrânească,

pe vreun unchiaș de șaizeci de ani și acesta, frecându-și ceafa, era nevoit să recunoască că un asemenea caz, probabil, a existat. Simpla recunoaștere îi era suficientă psihiatrului pentru a identifica la bolnav urmările patologice ale malariei.

– Ai băut votcă? îl întreba cu gingășie pe câte un zdrahon de criminal.

– Din când în când, îi răspundea acesta sfios.

– Cam cât? Nu cumva era cam multișor? El însuși nu băuse, nu fumase în toată viața sa și considera că tot răul pe lume pornește de la votcă și de la tutun.

– Se întâmpla, mai ales la sărbători, când luam salariul, răspundea fâstâcit ucigașul.

– Te îmbătai? întreba cu compasiune Kalinin

– Se întâmpla...

Cine nu bea, cine nu se ametește? Să nu-ți recunoști vina era o prostie, nu era credibil să negi și imediat toți se declarau alcoolici.

Auzisem despre o sumedenie de ciudățenii de-ale psihiatrului și la prima discuție cu el, privindu-l obraznic în ochi, am declarat că n-am văzut țânțari în viața mea, nu sunt țânțari în capitală. N-am băut de multă vreme alcool și chiar berea nu-mi era pe plac.

– Poate ați mers undeva în afara orașului? nu înceta cu întrebările Kalinin.

– Poate cu colegii în excursie? S-ar putea nici să nu-i observați, țânțarii ăștia sunt...

Simțea doctorul că-i scap printre degete, ireversibil. Iar eu eram neîndurător, m-am dezis chiar și de excursie. Dacă ar fi știut el ce nori de țânțari ne asaltau în Siberia! Aproximativ o lună m-a studiat, dar eram deja doct: cu surorile medicale și cu infirmierii eram în cele mai bune relații, cu felcerul jucasem serile șah, cochetam cu sora-șefă, iar pe toți supraveghetorii îi tratam cu țigări. Însemnările din registru, cu privire la persoana mea, aduceau mai mult cu recomandarea pentru intrarea în partid, decât cu un raport despre comportamentul unui bolnav psihic, așa că după o lună el m-a chemat din nou.

– Îmi pare rău că ați ajuns la noi din greșeală. Nu vă găesc bolnav deloc.

L-am asigurat că și eu am avut întotdeauna o părere asemănătoare, dar, nu știu de ce nu am fost



crezut și că voi fi foarte fericit dacă el va risipi această confuzie. Ne-am despărțit extrem de mulțumiți unul de altul. Dar m-am bucurat în zadar; a reieșit că acest catâr bătrân, văzând că nu sunt bolnav, a gândit că simulez totul. S-a adresat foarte serios conducerii, cu rugămintea să mi se anuleze toate aceste diagnostice și să fiu returnat pentru cercetări la grupul tinerilor despre care încă nu se conturase un tablou exact. El considera că îi va fericii cu descoperirea sa! E ușor de dedus ce impuls creator a trezit la „pictorii” mei cu ochi albaștri.

Riscam să pendulez pe vecie între Moscova și Leningrad. Lupta dintre școlile de psihiatrie leningrădeană și moscovită era în toi. Leningradul nu recunoștea în nici un fel autoritatea lui Snejnevski, nici teza lui privind schizofrenia moderat-progresivă. Mie, ca un făcut, la Institutul „Serbski” mi-au pus două diagnostice: dezvoltarea psihopată a personalității și schizofrenie moderat-progresivă. Fără să vreau devenisem obiectul disputei lor științifice și, atâta timp cât disputa nu înceta, trebuia să stau închis.

Nu cred că Snejnevski și-a construit teoria sa cu privire la schizofrenia moderat-progresivă special la comanda KGB-ului, dar ea corespundea întocmai nevoilor comunismului hrusciovist. Potrivit teoriei, această boală periculoasă din punct de vedere social putea să se dezvolte extrem de încet, fără să afecteze și să slăbească intelectul bolnavului și ea putea fi detectată la bolnav numai de Snejnevski însuși și de discipolii săi. Și era firesc ca tocmai KGB-ul să aranjeze ca numai discipolii lui Snejnevski să se nimerească printre experții pe teme politice și, treptat, spre anii '70, Snejnevski să-și subordoneze, de fapt, întreaga psihiatrie sovietică. În anul 1964, totuși, la Leningrad, el era considerat un șarlatan și toți „schizofrenicii” lui, ajunși aici, se vindecau imediat.

În spiritul tradiției, la apariția unei dileme referitoare la diagnostic, hotărârea putea să fie obținută numai ca urmare a unei discuții științifice, la care participau toate părțile interesate, iar cât de mult putea să dureze aceasta, nimeni nu știa. Un lucru era bun, că nu fusesem programat pentru tratament.

În secția numărul zece erau adunați, în mod firesc, mai ales cei internați pe motive politice, cam 35-40 de persoane din totalul de 55. Cea mai mare parte dintre ei erau „fugarii”, tinerii care încercaseră să fugă din URSS. Prin ce procedee nu încercaseră să fugă din patria iubită: și înot, în bărci pneumatice, și

pe sub apă, în costume de scafandru, și cu planoare sau rachete, și pe jos, forțând granița, în calele unor vapoare și pe sub vagoanele de marfă. Literalmente nu pot inventa acum o modalitate care să nu fi fost încercată.

Și toți erau, bineînțeles, iresponsabili, fiindcă ce om normal ar dori să fugă acum, când, în sfârșit, după toate erorile trecutului, au început să se reliefeze contururile comunismului? Unii au reușit să treacă granița cu bine, dar au fost extrădați. Pe unul l-au returnat finlandezii, pe altul – polonezii, pe un al treilea – românii. Alături de mine dormea un hohol\*, un infractor bătrân, care petrecuse jumătate de viață în lagăre. La toate întrebările anchetatorului despre motivele care l-au determinat să fugă din țară, răspundea: „Ce importanță are, cetățene șef? Doar sunt un om rău, un criminal, un recidivist. De ce mă rețineți și nu-mi dați drumul? Vă stric viața cea bună, așa că pentru ce aveți nevoie de mine? Lăsați-i pe ticăloșii de capitaliști să se chinuie cu mine!”. Bineînțeles, trebuia vindecăt cu forța de un asemenea delir periculos.

O altă grupă numeroasă era compusă din persoane care au încercat să pătrundă în ambasade. Oamenii simpli sovietici au o asemenea convingere naivă, că din ambasadă vor fi trecuți cumva, în secret, peste graniță, principalul e doar să intri acolo. Cu ei era și mai complicat: nici o lege nu interzicea intrarea în ambasade, cum poți să-i judeci? Un leton cu numele Pintan fugise cu mulți ani în urmă din Letonia, în timpul invaziei trupelor sovietice. În toată această perioadă, a locuit în Australia, a muncit ca un hamal, și-a educat familia. În sfârșit, au ajuns și până la el, în Australia, zvonuri despre „dezghețul” hrușciovist și l-a apucat dorul de casă: voia să vadă cum trăiesc compatrioții lui. A sosit cu toată familia, a fost primit cu bucurie. Însă atunci când, neobservând prea bine dezghețul, s-a pregătit să se întoarcă în Australia, a aflat că nu se mai poate înapoia, nu este prevăzut în regulamente. Nu se îngrijise să obțină, la timpul respectiv, cetățenia australiană: locuia ca un cetățean al Letoniei, cu vechiul său pașaport, noroc că în Australia le este indiferent ce fel de pașaport ai. Aici însă nu era deloc indiferent: Uniunea Sovietică nu

---

\* Hohol = denumire, ușor învechită, dată de ruși ucrainenilor.

recunoștea nici un fel de Letonie independentă. și i-au explicat cetățeanului Pintan că, în toți acești ani, el fusese cetățean al URSS, fără ca el să știe. Pintan nu putea nicidecum să-și însușească o idee simplă: a provocat scandal, a încercat să pătrundă în îndrăgita sa ambasadă australiană și de aceea îl vindecau acum cu aminazină.

Foarte tânărul Vorobiov a intrat, totuși, în ambasada americană. Pentru aceasta, s-a dat cu funingine, să pară negru. A stat acolo vreo două ore. I s-a explicat, așa cum se obișnuiește, că nu există nici un tunel subteran din ambasadă până în cealaltă parte a globului pământesc. Pentru a ieși din țară, e nevoie de aprobarea autorităților sovietice. A trebuit să se întoarcă. A început să plouă și, brusc, negrul nostru a început să se albească sub privirile milițienilor. Toată culoarea negricioasă se ștergea odată cu picăturile de ploaie. Un asemenea fenomen al naturii i-a interesat în cel mai înalt grad pe indivizii îmbrăcați în civil, care se plimbau nepăsători prin fața ambasadei și aceștia l-au expediat de urgență medicilor, pentru analize. Psihiatria judiciară sovietică, pe bună dreptate, a decis că numai un nebun dorește să se transforme din alb în negru și apoi să mai solicite să fie primit în America unde, după cum se știe din ziare, chiar și negrii lor sunt linșați. Acum, aceste capricii rasiale erau nimicite cu injecțiile și el era în curs de rapidă însănătoșire.

Și câți oameni ciudați n-am întâlnit aici! Unui comunist francez de origine română, Nikolai Gheorghevici Prisăcaru, de asemenea, îi era lehamite de lanțurile capitalismului. Se înăbușea în Marsilia natală: nici tu egalitate, nici frăție nu mai rămăsese în Franța, de la căderea Bastiliei. În viață l-a urmărit un singur vis, o singură speranță, și anume Uniunea Sovietică. Și a sosit la noi. În Moldova, la o fabrică de încălțăminte, unde s-a angajat pe un post corespunzător specializării sale, l-a surprins salariul, cu care nu-și putea cumpăra nici măcar o pereche din pantofii pe care-i confecționa. Avea de-a face cu o deficiență pe care trebuia s-o remedieze în deplină conformitate cu unica învățătură adevărată. Adunând muncitorii, a încercat să le explice sarcinile de bază ale proletariatului și le-a propus să organizeze o grevă.

– Sunt convins că vom fi sprijiniți de comitetul central al partidului nostru! Aceasta este în interesul

muncitorilor, îi convingea el pe acei bărbați posaci.

Probabil că aceștia au crezut că este vorba despre partidul comunist francez, altfel nu se poate explica de ce au consimțit să participe la grevă.

Peste câteva zile, reprezentanții avangardei oamenilor muncii, îmbrăcați în civil, îl transportau deja la o expertiză: de îmbolnăviri mintale nu sunt feriți nici comuniștii francezi. În ospiciul din Leningrad s-a comportat modest, înghițea cu tristețe pastilele de aminazină și suporta răbdător bășcălia tuturor. La început mai încerca să le explice într-o rusă stricată că la noi, în Uniunea Sovietică, nu este chiar acel comunism adevărat, cum este în Franța, iar toate nereușitele sale le arunca în spinarea Vaticanului. Însă avea, din păcate, un vocabular extrem de sărac, știa foarte bine doar trei cuvinte rusești, și anume „cașa”, „al meu” și „iubesc”. Și când „balandiorii”, cei care distribuiau mâncarea, răzuiau fundul cazanului și strigau: „Cine mai vrea cașă? A mai rămas o jumătate de castron!”, el zbura de la locul său printre primii, cu castronul la ambrazură: „Cașa, al meu, iubesc!”

În afară de cei care au încercat „s-o întindă” peste graniță și care au încercat să pătrundă în ambasade, mai erau internați vreo zece inși pentru „propagandă antisovietică”: pentru anecdote, literatură, manifeste. Și încă vreo câteva persoane pentru „spionaj”, adică pentru contacte cu străinii. Aici era internat Mihail Alexandrovici Narița\*, primul scriitor care și-a expedit manuscrisul pentru publicare în Occident. Ulterior, aceasta a devenit cea mai răspândită „îmbolnăvire mintală” în URSS, dar atunci era încă o noutate, și noi îl priveam pe Mihail Alexandrovici cu invidie: cel puțin avea o motivație serioasă pentru internare.

De dimineață mergeam la lucru în atelier și, cu toate că, formal, munca nu era obligatorie, dorința

---

\* Narița, Mihail Alexandrovici (1909-1993) = prozator și sculptor rus; deținut ani de-a rândul în lagărele și închisorile staliniste, deportat; reabilitat în 1957; în 1960 a expedit în Occident povestirea autobiografică *Un cântec necântat până la sfârșit*; după ce-i trimite lui Hrușciov o scrisoare extrem de critică, i se refuză aprobarea de emigrare și este arestat și internat într-un ospiciu (până în 1965); după un alt refuz al autorităților de a-i aproba cererea de emigrare, se stabilește în Letonia; în 1975 va fi din nou arestat și internat, pentru câteva luni, într-un spital psihiatric, unde va fi supus unui tratament forțat; scrisorile sale s-au bucurat de o largă popularitate în Occident.

de a lucra era apreciată ca un simptom al însănătoșirii. Cei mai mulți lucrau la croitorie, iar vreo cinci persoane, printre care m-am aranjat și eu, la legătoria de cărți. Eu nu eram nevoit să-mi demonstrez însănătoșirea, deoarece și așa mă considerau sănătos, iar la legătoria mergeam pentru că acolo se aduceau la recondiționat cărți de psihiatrie și puteam să le citesc pe furiș. Și, în plus, prin ateliere puteam stabili contacte cu alte corpuri de clădiri, unde erau internați mulți de-ai noștri.

Înainte de masa de prânz aveam o oră pentru plimbare, apoi din nou la lucru. În general, toți trăiam în așteptarea comisiei centrale. Venea de la Moscova, cam o dată la opt luni, și toate speranțele noastre erau legate de ea.

Anecdotele despre casa de nebuni, după cum se știe, încep cu sosirea acolo a unei comisii. Și, într-adevăr, comisia noastră era ca cele din anecdote. Lucra doar două-trei zile și, în timpul acesta, trebuia să examineze o mie de bolnavi, adică fiecăruia îi era repartizat un minut și jumătate sau două și nimic mai mult. Tuturor li se puneau întrebări stereotipe: „Cum vă apreciați boala, activitatea (adică vă manifestați oare „critic”) și ce intenționați să faceți după externare?” Era imposibil de clarificat starea pacientului într-o asemenea comisie, erau externați doar cei recomandați de ospiciu.

Majoritatea celor internați pe motive politice erau gata să dea dovadă de simț critic, a te încăpățâna era un nonsens, exemplul lui Samsonov era pentru toți încă foarte proaspăt. Judecau cam astfel: mai bine să ies și voi reuși să mai fac ceva, decât să stau toată viața, fără nici o noimă, în casa de nebuni. În fața cui să-mi apăr principiile, în fața psihiatrilor? Singurul lucru pe care poți să îl obții aici sunt injecțiile cu sulfazină. Pe cei mai îndărătnici, în afară de acest tratament, îi trimiteau peste câțiva ani la Sâciiovka, fiind considerați bolnavi cronici, nevindecabili. Din Sâciiovka, în acea vreme, nimeni nu mai ieșea viu.

Și iată, această căință înșelătoare, această recunoaștere a bolii proprii li se părea tuturor într-atât de justificată și rațională, încât nimeni nici măcar nu se jena și nu o tănuia față de colegii de salon, ci, întorcându-se de la comisie relata cu plăcere toate amănuntele, ba chiar imita scena respectivă. Unul dintre cei care au încercat să treacă granița ilegal a scris chiar și niște versuri despre președintele comisiei, profesorul Torubaev, și le-a înmânat comisiei:

*„Torubaev drag, mă lasă  
Să ajung și eu acasă  
La ambasade nu mă duc,  
Nici peste graniță nu fug.  
Torubaev drag, mă lasă  
Să ajung și eu acasă!”*

Dar pentru psihiatri nu era suficientă o căință formală, doreau și o confirmare. De aceea, cu vreo cinci luni înainte de sosirea comisiei, celor cărora li se apropia vremea externării, li se puneau la cale provocări. Surorile medicale, supraveghetorii, medicii începeau să-i ațâțe, încercau să-i descumpănească, și îi ofensau, dacă pacientul nu suporta și reacționa, ca orice om normal, atunci imediat i se consemna în fișa medicală personală diagnosticul „comportamentul s-a modificat” și proxima comisie nu-i mai elibera nici un bilet de externare. Provocările nu erau organizate numai celor internați pe motive politice, ci și celorlalți internați, aceasta fiind o practică obișnuită. Medicul care propunea externarea bolnavului își asuma o răspundere, iar dacă acest bolnav eliberat făcea din nou o boacănă, atunci medicul trebuia să dea socoteală. Normal, medicul dorea să se convingă că bolnavul aflat sub tutela sa, în condiții apropiate de cele normale, simulate prin provocări, nu va repeta comportamentul anterior. Să presupunem că infirmierul îți trage o scatoalcă sau ți-a înșfăcat mâncarea iar tu, ca răspuns, „te-ai enervat”; atunci de unde avem garanția că nu vei călca din nou în străchini? Acolo, în libertate, în viața cotidiană, te așteaptă și mai multe încercări. și dacă nu ți-ai însușit doza necesară de supunere, de umilință, nu te-ai obișnuit să-ți înăbuși reacțiile, atunci mai stai deocamdată aici. Pentru o viață în mijlocul oamenilor sovietici normali nu ești încă apt.

Și trebuia să fii tot timpul atent, să te afli în priză, să nu te pierzi cu firea nici măcar pentru o clipă și să-ți controlezi fiecare gest. și să nu crezi nici o iotă din ceea ce-ți spun medicii sau surorile medicale.



Bolnavii nu aveau voie să afle rezultatele comisiei. Celor stabiliți pentru externare, de obicei, medicul le dădea de înțeles, între patru ochi, că vor fi externați. Aici aveau loc și diversiuni. Bolnavului, după audierea de la comisie, i se comunica în secret că el, cică, a fost externat și peste două-trei luni, după proces, va fi eliberat. Judecata era o simplă formalitate deoarece, de regulă, hotărârea comisiei nu era respinsă. Aici apăreau la om toate înclinațiile sale, ascunse în fața comisiei, aici era urmărit cu atenție, era provocat, era zgândărit. El consideră că este deja cu un picior în libertate, totul depinde de proces, iar medicii nu-l mai pot reține. Au existat cazuri în care era condus chiar la camera de gardă, de parcă era complet liber. Pe drum însă, pe acești ultimi cincizeci de metri, sora medicală tot încerca să-l provoace, să-l incite la confidențe și chiar la poartă îl returnau brusc. În realitate au existat și cazuri de înnebunire din pricina acestor provocări.

Eu n-am avut ocazia să mă căiesc și nu mă temeam că mi s-ar juca niște feste. Declarându-mă simulant, Kalinin a solicitat ca dosarul meu să fie returnat pentru anchetă. KGB-ul a intrat în panică, iar în cadrul comisiei stupiditatea a atins apogeul. Membri comisiei demonstau că am fost bolnav și în trecut, iar Kalinin aproape că nu i-a învinuit că au tăinuit un criminal, făcându-l scăpat de pedeapsa meritată. Și cu cât mă comportam mai normal, cu atât mai multe argumente ofeream comisiei pentru „boala” mea. Manifestarea spiritului critic, a căinței, dimpotrivă, doar ar fi consolidat poziția lui Kalinin. El a pierdut și eu am fost externat cu diagnosticul „psihopatie paranoică în stadiu compensator”. Bizară chestie mai e și viața: dacă i-aș fi spus despre țânțari, aș mai fi stat vreo trei ani, până când el n-ar fi constatat diagnosticul meu și nu m-ar fi declarat bolnav de malarie. Rolul hotărâtor l-a jucat, desigur, KGB. În secția noastră se mai afla unul nemişcat de țânțari, un simplu ucigaș cu numele Lavrov. Dumnezeu știe, era într-adevăr bolnav în clipa omorului sau simula, caută de te lămurește după trei ani, însă doar bunicuțul nostru Kalinin l-a declarat simulant. Pentru Lavrov asta însemna simularea la moartea prin împușcare. Și câte n-a mai făcut: și venele a încercat să și le taie, s-a aruncat și asupra infirmierilor, până și excrementele și le-a mâncat, dar totul a fost în zadar. Kalinin îi spunea invariabil, cu vocea sa subțire și domoală: „Lavrov, degeaba vă mâncați excrementele, că eu totuși vă consider

sănătos...”. Și l-a trimis pe băiat în fața plutonului de execuție.

E ușor de dedus mirarea și indignarea lui Kalinin când nu i s-a permis să mă „demaște”. El considera, probabil, atitudinea colegilor drept complot împotriva puterii și, din inerție, trăia cu impresia acelor timpuri când deținuții politici erau salvați de execuție și lagăre de exterminare în casele de nebuni, iar datoria unui patriot era aceea de a-i demasca. Mi-au povestit apoi niște cunoscuți, psihiatri, că în anii '30 Kalinin fusese un vestit turnător; iată însă că n-a sesizat noile orientări, n-a înțeles misiunea psihiatriei în perioada construcției desfășurate a comunismului... și la scurt timp a fost obligat să se pensioneze.

La 26 februarie 1965, am fost externat și pus sub tutela mamei mele, ca paranoic în curs de vindecare. N-aveam de ce să mă tem de provocări și am pășit spre poartă vesel și nepăsător. Mi-am luat rămas bun de la băieți și am pornit hotărât, libertatea îmi surâdea. Nici tu infirmieri, nici tu seringi, nici tu gratii: trăiește și te bucură. La despărțire, unul dintre băieți mi-a spus:

– Vei ieși pe poartă și ne vei uita cu totul, nici scrisori nu ne vei trimite. Așa se întâmplă totdeauna. Toți ne promet la plecare marea cu sarea și apoi măcar o vedere de ne-ar trimite!

– Ei și? a adăugat altul. Acum își va găsi de lucru, își va continua studiile, apoi se va însura și asta-i totul. Te va întâlni pe stradă și nu te va recunoaște...

Da, poate cineva se va realiza în felul acesta, e posibil.... Numai că și după zece ani, îmi amintesc de procedul nostru, de care n-am avut ocazia să mă folosesc, îmi amintesc și de hârșăitul pe care-l făceau anvelopele troleibuzului ce se îndepărta în Leningradul cufundat în noapte.

Poate fi nostalgia după casa de nebuni dor de închisoare? Ieri, încă sufocat de atmosfera de nebunie îmbibată în toate ca smoala în coverta vasului, te gândeai: o, Doamne, de-ai scăpa! De atât de multe ai nevoie? De ce ești veșnic nemulțumit, cauți ceea ce e mai bun și-ți otrăvești acele clipe de bucurie, simple și de neprețuit, care totdeauna îți sunt la îndemână, numai să dorești... De ce să-i trebuiască omului bogății, palate luxoase și veșnica goană după plăceri, când un simplu covrig, cumpărat la gară cu cinci copeici și pe care-l vei mânca pe stradă, fără să te grăbești, e lucrul cel mai prețios pe lume.

Îmbătat de forfota străzii, de abundența de chipuri umane normale și de policromia hainelor, te urci în tramvai și ești transportat cu zgomot de-a lungul bulevardului. Nu ești obligat să fii cu ochii în patru la cei din jur, să fii tensionat când cineva îți pune o întrebare. Și fiecare nouă răspântie, fiecare stradă este plină de viață, așa cum fiecare cuvânt e plin de înțeles. și poți să cobori la orice stație, să te pierzi în mulțime, să te desfeți cu mirosul florilor și muzica sunetelor. Poți chiar să sari din mers.

Principalul e să nu vrei nimic, să nu dorești nimic, să nu aspiți la nimic și doar amurgul cald al înserării, luminile din ferești și târșâitul miilor de picioare să le primești ca pe un dar neașteptat. Dar mirosul câmpului, aroma rășinilor de brad sau susurul apei... Hoinărește agale pe drumurile prăfuite ale satelor, înnoptează în stoguri de fân și, trezindu-te în aerul răcoros al dimineții, pășește iar pe câmpiile învăluite de ceață. Nu trebuie să te gândești la ziua de mâine, nu trebuie să aștepti nimic, și atunci fiecare rază de soare va fi uimitoare, fiecare dimineață – o descoperire. Nu trebuie să te afli dincolo de pragul închisorii, totul s-a dus la dracul. Și primul om pe care-l vezi, gardul murdar de lemn din față, acoperit cu afișe rupte, tramvaiul scorjot, grupurile grăbite de oameni și corpurile de clădiri cenușii, neînsuflețite – toate acestea nu reprezintă mai mult decât un decor, ce nu are absolut nici o legătură cu tine.

Mișcarea, chipurile, culorile, sunetele îți pricinuiesc o durere insuportabilă și, în timp ce tramvaiul urcă panta, privești podeaua murdară de sub picioare și aștepti. Fiecare persoană care s-a înghesuit în tine te face să te jenezi, bine-ar fi să treacă mai departe. Această lume zgomotoasă nu-i suportă pe cei care nu se raliază torentului, ea te împinge, te atrage, te supune, te solicită, te amenință și te cheamă la prudență.

Ce vreți de la mine? Lăsați-mă în pace, dați-mi posibilitatea să mă regăsească pe mine însumi. Nu mă deranjați. Vreau să mă așez, uite-aici, singur, să mă bag undeva, într-o vizuină, unde e întuneric și igrasie, căci vechea mea piele trebuie să năpârlească și să crească alta la loc. Cea veche îmi pricinuieste dureri. Liniște, nu țipați, de strigătele voastre toți cei de dinăuntru râd în hohote, iar ecoul, un eco surd, răzbate ca dintr-o clădire părăsită și nici un fel de cuvinte nu nasc un răspuns gândurilor.

Însă această lume e atât de bună și are atâta dorință nebună să te salveze... Îți simți prezența prin

chipurile prietenilor și rudelor, prin agitația lor prevenitoare, sfaturile și ajutorul lor agasant. Te iau de după ceafă, precum căteaua pe cățeluși, și te mută dintr-un loc în altul și nu-ți rămâne decât să zâmbești prostește, doar trebuie să fii recunoscător. Ce trebuie să discuți cu ei, ce trebuie să le răspunzi, ca să nu pari chiar un tâmpit? Toți au devenit așa de deștepți și așteaptă de la tine observații de mare rafinament, iar tu n-ai nimic de spus... Vid total. Suntem pe meridiane diferite, cu ritmuri diferite. Mă simțeam așa de confortabil cu idioții mei, plini de tinerețe și nesofisticați. De ce m-au expulzat aici? Acum îl înțeleg pe vecinul meu de salon. Și-a împușcat soția, soacra, socrul și vecina. Privind în jur, a văzut brusc o pisică și a împușcat-o și pe ea. Prea se uita întrebător.

La dracul cu covrig, cu tot! și, scoțând capul pe fereastra vagonului, în bătaia vântului și a fumului de cărbune ars, priveam la stâlpii ce se perindau cu rapiditate în amurg și la iluminarea puternică a Moscovei, de care mă apropiam din ce în ce mai mult. Nu mă gândeam încă ce voi face, cum voi proceda, dar știam sigur: nu voi mai avea milă față de ei, așa cum nici ei nu vor avea față de mine. În acest război nu vor mai exista procedee interzise.

Lent, ca după o operație, când dispare anestezia și revine capacitatea de a simți și, odată cu aceasta, apare și unda unei dureri insuportabile, durere ce se asociază în conștiință cu mirosul de bandaje, iod, fenol și cu pereții albi ai salonului de spital, mă întorceam la viață. Cine a spus: „cuget, deci exist”? Dimpotrivă: mă doare, deci sunt viu.

Din nou m-am plimbat pe străduțele din Moscova, am discutat cu căsuțele cu curți de pe Arbat, însă nu mai existau fantomele bonome din secolul trecut, cu tragediile lor naive; acum eu aveam fantomele mele.

Am intrat și în vechea noastră curte, unde încă mai stăteau în picioare casele cu inscripția cu vopsea albastră: CPD\*. Ca mai înainte, străjuia pe colină clădirea cenușie a școlii, însă nici ea nu-mi mai provoca amintiri chinuitoare, toate fantomele conștiinței mele rămăseseră la Lefortovo. Mergeam iarăși cu

---

\* CPD = clădire pentru demolare.

bunica de-a lungul râului, prin Piața Roșie și parcul Alexandrovski.

*Cine clopotul-țar să ridice poate,  
Cine poate să întoarcă turnul-țar,  
Cine, trufașule, cușma nu-și va scoate  
La Kremlin, la poarta sfântă, de altar?...*

Nimeni nu se grăbea să-și scoată căciula și mulțimile se îmbulzeau în preajmă, se agitau, se buluceau exact ca niște furnici, ca furnicile de pe fundul căniei. De ce? Încotro?

Și eu, furișându-mă în forfota lor, alergam, mă vânzoleam, mă agitam, mă străduiam să intru în ritmul lor, în sensul lor, exact ca o surcică purtată de ape. Încotro? De ce? Mi se părea că văd în fiecare trecător un cunoscut, o fantomă venită DE ACOLO și, în tăcere, schimbând cu el o privire fugară, plină de înțelesuri, mă grăbesc mai departe spre gura acestui torent, spre țelul lui. Of, această lume! Așa de serioasă, așa de preocupată. Câtă sensuri secrete sunt în ea, că niciodată nu-mi va fi dat să le înțeleg, niciodată nu mă voi simți înrudit cu ea. Urăsc acest spirit întreprinzător, lipsit de sens. Îmi duc prin lume dorul, însă clădirile moderne, semețe, din sticlă și beton, îmi râd în nas:

– PRIMII OAMENI PE LUNĂ VOR FI COSMONAUȚII SOVIETICI!

Alerg ca o furnică nebună de-a curmezișul nebătătoritelor poteci ale furnicilor. Vreau să evadez din oraș, să ajung în pădure, însă clădirea greoaie a gării îmi strigă din urmă:

– PIȘĂ-TE PE PODEA!

Și chiar vechea și blajina căsuță moscovită, toată crăpată de trecerea timpului, de parcă e învăluită de riduri, mă privește prin ochelarii ferestrelor și mă întreabă cu o voce insinuantă, când mă apropii de ea cu încredere:

– NU V-AU MÂNCAT ȚÂNȚARII?

Cândva am dorit să mă dedic biologiei. Era curios de aflat ce arc împinge în sus tulpinița din

sămânță, ce desfășoară frunzele spre lumină, ce colorează fluturii. Acum însă, privind la bulevardele înverzite, îmi aminteam de flăcăiașul cu care m-am întâlnit la plimbare – el era din altă secție. Nu l-am întrebat nimic, nu doream să știu dacă este normal au ba, nici numele nu i-l știam măcar. Mergeam împreună, pur și simplu, de-a lungul gardului. Avea niște ochi albaștri pătrunzători, nu albăstrui, ci albaștri. Odată, cu un zâmbet enigmatic, m-a atras într-un colț, unde de sub gard pătrundea iarba și acolo mi-a arătat o floare, floarea sa, pe care o ascundea față de toți ceilalți. Era o floare urâtă, cu două calicii crescute dintr-o singură capsulă...

Am cumpărat un covrig de cinci copeici și am început să-l mănânc, dar n-avea nici un gust și nu-mi aducea nici o bucurie.

Obosind, treceam pe la unul din vechii mei prieteni, cel mai adesea pe la Iura Titov. Ne cunoșteam încă din perioada Maiakovkăi, era unul dintre acei pictori care a organizat o expoziție, pe când era arestat. Poate numai aici mă simțeam liber, degajat, eram în stare să privesc ore întregi cum își pictează tablourile. Fie camera, supraîncărcată cu cărți și icoane, ce-mi era cunoscută până în cele mai mici amănunte, fie maniera lui de a vorbi trăgănat, mișcările domoale, mirosul de vopsele, semiobscuritatea, îmi dădeau senzația că timpul s-a oprit în loc. Nu trebuie să alerg după el. Apoi și tablourile – pânze imense cu Dumnezeu ce se carboniza în flăcări, cu pământul pustiit, ars – acționau asupra mea liniștitor. De cele mai multe ori, pur și simplu tăceam. Și, îmbătându-ne spre căderea nopții, priveam cum se chircește în foc chipul lui Dumnezeu, în vreme ce pământul inert se înnegrea. Nu mai exista îndurare pe lume.

Se auzea doar fâșâind pe asfalt, dincolo de fereastră, anvelopele troleibuzelor în circulație. Parcă să-mi facă în ciudă, Moscova mirosea a scutece și mi s-a părea că toată populația masculină se plimbă pe bulevard cu cărucioare de copii. Se recăsătoriseră amicii mei, își măriseră familiile cu copii și dispăruseră. Rareori mai întâlnești pe cineva, aleargă acasă de la serviciu, fără să-și ridice ochii din pământ.



– Iartă-mă, bătrâne, n-am timp. Soția, copiii, serviciul... Fusese un om și nu mai exista. A rămas doar productivul om-unitate, care încă n-a învățat să meargă pe cele două membre fără un ajutor suplimentar, sub forma căruciorului.

O parte din băieții de la Maiak, în general, datorită lui Iurka Galanskov, mai alcătuia culegeri de versuri. Dar nici în aceasta nu se mai simțea suflul vieții, trecuse vremea. În aer plutea ceva nou, iluzii noi băntuiau prin Moscova. Din ce în ce mai mult se zvonea despre reabilitarea lui Stalin și temerile noastre cele mai sumbre riscau să se îndeplinească. La scurt timp după înlăturarea lui Hrușciiov, au fost lansate niște zvonuri despre existența unor liste, ba cu două mii, ba cu cinci mii de persoane, care trebuie reprimite în primul rând. Era nominalizat direct Șelepîn la candidatura de posibil Stalin. Cine se mai putea gândi la versuri?

Precum coloanele de tancuri, circulau prin oraș șiruri de cărucioare cu copii. Părinții lor nădăjduiau să nu fi nimerit printre cele două mii. Și ca un fulger negru alergau mașinile la Kremlin, la stabilirea listelor. De ce oare leningrădenii sunt complotiști? De unde au ei această psihologie a ilegalității? La Moscova, ca într-un imens salon, întotdeauna găsești ceea ce dorești, întotdeauna îți faci noi cunoștințe, nici nu e nevoie să soliciți. În permanență lumea se înghesuie în apartamente și e o asemenea hărmălaie, că nu-ți auzi nici propria voce. Stau până după miezul nopții în bucătăriile moscovite și tot polemizează și polemizează. La Moscova, dacă treci însoțit de un grup mare, în miez de noapte, pe la un cunoscut, nimeni nu rămâne uimit. Iar dacă ești cu o sticlă de băutură, bucuria e totală. Și, invariabil, spre dimineață se revine la veșnica temă: când s-au declanșat toate acestea? În 1914? În 1905? Sau chiar de la decembriești s-a croit totul strâmb? Unii merg mai departe, aruncând hula împotriva lui Petru cel Mare: el este principalul ticălos, deoarece a violat Rusia cea săracă și originală, iar ea ne-a născut, spre nenorocirea noastră, un avorton. În orice caz, ticăloșia lui e evidentă, a construit Petersburgul, un oraș al comploturilor. L-a construit cu gânduri rele, probabil la beție, și din cauza aceasta, prin oraș se împrăștie ceața petersburgheză și îi otrăvește pe toți cu pasiunea pentru conspirație. Stau în casele lor petersburgheze, înmagazinează gânduri secrete și fiecare nouă cunoștință este simțită ca o legătură

clandestină.

Ajungând la Piter\*, gara „Moscova”, în zorii unei dimineți de vară, am hoinărit pe prospectele pustii, dar strălucitoare, am admirat splendidele fațade. Fiecare clădire e un mare senior, te privește de sus, cu ușor dispreț. Însă e suficient să intri înăuntru, într-un șir de curți-fântâni întunecoase, igrasioase, și înțelegi unde își are rădăcinile această psihologie secretă petersburgheză. Cu ei poți vorbi doar între patru ochi, în șoaptă, și niciodată nu-ți vor face cunoștință cu altcineva. „Vai de mine, vai de mine, trăiesc de unul singur, n-am nici un fel de relații...”

„Părințelul”, un coleg de salon din „spitalul specializat”, mi-a trezit de la prima vedere suspiciunea că nu e un om sovietic, că prea semăna cu un spion străin din filmele de cinema sovietice. Nu prea înalt, grăsuț, chel, cu o privire circumspectă de după lentilele groase ale ochelarilor, o copie leită a agentului imperialismului mondial. Până și școlarii se opreau pe stradă și priveau țintă în urma lui: n-ar fi oare cazul să cheme un milițian? și pe loc își aminteau de filmul în care vigilenții pionieri au prins un spion american.

Croindu-mi drum spre casa lui, prin curțile din Piter, pe treptele negre, surprindeam invariabil privirile circumspecte ale vecinilor: „Iarăși are oaspeți spionul nostru...” Trăia împreună cu două mătuși bătrânele și, cu toate că avea aproape cincizeci de ani, nu fusese în stare să se elibereze complet de sub tutela lor.

- Borenika, iarăși n-ai mâncat destul de dimineață, spunea una.
- Pune-ți puloverul gros, azi e frig, repeta alta.
- Ei, mătușico, ajunge. Asta-i imposibil, fonfăia Părințelul. Vă rog, terminați odată, ajunge.

Cu toate acestea, era un complotist temerar, a fost internat de trei ori în ospiciu și s-a obișnuit cu viața dublă, de se părea că face conspirație cu sine însuși. De fiecare dată când se elibera, era permanent reprimat în partid, își găsea de lucru în sectorul ideologic: scria articole pentru presa de partid, ținea

---

\* Piter = Petersburg, actualul Sankt-Petersburg

lecții, cu alte cuvinte „câștiga încrederea”, „se masca”. Nimerind întâmplător cu mine într-un apartament moscovit obișnuit, zgomotos, s-a îngrozit de nedescris.

– Ne-au deconspirat, mi-a șoptit el la ureche, ne-au reperat. Trebuie să plecăm imediat. Și de atunci n-am mai reușit să-l atrag la Moscova.

Toate amănuntele despre liste și presupusa reabilitare a lui Stalin le-a aflat din surse ale partidului și, bineînțeles, nu stătea cu mâinile încrucișate. În ceața leningrădeană nu-ți poți găsi prietenii, însă complotiști întotdeauna găsești, vrei, nu vrei. De parcă întinerise cu douăzeci de ani, alerga peste tot prin Leningrad, la interminabilele întâlniri conspirative, la tratative și convorbiri.

– Borenika, pune-ți căciula, azi e frig. și să nu te întorci prea târziu.

– Ei, mătușică, ajunge, mai lăsați-mă în pace, fonfăia el, trăgând ușa după sine.

Tot așa, probabil, ieșeau ei în ceața petersburgheză din martie 1881, cărând niște pachetele îngrijit aranjate. Iar peste o oră, lângă Letnii sad\*, acolo unde caleașca țarului cotea de-a lungul canalului Moika, a răsunat o lovitură întocmai ca un pumn de fontă ce lovește carosabilul, a strălucit o flacăra ce s-a înălțat în aer ca un stâlp și au început să necheze caii răniți ai cazacilor... Și nu mai are importanță faptul că paznicii înfuriați îi băteau apoi, prin tot orașul, pe studenții suspecti, iar noul țar a luat măsuri de prindere a răzvrătiților: din acest moment a început să se deruleze, implacabil, trista noastră istorie. Iar acum ghicește când s-a declanșat, în 1905, în 1914 sau în 1917... Și, orbite de această explozie, generație după generație, pregăteau noi și noi bombe și iarăși se pierdeau în ceața petersburgheză.

Aceasta este, doar, întotdeauna așa de ispitor: oare nu este justificat să răspunzi cu aceeași monedă mișeilor? Să răspunzi la teroarea roșie cu teroarea albă, iar la teroarea albă, cu cea roșie. Priviți, ne torturează, sunt niște animale sălbatice, și nu oameni! De ce să nu-i torturăm și noi pe ei? Uitați-vă, în mod fățiș ne fură, ce mai așteptăm? Nepedepsirea doar îi stimulează, le dă apă la moară. Iar dacă-i vorba de stat și, în orice caz, va fi violență, atunci de ce să nu apelezi la violență în numele dreptății și al salvării

---

\* Letnii sad = unul dintre parcurile centrale ale orașului de pe Neva, în traducere ad litteram, Grădina de Vară

oamenilor?

Bineînțeles, poate pentru cei care se îndreptau cu pachetelele riguros aranjate spre Letnii sad totul era indiscutabil. M-am născut în anul când toată omenirea fie că dorea aceasta, fie că nu, își distrugea semenii, construind pe pământ lagăre de concentrare, indiferent de culoarea lor, roșie sau brună. N-aveam o altă cale de ales. Se părea că ar fi existat, dar soluția n-a fost găsită până în prezent, chiar în acea perioadă americanii începând să bombardeze Vietnamul de Nord.

Un lucru mi-a fost clar, și anume că eliberarea omului nu va veni din afară. Ea trebuie să vină din interior și, până când cei mai mulți dintre noi nu ne vom elibera de psihologia ilegalismului, de setea dreptății, urmașii noștri vor sta, ca și mai înainte, la bucătărie și vor discuta: când au început, totuși, toate acestea? Exact ca furnicile pe fundul căni.

Serghei Pavlovici Pisarev era un antipod perfect al Părintelului. Băiețandru de paisprezece ani, fugise de acasă în timpul Primului Război Mondial să lupte pentru țară și patrie. L-au prins pe front și, ca să nu fugă din nou, a fost arestat și dus acasă. Pe drum, în închisoarea din Rostov, s-a întâlnit cu bolșevici arestați și de atunci a devenit un comunist până în măduva oaselor. Prin câte închisori n-a mai trecut! În timpul războiului civil a fost chiar condamnat la împușcare de contraspionajul lui Denikin\*, în '37 s-a aflat în închisoarea din Lefortovo, în '53 – în ospiciul special din Leningrad și nimic nu i-a putut strămuta credința în comunism. Cu toate acestea, lupta în permanență împotriva autorității proletare.

În 1935, când i-au arestat prietenul, s-a zbatut pentru eliberarea acestuia, a scris memorii de protest și chiar a adunat semnături. Firește, în 1937 a devenit el însuși „dușman al poporului”. L-au torturat groaznic, cu un scaun i-au rupt șira spinării, la Lefortovo, dar n-a recunoscut și n-a semnat nimic. Cu șira spinării ruptă, l-au aruncat, exact ca pe un câine, să-și dea duhul într-o celulă a închisorii Butârka, unde

---

\* Denikin, Anton Ivanovici (1872-1947) = general țarist, unul din principalii conducători ai „albilor” în timpul Războiului Civil (1918-1920), în sudul Rusiei; înfrânt de către Armata Roșie (1920), a emigrat în Franța și apoi în SUA; memoriile sale au fost publicate în ultima perioadă și în patria sa.

l-au și uitat. Un an întreg a zăcut, fără să se poată mișca, doar colegii de celulă îl hrăneau și-l scoteau pe mâini să-și facă nevoile. Și un an întreg a scris reclamații, mărunț-mărunț, pe bucățele de hârtie igienică. Nu despre sine, ci despre tovarășul său, arestat pe nedrept. Colegii de cameră doar îl luau peste picior:

– Cui îi scrii? Mai departe de gardieni, reclamațiile tale nu vor ajunge. Fie-ți milă de hârtie, și așa nu ne este de ajuns.

Iar peste un an, în 1938, l-au chemat brusc. Unde, nu se știa. Cu mare greutate l-au transportat gardienii până la cabinet. Adjunctul Procurorului general a deschis dosarul și l-a întrebat:

– Dumneavoastră ați scris? – și aici Pisarev a observat bucățelele sale de hârtie, aranjate frumos și numerotate.

– Tovarășul dumneavoastră, a zis procurorul, a fost într-adevăr un comunist cinstit, arestat fără vină de o bandă de dușmani-sabotori, infiltrați în organele noastre. Acum au fost demascați și vor fi pedepsiți. Din păcate, tovarășul dumneavoastră n-a mai apucat ziua de azi, a murit la anchetă. S-a dovedit că în acest an multe s-au schimbat: Ejov a fost împușcat, iar odată cu el și acoliții săi au fost declarați dușmani. Noul șef al NKVD\* a fost desemnat Beria și torturile au fost oprite.

Eliberându-se într-un asemenea chip miraculos, Pisarev pe loc s-a târât până la CC și a început să demonstreze că toți cei care au stat cu el într-o celulă din închisoarea Butârka sunt oameni absolut nevinovați, care s-au autodenunțat fictiv pentru a scăpa de torturi. Și a reușit astfel să-i salveze pe mulți. A existat atunci un tip de „dezgheț à la Beria”, despre care puțini își amintesc.

În timpul războiului, Pisarev a fost pe front, în calitate de comisar politic. E de neînțeles cum reușea să lupte, cu spinarea ruptă, dar se știe precis că a scos pe umerii săi un rănit dintr-o încercuire.

Iar în '36, în toiul afacerii „medicilor-sabotori”, a trimis un raport scris lui Stalin, unde afirma că aceasta este o falsă problemă și că și aparatul Ministerului Securității Statului „este mincinos de sus până jos”. Pesemne temeritatea sa l-a uimit așa de tare pe Stalin, încât Pisarev a fost imediat internat în

---

\* NKVD (Narodnîi Komisariat Vnutrennich Del) = Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne, ulterior KGB.

ospiciul din Leningrad. Însă, aflându-se acolo, scrie neconținutele sale reclamații, transmițându-le în secret, în timpul vizitelor. După moartea lui Stalin, Pisarev a reușit să obțină nu doar deplina reabilitare, dar și dezmințirea diagnosticului. Mai mult, folosindu-se de relațiile sale în CC, a reușit să contribuie la desemnarea unei comisii speciale de verificare a Institutului Serbski și a ospiciilor din Leningrad și Kazan, care a stabilit că aici sunt internați mulți oameni sănătoși, nevinovați, închiși doar din motive politice. Mulți au fost imediat eliberați, avea loc „dezghețul hrușciovist”.

Bineînțeles, eliberându-se, de fiecare dată era reprimat în partid, însă nu din rațiuni de camuflaj, ca în cazul Părințelului, ci deoarece continua să creadă sincer în dogmele comuniste. Se considera un discipol al lui Lenin, pe Stalin însă îl ura, așa că niciodată nu-i pronunța numele și vorbea despre el cu apelativul Djugașvili.

Se înțelege că de toate nenorocirile vinovat era Stalin, care, după expresia sa, a săvârșit în anii '30 o lovitură de stat, nimicindu-i pe adevărații leniniști.

– Partidul a degenerat complet, spunea el domol, trăgându-și adesea sufletul în fotoliul lui special, cu spătar înalt. În aceste condiții trebuie să intrăm cu toții în partid, să-l însănătoșim. Locul dumneavoastră e în partid, ca din interior să vă luptați cu acești degenerați.

O asemenea logică îmi era de neînțeles. Doar nu cred în nici un fel de comunism, fie el leninist sau stalinist. Cum să intru în partid?

Un prieten de-al meu glumea răutăcios, răspunzând la asemenea îndemnuri: „Asta este ca și cum mi-ar recomanda să mă însor cu o femeie bolnavă de sifilis și să fac copii cu ea: nici ea nu se va însănătoși, copiii vor fi și ei bolnavi, și eu însumi mă voi molipsi.”

Însă neîncrederea mea în comunism nu-l tulbura pe Pisarev și încerca să-mi demonstreze că, de fapt, eu cred în comunism, dar nu conștientizez. Lenin, după spusele lui, a dorit chiar ceea ce doresc și eu, și întotdeauna mă convingea să-l citesc pe Lenin.

Locuia într-o cameră, mică de tot, plină până la refuz de volumele clasicilor marxismului și colecția ziarului *Pravda*, pare-se, de la primul număr de apariție. După reabilitare a început să primească o pensie



ridicol de mică, dar și pe aceasta o cheltuia în întregime pe cărți. Se hrănea doar cu lapte condensat. Adesea, cunoscuții, știindu-i situația, îi lăseau în taină cutii cu acest lapte, ascunzându-le prin locuri neobservabile. Uneori, în vreun moment mai dramatic al luptei sale fără de sfârșit cu renegații, era nevoit să se ascundă și atunci locuia la unul dintre cunoscuții săi. Era la curent, de asemenea, despre liste, despre preconizata reabilitare a lui Djugașvili și, desigur, își continua lupta, scriind nesfârșite petiții tuturor instanțelor de partid.

Îl ascultam cu interes, însă nicicum nu puteam să adopt această poziție. Nu numai lupta din interiorul partidului pentru puritatea liniei leniniste era inacceptabilă pentru mine; dar chiar să apelez la autorități nu puteam, deoarece aceasta ar fi însemnat că le recunosc de facto. Și să lucrez la o întreprindere de stat ar fi însemnat să sprijin de fapt această putere, constituită pe violență.

Tot mai des și mai des, am început să-l vizitez pe Alik Volpin. După ce ne-am cunoscut, cam prin septembrie 1961, încă înainte de desființarea Maiakului și după, dar și în timpul interogatoriilor în dosarul participanților la Maiak, ne-am văzut destul de des și chiar am lucrat un timp împreună la un institut de cercetări științifice. Acolo el conducea un seminar de semantică, iar eu mergeam să-l ascult. Când eram închis, el o vizita pe mama mea. Avea obiceiul să viziteze rudele arestaților, chiar dacă nu le cunoștea. Și, desigur, întâi de toate le explica tuturor legile.

M-a uimit cu câtă seriozitate discuta despre drepturi în acest stat al arbitrarului legiferat. Parcă nu era clar că la noi legile există numai pe hârtie, pentru propagandă, și pretutindeni se întorc împotriva ta. Oare nu ni s-a spus la KGB, în mod direct: „Să avem omul, că articole pentru condamnarea lui găsim”. Legea era ca o oiște, și răsuceau această oiște întotdeauna împotriva noastră. Hotărâtoare, așadar, nu era legea însăși, ci acea persoană care o răstălmăcea.

Doar cu vreo zece ani în urmă s-a descoperit că chiar aceste legi au conviețuit cu uciderea cam a

douăzeci de milioane de oameni, absolut nevinovați. Însuși autorul Constituției noastre, Buharin\*, doar ce a reușit s-o elaboreze și a și fost împușcat. Ce sens are să discutăm despre legi? Este exact ca și cum ai discuta cu canibalii despre umanitate. Dar chiar și Alik a nimerit de două ori în închisoarea spitalului de psihiatrie, doar pentru că-și citise versurile. și nicidecum în piață, ci acasă, prietenilor săi. Oare aceasta nu l-a convins? Așadar, mi se părea mie că seamănă cu acei marxiști înrăiți, pe care nici închisoarea nu poate să-i lumineze. Chipul său, cu părul mereu vâlvoi, lipsa oricărui pragmatism, incapacitatea de a se adapta vieții, totala indiferență față de modul cum arată completau doar portretul aproape antologic al savantului bizar. Era și om de știință, era matematician, logician.

Te cucerea uimitor de repede cu totala naturalețe copilărească și vulnerabilitatea neașteptate la un om de patruzeci de ani. Cred că majoritatea amicilor săi, aproape toți trecuți prin lagărele staliniste, îl iubeau tocmai pentru aceste calități. La reflecțiile sale despre legalitate ei priveau cu condescendență, ca la o ciudățenie scuzabilă și doar dădeau din cap zâmbind când el – pentru a câta oară? – își expunea supozițiile logice.

Poate studiul constant al logicii să-și fi pus amprenta, poate, dimpotrivă, și-a ales această disciplină chiar în virtutea deosebitei tangențe a gândirii sale cu logica formală, numai că toate reflecțiile sale erau organizate riguros pe principiile schemelor logice. Orice afirmație, din punctul său de vedere, trebuia să fie sau adevărată, sau falsă. Nu recunoștea deloc relativitatea acestor noțiuni și se supăra foarte tare față de o exprimare inexactă din vorbirea curentă, considerând-o aproape ca principala cauză a nenorocirilor umane. De fapt toate reflecțiile lui proveneau dintr-un principiu simplu, naiv: „nu vreau să mint”. Chiar noi înșine, introducând în viața noastră minciuna, ambiguitatea, incertitudinea, suferim apoi din cauza lor. Însă, deoarece adevărul oricărei reflecții este convențional în viața reală, atunci toate reflecțiile lui, îndeosebi cele din dispute, se amplificau instantaneu cu nesfârșite digresiuni, rectificări, trimiteri la

---

\* Buharin, Nikolai Ivanovici (1888-1938) = economist și om politic sovietic; a deținut importante funcții pe linie de partid și de stat; inițial colaborator al lui Stalin, a intrat ulterior în conflict cu acesta în problema NEP, în cea a industrializării și colectivizării forțate, fapt pentru care a fost îndepărtat din conducerea partidului, arestat și executat; reabilitat post-mortem în 1988.

izvoare, eludări, revizuiți, care conduceau implacabil la problema concordanței cuvântului însuși cu ceea ce desemnează și se sfârșeau în asemenea hățișuri ale semanticii, că nimeni nu mai putea să înțeleagă absolut nimic. Numai Alik singur, fulgerându-l pe interlocutor cu o privire albăstruie, considera că totul e extrem de simplu. Numai că oamenii n-au răbdare să reușească să ajungă la adevăr.

E ușor să-ți reprezinti ce se întâmpla la ciocnirile lui Alik cu mașina sovietică de represalii. Îmi amintesc că deja câțiva ani mai târziu Alik a fost invitat la un interogatoriu la KGB, în legătură cu un caz. Soția lui, știind din experiență cum se poate termina o asemenea întâlnire, l-a rugat pe anchetator să renunțe la această inițiativă. Însă acesta n-a ascultat-o. Nu știu cum început interogatoriul. Se știe sigur doar că, peste două ore, Alik îi desena deja anchetatorului, pe formularul alb al procesului-verbal, niște scheme, cercuri și triunghiuri, străduindu-se să-i explice unul din cele mai simple gânduri ale sale. Peste patru ore, când ei, parcurgând un curs scurt de teorie a mulțimilor, au ajuns în fine la problema în cauză, anchetatorul, complet transpirat, într-o stare de semileșin, i-a telefonat soției lui Alik, implorând-o să-și ia soțul acasă. Firește, ea l-a refuzat, considerând, în mod justificat, că vinovat e doar anchetatorul, pentru că nu a ascultat-o de la început.

– Acum să vă descurcați așa cum știți, a răspuns ea.

Mare noroc însă că de această dată Alik a fost chemat ca martor și nu ca învinuit. Altfel ancheta s-ar fi transformat pentru el, după cea mai firească logică, într-o expertiză psihiatrică. Însă psihiatrii nu sunt, totuși, deloc matematicieni sau logicieni. „Adevărat” și „fals” nu sunt nicidecum obiecte de cercetare psihiatrică. De aceea toate anchetele se terminau, pentru Alik, în același mod – spitalul psihiatric de tip special, pentru bolnavii deosebit de periculoși.

Și ce se mai putea întâmpla? Închipuiți-vă pentru o clipă că KGB-ului i-a trecut brusc prin cap ideea de a aresta un computer. Pe de o parte, este imposibil să-l sperii sau să-l încurci, să-l determini să accepte comunismul, să dea o declarație falsă sau chiar să mintă pe ici, pe colo. Pe de altă parte, computerul pur și simplu nu va înțelege ambiguitatea limbajului chestionarului anchetatorilor, a legilor sovietice. Schemele lui logice vor da ori un răspuns de tipul „adevărat-fals”, ori, dacă vor încerca să primească un

răspuns amplu, cu o succesiune a raționamentelor, atunci îți vor elibera o bandă perforată, cu niște nesfârșite șiruri de 1 și 0. Ce veți dispune în privința lui? Să fie anexat la procesul-verbal? Garantez că acțiunea se va termina exact ca și în cazul lui Alik, adică internarea într-un ospiciu special. Și, oricât ai bate cu pumnul în masă, nimic nu se va întâmpla, doar becul se poate arde.

Polemizam înverșunat cu Alik, uneori până aproape de zorii zilei. Și nu numai pentru că la vârsta de nouăsprezece-douăzeci de ani trebuie să polemizezi cu toți, ci pur și simplu fiindcă tot eșafodul raționamentelor sale, toate punctele de plecare erau pentru mine inacceptabile, iar tot ceea ce spunea mi se părea că nu are tangență cu viața. Însă, întorcându-mă spre dimineața acasă, într-o stare de totală efervescență, am descoperit brusc, cu groază, că am adoptat ultimul lui raționament. Problema e că nu numai psihiatria sovietică s-a îmbogățit din confruntarea cu Volpin, ci și el, la rândul său, s-a îmbogățit din confruntarea cu ea și cu legile sovietice. Poate pentru prima dată în cei cincizeci de ani, aceste legi au fost filtrate, astfel, prin computer și au trecut testul „adevărat-fals”. Eu am primit produsul finit.

Problema centrală în raționamentele sale era situația cetățeanului. Ea oferea o ieșire din impas, simplă până la ridicol, din toate nedumeririle mele.

Dificultățile începeau atunci când de la mine se pretindea să fiu om sovietic. Noțiunea aceasta era așa de vagă și demagogică, încât niciodată nu știai precis ce obligații ți se impun. Sovietic – asta însemna să construiești cu entuziasm comunismul, să aprobi unanim politica partidului și guvernului și să condamni cu mânie imperialismul mondial. Și apoi, mai știi ce poate inventa propaganda mâine? Ideologia oficială a creat un fel de figură mitică a omului sovietic și fiecare nouă invenție a ei devenea ceva gen directivă pentru toți.

De la noțiunea de om sovietic s-au declanșat toate încălcările legii în țară. Ca și noțiunea de socialism, pe care fiecare nou conducător o interpreta după bunul său plac. Și încearcă să polemizezi cu ei la adunările de partid, cum proceda Pisarev – nu vei obține nici un rezultat, deoarece nu există nici un fel de criterii. Judecătorul suprem în această problemă era CC-ul partidului. Iar orice altfel de interpretare constituia deja o crimă.

– Sunteți doar un om sovietic, îți spunea apăsător agentul KGB, și, în consecință, trebuie să ne ajutați.

Și ce puteai să-i răspunzi? Dacă nu ești sovietic, atunci ce ești? Antisovietic? Iar asta însemna șapte ani de lagăr și cinci ani de deportare. Omul sovietic era dator să colaboreze cu glorioasele noastre organe, aceasta era clar ca bună ziua. Pentru ce, de pildă, m-au alungat din universitate? Pentru că nu am corespuns „profilului de student sovietic”.

De altfel, demonstra Volpin, nici o lege nu ne obligă să fim „oameni sovietici”. Să fim cetățeni ai URSS, asta-i altă chestiune. Cetățeni ai URSS suntem cu toții în virtutea faptului că ne-am născut pe teritoriul acestei țări. Totuși, nici o lege nu-i obligă pe toți cetățenii să creadă în comunism sau să-l construiască, să colaboreze cu autoritățile sau să corespundă unui anumit profil mitic. Cetățenii URSS sunt obligați să respecte legile scrise și nu dispozițiile ideologice.

Mai departe, noțiunea de putere sovietică. Sunteți pentru puterea sovietică sau împotriva? Pot să gândesc tot ce-mi trece prin cap, însă dacă în mod oficial declar că sunt împotriva, atunci aceasta înseamnă deja propagandă antisovietică. Iarăși șapte plus cinci. Ce să fac, să mint? Sau să încalc cu bunăștiință legile? Totuși aceasta nu ni se pretindea. Conform Constituției URSS, baza politică a puterii sovietice o constituia puterea sovietelor de deputați ai oamenilor muncii, chiar acel organ de butaforie care, de fapt, avea mai puțină putere decât un milițian de rând. În această parte a Constituției nu există nici urmă de referire la vreun partid.

– Obiectez eu oare împotriva puterii vreunui parlament care se intitulează Sovietul deputaților oamenilor muncii? comenta Volpin. Nu, nu obiectez. Cu atât mai mult cu cât nicăieri nu este stipulat că eu trebuie să fiu monopartidic. Desigur, se poate găsi și o denumire mai fericită.

Acest raționament era extrem de important, deoarece în practica puterii era declarat automat antisovietic tot ceea ce nu le convenea, ce nu le plăcea. Judecând riguros din punct de vedere juridic, nimeni dintre noi n-a săvârșit o crimă, până când n-a atacat direct puterea Sovietelor de deputați ai oamenilor muncii. Și cui le puneam ea bețe în roate? Elaborând legi, în general pentru propagandă, și nu pentru aplicarea lor, ideologii noștri au făcut-o pe deșteptii. Pe ei, în esență, nu i-a costat nimic să scrie

în loc de Constituție: „În URSS totul este interzis, în afară de ceea ce este special permis prin hotărârea CC al PCUS”. Însă aceasta, probabil, ar fi provocat dificultăți suplimentare, ar cam fi șocat statele vecine. Ar fi fost mai complicat să-ți propagi socialismul peste hotare, în rândul oamenilor creduli. Și de aceea au inclus în legi multe libertăți și drepturi pe care, pur și simplu, nu le-ar fi putut admite, considerând, în mod justificat, că nu vor exista asemenea temerari care să le pretindă respectarea acestor legi.

De aceea, ideea lui Volpin, în traducere din limbajul mașinii în cel omenesc, se rezumă la următoarele:

Noi respingem acest regim nu pentru că se numește socialist: ce este socialismul nici o lege nu definește și, în consecință, cetățenii nu sunt obligați să știe ce este acesta și, deoarece este organizat pe arbitrar și samavolnicie, pe nerespectarea legilor, se străduiește să-și impună cu forța ideologia sa idioată și să-i determine pe toți să mintă și să fie fățarnici. Dorim să trăim într-un stat de drept, unde legea ar fi de neclintit și drepturile tuturor cetățenilor ar fi ocrotite, unde ai putea să nu minți, fără riscul de a-ți pierde libertatea. Atunci haideți să trăim într-un asemenea stat. Statul suntem noi, oamenii. Cum vom fi noi, așa va fi și statul. Legile ce ni s-au dat, la o examinare mai atentă, permit pe deplin o asemenea interpretare. Haideți atunci, ca buni cetățeni ai țării noastre, să respectăm legile, cum le înțelegem noi, adică așa cum sunt ele scrise. Nu suntem obligați să ne supunem la nimic altceva decât legii. Haideți să apărăm legea noastră, împotriva atentatelor autorităților. Suntem de partea legii. Ei sunt împotriva. Firește, în legile sovietice există multe aspecte absolut inacceptabile. Însă oare cetățenii altor țări, libere, sunt satisfăcuți de toate legile lor? Când o lege nu este pe placul cetățenilor, aceștia, prin mijloace legale, obțin revizuirea ei.

– Însă Ei nu pot să renunțe la arbitrar, îi replicau lui Alik. Dacă vor respecta riguros legile, vor înceta pur și simplu să mai existe ca stat comunist.

– Într-adevăr, și eu gândesc așa, accepta Alik, cu o șoaptă conspirativă. și toți râdeau.

– Ești ciudat, dragă Alik, îi spuneau. Ei, cine te va asculta cu legile tale? Cum îi băgau la închisoare, tot așa vor continua să-i întemnițeze. Care-i diferența?



– Păi, dacă cineva încalcă legile, îmi lezează drepturile legale, ca cetățean sunt obligat să protestez. Nu importă care bandă de criminali încalcă legile, asta nu înseamnă că încetez să fiu cetățean. Sunt obligat să lupt cu toate mijloacele legale. În primul rând prin glasnost\*.

Și iarăși toți râdeau: „Glasnost’ a dorit! Dar de unde să iei glasnost’? Ziarul *Pravda* te va ajuta oare?”

Însă, râzând după pofta inimii, am convenit că, răspunzând la samavolnicie cu samavolnicie, niciodată nu vom cuceri legalitatea. Altă cale nu exista. Așa cum, răspunzând cu violență la violență, poți doar să amplifici violența, și răspunzând cu minciună la minciună, niciodată nu vei obține adevărul. Din nou, computerul nostru cu părul vâlvoi avea dreptate. Ideea lui Alik era genială și nebunească totodată. Cetățenilor, obosiți de teroare și arbitrar, li se propunea simplu să nu le recunoască. Dacă n-ar fi fost ambiguitatea legilor, putea fi comparat cu nesupunerea civilă, transformând atitudinea ta într-un model de eroism cetățenesc.

Închipuiți-vă că ați nimerit în mijlocul unor bandiți și încercați să vă adresați lor ca unor oameni bine educați, civilizați. Ideea, de fapt, constă în aceea că nu trebuie să recunoaștem realitatea, iar – aidoma schizofrenicilor – să trăim în lumea noastră imaginară, în acea lume pe care ne-am dori s-o avem. Se părea că e o inițiativă nebunească.

Însă în asta rezida toată chestia cu comuniștii: recunoscând realitatea vieții create de ei, aveai să devii tu însuși bandit, turnător, călău sau copărtaș tăcut. Puterea este doar acceptarea de a te supune și oricine refuză să se supună samavolniciei o reduce, o slăbește cu a două sute cincizeci milioane parte, iar fiecare compromis o fortifică.

Și oare viața reală sovietică nu este o lume schizofrenică imaginară, populată de oameni sovietici imaginari, care construiesc un comunism schizofrenic? Oare nu toți duc o viață dedublă sau chiar triplă? Genialitatea ideii consta în aceea că ea distrugea această dedublare, desființa integral toate autojustificările lăuntrice, care ne făceau copărtași la crimă. Ea presupunea o frântură de libertate în

---

\* Glasnost’ = transparentă.

fiecare om, conștientizarea personală „a dreptului de a fi subiectiv”, cum se exprima Volpin. Cu alte cuvinte, răspunderea personală. Aceasta și este eliberarea lăuntrică.

Să presupunem că un asemenea punct de vedere și-l va însuși un număr însemnat de oameni. Unde se va afla atunci CC-ul cu directivele sale ideologice? Ce va face atunci KGB-ul cu armata sa de turnători? Cetățeanul nu va mai avea de ce se ascunde, nu va mai avea de ce să se justifice, el doar va respecta legile. Și cu cât acționează mai fățiș, cu atât mai bine.

– Da, dar ce vei face tu, Alik, dacă mâine ei vor schimba astfel legile, că nu-ți va mai rămâne posibilitatea să le interpretezi în felul tău? l-am întrebat.

– Atunci, probabil, voi înceta să mai fiu cetățean al acestei țări.

Asta era deja cu totul de neînțeles pentru muritorii de rând. Cum așa, să fugi peste graniță? Alik se lansa în prelungi reflecții despre dreptul cetățeanului de a călători în străinătate și, desigur, la părăsirea țării, făcând trimitere în acest caz la o anumită *Declarație a drepturilor omului*. Toți ridicau doar din umeri: „A cam luat-o prin păpușoi!” Interesant de știut câți dintre ei, care atunci ridicau din umeri, peste vreo șapte, zece ani n-au ajuns la Viena, Roma, Tel-Aviv, New York? Și numai Volpin, fidel sieși până la sfârșit, a rostit, de la fereastra 113 a vagonului ce-l ducea la Viena, o cuvântare despre lupta pentru dreptul de a pleca în străinătate...

Iar în timp ce în bucătăriile moscovite se purtau aceste discuții juridico-semantice, evenimentele băteau la ușă, confirmând, într-un mod neobișnuit, justetea raționamentelor lui Volpin. În curând, după eliberarea din ospiciul special de la Leningrad, l-am cunoscut pe Valeri Iakovlevici Tarsis\*.

---

\* Tarsis, Valeri Iakovlevici (1906-1983) – prozator și traducător rus; de pe la începutul anilor '60 scrierile sale sunt publicate doar în Occident; în 1962 este arestat și internat într-o clinică de psihiatrie, dar este eliberat în anul următor, în urma protestelor opiniei publice internaționale (în povestirea *Salonul nr. 7* evocă acest episod al biografiei sale); în 1965 a redactat revista *Sfinx*, ce apărea în samizdat; în 1966 primește aprobarea de a călători în Anglia, iar la câteva zile după plecare i se ridică cetățenia (restituită post-mortem, în 1990) și n-a mai putut să se reîntoarcă în patrie.

Doar cu câteva luni în urmă fusese debarcat Hrușciov și la putere a venit triumviratul Brejnev – Kosâghin – Podgornâi. Judecând după toate acestea, se pregătea reabilitarea lui Stalin, la Kremlin se alcătuiau listele negre, iar Valeri Iakovlevici, înconjurat de corespondenți străini, organizase în apartamentul său din centrul Moscovei o conferință de presă.

– Mister Tarsis, îl întrebau, cum comentați schimbările din conducerea sovietică?

– Marele fabulist rus Krâlov, răspundea el, a zis: „Iar voi, prieteni, oricum v-ați aranja, de muzicanți nu sunteți buni deloc.” Ce-i asta, o halucinație? Doar cu vreo două luni în urmă am văzut un om care a fost întemnițat opt ani doar pentru faptul că a trimis o scrisoare critică la CC, iar altul încă mai era închis pentru anecdote despre Hrușciov, șoptite prietenului la ureche. Altul, pentru simple relații cu străinii, a fost învinuit de spionaj. Și dacă nu mi-am ieșit acum din minți și nu delirez, atunci nu numai Tarsis, ci și toți cei care au fost la el, toate rudele și vecinii lui ar fi trebuit să fie spre seară la Lubianka. Le vor permite să iasă din apartament?

Aproape că nu exista zi în care Tarsis să nu organizeze asemenea conferințe de presă și nu se întâmpla absolut nimic. Iată ce minuni! Cine era acest invulnerabil Tarsis?

– Toate acestea sunt o uriașă provocare a KGB-ului, explicau gânditorii ilegaliști. Doresc de fapt să ne atragă, să ne depisteze. Tarsis este numai momeala, capcana. Și se ascundeau și mai mult în cotloanele lor.

Ce invenție era și acest Tarsis! Au găsit ei cu ce să-l uimească pe omul sovietic. Slavă Domnului, am supraviețuit după NEP, după complotul lui Troțki, opoziția lui Buharin, cosmopoliți și medicii-sabotori. Am învățat câte ceva, nu puteam fi duși ușor cu zăhărelul. Poate că nu vom cădea ușor în undița lui Tarsis, căutați-vă alții mai proști! Lucrul principal în socialism este să supraviețuiești. Să te conserve! Și dacă un provocator oarecare se va apuca să înjure în gura mare puterea, trebuie să-i dai riposta imediat, tare și limpede, ca să audă toți. Și apoi să alergi, repede-repede, la KGB, să nu ți-o ia nimeni înainte. Știți, ca în anecdota aceea. Este întrebat un deținut:

– De ce ai fost închis?

– Uite-așa, înțelegeți, am fost leneș. Am participat la o serată. Un tip ciudat a spus o anecdotă despre comunism. Păi, m-am gândit, azi e târziu, mă duc mâine să informez. Iar a doua zi am aflat că toți fuseseră deja în ajun, doar eu rămăsesem ultimul. Poate că Tarsis însuși cu vreo douăzeci de ani în urmă gândea cam tot așa. A studiat la universitate, a intrat în partid, a fost pe front, a devenit scriitor sovietic. Însă viața trecea, se apropia de șaiszeci de ani și nu se întrezărea nici o rază de lumină. În timpul dezghețului hrușciovist, Tarsis s-a făcut „remarcat” mai abitir ca oamenii cu o situație solidă, precauți și, în ajunul anului 1960, i s-a interzis total să mai publice. Atunci, a început să-și expedieze manuscrisele, în secret, peste graniță.

Această metodă de publicare, ulterior tradiționalizată, a început atunci cu Boris Pasternak și a devenit extrem de ispititoare, după ce acestuia i s-a decernat Premiul Nobel. Și tăcând sau asociindu-și vocea la corul celor care condamnau cu mânie, fiecare scriitor interzis se încrunta cu ciudă.

– Eh, s-a speriat bătrânul! N-a mai avut puterea să reziste și a refuzat. De mi s-ar fi acordat mie acest premiu, n-aș fi refuzat pentru nimic în lume. Chiar dacă m-ar fi împușcat. În fața lumii întregi și moartea e frumoasă.

De aceea când, în octombrie 1962, editori precauți au publicat în Anglia, sub pseudonim, prima carte a lui Tarsis, acesta imediat și-a deconspirat pseudonimul și a cerut ca în viitor să fie publicat numai cu numele real. Asta l-a salvat. ( M. A. Narița, al cărui manuscris a fost în acea vreme publicat în Germania sub pseudonimul Narâmov, n-a reușit să se deconspire rapid și a nimerit pentru trei ani într-o clinică specială.) Hrușciov, chiar în acel timp, se afla undeva peste hotare și cineva dintre cei apropiați i-a adus cartea, în care era zugrăvit și Hrușciov sub alt nume. Firește, Hrușciov s-a înfuriat groaznic și a dat dispoziție ca Tarsis să fie băgat la casa de nebuni. Acțiunea trebuia să se desfășoare într-un ritm rapid, nu mai era timp suficient să-l aresteze, să-l pună sub acuzare, să-l trimită la expertiză și apoi să-l interneze la spitalul de tip special, iar scandalul putea lua amploare. Și pe Tarsis l-au internat la un spital orășenesc obișnuit, spitalul Kașcenko.

Și cu toate că scandalul, după standardele actuale, nu era prea mare, după trei luni au fost nevoiți

să-l elibereze. Însuși Snejnevski s-a întors înfuriat, cu avionul, de la un simpozion internațional, unde îndrăzniseră să-l întrebe despre Tarsis; personal l-a eliberat pe scriitor, lingușindu-l în toate modurile posibile.

Încercând să mușamalizeze cumva acest caz incomod, l-au chemat pe Tarsis la KGB, la adjunctul lui Semiceastnâi, generalul Perpelițan.

– Valeri Iakovlevici, a îngânat tandru generalul, am înțeles ce important scriitor sunteți, un mare talent. Ați putea fi atât de util poporului nostru. De ce nu v-ați apuca să descrieți laturile pozitive ale vieții noastre? Doar avem așa de multe lucruri frumoase, atâtea realizări.

Tarsis era de neînduplecat. Atunci generalul a schimbat tactica.

– Știți, Valeri Iakovlevici, vorbea el pe un ton din ce în ce mai cald, sunteți doar un simplu muritor de rând. Puteți fi călcat, întâmplător, de o mașină. Nimeni nu poate fi sigur - și clătina din cap, compătimitor.

– Ei și, a răspuns Tarsis, mi se potrivește perfect cununa cu spini. Țineți cont, nimeni nu vă va crede, chiar dacă, într-adevăr, mă va călca întâmplător o mașină sau îmi va cădea o cărămidă în cap. Peste hotare, oricum, vor considera că Tarsis a fost ucis de sângeroșii cekiști. Așa că nu numai că nu mă veți omorî, dar mă veți păzi cu grijă, să nu dea Dumnezeu să se întâmple ceva cu mine.

Și în 1964, nu cu mult înainte a căderii lui Hrușciiov, Tarsis a publicat o nouă carte sub denumirea *Salonul nr. 7*, unde a descris toate avaturile sale de la spitalul Kașcenko. Cartea a avut un succes enorm și în scurt timp a devenit best-seller. De atunci Tarsis trăia ca și cum n-ar fi existat nici un fel de putere sovietică, dădea interviuri, organiza conferințe de presă, expedia aproape fățiș noi manuscrise în străinătate, chiar și-a cumpărat o mașină spre invidia întregii case a scriitorilor, unde continua să locuiască.

Și veneau la el o groază de oameni, îndeosebi ziariști și turiști străini, să vadă cea de a opta minune a lumii. Literalmente toți așteptau, ținându-și respirația, clipa când acest Tarsis va fi arestat, va fi călcat de mașină sau va fi răstignit pe cruce...

Era un delir! De ce mai este nevoie de apărarea granițelor, de percheziții la vamă, de menținerea cenzurii, de urmărirea străinilor și întreținerea unei întregi armate de agenți KGB, dacă în mijlocul Moscovei un om spune cu voce tare tot ce gândește, acordă interviuri și își publică operele în Anglia? Iar seara, tot ce a spus poate fi ascultat la BBC! Unde-i “cortina de fier”? Pentru prima oară a apărut în Uniunea Sovietică un om ce nu putea fi întemnițat. Și dacă oamenii mai vârstnici, cu mai multă experiență, îl ocoleau, apoi tineretul aproape că nu mai pleca de la el. Cam tot în această perioadă, la începutul anului 1965, a apărut un nou val de poeți tineri, care au încercat să reînvie Maiakovka. Au organizat câteva manifestări literare în piață, au început iarăși să-și difuzeze plachete apărute în samizdat, să organizeze dezbateri ș.a.m.d. Și-au atribuit denumirea stranie, SMOG\*, care s-ar descifra astfel: “curaj, meditație, imagine, profunzime” sau și “cea mai tânără asociație a geniilor”. Nu știu în ce măsură se găseau toate celelalte, dar curaj aveau. Luau cuvântul oriunde se putea și, desigur, prin același Tarsis aproape toți erau publicați în străinătate. Numărul persoanelor publicate în străinătate fără a fi pedepsite atinge astfel câteva zeci și aceasta era extrem de important.

Bineînțeles, literatura sovietică oficială nu-i recunoștea, nu le publica scrierile, întrunirile lor erau interzise, dar să bage la închisoare deodată asemenea masă de oameni nu îndrăzneau. Ei aveau sfere largi de cunoștințe și împreună cu acel cerc format în perioada primelor întruniri de la Maiakovka, constituiau o forță semnificativă. Ne gândeam deja în mod serios dacă n-ar fi cazul să organizăm, fără autorizație prealabilă, o secție rusă a PEN-clubului și să cerem afilierea la PEN-clubul internațional, când a intervenit un eveniment cu consecințe extraordinare: în septembrie au fost arestați doi scriitori, Sineavski și Daniel.

---

\* SMOG = traducerea ad litteram ar fi următoarea: smelost' = curaj; mâsl' = gândire; obraz = imagine, figură, chip și glubina = profunzime, adâncime; grupare literară independentă, înființată la mijlocul anilor '60, de către poeții L. Gubanov, V. Aleinikov, I. Kublanovski și alții; în cei patru ani de existență această grupare de tineri poeți (au aderat la ea și artiști plastici) a devenit foarte cunoscută în cercurile neoficiale ale Moscovei, mai ales prin recoltări de versuri și dezbateri literar-artistice.



E greu de spus ce anume a determinat atunci puterea să facă acest gest, sau a dorit să bage spaima astfel în ceilalți doritori să-și publice scrierile în străinătate și să întrerupă această tradiție incipientă, sau poate că au socotit că a venit timpul să strunească intelectualitatea, care o cam luase razna, sperau să-și ia revanșa pentru eșecul cu Tarsis sau, pur și simplu, se ambalaseră prea tare în găsierea unor necunoscute secrete din diverse ecuații, și descoperindu-le, n-au mai putut să se oprească; toate acestea dădeau, totuși, aparența că s-a pus în mișcare realizarea planurilor de renaștere a stalinismului, iar Sineavski și Daniel erau doar primii, din plănuita listă de cinci mii.

Cred că faptul de a fi publicat în străinătate sub pseudonime și nu sub numele proprii a jucat un rol însemnat. În primul rând, deoarece conform logicii KGB, o asemenea atitudine este aproape o mărturie a vinii: de vreme ce s-au ascuns, au conspirat, înseamnă că și-au dat seama că săvârșesc o crimă. Pentru omul sovietic, și nu numai pentru omul sovietic, asta putea să sune convingător.

Din punct de vedere propagandistic, dosarul părea câștigător, avea un iz de roman polițist: niște dușmani tainici s-au strecurat în rândul scriitorilor, s-au camuflat și au sabotat pe ascuns. Aici scriu una, iar dincolo – alta! Pasămite, le este totuna ce scriu, principalul e să primească bani. Dar ce, puține lucruri se pot inventa în jurul acestor pseudonime?

Și, în plus, o asemenea poziție insuficient de deschisă, nehotărâtă permite să se presupună că arestații nu au suficient curaj sau, mai direct, sunt lipsiți de principii, născând speranța că ambii se vor căi și vor ajuta KGB-ul să organizeze un proces deschis de mari dimensiuni propagandistice, un adevărat spectacol. Firește, se aprecia la KGB că această neclaritate cu pseudonimele va încetini puțin și va slăbi reacția în străinătate, în orice caz, va face imposibilă apariția unor proteste până la judecată. Cu alte cuvinte, ca și în cazul Narița, pseudonimele le-au jucat o festă urâtă lui Sineavski și Daniel. I-a păcălit psihologia ilegalității. Pentru început, calculul KGB-ului s-a justificat, și primele reacții ale Occidentului la arestări au fost întârziate și nedefinite. Doar peste o lună, presa străină a început să vorbească difuz despre niște arestări, se menționau ba trei, ba doi scriitori, erau încurcate numele și pseudonimele și totul nu prea părea autentic, veridic.

Firește, autoritățile completau cu succes încurcăturile și, cu iscusință, calmau “opinia publică progresistă”, negând arestările efectuate, permițând, din timp în timp, deplasarea peste hotare a unor poeți “controversați”, publicând unele articole “controversate” despre literatură etc. În străinătate, impresia generală era aceea că “noua conducere dă dovadă de atitudine tolerantă” față de intelectualitatea din domeniul creației literare și artistice.

Așa cum era de așteptat, editorii și alte persoane avizate s-au temut mult timp să destăinuie pseudonimele arestațiilor, pentru a nu le dăuna. Au urmat chiar și unele dezmințiri oficiale ale unor editori. Destul de repede, totuși, cercurile literare din Occident au înțeles că aceste arestări sunt orientate împotriva întregii “intelectualități liberale”, așa cum se exprimau ele, și sunt, pentru noii conducători sovietici, un fel de piatră de încercare. Evenimentul a căpătat o anumită acuitate și datorită faptului că în acest an Premiul Nobel pentru literatură i-a fost conferit funcționarului de partid, scriitorului sovietic Șolohov. S-a ivit posibilitatea, care multora li s-a părut foarte hazoasă, să i se adreseze cu un apel umanitar. El, evident, la primirea premiului, îndeplinindu-și sarcina de partid, a rostit niște tâmpenii. A început să se agite întreaga comuniune mondială a scriitorilor, au pornit să curgă proteste, scrisori, declarații, telegrame, și chiar și organele de presă fățiș comuniste au fost nevoite să reacționeze. Pe scurt, scandalul a luat o amploare atât de serioasă, încât, dacă mașinăria sovietică ce scârțâia ar fi știut să se oprească, s-ar fi oprit. Însă sistemul era atât de incompetent în a-și corija faptele, era în așa măsură incapabil să-și recunoască la timp greșeala, avea un asemenea tupeu și o aroganță atât de obtuză, încât doar amenințarea unei totale rupturi cu lumea civilizată putea să-l determine în acel moment să-i vină mințile la cap. Se înțelege că nu se așteptau la o asemenea reacție și, dacă ar fi putut s-o prevadă din timp, mai mult ca sigur că n-ar fi declanșat acest caz. Acum însă, înglodându-se în el, făceau haz de necaz, ignorând total opinia publică.

Mai târziu, noi adesea ne miram de încăpățânarea idioată a autorităților noastre, de lipsa lor de dorință de a analiza faptele evidente care le-au pricinuit o daună catastrofală. Uneori dau impresia că aleg direct și în mod special cea mai idioată hotărâre, ca apoi pentru nimic în lume să nu renunțe la ea.

Îmi amintesc că în anii 1970-1971 a avut loc un episod de asemenea gen.

Unul din cunoscuții mei, Lionea Righerman, născut în SUA și adus în copilărie în URSS, s-a adresat consulului american cu rugămintea de a i se clarifica dreptul său la cetățenia americană. Pentru analizarea acestei chestiuni, consulul american l-a invitat să vină la consulat. Consulul considera problema încurcată și era convins că vor fi necesare mult timp și multe eforturi pentru ca Righerman să obțină cetățenia americană.

Autoritățile noastre nu permiteau, sub nici un motiv, pătrunderea cetățenilor sovietici în ambasadere străine, deși prin lege nu era interzis. Știind aceasta, Righerman l-a avertizat pe consul că este puțin probabil că va putea ajunge la el. Consulului nu i-a venit să creadă, deoarece tocmai fusese semnată o convenție consulară între URSS și SUA, care, la articolul 12, prevedea direct dreptul cetățenilor unei țări să viziteze consulatul alteia, pentru clarificarea problemelor privind cetățenia. Pentru orice eventualitate a trimis un colaborator al consulatului să-l întâmpine pe Righerman și să-l conducă înăuntru.

Bineînțeles, pe Righerman l-au umflat la intrare și sub privirile acestui colaborator, a fost dus la secția de miliție. Acolo, l-au percheziționat, i-au confiscat toate hârtiile și au întreținut o îndelungă discuție “educativă” despre situația din Orientul Apropiat.

Consulul, indignat, s-a adresat pentru explicații Ministerului Afacerilor Externe sovietic, întrebând dacă trebuie să considere respectivul episod ca o intenție a părții sovietice de a denunța convenția consulară. La Ministerul Afacerilor Externe, zâmbindu-i radios, l-au asigurat că nici un fel de asemenea intenții nu există și că, dimpotrivă, prietenia sovieto-americană se întărește cu fiecare zi, iar cele întâmplare s-au datorat unor regretabile neînțelegeri. Încurajat, consulul l-a invitat din nou pe Righerman. De această dată, a ieșit personal să-l întâmpine pe Lionea, cu convenția în mână și a încercat să le-o explice celor de jos, de la pază. Însă și de această dată, în fața diplomatului consternat, l-au băgat pe Righerman cu forța într-o mașină. Iarăși l-au dus la miliție, l-au percheziționat și l-au obligat să participe la o nouă discuție despre politica partidului în domeniul emigrației. Ieșind de la miliție, i-a

telefonat din nou consulului și din nou s-a dus la el. și iarăși a fost reținut. De această dată, totuși, a fost condamnat la șapte zile de închisoare pentru “ultragiere și nesupunere ostilă față de solicitările legale ale reprezentanților puterii”.

De fiecare dată, ambasada SUA și Departamentul de Stat expediau autorităților sovietice protestul împotriva încălcării convenției și de fiecare dată primeau asigurări că partea sovietică respectă riguros convenția. În fine, guvernul american, pierzându-și total răbdarea și trecând peste toate procedurile birocratice, a anunțat acordarea cetățeniei americane lui Righerman și mamei sale. În ajunul Anului Nou a trecut pe la mine și l-am întrebat dacă măcar acum i se permite să intre la ambasadă să primească documentele și vizele respective.

– Nu știi, mi-a răspuns trist. Probabil vor trimite după mine o mașină cu steguleț a ambasadei. În februarie 1971 a plecat împreună cu mama sa în State.

Uneori, această încăpățănare distrugătoare a autorităților pare, pur și simplu, incredibilă, totuși uităm că puterea întemeiată pe teroare nici nu poate proceda altfel. Deosebirea ei față de puterea democratică constă în aceea că ea nu este o funcție a opiniei publice. Iar într-un asemenea stat omul nu poate avea nici un fel de drepturi; orice drept intrinsec al unei persoane, ca atare, îi știrbește pe loc statului o fărâamă din putere. Fiecare om este obligat să-și însușească, din copilărie, ca o axiomă, ideea că niciodată, în nici un fel de împrejurări și prin nici un mijloc, nu va putea să influențeze puterea. Orice hotărâre vine numai din inițiativa celor de sus. Puterea este indestructibilă, infailibilă și neînduplecată, și tuturor le rămâne un singur lucru: să i se adapteze. Poți s-o rogi umil să-ți dea pomană, dar să nu-i soliciți ceea ce ți se cuvine să primești de la ea. N-are nevoie de cetățeni conștienți care pretind legalitate, ci de sclavi. La fel, n-are nevoie de parteneri, ci de sateliți. Aidoma unui paranoic obsedat de ideile sale fantastice, nu poate și nu dorește să cunoască realitatea, ci își traduce în fapte ideile delirante și tuturor le impune criteriile sale.

Nu ne vom elibera niciodată de teroare, nu vom dobândi niciodată libertatea și securitatea, până nu

vom refuza complet să recunoaștem aceste realități paranoice, până nu-i vom contrapune realitățile noastre, valorile noastre.

Mii de cărți s-au scris în Occident, sute de doctrine diverse au fost create de cei mai mari politicieni pentru a afla o soluție de compromis, și toți încearcă să evite o singură rezolvare sigură – confruntarea morală. Moleșitele democrații occidentale și-au uitat trecutul, esența, și anume că democrația nu înseamnă o casă confortabilă, o mașină frumoasă sau un ajutor de șomaj, ci, în primul rând, dreptul de a lupta și voința de luptă. Toate aceste teorii iscusit-naive doar amplifică nelibertatea, stârnesc apetitul fiarelor, introduc standarde duble, subminează chiar bazele morale ale societăților occidentale, nasc iluzii și speranțe absurde.

Politica mioapă a infinitelor concesiilor și compromisuri a creat acest stat monstruos, l-a hrănit și l-a înarmat. Apoi, nefiind în stare să născocoască ceva mai bun, l-a hrănit și l-a înarmat pe Hitler și a pus întreaga omenire în fața necesității de a lupta pentru culoarea viitoarelor lagăre de concentrare, roșii sau brune. Alegeți acum – sclavia sau moartea. Altă soluție teoreticienii voștri nu ne-au lăsat. Nu, nici bombele atomice, nici dictaturile sângheroase, nici teoriile de “stăvilire” sau de “convergență” nu vor salva democrația. Noi, cei născuți și crescuți în atmosfera de teroare, cunoaștem doar un singur mijloc, și anume poziția de cetățean.

Există o diferență calitativă în atitudinea unui om și cea a unei mulțimi de oameni în situație extremă. În situație extremă, poporul, națiunea, clasa, partidul sau pur și simplu gloata nu pot să meargă mai departe de o anumită linie de demarcație: instinctul autoconservării va avea câștig de cauză. Ei pot jertfi o parte sperând să salveze restul, pot să se divizeze în grupuri mici și astfel să-și caute salvarea – și chiar asta îi va nimici.

Să fii de unul singur e o imensă responsabilitate. Ajuns la zid, omul conștientizează: “Eu sunt poporul, eu sunt națiunea, eu sunt partidul, eu sunt clasa și nimic altceva nu mai există”. Nu poate să jertfească partea sa, nu poate să se împartă, să se divizeze și totuși să trăiască. Nu mai are unde să se retragă și instinctul autoconservării îl împinge spre soluții extreme – și preferă moartea fizică celei

spirituale.

Și un lucru surprinzător: apărându-și integritatea, el, concomitent, își apără propriul popor, clasa sa sau partidul. Asemenea oameni au câștigat dreptul la viață pentru comunitatea lor, chiar dacă poate nici nu se gândesc la ea.

– De ce chiar eu? se întreabă fiecare ins din gloată. Eu singur nu fac nimic. Și toți au dispărut.

– Dacă nu eu, atunci cine? se întreabă omul care a ajuns la zid. Și-i salvează pe toți. Așa începe omul să-și construiască propriul castel.

Așa s-a și întâmplat când, în noiembrie 1965, câțiva oameni au început să răspândească în rândul cunoscuților lor foi scrise la mașină conținând un *Apel către cetățeni*, text compus, desigur, de Alik Volpin:

– Acum câteva luni, organele KGB au arestat doi cetățeni: scriitorii A. Sineavski și I. Daniel. În acest caz, există temeuri pentru a crede că a fost încălcată legea privind transparența procedurii judiciare. Este îndeobște cunoscut că la procesele cu ușile închise sunt posibile orice fărădelegi și că încălcarea legii privind transparența (articolul III din Constituție și articolul 18 din Codul de Procedură Penală al RSFSR) deja reprezintă o samavolnicie. Este incredibil că opera unor scriitori a putut să constituie o crimă de stat. În trecut, fărădelegile autorităților au costat viețile și libertatea milioaneilor de cetățeni sovietici. Trecutul sângeros ne cheamă la vigilență în prezent. E mai ușor să jertfim o zi de odihnă decât să suferim cu anii consecințele samavolniciei neoprite la timp.

Cetățenii au mijloace de luptă cu arbitrarul judiciar: aceste „mitinguri ale transparenței”, în timpul cărora participanții scandează doar o singură lozincă: „Ce-rem trans-pa-ren-ță în procesul lui...” (urmează numele inculpaților) sau se expune pancarda respectivă. Orice alte strigăte sau lozinci, care depășesc limita solicitării respectării stricte a legalității sunt, negreșit, dăunătoare și diversioniste și trebuie întrerupte chiar de participanții la miting. În timpul mitingului este necesar să se respecte cu strictețe ordinea. La prima cerere a autorităților de împrăștiere, trebuie să vă împrăștiati, comunicându-



le scopul mitingului. Ești invitat la mitingul transparenței la 5 decembrie a.c., la ora 6 seara, în parcul din Piața Pușkin, la monumentul poetului. Invită încă doi cetățeni, prin textul acestui apel.”

Desigur, această inițiativă a avut și mulți adversari. Ca de obicei, s-a vorbit că ar fi o diversiune a KGB pentru a-i „developa” pe participanți ș.a. Majoritatea, totuși, a sprijinit ideea și chiar un pesimist ca Iurka Titov a spus:

– Uite, vezi, intelectualiiăștia au gândit în sfârșit ceva cu tâlc.

Apelul s-a răspândit prin filiera organizată a samizdatului, prin care încă ieri se difuzau versurile lui Mandelștam\*, Pasternak și culegerile literare. Aceste „canale ale încrederii” au reprezentat cea mai mare realizare a noastră în ultimii zece ani și datorită lor, înainte de luna decembrie, toată Moscova era informată, în mod practic, despre mitingul ce se pregătea cu prilejul Zilei Constituției.

Amintindu-mi experiența întâlnirilor noastre de la Maiakovka, eram convins că scandarea de lozinci este o chestiune nesigură și periculoasă. Încearcă apoi să demonstrezi că tu ai strigat. Pancartele cu lozinci ar fi fost cele mai indicate, din toate punctele de vedere, de aceea am convenit cu niște băieți să le confecționeze pentru orice eventualitate.

La început agitația a fost extraordinară, toată Moscova discuta doar despre această demonstrație. Însă cu cât ne apropiam tot mai mult de Ziua Constituției, cu atât mai mult își făceau loc pesimismul și chiar teama – nimeni nu știa despre cum se va sfârși această inițiativă. Puterea e capabilă de orice. Ne vor interna în case de nebuni sau se va întâmpla și ceva mai rău. Totuși, cum-necum, ne aștepta prima demonstrație liberă din țară, după anul 1927.

Pe 2 decembrie doar ce am reușit să transmit unui membru al SMOG-ului ultimul pachet cu apeluri, în cinematograful Moscova din Piața Maiakovski, că la ieșire, am fost înconjurat de o mulțime de agenți KGB. Credeau, nu știu de ce, că sunt înarmat și, fără exagerare, tremurau de frică. M-au strâns bine, din toate părțile, de nu mai puteam să mișc nici un deget, și m-au băgat într-o Volgă care îi aștepta. Doi din

---

\* Mandelștam, Osip Emilievici (1891-1938), poet și prozator sovietic rus, mort într-un lagăr din apropierea Vladivostokului.

părțile laterale, iar în față, alături de șofer, șeful grupului operativ.

– Mâinile în față, pe spătarul scaunului. Nu te mișca și nu privi în jur.

– Pot să fumez?

– E interzis.

M-au dus la cea mai apropiată secție de miliție. M-au percheziționat. Parcă înadins rămăsese la mine un exemplar din apel, pentru a mai face niște copii. Altceva n-au mai găsit. M-au condus în camera serviciului de gardă al miliției: „Stați jos.” Era suspect că nu m-au dus la Lubianska sau la Lefortovo. Ce mai așteaptă? Ordin de sus, oare? Am început să discut cu milițienii.

– KGB-ul te-a umflat? Probabil așa de florile mărunții? Mă întrebau compătimitor.

– Și cică-s copoi de soi!

Ura miliției față de KGB nu era o noutate, ea de multe ori ne-a salvat. M-am folosit și eu de ea acum: am scos rapid o mică agendă cu niște adrese și am distrus-o. Milițienii s-au făcut că plouă. Cine știe ce adrese mai erau acolo, poate ale fiilor lor... Unde mă vor duce? Au clătinat din cap, era clar că nu știau nici ei.

Peste vreo douăzeci de minute am fost chemat într-un birou. La masă stătea o femeie în palton. În fața ei – niște hârtii și exemplarul meu cu apelul.

– Bună ziua. Luați loc. Cum vă simțiți?

Aha, e clar că e medic psihiatru. Imediat poți să-ți dai seama după zâmbetul fin, așa, înțelegător și ușor condescendent, zâmbesc doar psihiatrii. Și privirea parcă este ațintită asupra unui gândăcel: „Ei, hai, unde te duci prostuțule!...”

Parcă aș fi băut un pahar de votcă, așa s-a revărsat asupra mea Leningradul cu mulțimea sa de nebuni obidiți. „Micul nostru Auschwitz”. Chiar mirosea a spital.

Tot ceea ce îi voi spune acum, fiecare gest vor fi răstălmăcite și trecute în istoricul bolii. Și nu mai poate fi corectat nimic. Să polemizezi cu psihiatrul e inutil. Niciodată nu ascultă CE le vorbești. Ascultă CUM vorbești. Nu trebuie să te înfierbânți, deoarece vor consemna: „E agitat, reacționează bolnăvicios

de emoțional la temele considerate de el importante.” Aminazina îți este asigurată. De vei fi prea deprimat, posac, atunci vor scrie că ești depresiv. Să fii vesel iarăși nu se poate, e „o reacție neadecvată”. Indiferența îți va fi catastrofală, deoarece vor consemna „emotivitate aplatizată”, apatie, deci un simptom al schizofreniei.

Să nu dai semne că ești circumspect, suspicios, că ești o fire ascunsă. Să nu reacționezi cu prea multă siguranță, cu fermitate („supralicitarea propriei personalități”). Principalul este să nu te lungești la vorbă, să răspunzi repede și cât mai natural cu putință. Tot ceea ce va consemna acum nu vei mai putea dezminți cu nici un fel de eforturi. Ea este prima care mă examinează, credibilitatea e de partea ei. Prioritate în psihiatrie are acela care îl examinează primul pe bolnav. Peste zece minute deja poate apărea o ameliorare. Hai, ajută-mă, Doamne, Și poate și Stanislavski\* însuși mă ajută. Și vorbea așa pe un ton cordial, viori, de parcă aș discuta cu mama mea:

– Bună ziua. Mulțumesc, nu mă plâng de sănătate.

Două-trei întrebări de rutină: numele, adresa, anul nașterii – o verificare a modului cum mă orientez. Ce lipsă de talent la toți! Acum voi fi întrebat ce dată este astăzi. Într-adevăr, ce dată este? Da, e 2 decembrie. Trei zile până la demonstrație. Nu, nu m-a întrebat. Uf, se pare că am câștigat prima repriză. De internat tot mă vor interna. Numai să nu scrie aiureli cățeaua bătrână.

– Vă vom interna la spital, din dispoziția psihiatrului-șef al orașului Moscova.

– Pentru ce, totuși? mă mir eu, într-un mod cu totul natural, de parcă în viața mea n-am fost niciodată internat într-un ospiciu. Nu deranjez pe nimeni. Nu mă arunc asupra oamenilor, nu mușc.

Însă aici n-o mai pot fenta.

– Dar asta ce-i? zice ea, arătându-mi blestemata mea de coală de hârtie, și în privirea ei descifrez iarăși superioritatea. Cică, vă cunosc eu, frățiorilor, psihopaților. Alergați prin oraș cu manifeste în buzunare și încă vă mai mirați că vă umflă. Un om normal nu se ocupă cu așa ceva. Era inutil s-o contrazic.

---

\* Stanislavski, Konstantin Sergheevici (1863-1938), regizor rus, actor, pedagog și critic de teatru

Chiar periculos. Psihiatrul trebuie să aibă întotdeauna dreptate.

– Dar eu de-abia acum am găsit-o. Nici n-am reușit s-o citesc, zic mai mult formal, ca să nu tac, fără nici un fel de emoții. Toate acestea nu mai au nici o importanță. Ultima rundă e în avantaj. Iar acolo, la spital, totul se va relua. Despre această coală de hârtie se va mai vorbi încă mult și bine.

Doar pe drum, în mașina spitalului de boli psihice, trăgându-mi sufletul după discuție, mă gândeam cu regret: „Eh, puțin m-am plimbat în libertate. Doar nouă luni. Acum ar fi fost timpul să mă pun pe treabă iar și iar, totul de-abia acum începe” Un singur lucru era bun, am nimerit niște infirmieri veseli, care tot drumul au istorisit anecdote despre Lenin. Așa am și intrat în curtea spitalului orășenesc de boli psihice nr. 13 din suburbia Lublino.

– Ei, coboară, politicule. Am ajuns.

Un spital orășenesc obișnuit, pur și simplu rai, în comparație cu ospiciul special, și, cu toate că m-au repartizat la secția furioși, cu bolnavii agitați, cu încuietori mai zdravene și cu un regim mai sever, după vreo două zile m-am și aclimatizat. Cea mai bună recomandare a mea era faptul că fusesem închis din ordinul KGB, nimeni nu se mai îndoia de normalitatea mea. Medicii, felcerii, infirmierii, toți erau băieți tineri, de etatea mea și puțin mai în vârstă, și pe loc am găsit limbaj comun și chiar și niște cunoștințe comune.

După prima discuție cu medicul meu, doctorul Arkus, am fost convins nu numai că nu mă va „lecui”, ci că mă consideră complet sănătos și va încerca să facă tot ce depinde de el pentru a mă elibera. Dar aceasta nu era așa de simplu. Ca pretutindeni în URSS, să internezi era ușor, să eliberezi însă era o întreagă problemă. Era nevoie de acordul medicului-șef sau chiar al unei comisii întregi. Și asta încă nu era totul: opinia lor putea fi comunicată doar psihiatrului-șef al Moscovei și numai acesta putea să adopte o decizie finală. Nimeni nu știa ce intenții au autoritățile, doar bănuiau că sunt planificat să fiu returnat la Leningrad ca „nevindecă” și „externat prematur”.

În ziua următoare, prietenii au prins de veste unde am dispărut și au venit în vizită cu o echipă

întreagă. Firește, discuțiile s-au concentrat în jurul preconizatei demonstrații și al posibilelor consecințe. Starea de spirit varia simțitor. Întâmplarea ce se petrecuse cu mine a amplificat temerile că foarte simplu îi vor închide pe toți. Entuziasmul va scădea fulgerător dacă brusc nimeni nu se va hotărî să vină? Mă temeam ca aceste tendințe să nu prevaleze, deoarece spre sfârșit când Iurka Titov a întrebat direct dacă mai e cazul să organizeze demonstrația sau nu, i-am răspuns că, dacă acum nu se va întâmpla nimic, atunci totul se va repercuta asupra destinului meu. Va reieși că, fără mine, totul a eșuat, iar eu voi apărea ca principalul instigator. De fapt, nu puteau avea urmări asupra mea, mai curând, dimpotrivă, însă îmi era tare frică să nu triumfe pesimismul și voiam să-i unesc pe toți cu vreo îndatorire morală. Firește, nu era onest din partea mea și, astfel, îi împingeam la acțiune parțial împotriva dorinței lor. Într-o anumită măsură aceasta, totuși, a rezolvat dilema și a hotărât soarta acțiunii. Toată ziua de cinci decembrie mi-am petrecut-o de parcă aș fi stat pe ace. Mi-a trecut chiar prin minte să evadez din spital. Așteptarea se prelungea la infinit. Băieții au venit doar ziua următoare și mi-au povestit cu de-amănuntul.

Spre ora șase, Piața Pușkin avea o înfățișare amuzantă. Principala masă a curioșilor stătea ca un zid compact în jurul pieței, chiar de cealaltă parte a străzii. Pe lângă monument, se plimbau în grupuri și de unul singur, de parcă ar fi fost trecători întâmplători, participanții la demonstrație, agenți KGB și ziariști străini. Cineva a venit chiar cu schiurile în mână, ca, în caz de ceva să aibă o explicație verosimilă a prezenței sale acolo: cică, am venit din afara orașului, de la o plimbare cu schiurile, și m-am oprit întâmplător în piață, să văd de ce s-a adunat mulțimea. Unul dintre prietenii lui Alik Volpin, un invalid fără picioare, l-a adus pe acesta direct în piață cu mașina sa de invalid, altminteri Alik ar fi fost reținut pe drum.

Cum m-am și așteptat, nu s-au strigat lozinci și nimeni nu știa cum să procedeze în continuare. Văzând, totuși, că nimic groaznic nu se întâmplă, mulțimea a prins treptat curaj, s-a apropiat din ce în ce mai mult de monument și vreo două sute de persoane au format un grup compact în centru. Această situație l-a salvat pe Iura Titov. S-a aflat apoi că, după discuția noastră de la spital, fără să sufle vreun cuvânt, a confecționat acasă pancarte de hârtie cu inscripțiile: „Respectați Constituția”, „Ceram

transparență în procesul lui Sineavski și Daniel”, „Libertate lui Bukovski și altora, reținuți pentru pregătirea demonstrației”. (Chiar în ziua demonstrației, au fost bătute la spitalul de psihiatrie încă două persoane, Vișnevskaja și Gubanov\*). Aceste pancarte le-a adus în piață sub palton și acum, în mulțimea de oameni, le-a scos, le-a desfășurat și le-a transmis altora. Pentru câteva clipe, pancartele au fost desfășurate deasupra mulțimii, dar agenții KGB și agenții operativi s-au repezit pe loc să le smulgă, să le rupă și să le mototolească. Pe cei care țineau aceste pancarte i-au luat din mulțime și i-au condus la mașini. Au fost arestate vreo douăzeci de persoane. Atunci, profitând de zăpăceala produsă, Galanskov s-a urcat pe postamentul monumentului și a strigat:

– Cetățeni ai Rusiei libere, veniți mai aproape de mine...

Iar cetățenii Rusiei libere în civil, pe dată s-au aruncat asupra lui, l-au tăvălit pe jos, apoi l-au dus la mașină.

La secția de miliție unde au fost adunați toți cei reținuți, stăpâni deplini erau agenții operativi ai KGB-ului: ei interogau, ei examinau pancartele.

– Ce ați vrut să spuneți cu lozinca „Respectați Constituția”? Împotriva cui este îndreptată?

– Probabil, împotriva celor care nu o respectă.

– Și cine anume nu o respectă?

– Păi, de exemplu, cei care dispersează manifestațiile pașnice...

Lui Alik Volpin i-a fost luată pancarta care cerea transparență în procesul lui Sineavski\* și Daniel\*\*.

---

\* Gubanov, Leonid Gheorghievici (1946-1983), poet, a întemeiat împreună cu poezii V. Aleinikov și I. Kublanovski mișcarea literară independentă SMOG, din cauza disidenței sale a fost adesea arestat și internat în clinici psihiatrice

\* Sineavski, Andrei Donatovici (pseud. literar Abram Tertș, 1925-1999) = prozator și critic literar, cercetător literar la Institutul de Literatură Universală M. Gorki; excelent conferențiar universitar la Universitatea de Stat din Moscova. Traducătorul acestei cărți a avut șansa de a-i fi student; arestat în 1965 pentru publicarea unor proze în Occident, condamnat în 1966 la 7 ani de lagăr cu regim sever; emigrează în 1973; a predat literatură la Sorbona.

\*\* Daniel, Iuli Markovici (1925-1988) = poet și prozator rus; judecat și condamnat în același proces cu A. Sineavski; pseudonimul literar al scriitorului Nikolai Arjak.



Însă agentul, care a înșfăcat placarda în piață, așa de norocos a rupt fâșia de la mijloc încât acum, când au reunit cele două jumătăți de lozincă rămase se putea citi cu totul altceva: „Cerem procesul lui Sineavski și Daniel“<sup>\*\*\*</sup>. Probabil, cuvântul „transparență” l-a înfuriat așa de tare pe agent, încât l-a făcut praf. Toți cei reținuți au stat la secție vreo două ore, apoi au fost eliberați.

Mai târziu am aflat că dispersarea manifestației nu s-a desfășurat așa cum și-au dorit autoritățile. Inițial intenționau să nu folosească KGB-ul în acest scop, ci pe comsomoliștii din unitățile operative voluntare de pe lângă miliție. Totuși, s-au lovit de o ripostă neașteptată. La ședința specială, unde reprezentanții KGB-ului și ai organelor de partid ale autorităților făceau instructajul cu comsomoliștii, aceștia din urmă s-au revoltat brusc. Marea majoritate o reprezentau studenții, care s-au revoltat că se intenționează să fie folosiți ca forță brutală polițienească, fără să se țină cont de părerea lor.

- Dați-ne să citim mai întâi ceea ce au scris acești scriitori și apoi vom hotărî cum să procedăm, au declarat ei.

KGB-ul a fost nevoit să-și schimbe rapid planurile, iar apoi pe unii dintre rebeli, printre care și pe prietenul meu de școală Ivancikin, i-au exclus din Comsomol.

Din toate se simțea că momentul ales pentru protest fusese unul din cele mai favorabile, mai bun nici că se putea. Au început să se trezească concetățenii, să se manifeste cumva. Și cu toate că participanții la demonstrație continuau să fie urmăriți și persecutați, nu pe cale judecătorească, ci mai ales prin exmatriculări din institute și concedieri de la locurile de muncă, opinia publică s-a dovedit a fi de partea lui Sineavski și Daniel.

În sfârșit, propaganda sovietică nu a rezistat acestei presiuni din afară și din interior și, la începutul lui ianuarie a apărut un amplu articol în *Izvestia*, primul material apărut în presa sovietică despre acest caz. Firește, articolul încerca să speculeze în jurul pseudonimelor, prezentându-i pe Sineavski și Daniel ca pe niște fățarnici, care, pasămite, în presa sovietică glorificau puterea sovietică, iar în străinătate, pe ascuns, o ponegreau. Și nu era clar ce-l revolta mai mult pe autorul articolului, glorificarea puterii

---

<sup>\*\*\*</sup> În limba rusă sensul textului noii lozinci, alcătuite din bucăți, suna ad litteram astfel : “Cerem să fie judecați Sineavski și Daniel”.

sovietice sau ponegrirea ei. Se luase în calcul starea de spirit antisovietică a oamenilor în URSS, reieșea că dacă n-ar fi existat această dedublare, nu ar fi fost nimic din ce discuta. Articolul chiar așa se numea: *Ipocriții*. Dar nici aici propaganda sovietică n-a putut fi la înălțime, îi lipsea, ca întotdeauna, rafinamentul. Tonul strident, de bazar al articolului, citarea arbitrară, ruptă din context și mai ales anticiparea hotărârii judecătorești, învinuirea de propagandă antisovietică (încă puțin și deveneau trădători), toate acestea au provocat un torent de proteste atât în țară, cât și în străinătate.

Autoritățile au fost nevoite „să declanșeze” rapid sistemul scrisorilor oamenilor muncii care susțineau articolul. După un scenariu unic pentru toate împrejurările, au început să apară scrisori pline de indignare ale agronomilor, mulgătoarelor de vaci, oțelarilor și crescătorilor de reni. Mai rămânea doar să se organizeze mitinguri în uzine și colhozuri, pentru a desăvârși tabloul condamnării populare.

Nu s-a putut abține nici *Literaturnaia gazeta*, unde, de asemenea, s-a publicat un articol plin de invective. Pe scurt, a început dezmațul obișnuit al propagandei sovietice, al cărei principiu era foarte simplu: țipă cât poți de tare, încât să nu se mai audă nimic altceva. Așa ca în versurile dintr-o poezie pentru copii:

*Cine latră „ham” mai tare,  
De partea sa adevărul are.*

Și toate acestea, normal, au condus la rezultate contrare: în ajunul deschiderii procesului în cazul Sineavski și Daniel, scandalul a luat o amploare de dimensiuni globale. Atunci, pentru a diminua cumva această impresie, autoritățile, în mod neașteptat i-au permis lui Tarsis să plece peste hotare. Noi, așadar, îi judecăm doar pe cei care sunt „ipocriți”, iar celor care se exprimă deschis, le dăm voie să plece în străinătate. În același timp, au scăpat foarte dibaci și de Tarsis, cu care, de asemenea, nu știau cum să procedeze.

Totuși trebuie să recunoaștem inventivitatea autorităților noastre. Aceste două evenimente,

plecarea peste graniță a lui Tarsis și procesul intentat lui Sineavski și Daniel, în mod implacabil mușamalizau și dezmințeau. Ambele evenimente deformau cumva tabloul gazetăresc senin al situației din URSS.

– Mister Tarsis, v-au permis să plecați în Anglia, iar Sineavski și Daniel sunt judecați?

Și ce putea el să răspundă? Bunicuțul Krâlov n-a spus nimic în legătură cu asta. Rezultă sau că Sineavski și Daniel sunt, într-adevăr, criminali, sau că Tarsis este chiar nebun. De unde să știe occidentalul că în statul nostru totul se subordonează necesităților propagandei și dezinformării. Nu mai sunt vremurile lui Krâlov. Dar nici aceasta nu i-a putut salva.

La 10 februarie 1966 a început procesul, primul proces demonstrativ din epoca poststalinistă, un prototip al unui șirag întreg de viitoare procese. Autoritățile trebuiau să rezolve o problemă irezolvabilă: să reprime oamenii, cu mijloace legale, pentru opera și convingerile lor. N-aveau unde să se retragă, orice șovăire, manifestarea oricărei moliciuni i-ar fi subjugat pe vecie opiniei publice. Procesul s-a desfășurat, bineînțeles, cu ușile închise, deși se intitulase deschis. În sală a fost adus doar un public selectat special, pe baza unor legitimații speciale. Desigur, pentru ziariștii străini n-au existat legitimații. În schimb presa sovietică fierbea în draci, aproape în fiecare zi în toate ziarele apăreau articole intitulate *Din sala de judecată*. Doriți transparență? Iată, priviți, legalitatea sovietică.

Însă soseau deja torente de proteste, petiții, scrisori deschise. Scriau acei care își aminteau de Vorkuta, Norilsk și Karaganda, Kolâma și Djezkazgan, și acei care nu doreau să-și procure apoi amintiri despre asemenea locuri. Era riscant „să nu știi”, devenea periculos „să-ți fie frică”.

Din mână în mână se transmiteau zeci de mii de foite subțiri de hârtie pentru țigarete cu un text dactilografiat, abia perceptibil la citit, ultimele cuvinte la proces ale lui Sineavski și Daniel. Pentru prima oară la procesul politic demonstrativ inculpații nu s-au căit, nu și-au recunoscut vina, n-au cerut clemență. Și aceasta era transparența noastră, victoria noastră.

Între timp propriile mele probleme se complicau din ce în ce mai mult. Medicii de la spitalul orașenesc de psihiatrie nr. 13, băieți tineri și onești, au refuzat să mă recunoască bolnav și concluzia lor

au trimis-o psihiatrului șef al Moscovei, Iakușevski, Nu puteau să mă elibereze așa ușor, deoarece am fost internat la spital din dispoziția psihiatrului orașului ca “bolnav periculos din punct de vedere social”. Însă în concluzia lor au menționat aluziv, dar clar că, deoarece nu sunt prevăzute prescripții medicale, ei sunt puși în dificultate pentru a mă mai menține în spital. Nefiind un loc de detenție, spitalul, din păcate, nu este dotat în chip corespunzător, iar ei nu pot garanta izolarea mea. Cu alte cuvinte, dădeau să se înțeleagă că aș putea evada, iar ei, în ceea ce-i privește, nu pot să găsească cumva suficiente argumente să-mi interzică această intenție. Într-adevăr îmi era foarte simplu să evadez. Infirmierii, surorile, felcerii și doctorii manifestau față de mine atâta simpatie și înțelegere, încât singuri mi-ar deschide ușile, numai să-i rog. Ba chiar și taxiul l-ar chema să mă ducă acasă. Însă evadarea ar fi interpretată imediat de către autorități ca o mărturie a “pericolului social” pe care îl reprezint. Leningradul l-aș avea garantat. La naiba, să fug iar în Siberia? Și am hotărât să mă lupt până la sfârșit. Cel puțin, concluzia pozitivă a spitalului unde am fost sub observație o lună întregă îmi oferea șansa să demonstrez că sunt în deplinătatea facultăților mintale.

Pentru autorități, cel mai inteligent gest ar fi fost să-mi dea drumul, însă încăpățânarea idioată și încrederea în atotputernicia lor le-a mai jucat din nou o festă. Reieșea că pentru manifestația noastră îndrăzneată nimeni de fapt n-a fost pedepsit (alți băieți fuseseră eliberați între timp). Și, respectându-și tradiția conform căreia trebuie să-l bați pe unul, ca ceilalți să se temă, autoritățile au hotărât să nu mă elibereze cu nici un chip. Să putrezesc în casele de nebuni.

La mijlocul lui ianuarie m-au transferat cu rapiditate la un alt spital, nr. 5, din satul Troițk, la vreo 70 de kilometri de Moscova. Sperau că, în alt spital, doctorii vor fi mai puțin concilianți. Autoritățile aveau și un alt motiv: cazul meu răzbătuse, între timp, în presa occidentală și se temeau că vor începe să mă viziteze corespondenții străini. Noul spital, renumitul „Stolbovai”, se afla în zona de interdicție pentru străini, dincolo de limita pentru deplasările în afara Moscovei.

Acest spital, construit încă la începutul secolului, era destinat acum vindecării forțate a aceluia care au săvârșit diferite infracțiuni minore, ca hoție, prostituție, speculă, vagabondaj și alte fapte “netipice”

pentru oamenii sovietici. Erau internați aici cel puțin vreo 12-15 mii de pacienți. Cei mai mulți erau, într-adevăr, bolnavii cronici. Mulți își petreceau aici aproape toată viața, îndeosebi acei, care nu aveau rude sau acestea refuzau să le ia acasă.

Orb, cu un cap neînchipuit de mare, ca un embrion, Egor a stat aici toată viața sa, de la naștere. Avea acum 40 de ani.

– Ei, cum merg treburile, Egor? era întrebat cu veselie, savurând anticipat un răspuns amuzant.

– Merg bine deocamdată, mi-a rămas capul întreg, răspundea el cu o voce stridentă, ca un aparat automat.

Își trăiau aici ultimele zile paralizicii cu limbile scoase, idioții, leneși și greoi în mișcări ca focile, schizofrenicii slăbănogi, epilepticii cu crize la fiecare oră – și, desigur, în fiecare secție, exista o comunitate nu prea mare de oameni sănătoși, absolut normali, în general infractori moscoviți, hoți de buzunare, de locuințe, tâlhari. M-au trimis și pe mine aici “să putrezesc”, să fiu “izolat”, să-mi confirm iresponsabilitatea și apoi să mă expedieze la Leningrad. Dar, cum se spune, omul propune, iar Dumnezeu dispune. Tovarășul de drum din mașina specială a spitalului de psihiatrie s-a nimerit a fi un hoț moscovit în vârstă, trecut prin multe, Sanka Kașirov. O clipă m-a examinat cu privirea iscoditoare și brusc m-a întrebat în șoaptă:

– Lovele ai?

– Am, nu prea multe, i-am răspuns tot așa, în surdină.

– Dă-le încoace, că ți le vor șuti la percheziție. Pentru azi ajunge, iar mâine ne vom învărti cumva, spuse el cu un aer de om preocupat și introduse bancnota mea de 10 ruble în cutia sa de chibrituri. Sunt un cizmar bun, toți mă cunosc acolo. Fără bani nu vom rămâne.

Într-adevăr, numai ce ne-au dus la medicul de la camera de gardă, că doctorița de aici a și bătut din palme de bucurie:

- Sanka! Ai venit iarăși la noi! Ascultă, trebuie să repara tocurile. Pantofii sunt noi, de-abia i-am cumpărat. Pentru mult timp ai venit? Așa, unde vrei să mergi, din nou la 46?

Apoi m-a observat și pe mine. Însă Sanka, anticipându-i întrebările, i-a spus doar atât:

– E cu mine. Tot la 46.

Și, fără să se mai uite la dosarul meu și fără să mai citească toate instrucțiunile îngrozitoare ale KGB-ului și prescripțiile psihiatrului-șef, ea m-a repartizat la secția 4”b”. Nici tu control medical, nici tu întrebări, nici tu percheziție. Iată ce înseamnă să fii prieten cu un cizmar bun.

– Așadar, voi trece deseară, după gardă. Ți aduc pantofii, da, Sania? ne-a strigat ea, când ne îndepărtam.

– Bine, replică fără chef Sanka.

Nici n-am reușit să intrăm bine în secție, că surorile l-au înconjurat pe loc pe Sanka al meu ca pe un oaspete mult așteptat și, vorbind toate de-a valma, îi turuiau despre pâslari, despre pantofi, despre tocuri cui, despre flecuri. Sanka era solicitat ca pâinea caldă. În general, un cizmar e o raritate, iar aici, la 70 de kilometri depărtare de Moscova, cu atât mai mult. Doar n-ai să mergi de fiecare dată la Moscova să ți se repare pantofii și să ți se coasă pâslarii copiilor.

Secția era suprapopulată, vreo două sute de oameni. Dormeau pe dușumea, pe bănci și pe mesele de la cantină. Un pat se aștepta cu lunile, pe baza unor liste, cu permanente modificări. Ca măsură de pedeapsă pentru vreo încălcare a regulamentului, doctorul putea să-l priveze pe contravenient de pat, cel mai prețios bun, și să-l expedieze pe dușumea. Ca să ajungi la acest pat, trebuia să dai mită infirmierilor. Nouă ni s-au eliberat imediat două paturi alăturate, ba chiar și o noptieră; au fost alungați niște bolnavi psihic să doarmă pe dușumeaua din sala de mese. Chiar și intendentă a fost mărinimoasă, ne-a dat pijamale noi din molton, halate călduroase de culoare maronie, cipici. Într-un cuvânt, ne-au primit împărătește, ca pe turiștii străini la hotelul “Național”.

Comunitatea oamenilor sănătoși, vreo opt persoane, era compusă exclusiv din hoți cu mare ștaif, care nu se aflau aici pentru prima dată. În timp ce în lumea științifică se discuta aprins despre schizofrenia moderat progresivă, se făceau cercetări și se scriau tratate, escrocii moscoviți au sesizat rapid avantajele acesteia. Decât să te perpelești vreo cinci ani în lagăr, să tai copacii și să putrezești prin



carcere, e incomparabil mai bine să stai vreo 6-8 luni în casa de nebuni. Condamnarea anterioară nu se ia în considerare, viza moscovită nu-și pierde valabilitatea, nu trebuie să muncești. Să tot trăiești aici, mai ceva ca-n rai. Toți au trecut cândva prin lagăre și nu mai aveau chef să ajungă acolo, unde n-au decît să se ocupe proștii de doborârea copacilor, că doar munca îi iubește pe proști. Pentru un om deștept e suficient să nimerească o singură dată la comisia de expertiză din spitalul Kașcenko, ca apoi toată viața să aibă asigurat un diagnostic acoperitor. Unii dintre ei au stat aici de câte 10-12 ori (în lagăr, pentru aceleași infracțiuni ar fi trebuit să stea vreo 50 de ani), se eliberau, din nou furau, iarăși erau internați și de fiecare dată veneau aici, în îndrăgita secție 46, de parcă s-ar fi întors acasă.

Secția aducea mai mult a cuib de hoți. Nu trebuiau să se roage de infirmieri să li se aducă votcă, chiar infirmierii îi întrebau dacă nu e cazul să meargă după băătură. Doar bani să fie. Un pahar îi dai infirmierului, restul e pentru tine. Chiar din prima seară, eu și Sanka am pus la bătaie cele 10 ruble ale mele, iar eu, din lipsă de antrenament, după două pahare de votcă, m-am cherchelit complet. Infirmierii m-au băgat cu grijă în pat, să nu mă observe doctorul de gardă în timpul vizitei, iar ei s-au mai dus la magazin, pentru o nouă aprovizionare. Și acest ritual se repeta la ei zilnic. De dimineață se dregeau, la prânz beau, iar spre seară se îmbătau. Un asemenea carusel! Odată s-au îmbătat așa de tare, de nu mai știau nici cum îi cheamă. Nu le mai rămăsese nici o copeică nici măcar infirmierilor. și nu-ți mai dă nimeni cu împrumut. Ce să faci? Atunci, un hoț de buzunare le-a propus infirmierilor:

- Dați-mi voie să ies vreo oră. Voi merge numai cu autobuzul de la spital până la gară și retur, și fac rost de bani.

Zis și făcut. L-au îmbrăcat în haine de stradă, iar un infirmier a plecat cu el, pentru orice eventualitate, să intervină, dacă-l prind pe hoț: pasămite, îl transport pe nebun la spital, nu-i acordați atenție. Într-adevăr, peste vreo oră s-au întors amândoi cu douăzeci și cinci de ruble. Și cheful a continuat la cote și mai înalte. Tovarășul meu de drum, hoțul-cizmar Sanka, nu știu cum mi s-a plâns odată că niciunde n-a reușit să se lase de băătură. În meseria lui de cizmar e dificil să nu bei. În libertate, oriunde te angajezi să lucrezi, pretutindeni toți beau ca porcii. Parcă poți să rezști! Crezuse că măcar aici va

scăpa, dar de unde! Și chiar a fost prins odată, beat fiind, la furat din buzunare, i se făcea rușine foarte tare și acum, deoarece adevărata lui specialitate este furtul din locuințele oamenilor.

Să fugi de aici nu te costa nimic, ba nu, te costa exact treizeci de ruble. Îi plătea infirmierului, acesta îți deschidea ușa, ba te mai și conducea și la autobuz. Odată a fugit un olog, doar în cârje. Bineînțeles doctorii nu puteau să nu cunoască tot ceea ce se petrece. Din când în când, mai nimerea câte un bețiv în vizorul medicului de gardă și atunci, drept pedeapsă, îl transfera la “secția furioșilor”, la doctorul Pozdneakov, cunoscut pentru sadismul său. El avea două metode îndrăgite: “trei ori cinci” și “pantaloni gonflați”. “Trei ori cinci”, asta însemna trei injecții cu sulfazina ori cinci cubulețe fiecare, două în fese și una sub omoplați. După fiecare procedură de acest fel, cel pedepsit se simțea de parcă ar fi fost răstignit pe cruce, nu putea să miște nici mâinile, nici picioarele din cauza durerilor. Și temperatura corpului urca la 41°C. “Pantaloni bombați” se numea procedura de pomparea serului fiziologic în coapse, din care cauză acestea se umflau exact ca niște pantaloni de cizmă. Durerea era infernală, nu puteai să umbli deloc. Ce semnificație psihiatrică aveau toate acestea nu știu. Durul Pozdniakov personal nu se ocupa cu așa ceva, considera că e prea complicat.

Dar chiar amenințarea cu o asemenea pedeapsă înfiorătoare nu putea să-i oprească pe pungași din beție. De altfel foarte rar se întâlneau cu doctorul. Nimeni dintre infirmieri și surori nu erau cointeresați la așa ceva și totdeauna îi ascundeau pe bețivi.

În rest, doctorii se străduiau să se prefacă neștiutori. Toți erau legați de regulile nescrise ale răspunderii colective. Personalul de servire fura din spital tot ce se putea căra, îndeosebi ceea ce era în proprietatea statului. Practic, toți doctorii, surorile și infirmierii mâncau în acest spital. Întreg satul Troițk trăia pe spinarea acestuia. Așa de mult se furau produsele alimentare, încât era imposibil să te hrănești de la cazanul comun al spitalului, această mâncare se oferea celor care nu aveau rude. Ceilalți se hrăneau cu mâncarea adusă de acasă, noroc că nu erau nici un fel de interdicții pentru transmiterea de pachete cu hrană, produse alimentare etc. Satul Troițk considera spitalul drept gospodăria sa anexă.

Ziua, de regulă, sănătoșii se adunau în sala de mese, iar bolnavii psihic erau alungați în coridor, să

nu-i deranjeze. La cantină era un televizor. Acolo jucau cărți și beau. Bolnavilor psihic aproape că nu le acordau nici o atenție, afară de cazul când se nimerea vreun nebun mai amuzant, pe care era nostim să-l tachinezi.

Eu, firește, am început să mă informez imediat dacă nu s-ar putea procura un aparat de radio. S-a dovedit că se poate rezolva foarte ușor. Într-o altă secție era o combină, adică televizor și radio și infirmierii s-au înțeles repejor între ei s-o schimbe cu televizorul nostru. În fiecare dimineață, când ne așezam să luăm micul dejun, eu prindeam BBC și, în timp ce idioții haleau cașa, epilepticii aveau probleme cu crizele, iar schizofrenicii stăteau nemișcați lângă castroane, privind fix niște puncte invizibile din spațiu, noi ascultam știrile de la Londra. Scrisorile și protestele în cazul Sineavski și Daniel, stenograma de la proces, interviurile și declarațiile lui Tarsis la Londra... Pungașii mei doar clătinau din cap – da, fierbe oala. Au început să asculte cu mai multă atenție îndeosebi după ce numele meu a fost menționat, în trecut, de câteva ori. Acum nici nu mai era nevoie să am grijă să dau drumul la radio la timpul potrivit, de acest lucru se preocupau infirmierii, ei porneau radioul și toți încetau să mai vorbească.

Ei, oare nu este un tablou simbolic al glorioasei noastre patrii? O enormă casă de nebuni, unde se fură totul, până la ultimul cartofior, unde toți sunt dirijați de un pumn de zdrahoni “sănătoși”, escroci, bețivani care au preferat să se prefacă că ar fi schizofrenici. Stăm și ascultăm ce povestește Londra despre viața noastră.

- Cum merg treburile, Egor?
- Treburile merg. Încă am capul întreg.

Doctorul meu, Bologov, nu era un om curajos sau principial. Simplu de tot, după concluzia spitalului anterior, cum că eu sunt sănătos, lui i-a fost mai ușor să confirme decât să conteste această concluzie. Vreo trei săptămâni m-a tot studiat, de vreo două ori m-a chemat la discuții. Firește, știa că beau cu infirmierii, că mă am bine cu pungășii, și acestea constituiau cele mai bune argumente că sunt

responsabil, altminteri la cele mai mărunte manifestări de anormalitate nici unii, nici alții nu ar fi intrat cu mine în contact. De fapt, de la bun început n-a avut nici un fel de dubii cu privire la starea mea de sănătate, iar experiența spitalului nr. 13 demonstra că elaborarea unei asemenea concluzii nu e periculoasă, nu va duce la ratarea carierei. și a scris în raportul său că nu mă consideră bolnav. Autoritățile au mai avut încă o dată posibilitatea să mă elibereze fără nici un fel de tam-tam și iarăși n-au folosit-o și, în loc de asta, în mod neașteptat, la mijlocul lui februarie, m-au dus la Institutul Serbski.

Însă acum nici chiar Institutul Serbski n-a mai putut să facă nimic: două spitale, unul după altul, mă socotiseră sănătos. În plus, mulțumită intervențiilor lui Tarsis, cazul meu a început să se bucure de o largă publicitate peste hotare, și Institutul Serbski a preferat să se “abțină”.

Exista în dosarul meu și o dificultate de ordin juridic, de care s-a și folosit. Din punct de vedere formal, n-am fost arestat, inculpat sau măcar suspectat, împotriva mea n-a fost declanșată o acțiune penală. De aceea, din punct de vedere juridic, Institutul de Psihiatrie Judiciară nu mă putea expertiza. Nu se putea analiza problema “responsabilității”, deoarece nu exista nici o învinuire la adresa mea. Astfel, deși formal n-a refuzat să efectueze expertiza, Institutul Serbski a solicitat, pur și simplu, KGB-ului materialele acuzatoare împotriva mea pentru analizare și pentru soluționarea problemei responsabilității. La KGB însă au tot sucit-o, au tot învârtit-o, dar n-au putut să ofere nimic; nu erau pregătiți pentru o asemenea răsturnare a situației. Prea se încrezuseră în atotputernicia lor și în evidenta mea nebunie.

Disputa, în esență, s-a redus iarăși la problema diagnosticului meu. În anul 1963, mi se puseseră două: de psihopatie și, sub semnul întrebării, de schizofrenie. Spitalul de la Leningrad a respins schizofrenia și m-a externat ca psihopat. Acum două spitale negau existența schizofreniei. O asemenea opinie împărtășea și Institutul Serbski, ceea ce îi permitea, de fapt, să nu se contrazică cu diagnosticul său anterior: psihopatia. Acum nimeni n-o mai contesta, ea nu mai interesa pe nimeni. Iar schizofrenia, ei și atunci o puseseră sub semnul întrebării. Dacă, totuși, ar fi reușit să conteste concluzia spitalului din Leningrad și să reaplice diagnosticul de schizofrenie, atunci ar fi reieșit că leningrădenii m-au externat

eronat. Aceasta le-ar fi dat temei să mă retrimită în ospiciu, în virtutea vechiului dosar, fără să intenteze altul, ca pe un bolnav care pur și simplu a fost tratat greșit și de aceea nu s-a vindecat până la capăt. Numai așa ar fi putut KGB-ul să iasă din încurcătură, în acest caz neplăcut, și să-și justifice acțiunile ilegale.

Aici însă și mama mea a început să se neliniștească în mod serios și, depășindu-și timiditatea, a expediat reclamații în toate părțile. De la toate instanțele procuraturii i se răspundea pe un ton calm că totul este legal și reclamațiile n-au nici o justificare. La drept vorbind, pentru asemenea răspunsuri și există procuratura la noi în țară.

Cred că anume atunci a avut mama o vertiginoasă iluminare, chiar aceea care se naște în mintea oamenilor muncii în conflictul nemijlocit cu puterea noastră dragă. Probabil, nu credea nici până în acest moment în nici un fel de comunism, ca majoritatea oamenilor, însă aici nu e vorba numai de ideologie. Într-adevăr, ea – prin aceasta – nu se deosebea de mulți alții, care au supraviețuit deceniilor de teroare sovietică, și-a elaborat o supușenie salvatoare și obișnuința de a nu se remarca. Obișnuința chiar de a se destăinui sie înseși, de a nu-și divulga adevăratele aprecieri la adresa realității înconjurătoare. De la lucru mergea acasă, de acasă la lucru. Principalul era să nu se uite în dreapta și în stânga, să nu privească interogativ, că s-ar putea brusc să fie chemată și întrebată, de ce te uiți în toate părțile? Nu-ți place? Și atunci ce poți răspunde? Treptat omul se adaptează în așa măsură la viața aceasta, că nici el nu mai poate să se descurce în privința gândurilor ce-i mișună prin cap – care sunt pentru uzul exterior, și care pentru cel interior. Și, dacă multă vreme îți impui să te bucuri de orice, atunci, câte puțin, omul se obișnuiește să considere că tot ceea ce e în jurul său e normal, e corect, iar lozincile, repetate de milioane de ori de către propagandă, brusc devin o componentă a conștiinței tale.

Omul se obișnuiește cu toate, cu orice tip de loterie a vieții, cu orice ineptie. Însă există în om un anumit resort, o anumită limită a suportabilității, a elasticității după care totul se duce dracului. El încetează să mai creadă în ceea ce se întâmplă. Una din cunoștințele mele, o femeie al cărei soț fusese deja mulți ani persecutat, a fost închis în lagăr, fără nici o vină, i se refuzase acordarea unui loc de muncă,

această femeie a primit citație să se prezinte la miliție.

– Nu lua cu tine buletinul, i-au spus prietenii.

– De ce?

– Ei, de ce, ți-l vor lua și-ți vor anula viza de reședință. Și vei rămâne fără acoperiș deasupra capului, i s-a explicat.

– Cum? a întrebat ea uimită. Dar atunci, unde este dreptatea?

Ceva similar s-a întâmplat și cu mama mea. Unde este dreptatea? De arestat nu arestează, de acuzat nu acuză, boli nu depistează, de vindecat nu vindecă, dar țin în detenție, iată în curând se împlinește o jumătate de an. Și încă-mi mai scriu că nu-s temeuri pentru a face reclamații!

Înfuriindu-se treptat de atâtea răspunsuri impertinente la reclamațiile făcute, a ajuns până la cele mai înalte instanțe, s-a zbatut și a fost primită în audiență la șefi, la care literalmente a țipat. Ei, de fapt, unde sunt limitele? Că negrul este alb deja ne-am obișnuit. Că roșul este verde ne-au convins. Că albastrul e violet, noi am acceptat, dracul să-i ia! Însă acum, chiar și azuriul nu mai e azuriu, ci galben? Ajunge!

Ea, totuși, n-a fost singura care și-a ieșit din țâțâni din cauza acestei muzici a culorilor. Vechea mea cunoștință, șeful KGB-ului din Moscova, generalul Svetlicinâi, de asemenea, a intrat în draci. Și într-adevăr, unde-i logica? Că negrul este alb au demonstrat încă în 1917. Că roșul este verde a devenit evident încă în 1937. Că albastrul este violet ne-am convins în timpul lui Hrușciiov. Și după toate astea, nu vor să priceapă că azuriul este galben! Unde-i dreptatea?

S-a întâmplat ca mama mea să fie primită în audiență chiar de el. Într-o vilă luxoasă a contelui Rostopein, cu tavane ornamentate înalte, covoare și uși aurite, unde mi se năzăreau cândva femei frumoase cu crinoline și bărbați cu peruci parfumate, avea loc această discuție între două persoane însetate de dreptate.

– Gata, nu va mai ieși! urla înverșunatul pitic căpățânos, bătând înfuriat din picioare pe parchetul păstrat în condiții bune, de pe timpul fostului proprietar. Îl voi lăsa să putrezească în casele de nebuni. Gata!



Și acesta a fost singurul răspuns sincer din toată această perioadă. Mai departe au urmat aceleași veșnice hârtii: „Totul este legal. Nu sunt temeuri pentru reclamații.”

Între timp eram în continuare internat la Institutul Serbski și așteptam să văd cum se va isprăvi acest caz straniu. Însuși profesorul Lunț, atotputernicul Lunț, care a băgat în casele de nebuni, din ordinul KGB-ului, mii de oameni sănătoși, era nedumerit și tot pe mine mă întreba, curios:

– Ei, și mai departe ce se va întâmpla cu dumneata?

În practica sa acesta era, de asemenea, primul caz, când nu putea să-și servească stăpânii cu nimic, iar situația creată îl amuza și mai mult.

Daniil Romanovici Lunț prefera să discute cu un bolnav despre filosofie, despre literatură, mai ales dacă această convorbire se desfășura în prezența colegilor. Îi plăcea să-și etaleze erudiția, citând din memorie autori despre care omul sovietic contemporan n-a auzit niciodată sau, în cel mai bun caz, a putut să citească în *Dicționarul filozofic*: „Idealist burghez, gânditor reacționar din secolul cutare. În lucrările sale a exprimat interesele claselor exploatare”. Pentru tinerii săi colegi, o asemenea erudiție era la limita fantasticului, ceea ce îi conferea o autoritate incontestabilă.

Pentru el însă, în acest sens, n-a existat nici o dificultate. Născându-se într-o familie de profesori, de intelectuali rasați, a fost educat în spiritul acestor cărți. Adolescența sa a coincis cu acea vreme nebună, când orice proletar semianalfabet, ce cu mare trudă buchisea *Manifestul comunist*, devenea „profesor roșu”. Nimeni n-avea nevoie de cunoștințele progenerurii familiei de profesori, și el îi disprețuia din tot sufletul pe acești „copii de bucătărese\*”, veniți să conducă statul și obsedați de idei „superprețioase”. De parcă un glumeț a deschis brusc ușile caselor de nebuni și i-a trimis pe paranoici să administreze țara. Iar ei, îmbrăcându-se cu haine de piele ca pentru bal mascat, fluturau acum pistoalele sub nasul cetățenilor.

Totuși înțelegea prea bine cât de periculos este să-l contrazici pe un paranoic, și încă înarmat. De

---

\* Autorul parafrazează o aserțiune a lui V. I. Lenin, conform căreia în socialism și bucătăresele vor putea conduce statul.

aceea, urmând cele mai bune tradiții ale școlii ruse de psihiatrie, „s-a confirmat” cu iscusință acestui delir și părea așa de oportunist, încât și părinții lui se temeau să vorbească deschis în prezența sa. Ulterior, vremurile s-au înăsprițit tot mai mult, capetele înfierbântate au dispărut în vârtejul evenimentelor, și, uite-așa „profesorii roșii” de ieri erau deja trimiși în Siberia să taie păduri și să construiască șosele. El însă tot avansa și avansa, începuse, probabil, să se considere invulnerabil, când, brusc, într-o singură clipă, s-a pomenit pe marginea prăpastiei. Venise anul 1953 și deodată s-a aflat că el este doar un evreu, un drac împielit al leprosului neam al dușmanilor și sabotorilor care, conform celei mai înalte directive, trebuie strămutat în ținutul ghețurilor veșnice. Probabil că n-a mai putut să uite niciodată aceste câteva luni de agonie, când, dat afară din serviciu, defăimat și blestemat, tremura în apartamentul său, așteptând inevitabilul ciocănit în ușă, în miez de noapte.

A trecut pericolul, i-au fost returnate funcțiile și gradele, a devenit chiar posibil, fără nici un risc, să exceleze cu vastele cunoștințe de filozofie, însă nu a putut să se debaraseze de o anumită agitație servilă și de un tremur al mâinilor transpirate, atunci când era chemat acolo. ținând cont de natura serviciului său, era adesea chemat simplu, fără ceremonii, ca om de-al casei subliniindu-i-se încrederea, respectul ce i se acordă și aceasta îi procura chiar o anumită satisfacție tainică, îi trezea o dorință irezistibilă de a se evidenția, de a ghici de la jumătatea cuvântului sau chiar și fără cuvinte sugestiile și dacă-i vorba să execuți ceva, să execute astfel, încât să nu i se poată reproșa nimic.

Într-adevăr, era apreciat pentru subtilitatea sa, pentru nivelul său intelectual. Nu puține pot fi meandrele liniei generale a partidului: ieri leniniștii îi întemnițau pe staliniști, mâine – invers, și de fiecare dată te poți aștepta la comisii, anchete. Sub Lunț însă se putea dormi liniștit. Niciodată nu făcea un lucru de mântuială, așa cum procedau alții. Nimic mai simplu, și-a selectat comisia „sa” și ștampila în voie orice diagnostic, nu era nevoie de prea mult cap. și uite așa comisarului politic de ieri i s-a pus diagnosticul de idiotism înăscut, iar ireproșabilul activist politic din trecut e un alcoolic de gradul III. Așa ești pregătit să preîntâmpini nenorocirile. Lunț știa însă să adapteze diagnosticul la particularitățile omului, să descopere asemenea aspecte, să-l pregătească psihologic pe cel luat sub tutela sa, încât nici

măcar o comisie internațională să nu aibă nimic de reproșat.

Bineînțeles, nu recunoștea teoria lui Snejnevski, pentru care toți erau schizofrenici, sau în cel mai rău caz „cu evoluție lentă”, adică acei a căror schizofrenie o putea depista doar Snejnevski. În această teorie Lunț vedea, pe deplin justificat, o amenințare la adresa poziției sale. Cui îi mai este el necesar cu subtilitățile sale, dacă orice om este schizofrenic, e suficient doar să-i fie prezentat lui Snejnevski.

Se înțelege că atunci nu știam toate aceste detalii și în nenumărate seri discutam cu el despre Bergson, Nietzsche sau Freud, în cabinetul său, sub o litografie cu figura marelui umanist francez Pinel\*, cel ce eliberase din lanțuri pe demenți, și mă tot pierdeam în supoziții de ce își pierde vremea cu mine? Doar îmi tot spunea că nu a fost desemnat de această dată să fie expertul meu, deoarece la mine nu este caz de proces. De plictiseală proceda așa? Ca aspect exterior, cu ochelarii săi cu lentile groase, convexe, îmi amintea de un enorm broscoi, mai ales spre sfârșitul discuțiilor noastre filozofice, când meditativ brusc orăcăia: „Interesant, mai departe ce se va întâmpla totuși cu dumneata?” De parcă toată seara numai despre asta am fi vorbit. Probabil, gândea în sinea lui: „Cum intenționează ei să se descurce fără mine? Poate mă vor mai chema.”

Primăvara, în sfârșit, din dispoziția CC-ului a fost trimisă o comisie „neutră”, compusă din profesori, să decidă în privința încurcatei mele probleme. KGB-ul a ales cea mai ușoară soluție și a reușit să intervină, incluzând în comisie doi discipoli ai lui Snejnevski, pe Morozov și Rotștein. Lunț, cu toate că n-a făcut parte din comisie, a fost de față la ședință și și-a exprimat opinia. Pe mine m-au chemat după vreo cinci minute și, desigur, m-am străduit să nu le ofer nici un fel de „simptome”. Dar nu aceasta îi interesa pe ei, polemica principală se desfășura în jurul problemelor teoretice, care mă priveau doar tangențial.

Cum era de așteptat, voturile s-au împărțit egal. Doi profesori au depistat la mine „schizofrenie moderat progresivă”, iar ceilalți doi n-au găsit nimic. Iarși era o neclaritate totală, în ce privește viitorul. Din nou Lunț mă privea cu curiozitate ce se va întâmpla mai departe cu mine? Așa am și rămas aici până

---

\* Pinel Philippe (1745-1826), medic francez, a înlocuit prin afabilitate violența în tratamentul aplicat alienaților care, până atunci, fuseseră victime ale acesteia

în vară. Nu știu, într-adevăr, cum s-ar fi terminat atunci toate acestea, poate aș fi rămas în Institutul Serbski până astăzi. Mai mult ca sigur, ar fi trimis încă o comisie, compusă de data asta integral din adepții „schizofreniei moderat progresivă” și acum ceea ce ar fi rămas din mine s-ar fi aflat undeva, la Leningrad sau mai departe de ochii lumii, în vreunul din ospiciile din provincie, înființate între timp. Dar cazul meu a reușit să aibă o largă rezonanță.

Din însărcinarea organizației „Amnesty International”, a sosit la Moscova un jurnalist englez, domnul Ellman, care s-a adresat directorului Institutului Serbski, Morozov, cu rugămintea de a fi primit de către acesta. De asemenea a solicitat o întâlnire cu mine... Nu știu ce a gândit despre mine domnul Ellman în decursul acestei discuții, însă îmi pot reprezenta ușor schema reflecțiilor lui Morozov. Din cine știe ce motive, nu s-a mirat deloc de faptul că un oarecare străin îi cere un raport, chiar n-a considerat aceasta „un amestec în treburile interne”

– Bukovski? a întrebat el din nou, încrețindu-și fruntea. Nu-mi amintesc. Trebuie să verific, avem noi oare un asemenea bolnav, și a trecut iarăși la scotocirea hârtiilor de pe masă.

– Ah, da, e adevărat. I s-a constatat o schizofrenie, însă tratamentul l-a ajutat foarte mult. În curând îl vom externa.

Așa, brusc, s-a întrerupt o polemică științifică de opt luni referitoare la starea mea psihică. Nici un fel de adevăr, nici un fel de explicații, nici un fel de scuze. Doamne Dumnezeule, cine v-a reținut? Totul, pur și simplu, vi s-a năzărit.

...Încă vreo trei luni după eliberarea mea, mama continua să primească de la diferite instanțe ale procuraturii răspunsuri întârziate: „Considerăm că nu există motive pentru reclamații. Ancheta se desfășoară cu respectarea tuturor normelor de drept. Fiul dumneavoastră este izolat în conformitate cu legea”. Și privind Moscova obișnuită, agitată, nu puteam să mă eliberez de senzația de irealitate. Într-adevăr, suntem născuți să-l transformăm pe Kafka în realitate, în povestire adevărată.

Iar peste o jumătate de an, mă aflu din nou în închisoare, în îndrăgita închisoare Lefortovo cu ale

sale fantome ale conștiinței și cu veșnicele zbuțumări nocturne. Doar o jumătate de anișor am reușit să mă mențin în libertate, șase luni de alergătură disperată, mai repede, mai repede, să reușesc să fac tot mai mult până nu m-au umflat. și iarăși, trecând în revistă această jumătate de an, regretam că am fost prea lent și stângaci.

După istoria cu Tarsis și cazul Sineavski și Daniel, Occidentul, pentru prima oară, a început să se intereseze de situația reală a lucrurilor de la noi. S-a ridicat doar un colțișor de cortină, dar chiar și această infimă realitate a provocat un uragan de proteste. Ce ar fi dacă ei ar vedea totul?

Nu trebuia să lăsăm ca acest interes să se înăbușe, să se tempereze indignarea, să cadă cortina de fier a surzeniei. Pentru prima dată ne-am convins personal de forța transparenței, am observat frica și dezorientarea autorităților. și chiar dacă mai dominau aroganța și încăpățânarea, loviturile date autorităților au fost colosale. Mult timp vor mai fi în stare de asemenea impertinențe autodistrugătoare?

Pentru prima oară și la noi, în societatea noastră moartă, s-a născut un embrion de opinie publică. Sub ochii noștri, a început mișcarea pentru apărarea drepturilor cetățeanului. Și trebuia să ne grăbim, să nu permitem să se stingă nimic. Totuși, nici autoritățile n-au abandonat intenția de a renaște ceea ce îndeobște se numea stalinism. Probabil, străduindu-se să-și scoată părleala pentru eșecul lor, iar în principal, pentru a-i înfricoșa pe cetățenii curajoși, pregăteau în ritm accelerat noi represalii.

Demonstrația noastră din decembrie i-a luat prin surprindere. Codul penal nu prevedea pedepse pentru asemenea demonstrații. Nu a existat un precedent din 1927 și niciunui dintre participanți nu putea să i se găsească motivație pentru proces. Exista, desigur, articolul despre dezordini cu caracter de masă, după care erau judecați participanții la răscoale, dar să-l aplici la o asemenea demonstrație ar fi fost prea de tot chiar și pentru „legea noastră, care-i ca o oiște” a justiției.

Corectându-și greșeala, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS a introdus, printr-un decret din 16 septembrie 1966, articolul 190-3.

În spiritul total al ipocriziei sovietice, articolul nici nu amintea cuvântul „demonstrație”, ci se menționa doar „organizarea sau participarea activă în grupuri de acțiune care încalcă grosolan ordinea

publică, sau care sunt asociate cu nesupunerea față de solicitările legale ale reprezentanților puterii, sau care duc la tulburarea activității transporturilor, a instituțiilor de stat și obștești sau a întreprinderilor”. Încearcă să argumentezi că în URSS este interzisă libertatea demonstrațiilor! E o minciună, e o calomnie! Sunt interzise numai încălcările grosolane ale ordinii de către grupuri de persoane. Și, în același timp, orice om sovietic obișnuit cu răsucirile oiștii legii înțelegea de minune încotro e orientat acest articol. Conform lui nu numai demonstrațiile erau considerate infracțiuni, ci și grevele (“tulburarea activității instituțiilor de stat și obștești sau a întreprinderilor”). Pentru toate acestea erau prevăzuți trei ani de închisoare.

În același decret a mai fost inclus și articolul 190-1, care prevedea trei ani de lagăr pentru „răspândirea sistematică sub formă orală, în mod intenționat, de calomnii care denigrează orânduirea sovietică de stat și obștească, precum și alcătuirea și difuzarea, în formă scrisă, tipărită sau alte modalități, de opere cu un conținut similar.”

Din punct de vedere formal, diferența dintre acest articol și articolul 70 („agitație sau propagandă, desfășurată în scopul subminării sau destabilizării Puterii sovietice, răspândirea, în aceleași scopuri, de calomnii născocite, pentru a denigra orânduirea sovietică statală și obștească, precum și difuzarea sau deținerea, în aceleași scopuri, de literatură cu conținut similar”) constă în intenție. Conform articolului 70, era obligatorie intenția de subminare sau destabilizare a Puterii sovietice, iar după articolul 190-1 intenția nici nu mai era necesară și cercul posibilelor infracțiuni se lărgea. Și, aparent, iarăși totul era absolut decent: se interzicea nu libertatea cuvântului sau a presei, ci numai calomnia; în care stat este permisă calomnia? Însă și aici omul sovietic, obișnuit cu arbitrarul și ipocrizia, a sesizat total justificat o reacție la samizdatul în plină înflorire și la libertatea oamenilor de a spune ce gândesc. Calomnie va fi declarat tot ce nu este pe placul autorităților. Încearcă apoi să polemizezi cu ele.

Legislația URSS nu recunoaște infracțiunea politică („noi n-avem deținuți politici!”) și infracțiuni ca trădarea, agitația, diversiunea etc. Ele sunt incluse în secțiunea *Crime de stat deosebit de periculoase*. Totuși pe baza acestor articole era stipulat ca cei condamnați să fie întemnițați separat de infractorii de



drept comun, în lagăre concentraționare speciale. Condamnații pe baza noilor articole urmau să fie închiși în lagăre obișnuite pentru infractorii de drept comun și chiar anchetarea cazurilor lor trebuia efectuată de procuratură și nu de KGB. Prin aceasta se sublinia, o dată în plus, că articolele nu conțin nimic „politic”.

Toată această ipocrizie tipică îngreuna în mod simțitor campania de proteste împotriva noilor articole. Se forma un cerc vicios. Atențând vădit la libertățile constituționale, ele nu contraveneau din punct de vedere formal, articolelor din Constituție, deci să afirmi fățiș că sunt anticonstituționale era dificil. O asemenea afirmație ar fi fost deja apreciată ca o calomnie. Să demonstrezi că înseși intențiile autorităților care au inclus aceste articole sunt anticonstituționale, se putea doar după ce ar fi devenit evidentă practica aplicării lor. și așa, autorităților le rămânea de fiecare dată posibilitatea să afirme că anumite cazuri nu se pot generaliza.

Totuși, aceste articole i-au neliniștit pe toți într-atât, încât un grup de scriitori, academicieni și vechi bolșevici s-au adresat Sovietului Suprem cu rugămintea de a nu se adopta acest amendament la Codul penal. Printre semnatarii acestei scrisori s-au numărat și oameni de vază, precum compozitorul Șostakovici, academicienii Astaurov, Enghelgardt, Tamm, Leontovici, regizorul de film Romm, scriitorii Kaverin și Voinovici\*. Atunci a apărut pentru prima oară semnătura lui A.D.Saharov.

Scrisoarea a fost alcătuită pe un ton prudent și doar menționa că aceste articole noi „contravin principiilor leniniste ale democrației socialiste”, permit „posibilitatea aprecierilor subiective, calificarea arbitrară a opiniilor” și pot constitui „o piedică în realizarea libertăților, garantate de constituție”.

Nimeni dintre semnatari n-a primit răspuns, iar la sfârșitul lunii decembrie 1966 decretul a fost adoptat de Sovietul Suprem.

---

\* Voinovici, Vladimir Nikolaevici = prozator rus, autor al romanelor de mare succes *Viața și neobișnutele aventuri ale soldatului Ivan Cionkin* (scris în anii '60 și publicat prima oară la Paris, în 1975) și *Moscova 2042*, precum și a cărții de nuvele și eseuri *Antisovietica Uniune Sovietică*; a luat apărarea scriitorilor arestați și condamnați A. Siniavski, I. Daniel și I. Galanskov; a fost exclus din Uniunea Scriitorilor în 1974; în 1980 a emigrat în Germania Federală, în prezent locuiește la München, dar călătorește deseori la Moscova.

La 5 decembrie, la aniversarea primei demonstrații, iarăși a avut loc un “miting al transparenței” în Piața Pușkin. Vreo câteva zeci de oameni s-au adunat acolo spre ora șase seara, și-au scos simplu căciulile și au stat în tăcere vreo cinci minute. Astfel au hotărât să se adune în fiecare an, pentru a evoca memoria victimelor arbitrarului. Autoritățile au reacționat nervos, încercând să-i disperseze pe cei adunați, totuși nimeni n-a fost arestat. E greu să ne amintim tot ce am făcut atunci. S-a născut acea comunitate, ulterior numită “mișcare”, unde n-au existat conducători și conduși, nu se distribuiau roluri, nimeni nu era atras sau prelucrat agitatoric. Însă, cu toată lipsa formelor organizatorice, activitatea acestei comunități a fost extraordinar de bine pusă la punct. Din afară era greu de înțeles cum se întâmplă aceasta. KGB, după tipare vechi, tot încerca să descopere lideri și comploturi, ascunzători și locuințe conspirative și de fiecare dată, arestând un nou “lider”, constatau cu uimire că din această cauză mișcarea nu-și pierdea forța, ci, dimpotrivă, se fortifica.

Tot așa și cercetătorii creierului au considerat multă vreme că, indiscutabil, creierul conține centri de comandă speciali, o structură ierarhică de conducere, însă de fiecare dată, eliminând un nou “centru”, constatau cu mirare că un cu totul alt “centru” “își asumă” funcțiile acestuia și, în esență, nu se schimbă nimic brusc. Din afară, celulele creierului se părea că sunt ocupate cu o activitate complet inutilă, ineptă, dublându-se una pe alta în realizarea uneia și aceleiași funcții. Mult mai raționale par specializarea, subordonarea, ordinele și directivele. Parcă ar fi mai multă ordine. Însă nu, nu este acceptabil un asemenea principiu pentru un organism viu. Și fiecare dintre noi, asemenea unei celule nervoase, participa în această orchestră minunată fără dirijor, constrâns doar de sentimentul demnității și al răspunderii personale față de ceea ce se întâmplă în jur.

Noi nu ne jucam de-a politica, nu compuneam programe de “eliberare a poporului”, nu am înființat uniuni ale “sabiei și plugului”. Singura noastră armă era transparența. Nu propaganda, ci transparența, ca nimeni să nu poată spune apoi: “eu n-am știut”. Restul a fost o chestie de conștiință. Și nu ne așteptam la o victorie. Însă fiecare dorea să aibă dreptul să spună urmașilor săi: “Am făcut tot ceea ce am putut. Am fost un cetățean care a luptat pentru apărarea legalității și niciodată nu mi-am încălcat propria

conștiință.” Avea loc nu o luptă politică, ci o luptă a ceea ce este viu cu ceea ce este mort, a naturalului cu artificialul.

Nimeni nu “l-a însărcinat” pe Ghinsburg să adune materialele de la procesul lui Sineavski și Daniel (așa-numita *Carte albă*), iar pe Galanskov - almanahul literar “Fenix-66”, nimeni nu l-a obligat pe Dașkov să tipărească toate acestea, iar pe mine și pe Vitka Haustov să organizăm o demonstrație, atunci când au fost arestați. Maeterlinck a zugrăvit aceasta cu o uimitoare măiestrie în *Viața albinelor*, unde toată viața complexă a stupului pare, după aspectul exterior, că este subordonată unui anumit statut. Însă nu există aici nici ordine, nici regulamente, și fiecare albină, supunându-se unui impuls interior, ba zboară după miere, ba construiește faguri, ba păzește intrarea. Observatorului străin i se pare că regina conduce totul, însă, dacă o omori, albinele pe loc vor pregăti o alta, fără să-și înceteze activitatea. Iată, una din albine înștiințează despre noi câmpii bogate în nectar și imediat zeci de vecine de-ale sale zboară după nectar. Cum au stabilit cine să zboare și cine să rămână?

Arestările continuau una după alta, ca într-o progresie aritmetică. Întâi l-au umflat pe Radzievski, apoi pe 17 ianuarie - pe Paskov și Galanskov, apoi, pe 19 ianuarie - pe Dobrovolski, peste alte câteva zile - pe Ghinsburg, și asta nu întâmplător. Calculul era să bage frica în toți, încât fiecare să se gândească: nu cumva eu sunt următorul? Ca să ne ascundem pe la colțuri, zăvorându-ne cu toate lacătele și să șoptim rugător: Doamne, izbăvește-ne!

Poate chiar din această cauză aveam dorința irepresibilă să ieșim brusc în față și să strigăm:

– Iată, eu sunt eu! Înghățați-mă, eu sunt următorul. Nimeni nu se teme de voi.

Însă nu acesta era lucrul cel mai important. Lucrul esențial era că prietenii tăi erau arestați, iar tu nu puteai face nimic. Parcă îți pierzi rațiunea când îți recunoști neputința. Mult mai ușor le era, totuși, acelor revoluționari care aveau, în asemenea clipe, o soluție - să împuște sau să arunce bombe. E mizerabil să rămâi în libertate, când prietenii tăi sunt întemnițați. Și mai aveam un gust amar, necazul din cauza băieților. Vezi bine, atunci când au fost arestați scriitorii renumiți, toată lumea s-a agitat, s-a

tulburat. Acum nu ne mai puteam aștepta la aceeași rezonanță. Pe cine îl frământă arestarea unei dactilografe oarecare sau a unor muncitori auxiliari? Louis Aragon poate să nu se neliniștească. Ehei, dar noi vă vom determina să vorbiți!

Doar două zile mai aveam pentru organizarea demonstrației și nu dispuneam de timp, ca data trecută, pentru difuzarea chemării. Eu cu Vitka am trecut pur și simplu pe la toți cunoscuții noștri, vreo treizeci de persoane. Am hotărât că e suficient. În schimb, lozincile le-a executat cu sârguință, pe pânză. Și chiar le-am prins în cuie pe niște bețe. În ziua demonstrației, pe 22 ianuarie, s-au strâns la mine în apartament vreo douăzeci de băieți. Încă două grupuri trebuiau să plece din alte locuri. Au existat multe discuții, totul se făcea în tăcere. Fiecare înțelegea că așa de ușor ca data trecută nu vom scăpa. Pe unii îi așteaptă închisoarea. Eu și Haustov ne-am asumat totul ca organizatori, însă cine putea să prezică ceva? Probabil că ne vor umfla pe toți. Articolul era nou, nimeni încă nu fusese întemnițat pe temeiul lui.

A vorbit, de pildă, doar Alik Volpin. Era de această dată împotriva demonstrației. Mai ales împotriva lozincilor. Acum noi solicitam nu transparență la proces, ci simplu eliberarea băieților arestați. Și mai era o lozincă: “Cerem revizuirea decretului anticonstituțional și a art. 70 CP”\*. Firește, Alik a obiectat împotriva cuvântului “anticonstituțional”, deoarece textul noilor articole ale decretului, formal, nu contraziceau Constituția.

– Ei, și acum, am spus eu, vom vedea cu ce intenții a fost adoptat acest decret. Vom efectua un experiment juridic. Dacă el nu este anticonstituțional, atunci nu ne vor aresta.

Am recitat textul articolului 190-3. Totul era clar: ordinea publică să n-o încălcăm, dacă vor cere să le dăm lozincile, să le dăm imediat, ne vor aresta - să mergem cu calm. Activitatea transportului sau a instituțiilor nu aveam cum s-o tulburăm: Piața Pușkin era, din acest punct de vedere, un loc ideal. Am hotărât să nu strigăm nimic, lozincile erau de ajuns. Volpin a încercat să mai scrie ceva, niște instrucțiuni în caz de arest, însă nimeni n-avea nevoie de așa ceva.

---

\* CP = cod penal

– Bine, și așa totul e clar, a spus Andrei.

– Nu te mai agita, bătrâne, zise Iulka.

De fapt instructajul acesta mi-a fost util la proces. Toți cei prezenți ar fi depus mărturie că n-am avut intenția să încalcăm articolul 190-3 și mai apărea și un argument juridic, și anume lipsa de intenție.

Spre ora șase am plecat spre piață din trei direcții. De la mine, cu troleibuzul, făceam vreo zece minute. Am călătorit în tăcere. În fiecare din noi exista o hotărâre posomorâtă, ca niște aviatori care merg la un atac direct asupra avioanelor inamice. În spatele nostru, la o anumită depărtare, erau postaji kaghebiștii. Toată ziua nu s-au îndepărtat cu nici un pas. Era un ger groaznic, vreo treizeci de grade minus, și de aceea lumina felinarelor electrice, monumentul lui Pușkin și luminile din ferestre apăreau mai distinct și mai limpede, mult mai ornamental.

Am adus lozincile sub palton, trei exemplare, și cel mai mult ne temeam că nu vom reuși să le desfășurăm, să le expunem. Însă nimeni nu ne-a împiedicat direct. În jur era pustiu, de parcă totul înghețase.

Eu cu Andrei am luat prima lozincă, Haustov și Vadim Delone\* - pe a doua, Boris și Iulka Vișnevskaja - pe a treia. Și toată mulțimea, vreo patruzeci de oameni, s-a deplasat într-o clipă înainte, cu fața spre noi, formând un semicerc.

– Mai sus, nu se vede, a spus cineva, cu voce în surdină. Și noi am ridicat, cu mâinile întinse, trei pânze albe, scrise cu litere albastre, care se distingeau clar în aerul geros.

O figură înaltă, înfășurată din cap până în picioare, s-a apropiat de mulțime și s-a plasat într-o margine.

– Aha, e un turnător, a spus Iulka cu răutate.

---

\* Delone Vadim Nikolaevici (1947-1983), poet rus, exmatriculat în 1966 de la Institutul Pedagogic din Moscova, unde era student, pentru încercarea de a înființa o uniune independentă a poezilor și prozatorilor; este arestat și internat într-un ospiciu; protestează în 1967 împotriva arestării lui Galanskov și Bukovski; în 1968 participă la manifestația din Piața Roșie împotriva invaziei Cehoslovaciei și este condamnat la 3 ani de lagăr; în 1975 emigrează la Paris.

– Ba nu, ăsta-i Boris Efimov...

Și pentru o clipă, m-a pătruns un fior: dacă acțiunea noastră nu va avea nici un efect? Calculul nostru avea în vedere confiscarea lozincilor și arestarea noastră. Doar nu era să ne întoarcem cu ele acasă. Eu, de fapt, nici nu mă gândisem că mă voi putea întoarce acasă. Însă aici, în sfârșit, parcă stârniți de temerile mele, au răsărit din dreapta, din întuneric, vreo cinci persoane și s-au îndreptat în fugă spre noi, cu țipete. Nu purtau nici uniforme, nici banderole. Aveau mutrele roșii de ger.

– Tot felul de porcării expun!

– Îți scot ochii, ticălosule!...

Reprezentanții puterii, cu solicitările lor legale... Unul s-a repezit spre mijlocul lozincii pe care o țineam împreună cu Andrei și pe loc am coborât bețele. Iar la stânga, unde erau Vitka și Vadim, s-a auzit fâșâitul pânzei rupte și o anumită zarvă. Vadim a dat drumul capătului său, Vitka însă continua să-l țină, iar “reprezentantul puterii” nu reușea nicicum să smulgă pânza de pe băț. Această lozincă o confecționasem împreună cu Vitka și o prinsesem bine de băț cu niște cuie, treabă de profesionist. Vitka lucra ca tapițer și avea niște cuie speciale. Micuțe, șlefuite, cu floare mare. Prinzând pânza de băț, el ținea cuiele în gură și le fixa cu dexteritate pe băț, cu câte două lovituri de ciocan. În sfârșit, trei indivizi l-au pus la pământ și au început să-i răsucescă mâinile.

- Vitka, nu te împotrivi, i-am strigat, fii calm, nu te împotrivi!

S-a liniștit și a fost scos rapid din piață. Cei din mulțime s-au amestecat, toți au început să vorbească, să se deplaseze așa de mult, încât am putut vedea încă un băiat care stătea cu o lozincă la subsuoară și îi ținea de mâini pe Boris și pe Iulka. Prietenii mei stăteau liniștiți și așteptau să meargă unde li se va ordona, însă băiatul rămăsese singur și era nehotărât. Tânăr, mai tânăr ca mine. Era fâstâcit, dezorientat și se simțea teribil de incomodat. Aștepta să-l împingem mai departe de ai săi și atunci va putea să plece cu conștiința împăcată. Însă, dimpotrivă, el a fost luat drept unul de-ai noștri și cineva din mulțime l-a sfătuit:

– Ascunde lozinca sub palton, că acuș se întorc. Întinde-o, întinde-o, până când nu-i nimeni pe aici.



O clipă a ezitat, apoi i-a lăsat în pace pe amicii mei și repede, fără să mai privească în jur, a părăsit piața.

Totul se terminase. Brusc s-a făcut și mai frig și atmosfera devenise mai neospitalieră.

– Să mergem, am zis. Ne-am făcut datoria. Să mergem să ne încălzim undeva.

Și vreo zece inși, împreună cu mine, ne-am deplasat agale spre stația de troleibuz. Mulțimea s-a împărțit pe grupulețe și discuta cu înfrigurare despre cele întâmplate. Ce-a fost aici? Ce s-a întâmplat? Întrebau trecătorii ocazionali.

Mult mai târziu, când eu plecasem, agenții au revenit și i-au arestat pe Vadim Delone și Jenka Kușev, căruia i-a venit ideea să strige: “Jos dictatura! Libertate pentru Dobrovolski!” Lui Delone i-au dat drumul, dar pe Kușev l-au dus la închisoarea Lefortovo. Pe Ilia Gabai\* l-au reținut doi milițieni, din ordinul KGB-ului, dar și pe el l-au eliberat, consemnându-i numele.

De mii de ori martorii, anchetatorii, procurorii, judecătorii, avocații, apoi au repetat aceste amănunte, le-au deformat intenționat, le-au confundat întâmplător, până când, în fine, nu s-au decantat în frazele butucănoase ale sentințelor, trecute prin filtrul procedurii procesuale.

Autoritățile, probabil, nu știau nici ele cum să procedeze cu noi. Vadik a fost arestat doar peste trei zile, iar eu și Gabai – peste patru. Și, din nou zilele nesfârșite de la Lefortovo, interogatoriile, ciripitorii. Scularea, micul dejun, plimbarea, masa de prânz, cina, stingerea...

– Pregătiți-vă de baie.

– Cum, iarăși baie? Cum, a trecut deja o săptămână?

Ancheta politică în URSS e o procedură total specială, nu se încadrează în nici un fel de coduri. Nu întâmplător cel mai bun anchetator al KGB-ului nu e în stare să se descurce în chip profesionist într-un caz penal obișnuit și nu poate să descopere ca lumea măcar un fleac de furt de buzunare. În practica

---

\* Gabai, Ilia Iakovlici (1935-1973) = poet rus; unul dintre inițiatorii *Cronicii evenimentelor curente*, apărută în Samizdat; apărător fervent al drepturilor omului, inclusiv ale tătarilor din Crimeea, arestat și întemnițat de mai multe ori în închisori și lagăre; se sinucide în condiții suspecte în toamna anului 1973 (se aruncă de la etajul al IX-lea al blocului în care locuia).

penaliștilor, cazul apare odată cu săvârșirea infracțiunii. Să admitem că a avut loc o crimă: aceasta reprezintă deja o bază pentru deschiderea dosarului. Așa se și numește: dosar privind uciderea cetățeanului cutare. Ancheta studiază circumstanțele crimei, identitatea persoanei ucise, legăturile și relațiile reciproce ale acesteia cu cei din jur, triază posibilia criminali, studiază relațiile lor cu cel ucis. În fine, dacă au noroc, criminalul este găsit, se adună mărturii privind participarea sau complicitatea lui la crimă, amprente de degete, urme de sânge etc. Dacă mărturiile sunt insuficiente, este lăsat în pace și se caută un alt posibil criminal. Nu l-au găsit, dosarul crimei așa și rămâne, nerezolvat, neclasat. Însă totul, într-un asemenea caz, e la locul său: suspectul de crimă e suspectat doar pentru crimă, martorul e numai un simplu martor, avocatul e numai avocat.

În ancheta politică dosarul e întocmit pe persoană, deoarece, după opinia KGB-ului și a conducerii partidului, ea trebuie întemnițată. S-au strâns niște delatățiuni despre afirmații, intenții, contacte, influența asupra celor din preajmă sau despre faptul că acest om deranjează pe cineva sau, dimpotrivă, refuză să-i acorde ajutor cuiva, știe prea multe și pălăvrăgește despre acestea sau, dimpotrivă, nu vrea să știe nimic. Pe scurt, e timpul să-l închizi pe acest individ, ca să se maturizeze. Sau, cel mai adesea, s-a maturizat pentru a fi întemnițat un întreg cerc de oameni trebuie struniți, pe cineva să bagi la zdup, pe altcineva să-l prinzi în nadă. De aceea, dintr-un asemenea cerc, pentru început este selectat un om sau foarte vulnerabil să se frângă, înclinat spre compromis, sau, dimpotrivă, un asemenea ins, a cărui arestare va produce cea mai mare impresie asupra întregului cerc. Sau chiar pe acela care a acționat mai puțin decât ceilalți, pentru a arunca răspunderea asupra tuturor: “Vedeți, n-ați pățit nimic, dar el (ea) este la închisoare...”, “L-ați atras pe sărmanul om în treburile voastre și acum el plătește pentru voi toți”. Sau îi arestează pe toți cei din preajma unui participant activ, de vază, sperând să insufle suspiciunea că acesta, rămas în libertate, colaborează cu KGB-ul. Există, desigur, cazuri extraordinare, când arestările sunt forțate de o întâmplare neașteptată, de tipul demonstrației noastre, însă și în aceste împrejurări ancheta însăși se desfășoară după legile obișnuite, formulate în cunoscuta propoziție: “Om să existe, că articol pentru a-l condamna găsim”. Apropo de articol. Dacă omul este arestat într-un caz penal, el nu

este acuzat de crimă în genere, furt în genere sau escrocherie ca atare, ci în crima cutare, furtul cutare sau în cazuri concrete de escrocherie. În privința articolelor despre acțiuni cu caracter politic, acuzarea este întocmită simplu cu formularea din articol, iar faptele se adună în timpul anchetei; ceea ce este confirmat prin depoziții, mărturii, obiecte de la percheziții se va include apoi în actul de acuzare. Sau chiar se mai întâmplă să se facă arestări sau percheziții înainte de arestare, sub cel mai neașteptat pretext: pregătirea unui atentat împotriva Secretarului general al CC al PCUS sau neplata pensiei alimentare familiei părăsite, încercarea de a fugi peste graniță sau pregătire pentru atacul unei bănci. Se alege, simplu, cel mai expresiv denunț împotriva acestui “drăguț” și se prezintă instanțelor de partid (fără ele nu se efectuează nici o arestare).

– Vedeți ce fel de om e? În ce mocirlă a ajuns! Trebuia să-l închidem mai demult. Și propagandă face, și mită ia, și cu soția s-a certat. Să-l arestăm deocamdată pentru că s-a bătut cu soția și apoi vom mai vedea.

Și se întocmește dosarul cetățeanului N. Se ocupă de el nu un anchetator, ci o întreagă brigadă și, zi de zi, oră de oră, se trece în revistă toată viața cetățeanului N., nu se poate ca acest cetățean niciodată să nu fi săvârșit ceva “deosebit”, nu există la noi asemenea oameni curăței. Ei, și dacă n-a intenționat să-l omoare pe Secretarul general, atunci l-a înjurat la beție, sau a elogiat America, sau a dat șpagă, sau a vândut ceva “pe sub mână”. Ca la Kafka: vina trebuie să se descopere, să se releve ea însăși. Este anchetat cazul nostru privind demonstrația, au fost arestați cinci, în piață au fost maximum cincizeci, dar au fost percheziționați o sută și au fost confiscate, firește, toate lucrările apărute în samizdat. Aici e o modalitate de a băga frica în oameni și speranța de a mai “prinde” ceva.

Dar brigada de anchetatori e cel mai mult interesată de viața intimă a cetățeanului N.: cu cine s-a culcat, unde, când și ce poziții a folosit? Recunoașteți, cine n-a păcătuit la viața lui? Și dacă e descoperită asemenea greșală, atunci rapid, dintr-un foc, sunt omorâți câțiva iepuri. În primul rând, cetățeanul N. are o soție și el nu dorește cu nici un chip ca ea să afle de toate păcatele sale. În al doilea rând, acea cetățeană, acea femeie cu care a păcătuit are un soț, care este foarte cointerestat de această circumstanță.

El este un aliat fidel al anchetei, își va aminti asemenea lucruri despre cetățeanul N., de rămâi cu gura căscată. În al treilea rând, chiar această cetățeană este gata să semneze orice, numai să nu afle soțul ceva în plus. Dar parcă puține combinații apar aici! Doar să reușești să le consemnezi. Și, în sfârșit, se configurează clar latura imorală a cetățeanului N., se reliefează, să zicem așa, adevărata lui față, iar aceasta va prinde bine la proces și merge și la ziare. Doar ancheta politică nu clarifică o crimă, ci mai întâi de toate adună material compromițător. Ea este obligată să afle de ce cetățeanul N., aparent pe deplin sovietic, crescut într-o familie sovietică, educat de școala sovietică, s-a dovedit a fi, pe neașteptate, nesovietic. Aceasta trebuie stabilit și comunicat mai sus, organelor de partid, pentru generalizare și adoptarea de măsuri. Omul, după concepția partinică, nu poate pur și simplu să gândească așa de unul singur. Aici trebuie să fie “influența” cuiva: sau a propagandei burgheze (de clarificat cum a pătruns), sau a vreunui tip cu manifestări antisovietice (de depistat și pus sub urmărire!).

În cel mai rău caz, ancheta e nevoită să constate insuficiența muncii educative cu cetățeanul N. Asta este deja total neplăcut și cineva dintre tovarășii săi de partid de la serviciu sau de la Institut va primi muștrare. Preferă să nu se ajungă până la acest punct și atunci insistă: „Ei, mai gândiți-vă, e posibil ca cineva să vă influențat? Cine-i?”

Firește, spre sfârșitul anchetei, sub greutatea probelor, cetățeanul N. e nevoit să se căiască, să-și recunoască greșelile sau măcar să regrete cele săvârșite. Altminteri, sunt puși într-o situație mizerabilă înșiși anchetatorii: o anchetă politică e, în primul rând, o educare a rătăcitului, iar anchetatorul e un pedagog și un mentor politic.

Principala armă a anchetatorului este analfabetismul juridic al omului sovietic. Din prima zi de arest și până la sfârșitul anchetei, cetățeanul N. este complet izolat de lumea exterioară, îl vede pe avocat doar atunci când cazul este încheiat. Nu primește nici un fel de coduri de legi și apoi ce înțelege din aceste coduri? Încearcă să deslușești: despre ce să vorbești, despre ce să nu vorbești, la ce are el dreptul și la ce n-are?

Omul, arestat pentru prima oară, de regulă, este ferm convins că va fi torturat sau cel puțin bătut. Anchetatorul nu caută să-l dezmință. Dimpotrivă.

– Ei, așadar, spune el rar și amenințător, nu vreți să recunoașteți cu binele, veți suporta consecințele. Vă va fi mai rău. Veți regreta apoi. Ce e „mai rău” nu i se explică.

De obicei, omul hotărăște că cel mai bine este să recunoască ceea ce ancheta a aflat deja. Care-i diferența? Oricum au aflat. Doar să nu le comunice fapte noi, să nu implice alte persoane. Mai ales că, atunci când nu răspunzi, încep să-ți tot repete: „Sunteți nesincer”. Iată, cu faptele cunoscute, poți să-ți confirmi „sinceritatea” și, în același timp, parcă nici nu te-au „descusut”. Și aceasta e cea mai răspândită eroare. A confirma în depozițiile proprii ceea ce este „cunoscut” de către anchetă e exact ca și cum ai schimba pentru ei rublele sovietice pe dolari la cursul oficial. „Informațiile” lor, obținute de la agenți, prin ascultarea convorbirilor telefonice sau, și mai simplu, din supoziții, nu se consemnează în procesul-verbal, nu pot fi prezentate la proces. Confirmând ipotetica „informație cunoscută”, omul o transformă într-un fapt juridic, într-o probă. Chiar atunci când se citesc depozițiile cuiva dintre cei care se „căiesc”, ele nu trebuie în nici un caz confirmate. Depozițiile unui singur om (cu atât mai mult ale acuzatului, care nu poartă răspunderea pentru mărturii mincinoase) constituie o problemă, el mai poate să și le modifice, în cel mai rău caz să se dezică de ele la proces. Situația e mai proastă, când fac depoziții două persoane, atunci și celui care se „căiește” îi va fi mai greu să se dezică de depozițiile sale anterioare. Cele mai neînsemnate fapte, detalii, amănunte, care parcă n-ar avea nici o legătură cu dosarul, și aceea e periculos să le confirmi (sau să relatezi), ele pot fi puse în cârca altcuiva, împreună cu semnătura voastră din procesul-verbal, și vor spune:

– Vedeți? El a recunoscut absolut totul. Până și asemenea amănunte ne-a povestit.

Iar aici anchetatorul, întocmind procesul-verbal, în mod obligatoriu va deforma tot ce i-ați spus. În loc de „întâlnire” va scrie „întrunire”, în loc de „opinii” – „opinii antisovietice”, în loc de „i-am dat să citească” – „am răspândit”. Și să refuzi să semnezi e neplăcut, totuși el a muncit din greu, a tot scris. E de mirare cât de greu poate să învețe omul sovietic să spună „nu”, „nu vreau să răspund”, „nu voi povesti”.

Preferă să vorbească la modul optativ: „parcă aș”, „ca și cum aș”, „poate”, „e posibil”. Anchetatorul însă consemnează „da” și încă mai completează de la sine o întreagă frază, cu un dezinvolt „da”.

Și mai ai de lucru cu ciripitorul din celulă și anchetatorul mai insinuează că rudele tale vor avea de suferit – soția, copiii.

Și când, în sfârșit, dosarul e încheiat și te poți întâlni cu avocatul, e deja prea târziu. Câte nu spun oamenii despre ei înșiși din cauza necunoașterii! Și despre ei înșiși, și despre alții...

Cea de-a doua armă a anchetei o reprezintă martorii. Toate cele spuse mai sus se referă și la ei, cu singura diferență că pentru un martor e mult mai dificil. Martorul, într-un dosar politic, deja nu mai este un martor, ci un suspect. Astăzi e martor, iar mâine e în închisoare și principala trăsătură a martorului e aceea că nu dorește să devină acuzat. După unele dosare, e chiar de neînțeles de ce unul a rămas martor, iar altul – acuzat. „Vinovați” sunt ambii, însă pentru anchetăa fost mai simplu, mai comod așa. Martorul este imediat avertizat: pentru refuzul de a depune mărturie există un articol, pentru mărturii mincinoase – altul.

– Deci v-a spus cetățeanul N. sau nu v-a spus că în țara noastră nu există democrație?

Dar există cineva să nu fi spus asta! Ar fi neverosimil să tăgăduiești. Pot să te bage în malaxor pentru mărturie mincinoasă.

– Nu, nu-mi amintesc, știți... S-ar putea...

– Ajunge, îl liniștește anchetatorul, noi deja știm. Iată, de exemplu, joi, acasă la dumneavoastră, în timpul mesei. Ați spus și un banc despre Nadejda Konstantinovna Krupskaja. Așa a fost?

– Parcă da, o lungește martorul, abia îmi amintesc...

Își amintește cu greu mai ales faptul că ar fi spus el însuși un banc. Și anchetatorul consemnează în procesul-verbal: „Da, joi, la mine acasă, cetățeanul N. a purtat discuții antisovietice, afirmând că în URSS nu există democrație”. Cea mai infamă calomnie la adresa sistemului nostru, cel mai democratic din lume: articolul 70 îți este asigurat. Ce avocat mai poate acum să te ajute?

De altfel, avocatul îți este de ajutor doar în dosarele cu caracter penal. În dosarele politice, de regulă,



avocatul este sprijinitorul KGB-ului, numit chiar de acesta sau, oficial vorbind, „acceptat”. și dacă ancheta, ciripitorii, martorii și analfabetismul juridic, cu eforturi reunite, n-au reușit să-l facă pe cetățeanul N. să se căiască, atunci intră în acțiune avocatul. El nu numai că nu va apela la codul de legi, ci, pe baza unor exemple din practica sa, vă va demonstra că recunoașterea și căința sinceră constituie o circumstanță atenuantă.

– Căiți-vă măcar așa, în mod formal și veți primi mai puțin. Nu șapte ani, ci cinci. Altfel, îmi este imposibil să vă apăr.

Iată pentru ce nu există la KGB „dosare nerezolvate”. Iar dacă vor fi nevoiți să recunoască faptul că l-au arestat nejustificat pe cetățeanul N., că nejustificat l-au ținut închis la Lefortovo, atunci va izbucni un scandal grandios. Cineva își va pierde niște grade, cineva va fi pensionat, cineva va fi transferat în Ciukotka ca anchetator principal pe probleme de interes special, să dezrădăcineze antisovietismul urșilor albi. Dați-mi voie, cum vine asta: „a trebuit să-i dăm drumul?” Cum așa, totuși există legalitate, o justiție imparțială, judecători nepărtinitori? Și îi achită pe „politici”? Calmați-vă, tovarăși, nu vă grăbiți. Nu s-a pomenit la noi ca un tribunal să achite un acuzat pe baza unui articol politic. Poate doar să-i dea o condamnare cu suspendare, dacă s-a căit foarte expresiv. Doar judecătorii noștri sovietici îndeplinesc, în primul rând, o sarcină de educare a maselor. Dar ce fel de educație este aceasta, dacă și un idiot observă că, chiar după normele noastre, cetățeanul N. este judecat, degeaba, fără nici o motivație? Și nici măcar cu vreo istorioară dubioasă, cu niște bani sau „descompunerea morală”. Cum poate să fie pur din punct de vedere moral un dușman al puterii proletare? Și apoi nici un fel de influență a propagandei burgheze n-a fost descoperită.

Și îl eliberează, nefinalizându-i dosarul până la stadiul procesual, de asemenea „neachitându-l”, ci, mult mai bine, „grațiindu-l” (nu pe un condamnat, care nici n-a fost prezentat completului de judecată, și, totuși, a fost grațiat!) sau, în caz extrem, „pentru lipsa de probe”, pentru nedovedirea vinovăției: plimbă-te, drăguțule, până când nu vom aduna materiale suficiente, n-ai unde să te ascunzi. Așa că Ilia Gabai, care era anchetat în dosarul nostru, a fost eliberat, pentru ca peste doi ani să fie negreșit arestat,

chiar în lipsa acelor probe.

Poziția mea la anchetă a fost simplă și clară:

– Sunt cetățean al acestei țări și am acționat în cadrul prevederilor Constituției. Da, sunt organizator și participant activ la demonstrație. Acesta este dreptul meu constituțional și m-am folosit de el. I-am invitat pe cunoscuți să participe la demonstrație, am confecționat lozinci, le-am adus în piață, iar una am ținut-o eu. Refuz să spun pe cine anume am învățat, cu cine am confecționat lozincile și cine a fost în piață, deoarece acestea nu au legătură cu acuzația ce mi se aduce. Răspund doar pentru acțiunile mele. Înainte de a ieși în piață i-am instruit pe cunoscuții mei. Le-am citit cu voce tare articolul 190-3 și i-am avertizat pe toți cei întruniți să nu încalce ordinea publică, să se supună solicitărilor autorităților, să nu se opună, să nu tulbure activitatea transportului și a instituțiilor. În timpul demonstrației, nimeni dintre noi n-a încălcat aceste cerințe. Dar cei care ne-au reținut și ne-au rupt lozincile, într-adevăr, au încălcat grosolan ordinea publică. Cer să fie căutați și trași la răspundere pe linie penală. Și am scris sute de reclamații pentru toate instanțele, solicitând, ca un bun cetățean ce sunt, să fie pedepsiți imediat cei care au încălcat ordinea publică.

În cea de-a zecea zi, mi-au prezentat actul de acuzare... conform cu art. 190-3. În el se spunea despre mine că „aflând de arestarea prietenilor săi Laškova, Dobrovolski, Galanskov și alții, în scopul eliberării lor, încălcând legea stabilită privind modul de adresare, în chestiunea respectivă, către organele corespunzătoare, a ales o cale ilegală de exprimare a cererilor sale și, în dezacord cu art. 70 și art. 190-1, 190-3 ale CP al RSFSR, a fost unul dintre organizatorii acțiunilor care au încălcat grosolan ordinea publică în Piața Pușkin din Moscova, pe 22 ianuarie 1967, a participat activ la aceste acțiuni.”

– Vă este clară acuzația? m-a întrebat anchetatorul.

– Nu, nu-mi este clară.

Aici îmi schimb rolul cu el și acum el trebuie să ofere explicații. Dar ce poate să-mi explice? Puterea sovietică n-a fost învățată să explice, ea poate doar să pretindă, să ceară.

– Nu pricep de unde a apărut „scopul eliberării” arestaților, ce-i asta „modul de adresare stabilit de

lege”, cum aș fi putut să-l încalc, dacă în general n-am apelat la el, de ce modul de exprimare a cererilor mele este ilegal, el doar este pe deplin constituțional și, principalul, prin ce s-a exprimat „încălcarea grosolană a ordinii publice”?

Au venit procurorii, au încercat să explice ceva, și-au fluturat mâinile, și-au încruntat frunțile, însă chestiunea nu s-a mișcat din loc. Cum poți să explici că cererea de eliberare a deținuților politici greci e posibilă, iar a celor sovietici e interzisă? Unde, în ce lege se afirmă că demonstrația de 1 Mai din Piața Roșie nu este o încălcare a ordinii publice, iar cea a noastră, din Piața Pușkin e o încălcare? Și nimeni dintre ei nu putea să treacă de articolul din Constituție unde negru pe alb e tipărit că tuturor cetățenilor URSS le este garantată libertatea marșurilor de stradă și a demonstrațiilor. Eu îi presam cu legea, îi strângeam cu ușa cu articolele respective, îi amețeam cu paragrafele, recunoșteți onest și sincer, spuneți la toată lumea că în URSS nu există libertatea demonstrațiilor, că voi ați interzis tot ce nu vă convine. și ei erau deja cuprinși de incertitudine, se exprimau cu „poate”, „parcă ar fi”, „de parcă ar fi”, „ca și cum”.

- Doar sunteți un om sovietic...
- Nu, sunt un cetățean al URSS.
- Care sunt opiniile dumneavoastră?
- Dar ce legătură au cu dosarul meu? Sper că nu sunt ținut în închisoare pentru opinii?
- Vă recunoașteți vinovat?
- Cum să răspund la această întrebare, dacă nu-mi este clară acuzația? Explicați-mi-o.

Conform legii, erau obligați să-mi explice. Nu puteți? Și, iată, deja și-a luat zborul un nou vraf de reclamații - nu vor să explice capul de acuzare unui biet deținut! De jumătate de an stau închis și nu știu pentru ce! Iar de sus sosesc răspunsuri: „Să i se explice acuzatului”. Mașina s-a blocat. Așa se întâmplă uneori cu computerele: beculețele clipește, ceva țacăne, mașina țiuie, dar nici o problemă nu se rezolvă. Poziția cetățeanului a devenit invulnerabilă.

La început, bineînțeles, nu mi-au dat codurile de legi. A venit comandantul închisorii, colonelul

Petrenko, cu niște sprâncene stufoase, argintii, ce se vedeau de sub căciula căzăcească.

– Nu permite regulamentul.

Atunci am scris un teanc de reclamații, am amenințat cu greva foamei. N-au trecut nici două zile, că același colonel Petrenko a apărut cu temenele și, cu o voce mieroasă, mi-a spus:

– N-avem codul de legi, toată biblioteca am răscolit-o. Vedeți, am un exemplar personal, cu o dedicație a lui Semiceastnâi\*, ce să fac, să vi-l ofer oare?

Am luat de la el codul cu dedicație, cu autograful președintelui KGB de atunci, și Codul de procedură penală comentat și încă o grămadă de lucrări juridice. Însă numai Constituția n-au putut-o găsi și pace. Dar eu eram de neînduplecat și, în cea de-a patra zi, a venit în fugă, aproape sufocându-se, loțiitorul comandantului închisorii, locotenent-colonelul Stepanov.

– Iată CONstituția, v-am adus-O, spunea el, accentuând vocala „o”. – DOar cea a RSFSR, a URSS-ului nu există. Ei, dar ele sunt asemănătOare. Am prOcurat-O persOnal. Trei cOpeici cOstă, apOi ne-Om sOcOti.

Iar după aceasta eu cu Petrenko am devenit cei mai buni prieteni. Venea în celulă, încruntându-și intenționat sprâncenele stufoase pe sub căciulă și, privind meditativ la rafturile goale, întreba:

– De ce nu aveți alimente?

– Le-am mâncat pe toate, s-au terminat.

– Când e prevăzut să primiți pachete?

– Nu așa de repede, peste o lună.

– Scrieți o cerere. O voi aproba peste rând.

Și a plecat.

El însuși fusese cândva anchetator și, citindu-mi acum nesfârșitele reclamații, vedea clar că ancheta a ajuns într-o fundătură. N-aveau pentru ce să mă judece.

---

\* Semiceastnâi, Vladimir Efimovici = președinte al KGB-ului, în perioada noiembrie 1961 – mai 1967.

Între timp, citeam legile pe nerăsuflăte, ca pe un roman polițist, le știam pe de rost, ca tabla înmulțirii și, cu uimire, descopeream de câte drepturi mă bucur. Și m-am folosit de aceste drepturi din plin. Îmi băteam joc de anchetatori în mod fățiș, îi asaltam cu teancuri de reclamații, îi obligam să rescrie de zece ori procesele-verbale. Să încerce numai să refuze, n-aș fi semnat și toată truda lor se ducea pe apa sâmbetei.

Era vară, se menținea o căldură infernală, iar anchetatorii transpirau, tânjind după răcoarea pădurii.  
– Vladimir Konstantinovici! Poate că ajunge! De câte ori să tot transcriu?!

Scrie, drac împielit! Scrie ce-ți dictez eu. Cu mâinile proprii meșterește-ți lațul. Aici n-ai dat de niște iepuri naivi și înfricoșați, pe care să-i poți mâna în capcană. Câte suflete ai ucis, câte vieți ai spurcat, dar acum voi obține totul de la tine. Iar el tot scria, terminând târziu.

Cam de la jumătatea verii, intrând complet în fundătură, au început ancheta în conformitate cu articolul 70. Însă au început hoțeste, cu precauție, fără să-mi formuleze vreo nouă acuzație. De unde și până unde! Legea este lege. Întâi formulează învinuirea și apoi întreabă-mă. Și iarăși un teanc de reclamații: ancheta este ilegală! Tâlharii! Cer să fiu judecat!

Băieții mei Kușev și Delone (Haustov între timp a fost condamnat separat de noi, i-au dat trei ani) s-au căit, au scris misive lacrimogene anchetatorilor. Pentru ei totul era îngrozitor: închisoarea, zăbrelele, gardienii. O jumătate de an, fără rude, și în față doar necunoscutul. Pentru mine tot ce s-a petrecut a constituit o sărbătoare și niciodată n-am trăit o satisfacție mai mare. Mă simțeam exact ca un tanc ce pătrunde în dispozitivul companiei de intendență, undeva departe, în spatele frontului. Toți sunt în debandadă, poți să strivești pe cine dorești. Mai mult de trei ani nu-mi vor da, dar câtă satisfacție!

Din dosar apăreau și tot apăreau noi belele pentru KGB. Bruscu, din depozițiile date de doi milițieni a reieșit că ei l-au reținut pe Gabai la ordinul direct al colonelului KGB, Abramov, care a dispus împrăștierea demonstrației din piață. Iată cine a încălcat ordinea! Prindeți hoțul! Fac demersuri pentru chemarea la audieri a colonelului Abramov!

În sfârșit, dosarul s-a blocat total, a dispărut complet obiectul discuțiilor, nu aveam despre ce vorbi.

Și anchetatorul meu m-a chemat doar așa, să sporovăim. În toată această bătălie, nici n-am observat cum ne-am împrietenit și acum el se plictisea să petreacă ziua fără să polemizeze cu mine pe cine știe ce temă. Locuia în provincie, undeva în Iaroslavl și, bineînțeles, ca toți provincialii, se rușina de lipsa sa de informație.

– Hai, povestește-mi vreo cărticică. Uite, ai avut un dosar vechi, în 1963, în legătură cu Djilas. Ce năzdrăvănie o mai fi și asta?

– Oare nici vouă nu vă dau să le citiți? Nici în voi n-au încredere?

– Da de unde... Doar coperta o citești, când le confiști, la percheziții. Iar la noi, la Iaroslavl, nici n-ai ce confisca. Ignoranță totală...

L-am ascultat cu atenția încordată, așa cum făceam la Planetariu, la lecția *Există viață pe Marte?* Absorbeam ca un burete. Și eu îi povesteam tot ce-mi aminteam din cărțile din samizdat citite, las' să le ducă la el la Iaroslavl, să povestească tuturor cunoscuților. Evident, sunt și acolo oameni care tânjesc după noutăți.

Chiar mă atrăgea prin așa ceva, era un om înalt, cu o frunte lată și un chip deschis, iluminat. Nu-i făcea deloc plăcere cazul meu și rolul pe care era obligat să-l joace. Ne-am despărțit chiar emoționant. În timpul războiului fusese artilerist și acum îmi povestea cum camarazii din divizionul său au ocupat o anumită înălțime și s-au apărat cu arma în mână; toți au pierit, dar nu s-au predat.

– Iar nemții, povestea el, i-au înmormântat cu toate onorurile. A venit și un general, a participat personal la funeralii, și-a scos chipiul și a comandat să se tragă salve de armă. E corect, trebuie să respecti un inamic destoinic. Iată, și eu mă simt cam la fel... Aici el a ezitat, a făcut un gest, dorind să-mi întindă mâna, dar nu s-a hotărât: dacă brusc nu-i voi răspunde în același mod?

Mi s-a povestit ulterior că, la scurt timp, a plecat din KGB. Nu știi, a procedat bine așa, dar era, după părerea mea, un bărbat de treabă. Doar munca lui era mizerabilă.

Ancheta a fost stopată de procurorul general adjunct Malearov. I s-a făcut milă de cekiști, n-a mai



prelungit ancheta și pe una din cererile mele a scris pe diagonală: “A se suspenda ancheta, dosarul se va expedia la judecătoria.” Se apropia Marea Sărbătoare, cea de-a 50-a aniversare a puterii sovietice, și un asemenea proces rușinos nu era cel mai bun cadou pentru dragul CC din partea înflăcăraților cekști.

Și iată, chiar înainte de proces am mai avut o tentativă disperată de a evita scandalul; prin avocații care îi apărau pe colegii mei de dosar, mi s-a propus să înaintez o cerere pentru a fi trimis la o expertiză psihiatrică.

– Principalul este să așteptați să treacă sărbătorile, mă convingeau ei, iar apoi va fi o amnistie și, pur și simplu, vă vor elibera. Și au împăcat și capra, și varza.

Propunerea aceasta nu-mi convenea. În mod practic, țineam în chingi KGB-ul și ar fi fost o prostie de neiertat să le dau acum posibilitatea să se fofileze, să nu-mi dea voie să ajung la proces. Și în genere, ce idee tâmpită, să mă adresez chiar eu cu cererea de expertiză! Asta însemna chiar să-mi bag capul în ștreang. Și nici un fel de amnistii nu au în vedere bolnavii psihici.

– Și dacă nu vă este milă de dumneavoastră, gândiți-vă măcar la Delone și Kușev. Sunt băieți tineri, de ce le stricați viața? Prea mulți ani, desigur, nu vor primi, dar o condamnare vor primi, totuși.

Eu însă am respins categoric și au plecat dezamăgiți. Avocatul meu, Dina Isakovna Kaminskaia, n-a participat la aceste târguieli, doar mi-a spus: “Hotărâți singur” și a ascultat în tăcere convorbirea noastră. Din această cauză, poate, am crezut pe neașteptate că a avut loc o minune: avocatul meu e onest.

De regulă, în cazul dosarelor politice, rudele sau chiar acuzatul pot să aleagă numai acel avocat care are “acces la documentație secretă”. Și deoarece acest “acces” îl stabilea KGB-ul, atunci, firesc, el era acordat doar persoanelor de încredere. Până la proces, acești “apărători” își prelucrau clientul, îl convingeau să se căiască, să dea depozițiile necesare, chiar încercau să afle informații de care era interesat KGB-ul. La proces, mai întâi de toate, declarau că, în calitate de oameni sovietici onești, condamnă opiniile clientului lor, se îngrozesc de decăderea lui și doar îndrăznesc smerit să roage Înalta Instanță să reducă pedeapsa, ținând cont de tinerețea (sau, dimpotrivă, de vârsta înaintată), de lipsa de experiență, de faptul că e prima condamnare, de sănătatea fragilă, de copilăria grea, de numărul mare de

copii, de căința sa și de faptul că e pregătit ca, prin muncă onestă, să-și ispășească vina și dauna adusă societății. Apăreau situații ciudate, când avocatul se ambala așa de mult în rolul de om sovietic indignat, încât chiar și judecătorul era nevoit să-l oprească: „Tovarășe avocat, dumneavoastră apărați sau acuzați?” Normal, mă așteptam la un asemenea avocat și mă pregăteam, în general, să renunț la apărător, slavă Domnului, o asemenea variantă e prevăzută de lege. Pe Kaminskaia am întâmpinat-o cu circumspecție. Mama o alesese – ei bine, ce înțelegea mama din aceste probleme? N-a fost suficientă nici referirea la prietenia ei cu Kallistratova: nu știam, aflându-mă în celula din Lefortovo, nici de procesul lui Vitka Haustov, nici de modul strălucit și curajos în care Kallistratova l-a apărât pe inculpat. Și, iată, doar apoi, la această convorbire despre expertiză, gheața neîncrederii mele a început să se topească.

Era atunci, probabil, o asemenea vreme, o asemenea atmosferă în țară, că și printre avocații cu “acces” s-au aflat și oameni onești, gata să apere drepturile cetățenești ale individului, supunându-se aceluiași impuls ca și noi. Și, în curând, în toată lumea au răsunat numele neînfricaților noștri avocați Kallistratova, Kaminskaia, Zolotuhina, Zaleski, Aria, Monahova ș.a. Pentru prima dată, apărătorii solicitau achitarea în procesele politice, demonstau cu profesionalism lipsa vinovăției și aceasta a avut efectul unei bombe cu explozie întârziată. Chiar dacă poziția apărării nu putea să influențeze hotărârea instanței, căci sentința se stabilea dinainte de către organele superioare de partid! Ne așteptam noi oare la un succes în acest proces?

Între timp, în ajunul procesului nostru, se putea observa cu ochiul liber cât de mult a eșuat acțiunea lor împotriva noastră. Gabai a fost eliberat după cinci luni de anchetă infructuoasă. O vreme au încercat sa-i “agațe” un caz penal, dar și aici au dat greș. Dintre băieți, împotriva arestării cărora am organizat demonstrația, a fost eliberat Radzievski. Era o situație complet ridicolă: pe noi se pregăteau să ne judece pentru “cererea ilegală” de eliberare a arestaților, iar pe unul din ei l-a eliberat chiar KGB-ul: reieșea că el a dat curs solicitării noastre. N-avusese încă loc procesul celorlalți și cine putea să afirme, anticipând hotărârea instanței, că nu vor fi eliberați și ceilalți? Șapte luni s-a prelungit ancheta în dosarul nostru și a fost stopată din dispoziția procurorului. Să ne acuze în temeiul art. 70, așadar, n-au reușit.

Nimeni din martorii citați, incluzându-i pe agenții operativi și miliția, n-a văzut în acțiunile noastre o încălcare a ordinii publice. Cei care au dispersat demonstrația au recunoscut că au acționat la îndemnul KGB. Participanții la demonstrație au depus, în unanimitate, mărturie că i-am instruit să nu încalce ordinea și să se supună autorităților. Mai mult, fiind deja în piață, i-am cerut lui Haustov să nu se împotrivescă și acest aspect a fost menționat în toate mărturiile. Rămânea doar ca, la proces, să desăvârșim zdrobirea KGB-ului, de aceea m-am pregătit să mă manifest activ, să nu le dau posibilitatea să-și tragă sufletul și în cuvântul ultim să mă străduiesc să demasc cât voi putea de mult KGB-ul.

Se putea presupune că nimeni nu va avea acces în tribunal, așa cum s-a întâmplat și la procesul lui Sineavski și Daniel. Însă ultimele lor cuvinte au devenit, nu știu cum, un atribut al transparenței și speram ca amicii mei să găsească o modalitate de a înregistra cuvântarea mea. Chiar dacă nu va exista această posibilitate, am hotărât totuși să mă comport ca și cum aș fi vorbit în fața întregii țări. Doream ca instanța de judecată să arate ceea ce este adevărat, o întruchipare inadmisibilă a samavolniciei, iar dacă se va afla sau nu se va afla, îmi era indiferent.

În afară de demascarea KGB-ului, de argumentarea inconsistenței procesului ce mi s-a intentat, trebuie să mai expun scopurile demonstrației noastre, să relev anticonstituționalitatea articolelor cu caracter politic din CP – și toate acestea în strictă conformitate cu poziția mea de cetățean. Iar această poziție intenționez să o expun public pentru prima dată și, folosindu-mă de interesul manifestat față de proces și de tensiunea momentului, să atrag astfel atenția. Pe scurt, mi-am pregătit o cuvântare, cam de vreo oră și jumătate, ceea ce, desigur, era o greșeală, cine o putea reține, dacă era așa lungă?

Cunoscând desfășurarea procesului Sineavski-Daniel, puteam să prevăd că judecătorii și procurorul vor încerca să nu-mi dea posibilitatea să vorbesc, vor întrerupe martorii și, în general, se vor strădui să conducă desfășurarea lui. De aceea am studiat scrupulos codul procesual și am meditat la toate chițibușăriile juridice cu ajutorul cărora să pot orienta procesul în direcția dorită de mine. În mod deosebit mă așteptam la schimburile de replici cu judecătorul și am elaborat un întreg program de acțiune. Din experiența contactelor cu anchetatorii și procurorii, știam cât de prost cunosc juriștii

sovietici dreptul procesual și eram convins că, făcând trimitere la un anumit articol mai puțin uzitat sau uitat, îl voi aduce pe judecător într-o stare de derută, doar nu se va apuca să răsfoiască în plin proces codul și, astfel, îi voi sublinia incompetența.

În cod am citit, de exemplu, că am dreptul să fac observații la acțiunile judecătorului și să cer ca observațiile mele să fie consemnate în procesul-verbal. Mă îndoiesc că, de la adoptarea codului, să se fi folosit totuși cineva de acest drept, și în mod cert judecătorul nu-și amintește de acest articol. Nu poți folosi această metodă la nesfârșit, deoarece va înceta să mai impresioneze, și am hotărât s-o folosesc de 5-6 ori, și apoi, brusc, pe la mijlocul procesului, să declar că solicit recuzarea judecătorului: voi sintetiza toate observațiile mele și voi declara că acțiunile judecătorului demonstrează atitudinea sa părtinitoare și interesată. Procedura recuzării judecătorului promitea să fie amuzantă. Conform legii, judecătorul nu poate participa la soluționarea unei asemenea solicitări, că doar față de el a fost exprimată neîncrederea. Cei doi asesori, fără judecător, trebuie să meargă în camera de consiliu și acolo să elaboreze formularea, deoarece hotărârea trebuie să fie motivată. Asesorii, de obicei, sunt analfabeți din punct de vedere juridic și se poate ști anticipat ce tâmpenii vor scrie în decizia lor, în lipsa unui judecător care să dicteze. Iar între timp judecătorul trebuie să părăsească scaunul de președinte și să iasă din sală. Pe scurt, pentru a mai tăia din aroganța și a celui mai insolent judecător, procedura era destul de umilitoare. Și încă multe asemenea trucuri, nemaiauzite nicicând, mi-am pregătit din timp. Totuși, n-am avut ocazia să le folosesc, și totul s-a desfășurat mult mai simplu decât mă așteptam.

Trebuia să fim judecați trei: Delone, Kușev și eu. (Pe Haustov îl judecaseră cu mult înaintea noastră, așa le-a fost mai comod autorităților: el putea să fie acuzat cumva de “opunere și rezistență în fața reprezentanților autorităților”. A primit trei ani. Iar pe noi, în afara faptului ca atare al demonstrației, nu aveau absolut nici un motiv să ne acuze și de aceea au tot amânat procesul, cât au putut. Tot sperau să găsească măcar ceva, acolo!)

Pe 30 august, ne-au dus la Judecătoria orășenească a Moscovei, de pe strada Kalanciovka și ne-au introdus într-un subsol, în niște celule speciale. Către ora zece, gardienii ne-au condus în sală, pe banca

acuzărilor.

Eram teribil de nervos și mă temeam că nu voi reuși să dirijez procesul cum mi-aș fi dorit, că mă voi pierde cu firea și nu-mi voi formula clar cuvântarea. Doar așteptasem acest proces ca pe o sărbătoare, măcar o dată în viață exista posibilitatea să-mi exprim cu voce tare opinia. Dar a fost suficient să intru în această sală, cu un miros inexprimabil de frivol, tipic pentru instituțiile statului, cu o zugrăveală banală a pereților, cu scaune standard și cu plafoane murdare, că toată tensiunea a dispărut. Nici un fel de solemnitate, de iz de sărbătoare sau tragism, doar o plictiseală funcționărească și indiferență, o birocrație obișnuită. Cel mai mult m-a amuzat faptul că pe înalta tribună judecătorească, exact sub stema masivă a Uniunii Sovietice, un glumeț zgâriase vizibil acel cuvânt din trei litere care împodobește toate gardurile, toaletele publice și băncile de școală\*. Chiar sub acest semn al zodiacului s-a desfășurat întregul nostru proces.

Judecătoarea, o femeie la vreo 45 de ani, nu era deloc răutăcioasă și nici impertinentă, ci mai curând chiar amabilă; ea împărțea dreptatea cu același obișnuit automatism cu care preotul citește liturghia. Asesorii moțâiau vizibil, proptindu-și capetele în mâini, gardienii căscau, iar în sală stăteau în bănci cekiști în civil, ce sugerau prezența publicului.

Mii de oameni tunși la zero, în șiruri cenușii, trecuseră prin această sală, în fața acestor judecători, asesori și gardieni, primiseră dezolantele sentințe – care 5 ani, care 10, care 15, care pedeapsa capitală – și au dispărut. Bine era de poezii antichității, care au compus ode despre deținuții în zdrențe pitorești, ce zornăiau lanțurile, despre temnițele întunecoase și călăii sângeroși. Acum nu mai sunt execuții pe eșafod, unde puteai măcar să te întorci spre popor, să te înclini până la brâu, în toate părțile, și să strigi din rărunchi:

– Oameni buni! Mă jur, iată, pe sfânta cruce că nu sunt cu nimic vinovat!

Și punându-și capul pe butuc se adresa călăului:

---

\* Este vorba de denumirea populară a organului genital bărbătesc, cuvânt care în limba rusă este de gen masculin și este compus din trei litere.

– Na, taie, păgânule!

Acum acesta se desfășoară, probabil, altfel, așa cum ai elibera marfă din depozit:

– Semnați aici, dincoace și, uite, acolo. Mergeți la perete. Gata. Următorul.

Va căsca și se va uita la ceas, oare în curând e pauza de prânz?

Ce ode aici, ce balade! Doar cuvântul acela din trei litere. Cel mai indicat poem.

Și privind la acest mizer complet de judecată, nu că nu-mi ardea gândul de cuvântări, dar n-aveam chef nici să deschid gura. Și, oare, nu ți se face lehamite să te prefaci că iei în serios toată această comedie?

– Cetățeni judecători... Cetățene procuror... Cetățeni asesori...

Au deja sentința în buzunar, doar trebuie să mai semneze. Întrebări monotone, răspunsuri monotone, totul e cunoscut, pregătit de mai înainte: “Nu înțeleg acuzația. Nu recunosc că sunt vinovat.” E o plictiseală de moarte.

M-a salvat procurorul. Prea scârboasă îi era mutra și când, cu un zâmbet de om ticălos în colțul gurii, a început să spună “că în cele șapte luni de închisoare, am fi putut să ne schimbăm opiniile”, m-a cuprins o furie tăcută. Ce mai, un suflet mârșav, o mutră numai bună de scuipat. Pe toți îi judecă după calapodul său.

Ție, vezi bine, ți-ar ajunge și o singură zi de închisoare pentru a-ți vinde și mama care te-a născut! Ei, lasă că te fac eu să transpiri acum.

Mai departe totul s-a desfășurat ca la carte. Judecătoarea a încercat să mă întrerupă de câteva ori, însă eu n-am așteptat prea mult, și am lansat împotriva ei articolul pregătit din timp. Ea a fost, într-adevăr, ușor șocată și apoi în toate cele trei zile de proces aproape că nu m-a mai întrerupt și doar așa, de formă, mai intervenea, foarte rar, pentru a nu primi muștrare de la conducere. N-a mai fost necesar să cer recuzarea. Apoi a urmat audierea martorilor, chiar a acelor “reprezentanți ai puterii” care ne-au smuls lozincile, și noi, împreună cu avocații, ne-am aruncat asupra lor, de s-au ales fulgii de ei. Cu toate că fuseseră instruiți de KGB, arătau jalnic.

Toți comsomoliștii aduși pentru reprimare au recunoscut că nu avuseseră banderole. N-au putut să



descrie nici un fel de „încălcări ale ordinii publice”, iar unii chiar s-au trădat afirmând că fuseseră avertizați din timp de iminența demonstrației și fuseseră trimiși s-o disperseze. Acum toate acestea apăreau într-o lumină ridicolă.

– Atunci de ce ați intervenit? întrebau avocații. Numai din cauză că ați văzut cum erau ridicate lozincile?

– Da.

– Și ce scria pe aceste lozinci?

– Erau acolo niște nume...

Conținutul nu-l văzuseră. Și nici nu puteau să-l vadă, doar s-au aruncat asupra noastră de pe laturi. Pe milițieni chiar s-au temut să-i cheme la proces, declarațiile lor din timpul anchetei erau tare neplăcute pentru KGB.

În cea de-a doua zi, au început audierile prietenilor noștri, participanți la demonstrație. Ei au continuat să rămână în sală și, normal, se străduiau să rețină totul.

În ziua a treia au avut loc dezbaterile. Procurorul a fost așa de tare pus la colț, încât s-a simțit obligat să declare: încălcarea ordinii publice a reprezentat, de fapt, demonstrația în sine. Aici au sărit în sus avocații: atunci cum rămâne cu Constituția? Încurcându-se definitiv, procurorul a declarat:

– Nu trebuie să cerem eliberarea persoanelor arestate de KGB. Aceasta ar submina autoritatea organelor; nu trebuie să cerem revizuirea legilor; putem doar să ne exprimăm dezacordul cu acțiunile autorităților numai în „cadru stabilit.” (Ce fel de cadru, nici n-a mai explicat). Un alt mod de acțiune va fi, de altfel, o încălcare a ordinii publice.

Din punct de vedere juridic, toate cele afirmate erau niște idioteții absolute și el însuși arăta jalnic. Kaminskaia a făcut în praf și pulbere această argumentație stupidă, și chiar și ceilalți avocați au cerut achitarea clienților lor. Așa de mult s-au înveselit băieții mei, încât, în ultimul lor cuvânt, deși au exprimat regret pentru cele întâmplate, totuși, nu și-au recunoscut vina. Am vorbit mult, prea mult pentru un asemenea complet de judecată. Am fluturat sub nasul procurorului Constituția de trei copeici și, spre

final, am promis că, după eliberare, voi organiza o nouă demonstrație.

Probabil am vorbit foarte dur, deoarece, aruncându-mi privirea din când în când în sală, am observat cu mirare chipurile speriate ale prietenilor și fața complet pământie a mamei, de parcă ar fi fost martorii unei recente catastrofe. Doar Alik Volpin dădea mulțumit din cap, ca și cum nu se întâmplase nimic.

Cum și era de așteptat, formularea din textul sentinței nu se deosebea cu nimic de actul de acuzare, de parcă nici n-ar fi fost trei zile de proces stupid. Mie mi-au dat cei trei ani planificați, iar pe băieți i-au eliberat în sală, le-au dat câte un an cu suspendare. Ne-am luat rămas bun îmbrățișându-ne. Știam că lor le va fi mult mai greu. Libertatea, uneori, e mai grea ca închisoarea și, după regretul pe care l-au exprimat la proces, urmau să se mai căiască o dată, și încă o dată, dar numai că de astă dată în mod serios. Deie Dumnezeu să găsească forța necesară să treacă peste această încercare și să rămână oameni. Mă reîntorceam în închisoare doar eu. Pe drumul de la judecătorie spre dubă (în curtea interioară, îngrădită) cineva din prieteni, de sus, de la fereastră mi-a aruncat în cap un braț întreg de albăstrele, chiar și asupra gardienilor au căzut. Așa am și venit în celulă, cu albăstrele.

– Ce-i asta? și-a încruntat sprâncenele Petrenko. Flori? Ei, da, ei da... Și n-a mai spus nimic în plus și s-a întors, deși în celulă florile „nu-s permise”. Iar peste două luni a fost anunțată în cinstea celei de-a 50-a aniversări a puterii sovietice amnistia și în Decretul Prezidiului Sovietului Suprem se spunea că amnistia nu se aplică și condamnaților „pentru organizarea sau participarea activă la acțiuni de grup, care încalcă brutal ordinea publică”. Trei rânduri întregi, suplimentare, în decret, dar erau întemnițați atunci, în temeiul acestui articol, doar doi în toată țara, Haustov și eu.

Și încă o consecință ciudată: brusc a ieșit la pensie vechiul meu amic, comandantul KGB pe Moscova, generalul Svetlicinâi, un pitic răutăcios, cu cap de embrion. Și în vila luxoasă a contelui Rostopcin, numai doamnele în crinoline vorbeau în șoaptă cu domnii cu peruci parfumate și priveau în urma lui, cu zâmbete pe jumătate disprețuitoare.

Mă aflu deja în lagăr, când, în ianuarie '68, a avut loc procesul Galanskov, Ghinsburg, Dașkova și

Dobrovolski, încă o încercare disperată a puterii de a înfricoșa intelectualitatea, de a-i inocula propriile sale reprezentări. Și chiar dacă propaganda oficială a preferat să treacă sub tăcere procesul nostru – doar o mică notă în Vecerniaia Moskva –, în schimb “procesul celor patru” a avut loc sub un asurzitor vacuum al presei sovietice. Iarăși, aidoma cazului Sineavski-Daniel, a fost instrumentată o campanie de condamnare din partea întregului popor – scrisori pline de indignare și revoltă ale “oamenilor muncii”: mulgătoare de vaci, țesătoare, crescători de reni și ostași ai Armatei Roșii. Autoritățile au încercat din nou să prezinte în așa fel cazul, încât, pasămite, sunt judecați nu pentru convingeri, ci pentru “complot”, “legături secrete cu centrele subversive” și “calomnie”. Însă toate acestea pentru export. Cei de acasă erau amenințați direct, iată ce puteți păți!

Încă o dată, ca la procesul Sineavski-Daniel, s-au confruntat două puncte de vedere, două interpretări, două moduri de a trăi: cel ascuns, secret, ilegal, dedublat și cel deschis, care apelează la lege și își apără activ drepturile civile. Acest proces a demonstrat cu o extraordinară claritate comuniunea dintre psihologia ilegalismului și samavolnicia oficializată: una fără alta nu puteau exista. Nu întâmplător acuzarea căuta și găsea sprijin chiar în această psihologie. Ce-i aia „literatură antisovietică”? Ce-i aia chiar puterea sovietică? Ce poți și ce nu poți citi? Unde este hotarul dintre „critică” și „infracțiune”, dintre dreptul constituțional și „subminarea puterii sovietice”? Pe scurt, tot ceea ce m-am străduit să spun la proces a ajuns iarăși, în mod inevitabil, în centrul atenției.

Acest proces îmi amintea prin ceva de teatrul absurdului. Aceleași articole de lege, noțiuni și expresii, care însă aveau conotații total diferite la diversele persoane care le foloseau.

Acuzarea, judecata, propaganda își impuneau linia lor ideologică. Acuzații, apărătorii lor, martorii – linia normelor de drept, și aceia dintre participanții la proces care nu erau pregătiți să-și apere drepturile civice se pomeneau, inevitabil, de partea acuzării. În funcție de aceasta, oameni diferiți, care citiseră una și aceeași carte o considerau antisovietică sau nu, iar persoanele incriminate pentru unele și aceleași acțiuni își recunoșteau vina sau nu și-o recunoșteau.

Procesul s-a desfășurat într-o asemenea atmosferă de încălcare nerușinată a legilor, încât a

provocat un uragan al revoltei. Având experiența procesului nostru, autoritățile nu le-au permis martorilor să rămână în sală, scoțându-i afară cu forța. Nu le-au permis acuzaților să vorbească, n-au dat voie apărării să pună întrebări. Martorii erau întreruși de cum încercau să facă depoziții din cale afară de favorabile pentru autorități. Judecătorul și procurorul s-au întrecut în a-și bate joc fățiș de legi.

Ce considerăm noi a fi baza, ideologia sau normele de drept? Iată ce chestiune ridicau procesele noastre și de soluționarea acesteia depindea nu soarta acuzaților, ci întreaga noastră viață viitoare. Soarta acuzaților era stabilită mai dinainte, statul ideologic nu putea permite să i se impună punctul de vedere al normelor de drept. Iar Iura Galanskov, care toate cele cinci zile ale procesului, pământiu din cauza durerilor provocate de ulcer, înfrângându-și chinurile, se apăra de hărțuiala judecătorului și a procurorului, urma să moară în lagăr, fără să mai apuce să-și ispășească cei șapte ani de condamnare.

Însă viitorul ni-l hotărăm noi înșine și, ca urmare a sentinței inumane, s-a declanșat un val de proteste nemaîntâlnit până atunci.

„Ne adresăm opiniei publice internaționale și, în primul rând, celei sovietice. Ne adresăm tuturor celor care au o conștiință trează și suficient curaj. Cereți condamnarea publică a acestui rușinos proces și pedepsirea vinovaților.

Cereți eliberarea inculpaților aflați sub arest. Cereți rejudecarea, cu respectarea tuturor normelor de drept și în prezența observatorilor internaționali.

Cetățeni ai patriei noastre! Acest proces este o pată pe onoarea statului nostru și pe conștiința fiecăruia dintre noi. Dumneavoastră ați ales acest complet de judecată și pe acești judecători. Cereți să li se ridice mandatul, de care au abuzat! Astăzi este în pericol nu numai soarta celor inculpați, procesul ce li s-a intentat nu se deosebește prin nimic de renumitele procese ale anilor treizeci, care au făcut să curgă atâta sânge și ne-au acoperit de rușine, încât nici până acum nu ne putem dezmetici”, scriau L. Bogoraz\*

---

\* Bogoraz, Larisa Iosifovna = ziaristă, cunoscută militantă pentru apărarea drepturilor omului în fosta URSS; soția scriitorului Iuli Markovici Daniel, apoi a scriitorului Anatoli Tihonovici Marcenko (ambii – pentru scrierile lor – au fost întemnițați, ultimul, de altfel, a decedat în 1986, în închisoarea din Cistopol).

și P. Litvinov, în apelul adresat opiniei publice mondiale.

Scrisorile de protest curgeau ca un torent neîntrerupt: scrisoarea celor din Novosibirsk, scrisoarea unor ucraineni, scrisoarea unor martori de la proces, scrisoarea celor 79 de semnatori, a celor 13, a celor 224, a celor 121, a celor 25, a celor 8, a celor 46, a celor 139... Unii scriau împreună cu familiile lor, alții scriau individual: un marinar din Odessa, un președinte de colhoz din Letonia, un preot din Pskov, un inginer din Moscova... Își exprimau protestele oameni din toate colțurile țării, scriitori, muncitori, oameni de știință, studenți. Erau dați afară din servicii, exmatriculați din facultăți, li se retrăgeau titlurile și gradele, erau denigrați în presă și în adunări. Câte unul se mai dezicea, alții, dimpotrivă, erau și mai fermi, și mai neînfricați, iar numărul acestora creștea continuu. Uitați-vă, numai, la semnăturile primelor scrisori și-i veți vedea pe semnatori deveniți inculpați chiar în anul respectiv sau câțiva ani mai târziu. Noi arestări, noi procese și iarăși arestări. Represiunea devenise un fapt obișnuit al vieții, iar procesele, care acum repetau la scara întregii țări primele noastre procese, se transformaseră într-un adevărat ritual; mulțimea de oameni, adunată la intrare, pentru că nu se permitea accesul la un proces „deschis” (cum spunea Ilia Gabai, în spatele ușilor închise – proces deschis) cortegiul corespondenților străini (dacă procesul avea loc la Moscova), articolele stridente din presă, pledoariile avocaților, cuvintele de încheiere ale inculpaților și nelipsitele sentințe dure. Apoi din nou proteste, proteste, proteste... Numai Leningradul nu reușea să iasă în întregime din ilegalitate: în anul 1965, în toiul afacerii Sineavski-Daniel, acolo erau judecați marxiștii ilegaliști (Kolokol\*), în 1967-1968, în timpul proceselor și demonstrațiilor din Moscova, erau judecați ilegaliștii social-creștini (VSHSON).

Uimitor este faptul că, la prima presiune a glasnostului, în țara noastră, cea mai liniștită din lume, au apărut deodată atâtea probleme juridice, naționale, sociale, religioase. În fiecare zi aveau loc atât de multe evenimente, persecuții, arestări și represalii, încât s-a ivit necesitatea apariției în samizdat, o dată la două luni, a revistei informative *Cronica evenimentelor curente*. Samizdatul încetase deja să mai fie o

---

\* “Kolokol” = “clopotul”

chestiune pur literară; se inserau scrisori deschise, articole, pamflete, tratate, studii, monografii. Și, desigur, stenogramele proceselor. Cu cât se înverșuna mai mult puterea, cu atât se amplifică mișcarea de protest – încearcă să mai înțelegi cine este ursul și cine butucul și ce va ieși din toate acestea.

Eram atât de necăjit că tocmai acum, în perioada cea mai fierbinte, trebuia să stau liniștit în lagăr! Un singur lucru mă consola: că, printre alte materiale ale samizdatului difuzate în țară, era și înregistrarea făcută de Pavel Litvinov la procesul nostru. Erau acolo niște informații care ilustrau pentru ce anume ni s-au dat trei ani; spusele noastre de la proces nu s-au risipit în van.

– Ce facem, frățioare? Vino să jucăm o carte. Ce pulover frumos ai...

Trecut prin atâtea etape ale călătoriei din timpul transferului, prin atâtea închisori de pe traseu, cunoșteam bine lumea infractorilor, borfașilor, rânduierile și obiceiurile acesteia. Era lipsit de sens să joc cărți cu ei, cărțile erau măsluite, iar ei erau neîntrepuți în tot felul de trucuri. Unii se specializaseră într-atât, încât scoteau din pachetul de cărți, chiar cu ochii închiși, orice carte ai fi vrut. Își petreceau toată ziua manevrând cărți; le amestecau, le tăiau, scoteau cartea cerută – ca să nu-și piardă îndemânarea – și, dacă le cădeai în mână, te lăseau gol pușcă. Dacă i-aș fi refuzat acum, ar fi însemnat să-mi arăt nevolnicia. Nu ar mai fi fost relațiile așteptate, mai ales că trebuia să conviețuim împreună aproape trei ani.

– Bine, zic eu, dar jucăm preferans, suntem câți trebuie, notăm scorul, doar avem timp toată noaptea.

Auzind asta, tipul s-a cam dezumflat. Preferansul nu este un joc pe care să-l joace hoții. Imediat s-a văzut că n-a jucat niciodată asta, dar să refuze ar fi fost dezonorant: ce fel de hoț ești dacă refuzi să joci cărți?

– Frățioare, mai bine ai explica ce joc e ăsta, cum se joacă.

Și le-am explicat. S-au așezat fără prea mare plăcere, dar ce altceva puteau face? Cum era și firesc, după numai o oră îi făcusem praf. Preferansul este un joc complicat, aproape la fel ca șahul. Trebuie să înveți mult ca să-l înțelegi. Au încercat ei, în timpul jocului, să mă tragă pe sfoară, dar eu nici măcar n-am tresărit. Cacealma-necacealma, dar, dacă nu știi jocul, nu poți câștiga. Mai ales la preferans.



– Bine, zic eu. Luați-vă lucrurile înapoi, că eu n-am nevoie. Acum hai, să vă învăț, într-adevăr jocul.

Și așa ne-am prins în joc, încât am stat toată noaptea. Am devenit cei mai buni prieteni. În trecut, în special după război, infractorii de drept comun îi tratau cu dușmănie pe deținuții politici, îi furau, chiar îi omorau. Chiar și la începutul anilor '50, nu erau rare cazurile în care deținuții politici se răsculau împotriva tiraniei hoților din lagăr. E greu de spus ce anume s-a schimbat: ori infractorii de drept comun, ori deținuții politici sau, mai curând, atmosfera din țară, cert e că nu mai era vrajbă între ei. Dimpotrivă, deținuții politici erau tratați cu respect și, dacă te purtai cinstit și cu fermitate cu infractorii, nu încălcai regula celor aflați în detenție, te ajutau întotdeauna și, la nevoie, te scoteau chiar din impas.

Dar, în schimb, te omorau cu întrebările. Dacă ești deținut politic înseamnă că ești „învățat”, ai carte, deci trebuie să știi de toate și, pe neașteptate, te transformai într-o enciclopedie ambulantă pentru tot lagărul. Ai de rezolvat dispute interminabile despre chestiuni cum ar fi: câți generalisimi au fost pe mapamond, câți kilometri sunt de la Tula la Tambov și care oraș e mai sudic, New York-ul sau Kievul. Nu știi de ce, dar li se înrădăcinase ideea că au fost doar trei generalisimi: Suvorov, Stalin și Franco. Te ascultau întotdeauna cu atenție, cu respect și niciodată nu discutau în contradictoriu cu tine. Ce le spuneai era lege pentru ei. Se înțelege că toți veneau la mine să le scriu reclamații, eu fiind singurul deținut politic din lagăr.

M-a uimit întotdeauna cu câtă ușurință ajungeau să cunoască omul, să-i ghicească slăbiciunile, făcând imediat presupuneri cine ce anume va deveni în lagăr. Pe de o parte, un simț fantastic, un fel de siretenie, iar pe de altă parte, o naivitate uimitoare, așa cum au copiii. Erau extrem de creduli și duri.

În cadrul aceleiași călătorii din perioada transferului, a venit cu mine la Moscova un tânăr de vreo douăzeci și doi de ani. Nu era ieșit cu nimic din comun și, cu toate astea, nu știi de ce, imediat le-a trezit celorlalți antipatia. Încă de la stagiul la închisoarea Voronej, unde am nimerit împreună și unde îi bătusem la preferans pe cei doi manglitori, aceștia au aflat cumva că tânărul dosește țigări. Cu fumatul în celulă nu stăteam bine. Fără să-i zică un cuvânt, i-au luat acestuia țigările și le-au pus pe masă pentru folosință comună. Mai târziu am aflat din întâmplare că intenționează să-l violeze. Folosindu-mă de

influența pe care o aveam asupra lor, i-am convins să renunțe. Au rămas foarte nemulțumiți de amestecul meu.

– Ce-ți veni să-l aperi? cârteau ei. E o capră împutită, se va duce la cumătrul din lagăr să ne toarne. Și țigările, ai văzut, a vrut să le tănuiască.

– Ce importanță are asta? am zis cu nedumerire.

– Cum, ce importanță? Tu când ai venit, ai împărțit toată haleala cu noi, n-ai dosit nimic, nu-i așa?

Într-adevăr, s-a nimerit să am numai eu alimente; înainte de a pleca în lagăr, mama a reușit, cu oarecare abilitate, să-mi trimită un pachet în plus. O săptămână, probabil, toată celula s-a înfruptat din aceste alimente. Dar n-am înțeles legătura dintre cumătru și țigări.

Totuși aveau dreptate: flăcăul ăsta a devenit în curând un ciripitor; chiar și pe mine mă încondeia periodic în fața agentului operativ KGB care venea în lagăr, deși știa perfect din ce necaz îl scăpasem.

În lagăr nu poți ascunde nimic. În curând toți aflaseră despre el, dar nimeni nu mi-a reproșat nimic, nimeni nu a zis: „Vezi, am avut dreptate”. Se apropiau de mine, își exprimau cu mult tact compasiunea, dar nu suflau nici un cuvânt despre cele petrecute înainte. Iar eu, chiar dacă aș fi știut ce va fi mai târziu, tot i-aș fi oprit atunci. M-a uimit însă intenția lor.

Lumea hoților este foarte interesantă ca model de judecată populară. Desigur, pe adevărații mahări acum, practic, nu-i mai întâlnești, însă „ideologia” lor este teribil de vie, transpare până azi în aproape toate straturile populației, fiind foarte populară în rândul tinerilor și probabil că nu se va stinge niciodată. Chiar și gardienilor le sunt familiare aceste noțiuni. În ideologia lor s-au concentrat elanul vulcanic, nestăpânit, tineresc, reprezentările despre viața adevărată, independentă. Cum e și firesc, persoanele cu o fire mai nonconformistă, în special tinerii, se simt atrase de această ideologie. Izvoarele acesteia pot fi identificate, cred, în bâline și legende despre voinicii din vechime, despre vitejii neînfricați și iubitori de dreptate, despre atamanii-haiduci. Eu văd o deosebire mică între ideologia unui cneaz oarecare, pustiind împrejurimile cu drujina sa și luându-le bir supușilor, și ideologia unui hoț și a bandei sale. Acesta nu consideră nici el că ceea ce face împreună cu oamenii săi ar fi un lucru nedemn.

Dimpotrivă, ideea de bază a hoților este foarte apropiată de reprezentările cu privire la echitate sau dreptate ale unui viteaz din basme. Ei se consideră cei mai dreapți și mai corecți oameni, iar toți ceilalți ar fi datornicii lor, „mujicii” lor. După propria lor exprimare, ei nu fură nicidecum, ci iau ceea ce „li se cuvine”. În relațiile dintre ei sunt foarte onești și furtul de la unul la altul dintre ei, ca, de altfel, și furtul în lagăr, era considerat cea mai urâtă, cea mai înjositoare infracțiune. Eu, de altfel, cunosc puțin istoricul acestei probleme. Știu doar că în anii '30-'40, și chiar în anii '50, „mișcarea hoților” era deosebit de puternică în țară. Prima și cea mai importantă idee, în concepția lor, era nerecunoașterea statului, totala lor independență, inclusiv în raport cu statul. Un adevărat „mahăr” nu trebuie sub nici un motiv să lucreze, indiferent de constrângere. Nu trebuie să aibă casă: în afara închisorii, el locuiește în diferite locuri, în ascunzători sau, cum se mai spune acum, în „colibe de blatiști”, la unele dintre prietenele lor hoațe și ele. Trebuie să trăiască din furt, orice hoț adevărat respectându-și „specialitatea”, pe care nu o poate schimba sau abandona. Birul adunat astfel nu trebuie împărțit niciodată în mod egal tuturor, el merge la ataman, care o împarte nu în mod egal, ci așa cum crede el de cuviință, „echitabil”. Curios, mahării nu sunt aleși, ci sunt recunoscuți ca atare după autoritatea pe care au câștigat-o ca hoți (exact ca în Biroul Politic). În lumea hoților există o ierarhie complicată, care este stabilită nu prin alegeri, ci prin „recunoașterea” autorității. În conformitate cu această ierarhie are loc repartiția, este determinat ce anume și cui i „se cuvine”.

Există o mulțime de legi nescrise și numai mai-marelui hoților îi este permis să le interpreteze, el are dreptul de a fi judecător în controversate. Aceste „tribunale” ale lor, aceste „coduri”, reprezentau, de asemenea, un model străvechi, aparte al dreptății, al justiției populare. De multe ori mi-a fost dat să observ asemenea scene în lagăr și, bucurându-mă de o încredere aproape totală, am fost prezent la aceste judecăți, desigur, nu în calitate de participant, ci de observator. La bază se afla acțiunea în instanță, dacă se poate spune astfel. Hoțul nu este judecat pe baza acțiunii colective a întregii comunități, ci numai pe baza unei acțiuni personale a păgubașului, acuzare adusă de acesta la cunoștința celui mai autoritar confrate sau prezentată în fața întregii adunări a hoților. Litigiul nu se rezolvă aproape niciodată prin

împăcare; una din părți este vinovată, iar partea care a câștigat va trebui să fie recompensată – recompensa este foarte variată: de la omor sau viol până la aplicarea unei băți zdravene sau acceptarea unei compensații materiale în schimbul prejudiciului adus. Și numai dacă partea care a pierdut refuză să se supună hotărârii, atunci judecătorul însuși, prin puterea pe care o deține, aduce la îndeplinire pedeapsa. Până în acest moment, nimeni nu se poate amesteca, nimeni nu poate interveni. Legea lor îi apără doar pe cei care o respectă. Cel care a încălcat grosolan această lege se situează în afara ei (lucru care este stabilit, de asemenea, prin „pravilele” hoților) și, după aceasta, oricare dintre hoți poate să-l trateze oricum consideră el de cuviință, fără să se teamă de urmări. Persoana care, cel puțin o dată, a venit în contact cu autoritățile (de exemplu, a purtat banderola de sprijinitor civil al miliției sau și-a turnat confratele) nu are dreptul de a se bucura de „pravile” și nici măcar nu are dreptul de a participa la întrunirile hoților. Acesta nu poate fi nici măcar folosit ca martor. Există chiar un jurământ „bojba”\*. Cuvântul unui hoț este lege. A zis – înseamnă că așa va face. Au și o adunare, un sfat, care ia hotărâri în legătură cu cele mai importante probleme. Într-un cuvânt, un întreg sistem de legi.

În tradițiile străvechi, hoțul-haiduc este întotdeauna un tânăr neînfricat, puternic, frumos, agil și care nu se lasă prins; este crud, dar drept: un justițiar care se bucură de respectul general. Există o sumedenie de cântece și legende în care hoțul-haiduc este zugrăvit ca un erou romantic. Potrivit tradiției, hoții trăiesc ca într-o mare „familie” și își exprimă respectul unul față de altul numindu-se „frați”.

Potrivit condiției lor nobiliare, în lagăre și în închisori au statutul de stăpâni. Pentru un hoț, temnița este casa lui părintească, trebuie să trăiască cu fast, să aibă vreo șase slugi, un pederast în calitate de prietenă, iar cei care nu sunt hoți trebuie să-i dea de bunăvoie tributul. În închisoare, hoțul nu are voie să ia ceva cu forța de la cineva sau să fure, ci trebuie să i se aducă, să i se dea. Poate să câștige la cărți prin vicleșuguri, poate să-și înșele partenerul de joc. Dar, în același timp, trebuie să-și ajute confratele aflat la necaz, să manifeste generozitate și mărinimie. Iar cei care pierd la cărți sau sunt înșelați se duc și ei să

---

\* Bojba (cuvânt intraductibil) = jurământ al tagmei hoților, cu expresii de tipul “un veac să nu văd libertatea”, “porc de câine să mă fac” etc.

ceară tribut sau să fure. Pe așa-zișii „mujici”, care îi plătesc tribut, hoțul este obligat să-i apere, ca aceștia să nu fie jigniți de alți hoți, și să restabilească dreptatea între ei. Conform tradiției, hoțul nu trebuie să aștepte să fie eliberat din închisoare, ci trebuie să evadeze, nu trebuie, desigur, să muncească, nu are acest drept, dar este membru al brigăzii care obține și pentru el procentul de profit. În această formă a dăinuit până în anii '50 „mișcarea hoțimii”. A durat un timp atât de îndelungat și s-a răspândit atât de mult pentru că autoritățile vedeau în această mișcare un aliat pe care l-au folosit împotriva deținuților politici internați în lagăre împreună cu hoții. La începutul anilor '50 infraționalitatea profesionistă a crescut într-atâta, încât autoritățile au decis să-i pună capăt. A fost lansată lozinca: „Lumea infractorilor se va autodistrage”.

Autoritățile au reușit să provoace vrajbă, creând o nouă speță de hoți, „copoi” sau, cum îi mai numeau hoții înșiși, „hoți polonezi”. Deosebirea nu era prea mare. Acești „copoi” erau hoții pe care autoritățile au reușit să-i pună la muncă prin cele mai dure mijloace, aducându-i în pragul pieirii, după care, în unele lagăre, i-au trecut la șefie, făcându-i brigadieri, maiștri etc., iar aceștia, la rândul lor, îi mânau cu forța la muncă pe ceilalți hoți. A izbucnit renumitul război al „copoilor”, când hoțul și copoiul nu puteau să conviețuiască în același lagăr sau în aceeași celulă, de aceea trebuiau să se omoare unul pe celălalt. Conducerea îi trimitea pe hoți cu forța în lagărul copoilor și pe copoi în lagărul hoților și astfel a început un veritabil măcel. Aceasta a făcut ca, în vremea noastră, aproape să nu mai existe practic „mahării”, hoții cu autoritate au mai rămas, poate, vreo câteva zeci de inși, care-și fac veacul prin închisori (pe unii dintre ei i-am întâlnit la Vladimir).

Dar ideologia lor nu a murit, ba chiar, cu unele schimbări intervenite, înflorește, datorită condițiilor mult mai aspre de viață în libertate și ale regimului existent în lagăre, ei pot lucra, pot locui acasă, nemaifiind nevoiți să evadeze din închisori și așa mai departe.

Continuă să existe o variantă mai simplă, mai lesnicioasă, a codului onoarei, un fel de psihologie a mahalalei. Mai mult chiar, principiile și criteriile lor de bază cunosc o astfel de răspândire, încât această ideologie poate fi considerată mult mai populară decât cea comunistă. De fapt, ea se deosebește prea

puțin de ideologia reală a conducerii de partid și aceste două lumi sunt uimitor de asemănătoare.

Purtători ai ideologiei lor sunt, în primul rând, „micuții” – coloniile pentru infractori minori. Regimul de detenție în aceste colonii, judecând după relatările unora, a devenit cumplit de aspru, totul este axat pe pedepse corporale, pe instigarea adolescenților unii împotriva celorlalți, pe diferențierea artificială a acestora și pe răspunderea colectivă: pentru abaterea unuia sunt pedepsiți toți, în felul acesta întărâtându-i pe unii împotriva altora. E firesc ca cei mai puternici și mai perseverenți să se detașeze, să se impună, astfel că încep să trăiască după legea celui mai puternic, iar aura eroică, transmisă oral, cu privire la frăția hoțescă conferă acestei vieți veridicitate și sens. Ieșind din închisori, ei răspândesc pretutindeni această mitologie, recrutând astfel noi admiratori, noi prozeșiți. O dată educați în acest spirit, ei nu se pot elibera repede de el. Iar lumea creată de ei în lagăre, îngrozitor de dură, de feroce, este împărțită în caste cu privilegii pe niveluri, care abundă în reguli aspre; necunoașterea acestora poate să-l coste enorm de mult pe un novice. Iată și lagărul.

Așezarea sătească Bor este cam la patruzeci de kilometri depărtare de Voronej. Zona locuibilă este alcătuită din nouă barăci: șase pentru locuit, o cantină, școala și baia. Este o înghesuială îngrozitoare. Baraca este împărțită în patru secții, fiecare secție având șaiszeci-optzeci de persoane. Se doarme în paturi suprapuse, cu două și chiar trei niveluri. Dimineața n-ai loc nici să te întorci. În lagăr sunt cu totul în jur de două mii de oameni. Și zona locuibilă, și cea de lucru sunt înconjurată cu mai multe rânduri de sârmă ghimpată, de o fâșie de pământ arată și foișoare în formă de turnuri, cu pază înarmată. Zona este plină de diagrame ce ilustrează îndeplinirea planurilor, de chemări și apeluri privind participarea la activitatea de producție și, ce este mai important, de standuri și pancarte cu caracter „educativ”. Lateral, pe o baracă, este expus un panou uriaș. La prima vedere, nici nu-ți dai seama ce anume a „zugrăvit” pe el un pictor amator, „nebulă lagărului”. Dacă privești mai atent, se poate distinge înfățișarea unei femei care plânge, sprijinindu-și cu amărăciune capul cu mâna, iar dedesubt se află inscripția: „FIULE, STRĂDUIEȘTE-TE SĂ OBTII ELIBERAREA ÎNAINTE DE TERMEN!” Mai departe este înfățișată o întregă



familie, niște copii împreună cu mama lor: „FAMILIA TE AȘTEAPTĂ!”. Iar pe toate gardurile și pe pereții liberi sunt reproduse citate din opera unor oameni celebri: „OM – CE MÂNDRU SUNĂ ACEST CUVÂNT!” (Gorki); „LA OM TOTUL TREBUIE SĂ FIE MINUNAT – ȘI CHIPUL, ȘI ÎMBRĂCĂMINTEA, ȘI SUFLETUL, ȘI CORPUL” (Cehov).

Direct pe pereții cantinei stă scris: „CINE NU MUNCEȘTE NU MĂNÂNCĂ”. Într-adevăr, cei care nu lucrează sunt băgați la carceră și sunt hrăniți o dată la două zile, cu pâine și apă.

Iar pe pereții ce duc spre libertate stă scris: „SPRE LIBERTATE, CU CONȘTIINȚA CURATĂ”. Acestea sunt plasele puse de cumătru. Te tulbură, te răscolește, în felul acesta, ca să-ți recunoști crimele nedezvăluite încă. Dacă recunoști singur, ți se mai dă puțin. Firește, care-i prost să recunoască, dar cei care sunt mai șireți se înțeleg cu cumătrul. Pentru permisiunea de a primi un pachet suplimentar de acasă, aceștia recunosc o infracțiune minoră, pentru care nu li se mai mărește pedeapsa. Fotografiile acestor descurcări sunt expuse la poartă sub titlul: „ȘI-AU RECUNOSCUȚ VINA”. Ei primesc un pachet în plus, iar cumătrul primește mulțumiri, este evidențiat.

Un astfel de târg convine de minune autorităților. Este perfectat încă din timpul anchetei: anchetatorii înșiși încearcă să-i convingă pe arestați să-și asume un caz încă neelucidat, cu scopul de a-l scoate de pe rol: „Asumă-ți încă două furturi. Care-i deosebirea ? Ai săvârșit patru furturi, vor fi nu patru, ci șase.” În schimb, îi promite un oarecare avantaj, uneori pur și simplu îi aduce votcă. Dacă nu ești de acord de bunăvoie, te fac să accepți cu forța recunoașterea unei noi acuzații. Ancheta efectuată la miliție e o treabă cumplită. Aici, trebuie să se obțină sută la sută dezvăluirea infracțiunii. Cum altfel poate fi obținut acest lucru?

La fiecare baracă se află un stand cu fotografii: „PANOUL FRUNTAȘILOR ÎN PRODUCȚIE”. Numai că, spre deosebire de o uzină obișnuită, de pe aceste panouri te privesc nu fruntașele muncii comuniste, cu băsmăluțe pe cap, ci mutre chiluge de infractori.

„SĂ ȚII MINTE ȘI SĂ SPUI ȘI ALTORA CĂ MUNCA CINSTITĂ ESTE CALEA SPRE CASĂ”, stătea scris cu litere de-o șchioapă, ca în oricare alt lagăr. Un panou mare, roșu, se afla în zona centrală: „NOI,

CONDAMNAȚII, ÎNTOCMAI CA ÎNTREG POPORUL SOVIETIC, NE ANGAJĂM SĂ... îndeplinim, să depășim planul, să-i ajungem din urmă și să-i depășim...”. Și, din nou, la fiecare baracă, sub geam se află gazeta de perete, întocmită prin străduința „celor ce pășesc pe calea corijării”: „Condamnații Ivanov și Petrov muncesc cu spor, depășesc norma. Ei au pășit pe calea îndreptării și sunt membri ai secției de ordine interioară. Iar condamnații Sidorov și Feodorov se sustrag de la muncă, nu-și îndeplinesc norma și încălcă regimul de detenție. Drept pentru care vor sta în carceră zece zile”. Alături se aflau caricaturile lui Sidorov și Fiodorov, privind din spatele gratiilor.

De altfel, „cuminții”, cei porniți pe calea corijării, niciodată nu lucrează cu adevărat. Administrația îi aranjează la activități unde procentajul se obține ușor, fără eforturi. Munca în lagăr este organizată în așa fel, încât într-un sector de activitate, fără să faci nimic, obții o sută cincizeci de procente, iar în altul îți dai sufletul muncind toată ziua și, din mila Domnului, abia faci șaptezeci de procente.

Primul lucru care mi-a căzut în ochi, când m-au adus în lagăr, a fost mulțimea oamenilor cu brasardă roșie pe mânecă, cu însemne cusute de triunghiuri, romburi ș.a.m.d. Jumătate dintre ei le aveau, dacă nu și mai mulți. (Când am ajuns în lagărul politic, în 1973, nu existau deținuți cu brasarde la mână. Chiar „polițaii” condamnați pentru colaborare cu nemții erau acum colaboratori ai administrației lagărului și fuseseră cooptați într-un fel de consiliu al colectivului de conducere, însă preferau să ascundă acest fapt, se eschivau și nu se hotărau să poarte brasarde.)

Acesta era SVP\*-ul, adică Secția de Ordine Interioară sau, cum se spunea în lagăr, „Surlașul (denunțatorul) Vrea Ploconul”. S-au angajat ferm pe drumul corijării, „au participat activ la viața obștească”, toate acestea le va scrie conducerea în demersul făcut pentru eliberarea înainte de termen, pentru micșorarea cu jumătate sau cu două treimi a perioadei de detenție (în funcție de articolul încadrării). Dar de fapt aceștia colaborau cu administrația, introduceau reguli pe placul administrației,

---

\* SVP (sekția vnutrennogo periodka) = secția de ordine interioară (cu începere din anii '60), o unitate de miliție interioară, formată din deținuți « ce au pășit pe drumul corijării » ; pe mânecă purtau o banderolă și erau conduși de un gardian sau uneori de un deținut ; analogul « kapo »-ului din lagărele hitleriste.

Îi turnau pe confrății de lagăr, iar toate acestea erau perfectate în cadrul organizației de inițiativă a deținuților, un soi de „autoconducere”. În realitate nu putea fi vorba de nici o autoconducere, ci de niște acoliți ai conducerii lagărului, care trudeau pentru eliberarea înainte de termen. Este clar că acestora totul le era permis. Te lovea unul și nu pătea nimic, dar dacă tu îl loveai, te aștepta articolul 77-1: „terorizarea deținuților care au pășit pe drumul corijării”, condamnarea de la opt la cincisprezece ani sau pedeapsa capitală, execuția prin împușcare. Natural, cei care „pășiseră pe calea corijării” îi terorizau de fapt pe deținuți, cu blagoslovirea conducerii lagărului.

Teroarea se intensifica și ajungea la un asemenea grad de manifestare, încât nu mai puteai suporta. Atunci se declanșa în lagăr răscoala, izburcea revolta. Câte unii dintre favoriții conducerii, „cuminții”, erau omorâți sau ologiți, bătuți cu ciomegele, înjunghiați cu cuțitele, iar cei care reușeau să scape fugeau fie pe fâșia arată, în zona interzisă, aflată sub protecția mitralierelor, fie la camera de gardă, să-și găsească salvarea la stăpânii lor. Uneori răsculații dădeau foc barăcilor și altor construcții ale lagărului (tradiția încetățenită în lagăr interzicea incendierea cantinei și a punctului sanitar). O vreme lagărul se afla în stare de asediu, cu pază dublată în foisoare, între timp intrând în zonă soldații ale căror forțe fuseseră suplimentate și care înăbușeau revolta. Începea ancheta, erau depistați „inițiatorii” revoltei, iar principalii vinovați erau judecați în cadrul unui proces demonstrativ, chiar acolo, în lagăr, fiind condamnați la moarte și executați prin împușcare (sau li se mai adăugau până la cincisprezece ani peste termenul de detenție). Un timp în lagăr era liniște, cei care „pășiseră pe calea corijării” nu mai aveau curajul să facă ordine în lagăr – imaginile răscoalei erau prea vii în mintea lor. Trecând câțiva ani, componența lagărului este alta, trecutul este uitat și totul începe din nou. În anii '60 astfel de revolte aveau loc destul de des.

Scopul principal al lagărelor este câștigul economic, de aceea conducerea lagărului era preocupată, mai mult decât orice, de îndeplinirea planului. De acest lucru depindeau cariera personală, primele și multe alte avantaje. În același timp, legislația și ideologia dominantă considerau munca ocașilor drept „mijlocul de bază al reeducării”. În viața lagărului, totul depindea de muncă și se subordona intereselor

ei. Dincolo de gardul lagărului se afla zona de producție, un combinat de mobilă. Și nimic nu era mai parșiv decât adunarea în careu a deținuților din lagăr, când, în întunericul unei dimineți de iarnă, trezit de sirena răgușită a fabricii, cu mintea încă încețoșată de vise sumbre, alergai mai întâi la cantina puturoasă, din ușa căreia dădeau năvală aburii ca dintr-o baie și, după ce înghițeau lăturile cu oase lipicioase de pește, tot în fugă, te îndreptai spre poartă, aranjându-ți din mers uniforma de deținut. Iar acolo, încovrigat de frig, așteptai până când supraveghetorul, îmbrăcat cu o scurtă împlănită și încălzit cu pâslari, număra masa cenușie, rebegită de frig, a deținuților. Venisem în lagăr la sfârșitul anului 1967, în toiul unui ger năprasnic, și m-au eliberat în 1970, după ce petrecusem și în acel an mai mult de jumătate de iarnă. Și toate cele trei ierni, ca un făcut, au fost înfiorător de aspre.

– Brigada a patra! Primii cincii, alți cincii, iarăși cincii, alți cincii. Gata! Treceți! Brigada a șaptesprezecea! Primii cincii, încă cincii, alți cincii...

Cu mâinile băgate în scurtă, cu urechile căciulilor lăsate în jos și legate sub bărbie, întreaga mulțime cenușie se străduia să păstreze puțină căldură, legănându-se cadentat, de pe o parte pe alta, mișcându-se de pe un picior pe altul. Iar în față, dincolo de porți, se profilau, ca niște cutii, siluetele întunecate ale atelierelor, coșul uzinei termice, iar undeva se învârtea continuu, de te apuca greața, ferăstrăul electric, unde un oarecare plugar ajunsese să lucreze la strungul său. Și numai un singur gând îți sfredelea creierii, prinși încă de somn: în ce atelier să te strecuri, unde să te ascunzi, ca brigadierul să nu te poată găsi până la prânz? Dar iată că brigadierul te-a găsit undeva, sub țevile instalației de încălzit și amândoi, înjurându-vă de mama focului, urându-vă de moarte unul pe altul, ajungeți cu greu în atelierul vostru. Degetele îți înghețau, se lipeau pur și simplu de șuruburile pe care le învârteai, totul îți cădea din mâini. Trecea o oră, treceau două. Zgomotul monoton al motorului, aceleași mișcări ritmice... dar iată, degetele își recăpătau agilitatea obișnuită și mormanul de piese gata confecționate creștea văzând cu ochii.

– Mai încet, ai să obosești! striga vecinul, în zgomotul continuu din atelier. Hai să fumăm!

– Așteaptă, termin îndată. Mi-a mai rămas puțin.

Și, când nici nu te așteptai, remarcai cu dezgust satisfacția abilităților tale, a lucrului bine făcut și

dorința vie de a duce lucrul până la capăt. Probabil tot așa simte și femeia violată: țișă, se zbate, zgârie, apoi se domolește și, pe neașteptate, cu dezgust și rușine, simte plăcerea fizică.

Va putea oare să ierte, va putea să uite măcar un singur deținut politic „neputința” care, pur și simplu, te înțepenește, va putea uita dezgustul revoltător față de strunguri, ateliere, norme, brigadieri, față de sine însuși? Ajungi să urăști pentru o viață întreagă chiar și cuvântul „muncă”.

La combinatul de mobilă nu este chiar munca cea mai grea, cum ar fi, de pildă, cea de la încărcatul buștenilor, la uscatul lemnului sau la depozitarea și sortarea acestuia. Nu este vorba de greutate, ci de umilință.

Am văzut oameni care și-au vătămat mâinile și picioarele numai pentru a scăpa de muncă doar câteva zile. Este greu să te mutilezi singur, dar în lagăr aveam un specialist în rupt oase, un băiat înalt, slab, care lucra la depozitul de lemne. El îți pune mâna de-a curmezișul a doi butuci și lovea exact în despărțitura dintre cei doi bușteni, cu o bătă mai groasă, introdusă în pâslar. Putea, la comandă, să-ți facă fractură deschisă sau închisă.

Alții își tăiau degetele cu toporul, înghițeau cuie, își făceau arsuri pe mâini. Dacă procurai niște pudră de zahăr și o inhalai un anumit timp, puteai obține cea mai veritabilă tuberculoză. Existau o sumedenie de modalități să faci temperatură. Cea mai sigură era injecția intravenoasă cu ulei de pește (seringi se găseau întotdeauna la narcomani). Temperatura sălta imediat peste 40°C. Toate aceste remedii purtau numele de „mastârcă” și, desigur, erau amendate sever. La punctul sanitar, „mastârcașilor” li se refuza, de regulă, asistența medicală, iar conducerea îi băga la carceră. Acolo, fără nici un fel de asistență medicală, asemenea câinilor, își vindeau singuri rănilor, dacă puteau. Își tăiau venele, înghițeau linguri, numai ca să poată fi chemat un medic. Nu era ușor să recunoști o „mastârcă” și cei de la punctul sanitar preferau să-i suspecteze pe pacienți de simulare, în orice caz de îmbolnăvire. Uneori, nu puteai cere nici măcar să ți se ia temperatura sau să capeți o singură tabletă, nu mai mult.

---

\* Mastârcă = țigară umplută cu o substanță narcotică

„Hai, du-te și lucrează! Trebuie să lucrezi!”, era răspunsul dat din obișnuință, fără să mai vadă ce și cum. Numai cei care „pășiseră pe calea corijării” se bucurau de un alt tratament. Au existat cazuri în care unii deținuți au murit numai pentru că n-au beneficiat de asistență medicală. Era un bărbat de vreo cincizeci de ani care se tot ducea la punctul sanitar și cerea nu mai mult decât o pastilă de validol; credeți că i s-a dat? Sigur, e un simulant! Și bietul om a murit la ușa punctului sanitar.

Peste tot era o murdărie infernală, râia nu mai putea fi controlată. Tocmai de asta se și temeau la punctul sanitar: este totuși o boală epidemică. La început au încercat să-i izoleze pe râioși în spital, dar în curând acest lucru n-a mai fost posibil, erau deja prea mulți.

Cine nu putea să se îmbolnăvească își injecta pe sub pielea de la buric sau între degete clei din rășini, luat de la producție; în felul acesta era greu de deosebit (între contaminați și cei care își provocaseră singuri îmbolnăvirea). Era foarte greu să ajungi la punctul sanitar. Era situat în zona lucrativă, acolo unde era și fabrica. Rezulta că, dacă intenționeai să ajungi acolo, trebuia mai întâi să ieși de la lucru. Iar dacă puteai merge la lucru, însemna că nu-ți era chiar atât de rău. Deci puteai lucra. Pe scurt, totul era subordonat îndeplinirii planului de producție. Nu pentru asta există deținuții? Lagărul infractorilor de drept comun este, oricum ai lua-o, un segment transversal al societății, este țara toată în miniatură, iar în viața de lagăr, ca într-o picătură de apă, se reflectă și conștiința dreptului și starea socială a poporului. Oamenii din lagărele pentru infractori de drept comun nu sunt, în marea lor majoritate, niște rebuturi umane, nu sunt delincvenți profesioniști. După calculele noastre cele mai precise, numărul deținuților nu este mai mic de două milioane și jumătate, ceea ce reprezintă unu la sută din populația țării. Uneori și mai mult. Dacă se are în vedere că termenul mediu de detenție este cam de cinci ani, iar infraționalitatea recidivistă nu este mai mare de douăzeci-douăzeci și cinci la sută, rezultă că aproape o treime din țară a trecut prin lagăr.

Un asemenea procentaj ridicat de infraționalitate este menținut artificial de către stat din rațiuni economice în primul rând. Deținutul este o forță de muncă ieftină (aproape gratuită), pe care e ușor să o transferi, la discreția și după bunul plac al autorităților, dintr-un domeniu al economiei în altul, să o



orientezi spre cele mai grele și mai puțin profitabile activități, în zone încă nedestelenite din punct de vedere economic, cu climă foarte aspră, unde forța de muncă liberă poate fi atrasă doar prin salarii extrem de mari. Nu era deloc întâmplător că în regiunea Voronejului, când am fost acolo, erau mai puțin de zece lagăre, cu o singură administrație. În regiunea Perm, situată mai la nord și mai aproape de Ural, unde am fost în anii 1973-1974, erau în jur de cincizeci de lagăre (și cinci administrații). Cam aceeași situație exista și în regiunile Kirov, Tiumentsk, Sverdlovsk, și chiar în Regiunea Sovietică Socialistă Autonomă Komi.

Așa au fost ridicate marile construcții, marile edificii ale comunismului: baraje, canale, drumuri, orașe dincolo de Cercul Polar. Munca este forțată, preponderent manuală, puțin mecanizată (în condițiile tehnologiei noastre înapoiate, lucrul acesta e foarte rentabil). Plata medie a unui deținut este de șazeci-optzeci de ruble pe lună (pentru cei liberi, ocupați în activități asemănătoare, plata este de o sută patruzeci de ruble). Din acest câștig, cincizeci la sută merge la plata hranei cazone, a îmbrăcăminte și a întreținerii deținuților. În acest fel, câștigul real al unui deținut este de cincisprezece-douăzeci de ruble pe lună. Din acești bani, el poate să mai cheltuiască între trei și șapte ruble la chioșcul lagărului, în funcție de regimul existent în lagăr. Stimularea muncii este inexistentă, negativă, adică nu prin măsuri de recompensă, ci, în cea mai mare parte, prin diferite pedepse pentru eschivarea de la muncă sau neîndeplinirea normei. Mai mult, aceste milioane de oameni sunt scoși din sfera consumului normal, ceea ce, în condițiile unui deficit permanent de mărfuri, devine foarte comod pentru regularizarea cererii. Iar mărfurile (în principal alimente de proastă calitate) care nu sunt cerute pe piață sunt fructificate tot în acest fel, întrucât deținuții nu au cum să-și manifeste preferințele. Deținuților nu trebuie să li se repartizeze locuințe, barăcile și le construiesc singuri.

Pe scurt, dacă așa, dintr-odată, ar fi fost declarată amnistia generală, aceasta ar fi provocat o catastrofă economică. De aceea, încă de pe timpul lui Stalin, practic, n-au mai fost amnistieri. Au fost întocmite și emise comunicate, decrete, conform cărora însă nimeni nu ieșea din închisoare, pentru că la cele mai multe articole existau amendamente. În locul amnistiilor, în timpul lui Hrușciiov a fost inventată

eliberarea înainte de termen, iar în ultimul timp, și condamnarea cu suspendare sau „condiționată”, cu trimitere forțată „pe șantierul economiei naționale” sau, cum se mai spune, „la chimie”. Această categorie de deținuți nici nu poate fi luată într-un calcul exact, numeric. Sunt trimiși pe șantier de acest fel cei cu termen redus (până la trei ani) și cei care sunt repartizați la cele mai dificile și mai prost plătite activități, la muncă grea. Dacă până la epuizarea termenului condiționat „chimistul” săvârșea vreo abatere, era trimis în lagăr să execute întreaga pedeapsă (cea efectuată la „chimie” nu intra în calcul). Aceasta reprezenta o formă convenabilă pentru autorități de eliberare a deținutului.

Este greu de spus dacă Comitetul de Stat al Planificării dă indicații directe Ministerului Afacerilor Interne: câți infractori trebuie să fie reținuți de organele de ordine în fiecare lună pentru ca economia națională să nu aibă de suferit. În economia noastră, cu planificarea centralizată, lucrul acesta este posibil. Cred, totuși, că lucrurile se petrec puțin altfel. De undeva de sus, de la cele mai înalte instanțe de partid, este lansată, la un moment dat, indicația: să se intensifice, să zicem, lupta împotriva huliganismului. Nu pentru că ar fi mai mulți huligani decât de obicei, ci pur și simplu, în etapa respectivă de construire a comunismului, faptul acesta devine un lucru nepermis. Și astfel începe campania de luptă a întregului popor cu huliganismul. Prezidiul Sovietului Suprem emite un decret special, iar în ajutorul miliției, care nu face față situației, se mobilizează opinia publică, tribunalele primesc indicații și îndreptare, apar lozinci peste tot: „NICI UN FEL DE CLEMENTĂ PENTRU HULIGANI” sau „SĂ ARDĂ PĂMÂNTUL SUB PICIOARELE HULIGANILOR”. Fiecare regiune, fiecare raion trebuie să aresteze mai mulți huligani decât înainte de „intensificarea luptei”. Altfel cum să raportezi mai sus despre activitatea depusă?

La nivel înalt, unde se strâng toate dările de seamă și rapoartele de îndeplinire a sarcinilor, se remarcă cu indignare că, în urma campaniilor respective, numărul de huligani pe țară a crescut simțitor: „Măi, măi, dar ce rezistență opun acești huligani! Nu vor să se dea bătuți!”. Apare, din nou, un decret cu privire la intensificarea pe mai departe a luptei cu huliganii. Din nou sunt date indicații miliției, directive pentru organele locale ale puterii, notificări pentru tribunale. A înjurat un biet bărbat cu mai mult of, e

huligan. S-a certat soțul cu soția, ambii sunt huligani. S-au bătut doi elevi, sunt tot huligani. Termenul detenției – până la cinci ani – e nebunie curată, nu alta! Dar cum poți să-ți dovedești sânguința, să demonstrezi intensificarea luptei?

Crește neabătut statistica cu privire la huligani, sunt pline închisorile, tribunalele abia mai fac față și eșaloane întregi de huligani tineri, veseli, sunt trimise cu forța să construiască hidrocentrala Bratsk sau Magistrala Baikal-Amur. Să ferească Dumnezeu să cazi sub incidența unei proxime campanii, în mod obligatoriu te vor trimite la cele mai îndepărtate șantiere ale comunismului, pentru că toate aceste campanii, printr-o ciudată manifestare a soartei, coincid cu campaniile de recrutare a voluntarilor pe viitoarele șantiere importante ale comunismului.

Conform principiului legăturii inverse, această campanie va crește la infinit, neputând fi oprită atât timp cât crește infracționalitatea. Și niciodată nu va exista o directivă: „Să se atenueze lupta cu...”, ci, foarte simplu, este găsită o nouă încălcare a normelor de drept și înaltele instanțe partinice decid: „Să se intensifice lupta cu, de exemplu, delapidatorii proprietății socialiste!”. Și toți răsuflă ușurați, huliganii pot fi, în sfârșit, lăsați în pace. Numărul lor scade accentuat și la nivel înalt se constată că s-a obținut victoria împotriva huliganismului. Până ia avânt noua campanie, numărul deținuților scade puțin, apoi crește brusc, din nou.

Cam în aceeași manieră, pe timpul lui Stalin se realizau campaniile de purificare și de luptă împotriva dușmanilor poporului. Acum este incomod să ai milioane de deținuți politici. Este mult mai liniștitor să întemnițezi huligani sau delapidatori.

Astfel, oamenii care au nimerit în lagărele pentru infractori sunt, cel mai adesea, oamenii sovietici cei mai obișnuiți și este perfect logic să apreciezi starea societății, în general, după felul cum sunt acești oameni.

Dacă vrei să trăiești, trebuie să știi cum să te învârtești. Mituiește-i pe gardieni, fă o șarlatanie, fură ceva, străduiește-te să ai relații bune cu cei care sunt mai aproape de hrană. Altfel dai ortul popii.

Direcția închisorii fură din lagăr tot ce se poate fura. Mituirea este la mare preț, în schimbul mitei și

se acordă și o întrevvedere cu ai tăi, și ești și eliberat înainte de termen. Tipii își comandă mobilă la noi, la combinat, garnituri întregi, pe care le scot apoi sub facturi fictive de cherestea și deșeuri lemnoase. Lemne pentru încălzit nu cumpără nimeni, nici materiale de construcție. Se fură chiar și alimente. Pe drumul de la bază până la castronul deținutului, alimentele se topesc pur și simplu! Conducerea ia ceea ce este mai de calitate încă înainte ca respectivele mărfuri să ajungă în lagăr. La bucătărie fură și bucătarii, și nerozii, și „cei care pășesc pe calea corijării”. Fură nu numai pentru sine, ci și pentru amicii lor. Distribuitorul pune și el câte ceva deoparte pentru ai săi. Iar deținutului de rând, care a crezut sincer că munca cinstită este drumul către casă, îi rămân doar niște lături.

Approape tot timpul său deținutul și-l cheltuiește cu obținerea hranei. Aceasta este axa vieții de lagăr, factorul care determină relațiile dintre oameni. Tu îmi dai mie, eu – ție. Prin intermediul supraveghetorilor, al angajaților civili, al șoferilor de pe mașinile care vin să ia mobilă, se putea cumpăra orice: votcă, ceai, narcotice.

Și dacă ții cont că printr-o asemenea mașină de tocat carne trec milioane de oameni, te întrebi fără voie: ce anume vrea să facă puterea cu poporul său? Cum năzuiește să-și educe cetățenii?

După criteriile stabilite pentru „corijare”, modelul de om sovietic este acela care știe să-și plece capul când i se cere. Să „torni”, să îndeplinești funcții polițienești, să spui numai ceea ce ți se ordonă și să faci toate astea radiind de bucurie.

Credeți că în lagăre ești învățat să duci o viață cinstită? Nicidecum, omul onest moare de foame acolo. Ești învățat să furi, dar să ai grijă să nu cazi pe bec. Iată un episod tipic: ofițerul de serviciu se înțelege cu un deținut oarecare ca acesta să fure un burghiu electric de la sculărie, promițându-i că-i va aduce, în schimb, zece pachete de ceai (după prețul din lagăr, aceasta însemna zece ruble). Deținutul execută partea sa din înțelegerea făcută, adică fură burghiul și, fără să-l vadă maistrul, îl duce la camera de gardă. Ofițerul de serviciu trece burghiul prin corpul de control, îl duce acasă, dar nu aduce ceaiul. Izbucnește scandalul: deținutul își cere ceaiul și, până la urmă, relatează conducerii toată tărașenia. Ce se întâmplă? Ofițerul de serviciu primește admonestare pentru „modalitatea nepermisă de obținere a

sculei respective”, iar deținutul primește cincisprezece zile de carceră pentru furt.

Are loc astfel coruperea lucidă și sistematică a poporului. Și astfel, timp de șaiszeci de ani, elementele cele mai cinstite din rândul cetățenilor sunt decimate fizic, iar corupția este încurajată. Același lucru se întâmplă și în libertate, în afara lagărului. Salariile sunt de mizerie și toți fură din producție tot ce se poate. Ce, credeți că puterea nu știe? Știe. Pentru ea este chiar mai avantajos. Cel care fură nu se mai simte îndreptățit să pretindă ceva. Și, dacă are curajul să o facă, poate fi ușor băgat la închisoare, pentru furt. Toți sunt vinovați.

De multe ori, am încercat să le explic colegilor mei de lagăr acest adevăr simplu, dar niciodată nu am avut succes. Toți sunt porniți împotriva puterii existente, iar cuvântul „comunist” este cea mai urâtă înjurătură; pentru o astfel de ofensă sunt gata să sară la bătaie. Față de mine, dușman declarat al puterii, aveau o atitudine plină de profund respect, dar nu puteau înțelege cum se face că ei, furând statul, pricinuindu-i daune, sunt totuși sprijinul lui de bază. Mai erau și dintre cei care se considerau în mod serios luptători împotriva regimului.

Unul chiar s-a simțit jignit că nu-l consider de-al nostru. Jefuise o secție electorală în ajunul alegerilor și se mândrea tare mult cu aceasta. Tocmai aici e buba: atât timp cât oamenii nu se vor învăța să ceară ceea ce le aparține de drept, nici un fel de revoluție nu-i va elibera. Iar când vor ști, nu vor mai avea nevoie de revoluție. Nu, eu nu cred în revoluție, nu cred în salvarea prin violență!

Este ușor să-ți imaginezi ce s-ar petrece în această țară în cazul unei revoluții: jaf general, distrugere, masacre, în fiecare raion fiecare cu banda sa, cu mahărul său. Iar marea majoritate, pasivă, terorizată, s-ar supune de bunăvoie oricărei puteri ferme, cu alte cuvinte, unei noi dictaturi.

Era o samavolnicie cruntă în lagăr. Erai obligat să lucrezi fără zile de odihnă; trebuia să spui „mulțumescu-ți ție, Doamne” dacă primeai o zi pe lună pentru odihnă. Aproape în fiecare sâmbătă, în fața careului, era citit ordinul prin care duminica era declarată zi de lucru din cauza neîndeplinirii planului. Tehnica securității muncii exista numai pe hârtie, căci, în afara unor drogați lucizi, foarte mulți rămâneau

fără mâini din cauza frigului. La strungul meu, în câteva luni s-au schilodit trei persoane și nimeni nu mai dorea să lucreze la el. Am fost trimis acolo drept pedeapsă, ca să mă termine. Folosindu-mă de reputația mea de „om cu carte”, foarte curând i-am învățat aproape pe toți să scrie reclamații. La început, au receptat acest lucru cu neîncredere, că doar „corb la corb nu-și scoate ochii”. Dar foarte curând, pe neașteptate, am câștigat un lucru foarte important pentru toți, și anume dreptul de a primi vizite. După lege, aveam dreptul la două vizite lungi (până la trei zile) pe an, dar conducerea considera aceasta nu ca fiind un drept, ci o recompensă. De fapt, vizite primeau doar cei care se aflau „pe calea corijării”. Celorlalți li se spunea că se purtau rău și că nu meritau să primească vizite. Adunând cam vreo douăzeci de asemenea cazuri, am început să scriu în toate părțile, la început, desigur, fără nici un rezultat. Am reușit, totuși, să conving vreo două sute de oameni să scrie și ei astfel de reclamații și asta a dat roade: a venit un colonel de la direcția generală și a dat imediat dispoziție să se permită vizitele, însă de aceasta au beneficiat doar cei care au scris reclamații. În jurul meu s-a format îndată o adevărată coadă, iar eu pur și simplu nu reușeam să le scriu tuturor și atunci am făcut să circule din mână în mână un model unic de petiție.

Altă dată, un tânăr a fost bătut de supraveghetori, la camera de gardă, în prezența unui ofițer turmentat. Din fericire, au fost câțiva martori la această întâmplare; în plus, tânărul a fost destul de abil să păstreze cu sânge decizia prin care a fost băgat la carceră. Acest caz a durat cam două luni, dar ofițerul a fost pedepsit până la urmă – i-au dat o mustrare. Alt tânăr, drept sancțiune că nu s-a tuns – își lăsase părul să crească în așteptarea întâlnirii cu soția – a fost tuns în fața întregului careu, făcându-i-se, în bătaie de joc, o cărare în mijlocul capului. L-am sfătuit să nu se tundă și să lase totul așa cel puțin o lună. Într-adevăr, peste vreo trei săptămâni, la cererea lui, a venit un superior de la direcție și, convingându-se de temeinicia reclamației, l-a pedepsit pe vinovat. Nu puține lucruri uimitoare au trecut prin mâinile mele, până când, în sfârșit, conducerea și-a dat seama de unde bate vântul.

Strungul la care am fost pedepsit să lucrez pentru petițiile scrise se afla într-o secție rece, neîncălzită. Iarna era îngrozitor chiar să te apropii de el, atât de tare se simțea frigul care se propaga de



la strung, iar mâinile se lipeau imediat de metal și cu greu puteai să le desprinzi, lăsând acolo ceva piele. Cuțitele erau descoperite, nu aveau nici un fel de protecție, iar în timpul funcționării se învârteau cu o viteză amețitoare și, dacă scândura se nimerea spartă sau avea vreun nod, în mod involuntar mâna dreaptă aluneca sub cuțite. În plus, normele erau mărite în mod artificial și, chiar dacă lucrai toată ziua, nu reușeai să le realizezi.

Calcululele direcției erau simple: refuzi să lucrezi, te omoară cu carcera pentru refuzul de a munci; începi să lucrezi, te persecută pentru neîndeplinirea normei. Am lucrat o lună și, văzând că nu există nici o altă soluție, am declarat greva foamei. Direcția a hotărât să ignore greva mea și am stat nemâncat timp de douăzeci și șase de zile. În fiecare zi, mi se cerea să mă prezint la lucru: noi, zice-se, nu știm dacă tu rabzi de foame cu adevărat, sau nu. Eu, evident, am refuzat. În cea de-a șaptesprezecea zi m-au încarcerat pentru refuzul de a lucra.

Se lăsase un ger cumplit, prin luna noiembrie. În carceră nu se dădea căldură și pereții acesteia erau acoperiți cu gheață. Eram unsprezece persoane în celulă. Ne încălzeam unul pe altul, strângându-ne grămadă. Numai noaptea ne puteam încălzi puțin: ni se dădeau niște panouri de lemn și pufoaice. Abia încăpeam pe aceste panouri, trebuia să stăm culcați pe o parte și să ne întorcream cu toții odată, la comandă. Încă era bine că reușeam să procurăm mahorcă. Această chestiune era bine pusă la punct de către infractori: dacă cineva dintre ai tăi este încarcerat, te faci frate cu dracul, faci orice pentru ca încarceratul să aibă ce să fumeze și, uneori, chiar ce să mănânce.

Trebuie să le recunoaștem meritul, erau niște oameni gata să facă orice. Carcera se afla în zona interzisă, împrejmuțată de sârmă ghimpată, și avea un sistem de semnalizare, dar, în fiecare seară înainte de stingere, câte unul se târa afară din zonă, rupea, fără să fie văzut, firul electric, se strecura până la fereastra carcerii și, printr-un orificiu dintre gratii, transmitea mahorca. Dacă era prins, era și el imediat încarcerat. Încerca un altul. Mai târziu, după ce am ieșit din carceră, am participat și eu la aceste raiduri, și trebuie să spun că această treabă este foarte periculoasă. Pușcașul din foișor poate să creadă că încerci să evadezi din lagăr și deschide focul asupra ta. Și să faci totul pe neobservate este îngrozitor de greu:

zona interzisă este luminată de reflectoare, peste tot în jur sunt fire de semnalizare sonoră, subțiri ca firul de păianjen, plus sârma ghimpată, în care îți poți agăța îmbrăcămintea.

Este adevărat că, uneori, reușeam să-l mituiesc pe paznic sau pe distribuitorul hranei și atunci era mai ușor. Însă fără mahorcă era cumplit, mai ales pentru mine, care am suferit de o înfometare atât de îndelungată. Ca un făcut, organismul meu era rezistent, n-am leșinat nici măcar o dată, ca să poată veni medicul.

În cea de-a douăzeci și șasea zi s-a încheiat sorocul meu de carceră (mi-au dat opt zile), am ieșit în prag și, poate din cauza aerului curat, am amețit, am văzut negru în fața ochilor și am căzut pe coridor, alunecând pe lângă peretele de care mă sprijineam.

Conducerea a discutat mult despre felul în care să procedeze cu mine. Doctorul a refuzat categoric să mă interneze la spital, nu eram bolnav, eram grevist al foamei – oricum, eram un răufăcător. Dar nici ofițerul de serviciu pe lagăr nu voia să mă ia în zonă, dacă totuși crap? Și discutau în contradictoriu deasupra mea. Îmi revenisem, dar am hotărât să nu mă ridic de jos cu nici un chip. Zăceam pe prag și mă gândeam: „N-au decât să discute. Mai rău de atât n-o să-mi fie”. Ce altceva aș fi putut face? Cât era să mai îndur foamea? În sfârșit, ofițerul a pus capăt disputei și m-au dus la punctul sanitar.

Ofițerul acesta mă simpatiza oarecum, îl nedumerea faptul că am îndrăznit să țin piept autorităților. Seara, când era de serviciu și mai era și ușor cherchelit, dacă mă găsea pe undeva prin zonă, nu mă mai slăbea, încercând să mă facă să renunț:

„Ascultă, măi Bukovski, ce te încurci cu ei? Ai găsit cu cine să te pui! Te vor omorî pur și simplu. Nu te joci cu puterea. Te vor împușca de după un colț. S-a terminat cu tine. Țăstia-s bandiți, nu alta.”

Apoi îmi povestea cum a fost pe front și ce atrocități a văzut acolo. Toate astea mi le spunea fără vreun gând ascuns, nu ca să mă sperie sau ca să mă „reeducă”, ci pur și simplu din bunătate sufletească. Dar și din curiozitate. Eram primul deținut politic pe care îl vedea și asta era o ciudățenie pentru el.

Probabil aceeași surprindere încerca și conducerea noastră, ca și tovarășii mei de lagăr. Furturi, bătăi, omoruri erau evenimente obișnuite pentru ei. Dacă aș fi făcut lucrul acesta pentru bani, ar fi fost

altceva, dar așa, nici tu una, nici tu alta, le era foarte greu să înțeleagă. Poate de aceea nu m-au mai expediat la locul vechi de muncă: dracul să-l ia pe nebunul ăsta politic, poate crapă naibii de foame! Și iată, vine la punctul sanitar loțiitorul comandantului de lagăr. Ne-am târguit îndelung, la ce activitate mă duc și unde nu mă duc. Ne-am înțeles că mă lasă într-un atelier încălzit, să fasonez marginile capacelor de masă. Munca asta era pentru cei care „se corijau” – patru ore de muncă în forță și norma era gata. I-a părut rău loțiitorului, dar până la urmă a cedat.

De atunci m-au lăsat în pace, deși continuam să scriu, ca mai înainte, tot felul de reclamații. Spre sfârșitul perioadei de detenție, veneau de la direcție și încercau să mă convingă să renunț:

– Încetează, nu le mai scrie reclamații. Ce sunt ei pentru tine? Tu ești deținut politic, iar ei sunt infractori. În curând ai să te eliberezi.

În perioada aceea, aveam un colectiv impresionant de infractori – reclamanți permanenți, vreo treizeci de persoane. Fiecare dintre ei mai găsea circa zece oameni, dacă nu și mai mulți, așa că, în general, din lagăr plecau zilnic în jur de patru sute de reclamații. Treptat, băieții mei s-au implicat atât de tare în treaba asta, încât au învățat să poarte dispute despre legi cu nimic mai prejos decât o făcea Volpin. Scriau aproape fără ajutorul meu. Cu timpul am obținut și zile de odihnă, cum se cuvenea, dar nu cu petiții, ci cu greve. Pur și simplu, în zilele respective nu mai mergeam la lucru. La început ne băgau la carceră pentru asta, ne amenințau că ne vor condamna pentru sabotaj. Cu timpul însă se linișteau. Dacă era nevoie să lucrăm duminica, ne dădeau recuperări la sfârșitul lunii.

Numai KGB-ul nu se potolea. Toate istoriile cu petiții și reclamații îi interesau foarte puțin; le-a cășunat să mă prindă cu vreo exprimare neatentă și să-mi mai adauge ceva la termenul de detenție. Tot timpul îmi trimiteau agenți. Majoritatea recunoșteau de ce au venit și îmi ofereau ajutorul, dar erau și dintre aceia care își serveau bine stăpânii. Aproximativ o dată pe lună, venea un oarecare Nikolai Ivanovici, curator din partea KGB-ului, și își chema agenții la camera de gardă, la cenzor, cum s-ar zice, în legătură cu scrisorile. În lagăr, la fel ca la baia comunală, oricât te-ai ascunde, tot ești văzut, iar pe acești agenți îi știam.

– A venit din nou omul tău, ăla de la KGB, îmi spuneau confidențial colegii din lagăr. A chemat la el pe cutărică și pe cutărică.

Într-un rând, am crezut că totul s-a dus pe apa sâmbetei. Îmi ziceam: „N-am cum să mai ies cu fața curată”. S-a aflat pe neașteptate că în lagăr se pregătește o nouă revoltă împotriva arbitrarului, împotriva celor ce „pășeau pe calea corijării”. S-a întreprins o percheziție inopinată în barăci și la locul de muncă și s-au găsit tot felul de cuțite executate manual, vergele de metal și alte ustensile. Au fost închiși pentru anchetări vreo cincizeci de persoane. Nimeni nu știa cine va fi considerat inițiatorul acțiunii. Aici KGB-ul m-a lucrat bine: s-au găsit două lepădături care, la ordinul KGB-ului, au dat depoziții împotriva mea, că eu aș fi organizatorul principal. Nu știam nimic și nici nu mi-a trecut prin minte că mă vor suspecta de această prostie.

Era spre seară, mă aflam în baracă, citeam, și aud că mă cheamă la camera de gardă. Fără să bănuiesc nimic rău, am plecat și pe drum am întâlnit câteva grupuri care discutau despre mersul anchetei:

- Ce, și pe tine te-au chemat la anchetator? m-au întrebat ei.
- Nu știu. Mi s-a spus să merg la camera de gardă.
- Nu, probabil te-au chemat pentru altceva.

Mă chemase, într-adevăr, anchetatorul. Lângă el erau lepădăturile acelea, care acum mă priveau obraznic și care au început să facă depoziții împotriva mea. Ce minciuni au putut să spună! Cică aș fi venit în baraca lor și ei au auzit cum explicam acolo tot planul revoltei, unor oameni care erau deja în închisoare, sub anchetă, asupra acestui caz. Din ceea ce spuneau cei doi a reieșit că eu aș fi cel mai important inițiator și organizator al complotului. Și cât n-am încercat să dovedesc că nu am fost niciodată în acea baracă, că nu-i cunosc pe oamenii aceia, iar pe cei doi îi văd pentru prima dată?! N-a fost de nici un folos. Ei erau doi, iar eu, unul singur. Iar doi martori erau mai mult decât suficienți pentru ca învinutul să primească un glonte în cap sau, în cel mai fericit caz, cincisprezece ani de lagăr cu regim sever.

Am ieșit de la anchetator mai mult mort decât viu. Kaput! Era clar că aici era mâna KGB-ului. N-au reușit să mă pună cu botul pe labe la Moscova; au hotărât să mă termine aici. Cincisprezece ani, se duce

naibii toată viața, și pentru ce?! Pe drumul spre baracă i-am întâlnit din nou pe hoți.

– Cum e?, mă întrebară ei. E vorba de anchetator?

Le-am povestit totul așa cum a fost. Le-am explicat presupunerea mea în legătură cu KGB.

– Ia stai, cine-s ăștia doi? A, deci din baraca a șasea... Nu fi necăjit, găsim noi ceva.

Dar ce puteau ei găsi? Toată povestea asta era o măciucă în moalele capului. Într-un fel de uitare de sine, am plecat la baracă și m-am culcat. Zgomot de voci, târșituri pe pardoseală, le vedeam și le auzeam pe toate ca prin ceață. Ce le-am făcut acestor lepădături? Nici măcar nu i-am văzut vreodată. Acest gând a fost ultimul care mi-a licărit în minte, apoi m-am prăvălit, ca într-un beci adânc.

M-am trezit abia de dimineață, cu o durere de cap, de parcă aș fi fost după un chef. M-am îmbrăcat mașinal, m-am dus la apel, la cantină, la lucru, dar nu vedeam nimic în jur, totul era ca într-un amurg trist. Numai în cap îmi cânta, parcă, un greiere.

Către seară, întorcându-mă de la lucru, i-am întâlnit din nou pe băieții din ziua precedentă, care m-au tot întrebat despre discuția avută cu anchetatorul.

– Salutare! De ce ești trist? Ai văzut cum se grăbeau dis-de-dimineață martorii tăi spre camera de gardă, să se dezică de depoziții?! Ca elanii!

S-a adeverit mai apoi că „blatiștii” îi prinseseră noaptea pe aceștia doi, care lucrau în schimbul de noapte, și ce au putut să le facă, nu știu. Știu doar că abia s-a luminat de ziuă și ei alergau de mama focului să-și retragă toate depozițiile făcute. Așa s-a terminat istoria asta. A trecut oarecum pe lângă mine. Peste o jumătate de an a fost un proces în zona noastră. Au fost condamnați patru tineri, unul la paisprezece ani, doi la doisprezece, iar al patrulea a fost condamnat la zece ani, cu regim sever. Iar peste un an și jumătate, când unul dintre falșii mei martori a fost eliberat, am aflat că a fost ucis. Așa se întâmpla adesea: se elibera câte unul din cei teribil de „corijați” și, după un timp oarecare, venea anchetatorul să afle cu cine era acesta în relații de dușmănie și dacă era cineva care dorea să se răzbune pe el. Ce mai poți afla, dacă el vânduse jumătate din lagăr? De obicei, la apelul de seară, se spunea că, dacă l-am cunoscut pe un anume deținut, să trecem a doua zi dimineață pe la secția operativă. Cel mai adesea erau omorâți chiar

pe drumul ce ducea în afara lagărului, erau aruncați sub roțile trenului sau înjunghiați. Iar dacă făcuseră un mare rău cuiva, puteau fi găsiți apoi chiar la casele lor.

Al doilea trebuia să se elibereze în aceeași zi cu mine. A naibii coincidență! Cu cât se apropia mai mult această dată, cu atât mă privea mai temător. Parcă nici nu se bucura de apropierea eliberării. Lasă, nu mă mai privi așa, nu mă ating de tine. Este de ajuns că te temi atât de mult și că ai emoții.

Pe rus este greu să-l desprinzi de băutură, veacuri de-a rândul în Rusia a existat bucuria de a bea; fără băutură rusul nu poate trăi. Dar ceea ce se întâmplă acum nici măcar beție nu se mai poate numi, este alcoolism total. Votca se scumpește și atunci este mai rentabil să folosești apa de colonie, triplu concentrată, spiritul denaturat, tot felul de loțiuni și apă de toaletă. Mai mult chiar, aproape toți au devenit mari cunoscători în ale chimiei și nu numai că s-a ajuns să se obțină spirit supraconcentrat din tot felul de alimente, dar, adăugând fel de fel de reactivi, reușesc să obțină tărie, samogon, din lichid de frână, din clei BF, din lacuri, din soluții de lustruit, din picături pentru dureri de stomac și chiar din praf de curățat dinții. Am aflat că soldații, în Extremul Orient, au născocit o modalitate de a se îmbăta cu crema de ghetă: ung pâinea cu această cremă și o expun la soare. Când se îmbibă pâinea, crema de ghetă este îndepărtată și pâinea consumată. Nu știi, e greu de înțeles ce anume substanță lichidă se poate extrage din crema de ghetă. Știu numai că te poți îmbăta, te amețești mâncând această pâine. Alcoolismul se răspândește în proporție geometrică, iar statul, pe drept cuvânt, vede în el o amenințare: pierderea economică este enormă din cauza lui. Pentru alcoolici sunt amenajate mii de „rezervații”, unde regimul de viață este aproape egal cu cel din lagăre: muncă forțată, pedeapsă prin înfometare și alte asemenea atribute ale „educației”, plus tratamentul obligatoriu. Este firesc ca în astfel de instituții „profilactice” să se obțină băuturi spirtoase prin orice fel de mijloace, și prin mituirea pazei, și prin „chimie”. În principiu, din aproape orice, în afară de cărămidă, poți obține samogon. Dar toate aceste procedee pălesc în comparație cu beția existentă în lagăre. Două mii de suflete umane înconjurată și înghesuită de sârmă ghimpată pe o fărâmă de pământ de jumătate de kilometru pătrat, visează să se cherească, așteaptă să-și găsească



uitarea în beție. Desigur, lacul, soluțiile de lustruit, vopselele sunt furate sistematic de la depozite. Dar acestea sunt un lux. De obicei beau acetonă, se simt rău după aceea și totuși continuă să bea. Beau vopsea nediluată, înghit tot felul de tablete. Pentru noi, nu e nici o deosebire între votcă și mitralieră. Important este să uiți, să ți se înmoaie picioarele! S-a găsit un sucit la minte care a băut o loțiune împotriva bătăturilor. Și-a nenorocit gura și gâtulejul, totul se jupuia. Își jupuia bucăți întregi din gură și gâtulej, dar era fericit.

Ce să mai vorbim de cei care fumează tot soiul de „sminteli“ sau își injectează droguri obținute uneori și cu ajutorul paznicilor – după părerea existentă în lagăr, aceștia nu se pot numi drogați. Narcomanii sunt aceia care nu pot trăi fără droguri, fără seringă. În lipsa unor droguri adevărate, aceștia țin deasupra focului niște picături pentru stomac, obținând astfel o substanță îngrozitoare, neagră la culoare, lichidul respectiv fiind injectat în venă. Aceștia sunt totuși niște norocoși. De disperare, unii își injectează pur și simplu apă sau aer. N-aș fi crezut niciodată, dacă n-aș fi văzut cu ochii mei că omul care a lăsat să-i intre în venă o bulă de aer, mai rămâne în viață. Mai curios este faptul că, potrivit opticii celor aflați în lagăr, toate lucrurile acestea nu sunt de condamnat, ci, dimpotrivă, să înghiți și să-ți injectezi toată porcăria asta se consideră vitejie, un rafinament deosebit. Se întâmpla ca, uneori, să moară cineva datorită acestui rafinament, și despre această persoană se vorbea cu respect: „A murit de ac!”

Dar cea mai răspândită soluție excitantă era în lagăr cifirul\*. Comerțul ilegal de ceai, în lagăre, a căpătat proporții fantastice și reprezenta partea cea mai însemnată a câștigurilor, realizate de gardieni. Prețul obișnuit era de o rublă pentru pachetul de ceai (prețul de stat era de treizeci și opt de copeici). Zece pachete făceau zece ruble, adică șase ruble și douăzeci de copeici câștig net la o singură aprovizionare. Câștigul putea fi și mai mare, în funcție de situația existentă. La închisoarea din Vladimir, prețul era de trei ruble pentru un pachet, deci un profit de douăzeci și șase de ruble și douăzeci de copeici pentru o livrare. Ce gardian rezistă unei asemenea tentații?

---

\* Cifir = ceai foarte tare, fiert până capătă culoarea neagră (cam 50 de grame la o cană) ; acționează ca un drog, ca un narcotic; foarte apreciat de pușcăriași

Autoritățile au luptat cu disperare, timp de treizeci de ani, împotriva comerțului cu ceai. Gardienii surprinși asupra faptului erau concediați, amendați; s-a încercat chiar condamnarea lor. Deținuții prinși cu ceai erau băgați la carceră, la celule, erau transferați în închisori, dar totul a fost în zadar. Chiar soldații, însoțitori de convoaie, înarmați cu puști automate și ajutați de câini care conduceau cu multă mândrie convoiul de deținuți, îi întrebau în primul rând, în timp ce-i băgau în dube, în vagoane sau în celulele închisorii: „Aveți nevoie de ceai?” Și târgul începea: pentru bani, pentru îmbrăcăminte de bună calitate și pentru diverse servicii. Să furi niște unelte, să faci șefului, la comandă, mobilă de calitate, să introduci în închisoare ceai, votcă, droguri? Cum e mai bine? Un bun comandant de închisoare, un „gospodar” știe că, dacă trebuie să depășească planul, să repare rapid utilajele defecte, mai pe scurt, dacă este nevoie de efortul eroic al deținuților, nici un fel de persecuție, de constrângere, nici o carceră nu e de folos. Există un singur remediu: ceaiul. Iar acolo unde este comerț, acolo sunt și relații speciale, dependență, șantaj. Și dacă deținutul este prins, are parte de carceră, iar supraveghetorul de închisoare. Pe când, dacă aduce ceaiul, tot atunci expediază și o scrisoare familiei. Din scrisoare, rudele deținutului știu unde, la ce adresă să trimită banii: jumătate supraveghetorului și jumătate pentru deținut. Și caruselul se învârtește în acest mod la scara întregii țări.

Deținuții fierb ceai în taiga la doborâtul arborilor, la foc de tabără, în baracă, cu un fierbător artizanal cuplat la firele electrice sau pur și simplu introdus într-un borcan cu apă.

Supraveghetorii își fac și ei cantități mari de cifir în camera de gardă bine încălzită și utilată. Ceaiul este unul și același. Este ceaiul pe care îl procură pentru deținuți și ceaiul pe care tot ei îl confiscă în timpul perchezițiilor, doar se știe că ceaiul „nu este permis”.

În general, nu exista diferență între infractori și supraveghetori. Numai uniforma îi deosebea, dar, dacă le schimbai îmbrăcăminte, nici nu-i puteai deosebi. Același jargon, aceleași maniere, aceleași noțiuni, aceeași psihologie. Există o singură lume infracțională, legată cu un lanț trainic.

– Șefule, lasă-mă numai o clipă la turnătorii ăștia, îl roagă pe cel din escorta vagonului un deținut. Vin de la pârnaie, m-am jigărit de tot, iar ăștia au multe bunătăți.

Și acesta îl lasă pe deținut să-i jefuiască pe novici, în perimetrul vecin de tăiere a buștenilor, știind că și lui îi va reveni o parte din pradă.

La noi în lagăr, la fabrica de mobilă, exista o întreagă producție ilegală. Patru deținuți, care lucrau la strunguri diferite, făceau pe furiș tot felul de produse deficitare pe piață: jocuri de șah, tacuri pentru jaluzele și altele, iar doi supraveghetori scoteau aceste lucruri din fabrică și le vindeau pe piața „neagră”. Deținuții primeau ceai, votcă, mâncare, iar supraveghetorii își păstrau banii. Nu numai supraveghetorii, dar și angajații civili, meșterii din fabrică, surorile medicale, profesorii de la școala din lagăr erau cuprinși în aceste operațiuni comerciale.

Școala lagărului era un fenomen destul de amuzant. Potrivit legilor sovietice, învățământul mediu era obligatoriu. Acei deținuți care nu aveau această treaptă, indiferent de vârstă, erau obligați să învețe în timpul rămas liber, după muncă. Mijloacele de constrângere erau cele obișnuite: carcera, suspendarea vizitelor, a pachetelor de acasă. Desigur, într-o asemenea școală studiul era mai mult o convenție, executarea unei obligații, decât dobândirea de cunoștințe. În special, pentru oamenii în vârstă care, oboșiți de muncă, pur și simplu moțâiau la cursuri.

Tinerii mergeau la școală să se distreze, să privească la profesori, în special la femei. Practicau onanismul direct la oră, stând în bancă, de fapt chiar sub privirile profesoarei. Alte femei în lagăr nu aveau cum să vezi și fiecare visa să aibă o relație cu profesoarele, cel mai adesea neveste de ofițeri. La concubinaj, în condițiile închisorii, nu se putea ajunge, în schimb, cei pe care cădea norocul obțineau deodată toate satisfacțiile. Nevestele iubărețe ale ofițerilor le aduceau pe furiș ceai și votcă, le expediau scrisorile. Și ele se plictiseau în mica așezare ofițerească aflată în vecinătatea lagărului, departe de marile așezări urbane. N-aveau nici un fel de distracții, nici măcar cinematograf. Unul și același cerc de cunoștințe, colegi de serviciu ai soțului, la care nici în vizită nu mai aveau plăcere să meargă; se săturaseră unii de alții, nu mai aveau nici un chef. O singură speranță rămânea, să agațe pe cineva din lagăr, un deținut mai tânăr. Se înțelege că acela pe care cădea alegerea era invidiat de toți, iar el pășea tanțoș, doar era primul fante în sat. Soții erau geloși foc, nu ascundeau lucrul acesta, îi urmăreau cu

cruzime pe rivali, îi înfundau prin carcere, nedându-se la o parte nici de la represalii fizice.

Adjunctul nostru cu educația politică, căpitanul Sazonov, era un locțiitor politic tipic, obtuz, diform, cu un gât gros și roșu ca de bivoliță, cu ochi bulbucați și deosebit de gelos. Considera, probabil, că soția adjunctului politic, întocmai ca soția imperatorului Cezar, trebuia să fie în afara oricăror bănuieli. O conducea chiar el la școală, precum și înapoi de la școală, în fiecare zi. De câteva ori, în timpul unei lecții deschidea ușa și privea în clasă, iar în pauza dintre ore se plimba fălos pe coridor. Iar ea, tinerică, fragilă, frumoasă, nu se potrivea deloc cu soțul său și era straniu să-i vezi defilând la braț prin tot lagărul. Simțea, probabil, în spate privirile pofticioase ale celor două mii de deținuți înfomețați și, din când în când, se uita înfuriată împrejur. Părea că toată populația lagărului ieșea din barăci să o privească și să arunce o glumă nesărată în urma celor doi. Cum le poți interzice privitul? Nu poți băga tot lagărul la carceră, chiar dacă ești adjunct politic.

Se înțelege că soția lui Sazonov era obiectul tuturor adorațiilor din lagăr. În clasa ei se înscriaseră șaiszeci de elevi, cei mai tineri și mai temerari. Nu exista spațiu, înscrierile s-au sistat și au fost chiar bătăi între pretendenți. Unul dintre tineri a făcut rost de un burghiu de la fabrică, s-a strecurat pe sub podeaua școlii și, după ce a făcut un orificiu în podeaua clasei, s-a delectat cu priveliștea ce i se dezvăluia. Pe un altul l-a dus mintea să lipească o oglinjoară de vârful ghetei; scotea piciorul în spațiul dintre bănci atunci când profesoara se plimba prin clasă. Ea știa, desigur, ce agitație provocase în lagăr, se rușina, se înroșea aproape în fiecare clipă, dar nu acorda nimănui o atenție mai mare decât celorlalți. Premiul rămăsese neacordat, până când a apărut un tânăr plăcut, rumen, un hoț îndrăzneț pe nume Toma. Tot lagărul, cu sufletul la gură, urmărea legătura dintre cei doi, sute de voluntari urmăreau deplasările lui Sazonov și transmiteau îndrăgostiților mișcările acestuia și apropierea pericolului. Toți așteptau: oare ce se va întâmpla? S-au găsit „binevoitori” care i-au comunicat lui Sazonov despre relația celor doi. L-a chemat pe Toma la el în cabinet, l-a privit îndelung cu ochii săi spălăciți, însă nu l-a trimis la carceră – așa cum se așteptau toți – ci doar i-a spus:

– Nici măcar o urmă din tine să nu mai fie în școală!

Din acea clipă o urmărea și mai atent pe soția sa.

– Toma! strigau ceilalți de fiecare dată când îi vedeau pe cei doi mergând la braț. Ți s-a suflat logodnica!

– Da, bine... zâmbea strâmb Toma, iar gâtul lui Sazonov, năpădit brusc de sânge, se umfla și mai tare, ca gușa unui șarpe cobra.

Într-un sfârșit, Sazonov a dat peste ei. Într-o pauză dintre ore discutau pașnic, stând alături în fața unui manual de matematică deschis. Nu știi cum de nu-l observaseră paznicii voluntari, să dea alarma.

– Am să te fac să putrezești! Te desființez! Trei luni ai să stai la PKT!

În toate aceste trei luni, seara, Sazonov venea la PKT să-l privească pe cel ce-i adusesese o ofensă atât de mare. Descuia prima ușă, lăsând-o încuiată pe cea de-a doua, zăbreliță, privea în întunericul celulei și zicea:

– Bagă de seamă, Toma, o să te fac să putrezești. Viu n-ai să ieși de aici.

– Oricum am f... . Pe Ada ta am f... . Mă eliberez și am s-o mai f... din nou, răspundea voios Toma, deși chipul său nu mai era atât de falnic. Îi dispăruse roșeața din obraz, fața i se alungise, numai vocea îi răsună batjocoritor. Rămăsese în viață numai datorită faptului că noaptea băieții se strecurau sub fereastra lui și îi aduceau de mâncare din ceea ce reușeau să strângă.

A scăpat numai pentru că mai avea puțin până la termen și s-a eliberat. Mult timp după aceea au circulat în lagăr legendele despre îndrăznețul Toma. Circula în lagăr zvonul că totuși a f... pe nevasta lui Sazonov. S-au găsit chiar și unii martori oculari.

Dar așa, în lagăr, în afară de profesoare, nu mai existau alte femei. Înfloreau homosexualitatea, iar homosexualii pasivi aveau nume de fete: Mașka, Liubka, Katika. Tradiția vieții de infractor era extrem de logică în această privință: să fii activ era titlu de mândrie, în timp ce pasivitatea constituia o rușine. Cu aceștia din urmă nu se cuvenea să stai la masă și ei se așezau de obicei separat, într-un colț al cantinei. Aveau și veselă specială și, ca nu cumva să se amestece, pe marginea castronului era făcută o gaură. Nu se cuvenea nici măcar să iei ceva de la ei din mână.

Cea mai mare parte a acestor oameni respinși, dezonozați deveniseră astfel independent de voința lor. De cele mai multe ori, pierzând la cărți, erau nevoiți să plătească în natură, iar după aceea oricine ar fi dorit putea să-i oblige la cuplare; legea lagărului nu-i apăra. E greu de știut câți tineri n-au fost mutilați astfel. În zonă reprezentau probabil vreo zece procente.

Dar ce să mai vorbim de homosexuali! Într-o zi a nimerit în lagăr o capră. Cum a trecut prin zona de pază, nu se știe. Probabil că în spatele unui camion care intra în lagăr. Au prins-o, au băgat-o într-un beci al fabricii și s-au folosit de ea în colectiv. Apoi i-au atârnat de coarne o bucată de pâine, drept plată, și au alungat-o spre poartă. Stăpânii caprei, un mujic sănătos, cu fața roșie, el însuși fost pușcăriaș de drept comun, mutat, după eliberare, alături de lagăr, și soția lui și-au văzut capra, pentru ei izvor de hrană, în starea atât de jalnică, de-abia după ce soldații au trecut-o dincolo de poartă. Ce mai hohote, înjurături, țipete! Zekii se urcaseră pe acoperișurile atelierelor, supraveghetorii ieșiseră cu toții afară din camerele de gradă... „Ivan! își strigă femeia bărbatul, printre lacrimi. Taie capra! N-ai văzut cum și-au bătut joc de ea?” „Ține-ți gura, proasto! îi zicea Ivan. Ce ți-a trecut prin minte s-o tai? De zece ani te tot f... și nu te mai tai”.

Când ești chemat la cumătru, întotdeauna e de rău. Nu te cheamă de bine. Ori te bagă la carceră, ori te amenință, ori vrea să bage frica-n tine. Mai nou, încearcă să-ți pună ceva în cârcă, să-ți prelungească termenul.

– Aveți rude în străinătate? m-a întrebat cumătrul care m-a chemat la el în cabinet.

Nu înțelegeam unde bătea. Ce are el cu rudele mele?

– Nu, n-am. Am prieteni.

– Prieteni? Nu aceia cu care v-ați ocupat de activitatea antisovietică?

Asta mai lipsea, să poarte discuții politice cu mine chiar cumătrul. Ce-i mai trebuie?

– Nu mă fac vinovat de activitate antisovietică.

Motivul convocării mele s-a dovedit a fi un pachet sosit din America, pe numele meu. Expeditorul



era o anume Anna Denis din California. Numele îmi era complet necunoscut.

– Spuneți-mi, refuzați să luați pachetul?

Ce tip de formulare a întrebării... De ce ar fi trebuit să refuz? Nici nu știu ce era în colet.

– N-o să vă arătăm coletul deocamdată. Mai întâi răspundeți, îl refuzați sau nu?

– Nu, nu-l refuz.

– Așa deci. Ei bine, sunt obligat să vă înmânez pachetul, dar voi fi nevoit să-i informez pe toți din lagăr că sunteți agent plătit al imperialismului. În afară de asta, nu vi-l putem înmâna acum, în pachet sunt lucruri de factură liberă. Va sta la depozit până la sfârșitul termenului și va fi considerat drept pachet proxim. Asta înseamnă că jumătate de an nu mai aveți dreptul la pachete.

În felul acesta mi-a venit primul semnal din lumea liberă: îmbrăcăminte călduroasă de la o necunoscută pe numele Anna Denis. Ei și ce, lasă să fiu eu agent al imperialismului, lasă să stea aceste lucruri la depozit, fără nici un folos, dar niciodată nu-l voi jigni prin refuz pe omul care și-a exprimat, în mod simbolic, simpatia față de mine. Și cumătrul lagărului a însemnat în fișă: „Colet cu lucruri de tip neadevrat, de la Anna Denis, din California”. De altfel, dacă ar fi s-o spun pe cea dreaptă, coletul nu era prima veste din lumea liberă. Aveam un aparat de radio, un aparat extraordinar, pe care nu-l găsești în nici un magazin din Moscova.

Piotr Iakovlevici era cu trei ani mai tânăr decât mine, dar toți în lagăr i se adresau cu numele și patronimul său. Înainte de arest era cunoscut în orașul său natal, Voronej, drept cel mai strălucit hoț de buzunare, hoț „de aur”, iar despre isprăvile sale în ale „buzunăritului” circulau deja legende. Putea să spună cu o exactitate uimitoare, o dată intrat în autobuz sau, pur și simplu, aflându-se pe stradă, în mijlocul mulțimii, cine are bani, cam câți are și unde-i ține ascunși. Și n-a existat împrejurare să nu poată sustrage banii. Era prima oară când i s-a înfundat și primise patru ani de detenție.

După înfățișare, nu semăna deloc a hoț de buzunare, era neobișnuit de serios, impozant, cu ochelari cu ramă groasă, aducea mai mult a cărturar din secolul trecut, parcă Dobroliubov, parcă Pisarev. Dacă ne-am fi întâlnit în libertate, l-aș fi luat drept tânăr cercetător științific, absorbit de studiile sale. Era puțin

lent, meditativ și, dacă spunea ceva, acest lucru era definitiv, cu greutate, nu tranca-fleanca. În afara profesiei sale de bază, mai era și un minunat radiotehnician și, după eliberare, dorea să se ocupe în întregime de cea de-a doua specializare.

– Cum rămâne cu buzunarele? se minunau borfașii. Te-ai dat la fund?

– Gata, n-o să mă mai ocup deloc de asta, răspundea Piotr Iakovlevici. De treburile astea te poți ocupa până la primul arest. După asta nu mai are nici un sens: gaborii te știu, te urmăresc, se străduiesc să-ți pună în cârcă orice pungășie și peste cinci săptămâni te bagă din nou la mititica. Fără noimă.

Chiar pe el l-am rugat să-mi facă un mic aparat de radio, pe unde scurte. Am reușit să obțin toate piesele necesare, printr-un angajat civil, un „curier”, un tip care ne aducea ceai. Treaba s-a perfectat în două săptămâni. Eu mă grăbeam, îl tot zoream pe Piotr Iakovlevici, iar el se încrunta, nemulțumit. Nu stătea în firea lui să se grăbească. Dacă este să facă ceva, atunci face cum trebuie, cum scrie la carte.

Într-adevăr, a ieșit un aparat de toată minunăția. Prin deam absolut tot: și BBC, și Vocea Americii, și Libertatea, și Unda germană, și chiar radio Monte Carlo. Numai Moscova nu reușeam să prind. Nu puteam să înțeleg ce mașinațiuni făcuse Piotr Iakovlevici de a omis Moscova. Aparatul era la școală, într-una din camerele unde se păstra materialul didactic demonstrativ, sub un aparat de fizică, în cazul în care s-ar fi făcut vreo percheziție. Administratorul școlii, un deținut, mă conducea discret în această cameră, seara, și acolo începea pentru mine o cu totul altă viață. Eram din nou cu prietenii mei, aveam emoții la arestarea lor, mergeam cu ei în Piața Roșie, protestând împotriva invadării Cehoslovaciei, scriam împreună cu ei scrisori de protest.

Anul 1968 a fost culminant. Se părea că nu mai e mult și puterea va ceda, va renunța la încăpățânarea sa autodistrugătoare. Devenise prea primejdioasă: asemănător unei reacții în lanț, represiunile atrăgeau în mișcările de protest tot mai mulți oameni. Popoare întregi amenințau să se pună în mișcare, lucru ce viza însăși existența ultimului imperiu colonial. Întrebarea privitoare la faptul dacă suntem cetățeni sau supuși devenise determinantă și pentru problemele naționale.

Cetățeanul își dobândește drepturile prin naștere. Supusul le primește prin bunăvoința celor sus-

puși. Să fii ucrainean, rus sau evreu este tot un drept de la natură. Statul există în interiorul cetățenilor și numai el definește statul în exterior. Puterea sovietică nu avea ieșire. Cât de prostească, de periculoasă și chiar de autodistrugătoare ar părea îndărătnicia de a nu recunoaște suveranitatea acestor state interioare, pentru individ aceasta ar fi însemnat sfârșitul sistemului socialist, iar recunoașterea suveranității unor nații ar însemna sfârșitul imperiului. Autoritățile înțelegeau foarte bine că socialismul cu față umană nu are șanse. Trimițând tancuri la Praga, au trimis de fapt tancuri la Kiev și Vilnius, în Caucaz și în Asia Centrală. Mai mult, chiar și la Moscova.

Armatele Pactului de la Varșovia au fost trimise să-mi distrugă castelul și au fost nimicite cu desăvârșire de cei șapte oameni din Piața Roșie.

Pe locul numit Lobnoe\*, unde în vechime erau executați tâlharii, a avut loc execuția publică a socialismului și sufeream până la lacrimi că n-am reușit să iau și eu parte. M-am bucurat, în schimb, că acolo s-a aflat Vadik Delone. A rezistat totuși băiatul, după procesul nostru și-a biruit teama.

Seara, înainte de stingere, după ce ascultam proxima emisiune, mă întorceam din nou în lagăr, bântuind de-a lungul șirurilor de sârmă ghimpată, iluminate de reflectoare, cu un sentiment uimitor de libertate, de lejeritate și forță.

Prim-miniștrii și președinții tăceau înfricoșați, preferând să ia masa într-o atmosferă caldă, prietenească, cu cei de-o seamă cu Brejnev și Husak, ONU tăcea în mod rușinos, în ciuda nesfârșitelor apeluri scrise de prietenii mei; prefera să discute despre Rodesia.

„Îi va strivi, spunea sentențios Piotr Iakovlevici, aranjându-și ochelarii. Ce șanse au ei împotriva unei asemenea forțe? Mai bine ar sta cumiți în banca lor și nu s-ar băga.”

„Ai văzut, îmi spunea căpitanul chefliu, întâlnindu-mă. Ce, parcă poți merge împotriva puterii? Te omoară, să ții minte ce ți-am spus! Te împușcă și cu asta s-a încheiat totul.”

În uzine și fabrici, așa cum e orânduiala, aveau loc adunări la care se exprima acordul unanim în

---

\* Lobnoe = podium din piatră, de formă circulară, cu parapete, construit în Piața Roșie din Moscova în 1534 (renovat în 1786); de aici în sec. XVI-XVII se citeau decretele și ucazurile țarului; lângă acest loc, pe alte eșafoduri, se desfășurau execuțiile publice.

legătură cu intrarea trupelor în Cehoslovacia. Ziarele publicau scrisorile mulgătoarelor de vaci, ale crescătorilor de reni, ale învățătorilor și oțelarilor, ale scriitorilor și academicienilor. Și toți – de la Președintele SUA și Secretarul general al ONU până la ultimul gardian din lagăr – își plecau capul în fața forței brutale.

Nu, n-am fost eu în lagărul de concentrare, ci ei singuri, alegându-și nelibertatea. M-au eliberat din carceră. După incidentul cu coletul, adjunctul cu probleme politice educative Sazonov nu mă ura într-un chip barbar. Pe toată durata șederii mele în lagăr n-am fost niciodată la cursurile de învățământ politic. Toți se obișnuiseră cu asta și o luau ca atare. Știa lucrul acesta și Sazonov, dar cu vreo trei luni înainte de eliberarea mea și-a exprimat intenția ca eu să fiu obligat să particip la cursuri. Mai precis, a hotărât să folosească aceasta ca pretext pentru noi pedepse.

Eu, firesc, m-am împotrivit, de unde până unde așa ceva? De ce să merg la biserica voastră, dacă nu cred în Dumnezeuul vostru? Mai mult chiar, după lege, cursurile politice nu erau obligatorii.

Și s-au pornit pedepsele cu carcera, unele după altele, până când mi s-au împăienjenit ochii.

„Măcar acum, la spartul târgului, să te chinui bine, mi-a promis Sazonov.” Își făcea calculul că a rămas puțin timp și că n-am să reușesc să-i fac în ciudă.

Chiar spre sfârșitul detenției mi-a dat cincisprezece zile, deși la expirarea termenului mai rămăseseră șapte zile; era foarte furios. Așa am și rămas dator stăpânirii lagărului opt zile. Treacă și asta, voi sta data următoare și aceste opt zile. Cu multă greutate am reușit să-l conving pe ofițerul de serviciu să-mi permită, cel puțin pentru o oră, să urc în zonă înainte de eliberare, să mă spăl după carceră și să-mi iau rămas bun de la băieți.

Cea mai grea pedeapsă era să-ți dea drumul afară, să te elibereze direct din carceră. Era o murdărie atât de cumplită în carceră, încât nu rămânea decât să-ți arunci hainele, fiind imposibil să le cureți. Aproape niciodată, după ieșirea din carceră, nu reușeai să capeți permisiunea de a merge la baie. Uneori deținuții declarau greva foamei ca să poată ajunge acolo. Administrația avea prea multă bătaie de cap cu încarcerării: să-i ducă prin toată zona, iar la întoarcere aceștia se puteau împrăștia prin barăci, mai

prinde-i, dacă poți!

Într-o vreme, pungașii se adaptaseră situației: aduseseră în carceră, în mare secret, o cutie de chibrituri cu păduchi, adunați de la cel mai mare păduchios din zonă, un cerșetor bătrân. Acesta nu putea scăpa de păduchi chiar dacă ar fi stat permanent în apă fiartă. Au tras, apoi, de cutia asta, s-au folosit de ea cât s-a putut, ca să le ajungă păduchii timp de vreo două luni. O dată pe săptămână se porneau strigătele:

– Șefule, trimite-ne doctorul! Nu reușim să primim aprobarea pentru baie. Ne-am umplut de păduchi.

Și doar că nu-i băgau șefului o pereche-două de păduchi veritabili în ochi, drept dovadă de nezdruncinat. Vreo două ore răsunau țipete, înjurături, amenințări, și personalul închisorii trebuia să-i ducă pe toți deținuții la baie; se temeau de tifos exantematic sau mai știu eu de ce altă boală infecțioasă, transmisă de păduchi. Dar nu trecea o săptămână și te transformai din nou în negru, din cauza murdăriei carcerii.

Șmecherașii mei au fiert, la despărțire, un ceai tare și aproape fiecare, trăgându-mă mai într-o parte, îmi spunea cu sfială:

– În general, știi și tu singur... Dacă ai nevoie de ceva, pe mine mă știu toți în oraș. E de ajuns să întrebi și mă găsești. Dacă ai de gând să fugi sau dacă voi, ăștia, politiciii, aveți nevoie de arme... Sau dacă e nevoie să pătrundeți în nu știu ce casă... Putem rezolva, da, putem.

Iar unii dintre ei, cu precauție, lăsausă se înțelegea, că pot chiar să înjunghie pe cineva, dacă trebuie. Nu era o problemă.

Cu astfel de urări de drum, am ieșit pe poartă. Nu reușisem totuși să-i conving că infracționalitatea era convenabilă pentru puterea sovietică. Este adevărat că reușisem să-i conving pe unii să învețe, să-și facă studiile, dar am făcut lucrul ăsta într-un mod destul de original. Le-am demonstrat că și infracțiunea unui om cu carte este mai bine și mai curat înfăptuită.

– Termină institutul și apoi poți să furi, dacă așa vrei. Niciodată n-ai să cazi pe bec. Credeau acest

lucru, fără nici o urmă de îndoială, știința era, pentru ei, ca magia neagră. Îi puneam adesea să citească. Dostoievski se bucura de multă popularitate în rândul lor. Trebuie să recunosc, mă obișnuisem cu ei. Eram chiar trist că mă despărțeam, mai ales de băieții mai tineri. Cine știe câți dintre ei nu vor mai ieși niciodată din lagăr! Tinerii sunt iuți ca focul. Pentru mai nimica toată scot imediat cuțitul. Dacă nu-i oprești la timp, urmează alți ani de detenție. Îmi părea rău. Mulți dintre ei, după părerea mea, erau tineri foarte capabili. Pe vreo cinci dintre ei i-am învățat chiar engleza așa, de plictiseală, când eram închiși în carceră.

Poate că acest lucru va părea straniu pentru unii: infractori, hoți, criminali, vagabonzi, narcomani și bețivi și, deodată, mă cuprinde tristețea la despărțire. Oamenii cu prestanță vor clătina din cap, presa sovietică se va grăbi să mă citeze. Ce mai găselniță pentru propaganda de partid! Dar așa este poporul nostru, altul nu avem. În acest fel l-ați educat timp de șaiszeci de ani!

Am dormit cu ei în același culcuș, sub aceeași uniformă de deținut, am împărțit împreună un colț de pâine, am murit prin carcere. Și eu m-am târât pe burtă pe fâșia de pământ arat, am rupt sârma ghimpată, rănindu-mi mâinile, așteptând în fiecare clipă un glonte în spate, pentru a le putea da pachetul de mahorcă celor aflați în carceră. La fel cum și ei au făcut-o pentru mine. Și nu regret lucrul acesta. Ce știți voi despre popor? Ce atitudine aveți față de el? Ce drept aveți să vorbiți în numele lui?

Nu le țineam lecții moralizatoare, nu făceam cursuri de învățământ politic cu ei, nu înființam partide ilegale și nu-i învățam să-și denunțe confrății, pentru a-și dovedi în acest fel, „corijarea”. I-am învățat să scrie petiții, reclamații, nădăjduind că se vor obișnui să fie apărați de lege și astfel vor începe s-o și respecte. Și nu e vina mea dacă acest lucru nu s-a petrecut. Este vina voastră. Amintiți-vă ce le răspundeți la petiții, amintiți-vă cum, în plină iarnă geroasă, i-ați udat cu furtunurile pe cei din baraca veche, care s-au răscolat și cum ați percheziționat oamenii jos, pe zăpadă, dezbrăcându-i până la piele. Amintiți-vă de cei care și-au dat duhul la ușa punctului vostru sanitar și de cei care și-au tăiat degetele cu toporul, amintiți-vă toate astea, când mulțimile isterizate la vederea sângelui se vor năpusti în cabinetele voastre, vă vor scoate în brânci pe stradă și vă vor călca în picioare. Când, pe străzile înecate



de fum, vântul va spulbera tone de hârtie – tot ce va mai rămâne din imperiul vostru – atunci să vă gândiți, pentru că nu veți avea parte de lege, nici de judecată dreaptă.

Așa va fi, pentru că voi nu recunoașteți suveranitatea conștiinței umane. Nu-i va fi nimănui mai ușor din cauza asta. Nu le lăsați acestora o altă soluție.

Ce va face viața din ei mi-e și groază să mă gândesc. Am întâlnit pe drumurile lungi, din perioada transferurilor, deținuți în vârstă, oameni care și-au pierdut toată viața în închisori. Câte trezeci-patruzeci de ani. Mi s-a întipărit în minte mai cu seamă unul numit Lioha Tarasov. L-am întâlnit la expertiză, la Institutul Serbski, în anul 1971. Abia intrasem în celulă și mi-a sărit în ochi figura unui om de vreo șaiszeci de ani, fără nici un dinte, slab ca un schelet. Toată fața îi era tatuată. Pe frunte avea înscris: „LENIN CANIBALUL”. Pe un obraz scria: „MOARTE CC”, iar pe celălalt: „SCLAV AL PCUS”. Era mai tânăr decât mi s-a părut mie. În timpul războiului, în 1944, băiat fiind, în vârstă de șaisprezece ani, a intrat la închisoare pentru furt și de atunci n-a mai părăsit detenția. În colonia pentru minori, unde se afla, a izbucnit o răscoală și el împreună cu prietenii săi au înjunghiat vreo unsprezece oameni cu brasardă. Pentru aceasta a primit prima detenție în lagăr. Apoi, la Kolîma, pentru încercare de evadare, a doua condamnare. De mult i se stinsese pofta de hoție, dar îl așteptau în continuare douăzeci și cinci de ani de lagăr. În 1953, pentru că l-a asasinat pe cumătrul a primit pedeapsa capitală, prin împușcare, dar pedeapsa a fost comutată la alți douăzeci și cinci de ani de lagăr, din care cincisprezece de pârnaie.

A stat exact cincisprezece ani în închisoarea din Vladimir. Nici dinți, nici păr, nici sănătate nu mai avea. Înghițea linguri, își cosea nasturi pe corp, își tăia venele, numai pentru a sta măcar o săptămână la spital. Apoi a început să-și facă tatuaje antisovietice pe față. Acesta era drumul cel mai sigur spre spital, unde tatuajele erau tăiate imediat, fără narcoză, pe viu. De fiecare dată, i se mai adăuga o nouă condamnare. Între timp a apărut un decret secret: pentru tatuaje antisovietice era prevăzută pedeapsa prin împușcare, „pentru dezorganizarea muncii în instituțiile de corecție prin muncă”. Erau deja prea mulți „sclavi ai PCUS”. El se afla deja în lagăr atunci, dar pentru o vină oarecare l-au condamnat iarăși la trei ani, la Vladimir. N-a mai putut suporta asta, ura din răspuțeri Vladimirul pentru cei cincisprezece

ani, știa fiecare pietricică de acolo. Pe drum, în noua „etapă”, și-a făcut tatuaje noi.

– Dacă nu mă vor împușca, am să atac escorta, pe însoțitorul convoiului. Voi târî cu mine, pe lumea cealaltă, câți voi putea.

A fost împușcat în 1972. Nu a mai avut când să-l atace pe însoțitorul convoiului.

Nimerindu-mă într-o închisoare, după ce tocmai ieșisem din alta, mai auzeam uneori, spre seară, cum undeva, la o fereastră, țipa o voce tânără:

– Temniță, temniță! Dă-mi o poreclă!

Era un tânăr care, convertit de curând la hoție, solicita închisorii să fie botezat pentru toată viața. Mi-am amintit atunci de Lioha Tarasov. Porecla lui era „Colțosul”.

În acel an am hotărât să nu mai ajung iar la închisoare. Ajunge! În curând voi avea treizeci de ani și nici nu se poate spune că i-am trăit. N-am trăit nici măcar o zi omenește. Nu tu profesie, nu tu familie, iar când sunt prezentat cuiva necunoscut, aștept cu mâhnire întrebarea:

– Cu ce vă ocupați? De obicei mințeam. Spuneam că sunt geolog, că sunt tot timpul în expediții. Era mai ușor să explic astfel de ce n-am văzut filmul pe care toți îl văzuseră, de ce nu reușisem să citesc o carte la modă, de ce nu cunosc faptele cotidiene, evenimentele. M-am sălbăticit, spuneam, în expediții. Eram tot timpul în taiga. Dacă m-aș fi eliberat de această activitate, probabil ar fi fost ca și cum aș fi emigrat într-o țară străină. Totul era bizar, nou, iar tu atât de neputincios, ca un copil mic. Numai pe foștii deținuți îi puteai recunoaște în mulțime, așa cum îți recunoști concetățenii în străinătate, după niște trăsături insesizabile, după mers, gestică, uneori după un cuvântel cunoscut. Nu, nu mai vreau. Ajunge. Nu mai vreau tristețea din lagăr și discuțiile interminabile, toate deplasările, toate „etapele” acestea demente, înjurăturile și mahorca. Ajunge.

Pe stradă oamenii merg cu fețe vioaie, nu cu chipuri de îngropăciune. Se duc acasă, la familiile lor. Doar locuiesc undeva. Bine, rău, în sărăcie, dar trăiesc. Duminicile se pot duce măcar la pădure. Și, involuntar, începi să-i urăști pentru asta. Pur și simplu, din invidie.

Cândva, în copilărie, a venit la vecinii mei o rudă îndepărtată, din Siberia, un ofițer MAI. Era un fel de șef mai mic într-un lagăr. Nici el nu suporta să vadă oamenii mergând pe stradă. Se îmbăta. Își curăța, posomorât, cizmele, la bucătărie, și vorbea cu răutate, fără să se adreseze cuiva anume:

– Umblă care-ncotro, veseli, glumesc, râd... Ia să vină la mine! Mamă-mamă, ce-ar mai fi râs la mine!...

Și mă temeam că voi începe și eu să-i urăsc, cu timpul, pe toți cei care n-au stat închiși, pe toți cei care nu știu ceea ce știu eu. Mi-era teamă să beau, ca să nu amețesc și să dea brusc din mine preaplinul mâhnirii și urii. Am executat totuși aproape șase ani. Ajunge.

Mama era rău bolnavă și, în ziua eliberării mele, a fost operată. Nu era voie să intri în spital, era carantină din cauza unei epidemii de gripă virală. Mi-au transmis un bilețel scris de ea. Mă ruga să fac rost de apă minerală georgiană Borjomi; ca de obicei, aceasta nu se găsea de vânzare pe piață. Și mă ruga, de asemenea, să schimb bancnotele mari în unele mai mici, ca să le poată da infirmierelor și femeilor de serviciu, ca să i se aducă plosca, să i se schimbe cearșafurile, să o ajute să se ridice sau să i se aducă orice avea nevoie. De fiecare dată era nevoie de o rublă. Altfel nu făceai nimic, nici nu se uitau la tine, puteai să te dai cu capul de pereți; salariul era mic, trebuia să mai câștigi cumva. Așa deci! Îmi era clar. Iată, aveam și eu o profesie. Șase ani m-a învățat această știință cetățeanul comandant. Ce nevoie am de magazin, de chioșcuri, cozi etc.? Unde-i intrarea pe din dos? Îmi ajunge doar să-l privesc pe cel care încarcă, e de-al nostru, aborigen din arhipelag. Și iată-mă cu Borjomi. Ce carantină? Îi dau surorii medicale trei ruble și sunt deja un tânăr practicant, în halat alb; merg pe niște coridoare, pe lângă morgă, laboratoare, urc pe scară. În jur sunt medici-colegi, așa, ca mine. Mama face eforturi să-mi zâmbească, își face curaj, iar eu am înțeles deodată, clar, că puteam să n-o mai găsesc în viață. Data viitoare cu siguranță n-o voi mai găsi. Și nu mai am pe nimeni ca să mă grăbesc la întâlnire.

Nu, o dată viitoare precis nu va mai exista. Ajunge. De fapt, care e deosebirea între ce e aici și ce e acolo? E una și aceeași viață, sunt aceleași legi. Nu mai este timp, am ultima șansă să trăiesc. Nu mai este timp.

În februarie, am plecat cu mama la un sanatoriu, la marginea Moscovei; avea nevoie de odihnă și

aer. Era un timp minunat de primăvară și ne-am plimbat prin pădure, pe urmele lăsate de sanie, oprindu-ne des pentru odihnă. În timp ce ea se încălzea la soare, eu am meșterit un faun din zăpadă, un nene vârstnic, gras, care parcă se ridica cu greutate din genunchi, ținându-se cu mâinile de crengile brazilor. Fața îi ieșise obosită, ca și cum se săturase de viață, de pădure, de soare, de eterna zăpadă din care era făcut.

Am ajuns fără grabă și la „poienița iepurașilor”, o pajiște din pădure, unde zăpada era în întregime „pictată” numai de urmele lăbuțelor de iepuri. Ne-am întors să luăm prânzul. Probabil că, noaptea, iepurii dănuiseră aici, la lumina lunii. La cantină eram priviți cu curiozitate: o pereche stranie. Și am surprins în privirile lor aceeași întrebare blestemată.

– Dumneavoastră ce sunteți? Sunteți sculptor, nu-i așa? Din fericire, nimeni nu a intrat în vorbă cu noi.

Sanatoriul aparținea CC al Comsomolului (mama obținuse întâmplător, de la serviciu, biletele de odihnă), motiv pentru care majoritatea celor aflați aici erau oameni bătrâni, activiști de partid și Comsomol din anii '20.

– În anul 1922 eram deja în CEON\*, aveam deja un stagiu de partid de cinci ani. Și dumneavoastră?

Băbuțe buhăite și uncheași șterși, membri de partid... Nu se mai ogoiesc, visează tot la tacianka\*\* tinereții lor. Am făcut un craniu din zăpadă, așezat cu prudență pe crengile unui brad, la nivelul capului, chiar la cotitura drumului de sanie, pe unde ziua se plimbau moșnegii și băbuțele, legănându-se ca niște rațe. Tresăreau, se speriau de fiecare dată când treceau pe acolo, ca și cum ar fi văzut craniul pentru prima oară.

---

\* CEON (ceast' osobogo maznacenii) = unități cu destinație specială; organizate în aprilie 1919, din inițiativa CC al partidului pentru apărarea revoluției și compuse doar din membri de partid și comsomoliști; împreună cu VCEKA (Comisia Extraordinară Unională), reprimau revoltele publice; au fost restructurate în 1924.

\*\* Tacianka = trăsură pe arcuri, trasă de doi cai, întrebuințată la transportul mitralierelor și folosită îndeosebi de ostașii din garda roșie, în timpul războiului civil, între 1918-1921.

– Ce fantezie întunecată. Ce dur sunteți, mi-a spus una dintre ele când ne-am întâlnit pe drum. În schimb ea avusese o fantezie foarte luminoasă în anul 1922.

Uneori, venea un bătrânel care aducea lume cu sania, la sanatoriu; ne salutam întotdeauna. Avea o față plăcută, cu un zâmbet luminos, prietenos. Un zâmbet liniștitor...

– Doar n-ai de gând să te întorci în închisoare, nu-i așa? mă întreba mama cu precauție. A tăcut o vreme și apoi a adăugat:

– Mai bine ai pleca în străinătate. Aici nu-ți vor da pace.

Este ciudat când, după o lungă absență, te întorci printre cunoscuți și întâlnești acolo mulți oameni noi, chipuri noi și porți discuții despre evenimente, care nu-ți sunt familiare. Iar la întrebarea ta, lipsită de precauție, despre cineva anume dintre foștii prieteni, răspunsul să fie doar o tăcere jenantă.

Moscova se obișnuise cu arestările, perchezițiile, procesele și interogatoriile, acestea deveniseră teme de glume și bârfe mondene, așa cum alții vorbeau despre nunți, botezuri și toalete noi. Apăruse o nouă formă de comunicare, vizita reciprocă în timpul perchezițiilor. Întâlnindu-te permanent cu prietenii, era ușor să remarci când în locuința unora se petrecea ceva suspect: nu răspundea nimeni la telefon, deși lumina ardea în casă. Se înțeleseseră prietenii să se întâlnească și, uite, nu se știe de ce nu apar, au dispărut. Și încep să sune telefoanele prin toată Moscova: e percheziție la cutare! Sar toți în taxiuri și, din toate colțurile orașului, încep să vină musafirii. Exact așa cum am gândit, este percheziție. În timpul percheziției li se dădea tuturor drumul înăuntru, însă nu erau lăsați să plece. Nu era permis. Se umplea apartamentul că nu aveai unde să arunci un ac, gălăgie mare, râsete. Nu aveai unde să te întorci. Cineva a adus o sticlă de vin, altcineva un pepene. Se serveau unul pe altul și se făcea haz de cekišti. Între timp, în buzunarele invitațiilor erau strecurate niște hârtii, un ultim material al samizdatului, scrisori păstrate imprudent în casă și alte probe palpabile; parcă puteau supraveghea, să vadă ce face toată mulțimea asta, adunată aici.

Cekištii, transpirați de încordare, încercau să alunge mulțimea adunată, dar ți-ai găsit! Toți sunt cunoscători, știu că, după lege, nu e admis să dai pe cineva afară în timpul percheziției. Așa că să suporte!

Pe masă, codul de procedură penală, pentru informare generală.

– Mai încet, cetățeni! Liniște!

– Dar unde scrie că în timpul percheziției nu trebuie să faci zgomot? Arătați-ne articolul!

Numai martorii de la administrația blocului priveau cu groază la acești nefericiți.

A devenit o tradiție să se aniverseze zilele de naștere ale deținuților.

A apărut nelipsitul „toast numărul 2” pentru cei care nu-s cu noi. Arestul e arest, ce să-i faci, se întâmplă la tot pasul. și câte arestări n-au fost! Arestarea a devenit un fapt comun. O dată, încă o dată și încă de multe, multe ori.

Pe Pașa, pe Natașa și pe Larisa Bogoraz le-au arestat...

Și îndată încep să se strângă semnături pe apelurile de protest.

În casele respectabile, a apărut chiar și o măsuță specială pentru samizdat. Pentru *Cronica evenimentelor curente* primești trei ani, pentru Avtor-Ranov – șapte.

– Ce doriți la ceai?

– Iulius, tu foșnești și te-ai cam extins... și dacă discuția e serioasă – poftiți un ghid de conversații ruso-rus. O coală de hârtie și un creion. Să nu uitați discuția avută\*.

Și câtă agitație. Din toată țara sunt în trecere prin Moscova, spre Mordovia și Vladimir, rudele deținuților, mergând să-i viziteze. Toți trebuie să înnopteze undeva, să-și cumpere alimente. Unii sunt așteptați la gară, alții sunt conduși la gară. La întoarcere din Mordovia, vin cu noutăți. Carceră, pedepse și regimuri severe, acestea constituie tema obișnuită a discuțiilor în locuințe, la fel ca și în lagăre.

Când ucrainenii, când lituanienii, ba chiar și tătari din Crimeea, sau meshibi, care au invadat Moscova. Pentru apropiata demonstrație, tătarii au umplut câteva trenuri. Dar sunt vânați pe drum și returnați acasă, iar cei care au reușit să scape sunt vânați în Moscova.

În lipsa mea, s-au amplificat uimitor de mult mișcările naționale. Sunt foarte diferite, la prima

---

\* Model de discuție încifrată pentru a nu fi înțeleasă de o persoană neavizată.



vedere, chiar par să aibă scopuri diferite. Meshinii și tătarii din peninsula Crimeea, care pe timpul lui Stalin au fost deportați din locurile natale în Asia Centrală, vor să obțină dreptul de a se întoarce în locurile de baștină. Evreii – dreptul de plecare în Israel, iar nemții din regiunile Volgăi și Balticii vor în Germania. Ucrainenii, cei din zona riverană Mării Baltice, și caucazienii cer independență, separare și drepturi la cultura națională. Cu toată această diversitate de scopuri, pe toți îi unește trezirea conștiinței naționale. Doar cu cinci ani în urmă numai pentru niște reflecții cu privire la independența națională sau dreptul la autodeterminare, puteai primi 15 ani de detenție pentru „trădare de patrie”. Tot trădare este socotită și plecarea din țară. Însă cetățenii care au hotărât să se supună propriei conștiințe, și nu carnetului de partid, au început deja să impună statului problemele lor. Aceasta nu este o luptă politică, nu este o mișcare de eliberare și nu este eroism. Aceasta este ceva asemănător unui „club al sănătoșilor”, al oamenilor cu mintea întregă într-o casă de nebuni. Nu-ți rămâne altceva de făcut decât să fii om normal. E la fel ca în întrebarea „Ce cosmonauți vor fi primii pe Lună?” Aici nu există nici cei de dreapta, nici cei de stânga, nici cei de centru. Pe toți i-a nivelat lagărul de concentrare sovietic. La fel ca înainte, ca într-un stup de albine, nu sunt conducători și supuși, cei ce atrag și cei ce sunt atrași, statute și organizații; e mai ușor așa, mult mai ușor, decât cu cinci ani în urmă. Sunt mai mulți protestatari, e mai multă transparență, a început să se agite mai mult poporul, oameni de prestigiu, profesori, academicieni, scriitori; oare noi, băiețandrii de la începutul anilor '60, ne puteam compara cu ei? Drepturile se realizează prin prezență, punctual, și ceea ce ieri era „nu se poate” azi e fapt obișnuit.

Ce greu era odinioară să asiguri „glasnostul”! Corespondenții străini la Moscova, în parte speriați de posibilitatea expulzării din țară, în parte de pierderea unei activități bine plătite, în parte „îmblânziți” sau derutați, cu greu erau convinși să scrie în ziarele lor despre reprimări. Era mult mai simplu și mai avantajos să publice cele comunicate și de ziarele sovietice. Au rămas destule dificultăți; și acum autoritățile intimidează pe oricine se apropie de noi. Dar sunt mult mai mulți cei care nu se tem. A crescut în lume interesul pentru problemele noastre și dacă, înainte, un corespondent expulzat era considerat la ziarul său un ghinionist, un nepriceput, acum expulzarea era apreciată ca un obicei, chiar ca o onoare.

Nu suntem trimiși totuși în Siberia, ci în Occident, glumeam cu corespondenții.

Se mai poate oare vorbi despre lipsa libertății de informare în țara unde zeci de milioane de oameni ascultă posturile de radio occidentale, unde există samizdatul care ajunge peste graniță și ceea ce se spune astăzi mâine devine de domeniul glasnostului? Desigur, noi am avut de plătit un preț scump pentru acest glasnost, dar asta-i altă poveste.

A apărut chiar un joc, la radio, foarte original. Veneau la Moscova oameni din colțurile îndepărtate ale țării să ne aducă la cunoștință necazurile lor, iar apoi se grăbeau să ajungă înapoi, pentru a asculta acasă despre ele la BBC, Libertatea, Unda germană și, dând mirați din umeri, spuneau vecinilor:

– Sunt dați dracului! De unde știu ei toate acestea la Londra (sau la München, Köln)?

Asta îi speriau și mai mult decât petițiile adresate lui Brejnev.

Niște bătrânele, prinzându-mă la intrarea în bloc, insistau să le ajut să-și repare acoperișul.

– Ia să-i critice la „Bibisiurile” alea, că numaidecât se pun pe treabă! Altfel nici în trei ani nu-i convingem să ne repare acoperișul.

Părea că nimeni nu mai poate opri acest proces și, într-adevăr, erau absolut reale prognozele întocmite de Amalrik, referitoare la anul 1984.

Dar nici puterea nu sta cu mâinile în sân. Nu e vorba de faptul că sute de oameni s-au trezit după gratii, că și-au pierdut locul de muncă și mijloacele de trai. Metoda aceasta era tradițională, ea mai curând făcea să crească numărul participanților la mișcare; obligându-i să protesteze pe prietenii apropiați, pe rude, pe colegii de serviciu. Pentru cei cu nevoi speciale și pentru familiile deținuților politici s-au strâns ajutoare, funcționa un soi de Cruce Roșie. Doctori în științe, ingineri se angajau ca paznici, hamali, muncitori auxiliari. Iar în lagăre, oricât de sever era, s-a intensificat campania de luptă prin greva foamei, prin scrisori de protest. Până la urmă, se putea deja ieși din lagăr când se încheia sorocul. Nu, nu ăsta era lucrul cel mai înfricoșător.

Procesele anilor '68-'69 au fost într-atât de demascatoare, au avut un ecou atât de mare în lume, încât puterea nu-și mai putea permite un asemenea lux. Au încercat să transfere procesele undeva, cât

mai departe de Moscova, în funduri de provincie, unde nu exista presă străină și mulțimi de simpatizanți. Au încercat să oprească „accesul” avocaților noștri la aceste procese, i-au scos din avocatură, în sfârșit, au început să facă deportări în baza articolului 190, deși o astfel de măsură nu era prevăzută de articolul respectiv. Toate acestea cu scopul de a stopa transparența. Dar nimic n-a fost în stare s-o oprească. În acest moment, a reapărut pe scenă o veche cunoștință de-a mea, Daniil Romanovici Lunț, un maestru al treburilor „curate”. Și-au amintit de el; a ajuns omul să trăiască și acest moment!

În esență, participanții la mișcare, cu poziția lor clar exprimată (de apărare a drepturilor omului și de nerecunoaștere a realității sovietice), erau extrem de vulnerabili, expuși represaliilor psihiatrice.

Îmi imaginam cu ușurință momentul când Lunț, frecându-și mânuțele, orăcăie cu gura cât o șură:

– Spuneți-mi: de ce nu recunoașteți că sunteți vinovat?

Și toate argumentele juridice, trimiterile la articole, la libertățile constituționale, la lipsa de intenție, adică toată această poziție cetățenească, juridică, vi se și întoarce chiar în aceeași clipă împotriva dumneavoastră. Ea oferă o simptomatologie de necontestat.

Dumneavoastră nu vă recunoașteți vinovăția, prin urmare nu înțelegeți caracterul delincvent al propriilor acțiuni, prin urmare nu puteți să răspundeți pentru ele. Vorbiți de Constituție, de legi, dar ce om normal ia în serios legile sovietice? Trăiți într-o lume ireală, inventată de dumneavoastră și reacționați inadecvat la viața din jur.

Conflictul dintre dumneavoastră și societate îl atribuiți societății? Deci societatea, în totalitatea ei, nu are dreptate? Aceasta este logica tipică dementului. Cum? N-ați avut intenția? Rezultă deci că nu sunteți capabil să înțelegeți încotro duc acțiunile dumneavoastră. Nu înțelegeți nimic, măcar faptul că veți fi în mod sigur arestat.

– Ei bine, continuă să orăcăie Lunț, dacă considerați că aveți dreptate, de ce refuzați să faceți depozitii în cadrul anchetei?

Și din nou nu există posibilitatea de a masca, suspiciunea și neîncrederea sunt evidente.

– De ce ați făcut toate acestea? Ce ați urmărit să obțineți?

Nimeni dintre noi nu se așteaptă la rezultate practice, nu în aceasta consta sensul acțiunilor noastre și, din punct de vedere rațional, un astfel de comportament ar fi fost o nebunie curată. Ca și mai înainte, era confortabil cu marxiștii, ei aveau un delir reformativ și o idee autosupraevaluată – să salveze omenirea. Și mai simplu era cu oamenii credincioși. Totdeauna era simplu cu ei, ca și cu poeții, o schizofrenie evidentă.

Baza teoretică „științifică” era de mult pregătită, încă de pe timpul lui Hrușciov. În condițiile socialismului - afirmau psihiatrții de frunte ai țării - nu există circumstanțe sociale pentru infractionalitate și deci orice acțiune împotriva legilor este deja o anomalie psihică. În socialism, nu există contradicții între mecanismele societății și conștiința individului. Existența determină conștiința, de unde rezultă că nu poate fi conștiință nesocialistă. Nu ca în capitalism. În toți acești ani, metoda psihiatrică a fost elaborată detaliat. Mai ales vechiul diagnostic deja verificat - evoluția paranoică a personalității. „Extrem de des ideile «luptei pentru adevăr și echitate» apar la personalități cu structură paranoică.”

„Stările virulent-paranoice apar după circumstanțe psihotraumatizante, care afectează interesele suferinșilor și poartă în sine aparența lezării situației de drept a personalității.”

„Trăsătura caracteristică a ideilor de autosupraevaluare este convingerea în propria dreptate, apărarea drepturilor «încălcate», însemnătatea trăirilor pentru personalitatea bolnavului. Bolnavii folosesc ședințele de judecată ca o tribună pentru alocuțiuni și apeluri”.

(Acestea reprezintă citate din lucrările profesorilor Pecernikova și Kosacev de la Institutul Serbski.)

Și, desigur, petițiile împotriva prigoanei KGB-ului, a perchezițiilor, a „filărilor”, a ascultării telefoanelor, a controlului corespondenței și a coletelor, a concedierilor, toate ilustrând mania, fără echivoc, a persecuției. Cu cât este mai deschisă, mai transparentă atitudinea dumneavoastră, cu atât este mai evidentă și demența.

Dar apăruseră și elemente noi. Spre sfârșitul anilor '60, școala lui Snejevski ocupase temeinic posturile de comandă în psihiatrie. Concepția acestuia privind schizofrenia moderat-progresivă, această

boală misterioasă, în care nu există simptome – slăbește intelectul, dar nu se schimbă comportamentul exterior –, a devenit unanim recunoscută, obligatorie.

„Eterodoxia poate fi condiționată de îmbolnăvirea creierului – scria profesorul Timofeev – când procesul patologic se dezvoltă foarte lent, ușor (schizofrenia moderat-progresivă), iar alte simptome ale acesteia rămân neobservabile până la un timp (uneori chiar până în momentul săvârșirii actului criminal).”

„Întrucât tocmai acestei vârste (20-29 de ani) îi sunt proprii o conflictualitate accentuată, o tendință de autoafirmare, refuzul de a accepta tradiții, opinii, norme ș.a.m.d., toate acestea constituie premisa apariției mitului privitor la faptul că unii tineri, care în realitate sunt bolnavi de schizofrenie, sunt inutil internați în spitale de psihiatrie și sunt ținuti aici pentru că ar gândi altfel decât toți ceilalți.”

La timpul său, chiar Lunț, într-una din discuțiile noastre din '66, îmi spusese cu toată franchețea:

– Degeaba fac prietenii dumneavoastră din străinătate atâta vâlvă privitor la diagnosticele noastre. În evoluția paranoică a personalității, tratamentul nu este absolut obligatoriu. Dumneavoastră ce credeți că obțineți? Cu cât vor fi mai multe proteste, cu atât mai repede va birui școala lui Snejnevski, el este totuși o valoare mondială, este cunoscut peste hotare. Iar schizofrenia este schizofrenie. Ea trebuie tratată și nu oricum, ci foarte intensiv. Noi luptăm împotriva influenței școlii lui Snejnevski așa cum putem, iar dumneavoastră ne puneți bețe-n roate.

Într-adevăr, schizofrenia putea să evolueze moderat, lent, dar tratamentul era început foarte rapid. În numele salvării bolnavului. Aproape toți primeau infernalul haloperidol în doze de cal.

Aici nu încăpeau proteste. Era prea comodă concepția lui Snejnevski pentru autorități. În anul 1970, însuși Lunț pune, în mod curent, diagnosticul „schizofrenie moderat- progresivă”.

Aceasta constituia un pericol de moarte pentru mișcarea noastră. Într-un interval scurt de timp, zeci de oameni, de regulă, cei mai perseverenți și mai consecvenți au fost declarați iresponsabili. Tot ce n-au putut face armatele tratatului de la Varșovia, închisorile și lagărele, interogatoriile, perchezițiile, concedierile din serviciu, șantajul, amenințările, totul a devenit realizabil datorită psihiatriei. Nu oricine

era dispus să-și piardă rațiunea, să stea o viață întreagă într-o casă de nebuni, expunându-se unui tratament barbar. Și, în același timp, autoritățile au reușit să evite astfel procesele demascatoare – iresponsabilii sunt judecați în lipsă, cu ușile închise, iar conținutul dosarelor nu este, de fapt, analizat. Este greu, dacă nu chiar imposibil, să lupți pentru eliberarea unor iresponsabili. Chiar cea mai obiectivă persoană, dacă nu-l cunoaște pe un astfel de „bolnav”, totdeauna va avea o rezervă în legătură cu deplinătatea facultăților lui mintale. Cine poate ști? Oricum își poate ieși din minți. La toate întrebările și întâmpinările adresate autorităților, acestea ridicau cu regret din umeri:

– Este un om bolnav. Ce putem face? Adresați-vă doctorilor.

Se înțelege de la sine că acești „eterodocși” erau toți bolnavi.

Iar anchetatorii KGB-ului în mod real, deschis, îi amenințau pe cei care refuzau să facă depoziții și să se căiască:

– Ți s-a făcut dor de ospiciu?

Uneori era suficientă doar o amenințare cu expertiza psihiatrică, pentru ca deținutul să accepte varianta de compromis propusă.

Avantajele metodei psihiatrice de persecuție erau așa de evidente, încât nu puteai spera ca, prin simple petiții și proteste, să oblige puterea să renunțe la această metodă. Ne aștepta o luptă perseverentă și îndelungată și, desigur, drept recompensă – închisoarea, acolo unde nu mai voiam să ajung.

Treaba asta era absolut disperată; cine, fără să cunoască omul, este dispus să afirme că acesta este sănătos psihic? Și mai ales în pofida părerii experților psihiatri. Nu te puteai bizui nici pe susținerea largă a opiniei publice.

Era așa de dureros pentru mine să suport, să văd cum se năruie, chiar sub ochii mei, cele realizate cu un preț atât de incredibil. E insuportabil să stai deoparte când prietenii tăi sunt mânați la balamuc. Știam mult prea bine ce înseamnă „spitalul de tip special”, închisoarea psihiatrică.

Când te apropii de treizeci de ani începi să înțelegi că cea mai importantă achiziție a ta sunt prietenii. Nu ai alte valori. Și nici nu vei avea. La urma urmei, depinde oare de tine cum se rostuește viața? Unul



trăiește mult și în liniște, altul – puțin și fără nici un sens. Dar dacă ar fi să vorbim de deznădejde, oare am avut vreodată speranță? Trebuie făcut tot ceea ce depinde doar de tine, n-ai la ce spera mai mult.

Rătăceam prin Moscova, hoinăream pe străduțele mai îndepărtate ale Arbatului, unde zăpada încă nu se topise de tot, iar în aerul primăvărat, zgomotele îndepărtate răzbăteau surd. Portarii și paznicii curățau cu lopețile gheața de pe trotuare și rupeau țurțurii care răsunau cristalin în cădere. Era martie.

Fără să mă satur încă, după platitudinea cenușie a vieții de lagăr, sorbeam cu toată ființa culorile, sunetele, mișcarea citadină neîntreruptă. Priveam îndelung la câte o cornișă sau la dantela măiestrită a gardului metalic al unor case. Părul încă nu-mi crescuse atât cât ar fi trebuit și eu mă străduiam să scot cât mai rar căciula, iar degetele îmi erau încă galbene din cauza mahorcii. Este bine când viitorul ascunde în el măcar o picătură de necunoscut – este mai ușor de trăit. Eu însă știam totul mai dinainte: pereții verzi din închisoare Lefortovo, „etapele” transferului, nesfârșitele dispute cu privire la generalisimi, mizerabilul apel din lagăr, când, după ce ai înghițit lăturile din oase cleioase de pește, aștepti la poarta închisorii până ce gardianul în șubă numără grupulețe de câte cinci.

Ce să fac? Să consider că n-am avut noroc. Nu voi avea o familie, nu voi avea o profesie și când, la bătrânețe, oameni necunoscuți mă vor întreba, cine sunt, cu ce mă ocup, îi voi minți, spunându-le că sunt geolog.

– Știți, m-am sălbăticit, mergând în expediții. Tot timpul în taiga și iarăși în taiga.

Anul acela, nu-mi doream cu nici un chip să mă întorc la închisoare.

În mai, am acordat primul meu interviu unui corespondent de la *Associated Press*, lui Holger Jensen. I-am vorbit de închisori, de lagăre. Cel mai mare accent l-am pus pe descrierea închisorilor psihiatrice; din cauza lor am ajuns să sar la bătaie. După aceea, puțin mai târziu, a urmat un teleinterviu amplu cu prietenul nostru Bill Coll, corespondent al *CBS* la Moscova, unde discuția a fost numai despre închisorile psihiatrice, despre ospicii. Aceasta a fost o adevărată operațiune. Vreo douăzeci de corespondenți, printre care și ruși, au organizat o ieșire în afara Moscovei, la pădure, un picnic cu copiii și soțiile. KGB-ul se ținea mai deoparte, urmărea din depărtare, în special să nu rateze momentul înapoierii, plecării

acasă. De aceea ne-a fost relativ ușor, mie și lui Bill, să aranjăm lucrurile astfel încât cekiștii să nu vadă că se filmează interviul nostru. De fapt, nu filmatul a fost greu, ci să treci după aceea filmul peste graniță, aceasta va fi mult mai greu. Bill a mai făcut două interviuri cu Amalrik și cu Iakir, iar eu i-am dat banda de magnetofon cu înregistrarea cuvântării lui Ghinzburg, sosită dintr-un lagăr din Mordovia. Un întreg colet. A ajuns în America după vreo trei luni.

După interviurile mele a mai avut loc un eveniment care a atras atenția asupra persecuțiilor psihiatrice, a fost spitalizat cu forța renumitul om de știință Jores Medvedev. S-a agitat întreaga lume academică, represaliile i-au atacat frontal. Cei mai mari savanți din țară au condus campania pentru eliberarea lui.

Nici chiar Jores Medvedev, nici fratele lui, Roi Medvedev, nu considerau în acel moment că această campanie zgomotoasă va dăuna cauzei, îi va ajuta pe „ulii” din conducerea sovietică și îi va incomoda pe „porumbei”. Dimpotrivă, intrați la mare necaz, ei au înțeles perfect de bine că numai o largă transparență îi va scăpa. Roi Medvedev\* scotea în fiecare zi un buletin informativ despre situația de fapt. Folosindu-se de legăturile sale în lumea unor oameni importanți, a reușit să convingă să scrie sau să semneze apeluri în apărarea fratelui său chiar și persoane care de obicei nu participau la protestele noastre. Evenimentul a avut o rezonanță considerabilă în întreaga lume și, cu toate că autoritățile au cedat destul de repede, după 19 zile, declarațiile noastre cu privire la metoda psihiatrică de persecutare și-au găsit o nouă confirmare. A apărut speranța că o nouă campanie suficient de energică poate obliga autoritățile să renunțe, în genere, la folosirea psihiatriei în scopuri represive.

Era bine că Jores Medvedev era destul de cunoscut în lumea științifică. Dar cum rămânea cu muncitorul Borisov sau cu zidarul Ghereșuni, cu studentele Novodvorskaia și Ioffe, cu pictorul-decorator Victor Kuznețov? Pentru ei, academicienii nu se vor duce să facă scandal la CC, iar comunitatea mondială

---

\* Medvedev, Roi Alexandrovici (născut în 1925) = istoric și publicist rus; printre cele 30 de cărți scrise de el, se numără și monografiile despre Hrușciiov, Andropov și Brejnev; de la începutul anilor '60 a participat activ la mișcarea de disidență din Uniunea Sovietică; a fost ales deputat în Sovietul Suprem (1989-1992), din 1991 este copreședinte al Partidului Socialist al Oamenilor Muncii.

a oamenilor de știință nu va amenința cu boicotul științific. După datele noastre, sute de oameni puțin cunoscuți erau ținuți în închisori psihiatrice din motive politice.

Am ajuns la concluzia că e necesar să adun o documentație vastă, depoziții de martori, concluzii ale experților, tocmai de asemenea materiale se tem autoritățile; ele ar dezminți mitul referitor la „calomniere”.

Documentația o adunam toți, cum se spune, fiecare își aducea obolul. Desigur, partea cea mai substanțială ne-a venit de la avocații care îi apărau pe „iresponsabilii” noștri și care aveau acces la dosarele lor. Numai în felul acesta se putea ajunge la concluzii autentice ale experților. O altă parte a documentației era alcătuită din mărturiile foștilor „iresponsabili” – aceasta permitea să se studieze istoricul problemei. Apoi scrisorile și mărturiile actualilor deținuți din închisorile psihiatrice și de la rudele acestora în legătură cu regimul din aceste închisori. Judecând după aceste mărturii, puține lucruri se schimbaseră de când fusesem eu însumi acolo. Poate doar că începuseră să „trateze” mai intens, mai chinuitor. Au fost strânse informații și în legătură cu nou înființatele spitale speciale, precum și fotografiile din aceste spitale, numele doctorilor răspunzători de abuz psihiatric.

Cel mai cunoscut caz, la vremea aceea, era dosarul generalului Grigorenko. Jurnalul lui de închisoare din anul 1969, cu descrierea amănunțită a anchetei și a expertizei, a fost publicat deja în presa occidentală. Doar puțini știau că prima expertiză de la Tașkent, coordonată de profesorul Detengof, nu numai că l-a declarat responsabil, dar și recomanda insistent să nu fie efectuate în viitor noi expertize.

„La investigarea ambulatorie, nu au apărut dubii în ceea ce privește sănătatea mintală a lui Grigorenko. Investigarea staționară, în prezent, nu ar lărgi reprezentările noastre despre el, ci, dimpotrivă, având în vedere vârsta, atitudinea lui negativă față de șederea în staționare psihiatrice, susceptibilitatea accentuată, ar complica expertiza, scriau experții din Tașkent.

Dar la foarte puțin timp după aceasta, KGB-ul l-a trimis la Moscova, la Institutul Serbski, la o nouă expertiză; pentru Lunț n-a însemnat mare lucru ca, pe baza acestei tendințe de „susceptibilitate” și „atitudine negativă față de șederea în staționare psihiatrice”, să formuleze diagnosticul de paranoia cu

„prezență de idei reformatoare”.

Îl știam bine pe Piotr Grigorievici Grigorenko, cunoșteam de-aproape toată familia lui și trebuie să spun că rar am întâlnit în viața mea un om mai precaut în reflecții, mai autocritic și mai modest. Numai că „cinstiții specialiști”, dacă îi voi găsi, nu-l vor cunoaște personal. Nu va rămâne decât să te bizui pe claritatea concluziilor înseși.

O evidentă contradicție de opinii ale diferiților experți a existat și în cazul Nataliei Gorbanovskaia. Aproape zece ani, ea s-a găsit sub observația medicilor psihiatri, în legătură cu o stare nevrotică avută în tinerețe. Chiar înaintea arestării, o comisie de medici psihiatri civili au reevaluat situația ei și au scos-o din evidența dispensarului: „Pe baza studierii istoricului bolii, a analizei catamnestică în decurs de 10 ani și a consultului, nu se evidențiază schizofrenia. În prezent, nu are nevoie de trimitere la spitalul de psihiatrie.” Această concluzie a fost formulată pe 19 noiembrie 1969, iar la 6 aprilie 1970 Lunț și compania îi constată existența schizofreniei. Acea schizofrenie „moderat-progresivă” pe care chiar Lunț nu o recunoștea, îmi era bine cunoscută. Era concluzia Institutului Serbski și un lucru neadevărat, evident, conștient, ușor de dovedit. Fundamentându-și diagnosticul, experții Institutului Serbski făceau referire la „atitudinea răuvoitoare față de mama sa și indiferență față de soarta copiilor”, simptom al încărcăturii emoționale. E cazul să spun că, exact în perioada anchetei și a expertizei, ea le scria copiilor și mamei sale scrisori pline de tandrețe, grijă și neliniște, lucruri pe care experții au preferat să nu le observe. Unele scrisori am reușit să le obțin și le-am anexat la concluzia finală.

Cu desăvârșire anecdotic sună concluzia unei expertize din Riga în cazul numitului Iahimovici. Președinte al unui imens colhoz din Letonia, comunist convins, el a adresat, în anul 1968, o scrisoare deschisă CC, în care își exprima îngrijorarea că procesele noastre din timpul acela de la Moscova aduc un serios prejudiciu cauzei comunismului din lumea întreagă. A fost exclus din partid, destituit din postul deținut, abia a reușit să fie angajat ca fochist, dar nu și-a întrerupt protestele. De pe aceleași poziții comuniste, a condamnat ocuparea Cehoslovaciei și în curând a fost arestat. Toată partea descriptivă a concluziei din expertiză consta din epitete laudative. Dacă n-ar fi existat titlul, ai fi putut gândi că citești

caracterizarea unui ins propus pentru distincție guvernamentală.

„Declară că, niciodată și în nici un fel de circumstanțe, nu va trăda ideea luptei pentru orânduirea comunistă, pentru socialism...Pe baza celor prezentate mai sus, comisia a ajuns la concluzia că Iahimovici manifestă o evoluție paranoică a personalității psihopatice. Starea bolnavului trebuie să fie echivalată cu maladia psihică și de aceea, în relațiile cu acțiunile ce-l incriminează, se impune ca Iahimovici I.A. să fie considerat iresponsabil. Are nevoie să i se aplice un tratament forțat într-un spital special.”

Pe scurt, o istorie asemănătoare celei petrecute cu Șveik. Din partea medicilor ruși, aceasta era, după cum se vede un act de opoziție pasivă:

„Vom trage concluziile ce ni se vor ordona, iar descrierea o vom face așa cum este”. Chiar instanța de judecată a fost obligată să-l trimită pe Iahimovici la Institutul Serbski pentru repetarea expertizei, prea era totul autodemascator. Lunț a definitivat lucrarea, a prezentat-o așa cum trebuie.

Am reușit să strângem în total doar șase foi documentate de observație clinică, de „istorice ale bolilor”, însă fiecare din ele era concludentă chiar și pentru un nespecialist. Am mai strâns aproape o valiză întregă și de alte materiale, amintiri, mărturii, informații despre spitalele speciale de psihiatrie. Am început să căutăm „specialiști onești” și aici ne-am lovit de piedici de neînvinș.

Mari psihiatri, profesori universitari și șefi de clinică, acceptau în discuțiile particulare că materialele nu lasă nici o urmă de îndoială cu privire la caracterul criminal al acțiunilor autorităților. Ba chiar ne sugerau unele idei, demersuri, explicau posibilul mecanism al relațiilor dintre KGB și psihiatri, consimțeau, sub rezerva anonimatului, să-și scrie concluziile la cazurile prezentate, însă refuzau categoric să se expună public.

– Nu-l avem printre noi pe academicianul Saharov, spuneau ei. Pentru a se ocupa de domeniul său de activitate, îi sunt suficiente hârtia și creionul. Pe când noi avem nevoie de clinici. Dacă ni se iau clinicile, nu mai suntem psihiatri, iar pentru o declarație publică, e clar, vom fi dați afară, ne vom pierde serviciul. Asta fac puțini.

Și cu asta basta. Am întâlnit, desigur, psihiatri tineri, fără funcții și titluri științifice, gata oricând să

facă declarații publice, dar aceasta n-avea nici un sens. Ce însemna opinia lor în comparație cu acelea ale vestitilor profesori universitari, ale academicienilor? Cu atât mai mult, cu cât își elaborau opinia în absența pacientului, pe bază de hârtii și relatări de la terți. Ar fi fost băgați la închisoare, ca și mine. Nu le puteam cere o asemenea jertfă. (Un tânăr psihiatru din Kiev, S. Gluzman, a alcătuit totuși un raport de expertiză în cazul Grigorenko și în anul 1972 a primit șapte ani de lagăr și trei ani de deportare.)

Rămânea ultima soluție, apelarea la psihiatrii occidentali. Aceasta îmi inspira puțină încredere, încearcă să sfărâmi, să distrugi toate excrescențele ideologice, prejudecățile, doctrinele. Credeam foarte puțin în succes, însă am expediat psihiatrilor occidentali documentația, mai mult cu speranța să atrag încă o dată atenția presei. E adevărat că David Markham, trimis de *Amnesty International*, cu care am analizat aceste probleme, m-a asigurat că cel puțin psihiatrii din Anglia, pe care-i cunoaște, sunt pregătiți să studieze documentația și să-și exprime părerea. Nu rău, să dea Dumnezeu! Spre sfârșitul anului 1971 se profila la orizont congresul mondial de psihiatrie. A apărut perspectiva includerii problemei noastre în dezbaterile congresului și sprijinul fiecărui psihiatru valora enorm. Măcar să fi speriat autoritățile sovietice cu posibilitatea unei asemenea dezbateri. Deoarece chiar simpla menționare a cazului nostru la o manifestare la nivel internațional ar fi însemnat mult. Și cine știe ce mai ieșea de aici? Poate că pe lume există mai mulți oameni onești decât cred eu.

În apelul meu către psihiatrii occidentali, m-am străduit să fiu extrem de reținut. Nu am vrut să solicit nimănui acțiuni politice, să implic pe cineva în politică, am cerut doar un sprijin profesionist, opinia specialiștilor.

Limitând conștient problema la șase dosare, întrebam: conțin oare aceste decizii suficiente date, argumentate științific, nu numai pentru concluzia privind bolile psihice, ci și pentru concluzia privind necesitatea izolării stricte a acestor oameni de societate?

Iar această idee, de strângere a materialului documentar, mi-a venit în minte involuntar, aproape întâmplător, încă la începutul verii, în cabinetul procurorului din Moscova.

Autoritățile au reacționat nervos la primul meu interviu despre spitalele de psihiatrie acordat lui



Holger Jensen. Procurorul m-a chemat, a încercat să mă sperie, să mă amenințe cu închisoarea. Parcă fără el nu știam că, în mai puțin de un an, voi intra din nou la gherlă. Caseta noastră pentru televiziune de-abia își începuse călătoria spre America

Discuția a fost stupidă, o altercație obișnuită. El spunea că tot ceea ce am afirmat în interviu este calomnie, eu însă i-am propus să-i prezint argumente, să-i convoc pe martori. În ce consta calomnia n-a putut să-mi demonstreze, n-avea nevoie de argumentele și martorii propuși de mine.

– Doar știți că întotdeauna vă putem demonstra vina.

Cum „demonstrau” ei știam deja. Înseamnă că trebuie să-și strângă singur mărturiile.

Atunci, pentru prima dată, am avut cu autoritățile o discuție despre emigrație.

– De ce, dacă aveți asemenea opinii, locuiți aici? Plecați în America.

Mii de oameni, de față cu mine, solicitau, insistau, se rugau să li se permită să părăsească URSS. Erau refuzați, dați afară din serviciu, declarați trădători. Și deodată, simplu de parcă m-aș fi mutat în cartierul Ceriomuški:

– Plecați în America!

Iată, ipocritul! De altfel, chiar dacă aceasta ar fi fost, într-adevăr, așa de simplu, nu aveam nici o intenție să plec undeva.

Concomitent, au început și persecuțiile împotriva lui Holger Jensen. Și el a fost chemat la procuratură și i s-a comunicat că nu conduce corect mașina și că, frânând prea brusc, l-a speriat, cică, pe cetățeanul Ivanov și acesta este internat la spital. În următoarele două săptămâni cineva îi perfora cu regularitate anvelopele automobilului, ca să nu se poată deplasa la treburile sale. De regulă, automobilele corespondenților străini parchează în curțile unor blocuri speciale, unde locuiesc toți aceștia. Și curtea, și blocul erau păzite de miliție; o persoană străină n-ar putea nici măcar să intre aici. Atunci cine perfora anvelopele?

Întâmplător, o dată, dis-de-dimineată, Holger, uitându-se pe fereastră, l-a văzut pe milițian, care privea cu precauție în jurul său, ieșind din ghereta sa și îndreptându-se spre mașini. Ajungând la

automobilul lui Holger, a scos un cuțit de buzunar, a înțepat tacticos, de câteva ori, cauciucurile din spate ale mașinii. Apoi s-a dus în față și a perforat și celelalte două cauciucuri. Peste o lună de zile, i-a fost ridicat carnetul de șofer „pentru conducere neregulamentară”. Și aici, ca la comandă, s-au neliniștit spiritele la Washington.

– De ce avem nevoie de un corespondent fără mașină la Moscova?

Și i-au interzis să mai trimită orice fel de articole de la Moscova, de parcă pentru asta ar fi avut nevoie de automobil. Nici „cetățenii-șefi” de la Washington n-au agreat interviul nostru, el înrăutățea relațiile dintre URSS și SUA. Ei și? Asta n-a reprezentat pentru mine un șoc, niciodată n-am idealizat acea lume. E foarte clar că, în decurs de decenii, în jurul URSS, ca împrejurul unui abces, s-au format atâtea furuncule și țesuturi parazitare, au fost create atâtea teorii, doctrine și autojustificări lașe, încât demult nu mai există o delimitare „noi-ei”, „ai noștri-ai voștri”. Și, pentru a scoate puroiul, trebuie să străpungi multe straturi de așa-numit „corp sănătos”.

Un an întreg, KGB-ul nu m-a lăsat deloc în pace. Pur și simplu, mi-au atașat un grup operativ cu o mașină cu patru persoane. La fiecare șase ore grupul se schimba și apărea altul. Nu se ascundeau. Dimpotrivă, misiunea lor era, probabil, să-și demonstreze prezența. Dacă mergeam pe jos, doi mă însoțeau strâns lipiți de spate, cap la cap, ceilalți doi deplasându-se încet cu mașina. Aveau stații radio de emisie-recepție de buzunare și, din când în când, cineva dintre ei vorbea în mână, ținând legătura cu mașina. Îmi alegeam special un traseu pe unde mașina nu putea să mă urmărească, pe contrasens sau la răscruci de străzi, unde nu se putea întoarce sau pe culoarea roșie a semaforului. Și se declanșa panica, exact ca pe un vas care se scufundă. Dar parcă puține șiretlicuri cunoșteam – curți de trecere, ganguri, scări de incendiu.

– Aleargă, aleargă! O să-ți rupem picioarele! Îmi șuierau ei în ceafă. Din afară, totul părea comic.

Le era deosebit de greu în metrou. Aici mă urmăreau în trei. Mergeam foarte repede, aproape alergam la trecerile de nivel și pe scările rulante. În vagon nu le dădeam posibilitatea să stea pe scaun, îi țineam în tensiune și țâșneam afară în ultimul moment, când ușile se închideau.

– Ai grijă, o să termini cu alergatul. O să te împingem sub tren...

Le cădea și mai rău când, la ieșirea din metrou, mă aștepta cineva dintre amici cu mașina.

De fiecare dată când reușeam să mă fofilez erau admonestați de conducere. Două-trei asemenea avertismente și puteau fi dați afară din serviciu. Probabil și din această cauză se purtau cu atâta obrăznicie.

Cândva, într-o toamnă, mă întorceam acasă și, într-o curte interioară de trecere de pe strada Kropotkinskaia, m-a ajuns unul din ei. Se ținea bățos, obraznic, agresiv și a început să mă înjure, vrând probabil să arate că prea puțin îi pasă. Mă amenința că o să mă omoare într-o noapte, într-un gang, mă va împușca când mă voi întoarce târziu acasă. Accentuând faptul că el nu este ca toți ceilalți, că nu va admite să aibă neplăceri din cauza mea.

– Crezi că mi se va întâmpla ceva din pricina asta? Dimpotrivă, îmi vor mulțumi. Dar de ce la miezul nopții? Acum te termin și nimeni nu-și va arunca măcar privirea. Numai să mai încerci să dispari cum ai făcut aseară.

Ca o confirmare a celor spuse, a scos din buzunarul interior al pantalonului un pistol. Înjura el, însă slăbuț, ca un amator, n-avea experiența lagărului și, pentru a susține conversația, i-am oferit pentru început o repriză de înjurături pe care eram sigur că nu le auzise niciodată în viața lui. Căutam febril o modalitate de a-i da o lecție acestui mucos. Să-i iau pistolul, nu aveam forță suficientă, iar flăcăul era puternic, era antrenat. Din încăierare n-aș fi ieșit învingător. Și de aceea, trecând treptat la cel mai mizerabil și deșănțat „lătrat” specific lagărului, la care își ascundea urechile și se cabra și căluțul ce transporta alimentele la cantină, Iașca, l-am atras în stradă și, agale, m-am îndreptat spre casă. Calculul era simplu: să întâlnesc pe cineva dintre cunoscuți, să am un martor. Iar catârul mergea alături de mine sperând încă să mă impresioneze, iar echipa lui venea ușor din urmă, cu mașina. Și exact în clipa aceea mama a ieșit din casă, îndreptându-se spre magazin. Surpriza a fost așa de mare, încât și-au dat mâinile, atunci când „i-am prezentat”.

– Iată, mamă, reține-l pe acest om, am spus eu. Dacă se va întâmpla ceva cu mine, vei ști cine-i

vinovatul. M-a amenințat că mă ucide. Iar în spate e mașina lor. Reține numărul.

Nu m-am așteptat nici eu ca mama să se înfurie așa de tare. Chiar m-am speriat ca nu cumva să-l ia la bătaie.

– Cum vă permiteți! striga ea de se auzea pe toată strada. Ați fost puși să-l urmăriți?

– Să-l urmărim, răspundea posomorât cekistul.

– Atunci urmăriți-l. Iar cum trebuie procedat cu el va stabili conducerea. Nu e treaba voastră, vă depășește. Asta a mai rămas, ca fiecare lepădătură să hotărască pe cine să omoare și pe cine nu.

– Dar de ce ne fentează tot timpul, se justifica el nu prea convins. Să umble normal, ca toți oamenii.

Se strânseseră împrejur o mulțime de curioși. Cekiștii din mașină erau furioși ca niște câini: mustrarea le era asigurată. Mama continua să strige că se va duce la procuratură, că va reclama la CC, că nu va lăsa acest lucru în voia sorții. Prezența mea nu mai era necesară și am plecat la treburile mele, lăsându-i pe ei să se înfrunte. N-am mai văzut acest grup operativ, nu l-au mai pus pe urmele mele.

Cu alte grupuri s-au stabilit relații mai bune, și iarna, pe gerurile groaznice, atunci când ieșeam după pâine la franzelăria din colț, unul dintre cekiști îmi ținea rînd la coadă la casă, altul se posta lângă tejghea, astfel încât să rezolve cât mai rapid această problemă și să se întoarcă iarăși în mașina lor încălzită. Uneori, spre seară, când mi se terminau țigările, iar chioșcurile erau deja închise, luam de la ei cu împrumut, să am ce fuma.

– Spune, te întorci curând acasă?

– Acum, așteptați puțin. Mai am de trecut prin vreo două-trei locuri. Cam pe la ora două noaptea mă întorc.

De fapt, ne obișnuisem într-atâta cu ei, că nu le mai acordam nici o atenție. Ne vedeam de treburile noastre, ne întâlneam cu corespondenții străini, adunam informații pentru *Cronică*, expediam peste graniță materialele samizdatului aproape sub ochii lor. Și ce trebuie să ascundem? Despre noile arestări, percheziții și procese le comunicasem corespondenților direct de acasă, prin telefon. Dar și eu eram sunat, de parcă aș fi fost un birou de informații.

Desigur, expedierea peste graniță era un lucru mult mai tainic, nu admitea prezența unor ochi străini. Pentru aceasta aveam socotelile noastre; oricât ai pune sub observație, nu poți sesiza totul. Clipa de risc maxim este relativ scurtă și, până când KGB-ul își dă seama despre ce este vorba, până când dă ordin, până când acest ordin se execută – nu mai rămâne nici urmă.

Pe străinii sosiți din partea diferitelor organizații obștești occidentale îi primeam direct la mine acasă. Clădirea în care locuiam era mare și, privind de afară, nu-ți puteai da seama la cine a venit persoana respectivă. Și apoi KGB-ul nu se aștepta la asemenea impertinență, să se transmită, chiar sub ochii lui, peste hotare hârtii ale samizdatului. El, după stilul vechi, căuta niște locuințe conspirative, parole, ascunzișuri secrete, iar noi făceam totul deschis.

Spre sfârșitul anului, Holger a fost rechemat în țară și trimis corespondent în Vietnam. Anterior, autoritățile sovietice îl expulzaseră pe Bill Cole „pentru activitate incompatibilă cu statutul de corespondent”. În sfârșit, bomba noastră explodase.

Îmi părea rău că mă despart de ei ca de prietenii din lagărul concentraționar, știam că nu-i voi mai revedea niciodată. Bill era ușor posomorât, însă viori și considera că totul va fi OK.

– N-am vrut să rămân aici, spunea el, un om de treabă era normal să fie alungat.

Holger a suferit mult mai evident. Iubea cultura rusă, învățase limba rusă și spera să trăiască aici măcar vreo cinci ani. Era un vânător și un pescar înveterat. Îndată ce sosise, îi fuseseră plasați niște „colegi” de la Agenția de Presă și știri, iar aceștia i-au organizat o vânătoare regească într-o rezervație, într-o zonă interzisă pentru străini. Și i-au sugerat, cu necesara precauție că, dacă se va comporta bine, va mai avea parte de surprize inimaginabile. Totul s-a sfârșit de cum s-a apropiat de noi. Și iată, acum pleca pentru totdeauna. După cum se obișnuia la Associated Press, trebuia ca el însuși să-și caute înlocuitor.

– Bine, vă găsec eu un înlocuitor. Voi găsi un băiat care să nu se sperie de voi.

A adus cu sine un tinerel, cu vreo trei ani mai mare ca mine, pe Roger Leddington. Într-adevăr, Roger s-a dovedit a fi un tip curajos: i-au stricat complet mașina, i-au spart tot ce era din sticlă, i-au smuls ușile,

i-au aruncat bilețele cu amenințări. O dată chiar s-a luat la bătaie cu cekiștii, când aceștia au încercat să-l împiedice să vină la mine, oprindu-l jos, la intrarea în casa scării. Noaptea, când eram împreună, scăpam de urmăritori, grație tehnicii americane: automobilele sovietice nu puteau lua virajele cu viteză mare.

A sosit o vreme când nu ne mai puteam întâlni ziua cu corespondenții, cekiștii ne înscenau provocări, organizau încăierări, bătăi. Odată m-am înțeles cu un alt corespondent al AP-ului, Jim Pipert, să ne întâlnim pe prospectul Kalinin, în plin centrul Moscovei. Ne-am vorbit să ne vedem noaptea la ora douăsprezece și jumătate, însă eu am venit cu vreo cinci minute mai devreme și am început să privesc în dreapta și în stânga. Pe loc mi-a atras atenția un grup de persoane, ce se învârtea în preajma locului nostru de întâlnire, abordând un aer de indiferență totală. „Ei și? mi-am zis, lasă să ne fileze, nu e nimic rău în asta.” Jim a venit cu mașina din partea opusă a străzii, și-a parcat automobilul și a venit spre mine traversând drumul. Însă a fost suficient să se apropie, că acești oameni, care doreau să dea impresia că se află cu totul întâmplător acolo, s-au aruncat asupra noastră și, într-un mod complet inabil, făcând-o pe huliganii, au început să ne ia la bătaie.

– Ce te învârți pe aici, ticălosule? Pe unul dintre ei l-am recunoscut: mă mai urmărise cândva. Mă temeam numai că acum va sosi miliția, instruită în prealabil, ne va ridica și ne vor „potcovi” cu un dosar de huliganism. Încearcă apoi să demonstrezi că ei ne-au atacat, și nu invers. De aceea, pentru a avea măcar o oarecare mărturie formală, am început să strig din răspuțeri, chemând ajutor. Se pare că Jim a înțeles despre ce e vorba și a început și el să strige. S-au apropiat niște persoane, au ieșit din mașinile lor aflate în parcare, în fața restaurantului, și câțiva taximetriști. Nimeni n-a mișcat un deget, doar priveau. Însă și aceasta era o ușurare, erau totuși martori. Vor confirma că noi i-am chemat în ajutor. Cumva am reușit să ne smulgem și să fugim până la automobil, însă ei ne-au ajuns din urmă. Jim nu reușea de loc să descuie ușa mașinii. Aici a început o adevărată bătălie și am înțeles că trebuie să mă apăr mult mai serios.

– Ivan Nikolaevici, luați-l de la spate!

Ce mai huligani, se adresează unul altuia cu prenumele și patronimicul. Dar nu era timp de reflecție. Doi mi-au răsucit mâinile. Cineva, aruncându-se în spatele meu, mă sufoca și-mi apleca în jos capul,



altcineva mă lovea cu avânt cu picioarele și mâinile. De cealaltă parte, Jim găfâia lângă mașină, apărându-se de cekiştii care-l asaltau și nu putea nicicum să nimerească broasca ușii cu cheia. Un bărbat nu prea înalt, cu o căciulă de merinos, s-a aruncat din față și am înțeles clar că în clipa următoare mă va lovi cu piciorul în cap de-mi vor sări ochii. În ultima clipă m-am smuls, am evitat lovitura și am reușit să-l lovesc eu în mutra durdulie. A căzut. S-a produs un moment de derută, cekiştii s-au aruncat spre el, era probabil șeful lor. Această pauză ne-a fost suficientă. Jim a deschis, în fine, ușa și ne-am aruncat în mașină și am demarat în viteză. Dinăuntru am reușit să observăm cum, la douăzeci de pași, într-un colț, sub un felinar, stătea un milițian și fuma liniștit.

Autoritățile se străduiau să rupă toate contactele noastre cu lumea exterioară. Pentru o vreme, în mod practic, doar prin mine se mai realiza această legătură, de aceea toate neplăcerile cădeau pe capul meu: percheziții, arestări, procese, spitale psihiatrice, lagăre, tătari, evrei, meshini, ucraineni, lituanieni... Roger a venit târziu, după miezul nopții, sau chiar spre dimineață, mi-a luat toate informațiile care se strânseseră la mine în decursul zilei și le-a dus cu el la oficiu, pentru a scrie comunicatele. Rareori mai reușea cineva să se strecoare, însă, de regulă, cam tot același neschimbat Roger, vioi și vesel. Nu mai avea timp să scrie și el și reușea doar să transmită și altora materialului obținut. Îi convingea și pe alții măcar să nu se teamă să dea informații.

Spre sfârșit, aproape că nu ieșeam din casă: tot timpul, 24 de ore din 24 erau planificate, cine, când trebuie să vină, ce să aducă, ce să ia. Ne înțelegeam unii cu alții dintr-o privire, nici să scriem aproape că nu era nevoie. Totul se rezolva de parcă aveam o baghetă magică. Nimeni nu comanda, nu elabora planuri, nu împărțea roluri. Fiecare știa ce poate să facă mai bine, unde este mai util și ce se așteaptă de la el. Și, contaminându-se de la acest mănunchi de energie, oameni complet străini primeau brusc un asemenea fluid, un asemenea impuls, încât mulți ani, ulterior, au continuat să trăiască în ritmul nostru. Din Anglia a sosit David Markham, din Germania – Irina Gerstenmeier, din Olanda – Henk Wolzak, din Franța – Dina Vierny. Aceștia au fost împreună cu noi, în perioade diferite, care pentru câteva ore, care pentru câteva zile. Erau oameni foarte diferiți, însă nici unul, după aceea, n-a mai putut rămâne

indiferent. Chiar și eu, mulți ani mai târziu, în închisoare, la cele mai mici aluzii din afară, simțeam ce se întâmplă, ce este necesar și ce se cere de la mine. Probabil că toți eram cuprinși, ulterior, de una și aceeași nostalgie.

A fost un an de coșmar la sfârșitul căruia valul de mânie provocat de procesul avioanelor de la Leningrad s-a revărsat și asupra Kremlinului. Trezindu-se în fața unei amenințări reale de izolare totală, autoritățile au fost nevoite să cedeze și să aprobe emigrarea. Ni s-a recunoscut pentru prima dată dreptul uman de a părăsi țara pentru totdeauna. S-a spart, după 53 de ani, abcesul, pentru că pentru prima dată lumea a găsit forța necesară să pretindă de la avortonii de la Kremlin ceea ce este recunoscut de toată lumea ca drept uman, să pretindă fără rabat și fără rezerve. Vorbiți acum despre diplomația secretă!

Niciodată nu voi uita tragedia exodului, când oamenii în vârstă, cu o situație solidă, copleșiți cu funcții, grade și medalii, pierdeau brusc prestața și toată poșghița de o jumătate de veac cădea de pe ei. Unde dispăruseră tot sovietismul lor, toate cuvintele mari rostite la adunări? Alergau să-i conducă pe cei care plecau, cântau vechi cântece, uitate de mult, ale poporului de care erau legați, dar această apartenență și-o ascunseseră cu cerbicie de-a lungul întregii lor vieți. Părăseau locurile călduțe, bunurile adunate și cunoștințele avantajoase, făcute cu mare trudă. De unde apăruse acest curaj? Asaltau sălile de audiență ale instanțelor superioare, organizau acolo greve colective ale foamei și PRETINDEAU, poate, pentru prima oară în viață. Iar posomorâții funcționari sovietici le îndeplineau pretențiile – de asemenea, probabil, pentru prima oară – și își revedeau în minte genealogia: cine știe?

Ne asaltau cu petiții, documente, rugăminți. Li se dădea drumul să plece așa de repede, încât nu reușeau să-și creeze nici relații, nici canale de legătură și noi li le ofeream cu plăcere pe ale noastre. Problema lor era de mult problema noastră, una din problemele noastre. Ne rămâneau încă multe probleme de-ale lor și, când unii dintre prietenii care plecau ne spuneau că în convorbirile purtate cu autoritățile le-au rugat să-mi transmită propunerea de a pleca, eu n-aveam nimic altceva de făcut decât să ridic din umeri. Îmi rămânea o problemă personală, aceea din cauza căreia eram de acord să fiu iarăși întemnițat.

Iar să trăiesc îmi rămăsese deja extrem de puțin, zile numărate. Numai un singur lucru îmi era neclar – mă vor umfla înainte de congresul partidului sau după. Mai curând, totuși, înainte. Era iarăși martie, o lună plină de sunete puternice, se scurgea apa pe acoperișuri, scârțâia sub picioare gheața spartă, însă n-aveam timp de hoinărit pe ulicioarele Arbatului. În Moscova asediată de dinaintea congresului, nu mai exista nici zi, nici noapte. Fiecare document, fiecare comunicat expediat în aceste zile putea fi ultimul, și câte lucruri încă! Avea loc ultima luptă, când nu definitivasem nimic și de nimeni nu ți-e milă, de parcă totul a ars în interior. Înaintea noastră aștepta muțenia. Și când, în fine, am fost arestat, am simțit o incredibilă ușurare, de parcă mi s-a luat un bolovan de pe umeri. Mi-am făcut somnul, îndelung și liniștit, probabil, o săptămână întregă la Lefortovo. Doamne, ce bine e, totuși, când nu mai depinde nimic de tine!

M-am bucurat pentru faptul că reușisem să cumpăr pentru ai mei un câine, un cățeluș mic, pufos, din rasa câinilor ciobănești de Caucaz. Cu timpul, va deveni un câine foarte mare și lățos.

– Stai puțin, așteaptă, acum îți calculez întregul deviz. Cărămidă – 40 de ruble pentru 1000 de bucăți, ciment din cel mai bun – 30 de ruble pentru 50 de kilograme. Câți metri cubi de zidărie? Și mai trebuie să punem la socoteală și lucrările de terasament. Ei, și să mai adăugăm acolo și 30 pentru excavatorist, va face totul ca la carte. Mai bine să cumpărăm materialele „la negru”, va ieși mult mai ieftin. Mai ales de la unitatea de construcții militare. Ei n-au nici o evidență, vând în dreapta și în stânga.

Aici am început să protestez. Nu voiam să lucrez pe sub mână, deoarece KGB-ul imediat mă va taxa. În situația mea, trebuia ca totul să se desfășoare legal, să nu se găsească nici un cusur.

Colegul meu de celulă, Ivan Ivanovici Tromimov, fost șef la Direcția de montaj construcții iar în prezent ciripitor, tânjea după profesia sa de constructor. Îi lipseau activitatea, dinamismul: consfăturile, dezbaterea devizelor și a proiectelor. De dimineață nu se simțea în apele sale: ba scârțâia proteza plimbându-se prin celulă înainte și înapoi, ba începea să-mi explice despre niște grinzi din beton armat. Aseară m-am pomenit că-mi schițez castelul: scări, foișoare, galerii; l-am rugat să se uite și să admire și,

o jumătate de noapte, a calculat ceva pe un petec de hârtie. A făcut devizul. Acum se descurcă în privința castelurilor tot așa de bine ca mine, calculează sarcina la stâlpii de rezistență ai construcției și dimineața polemizăm ce fel de tip de ciment trebuie să obțin.

– Eh, în cinci luni aş putea construi totul, chiar poate și mai repede, spunea el tânjitor.

Cea mai mare parte a timpului citeam. La Lefortovo era o bibliotecă uimitoare: toate cărțile confiscate de la „dușmanii poporului” timp de o jumătate de veac se adunau, după cum se vede, aici. În toată țara „se purificau” bibliotecile, erau arse cărțile „dăunătoare”, aici însă totul se conserva ca într-o oază. Nimănui nu-i trecuse prin gând să facă curățenie și la biblioteca închisorii KGB-ului, cine să fi dorit să fie mai catolic decât Papa de la Roma? Edițiile academice postrevoluționare ale operelor lui Pușkin și Gogol, A. K. Tolstoi și Lermontov, Hamsun și Maeterlinck, Marcel Proust și Zameatin. Mai bine ne-am întreba ce nu există aici.

Cărțile se păstrasera excelent, numai că aproape toate paginile erau șampilate. Închisoarea internă a GUGB NKVD\*\*\*, o șampilă de dinaintea războiului. „Izolatorul pentru anchete al KGB de pe lângă SM SSSR\*\*\*”, o șampilă actuală. Și cu litere mari de tipar, în coloană, pe întreaga pagină: **ORICE DETERIORARE A CĂRȚILOR ȘI ÎNSEMNĂRILE PE TEXT CU CREIONUL, CHIBRITUL, UNGHIA ETC. ATRAG DUPĂ SINE INTERZICEREA ÎMPRUMUTULUI CĂRȚILOR.**

Poziția mea la anchetă a fost extrem de simplă: am refuzat categoric să particip la ea. N-am semnat nici un fel de procese-verbale, constatări, hotărâri, ci numai am scris reclamații, pentru a le da de lucru anchetatorilor. Eu aveam trei. Mă chemau rar. De la început s-au stabilit relații proaste: în loc de interogatorii ne ciondăneau numai să scurtăm timpul. În special, nu mi-a plăcut un anchetator, căpitanul Korkaci. Avea o mutră pocită și purtări din cale afară de josnice, ceea ce i-am comunicat franc, de fiecare

---

\* GUGB NKVD= Direcția Centrală a Securității Statului (înființată în 1934, până atunci, din 1917, funcționase sub diverse denumiri precum CEKA, VCEKA, GPU și OGPU; în 1941 este desființată, locul ei fiind luat de NKVD, apoi MGB și din 1954-KGB) și Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne.

\*\* SM SSSR = Consiliul de Miniștri al URSS

dată. Anchetatorii, de asemenea, nu considerau necesar să-și ascundă sentimentele și erau deosebit de cinici. Și doar novicii adoptă diferite procedee, încearcă să-i convingă, îi lingușesc, îi înfricoșează și fac propagandă pentru puterea sovietică. Cu mine însă puteau să nu-și irosească forțele.

De la început le-am prezentat o declarație scrisă, unde nu recunoșteam KGB-ul îndreptățit să efectueze ancheta în dosarul meu. Cu vreo trei luni înainte de arestarea mea, ziarul „Pravda” a ieșit la rampă cu un amplu articol *Mizeria anticomunismului*, în care se afirma că mă ocup cu activitate antisovietică. Același lucru îl declarase și Țvigun, adjunctul lui Andropov în revista „*Politiceskoe samoobrazovanie*”<sup>\*</sup> în februarie 1971. Reieșea că problema vinovăției mele era hotărâtă de partid și de KGB nu numai înainte de proces, ci și înainte de arest.

Din punct de vedere strict juridic, după aceasta nici un lucrător al KGB-ului și nici un membru de partid nu mai aveau dreptul să se ocupe de cazul meu, aspect menționat de mine în nenumărate reclamații.

Și mai era situația cu procurorul care trebuie să asigure supravegherea anchetei. Era chiar același procuror care m-a chemat la timpul său la discuții. Ieșind de la el, imediat am pus pe hârtie discuția noastră și i-am dat-o lui Holger, iar acesta la rândul său, a transmis însemnările mele la ziarul „*Frankfurter Rundschau*”, unde au fost publicate. Și acest material mi se imputa, ca și celelalte. Reieșea că în cazul meu trebuie interogată și el ca martor, însă același martor nu poate fi concomitent și procuror.

Pe scurt, un întreg carusel juridic. El îmi era necesar ca simplu pretext pentru a-mi scrie reclamațiile.

– Nu-i nimic! Tot ce-mi trebuie, voi spune la judecată, le spuneam eu anchetatorilor. Iar asta nu le plăcea deloc.

Și mai solicitau să se ancheteze și acea întâmplare, când cekistul ce mă fila m-a amenințat cu arma. Făceau trimitere la mama mea în calitate de martor, le-am menționat și numărul mașinii. Pe scurt, eram preocupat de obstrucționarea anchetei și toată această scriptologie îmi răpea cam două-trei ore pe zi.

---

\* Politiceskoe samoobrazovanie = autoeducația politică

Restul timpului citeam, desenam castelul și ascultam raționamentele lui Ivan Ivanovici despre problemele privind construcțiile. Noaptea visam urmăriri, iar eu cu Roger în strălucitorul automobil american îi lăsam de căruță pe cekişti pe străzile adormite ale Moscovei. Uneori fugeam de unul singur prin curți, nesfârșitele curți de trecere, prin mansarde și prin tunelurile metroului, dar orice aş fi făcut, cekiştii invariabil apăreau în spatele meu. Îi depășeam doar cu foarte puțin.

De regulă reușeam totuși să ajung într-o cameră mare, intens luminată și aici, în limba engleză, explicam ceva foarte important persoanelor prezente. Ele dădeau compătitor din cap și exclamau din când în când:

– Aha!... de parcă de-abia acum ajunsese la ele sensul celor spuse.

Dar, după chipurile lor, observam că n-au înțeles nimic. Începeam totul de la capăt și ei iarăși spuneau:

– Aha!... însă între noi era parcă un perete de sticlă.

În ajunul lunii august, ancheta s-a blocat total. În afara decupajelor din ziarele occidentale cu interviul meu și copiile filmului lui Cole, n-aveau nimic. Au început să implice în calitate de martori chiar și agenți de-ai lor, dar și asta îi ajuta prea puțin. În fine, Ivan Ivanovici mi-a comunicat o veste pe care o așteptam de mult: intenționau să mă trimită la Institutul Serbski pentru expertiză și să mă declare iresponsabil. Asta îi spusese anchetatorul meu, nepresupunând în nici un chip că voi afla.

Arestarea îmi întrerupsese activitatea pe la mijloc, mă lipsise de posibilitatea de a aduna noi probe pentru a demasca complet metodele psihiatrice, iar acum, ca o ironie a destinului, trebuia să devin eu însumi o probă, o mărturie, poate cea mai grăitoare și cea mai dramatică din toate cele adunate. Nu cu mult înainte de arestare, documentația noastră psihiatrică fusese prezentată la o conferință de presă din Paris. Interviul de la televiziune cu Bill Cole fusese prezentat în șase țări ale lumii. Apelul către psihiatrii occidentali a fost publicat în ziarul londonez „Times”, iar Congresul Internațional de Psihiatrie era anunțat pentru toamnă. Să mai încerce ei acum să mă considere nebun în fața întregii lumi! Vom vedea



dacă sunt așa de atotputernici.

Din nou mă aflu în cabinetul lui Lunț, sub tabloul cu Pinel care îi eliberează din lanțuri pe bolnavii psihici și, exact ca în urmă cu cinci ani, discutăm despre Bergson, Nietzsche, Freud. Numai că de această dată, spre sfârșitul discuției, Lunț nu m-a mai întrebat ce se va întâmpla cu mine mai departe.

Prima lună la Institutul Serbski s-a desfășurat calm, probabil nu reușiseră încă să-i dea lui Lunț indicațiile de rigoare. De două ori m-a vizitat un tânăr medic repartizat să se ocupe de mine, însă discuțiile au avut un caracter general. Pur și simplu am pălăvrăgit, am râs, Lunț n-a apărut. Pe la mijlocul lui septembrie era prevăzut termenul de finalizare a expertizei. Imediat au convocat o comisie, care a hotărât să prelungească acest termen „din cauza neclarității tabloului clinic”.

Am simțit pur și simplu fizic schimbările. La vizite, medicii au început să mă privească cu o expresie „psihiatrică” intransmisibilă, cu superioritatea pe jumătate disprețuitoare cu care, de obicei, privim furnicile. Medicul meu nu mai glumea și nu mai râdea.

– Cum de ați venit iarăși la noi? Credeam că nu ne vom mai întâlni, orăcăia bonom Lunț, cu gura sa enormă, însă în spatele acestei bonomii se ascundea chestiunea motivației permanentului conflict cu societatea.

– La vârsta dumneavoastră, știți, ar fi cazul să vă mai potoliți, să vă întemeiați o familie. Încă nu v-ați căsătorit? Cum așa?

– Uite-așa, n-am reușit...

– N-ați reușit? Așa de ocupat ați fost?

Și am dedus că el își notează în caietul său: „Este indiferent față de viața personală”. Cea mai prețioasă idee surprinsă era „n-a reușit să-și întemeieze o familie...”

Am citit atâtea concluzii ale expertizelor lui Lunț, date prietenilor mei, că puteam acum să-mi întocmesc, în locul lui, o concluzie.

Nu, Lunț nu făcea niciodată un lucru de mântuială, niciodată nu-și alegea cea mai ușoară soluție. Nu va scrie, de pildă, cum au scris despre Borisov experții de la Leningrad: „Starea psihică și

comportamentul se caracterizează... prin dereglarea orientării și conștientizarea incorectă a lumii înconjurătoare. Așa de exemplu, consideră că spitalul e lagăr de concentrare, că doctorii sunt sadici...” Sau cum scrisese profesorul Nadjarov lui Kuznețov, ca argumentare a diagnosticului de „schizofrenie”: „Afirmă că nu există nici un cod moral al constructorilor comunismului, iar meritul creației aparține Bibliei.”

Nu, Lunț se respecta prea mult și ținea la reputația sa de maestru al afacerilor oneste. Fără grabă, ca un păianjen, își țesea pânza în jurul victimei. Din fiecare fisură de caracter sau dezechilibru al destinului, „împletea” un asemenea simptom-beton ce nu putea fi contestat de nici o comisie.

- Doctore, de ce ai o gură atât de mare?
- Ca să te pot înghiți, Scufiță Roșie!

Picanterea situației consta în faptul că trebuia să discut cu el despre abuzurile psihiatrice, eram doar acuzat de calomnie la adresa psihiatriei sovietice. Aici Lunț anticipase să descopere o puzderie de simptome. În primul rând, supraevaluarea propriei personalități – un nespecialist militează pentru contestarea specialiștilor; în al doilea rând, suspiciunea, ostilitatea față de psihiatri – foarte tipic pentru un paranoic; ei, și interviul meu cu descrierea ospiciului: aceasta, desigur, era impresia deformată a unui bolnav psihic. Pe scurt, un câmp nelimitat de acțiune.

A început să sublinieze intenționat ignoranța mea, totala incompetență în problemele psihiatriei, sperând să mă afecteze și să-mi provoace o reacție emoțională. Eram însă pregătit și pentru așa ceva.

- Permiteți-mi să vă precizez că m-am adresat și specialiștilor, psihiatrilor occidentali. Le-am trimis deciziile, concluziile dumneavoastră și alte documente.

Curios, dar pentru el asta a fost o noutate, nu știa ce fel de documente și decizii au fost expediate. Am polemizat mult timp despre diverse cazuri, însă am fost precaut, nu m-am înfierbântat, n-am făcut nici un fel de afirmații. Numai în cazul Gorbanevskaia\* l-am strâns cu ușa. În psihiatrie, au prioritate mult

---

\* Gorbanevskaia, Natalia Evghenievna (născută în 1936), poetă rusă; versurile sale au cunoscut o largă răspândire prin samizdat, dar și prin ediții occidentale; o înfocată apărătoare a drepturilor omului în URSS; în august 1968 s-a aflat printre cei 7 demonstranți care

mai mult decât ceilalți acei medici care l-au ținut sub observație pe bolnav și înainte, în perioada acutizării. Medicii care au ținut-o sub observație pe Gorbanevskaia zece ani n-au descoperit la ea schizofrenie. Lunț însă a descoperit. Important este însă că, în trecut, Lunț n-a recunoscut niciodată schizofrenia moderat-progresivă.

– Așadar, considerați totuși că puteți să apreciați mai bine decât specialiștii? se apăra el.

– Nu, vai de mine. Mă adresez dumneavoastră, ca specialist, pentru explicații.

– Apropo, de ce v-ați adresat psihiatrilor din Occident și nu celor sovietici?

– M-am adresat. Mi-au spus că printre ei nu se află academicianul Saharov. În discuțiile particulare, totuși, mulți v-au înjurat și au contestat decizia dumneavoastră.

– Și ce spuneau aceștia? a întrebat Lunț cu viu interes.

– Că sunteți un abil clinician, că niciodată n-ați urmărit dinamica bolii și diagnosticele dumneavoastră sunt puse cu ghiocul.

– Aha, deci așa! s-a simțit jignit Lunț. Și cine a spus toate acestea?

Drept răspuns i-am răs în nas. Era ofensat. Și, oricât l-aș fi jignit, nimic nu l-ar fi putut afecta așa de tare ca opinia colegilor, cu care participase mulți ani de-a rândul la aceleași conferințe și simpozioane. El, probabil, a trebuit deja să se justifice în fața cuiva, deoarece a scos pe loc un samizdat psihiatric propriu și a început să demonstreze, cu o voce de om jignit, că de mult timp psihiatrii sunt calomniați. Încă din secolul al XIX-lea, unul dintre părinții psihiatriei a condamnat în mod public insinuările împotriva psihiatrilor, în acea vreme când niciodată, absolut niciodată psihiatrii n-au abuzat de profesiunea lor.

– Dar cum rămâne cu Ceaadaev\*? am întrebat mirat,

---

au protestat în Piața Roșie împotriva invadării Cehoslovaciei; în 1969 este internată cu forța într-o clinică de psihiatrie, unde va fi deținută până în februarie 1972; în 1975 reușește să emigreze; în prezent este redactor la săptămânalul parizian de limbă rusă „Russkaia mîsl”

\* Ceaadaev, Piotr Iakovlevici (1794-1856) = publicist și gânditor iluminist rus; în *Scrisori filozofice* se declară adept al perfecționării

– Iată, vedeți, s-a agățat el, iarăși începeți să „judecați” lucruri pe care nu le cunoașteți. Ceaadaev n-a fost niciodată examinat de un psihiatru. Pe el l-a văzut doar un medic al palatului. Psihiatri nu existau pe atunci.

Și, într-adevăr, Ceaadaev a avut noroc. Nu existau atunci psihiatri, ospicii, sulfazina, haloperidol, cămăși de forță. Nu avea Nikolai I un medic de curte ca Lunț. Noi însă de-abia acum înțelegem că, totuși, Ceaadaev avea o schizofrenie reală. Moderat-progresivă.

Știam că, de data aceasta, nu voi ieși viu din spitalul special, prea se înfuriase pe mine toată banda. În cel mai bun caz, mă vor declara idiot, peste vreo zece ani voi speria oamenii de treabă. Dar nu voi sta cu mâinile în sân.

M-au ținut separat la subsol, într-un izolator special. Nu voiau să mă lase cu toți cei aflați sub expertiză, ca apoi aceștia să nu relateze altora. În plus, se temeau să nu-i fentez și să iau cumva legătura cu cei din afară: prea des mă aflasem aici, cunoșteam toate surorile medicale, femeile de serviciu, supraveghetorii și ei aveau relații bune cu mine.

Și, pentru a nu mă plictisi, mi-au plasat tot un sancționat al administrației, pe Andriușa Kozlov. Un flăcău tinerel, de vreo 22 de ani, un muncitor de la o mare uzină din Leningrad. O dată, la căminul uzinei, a pus pariu cu un prieten că poate nimeri cu o armă de calibru mic o țintă de la o depărtare de o sută de metri. Aveau o armă, și el, de la fereastră a nimerit felinarul, care, într-adevăr, se afla la o distanță de o sută de metri pe teritoriul uzinei, iar căminul se afla alături, despărțit doar de un gard.

– Dar pot să nimeresc și mai departe, s-a lăudat Andriușa. Uite acolo, unde e aleea ce duce la administrație. Pot să-l nimeresc dimineața pe director, când se duce la serviciu.

Directorul era un mare grangur, deputat al Sovietului Suprem, chiar membru în CC, pare-se. Iar

---

morale treptate a societății ruse; din ordinul țarului Nikolai va fi declarat nebun și pus sub supraveghere medicală și polițienească, obligat, sub semnătură, să nu mai scrie și să nu-și mai publice operele; scrierile sale incendiare au fost tipărite integral de-abia la sfârșitul deceniului al 9-lea din secolul XX; parțial a fost tradus și în limba română.

peste câteva zile au fost toți arestați. Și oricât a încercat Andriușa, apoi, să demonstreze că nu avea intenția să-l omoare pe director, că doar a glumit, că s-a lăudat cu precizia sa, totul a fost în zadar. În felinar s-au găsit urme de glonț, pușca a fost luată la percheziție, toate probele erau evidente: pregătirea unui act terorist. Și au mai descoperit anchetatorii că a scris cândva o reclamație la Moscova, unde se plângea că directorul nu l-a retribuit pentru orele suplimentare efectuate. Așadar, cauza era o ură personală.

– Eeh, la dracu cu toate! n-a mai răbdat Andriușa, înciudat. Dacă știam că va ieși un asemenea caz, l-aș fi omorât de-adevăratelea de mult! Totuna, acum trebuie să stau închis.

Iar anchetatorul s-a uitat la el cu o privire grea, stranie, de parcă ar fi văzut în el ceva deosebit și a spus doar atât:

– N-ai să-l mai vezi niciodată.

N-a înțeles Andriușa ce semnificație au aceste vorbe. Oare îl vor împușca?

N-am stat să-i explic, îmi era greață și mie. Așa că am început să-i povestesc diferite istorii din viața mea de lagăr, despre evadări, l-am înveselit cum am putut. Printr-o minune, am făcut rost de o hartă a lumii. De format mic, dar era totuși o hartă și puteam, așadar, călători.

Desigur, mai întâi am plecat în Italia, la Veneția, ne-am plimbat cu gondolele. Apoi la Neapole, trecând prin Roma. Timpul a fost în permanență minunat, ne-am asigurat în privința aceasta. În trattoriile de la marginea drumului, am băut vin ieftin, am luat ca gustare brânză de oi și ceapă. Am discutat cu țăranii cu chipuri parcă sculptate în bronz despre recoltele de struguri. La Roma i-am arătat diferite monumente: Colosseum, Termele romane, catedrala Sfântul Petru, însă el a obosit repede. Ne-am și certat, să mergem în Spania sau nu? Totuși acolo e Franco. Andriușa nu dorea, dracu știe. Franco ar putea să ne bage la închisoare. Suntem doar din Rusia și nici limba n-o cunoaștem. Încearcă să te dezvinovățești.

De aceea, am plecat în Grecia, iar de acolo în Israel. Trebuia să le vedem, am auzit atâtea despre aceste țări. Și mai departe, am mers în India, apoi la Singapore (are o denumire frumoasă), Hong Kong,

În Japonia, unde toate străzile sunt împodobite cu ieroglife, de parcă ar fi ghirlande de flori. Ne-am încheiat călătoria în California.

Uneori îl cuprindea neliniștea: ce a avut totuși, în vedere anchetatorul?

– Dracu să-l ia pe acest director! Ce treabă am cu el? Dacă știam că se ajunge aici, demult îi făceam felul! Și mă privea circumspect: poate nici eu nu-l cred?

– Ei da, povestește-mi acum, spuneam eu cu o suspiciune afectată. Cine te poate crede? și el râdea parcă mai liniștit. Semănam prea mult cu anchetatorul lui.

Iar noaptea tot visam o cameră cu o lumină strălucitoare, unde încercam să le explic în engleză despre procedeul nostru, cel de la ospiciul din Leningrad din anii '60. Ei dădeau din cap a compătimire și exclamau: „Aha!” de parcă doar acum au receptat. Însă eu vedeam că ei n-au priceput nimic.

Lui Andriușa nu i-am spus nimic despre procesul nostru, n-am avut curajul necesar.

Nici până acum nu știu ca lumea ce s-a întâmplat atunci, la începutul lui octombrie 1971. Firește, prietenii mei au scris proteste, însă astea se scriu întotdeauna și nu sunt niciodată de ajutor. Circulau niște istorisiri nebuloase despre o farfurioară spartă la Paris de madam Brejnev și despre madam Pompidou, care i-a luat apărarea, dar eu nu cred toate acestea. Se mai vorbea și despre indignarea generală a Occidentului, dar pentru mine asta e puțin credibil. În cel mai bun caz, puteau să-și exprime eternul:

– Aha!... Pe scurt, pur și simplu nu cunosc.

Pe neașteptate, a venit la mine în fugă medicul meu și literalmente m-a târât sus, în salonul cel mare, unde își desfășurau activitatea comisiile. Încă înainte de a deschide ușa, am auzit fragmente dintr-o polemică sau ceartă.

– Vă dați seama ce va fi?! V-ați gândit la lucrul ăsta? Înțelegeți ce faceți?!

La masă stăteau doar doi: gârbovitul, pământiuul Lunț, cu fălcile tremurânde și asemenea lui, tremurând din tot corpul și palid din cauza fricii, Morozov, directorul Institutului Serbski.

Aproape neuitându-se la mine, de parcă ar fi continuat convorbirea începută, Morozov m-a întrebat



cu furie:

– Cu ce ați fost ocupat de n-ați avut timp să vă însurați? Nici n-am înțeles pe loc că mi se adresa mie.

– Păi, am învățat, m-am pregătit să dau examen la institut, am studiat, apoi am mai câștigat un ban cu traducerile din engleză, am fost secretarul personal al scriitorului Maximov\* și doar apoi am intenționat să mă căsătoresc, însă dragostea, știți prea bine, e uneori o chestiune de durată, așa că nu se rezolvă repede întotdeauna... Ei, n-am reușit cumva, știți...

Mințeam de mama focului, de mă miram și eu de impertinența mea. Doar din instinct am ghicit ce dorește să audă Morozov de la mine.

– Ei, vedeți! a spus el apăsător, întorcându-se spre Lunț. Și din nou către mine:

– Și cum de n-ați înțeles că vă arestează?

– Cum n-am înțeles? Chiar în primul interviu, din mai 1970, am afirmat că mă vor aresta cel mai târziu peste un an.

Dosarul meu se afla la ei pe masă, răvășit. Însă ei nici nu-și aruncau privirea spre el.

– Ei, vedeți! îi spunea iarăși Morozov lui Lunț. Dar nu părea a fi spre scena când șeful își admonestează subalternul. Mai curând erau doi complotiști surprinși la locul crimei și de aceea se certau, nestingheriți deloc de prezența mea.

Brusc, parcă trezindu-se la realitate, Morozov a făcut un gest cu mâna în direcția mea ca și cum ar fi aruncat niște firimituri de pe masă, iar medicul meu m-a tras din nou pe scări spre izolatorul de la subsol.

– Ce ați făcut? Cum l-ați păcălit și pe Daniil Romanovici! mi-a spus el pe drum, dar n-am înțeles în ce consta vina mea.

– Numai să nu credeți că aceasta a fost comisia, mi-a spus el deja jos, că sunteți în stare să transmiteți

---

\* Maximov, Vladimir Emilianovici (1930-1995), prozator, poet și dramaturg rus; în 1973 a fost exclus din Uniunea Scriitorilor din URSS; a fost de două ori internat cu forța în spitalele psihiatrice sovietice; a reușit să emigreze în 1974; a înființat la Paris revista *Kontinent* al cărei redactor-șef a fost până în 1992; opera sa, tradusă în numeroase limbi, a fost "recuperată" și în patria sa, începând din perioada gorbaciovistă.

afară cine știe ce neghiobie.

Și din nou nu l-am înțeles. Nu știu de ce îmi atribuia mie uneltirile, intrigile.

La începutul lui noiembrie s-a întrunit, în fine, comisia, însă experții de la Institutul Serbski n-au fost solicitați. Ei doar asistau, iar membri au fost desemnați profesorii Melehov, Lukomski și Jarikov, care, anterior, nu se ocupaseră niciodată de psihiatria judiciară. Mă îndoiesc că au înțeles ce se petrece, deoarece medicii Institutului Serbski s-au făcut luntre și punte pentru a demonstra că sunt responsabili, ei care niciodată n-au avut dubii.

Totul a început imediat după discuția mea cu Morozov. Toți cei care înainte întorceau capul acum zâmbeau radios. Alții mă priveau cu o ură nedisimulată, dar ca pe un om, totuși. M-au transferat sus, lângă alți pacienți aflați sub expertiză, blocada luase sfârșit.

Înainte de a fi prezentat comisiei, medicul meu a venit și m-a rugat sincer să-l instruiesc cum trebuie să explice mai bine momentele complicate ale biografiei mele, pentru ca eu să par complet sănătos. Era încă începător și apropiata întrunire a comisiei, unde trebuia să prezinte cazul meu, constituia pentru el un examen.

Aceasta a fost, să zicem, cea mai amuzantă comisie din viața mea. Jocul, de fapt, avea loc la o singură poartă. Nu înțelegi cine pe cine păcălește. Toți cei adunați doreau unul și același lucru și reieșea că medicii de la Institutul Serbski mă apărau în fața comisiei. Unde dispăruseră toate doctrinele lor, simptomele și criteriile? Și când membrii comisiei m-au întrebat, timid, de ce a trebuit să-mi risc libertatea pentru niște oameni necunoscuți (eterna problemă a motivului conflictului cu societatea), toți experții Institutului Serbski au sărit în cor, ca arși:

– Dar aceștia sunt prietenii lui! El îi cunoaște pe toți! De parcă asta ar fi fost pentru ei, cândva, o explicație suficientă.

Lunț stătea undeva la marginea mesei, îmbătrânit, posac și n-a participat deloc la dezbateri. În esență, dezbateri nici n-ar fi existat deloc, nici nu aveau ce discuta, dacă n-ar fi intervenit profesorul

Jarikov. Singurul reprezentant din comisie al școlii lui Snejevski, el se străduia să demonstreze că și în 1963, și în 1965 avusesem manifestări de schizofrenie, moderat progresivă, firește. Institutul Serbski apăra până în pânzele albe teza psihopatiei paranoice. Nici unii, nici ceilalți nu contestau acum responsabilitatea mea, însă natura îmbolnăvirii, rădăcinile nozologice...

Avea loc o luptă între două mafii pentru posturile cheie, pentru șefia clinicilor, pentru disertații, pentru retribuiri mai mari, titluri științifice, mașini și pensii personale. De regulă judecătorii supremi în aceste confruntări erau organele de partid, ele repartizau limitatele bunuri ale vieții și cine exprima mai bine, mai științific voința lor, acela ajungea sus, la vârf. Iar acolo, ceea ce li se va ordona: să categorisească pe cineva responsabil sau iresponsabil – nu-i tot una?

Toți aveau o frică panicardă față de Melehov, care venise aici cu intenția declarată de a-i distruge. Însă n-a avut ce să demaște și era oarecum dezamăgit. Nu putea să înțeleagă de ce nu-mi contest diagnosticul din 1963, de ce cu atâta osârdie mă manifest „critic” față de vechea mea „îmbolnăvire” și de ce, în fine, se manifestă Institutul Serbski așa de ciudat, de parcă de clasificarea mea ca responsabil depindea propria lui soartă. Bănuiesc că a gândit rău despre mine și, în genere, regreta că s-a băgat în această chestiune. Spre final, totuși, a început probabil să mediteze la ceva, deoarece, luându-și rămas bun, s-a ridicat și în mod demonstrativ mi-a strâns mâna. Ceilalți experți au trebuit să-i repete gestul.

Drace! De l-aș fi cunoscut pe acest Melehov până la arestare, poate s-ar fi găsit printre psihiatri și un academician Saharov...

Și imediat după comisie, când profesorii au plecat, m-a chemat Lunț.

– De regulă, la noi nu se obișnuiește să li se comunice celor aflați în expertiză rezultatele comisiei.

Însă pentru a nu exista zvonuri false, voi face o excepție pentru dumneavoastră.

Ei încă mai credeau că am o legătură secretă cu cei din afară, cică se tem de „zvonuri false”!

– Apropo, ce gândiți dumneavoastră personal? n-a mai răbdat el.

– Cred că am pierdut, am răspuns eu.

Însă el, se pare, n-a înțeles ambiguitatea, deoarece privea distrat pe fereastră și a orăcăit în spațiu:

- El crede, că el a pierdut... Mda... Sunteți considerat complet responsabil, răspunzător pentru faptele dumneavoastră.
- Da, dar cum s-a rezolvat problema cu episodul din anul 1963? Cu rădăcinile nozologice?
- S-a stabilit că aceasta a fost o explozie a naturii schizofrenice, care n-a avut o dezvoltare ulterioară.
- Dar așa ceva nu se poate, Daniil Romanovici! Doar știți și dumneavoastră, una din două: dacă e schizofrenie, atunci trebuie să existe o evoluție, altfel aceasta nu e schizofrenie. Așa ceva nu există.
- Da, a consimțit Lunț, dând din mâini a neputință, așa ceva nu există. O soluție de compromis. De atunci nu l-am mai văzut niciodată.

Iar această soluție pentru anchetă a fost o catastrofă. Prea mult se bazaseră cei de la KGB pe iresponsabilitatea mea. Hotărându-mi destinul și pornind de la niște considerente politice, comandanții politici nu s-au interesat de modul cum vor reuși anchetatorii s-o scoată la capăt. Sărmanii kaghebiști, ei nu se mai gândeau să mă vadă, cu atât mai mult nu presupuneau că vor trebui să pregătească dosarul pentru proces. Era deja târziu să corecteze situația, la sfârșitul lunii expira termenul pentru finalizarea anchetei. KGB-ul avea la dispoziție cam trei săptămâni pentru a aranja dosarul.

La anchetă, ca la jocul de șah, e important să împingi adversarul în criză de timp, să orientezi ancheta într-o fundătură, s-o duci pe o pistă falsă sau s-o blochezi cu reclamații. Aici ei înșiși și-au creat criza de timp, au sperat să mă bage la balamuc. De altfel, nici nu-și prea băteau mult capul, pur și simplu capsau toate hârțile care se strânseseră în acest răstimp.

- Nu-i nimic, și așa a fost bine. Chiar a ieșit mai bine decât am crezut, zâmbea căpitanul Korkaci. Pe acești băieți era greu să-i tulburi.

Dar mai aveam un plan de rezervă, neașteptat chiar și pentru ei.

În ultimii ani autoritățile le ridicaseră „dreptul de acces” la dosarele noastre aproape tuturor avocaților onești. Era suficient ca, la un proces politic, un avocat să ceară achitarea clientului, că pe loc se pomenea eliminat de pe lista celor cu „acces”. Situația era alarmantă: în mod practic, nu mai avea cine

să ne apere.

Adesea discutam această problemă, însă nu puteam găsi o rezolvare. Nici o lege nu face referiri la „acces” și autoritățile, ca de fiecare dată în asemenea situații, au inventat o dispoziție secretă, pe care niciodată n-am avut-o în fața ochilor. Pur și simplu la oficiile de consultanță juridică nu se întocmeau convențiile cu avocatul pentru un proces politic, dacă acesta nu avea miticul „acces”. Chiar să protestezi, în mod formal, era imposibil ai nevoie de un document, unde acest „acces” este menționat.

Problema se mai complica, deoarece deținuții și rudele lor, lovindu-se de obstacole de netrecut, angajau un alt avocat, din lista celor propuși; să rămână total lipsiți de un avocat li se părea un lucru riscant. Și apoi care era deosebirea: că vei primi șapte ani cu un avocat onest sau cu unul din cei cu „acces”? Rolul avocatului în jurisdicția sovietică era practic egală cu zero. Constituia o simplă formalitate.

Avocații înșiși, de asemenea, nu puteau nicicum să facă față unei asemenea nenorociri. Rămânea doar ca deținutul să refuze categoric să-și ia avocați „acceptați” și să-l solicite pe al său, „neacceptatul”. Ce vor putea să facă atunci autoritățile? Conform legii, instanța de judecată nu avea dreptul să refuze o asemenea solicitare. În orice caz, a apărut un precedent, o justificare pentru proteste.

– Hai, primul dintre noi care ajunge în instanță, să aplice acest truc, glumeam noi.

Aveam toate motivele să presupun că primul voi fi eu. Avocatul meu în dosarul demonstrației din 1967, Dina Isakovna Kaminskaia era de mult exclusă din lista celor cu „acces”. De un candidat mai bun nici nu aveam nevoie. S-o găesc nu mi-a fost greu și m-am dus la ea să ne învoim, trebuia să știu în mod sigur că nu va refuza, nu va ceda presiunii și orice s-ar întâmpla, chiar sub amenințarea sabiei lui Damocles, va declara public, fără teamă, că mă va apăra. Pentru orice eventualitate, aveam totuși în rezervă încă doi avocați excluși de la „acces”, pe Kalistratova și pe Șveiski.

Și iată, acum mi se oferea strălucita ocazie de a transpune în practică planul nostru. Anchetatorul meu n-a sesizat nici o nenorocire când i-am înmânat solicitarea pentru a mi se aproba în calitate de apărător avocatul Kaminskaia. Însă chiar în ziua următoare a venit la mine precipitat și ușor alarmat. Mi-a adus răspunsul lui Apraksin, președinte al prezidiului colegiului orășenesc al avocaților din Moscova.

– Avocatul Kaminskaia nu poate fi delegată pentru apărare, deoarece nu are acces la documentația secretă.

De asta și aveam nevoie, un act cu mențiunea „acces”. În continuare totul s-a desfășurat ca după o partitură muzicală.

– Care acces? Ce documentație secretă? m-am mirat eu.

– Nu știu nimic. Legea nu permite.

Și am început să scriu reclamații în toate părțile: la CC, la Ministerul Justiției, la Consiliul de Miniștri etc.

Durata anchetei expira, trebuia să studiez dosarul, să semnez conform articolului 201, însă eu nici nu voiam să aud de așa ceva, deoarece, după lege, trebuia să iau cunoștință de dosar în prezența avocatului.

Anchetatorul nu avea alternativă, dacă dosarul nu era soluționat la termen, deținutul trebuia eliberat de sub pază. El a ales următoarea cale: a săvârșit un fals și a scris în procesul-verbal că eu refuz să iau cunoștință de dosar. Despre avocat nici un cuvânt.

Atunci eu am declarat greva foamei. De fapt, mie îmi convenea situația creată: acuzarea era ca vai de lume, cu dosarul nu eram în temă, avocat nu mi se punea la dispoziție. Așa că, duceți-mă pe mine, grevistul foamei, la proces pe targă, dacă vreți. Ce spectacol va fi! Voi alcătui vreo sută de solicitări identice pentru invitarea avocatului Kaminskaia și le voi înmâna tăcut judecătorului la fiecare cinci minute. Pun rămășag că un asemenea proces încă n-a existat.

Eh, ce tărăboi s-a iscat!... Autoritățile parcă au scăpat din lanț. Ele întotdeauna devin feroce când sunt strânse cu ușa. Însă chiar în asemenea momente trebuie să le rupi șira spinării, altminteri niciodată nu vom putea ieși din rahatul ăsta.

M-au băgat la izolare, mi-au luat toate cărțile, hârtia, creionul, tabacul. Nu-mi dădeau ziare, nu mă scoteau la plimbare, nici la baie nu mă duceau. Nici măcar o pastilă pentru durere de cap nu mi-au dat. A venit Stepanov, adjunctul comandantului închisorii, și a declarat că greviștilor foamei nu li se acordă



ajutor medical.

– Sunteți într-o situație complicată, de sinucigaș, spuse el, punând ca de obicei accent pe litera „o”. Sinucigașilor nu li se acordă ajutor medical. Renunțați la greva foamei.

În aceeași zi au început să mă hrănească artificial. Și încă în ce fel: prin nări! Vreo zece gardieni mă cărau din celulă la punctul sanitar. Acolo mă băgau în cămașa de forță, mă legau de patul din scânduri și mi se așezau pe picioare, să nu mă pot zbate. Alții mă țineau de umeri și de cap. Nasul meu era ușor deplasat într-o parte, în copilărie am practicat boxul și l-am vătămat. Iar furtunul era gros, mai larg ca nara, și, să mă omori, nu intra! Îmi curgea sânge din nas cu picături mari, lacrimile se scurgeau șiroaie. Trebuie spus că nasul este o drăcovenie extrem de sensibilă. Și poate numai încă un organ al omului e tot așa sensibil. Iar aici, până și cartilagiul trosnește, se rupe, de-ți vine să urli ca lupul. Horcăi ca un strangulat, încă puțin și-mi vor plesni plămâni. Privindu-mă, pe doctoriță e gata s-o podidească plânsul, însă totuși îndeasă și tot îndeasă furtunul. Apoi, printr-o pâlnie, toarnă niște lături – dacă nimeresc în partea superioară, te îneci. Mă țin cam jumătate de oră, ca stomacul să absoarbă și să n-am posibilitatea să vomit și apoi încep să scoată, încet-încet, furtunul. De parcă m-ar lovi cu secera peste...

În toiul nopții de-abia se mai cicatrizează puțin, sângele încetează să mai curgă, și din nou apar brutele. Și totul se reia de la capăt. Și, pe zi ce trece, e din ce în ce mai greu. S-a umflat totul, e groaznic să și atingi. Și tot timpul se răspândește un miros de carne crudă. Și așa în fiecare zi. După vreo zece zile, supraveghetorii n-au mai răbdat. Tocmai era duminică, din conducere nu era nimeni. Au înconjurat-o pe doctoriță:

– Dă-i măcar așa, să bea ceva mai mult din castron. Termină și tu mai repede, proasto.

Iar ea, cât pe-aici, să intre într-o criză de isterie.

– Dar atunci el nu va înceta niciodată această grevă a foamei, dacă îi dau mai mult. Ce, vreți ca din cauza voastră să ajung la închisoare? De mâine voi începe să-l hrănesc de două ori pe zi.

Un singur lucru mă consola, știam că, aproximativ la acea dată, mama trebuia să-mi aducă un pachet. Fără semnătura mea pachetul nu poate fi primit, iar mama trebuie să priceapă ce se întâmplă. Iar apoi

prietenii vor găsi o soluție.

Douăsprezece zile mi-au rupt nările, exact ca lui Salavat Iulaev\*, și am început și eu să mă înfurii. Nu puteam să mă mai gândesc la nimic altceva, decât la nazofaringele meu. Umblam prin celulă toată ziua și nasul gâlgâia.

Poftim, na de vezi o viață am trăit și n-am crezut că există o anumită legătură între nasul meu și colegiul avocaților din Moscova.

Spre seara celei de-a douăsprezecea zile, autoritățile au cedat, a venit Iliuhin, locțiitorul Procurorului general.

– Întâmplător, știți, am trecut pe aici și brusc am aflat de un grevist al foamei! Ce fel de „acces”, cine v-a spus o asemenea prostie? Vă garantez că nu există liste cu acces interzis.

– Dar Kaminskaia, cum e cu Kaminskaia? întreb eu cu o accentuată pronunție franțuzească, deoarece prin nas nu răzbat sunete, ci doar niște bule.

– Ei, Kaminskaia și iar Kaminskaia, se foiește procurorul. E un bun avocat. O cunosc personal, ne-am întâlnit în instanța de judecată. N-avem nimic împotriva ei. Numai că, știți, acum e deja complicat. Dar de ce, totuși, v-ați încăpățânat să vă opriți la Kaminskaia? Că doar nu s-a isprăvit lumea cu ea, avem mulți avocați buni.

– Nu m-am încăpățânat. Poftim, la alegere: Kaminskaia, Kallistratova, Șveiski. Orice avocat din cei cărora nu li s-a dat acces e bun.

– Ah, iarăși vorbiți de „acces”!

Mult timp ne-am ciondănit. În sfârșit, am convenit să rămână Șveiski.

– Să-l ia dracu! a dat din mână procurorul. Fie și Șveiski, el măcar e membru de partid.

Înainte de a-l da Șveiski l-a apărut pe Amalrik\* și deja ieșise hotărârea Ministerului de Justiție de a-l da

---

\* Iulaev, Salavat (1752-1800) = poet bașkir, participant la războaiele țărănești din 1773-1775, tovarăș de luptă al lui Emilian Pugaciov; a condus răscoale în Bașkiria până în noiembrie 1774; a fost condamnat la ocnă pe viață.

\* Amalrik, Andrei Alexeevici (1938-1980), dramaturg, prozator și publicist rus; în anii '60 a fost arestat și exilat în Siberia; studiul

afară cu totul din avocatură.

Procesul, mai bine spus spectacolul judiciar, a avut loc la 5 ianuarie 1972. Până și sentința îmi era cunoscută dinainte. La ultima noastră întâlnire, anchetatorul, căpitanul Korkaci, mi-a spus cu satisfacție:

– Gata, pentru doisprezece ani am scăpat de tine. Partidul a hotărât deja, au rămas numai formalitățile.

Pentru proces au ales un cartier îndepărtat al Moscovei, ca să fie mai ușor să înconjoare clădirea cu pază și să nu-i lase să intre pe prietenii mei și pe corespondenții străini. În sală, ca de obicei, au băgat lucrători de la KGB și funcționari de partid, ca să dea impresia de „proces deschis”.

Era o grabă îngrozitoare, nu știu de ce, dar voiau să termine totul într-o singură zi. Acuzarea era elaborată într-un mod atât de confuz, încât nici măcar funcționarii de partid din sală nu puteau să-și dea seama despre ce era vorba. S-a spus numai că eu „am transmis sistematic în străinătate minciuni calomnioase antisovietice”, și mai departe urma enumerarea ziarelor occidentale unde s-au publicat aceste „minciuni”. Judecătoarea lua din dosar tăieturile din ziare, le ridica pe rând și le pune la loc. La fel și cu filmul lui Bill Cole: l-au arătat chiar aici, în sala de proces, pe peretele din spate, în loc de ecran. Filmul era în limba engleză și nimeni din cei prezenți, inclusiv judecătoarea și procurorul, nu a putut să-i înțeleagă conținutul.

Am depus nouă cereri: am cerut să se concretizeze acuzațiile, să se arate în ce constă calomnia, am cerut să se citească în limba rusă textul interviurilor mele, să fie chemați zece martori care ar fi putut să confirme autenticitatea celor spuse de mine în interviuri, am cerut să fie lăsate să intre cunoștințele mele ș.a.m.d.

---

istorico-sociologic *Va supraviețui Uniunea Sovietică până în anul 1984?*, scris în 1969, i-a adus o faimă mondială; în 1970 a fost condamnat la 3 ani de lagăr cu regim sever, în Kolâma, unde a mai primit o suplimentare de încă 3 ani de lagăr, dar în urma protestelor sosite din întreaga lume (inclusiv ale 247 de membri ai PEN-clubului), detenția ulterioară a fost comutată cu exil în regiunea Magadan; în 1976 i s-a permis să emigreze; a murit în Mexic.

Toate acestea au fost respinse. Procesul urmărea să stabilească un singur fapt: am dat interviuri, am avut contacte cu corespondenții și, în general, cu străinii, sau nu? Ce anume se spunea în interviuri pe ei nu-i interesa. Când am încercat să le spun chiar eu, m-au întrerupt.

– Inculpat Bukovski, nu-i nevoie să povestiți atât de amănunțit despre toate aceste exemple, de ce atâtea amănunte? Recunoașteți că ați dat interviuri corespondentului Associated Press, Holger Jensen?

– Da, recunosc.

– Aceasta de pe pelicula filmului este figura dumneavoastră? Știați că această comunicare a dumneavoastră va fi publicată în Occident, iar filmul va fi arătat acolo pe ecranele televizoarelor?

– Da, știam.

– Și nu ați fost împotriva acestui lucru?

– Nu, nu am fost. Eu chiar i-am rugat să facă așa.

Se străduiau, cu perseverență, să evite discutarea punctului esențial al problemei, iar eu, la fel de perseverent, mă întorceam la această temă. Ei voiau să fie curați curăței, să nu audă despre toată această bătaie de joc, despre cruzime, sânge și mizerie. Ce legătură aveau toate acestea cu ei? Doar ei nu omoară pe nimeni, nu sugrumă în cămășile de forță, nu zdrobesc șira spinării, nu calcă în picioare cu cizmele. Ei nu fac decât să învârtească niște hârtii, să-și pună semnătura și ștampila. Și ce urmează după aceea nu mai e treaba lor. S-au aranjat bine, dorm liniștiți noaptea. Dar nu-i nimic, aveți ce auzi acum de la mine! Și în fața sălii tăcute, am revărsat, clocotind de ură, toată duhoarea spitalelor speciale, toate amănuntele grețoase ale torturilor. Măcar pentru un minut să vi se facă și vouă rău. Judecătoarea era cuprinsă de grimase.

– Dumneavoastră aveți studii medicale? interveni procurorul, de parcă ar trebui să fii academician ca să te revolți când sub ochii tăi este schilodit un om.

Bineînțeles că pe martorii mei au refuzat să-i cheme, numindu-i pe toți, la grămadă, iresponsabili, incapabili de a depune mărturie. Prevăzusem această posibilitate și am pus special pe listă câteva persoane care nu au avut niciodată de a face cu psihiatrul, cum ar fi soția lui P. G. Grigorenko și soția lui

Fainberg. Dar judecătorii atâta s-au grăbit să-i respingă, încât n-au acordat atenție acestui lucru. L-am mai pus pe listă pe Serghei Petrovici Pisarev, care, la vremea sa, a obținut infirmarea diagnosticului dar și pe el l-au declarat nebun acum.

În locul lor, acuzarea și-a adus proprii “martori”, un ofițer de la KGB, pe care încercaseră să-l trimită să mă spioneze când eram în libertate, un băiat speriat pe care-l văzusem de vreo trei ori în viața mea, și încă doi băieți, militari, pe care i-am sfătuit, într-o conversație întâmplătoare, la o cafenea, vorbind despre evenimentele de la Szczecin, să nu tragă în poporul neînarmat.

Ce puteau ei să spună? Că eu sunt nemulțumit de ordinea existentă? Că m-am plâns de lipsa democrației în URSS? Erau palizi. Deodată, procuroarea întrebă:

– Ați spus că o condiție obligatorie pentru a putea ieși din spitalul special era ca bolnavul să se decică de propriile păreri. Și dumneavoastră v-ați dezis, la ieșirea din spital?

Avea impresia că a pus o întrebare ucigătoare. Dacă nu te-ai căit, înseamnă că acum chiar calomniezi: chipurile, poți ieși din ospiciu fără pocăință. Dacă te-ai căit, e și mai rău, cum poți să dai crezare unui om care într-un moment dificil e gata să se decică de propriile opinii?

Oare le puteam explica acum faptul că am avut un noroc nebunesc că nu am fost obligat să mă căiesc? Oare poți să le explici câte sute de oameni nu vor veni și nu vor spune nimic, nimănu, despre crimele psihiatrice? Așa și lucrează ei, unii torturează, smulgând din oameni căința, alții se dau drept moraliști, pun întrebări mârșave. Și totul în liniște. Cei care s-au căit deja nu mai au dreptul să vorbească, iar cei care nu s-au căit vor tăcea pentru totdeauna. Nu va veni Samsonov, pe care l-au chinat opt ani; a murit de infarct. Nu vor veni Fainberg, Borisov, Grigorenko, este puțin probabil că vor ieși de acolo vii.

Dar de ce trebuie să le fie rușine aceluia care nu au mai rezistat? Să le fie rușine aceluia care torturează.

– Da, am spus eu ferm, am fost nevoit să mă dezic, ca să-mi dea drumul. Altfel, nu aș fi fost acum în fața dumneavoastră.

Sala a început să se foiască și printre rânduri s-a strecurat o rumoare plină de răutate: aha, totuși

te-ai dezis, te-ai căit... Dar nu simțeam nici o rușine, nici din cauza acestei minciuni, nici din cauza căinței închipuite, pur și simplu simțeam durerea altuia.

Și așa s-a făcut că din nou eram transferat dintr-un loc în altul, îl înjuram pe “cetățeanul-șef” și ascultam certurile interminabile care apar de obicei în închisori. Mi-au dat 12 ani, doisprezece ani cu schimbarea gărzii în lagăr, cu percheziții, carcere înghețate și foame mistuitoare, pe care în timp nici n-o mai simți, ca și durerea de dinți. Doar să dormi este incomod – te deranjează oasele.

Nu, nu-mi părea rău de ce s-a întâmplat. Îmi părea rău numai că am reușit să fac prea puțin într-un an, două luni și trei zile, timpul petrecut în libertate. Așa le-am și spus la proces, când am luat ultima oară cuvântul.

De obicei, când pleci acolo, iei cu tine ultimele ecouri, voci, impresii din lumea pe care o lași în urma ta. Ba îți apare deodată chipul mamei și multe-multe alte imagini legate de el, ba Moscova înzăpezită, străduțele întortocheate din zona Arbatului, ba, pur și simplu, fragmente din câte o melodie și nu poți nicidecum să-ți aduci aminte unde ai auzit-o, de ce este legată...

Îți aduci aminte într-una de proces, de întrebările lor și de răspunsurile tale. De sute de ori derulezi în memorie aceste imagini și de fiecare dată ajungi la concluzia că puteai să spui mai bine. Avocatul meu, Șveiski, era speriat de moarte. Exact când îl dădeau afară din avocatură – deja luaseră această hotărâre – totul s-a schimbat brusc. Nu numai că nu l-au mai dat afară, dar i-au permis din nou “liberul acces”. A venit la mine a doua zi după terminarea grevei foamei și s-a uitat îndelung, cu o privire plină de semnificații, la pereții cabinetului în care ne fixaseră întâlnirea. Probabil că avea un tic nervos, pentru că, din când în când, dădea din cap într-un mod ciudat, ca și cum l-ar fi sugrumat cravata, sau ca și cum un laț nevăzut i s-ar fi strâns în jurul gâtului.

– Eu, ca membru de partid, nu pot fi de acord cu faptele dumneavoastră, spuse el, uitându-se la pereți.

Mi-a fost foarte greu să-l fac să adopte o poziție strict juridică, în sensul normelor de drept. Totuși,



el a cerut achitarea. Pentru asta, de fapt, și aveam nevoie de el. În principiu, avocatul este un fel de purtător de cuvânt al celui pe care îl apără. El trebuie să spună ceea ce nu poate spune inculpatul. La noi, la procesele politice, totul este invers. Da, exact așa: noi îi apărăm pe avocați, nu ei pe noi.

De data aceasta, când am luat cuvântul, am fost mai concis, mai energic. Enumerând rapid toate încălcările legii comise de către KGB în legătură cu procesul meu, am spus:

«Pentru ce era nevoie de toate aceste provocări și încălcări grosolane ale legii, acest șuvoi de calomnii și de învinuiri nefondate, mincinoase? Pentru ce era nevoie de acest proces? Oare doar pentru ca să fie lipsit un om de libertate? Nu, aici e vorba de un “principiu”, de un fel de “filozofie”. Dincolo de acuzarea prezentată se află alta, ascunsă, iar prin acest proces vor să spună: nu se poate să “speli rufele murdare în public”; ei încearcă să-și ascundă propriile crime – represiunile psihiatrice asupra celor ce gândesc altfel, propriile închisori și lagăre. Încearcă să-i facă să tacă pe aceia care povestesc lumii întregi despre aceste crime, căci vor să apară pe arena internațională ca un fel de apărători ireproșabili ai celor asupriți. Prea târziu! Societatea noastră este încă bolnavă. Este bolnavă de frică, de frica ce a cuprins-o încă din vremea stalinismului, dar procesul descătușării spirituale deja a început și nu mai poate fi oprit prin nici un fel de represiuni. Societatea înțelege deja că vinovat nu este cel care «spală rufele murdare în public», ci acela care le murdărește».

Bineînțeles, puteai să spui și mai bine, însă întotdeauna variantele cele mai bune îți vin în minte cu întârziere. Dar nu asta este important. Ci dacă meritau toate acestea doisprezece ani, mai bine spus toată viața. Toate astea, adică nu procesul, nu luarea de cuvânt, ci procesul acela pe care de-acum nu poți să-l mai oprești. Mie mi se pare că merita. În orice caz, niciodată nu mi-a părut rău de ceea ce s-a întâmplat.

Zi și noapte, fără întrerupere, se succedă etapele transferului meu către est. Punctele de oprire sunt pline până la refuz, câte 60-80 de oameni într-o celulă. Dorm și pe paturi, și pe sub paturi, și pe jos, în rânduri, chiar și pe masă. Nici nu ai aer să respiri. Vagoanele sunt așa de înghesuite, încât nici ușa nu se poate închide, însoțitorii, gardienii din escortă o tot împing cu cizmele. Mame cu copii de țâță, bătrâne

știrbe, adolescenți, invalizi, bărbați încruntați, flăcăi nepăsători... și fiecare are câte un “dosar” într-un plic maroniu. Deasupra sunt fotografia, și biografia, altfel cum să se mai descurce escorta? Numele? Prenumele și patronimicul? Articolul de lege? Condamnarea? Treci mai departe! Numele? Prenumele și patronimicul? Articolul de lege? Condamnarea?

Te și zăpăcești după monotonia din închisoare. Parcă s-a ridicat și a pornit întreaga țară. Fraților! A mai rămas măcar unul în libertate sau i-au prins pe toți? Țipăt, ocară, tropăit, plâns disperat de copil, ici-colo, deja au început să se încaiere. Mai repede, mai repede! ne grăbește escorta. Unii au câte o legătură, câte un sac, câte un geamantan jerpelit, iar alții n-au decât scrumbia primită în buzunar și câte o bucată de pâine în mână. Și la drum!

– Uuunde, uuunde..., strigă lung locomotiva.

– Spre eeeest!, îi răspunde lung altă locomotivă.

Nu-ți bate joc de scrumbie, frate. Așa cum e ea, ca rugina și urât mirositoare, că alta nu-ți mai dau. Drumul e lung și până la urmă o rozi. Timp de două zile și două nopți totul în jur se îmbibă cu scrumbie, totul se mânjește. Pe urmă n-ai apă să bei – parcă poate escorta să dea apă la atâta mulțime? Intri într-o stare de frenezie, până la răgușeală. Și, dacă ai băut, n-o să-ți dea voie la toaletă. Și, totuși, ascunde scrumbia aia, bag-o măcar în buzunar. Ascultă un bătrân recidivist. Spre seară, când totul se liniștește, când se potolește copilul, când se termină certurile și în compartimentul de alături femeile încep un cântec tânguitor, o s-o rozi după placul inimii, cu oase cu tot. Ce dacă te mânjești tot ajunge totuși ceva și în burtă. Poți să ațipești puțin.

Pe un vechi deținut îl deosebești întotdeauna. Până să vă moșmondiți voi în ușă, până să vă dumiriți, el a și ocupat locul cel mai bun, în dreapta, sus, de unde poți chiar să privești în voie, dacă reușești să-l convingi pe șef să întredeschidă geamul din coridor. Și nu are cu el o legăturică prea mare, parcă ar merge la baie, dar acolo are de toate, tot ce-i trebuie pe drum. O cămașă sau un pulover, să-i dea escortei pentru

un pachet de ceai, ceva de mâncat sau fumat. Undeva e ascuns un “șuț”\*, un cuțitaș nu prea mare, un muștiuc demontabil, lucrat în lagăr, tot așa, să le dea vreunui sălbatic cu epoleți. Are și o cană curată, pe tuberculoși, chiar dacă îi transportă separat, cana este una pentru toată lumea. Are și niște bănuți, numai că nu-i găsești, oricât l-ai scotoci.

Și acum nu-l mai miști de acolo pentru nimic în lume, nu-l tulburi cu nimic, discuțiile n-au nici un rost. Poate reușești să faci rost de niște ceai. Și până se chinuie băieții mai tineri să facă ceaiul într-un prosop curat, răsucit, iar alții stau în dreptul ușii, să-i ascundă de vederea escortei, el începe fără nici o grabă să povestească câte în lună și-n stele, să tot stai să-l asculți. Cele mai importante povești le spune mai târziu, când cana trece în cerc, de la unul la altul.

Câteodată, nici nu-ți dai seama încotro bate. Inventează o întreagă poveste sau un tratat de filozofie, pentru ca în momentul cel mai tensionat, să spună pe neașteptate:

– Ia hai să fumăm o țigară, frate, că tot veni vorba. Este o serie întreagă de indicii după care recunoști un adevărat deținut. În primul rând, el întotdeauna este condamnat din cauza unui fleac. Așa, din neglijență, fură vaca, dar lasă vițelul. În al doilea rând, întotdeauna suferă de vreo boală cronică, incurabilă. Hernie, de exemplu. O boală serioasă reprezintă o adevărată avere, iar un deținut isteț are grijă de boala lui. O păstrează la rezervă. În caz că-l persecută atât de tare, încât să vrea să evadeze. Cine-i mai prost își rupe mâinile, sau își taie degetele, dar deținutul grijuliu ajunge la punctul sanitar.

– Așa și pe dincolo, cetățene șef. Am hernie, nu pot să muncesc.

O săptămână de leneveală poate să însemne, câteodată, cât un an de viață. Pe urmă, neapărat trebuie să fie vreo veche neînțelegere între un deținut cumsecade și șefi – niște bani neplătiți, niște cizme care nu i-au fost date sau vreun pachet pe care ei și l-au însușit. Ani întregi o să tot scrie el plângeri plictisitoare, trecând din instanță în instanță, tot mai sus și mai sus. Neînțelegerea începe să fie înăbușită de hârtii, hotărâri, indicații și, până la urmă, nimeni nu-și mai aduce aminte despre ce era vorba de fapt.

---

\* a<sup>a</sup>uț (cuvânt din argoul infractorilor) = obiect metalic foarte bine ascuțit, folosit pentru tăierea buzunarelor.

Dar cum îl strânge nițel mai tare șeful, să te ții! Fără sfârșit și început, fără puncte, virgule și alte semne de punctuație, într-o singură frază neîntreruptă, gata plângerea. Și că a fost condamnat pentru o nimica toată la 17 ani, și că este grav bolnav și nu primește îngrijiri, că este trimis la muncă, ceea ce-i contraindicat, și că șefii nu i-au dat cizmele cuvenite... Dar cel mai ușor este să-l deosebești pe un veritabil deținut atunci când se ia cineva de el: asemenea înjurături fantastice, pline de virtuozitate, de nuanțe, de înflorituri, de întorsături care mai de care mai ciudate, de la nimeni altul n-ai mai putea auzi. Toți se liniștesc și devin ascultători și respectuoși. Bobocii cu invidie, cei cunoscători aprobator. După asemenea tiradă melodică, cineva priceput poate să-și dea seama imediat de toată biografia lui, de închisorile prin care a trecut.

– Dar tu, frate, ai fost la Kolâma, nu-i așa?

Și dacă ai avut noroc să cumperi de la cineva din escortă votcă sau măcar apă de colonie triplă, nici nu ai chef să dormi. Se spun cu totul alte povești, păcat că nu ai cum să le notezi. Și anii de condamnare încep să pară mai scurți, și viața mai frumoasă, și că ai fost închis pe nedrept..

Roțile huruie, vagonul saltă la macazuri, femeile cântă trist, iar pe coridor patrulează, când înainte, când înapoi, escorta, se uită printre zăbrele la deținuți.

– Spre eeeest! strigă locomotiva.

Dar unde ne duc? La Komi, la Tiumen', la Kirov sau la Perm? Dar ce importanță mai are?

Adresa mea nu înseamnă o stradă și un număr.

Adresa mea este Uniunea Sovietică.

Spre vest merg vagoane absolut goale, n-au de ce să ne ducă pe noi spre vest.

Mi se părea ciudat să mă aflu printre niște oameni pe care îi știam, dar nu-i văzusem niciodată. Parcă nimerisem pe lumea cealaltă. Doar informațiile despre arestări, despre procese și despre detaliile dosarelor trecuseră prin mâinile mele. Apoi veneau de la ei vești din lagăre, proteste, cereri și greve ale foamei. Numai că nu s-a întâmplat să ne vedem, iar acum eu îi studiam plin de curiozitate.

Iată-i pe “piloți”, judecați în problema avioanelor de la Leningrad. Doamne, cât de demult au fost toate astea!

În acel cumplit, nebunesc decembrie al anului 1970, când autoritățile au întrerupt toate contactele cu Leningradul, au deconectat telefoanele, când se făceau arestări prin trenuri și numai Vovka Telnikov a reușit să ajungă la Moscova cu textul sentinței și al stenogramei procesului. Apoi s-a dezlănțuit urmărirea prin Moscova: curți de trecere, scări de bloc, metrou, mașini... Am reușit, totuși, atunci să scăpăm de cekişti și undeva pe lângă Piața Pușkin, în apartamentul unui prieten de-al meu, am copiat cu înfrigurare textul la mașină. Noaptea, urma să mă strecor până la corespondenți.

La 30 decembrie era ziua mea de naștere. Pentru prima oară după mulți ani o petreceam în libertate. Și toată ziua am stat lângă Curtea Supremă, așteptând rezultatele judecării recursului în dosarul avioanelor. De-abia seara târziu a ieșit Saharov și a anunțat comutarea pedepsei cu moartea.

– Ce vă pasă! râd eu. V-ați ars cu avionul și acum stați aici, la adăpost. Dar nouă câtă bătaie de cap ne-ați dat!

Ucrainenii – Svetlicinâi, Antoniuk, Kalineț – au fost închiși mai târziu, după mine, dar eu îi știam prin intermediul samizdatului.

Dar ăsta slab de parcă a scăpat de la Auschwitz cine e? Iosif Meșener? Sigur că da, îmi amintesc. Doi profesori de școală din Moldova, Syslenski și Meșener, șapte și șase ani pentru că au protestat împotriva intervenției din Cehoslovacia.

Pavlenkov este închis pentru samizdatul de la Universitatea din Gorki. Gavrilov, pentru samizdatul ofițerilor de pe submarinul din Flota Mării Baltice. Dar aici este *Cronica evenimentelor curente!*

– Fraților, dar la voi în zonă se bea?

– Și încă cum!

– Păi atunci haideți să facem ceaiul.

Până la arestarea mea, toate lagărele politice se aflau în Mordovia. Practic toată Mordovia era înconjurată cu sârmă ghimpată. Chiar la recensământul oficial au ieșit în Mordovia mai mulți bărbați

decât femei, deși în cea mai mare parte a țării era invers. Lagărele politice erau acolo aproape chiar de la începutul puterii sovietice. La început Tiomniki, apoi Dubrovlag, acum Iavas, Potima, Barașevo. E imposibil să calculezi câți oameni au pierit acolo, și dacă sapi pământul, acolo neapărat dai de oase umane. Se povestea că unul singur a rămas acolo închis încă de pe acea vreme și până în zilele noastre, un marinar, participant la revolta de la Kronștadt. Foarte bătrân, bolnav și tăcut, umbla prin zonă clătînându-se ca pe puntea unui crucișător pe timp de furtună.

Bineînțeles, o vecinătate atât de îndelungată a lagărelor nu a rămas fără urmă pentru oamenii locului. Câteva generații au lucrat ca gardieni supraveghetori, transmitând postul din tată în fiu. S-au obișnuit să vadă de lagăre, un loc de pricopseală. Pentru un evadat prins primeau un sac de făină.

– Tată, ați făcut percheziție astăzi? îl întreba băiețelul pe tată. Mi-ai adus și mie ceva?

Cu timpul, relațiile de afaceri dintre deținuți și supraveghetori au ajuns până acolo, încât în schimbul banilor puteai face absolut tot. Proteste, cereri, declarații despre greva foamei, despre samavolnicii, ajungeai în libertate. În 1970 am făcut rost chiar și de o bandă de magnetofon cu o înregistrare a lui Ghinzburg.

Autoritățile au început să se agite și în vara lui 1972 i-au transferat pe cei mai “periculoși” deținuți politici, într-un transport special, într-un transfer în regiunea Perm, mai departe de Moscova. Această operațiune a fost învăluită cu cel mai adânc secret. Pentru ca deținuții să nu reușească în vreun fel să transmită în afară informații despre traseu, ferestrele vagoanelor au fost acoperite și închise ermetic. Era arșița incredibilă din vara lui 1972, când ardeau pădurile, când mlaștinile de turbă se aprindeau singure, un fum înăbușitor plutea deasupra țării. Vagoanele, în întregime metalice, s-au încins și au ajuns exact la fel ca acele mașini în care fasciștii îi gazau pe prizonieri. Oamenii se sufocau, își pierdeau cunoștința, un deținut a murit.

În regiunea Perm s-au construit două noi lagăre, 35 și 36 (mai târziu au făcut încă unul, 37). O izolare totală, supraveghetori special aleși, cărora li se dădea de la început gradul de sublocotenent, ca să slujească mai cu credință, și o climă nordică, foarte aspră.



Eu am nimerit de la început în regiunea Perm, în lagărul 35, lângă stația Vsesviatskaia. Primul an după proces am stat în închisoarea din Vladimir, conform sentinței trebuia să fac doi ani de închisoare, cinci de lagăr și cinci de exil. Către primăvara lui 1973, când trebuia să merg în lagăr, “experimentul de la Perm” se încheiase deja și nu am mai ajuns în Mordovia.

Lagărul nostru nu era mare de vreo 300-350 de oameni, iar cea mai mare parte a populației era alcătuită din “bătrâni”, ucraineni, lituanieni, participanți la lupta națională de eliberare din anii 40. Mulți dintre ei nu au trăit niciodată în libertate sub puterea sovietică, ci așa cum au luat în tinerețe armele împotriva invaziei sovietice, așa au și trăit în lagăre până la bătrânețe. Au fost însă judecați pentru trădarea patriei. Ce patrie avea în vedere tribunalul stalinist e greu de înțeles. Și concepția despre viață, și tradițiile, și obiceiurile le-au păstrat pe cele din trecut, așa cum nu au mai rămas la ei acasă. Era uimitor să vezi cum munceau ei, chiar în lagăr fiind, pentru rația de pâine, sânguincios, cu perseverență, cu dragoste față de lucru. Așa munceau mai demult țărani pe pământul lor. Se simțea în ei o credință încăpățânată în munca omului, în ciuda a tot și a toate. În libertate nimeni nu mai muncește așa, i-a dezvățat puterea sovietică. La noi se spunea în glumă că oricare dintre acești bătrâni poate înlocui trei strunguri, dacă se întrerupe curentul.

Lagărul conservă într-un fel omul. Părul încărunțește, dinții cad, fețele se acoperă de riduri, dar în interiorul lui omul nu îmbătrânește, nu devine mai impozant. E ciudat să vezi cum acești bărbați de 55 de ani se purtau unul cu altul ca niște adolescenți, își trăgeau pumni sub coaste și doar că nu aveau putere să se ia la întrecere la fugă. Doar viața lor s-a oprit, când aveau douăzeci de ani. Băieți simpli de la țară care n-au mai apucat să ajungă tați de familie.

Duminica, vara, ieșeau la soare cu acordeoanele și cântau melodii pe care nimeni nu și le mai aducea aminte la ei acasă. Era o priveliște sinistră. Într-adevăr, parcă aș fi coborât în lumea cealaltă.

Erau rămășițele unei generații distruse în întregime. Doar în Lituania “eliberatorii” au reprimat 350 de mii de locuitori, iar în Ucraina numărul e de ordinul milioaneilor.

Le era greu să ne înțeleagă, să priceapă sensul acțiunilor noastre. Ei încă mai trăiau cu psihologia

anilor '40, o psihologie de partizani. Și dacă o asemenea masă populară n-a reușit să obțină eliberarea cu arma în mână, atunci ce sens mai are să tot scriem hârtii și hârtiuțe? Iar pentru mulți dintre ei să se adreseze, în genere, cu reclamații autorităților era inacceptabil, deoarece nu considerau că aceste autorități sunt legitime.

Dintre lituanieni cel mai bine m-am înțeles cu Ionas Matuzevicius. La începutul anilor '50, când totul era deja pierdut, lupta era fără speranțe, el a hotărât totuși să se ralieze "fraților din păduri". Poate de aceea ne înțelegeam bine. Când l-au prins, el s-a apărat până la ultimul glonte, nedorind să cadă în mâinile lor viu. L-au târâit ciuruit de gloanțe și l-au recompus, fără nici o exagerare, pe bucăți; le era de trebuință viu, ca apoi să-l tortureze. Mă uimea, că după toate acestea, plus aproape 25 de ani petrecuți în lagăre și-a păstrat un extraordinar optimism, simțul umorului și o anumită puritate interioară. Nu știu cum poate fi denumit așa ceva, dar, după părerea mea, așa trebuie să fie călugării. Probabil, toate astea își aveau izvorul în extremul, absolutul său altruism. Zahărul ni-l dădeau în pachetele pentru zece zile și fiecare prelungea apoi cât de mult putea, ca să-i ajungă timp cât mai îndelungat. Ionas îl turna imediat în întregime pe gură și, mijind blând, îl înghițea.

– Ionas, îi spuneam lui cu reproș, ce faci? Asta-i rația pe zece zile!

– Dar la dracu cu zahăr cu tot, replica Ionas, dacă mâine mor brusc? Măcar să nu-i rămână dușmanului.

Odată lucram cu Iosif Meșener, făceam ordine în niște vechituri lângă uzina termică și deodată am dat peste o cizmă veche din pânză impermeabilă, peticită: nu puține erau aruncate pe acolo. Și pe loc mi-a venit o idee năstrușnică. M-am dus la băieții care amestecau betonul și am turnat în cizmă soluție semilichidă. Apoi când soluția s-a întărit, am tăiat cizma atent cu cuțitul, s-a obținut astfel o piesă turnată în ciment. Am mai găsit o piatră mare, rotundă, o bucată de sârmă ghimpată și am început să înjghebăm un monument al cizmei. Toți au luat parte activă la această inițiativă. Pe piatră am făcut din soluție ceva ce semăna cu o hartă a lumii, un capăt al sârmei ghimpate l-am băgat sub cizmă, iar cu cealaltă parte am înfășurat în jurul carâmbului. Totul era gata și ne pregăteam să inaugurăm solemn monumentul, să ne

expunem pe rând cuvintele patetice glumețe ș.a.m.d. Doar cizma era nu numai a gardianului, a paznicului, a soldatului, ci și a deținutului. La inaugurare, i-am invitat pe ucraineni, lituanieni, pe toți doritorii. Însă acțiunea nu ne-a reușit, veselia n-a prea fost la ea acasă. Nimeni nu s-a decis nici măcar să deschidă gura. Am stat triști în jurul acestei cizme și apoi ne-am dus pe la celulele noastre. Ulterior, cizma a fost găsită de gardienii-supraveghetori și mult timp au tot spart la ea, deoarece cimentul se întărise în toată regula.

Nimeni dintre acești bărbați destoinici nu și-a văzut sentința. Lor doar li s-a comunicat: douăzeci și cinci de ani, și cu asta basta.

De altfel, rar cine primea și acum sentința în mână. De regulă, ți-o dau s-o citești, după care ți-o iau înapoi. Se consideră că sentința e “secretă”, deși legislația sovietică nu prevede așa ceva. (În mod practic, primeau sentința în mână doar cei al căror caz devenea larg cunoscut prin samizdat sau presa occidentală). De aceea, una din preocupările noastre în lagăr era obținerea și expedierea afară, în libertate, a copiilor unor asemenea sentințe.

Până la ultima arestare și eu am fost puțin dezinformat, credeam că în zilele noastre practic nu mai există procese politice “întâmplătoare”, adică astfel de procese în care acuzatul, până să fie arestat, nici măcar să nu bănuiască că în urma faptelor sale ar putea ajunge la închisoare. Acum, mă gândeam, represiunile politice sunt îndreptate numai împotriva participanților la mișcarea pentru drepturile omului, la diferite mișcări naționale și religioase, adică împotriva unor oameni care, chiar dacă nu au săvârșit nici o crimă, își dau totuși seama că în condițiile regimului totalitar, pot fi arestați în orice moment. S-a dovedit însă că nu aveam dreptate. Procentul proceselor “întâmplătoare” era destul de ridicat.

În primul rând, din această categorie fac parte reclamagii și autorii de anonime. Adesea omul, indignat de câte o nedreptate, începe să scrie reclamații instanțelor superioare și crede sincer că astfel poate să îndrepte răul. Primind răspunsuri impertinente, el începe să generalizeze rezultatele,

reclamațiile lui capătă caracterul unor acuzații, imediat este chemat la KGB și, dacă nu cedează în fața amenințărilor, este închis.

De exemplu, în 1976 era cu mine în închisoare, la Vladimir, un medic stomatolog, Airapetov, din Baku, armean, la vreo 47 de ani. Descoperind la locul de muncă sustrageri și luări de mită, a început să scrie la CC, dar nu a obținut nimic și treptat a ajuns la concluzia că și CC acoperă corupția, cu bună-știință. I-a scris de câteva ori lui Brejnev, dând pe față escrocheriile autorităților de la nivel înalt din Azerbaigean, și până la urmă, a fost arestat. La KGB a refuzat să se căiască și a fost condamnat la trei ani de închisoare și patru de lagăr pentru agitație antisovietică. Nu putea nicidecum să înțeleagă cu ce a greșit.

– Dar pe cine am instigat? a întrebat el la proces. Pe Brejnev?

– Știți, i s-a răspuns, Brejnev are mulți secretari, colaboratori, referenți, pe aceștia i-ați și instigat.

Alții își dau seama că din cauza reclamațiilor pot avea neplăceri la locul de muncă, neînțelegeri cu șefii, și atunci scriu anonime. Numai că și ei sunt arestați, când nu se așteaptă.

O categorie interesantă este și aceea a oamenilor judecați pentru însemnările de pe buletinele de vot. Votul, la noi, conform legii, este secret și nimeni nu are dreptul să cerceteze cine cum a votat și ce fel de buletin de vot a introdus în urnă. Mai mult decât atât, în Codul Penal există un articol special care prevede privarea de libertate pentru persoanele oficiale care încalcă secretul votului. Numai că asta nu-i împiedică pe cei de la KGB să-i bage la închisoare pe cei care au făcut însemnări pe buletinele de vot.

Pe mine m-au interesat foarte mult astfel de cazuri, trebuie să recunosc că nu prea credeam că lucrurile stau chiar așa cum povesteau cei în cauză. Mi se părea că prea exagerează. În sfârșit, în legătură cu un astfel de proces, am reușit să fac rost de sentință, când eram în lagărul din Perm. Sentința era considerată secretă și cu mare greutate am făcut rost de ea pentru o jumătate de oră, să o copiez. Mai simplu spus, am furat-o din secția specială, am făcut o copie și am transmis-o afară. Iat-o:

## SENTINȚĂ

Dosar nr 6-74

secret

În numele Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, la data de 15 iunie 1971, tribunalul regional Vorosilovgrad, alcătuit din: președintele IARESKO V.A., asesorii populari BARANOVA K.A., DROJJINA M.F., în prezența grefierului GOLUBICEI T.M., cu participarea procurorului ZIMARIN V.I. și cu participarea avocatului SOKOLIKOVA N.M., examinând în ședință de judecată închisă din orașul Vorosilovgrad dosarul de acuzare a lui CEKALIN Alexandr Nikolaevici, născut la 19.12.1938, în Sliud-Rudnik, raionul Uderensk, regiunea Krasnoiarsk, rus, cetățean al URSS, nemembru de partid, studii 10 clase, fără antecedente penale, căsătorit, având în întreținere un fiu, născut în 1962, domiciliat în orașul Lisiceansk din regiunea Vorosilovgrad, str. Karl Marx nr 136-5, lăcătuș-montor la Uzina de Construcții de Mașini din Lisiceansk, aflat în stare de arest începând cu 27 mai 1971, trimis în judecată în baza articolului 62, partea 1, din Codul Penal RSSU\*, a stabilit:

La data de 14 iunie 1970, în timpul alegerilor, acuzatul CEKALIN A.N. pe buletinele de vot pentru Sovietul Uniunii și Sovietul Naționalităților, circumscripția nr 440 Lisiceansk, a făcut însemnări cu caracter antisovietic, care instigau la răsturnarea Puterii Sovietice și propagau minciuni calomnioase, denigrând orânduirea socială și ordinea de stat sovietică, săvârșind astfel o infracțiune, prevăzută în articolul 62, partea 1, din Codul Penal RSSU. Inculpatul CEKALIN și-a recunoscut vina de săvârșire a infracțiunii arătate mai sus și a explicat că în ziua alegerilor a mers la secția de votare, iar după primirea buletinelor a făcut însemnări cu conținut antisovietic; vina lui în săvârșirea infracțiunii arătate este confirmată de depozițiile martorului VERETENNIKOV N.I., care, în timpul alegerilor, a fost loțiitorul

---

\* RSSU= Republica Socialistă Sovietică Ucraina

președintelui comisiei electorale de circumscripție și, la numărătoarea voturilor, a observat două buletine cu însemnări antisovietice. El a spus că a considerat aceste însemnări ca o chemare la răsturnarea Puterii Sovietice și ca o defăimare a sistemului nostru electoral. Martorul CEKALINA E.R., soția inculpatului, a declarat că în ziua următoare alegerilor, soțul i-a spus despre însemnările cu conținut antisovietic făcute de el; ea, de asemenea, a declarat că soțul asculta emisiunile posturilor străine de radio, în special "Vocea Americii". Martorul JITNĂI V.D., șeful brigăzii în care lucra inculpatul, a declarat instanței judecătorești că CEKALIN era revoltat de ordinea existentă la noi în țară și și-a exprimat dorința de a emigra. Din declarațiile martorului CERNIKOV S. P. reiese că CEKALIN, în prezența acestuia, s-a exprimat jignitor la adresa comuniștilor. Inculpatul nu a negat că îl revolta ordinea existentă la noi, că și-a exprimat dorința de a pleca în altă țară, că asculta cu regularitate emisiunile posturilor străine de radio și că, în însemnările sale de pe buletine, a reprodus parțial cuvintele din emisiunile de radio ascultate. Vina inculpatului este dovedită de probele materiale. Așa cum se vede din concluzia expertizei criminalistice a probelor, însemnările au fost făcute de către o singură persoană, de către CEKALIN.

Făcând asemenea însemnări pe buletine, inculpatul știa că propagă idei antisovietice, căci însemnările de pe buletine au fost citite la numărarea voturilor, și el dorea ca ele să fie citite. El a acționat cu o evidentă premeditare la răspândirea minciunilor calomnioase la adresa sistemului nostru electoral, ceea ce nu a negat, prin urmare infracțiunea menționată a fost săvârșită cu premeditare, urmărind scopuri antisovietice, mărturie fiind împrejurările arătate mai sus. Însuși conținutul însemnărilor de pe buletine dovedește că CEKALIN urmărea un scop antisovietic prin propaganda ideilor sale. Argumentele sale, cum că a săvârșit această infracțiune din cauza supărării pe administrația secției, în legătură cu neacordarea concediului pe timpul verii, sunt nefondate. Pentru neparticiparea la adunările de sindicat, din 12.3.70, adunarea sindicală de secție i-a luat dreptul de a merge în concediu vara. Infracțiunea a săvârșit-o pe 14 iunie 1970. Pe lângă aceasta, el nu a luat nici o măsură pentru a contesta hotărârea adunării, iar explicațiile lui inițiale despre motivul săvârșirii infracțiunii s-au referit la împrejurările



menționate mai sus. În prezența acestor probe, tribunalul regional consideră că vina inculpatului CEKALIN de agitație antisovietică și-a găsit deplina confirmare, acțiunile lui criminale fiind corect calificate, conform articolului 62, partea 1.

Pentru a hotărî în privința gradului pedepsei, tribunalul regional ia în considerare că CEKALIN a săvârșit o crimă de stat deosebit de gravă, că a desfășurat o muncă utilă societății, că are în întreținere un copil, că și-a recunoscut vina și s-a căit. El trebuie să-și ispășească pedeapsa în ITK\* cu regim sever, luând în considerare cele săvârșite de el și datele lui personale, tribunalul regional consideră că o pedeapsă suplimentară cum ar fi deportarea nu este justificată. Acționând conform dispozițiilor articolelor 323, 324 din Codul de Procedură Penală al RSSU, tribunalul regional a hotărât:

CEKALIN A.N. este declarat vinovat conform articolului 62, partea 1, din Codul Penal al RSSU și condamnat la o pedeapsă privativă de libertate pe o perioadă de 5 (cinci) ani, fără deportare, cu executarea pedepsei în ITK cu regim sever. Se include în termenul pedepsei perioada în care CEKALIN A.N. s-a aflat sub arest, începând din 27 mai 1971, măsurile represive rămân nemodificate - ținerea sub stare de arest. Se percep de la CEKALIN la venitul statului 11 ruble și 88 de copeici cheltuieli de judecată. Probele materiale (buletinele) rămân anexate la dosar. Sentința poate fi atacată prin recurs la Tribunalul Suprem al RSSU în timp de 7 zile de la pronunțarea ei și la același termen de la primirea copiei sentinței de către condamnat.

Președinte (semnătura)

Asesori (semnăturile)

Cekalin a fost apoi închis împreună cu noi și la Vladimir; a fost eliberat în mai 1976, spre sfârșitul termenului de efectuare a pedepsei. În perioada în care a fost închis a surzit aproape cu totul, pentru că

---

\* ITK = colonie de reeducare prin muncă

suferea de o boală evolutivă gravă a urechilor, și bineînțeles că nu i s-a dat nici un fel de tratament.

Ceva cu totul antologic s-a întâmplat cu V. Bogdanov, cu care m-am întâlnit în lagărul din Perm. El lucra în apropierea Moscovei, în orașul Electrostal, ca muncitor la întreprinderea secretă de îmbogățire a minereului de uraniu. Câțiva ani a locuit într-o cămăruță cu mama și cu soția, a fost pe la toate autoritățile, a tocit toate pragurile, dar nu a putut primi nici un apartament. Atunci, supărându-se, a furat de la el de la serviciu o piesă secretă radioactivă, judecând după descrieri, un fel de tijă de plutoniu pentru cazanul de uraniu. El se aștepta ca paza să observe furtul, să iasă scandal și să ceară un apartament în schimbul acestei tije. Dar nimeni nu s-a sinchisit, de parcă n-ar fi dispărut nimic. Vreo trei luni tija asta a stat la el acasă, sub pat. Apoi, după ce a băut câte ceva cu prietenii, s-a hotărât să-i ducă tija chiar ministrului industriei constructoare de mașini.

Au mers prin toată Moscova cu tija ascunsă sub palton. Pe drum el și amicii iar au mai băut, și la ministru au ajuns chercheliți bine. Să între înăuntru nu i-a lăsat paza. Și oricât scandal au făcut, nimeni dintre funcționarii ministerului nu i-a primit. De necaz, s-au dus la un magazin și au băut iar și iar. De câteva ori au pierdut tija de plutoniu, ba au uitat-o pe bancă, în părculeț, ba la magazin. În sfârșit, s-au hotărât s-o vândă vreunui străin, doar era, totuși, o piesă secretă. În închipuirea omului sovietic, orice străin este spion, caută să afle secretele sovietice. Au tot căutat ei în centru un străin potrivit și, în sfârșit, pe undeva, pe lângă hotelul Metropol au dat peste un american. Cum s-au înțeles ei cu acest american Bogdanov nu-și mai amintea, era prea beat. A reținut numai că americanul s-a speriat îngrozitor, a luat-o la fugă, iar ei l-au tot urmărit, până când l-au pierdut în mulțime. Pe urmă, în disperare de cauză, au încercat să-i dea tija unui polonez. Și nici măcar nu cereau prea mult, doar cât să mai ia o sticlă, dar polonezul n-a vrut s-o ia. După aceea au băut bere și s-au îmbătat de tot. Prețul tijeii a scăzut până la acela al unui pahar. Ce a urmat după aceea, cum au ajuns înapoi în Electrostal, la casele lor, și mai ales ce au făcut cu tija aia blestemată, Bogdanov nu-și mai amintea de fel, totul i se ștersese din minte.

Amicii lui, în schimb, nici nu s-au trezit bine dimineața, că au dat fuga la KGB. Cu mare greutate, de abia la Lefortovo, în timpul anchetei, și-a adus aminte el unde a ascuns tija aia blestemată și a recunoscut

față de anchetator. În 1968, i-au dat lui Bogdanov 10 ani pentru trădare de patrie. Așa că e închis până în ziua de azi.

Tot la "întâmplătoare" intră și procesul lui Nikolai Alexandrovici Budulak-Șarâghin. Când era băiat de cincisprezece ani, l-au luat nemții din Ucraina, la începutul războiului, și l-au dus în Germania; acolo el a învățat, a lucrat, iar la ocuparea Germaniei de către aliați, s-a nimerit să fie în zona englezilor. Pe urmă a plecat în Anglia, a stat acolo douăzeci de ani, și-a terminat studiile, s-a căsătorit și, în ultima vreme, a lucrat ca reprezentant al unei firme londoneze de aparatură electronică. În interesul acestei firme, a fost trimis la Moscova, să încheie tranzacții comerciale. A purtat convorbiri cu Comitetul Coordonării Științei și Tehnicii de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, cu Ministerul Industriei Electronice și pe neașteptate, chiar în timpul convorbirilor, a fost arestat.

La KGB mult timp au tot sperat să-l transforme într-un spion de-al lor, ba îl amenințau, ba îi promiteau câte-n lună și în stele, însă Nikolai Alexandrovici n-a cedat. Cazul a luat o întorsătură mizerabilă și acum nu știau cum să-i dea drumul. Informații despre strania lui arestare apăruseră deja în presa engleză. Și să-l bage la închisoare nu aveau motiv. Cum povestea însuși Budulak-Șarâghin, problema a fost soluționată, în prezența sa, personal de Andropov.

- Ce tot îi dați cu afirmația: englez, englez. S-a născut, totuși, la noi, în URSS, a spus Andropov secundanților săi, arătând cu degetul spre pașaportul lui Șarâghin. Nu-i nimic, regina Angliei nu ne va declara război din cauza lui.

L-au condamnat pe Șarâghin, în același an 1968, la aceeași 10 ani, de asemenea pentru trădare de patrie, pentru faptul că nu s-a întors acasă după terminarea războiului. Sentința, bineînțeles, nu i s-a înmânat, deoarece era "secretă".

Însă un caz și mai fantastic l-am întâlnit în 1974, în închisoarea din Vladimir.

Ne-au adus cel mai veritabil chinez, pe nume Ma Hun. Înfricoșat, se temea de toți, în rusă aproape că nu vorbea, însă era un flăcău isteț, prevăzător. Deși într-o țară necunoscută, într-un loc nou, la închisoare, a reușit, chiar din prima zi, să șterpească un așternut în plus. Așa a și venit la noi cu două

așternuturi de pat. S-a obișnuit la noi puțin, a mai slăbit. Îl întreabă băieții:

- Ei, cum e, Ma Hun, îți place aici?
- Kapaso\*, zice el, foarte kapaso.
- Dar ce e bine aici? Doar e închisoare, foamete.
- Ce foamete? se miră Ma Hun și arăta cu degetul muștele, care zburau prin celulă.

Cică, dacă ar fi fost foamete adevărată, asemenea vânat nu s-ar înmulți. Băieții cât pe-aici să leșine, ce fac ei, sărmanii, acolo la ei, în China, ce numesc ei foamete?

Cu timpul, Ma Hun ne-a povestit despre foametea chinezească, atunci când au mâncat toate frunzele din copaci, toată iarba. Puteai să mergi o sută de kilometri și n-ai fi întâlnit nici un gândac de bălegar.

Numele lui adevărat nu era Ma Hun, ci Iui Șilin. Se născuse în 1941, în provincia An'-Hui, în familia unui funcționar. Iar peste câțiva ani, odată cu ofensiva armatei comuniste, tatăl a fugit în Taiwan. Familia a rămas fără mijloace de subzistență, mai mult decât atât, era permanent persecutată pentru originea sa neproletară. Cu cât povestea mai mult despre China, cu atât ne aminteam mai mult de anii '20-'30, de așa-numitul "stalinism". Numai că în China, totuși, a fost mult mai crunt. Și mai multă cruzime, cinism, ipocrizie. N-avea nevoie acolo de Solovki\*\*, pe indezirabili, pur și simplu, îi ucideau. De exemplu, voluntarii chinezi care au fost luați prizonieri în războiul din Coreea și au fost returnați de americani, au fost nimiciți cu toți, până la unul. Dar ce, parcă numai ei? Și "dușmanii de clasă", și "sabotorii", și "oportuniștii". Firește, în primul rând intelectualii. Pe ceilalți i-au mânat în gospodării de stat și "comune", să se educe prin muncă.

În armată nu l-au luat, nu avea originea potrivită. Iar nesatisfăcându-ți serviciul militar, în China, după cum se știe, nu-ți poți urma studiile, nu poți să-ți găsești un loc de muncă acceptabil. Chiar pentru a deveni tractorist trebuie mai întâi să treci prin armată. În gospodăria de stat militarizată, în apropiere

---

\* Kapaso = pronunție incorectă a cuvântului rus "horoso", adică e bine.

\*\* Solovki, Solovețk = grup de insule în Marea Albă (există aici și un important monument istoric, o mănăstire din sec.XV), unde în perioada sovietică au existat lagăre concentraționare, zugrăvite și de A. Soljenițan în *Arhipieleagul Gulag*

de granița sovietică, unde l-au mânat să lucreze, el era cioban. Îi murise mama, nici măcar la înmormântarea ei nu i-au permis să plece: fără aprobare specială în China nu poți călători. Îi mai rămăsese un frățior mai mic, dar unde se afla habar n-avea. În toiul “revoluției culturale” a existat un moment și mulți, au crezut, asemenea lui, că vor putea să încheie socotelile cu autoritățile. Dar n-a continuat prea mult. A venit armata. Salvându-se de la o moarte sigură, a fugit, în 1968, peste graniță, în URSS. A adus cu sine un singur bun, un aparat de radio. În China, aceasta e o mare valoare. Aici, în Uniunea Sovietică, mai întâi l-au arestat, apoi l-au judecat pentru trecerea ilegală a graniței. Asta, din punct de vedere formal. În realitate însă, era amenințat că va fi extrădat, trimis înapoi în China dacă nu va consimți să devină spion sovietic. Asemenea întâmplări au fost multe și grănicerii chinezi totdeauna îi împușcau pe fugari direct și pe loc. Alternativă nu exista. Accepți – te trimit în China să spionezi. Nu accepți – te extrădează. Și într-un caz, și în celălalt, îi aștepta moartea. A refuzat.

Când n-au reușit să-l facă spion, i-au oferit o ultimă șansă, să devină membru al organizației secrete a refugiaților chinezi de pe teritoriul sovietic. Probabil KGB-ul gândea să formeze un nucleu al unei viitoare “armate populare de eliberare” a Chinei. Și iată că acum el a devenit Ma Hun, l-au obligat să-și schimbe numele.

A primit carte de identitate, s-a angajat la o uzină, lucra ca lăcătuș. Ca persoană fără cetățenie, nu putea călători prin țară, însă viața sovietică i se părea, totuși, rai: pentru munca depusă primea bani, cu care putea să-și cumpere alimente, îmbrăcăminte și toate acestea fără restricții. Și nicidecum ca în China, cu nouă metri de pânzetură pe cap de locuitor pe an. Iar cu ipocrizia s-a obișnuit. Ipocrizia sovietică i se părea un joc de copii în comparație cu cea chineză. Cândva, în copilărie, l-au învățat să cânte la vioară și toată viața apoi își amintea de acel timp ca de un basm. Vioara reprezenta pentru el un simbol al bunăstării. Și nu-i uimitor că acum el și-a cumpărat-o. Serile cânta uneori, însă mult mai des asculta radioul. Prindea Japonia, Taiwanul și chiar Australia. Odată a ascultat, la o emisiune din Australia, un anunț. Se comunica faptul că există un centru care-i ajută pe chinezi să-și găsească rudele pierdute, și Ma Hun le-a scris, cu rugămintea să-i găsească tatăl din Taiwan. Aici l-au și arestat.

Ancheta a continuat aproape doi ani. L-au acuzat pe Ma Hun de spionaj. De parcă a venit în URSS cu acest scop, cu misiune din partea spionajului chinez. S-au efectuat câteva verificări amănunțite ale aparatului de radio, nu cumva are înăuntru un emițător? L-au demontat până la ultimul șurubel, n-au găsit nimic. Au luat la rând vioara. Pentru ce are nevoie un chinez de vioară? E suspect. Au demontat-o, au spart-o, de s-au ales așchiile de ea și tot degeaba, n-au găsit nimic. S-au luat de Ma Hun.

– Recunoști, primești cinci ani, nu recunoști – zece.

De felul acestora care “au recunoscut” se aflau mulți în izolatorul nostru pentru anchete din Alma-Ata. Unii chiar au primit pentru spionaj doar doi-trei ani și munceau la secția de servicii de reparații și întreținere. Dintre aceștia au ales anchetatorii câțiva martori împotriva lui Ma Hun. Martorii au declarat că l-au văzut pe Ma Hun în școlile de spionaj, unde el era un mare șef.

Pe 30 noiembrie 1973, Tribunalul militar al Districtului militar din Asia Centrală l-a condamnat la cincisprezece ani (câte 5 ani de închisoare, lagăr și deportare) și confiscarea averii, pentru “tentativă de spionaj”. Vinovat el așa nici nu s-a recunoscut. Noi toți ne-am atașat de Ma Hun, îl ajutam să învețe rusa, îl tot întrebam despre China. Întreaga închisoare îl știa, chiar și infractorii de drept comun, când erau scoși la plimbare se uitau prin vizetă și întrebau:

– Cum se mai simte chinezul vostru?

Învăța Ma Hun cu multă sârguință, de dimineață, de la sculare și până seara, la stingere, iar după o jumătate de an vorbea rusește destul de bine. Numai că nu se putuse obișnui cu consoanele noastre, nu-i reușea pronunția lui “b”, “g”, “d” și în loc de “rabota”\*, el totdeauna spunea “na rapota”. Fără prepoziție nu-și putea închipui acest cuvânt, așa l-a învățat viața. Împreună cu noi, participa la greva foamei și se integra regimului redus de hrană. Pentru Anul Nou am făcut cu el un brad din copertile verzi ale unor caiete, și cu acul am decupat din hârtie crenguțe. Iar el a mai confecționat un felinar chinezesc, “a împletit” o carcasă dintr-o mătură și a lipit-o cu hârtie. Numai că, în China, acest felinar în nici un caz nu

---

\* Rabota = muncă, lucru



se putea numi “chinezesc”.

Ma Hun ne-a povestit că locuitorii fiecărei provincii chinezești se deosebesc prin anumite trăsături de caracter. Într-o provincie toți sunt bătauși, zurbagii, honguzi\*, în alta – negustori, iar în cea de a treia sunt asemenea ticăloși, că nimeni nu dorește să aibă relații cu ei.

– Dar provincia ta prin ce este recunoscută? l-am întrebat.

Mult timp a șmecherit-o, s-a eschivat să răspundă, s-a jenat, apoi, totuși, a recunoscut:

– Prin încăpățănare.

Nu știau, probabil, la KGB asemenea amănunte, altminteri nu s-ar fi legat la cap cu el. Prin aceasta, posibil, ne era apropiat, că doar toți suntem câte puțin din aceeași provincie An'-Hui.

Cel mai bun specialist al nostru în petiții, Mihail Ianovici Makarenko, i-a compus o reclamație împotriva sentinței și Ma Hun a retranscris-o de dimineață și până seara târziu. Asta, în loc de exerciții în limba rusă. Timp o jumătate de an le-a tot expediat în toate colțurile, la toate instanțele. Concomitent, noi îi amenințam pe kaghebiști că vom publica cazul lui Ma Hun, dacă sentința nu va fi anulată. În sfârșit, ceva s-a spart, deoarece Ma Hun a fost ridicat pentru reanchetare. Martorii chinezi au recunoscut că au făcut depozitiile respective sub presiunea KGB. Însă l-au eliberat de-abia peste un an, pe 9 august 1976. L-au închis ușor, dar l-au eliberat greu.

Parcă puține cazuri “întâmplătoare” am întâlnit în acești ani! De fapt, orice caz “întâmplător” este un joc al întâmplării. “Neîntâmplători” erau doar polițaii, criminalii de război care au colaborat cu naziștii. Ei erau planificați. Secția de luptă cu criminalii de război a fost cândva, imediat după război, cam principală în structurile KGB. Jumătate din populația țării era trecută la categoria criminalilor de război: toți cei care s-au aflat în prizonierat în timpul ocupației. Uneori chiar popoare întregi.

Însă au trecut treizeci de ani. Au putrezit în lagăre aproape toți cei care au văzut din apropiere un

---

\* Honguzi (în chineză ad litteram “oameni cu barbă roșie”) = membri ai bandelor înarmate care au acționat în Mancuria de pe la mijlocul secolului al XIX până la victoria revoluției populare din China, din anul 1949.

soldat german viu și secția s-a aflat pe buza prăpastiei, în orice moment putea fi lichidată din lipsă de material. Ei, aici, în aceste împrejurări, polițaii au devenit cel mai prețios capital. Nu se grăbeau să-i întemnițeze, ci pur și simplu îi puneau sub control, lăsându-i deocamdată să trăiască, să stea în banca lor. Rareori mai era invitat unul sau altul la KGB, discutau cu acesta, apoi îi dădeau drumul. Încă nu le sosise rândul.

Procese demonstrative ale criminalilor de război se organizau cu regularitate cam o dată pe an. Ziarele scriau multe, se delectau cu amănuntele și apoi erau condamnați câte unul sau doi la pedeapsa cu moartea, iar ceilalți – la 15 ani de închisoare. De fiecare dată, desigur, se prefac abil că de-abia acum, cu prețul unor eforturi incredibile, i-au prins.

O asemenea metodă convenea și conducerii partidului, deoarece aceste procese erau necesare pentru propaganda militar-patriotică. Iar criminalii de război își așteaptă resemnați rândul, trudes, își depășesc planul de muncă, participă la întrecerile socialiste. De fapt, aceștia sunt cei mai banali oameni sovietici, care s-au obișnuit să se umilească atunci când sunt umiliți. Mulți dintre ei, pe timpul războiului, s-au aflat de câteva ori când la Stalin, când la Hitler și au fost răsplătiți de ambii cu ordine și ranguri și chiar mulți au terminat războiul participând la cucerirea Berlinului. După război au devenit șefi, președinți de colhoz. Unii chiar au ajuns și deputați în organele locale ale puterii.

În lagăr, toți, ca prin minune, au devenit șefi: brigadieri, șefi de echipă, activiști, “membri ai sfatului colectivului”, persoane cu brasardă, pe scurt, persoane care “au pășit pe calea corijării”, speranța și sprijinul cumătrului din lagăr. Altădată, nici nu reușești să deschizi gura și el deja aleargă la camera de gardă ca să denunțe. Bătrânul, dat dracului, de-abia se mai ține pe picioare, dar tot nu se potolește. Încă nu i-a vândut pe toți.

Însă este interesant câteodată să asculți în câte o seară de vară, când se adună câțiva veterani de război din ăștia, cum își aduc ei aminte de tinerețe.

– Deci noi eram într-o parte a râului, dincolo de pod. Iar ei veneau de acolo, înseamnă că nu se așteptau să ne găsească. Ei, și le-am tras o mamă de bătaie!

– Dar tu la cine erai atunci, tataie? întrebi ca din întâmplare, în armata roșie sau la nemți?

– La nemți... nu, la sovietici. Stai, parcă eram la nemți... Ia lasă-mă în pace, nu mă încurca. Lasă-mă să termin.

În lagăr am stat puțin, ceva mai puțin de un an. Chiar din primele zile, au început să mă hăituiască: de ce nu te ridici când intră șeful? De ce nu-ți scoți căciula? De ce nu te-ai ridicat de acolo, nu te-ai așezat aici, nu te-ai dus acolo? Altuia, de lângă tine, nu-i zic nimic. Dar pe tine te pedepsesc: nu-ți dau voie să mergi la chioșc, nu ți se mai aprobă vizitele, te țin la arest etc.

Înainte de a mă trimite din Vladimir în lagăr, în primăvara lui 1973, m-au adus din nou la Moscova, la Lefortovo. Oficial, ca să fiu interogat ca martor în procesul lui Iakir, dar practic – să mă convingă să mă căiesc. Totuși judecarea mea și, în general, demascarea abuzurilor din psihiatrie au avut un ecou important în lume, nu atât de important, din păcate, ca să oprească represaliile psihiatrice și să oblige autoritățile să mă elibereze (Congresul Internațional de Psihiatrie din Mexic a evitat, cu lașitate, dezbateră documentației noastre), dar, totuși, suficient pentru a determina autoritățile să găsească o rezolvare. Ca întotdeauna, urmăreau să iasă din încurcătură pe seama noastră.

Lucrătorii de la KGB, în discuțiile cu mine, recunoșteau acum că procesul a fost incorect, că nu ar fi trebuit să mă judece. Și erau gata să îndrepte acum această greșală, să mă elibereze. Numai că, pasămite, trebuia să-i ajut și eu, să mă căiesc în scris, să cer grațierea. Era de-a dreptul comic: noi suntem vinovați, dar cere-ți tu scuze.

Convingându-se că o asemenea rezolvare ar fi de neacceptat pentru mine, au scăzut și mai mult pretențiile. După spusele lor, ar fi fost suficient să renunț la orice activitate obștească pe viitor, fără a spune nici o vorbă despre trecut sau despre convingeri, și nu va mai trebui să merg în lagăr.

– Și dacă nu vă place cuvântul “grațiere”, scrieți “Vă rog să mă eliberați”.

Lăsau chiar să se înțeleagă că nu se vor opune plecării mele în străinătate. Iar acolo – treaba ta ce faci.

Am refuzat din nou. Am lămurit această chestiune odată pentru totdeauna, în 1970, și nu voiam să

revin asupra ei. Atunci ei și-au pierdut răbdarea.

– Dar ce vreți, de fapt? Oare e chiar așa plăcut să stai în închisoare?

Le-am explicat că această situație îmi convine foarte bine. Stau liniștit, citesc cărți, iar în tot acest timp pe capul lor curg ba proteste, ba demonstrații, ba rezoluții. Sincer vorbind, mă îndoiesc că aș putea să le creez atâtea neplăceri fiind în libertate, cât prin simplul fapt că mă aflu la închisoare.

– Vedeți, nu eu am cerut să negociez cu dumneavoastră. Singuri m-ați adus. Înseamnă, că dumneavoastră sunteți mai interesați să mă eliberați decât sunt eu să mă eliberez. De altfel, sunt gata să primesc propunerea dumneavoastră: să renunț la activitate și să plec. Dar mai înainte de asta dumneavoastră trebuie să renunțați la persecuțiile psihiatrice asupra celor ce gândesc altfel, să condamnați public această metodă, să eliberați oamenii din ospicii și să pedepsiți vinovații. În fond, toată așa-numita mea “activitate” a constat, în primul rând în lupta cu abuzurile din psihiatrie. Dacă dumneavoastră renunțați la ele, într-adevăr nu va mai trebui să fac nimic. Și nu am nevoie de grațiere. Atacați hotărârea judecătorească așa cum trebuie, conform legii. Această cerere a mea i-a indignat la culme.

– Ce, ne dictați dumneavoastră ce să facem? Vorbiți cu noi de pe “poziția celui puternic”? Nu ține. Fiți atent, o să vă rugați dumneavoastră de noi. Drumul spre grațiere vă este deschis oricând. Gândiți-vă, cântăriți bine. Iar noi o să vă ajutăm să nu uitați de propunerea noastră.

Cu un asemenea cuvânt de despărțire, am plecat în lagăr. Ultima frază suna destul de sinistru, nu prevestea nimic bun.

În lagăr, și fără asta, atmosfera era încordată. Adevărații stăpâni erau ofițerii de la KGB, administrația nu făcea decât să le îndeplinească voința. Izolarea era completă, nu exista nici un canal de comunicare cu cei din afară, clima era aspră, doar eram în nordul Uralilor. Adăugați samavolnicia pe față, lipsa unei adevărate asistențe medicale și veți înțelege ce însemna acel “experiment de la Perm”.

Printre bătrânii aduși aici, din Mordovia, mulți erau grav bolnavi, își trăiau ultimele zile. Dar nici cei mai tineri nu aveau o sănătate strălucită. Într-un cuvânt, ne-au adus aici pe cei care nu au vrut să se

căiască, pentru ca să termine cu noi, fără să se afle.

La puțin timp după sosirea mea, o comisie “medicală” specială din Perm i-a examinat aproape pe toți deținuții și pe toți i-a declarat sănătoși, apți de muncă. Le-au luat gradele de invaliditate chiar și acelora care le aveau de la naștere, chiar și pe cocoșatul Vasili Pidgorodețk și pe cei doi inși fără un picior i-au declarat apți de muncă, ce să mai vorbim de cei cu ulcer, de cardiaci, de tuberculoși. Rezultatele n-au întârziat să apară și în august a murit deținutul Kurkis, în vârstă de 25 de ani de ulcer perforat. După ce îi luaseră gradul de invaliditate îl trimiseseră la muncă grea și, după două săptămâni, era gata. 24 de ore a zăcut în spital, nu departe de lagăr, pierzând sânge. N-a existat nici o rezervă de sânge, nici instrumentele necesare, nici chiar un chirurg în acest spital. Din pură întâmplare, am reușit să transmitem afară extrem de operativ această informație, așa că peste trei zile prietenii noștri din Moscova au aflat de cele întâmplate. În același timp, noi am început o campanie de proteste; trebuia să ne grăbim. De operativitatea noastră depindea câți oameni anume vor evita o asemenea moarte. Dar acesta era doar începutul.

Anul 1973 a fost, într-un anume sens, anul hotărâtor pentru întreaga mișcare în ansamblu. Obținând un anumit succes, în cazul Iakir și Krasin, autoritățile încercau să paralizeze mișcarea. Zeci de oameni erau supuși, în mod fățiș, șantajului: amenințați cu arestarea, de altfel nu a lor, ci a prietenilor și a celor apropiați – în cazul în care nu vor înceta acțiunile de apărare a drepturilor omului. A încetat apariția *Cronicii evenimentelor curente*: la fiecare apariție KGB-ul amenința să răspundă cu noi arestări. Acționa sistemul luării de ostatici. În paralel se desfășura o furibundă prigoană împotriva lui Soljenițân și Saharov, după rețeta deja cunoscută – de la academicieni până la crescătorii de reni și mulgătoarele de vaci.

Așa se întâmplă întotdeauna: este destul să cedeze un singur om, ca apoi să crească presiunea asupra tuturor. Doar zece oameni de vor ceda șantajului și ei pot genera panică în rândul a zeci de mii. Viața de lagăr este ca un barometru, și în lagăre în asemenea momente se înăsprește regimul, se pierde ce s-a cucerit timp de ani de zile de grevă a foamei, și dintr-o dată toți ne pomenim în pragul pieirii. Este

nevoie de un efort supraomenesc pentru a-ți apăra viața și drepturile. Noi primii am respins atacurile și, spre sfârșitul anului, medicina de lagăr a fost lichidată. Zilnic soseau fel de fel de comisii, circulau prin zonă importanți generali înconjurați de escorte, de sprinteni colonei cu vipuști, de persoane civile, în fața cărora toată conducerea făcea temenele. Printr-o dispoziție specială a Moscovei, a fost trimis un chirurg din Perm pentru a conduce spitalul nostru. Au început să restabilească categoriile de invaliditate, să se prescrie tratamente bolnavilor și chiar s-a reușit transferarea de la PKT la spital a unui deținut foarte bolnav, ceea ce în trecut nu se întâmpla niciodată.

În afară, cotitura s-a produs mai târziu, odată cu expulzarea lui Soljenițan. Acest eveniment ne-a zguduit pe toți și, cum se întâmplă în clipele de mare nenorocire, ne-a mobilizat spre a acționa mai hotărât. A început din nou să apară *Cronica*, iar autoritățile n-au mai riscat să acționeze după sistemul luării de ostatici, nici arestările promise n-au mai urmat. Șantajul a încetat, după ce noi nu ne-am mai supus lui. Ne aștepta în continuare o luptă grea și îndelungată pentru a recupera ceea ce pierdusem până atunci.

Bineînțeles, autoritățile n-au uitat participarea mea la spargerea “blocadei din Perm”, dar venise timpul să îndeplinească și ele promisiunea lor – să-mi amintească de acea discuție de la Lefortovo privind grațierea.

Maiorul Pimenov, șeful lagărului, nu ascundea față de mine faptul că hotărârea venise de mai sus, independent de voința sa. El nu iubea KGB-ul, care-i diminua puterea, transformând-o în ficțiune și, cu orice prilej favorabil, căuta să le-o plătească cu vreo mizerie mărunță. Dorea să fie adevăratul “stăpân”, unicul suveran al microuniversului său și, îndeplinind dispoziția KGB-ului, se străduia întotdeauna să facă în așa fel, încât stupiditatea dispoziției să devină mai vizibilă.

S-au ordonat pedepsele de 15 zile de carceră? Se execută. Și m-a încarcerat, pentru că am părăsit locul de muncă pe 3 februarie, deși atunci era duminică și, în general, nu se lucra.

– Apoi trei luni PKT, iar după aceea, cum și singur știi, mi-a spus la despărțire. (Se avea în vedere închisoarea din Vladimir.)



Am refuzat chiar de la început să ies la muncă. Asta mai lipsea: încarcerat fiind, să și muncesc pentru o bucată de pâine. Iar normele cu bună-știință erau imposibil de îndeplinit zilnic: să execuți manual creștături pe 120 de buloane, când nu-ți ajungea puterea nici pentru un singur bulon.

ORDINUL MAI al URSS nr. 0225 din 25 aprilie 1972

Cu asentimentul Procuraturii URSS și al Consiliului de Miniștri al URSS

Condamnaților și întemnițaților în ȘIZO, fără scoatere la muncă sau cu scoatere la muncă, dar care cu rea-voință refuză să muncească sau care intenționat nu-și îndeplinesc norma de producție, li se aplică norma 96, cu servirea mesei calde doar la 2 zile. În ziua fără hrană caldă li se vor da 450 g de pâine, sare și apă fierbinte.

NORME DE HRANĂ ZILNICĂ 96

Pâine de secară 450g  
Cartofi 250g  
Pește 60g  
Legume 200g  
Făină 10g  
Crupe (mei, ovăz) 50g  
Grăsimi 6g  
Sare 20g

Așa că îți vor da de mâncare după o zi fie că lucrezi sau nu, chiar dacă nu vei reuși să-ți faci norma.

Trei luni și cincisprezece zile m-au hrănit în acest mod. Și mă mai și trimiteau cu regularitate la carceră pentru că refuzam să ies la lucru. Și un om sănătos crapă aici, iar mie, ca un făcut, mi s-a deschis și ulcerul. În concluzie, calculaseră totul. Iar dacă nu mi-am dat cu adevărat duhul atunci, a fost numai din încăpățănare. Nu le puteam oferi însă o asemenea satisfacție!

– Așa, azi este ziua fără mâncare caldă, mă anunță satisfăcut gardianul și-mi pune la ușă porția de mâncare. Apă clocotită vrei?

Cum să nu! Singura-mi speranță-i în apa fiartă. În loc de supă.

– Dă-mi sare! Ni se cuvin 20 de grame.

Și la ce folosește sarea? Oricum n-o poți mânca! Dar trebuie s-o iei, ca să respecti regulile. Mi se cuvine, să mi se dea.

450 de grame de pâine. E mult sau e puțin? Dacă vrei, o mănânci imediat. Atunci e mult. Dacă vrei, o împarți în trei părți – la micul dejun, la prânz, la cină. Însă atunci e puțin. Iar dacă vrei, nu mănânci deloc, ca să nu te stârnești degeaba. Se zice că oamenii se chinuie, neștiind cum să slăbească. Inventează un regim alimentar, o dietă, aleargă câte zece kilometri pe zi. Eu, cel puțin, n-am avut astfel de probleme. După două săptămâni trebuie să te scoli cu băgare de seamă, ți se învârte capul, amețești. După o lună începe să ți se jupoaie pielea de pe mâini și de pe picioare. După două luni nu mai poți citi: să mori și nu pricepi nimic.

Desigur, autoritățile nu mă uitau. Veneau niște funcționari importanți să mă vadă, să mă pipăie.

– De ce nu vă ridicăți când intră comandantul?

– Îmi cruț forțele.

Pentru asta am primit șapte zile de carceră.

– De ce nu vreți să ieșiți la lucru?

– Cu cele 450 de grame de pâine nu realizezi prea mult, câștigul e insuficient.

– Ca să vezi! În război, în timpul blocadei, leningrădenii primeau câte 200 de grame, și tot munceau! Ei înșiși se comparau cu fasciștii. În aprilie s-au topit nămeții și au ieșit dintr-o dată la iveală o

mulțime de cotloane de șoareci, toată iarna duseseră acolo, sub zăpadă, o viață de salon. Acum, înainte să sară dintr-o gaură în alta, aveau nevoie de un timp mai îndelungat de acomodare, să se uite cu atenție în jurul lor. Soarele încălzea deja cu atâta putere că te puteai bronză stând lângă ferestruică. Dinspre fâșia arată, se înălțau aburii. În acea primăvară chiar nu mă așteptam să răsară iarba.

– Astăzi este ziua fără mâncare caldă, a zis supraveghetorul cu o vioiciune primăvăratică în glas. Luați pâinea.

La sfârșitul lunii aprilie a venit Șveiski, avocatul meu. Nu se schimbase mult și continua să smucească din cap, ca și când un laț nevăzut l-ar fi strâns de gât. Aruncând priviri furișe, pline de înțeles spre pereți, spuse:

– Credeți-mă, nu o spun din dispoziția cuiva, nimeni nu mi-a cerut-o, dar trebuie găsit un compromis. Nu se mai poate așa. Nu știu de ce, mi se pare că, dacă ați trimite acum o cerere de grațiere...”

Nici mie nu mi-a cerut nimeni, nu mi-a dat nimeni dispoziții, dar știam că atunci când unul dă dovadă de slăbiciune, tuturor celorlalți le va fi mult mai rău. La urma urmei, leningrădenii primeau în timpul blocadei numai câte 200 de grame de pâine.

Desigur, băieții făceau tot ce puteau, iar la Moscova situația mea era cunoscută deja de multă vreme. La acea dată, legătura cu cei aflați în libertate se normalizase, era bine pusă la punct, încât erau expediate scrisori, declarații, copii ale sentințelor, culegeri de versuri. Începuseră chiar să și trimită celor de afară *Cronica* lor, *Cronica Arhipelagului GULAG*. În mai, am făcut o grevă a foamei de trei zile. În semn de avertisment. Direcția a văzut că sunt pe cale să se producă evenimente grave. Și afară lua amploare o campanie în sprijinul nostru. Numai ulterior am aflat detalii despre dimensiunea ei.

Autoritățile n-au mai putut să mă țină la PKT. În dimineața zilei de 9 mai, a venit Pimenov. Mi-a privit cu uitături viclene celula și a zis:

– Mda... PKT nu este amenajată corespunzător, în conformitate cu instrucțiunile. Aici trebuie dărâmat, făcute reparații.

Ca să devină mai convingător, a adus deținuți din brigăzile de construcții, care au dărâmat vechile

paturi suprapuse. Așa am fost “amnistiat” cu 11 zile mai devreme, deși nu se obișnuia să fii eliberat din PKT înainte de ispășirea pedepsei. Însă forța care m-a aruncat afară din PKT, în pofida tuturor legilor, ne purta deja vijelios mai departe, ne venise rândul să-i batem. Piulița pe care o strângeau cu sârguință de mai multe luni de zile scăpase în sfârșit din filet și toți pricepeam că, dacă nu vom pune capăt acum samavolniciei, dacă nu vom reveni la situația anterioară, niciodată n-o vom mai putea-o face.

După trei zile, patruzeci de persoane au intrat în greva foamei, iar cei care nu puteau să nu mănânce au declarat grevă. În garnizoană s-a dat alarma. A fost întărită paza în foișoare. Administrația a încercat să ne înduplece, să ne sperie, să ne șantajeze. N-a fost de nici un folos. I-au chemat pe ucraineni.

– Ce, v-ați asociat cu acești jidani și muscali?

I-au chemat pe evrei:

– Ce, v-ați adunat cu acești antisemiți? Doar vă pregătiți să plecați în Israel!

Greva foamei a continuat o lună. Cei care nu rezistau, care își pierdeau cunoștința după o criză de inimă sau li se agravau alte boli, aceștia erau duși la spital. După ce-și veneau în fire, reluau greva foamei. Au participat chiar și “bătrânii”, cei care erau condamnați la douăzeci și cinci de ani. S-au pus în grevă, unii au ținut câte o zi greva foamei.

– Începe o perioadă interesantă, mi-a spus unul dintre ei, un ucrainean. E păcat chiar și să ți se dea drumul.

Mai avea câteva luni până să fie eliberat. Puțin mai târziu a intrat în grevă lagărul învecinat, al 36-lea. Pretutindeni se cerea același lucru: să se pună capăt samavolniciei. Autoritățile nu știau ce măsuri să ia. Începuseră să-i bage pe greviștii foamei la carceră, moment în care noi am refuzat să ieșim la apel. Pimenov, care devenise pământiu, a venit în fugă, ca un turbat.

– Pricepeți ce înseamnă asta? Vă dați seama? Toți să iasă imediat la apel!

Nimeni nu s-a mișcat. O altă parte din lagăr, care nu participase la grevă, aștepta tăcută afară.

– Nu rupeți rândurile! comandă Pimenov. Să nu vă aștepte toți ceilalți!

Începuse însă să picure și toți, chiar și turnătorii, s-au împrăștiat pe la barăci. Ordinea s-a deteriorat.

Din ce în ce mai mulți oameni ni s-au alăturat. Care pentru o zi, care pentru o săptămână, în funcție de starea de sănătate. Alții trimiteau, pur și simplu, mesaje de protest.

Conducerea era complet dezorientată. Locțiitorul politic țipa că va introduce trupe în zonă. Cumătrul amenința că-i va judeca pe toți pentru dezorganizarea activității lagărului. Pe de altă parte, oamenii erau chemați, fiecare în parte, li se promitea că dacă vor înceta greva foamei li se va permite să primească pachete de acasă și chiar o vizită specială. N-a ajutat nimic. În carceră nu mai erau locuri libere, totul era plin; unde să mai bagi la carceră?

A fost convocat de urgență așa-numitul “consiliu al colectivului”, alcătuit din polițai. Dar chiar și ei refuzau să ne condamne. Asta a fost picătura care a umplut paharul. Iar toate posturile de radio care emiteau pentru Uniunea Sovietică transmiteau despre noi, *Cronica grevei foamei*, *Cronica Arhipelagului GULAG*. Chiar și supraveghetorii specialiști, care primeau imediat epoleții de sublocotenent pentru a păstra secretul, ne relatau în șoaptă amănunte de la emisiunile de radio. Rămâneau nedumeriți:

– Dar de unde știi ei totul? Experimentul de la Perm a eșuat.

N-am văzut sfârșitul acestei epopei, pe 27 mai, în cea de-a cincisprezecea zi de grevă a foamei, m-au mutat la Vladimir. Și așa n-am reușit în acea primăvară să mănânc pe săturate, ba a fost PKT, ba greva foamei, apoi o lună de regim sever la Vladimir. La dracu’ cu el! Să fie oase, carne se pune la loc! Și au urmat zilele la Vladimir, veșnicul război pentru un regim de viață rezonabil, greva foamei, carcera, aceste interminabile gume, grade și centimetri, în care cineva care nu cunoaște situația nu se poate descurca. O monotonă și uniformă coborâre la fund de care te puteai salva numai prin preocupări zilnice tenace.

Veștile de la cei de afară nu erau îmbucurătoare. Ceea ce autoritățile nu reușiseră să facă cu arestările, șantajul, sistemul de ostatici și chiar cu închisorile psihiatrice, a făcut emigrația. Au dispărut pentru totdeauna, ca-n mormânt, oamenii cu care viața mea avea o legătură. Unii plecau singuri, pierzându-și răbdarea, alții erau alungați. Rezultatul era însă același. Moscova devenise pustie

Ei au luat cu sine în Occident amintirile mele, viața mea pe porțiuni, încât chiar și mie îmi era greu

să spun unde mă aflu.

Venea căpitanul Doinikov; îndruga la nesfârșit verzi și uscate. Însă din ce în ce mai des, cu tot mai multă insistență, vorbea despre străinătate. Îi era incomod să interpreteze acest rol, deoarece lângă mine în celulă se găseau oameni pe care el trebuia "să-i educe" în cu totul alt spirit, să le demonstreze cât de bine este să trăiești pe pământul sovietic. Bătea, tulburat, pasul pe loc, se contrazicea singur, ajungând să facă uneori afirmații antisovietice. Companionii mei de celulă doar se mirau nevenindu-le să-și creadă urechilor.

Nu, nu voiam să plec. Evreii se duc în Israel, nemții în Germania. Țsta-i dreptul lor, ca drept al fiecărui om – acela de a merge unde-i place. Dar trebuie să fugim și noi, rușii? Doar o altă Rusie nu mai există. Și de ce, în sfârșit, trebuie să plecăm noi? Să emigreze Brejnev cu echipa sa!

De aceea, cu toate că-mi mai rămânea foarte puțin de stat, ceva mai mult de un an, dacă nu puneam la socoteală deportările, reieșea că toată viața mea este în continuare planificată. De două ori avusesem ocazia să ajung în libertate, dar a trebuit să mor din nou în închisoare.

*Și n-am observat cum a trecut noaptea. Vecinii mei au dormit cu paltoanele peste pături. De la fum, în celulă aerul era albăstrui, fără să se risipească. Fumasem toată noaptea, fără întrerupere. Și de ce ești tulburat, prostule? Vezi, te-au dus la Lefortovo, ți-au dat un costum. Și ce-i cu asta? Acum probabil vor începe interogatoriile iar eu n-am dormit noaptea, ca un idiot. Poate reușesc să ațipesc măcar un ceas? Dar, ca și cum ar fi tras cu urechea, supraveghetorul a deschis "ferestruica":*

*– Scu-la-rea!*

*Pe timp de iarnă nu-ți dai seama dacă afară e noapte sau zi. Dincolo de geam e întuneric beznă. Câtă vreme ne-am spălat și am luat micul dejun s-a mai luminat puțin.*

*– Adunați-vă pentru plimbărică!*

*Cam devreme au început să ne scoată aici la aer! Înainte nu se întâmpla așa niciodată. Vecinii mei cască,*



*n-au dormit de-ajuns.*

*– Dacă vrei, du-te, îmi zic. Noi nu mergem. Mai bine stăm să dormim.*

*Eu însumi n-aș fi avut nimic împotriva să rămân să moțai în celulă. Cine știe ce mă mai așteaptă. S-a deschis ușa:*

*– Sunteți gata? Ieșiți!*

*– Aș avea nevoie de un paltonaș, zic eu. Mi-au luat pufoaica. Voi îngheța doar în costum.*

*– Imediat, imediat, a început să se agite șeful de bloc. Veniți cu mine, o să vă dăm un paltonaș.*

*Și m-a dus dincolo de baie, din nou către boxe.*

*– Uite și paltonașul.*

*În boxă, pe masă, era un palton nou, o căciulă și încă ceva, nu distingeai bine ce anume. Iar comandantul de bloc se tot agita, se tot răsucea și avea o mutră mieroasă. Dar de ce mi se băga așa pe sub piele?*

*Doar ce am pus paltonul, nici nu apucasem să mă închid la nasturi, când - clanț! Maică sfântă, cătușele! Și mi le-a mai și pus și cu mâinile la spate, nu în față. Ce vor să-mi facă, să mă bată? Mă smuceam instinctiv, săream să nu mă poată lovi. Așa procedau întotdeauna gardienii: când ne băteau, ne puneau cătușele americane, care se strângeau încă și mai strâns la cea mai mică mișcare a mâinilor, și loveau cu putere în ele ca să se strângă la maximum. Era o durere de urlai ca din gură de șarpe! Omul nu poate opune rezistență, faci ce vrei cu el!*

*– Încet, încet... Nu-i nimic, așa trebuie...*

*Era o mutră extraordinar de ticăloasă! Zâmbind lingușitor, îmi îndesa căciula pe cap, îmi puneu cravata, îmi încheia paltonul.*

*– Nu-i nimic, nu-i nimic... Așa trebuie. Uite-așa e bine, e excelent.*

*Dacă n-ar fi fost aceste cătușe, pentru nimic în lume nu le-aș fi permis să-mi prindă de mână această porcărie. În viața mea nu le-am purtat. Lângă pridvor, se afla microbuzul de ieri. La geamuri perdelele erau trase. Ceva mai la o parte era o mașină de miliție. Aceiași cekști de ieri m-au înconjurat. Am mers destul de*

*multă vreme, vreo oră și jumătate. În față, iarăși licărea girofarul mașinii miliției, care elibera drumul. Nu-mi dădeam deloc seama încotro ne îndreptăm. Mai ales atunci când am ieșit din Moscova.*

*– Vă strâng cătușele? mă întreba din când în când unul dintre cekiști. Dacă vă strâng, spuneți-mi.*

*E groaznic de incomod să stai jos cu mâinile la spate. Se părea că în sfârșit am ajuns. De pe fereastră venea foarte multă lumină, era, probabil, ora nouă.*

*Cekiștii ba ieșeau din mașină, ba veneau iarăși înapoi să se încălzească. Așteptau pe cineva. Mașinile veneau și plecau. Se auzeau voci, zgomot de motoare. Era, poate, un aerodrom?*

*– Așa. Acum vă urcăm în avion. Cu dumneavoastră vor merge mama, sora și nepotul. Ciudat, dar vestea nu m-a emoționat deloc. Parcă în adâncul sufletului, știam de mult că tocmai așa se va întâmpla. Știam și îmi ascundeam mie însumi - nu voiam să mă mint. Și, de fapt, ce se mai poate întâmpla? Oare nu asta am urmărit tot timpul? Straniu este un singur lucru, nu există nici un fel de hârtii, nu s-au anunțat nici un fel de decrete. Eu sunt totuși un deținut, mai am încă aproape șase ani de detenție. După ce-ai stat la închisoare, nu mai ești obișnuit să privești în dreapta și în stânga. Să te uiți în jur și să vezi ceva nou. Dar nici nu poți reține ceva, ochii nu mai sunt obișnuiți să recepționeze. M-am cățărat cu greu pe scara avionului, nu-i deloc comod când ai mâinile la spate. M-am uitat în jurul meu: niște automobile, o pădurice, câmpul înzăpezit. Aerodromul nu-mi e cunoscut. Sigur nu-i Șeremetievo (numai după aceea am înțeles că era un aerodrom militar). Avionul e gol, în afară de mine și cekiști nu mai e nimeni. Și iarăși era ca la închisoare, doar că de astă dată existau aripi.*

*– Acum, poate-mi scoateți cătușele?*

*– Deocamdată nu se poate.*

*Șeful lor cel mai mare aducea oarecum cu un ogar. Ochii lui căprui sunt ușor bulbucăți. Fumează țigară de la țigară.*

*– Scoateți-mi-le măcar pentru un timp. Trebuie să fumez.*

*– Dați-i să fumeze.*

*Unul dintre cekiști mi-a băgat o țigară între dinți scoțându-mi-o apoi uneori, să scuture scrumul.*

– Acum o să vă conducem la scară, ca să vadă și mama dumneavoastră că sunteți deja înăuntru, altfel refuză să urce în avion.

Din nou am văzut pentru o clipă păduricea, câteva automobile, niște oameni, printre care și pe mama. M-am uitat și în spate. Pe Mișka îl aduseseră deja înăuntru pe targă. Cu greu l-am recunoscut, nu-l văzusem totuși de șase ani. Se făcuse flăcău mare. Ce neplăcut e însă să stai jos, cu mâinile la spate. Cătușele s-au strâns și simt durerea. Măcar de-ar fi fost în față, și tot ar fi fost mai bine. La dreapta mea, paznicul mă ține de vorbă, îmi povestește de avioane. Îmi spune câte accidente se produc într-un an, pe care linii. Cu grijă, îmi pune centura. Iar eu mă uit pe fereastră, peste umărul altui paznic, tăcut ca un sfinx. Poate văd acest pământ pentru ultima dată în viața mea. Să mă bucur sau să fiu mâhnit?

Aici, pe acest pământ, încă din copilărie au căutat să mă schimbe, să mă transforme, ca și cum statul n-ar fi avut altă preocupare. Unde nu m-au întemnițat, în câte feluri nu și-au bătut joc de mine!

Lucru ciudat însă, eliberându-mă acum de veșnica prigoană, nu simțeam nici mânie, nici ură. Oriunde aș ajunge, oriunde aș trăi amintirile îmi vor fi legate, fără îndoială, de acest pământ. Memoria e construită în așa fel încât nu reține răul, păstrând doar imaginile luminoase. Să fiu deci trist? Dar oricât aș fi privit și cu mai multă atenție pământul acoperit de zăpadă pierzându-se în zare, nu puteam să-mi impun să fiu trist.

Îmi va fi, desigur, dor de prietenii rămași aici și, fără îndoială, de străduțele de pe Arbat, de graiul rusesc cu care-mi era obișnuită urechea. Însă tot așa le duceam eu dorul prietenilor care plecaseră.

N-am dorit oare toată viața să mă văd la Londra?

Nu, pentru mine toate aceste lucruri nu avuseseră nici o legătură cu noțiunea de PĂMÂNT. Dar trebuie oare să simt măcar bucurie? Bucuria victoriei. Oricum ai da-o, noi am luptat cu disperare cu această putere a lepădăturilor. Fusesem o mână de oameni dezarmați în fața unui stat puternic, care poseda cea mai monstruoasă mașină de represiune din lume. Și am învins. A fost obligată să cedeze. Chiar și în închisori ne-am dovedit prea periculoși pentru ea.

În sfârșit, trebuie să simt bucuria eliberării. Îmi e rușine să recunosc, dar n-am simțit nici o bucurie, ci

*numai o oboseală incredibilă. Așa mi se întâmplă întotdeauna înainte de a fi eliberat. N-aveam nevoie de nimic, doar de liniște și singurătate. Dar tocmai de asta n-am avut niciodată parte. Și nici acum nu voi avea.*

*Mama le-a făcut cekiștilor scandal. Le-a cerut o întâlnire cu mine. Nu știu cum aflase că sunt încătușat. A venit iarăși șeful cel mare, cu ochi de ogar, și mi-a permis, în silă, să mă întâlnesc cu mama. Mama era într-o adevărată criză de furie.*

*– Sunteți niște criminali, sunteți pur și simplu niște canalii, striga ea. Chiar și aici, în avion, tot vă mai bateți joc. Nu v-a ajuns că v-ați bătut joc de el atâția ani!*

*– Nina Ivanovna, calmați-vă, se încrunta șeful nemulțumit.*

*În toți acești ani, mama dusese cu autoritățile un război disperat. Și le asaltase cu protestele sale. Trimisese scrisori deschise în Occident. Pe scurt, nu le-a lăsat să răsufle. Spre sfârșit le făcuse, practic, tot ceea ce făcusem eu cândva și puteam să stau liniștit în închisoare. Abia acum am aflat de la ea că făcuseră un schimb cu mine. O tranzacție ciudată, fără precedent! Se întâmpla în istorie ca două țări vrăjmașe să facă schimb de spioni prinși sau prizonieri de război. Dar nu-mi amintesc să se fi făcut vreodată schimb cu propriii cetățeni. Ei bine, în lume sunt cu doi deținuți politici mai puțin. Amuzant este faptul că regimul sovietic a fost pus în ochii lumii pe același plan cu regimul lui Pinochet. Era aici un schimb-simbol al vremurilor. Ei, în ceea ce privește cătușele, nu poți scăpa de ele țipând; așa cum nu poți obține libertatea prin violență. Oricât te-ai zbate în cătușe, ele nu fac decât să te strângă și mai tare.*

*Oare acești funcționari lași sunt cei care ne pun cătușe? Noi, pur și simplu, nu ne-am învățat încă să trăim fără ele. Nu pricepem că deja de mult nu mai există nici un fel de cătușe.*

*Privesc fix în ochii de câine ai acestui șef, iar el și-i întoarce imediat. Câinii și cekiștii nu suportă să fie priviți drept în față, asta am verificat-o de multe ori. De ce îi era frică lui cel mai mult pe lume? De șeful său mai mare în grad.*

*– Și de ce, la drept vorbind, mă transportați cu cătușele la mâini?*

*– Bine, vă spun, se foiește el, uitându-se în lături. Încă sunteți deținut.*

*– A, asta-i problema! Dar ce veți face când vom trece granița sovietică? Asta se va întâmpla peste vreo*

*douăzeci de minute. Deasupra Austriei, de exemplu, tot deținut sunt?*

*Nu știe să-mi răspundă. Nu-l neliniștește adevărul, nici dreptul internațional, ci observația șefului. Asta-i cauza pentru care se duce în cabină să vorbească cu Moscova. Pentru instrucțiuni.*

*– Scoateți-i cătușele, zice la întoarcere. Și acum către mine: Numai că vă rog să vă purtați cum trebuie, corect.*

*Ce vrea să spună? Să nu încerc să sar din avion?*

*Pot, în sfârșit, să-mi dezmoțesc mâinile, să fumez cum trebuie. Așa-i mai bine. Dar cekistul care-mi scosese cătușele remarcă pe un ton didactic:*

*– Fiindcă veni vorba, cătușele sunt americane, și-mi arată marca.*

*Ca și cum fără el n-aș fi știut că Occidentul ne furnizează cătușe chiar de când a fost instaurată această putere, la sensul propriu și la cel figurat al cuvântului. El ce s-a gândit, că mă dezamăgește? În ceea ce privește Occidentul, nu m-am îmbătat niciodată cu iluzii. Sute de petiții disperate către ONU, de exemplu, n-au primit niciodată răspuns. Singur acest lucru nu-i oare elocvent? Chiar și de la instanțele sovietice vine răspuns. Chiar dacă și fără sens, dar tot vine. Numai că aici e ca o fântână. Dar așa-numita “politică de destindere”, Acordul de la Helsinki?*

*Noi, la Vladimir, am simțit imediat pe pielea noastră cine și ce a câștigat. Nu este prima dată când edifică pe oasele noastre “relațiile de prietenie” cu Uniunea Sovietică. Lucrul cel mai dezgustător este că Occidentul a încercat să se autojustifice totdeauna prin tot felul de teorii și doctrine alambicate. Exact la fel cum este și omul sovietic, care și-a inventat un număr nesfârșit de autojustificări pentru a-și facilita coparticiparea la violența totală, tot așa și Occidentul își amăgește propria conștiință. Iar aceste autojustificări sunt adesea unele și aceleași. Dar violența se răzbună nemilos pe cei care o susțin. Iar cei care cred că granița dintre libertate și lipsa libertății coincide cu granița de stat a URSS, se înșală amarnic.*

*Șeful a venit din nou:*

*– Am trecut frontiera sovietică și trebuie să vă anunț oficial că sunteți expulzat de pe teritoriul URSS.*

*– Aveți un decret, vreo hotărâre?*

– *Nu, n-avem nimic.*

– *Dar cu sentința mea cum e? E anulată?*

– *Nu, rămâne în vigoare.*

– *Și eu ce sunt, un fel de deținut în vacanță, în concediu?*

– *Ceva de genul ăsta, zâmbi el strâmb. Veți primi pașaport sovietic pe cinci ani. Nu vă pierdeți cetățenia.*

*O decizie stranie, în contradicție cu toate legile sovietice. Și după asta ei pretind ca legile lor să fie luate în serios. Nu pot nici să te închidă conform legii, nici să-ți dea drumul. Statul sovietic e vesel, nu te plictisești!*

*Avionul a început să coboare și cekiștii priveau cu curiozitate Elveția.*

– *Sunt mai puține păduri ca la noi.*

– *Și câte parcele, privește! Și toate astea sunt proprietate privată.*

*Fiecare își are casa lui, lotul său, pământ. E bine când în lume există o frontieră și, întorcându-te acasă dintr-o deplasare în interes de serviciu, îi poți aduce soției câte o buleandră din străinătate. Nu e oare asta cea mai mare fericire? Și cu cât eram mai aproape de această străinătate, cu atât mai evidentă era transformarea lor. Se topea impermeabilitatea cekiștilor, mușenia lor enigmatică. Rămânea omul sovietic. Mă priveau deja cu o oarecare invidie, în ochii lor eram acum un cetățean străin. Avionul a rulat către clădirea aeroportului. Brusc, pe câmpul de aterizare au apărut niște transportoare blindate, din care au ieșit soldați înarmați. Au înconjurat avionul.*

– *Mda, a spus cekistul, cu tristețe în glas. Asta a fost tot. Nici măcar în aeroport nu poți ieși.*

*Acum ei erau cei ce rămâneau în închisoare, sub pază. S-a apropiat o ambulanță și l-au luat la spital pe Mișka. Apoi ne-au dat drumul mie și mamei. Ne-au urcat în mașina ambasadei sovietice. După aceea, s-a apropiat mașina ambasadorului american Davis și ne-au mutat în ea. Asta a fost toată ceremonia schimbului. N-am văzut cum l-au urcat pe Corvalan în avion. Nici o percheziție, nici un fel de verificare a documentelor. Incredibil! Toate boarfele mele, toate neprețuitele mele bunuri din închisoare erau cu mine, așa cum mi le strânsesem în celulă. Cărți, caiete, lame și cuțitașe bine pitite, pixuri, rezerve de pix...*



*Reprezentau multe săptămâni din viața cuiva. De acum, toate acestea nu mai aveau nici un preț, într-o clipă toate valorile obișnuite se schimbaseră. Și, în timp ce ne îndreptam spre clădirea aeroportului, nu mă puteam elibera de straniul sentiment că duceam în mine ceva foarte prețios, interzis, ceva ce nu putea fi scos altfel din țară. Numai că nici o percheziție nu putea da în vileag acel ceva.*

ALTE CĂRȚI PUBLICATE DE VLADIMIR BUKOVSKI

- *„Opposition: Eine neue Geisteskrankheit in der USSR”, 1972*
- *„A Manual on Psychiatry for Dissenters”, 1974*
- *„Vladimirskaia Tiurma”, 1977*
- *„Cette lancinante douleur de la Liberté”, 1981 (tradusă în Norvegia, Spania, Portugalia – 1982, Germania, Olanda, Argentina – 1983, Statele Unite – 1987, Rusia – 1990)*
- *„Le pacifistes contre la paix”, 1982 (tradusă în Franța, Statele Unite, Marea Britanie, Olanda – 1982, Elveția, Polonia, Grecia – 1983, Suedia – 1984)*
- *„USSR: from Utopia to Disaster”, 1990 (tradusă în Franța – 1990, Germania și Italia – 1991, Mexic – 1992)*
- *„Judgement in Moscow”, 1995 (tradusă în Franța și Rusia – 1995, Germania – 1996, Polonia, România, Bulgaria – 1998, Italia – 1999, Statele Unite, Marea Britanie, Rusia – 2000)*
- *„Bukovski la Sighet”, 2002*